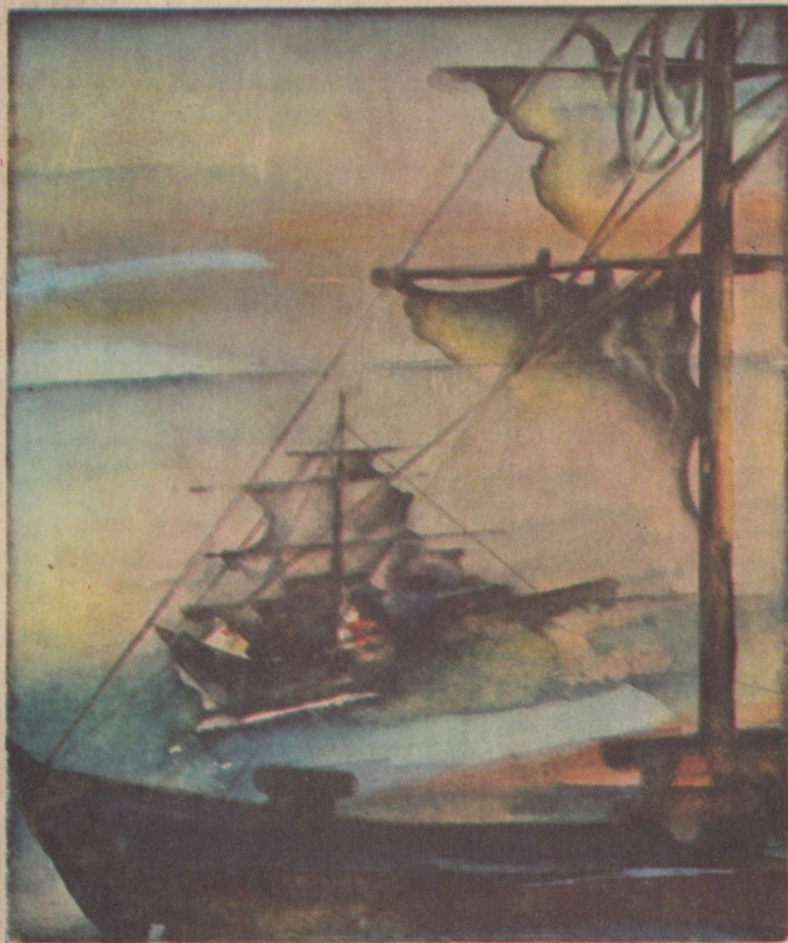
PANAIT ISTRATI

VIAȚA LUI ADRIAN ZOGRAFI

EDITURA MINERVA

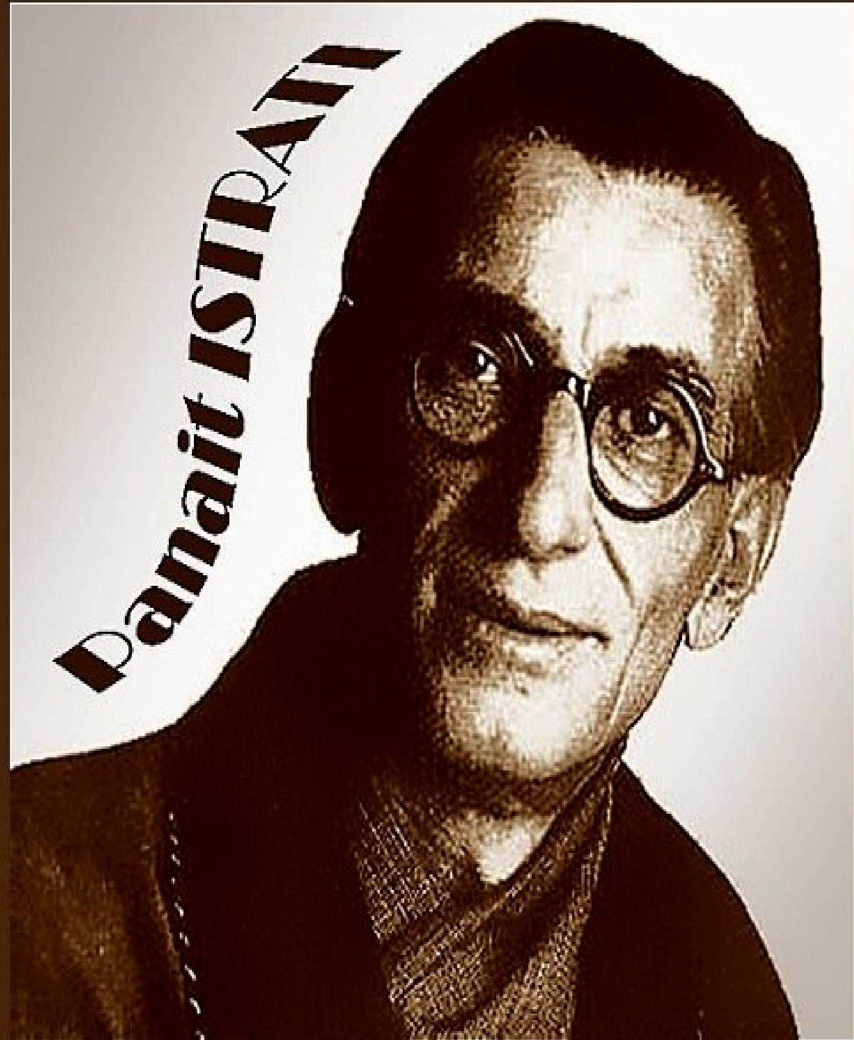
PANAIT ISTRATI

VIAŢA LUI ADRIAN ZOGRAFI

Ediţie îngrijită, prezentare şi note de
ALEXANDRU TALEX

EDITURA MINERVA
Bucureşti – 1983

Colecția Digitală

NOTA ASUPRA EDIȚIEI

Cu prezentul volum, încheiem ediția propusă: *retipărirea operelor lui Panait Istrati, traduse de el însuși în limba maternă*.

În paginile ce urmează au fost incluse:

– Ultimul ciclu al operei istratiene: *Viața lui Adrian Zografi*, din care Panait Istrati a tradus cărțile *Casa Thuringer, Biroul de plasare* și *În lumea Mediteranei – apus de soare*.

Aceste cărți sunt ca și inedite pentru cititorul nostru de azi, nemaifiind retipărite de-aproape o jumătate de secol!

Am inclus în acest ciclu și povestirea Musa, scrisă de autor direct în românește, în anul 1925. De ce? Musa este personajul central al volumului *În lumea Mediteranei – răsărit de soare*, în care Panait Istrati povestește peripețiile primelor sale vagabondaje prin Egipt. Cum însă acest volum n-a fost tradus de autor, am socotit util să publicăm nuvela *Musa*, apărută în *Viața românească*, mai ales că personajul era scump inimii lui Panait Istrati și ar fi fost păcat să lipsească.

– A doua secțiune a volumului grupează patru profesiuni de credință: *Trecut și viitor, Crezul meu, Cum am debutat eu* și *Între artă și dezrobire*, în care Panait Istrati se prezintă cititorului român, lămurindu-l ce iz va avea arta sa și cui se adresează. Aceste pagini au fost luate din volumul *Trecut și viitor*, apărut în 1925 și care marchează debutul său ca scriitor român. Un „debut” contestat de unii, din păcate, și în zilele noastre.

Tot în această secțiune se află și dramaticele *Pagini de carnet intim*, scrise în august 1934, când împlinea cincizeci de ani, sărbătoriți în „liniștea deplină” a confraților români.

Pentru cititorul de azi va fi pasionant și instructiv să afle – prin intermediul acestui *carnet intim* – de unde a pornit acest vagabond de geniu, ce trepte a urcat în viață, cum le-a urcat și cu ce s-a ales până la urmă.

– În a treia secțiune a volumului se află patru manuscrise publicate postum: *Evadatul de peste Rhin, Moș Popa* și *Frații săraci* (din vremea când vagabonda flămând prin Elveția „cea mai frumoasă țară din lume”) și *La un „raccord”*, care reconstituie un episod puțin cunoscut al biografiei sale. La o lună după apariția *Chirei*, în revista *Europe*, când ziarele nu mai conteneau cu laudele, Gorki al Balcanilor lucra ca... zugrav la Paris, istovindu-se zece ore pe zi...

La *Addenda*, ca și în volumul precedent, reconstituim biografia fiecărei cărți în parte, întregită cu referințe critice și repere bibliografice. Atâtea cât sunt sau ne-au stat la îndemână. Ne-am străduit să comunicăm un volum cât mai mare de informații despre acest scriitor, venind astfel în sprijinul cercetării literare despre viața și opera sa, destul de săracă în rezultate concrete până acum.

Tot la *Addenda*, a fost inclusă – în traducerea noastră – celebra *Prefață la Adrian Zografi*, cunoscută doar din auzite de marele public cititor de la noi. (El n-a tradus-o în ediția română a *Casei Thuringer*, unde a scris doar o succintă „introducere”, în care explică: „Aș fi avut multe de spus în această introducere. Reaua stare a sănătății nu mi-o îngăduie. Lucrez, măcinat de febră și silit de nevoia de a-mi câștiga pâinea”).

Panait Istrati a scris această „prefață” întâi la Brăila, într-o primă formă. În vara anului 1932 el se retrage la Mânăstirea Neamț, pentru îngrijirea sănătății și continuarea operei. Aici el reface finalul prefeței, scrisă la Brăila, adăugându-i rechizitoriul făcut artelor și artiștilor din epocă, precum și pledoaria „omul care nu aderă la nimic”. Partea rămasă nepublicată, din *Prefață la Adrian Zografi*, s-a păstrat până în zilele noastre

inedită. Acest text l-am inclus la *Addendă*, deoarece reconstituie secvențele dramatice ale înapoierii sale în țară, în 1930, la Brăila, cele ce s-au întâmplat cu el și cei ce-l „iubeau foarte mult”.

Înainte de-a ne despărți, se cuvine să mulțumim gazdelor noastre – Editura Minerva – care ne-a ajutat să valorificăm, prezentând în două volume masive moștenirea literară a lui Panait Istrati, lăsată până acum de izbeliște. Am avut șansa unei colaborări perfecte, a unei unități în intenții, care au asigurat succesul acestei ediții ce repară o nedreptate și cinstește memoria acestui scriitor al nostru, fără pereche în literatura lumii.

Mă plec cu recunoștință și „îmi scot căciula în fața mulțimii de jos, în fața acestei Sahare cotropitoare de valori umane” (cum spunea Panait), care a umplut librăriile, înghesuindu-se ca să aibe „o carte scrisă de mâna lui Panait Istrati”…

E un omagiu public, de proporții și meritat, adus acestui scriitor, de poporul din care se trage, căruia i-a rămas credincios până la moarte. Este, în același timp, și un îndemn pornit din inimă pentru noi, ca să stăruim în continuare…

ALEXANDRU TALEX

VIAȚA LUI ADRIAN ZOGRAFI

CASA THURINGER

INTRODUCERE

Cu apariția acestui prim volum în editura „Cartea Românească”, mi se realizează o veche dorință: aceea de a ceda și în România, cum am făcut la Paris, exclusivitatea publicării cărților mele unei mari case de editură, care să poată într-o zi să prezinte cititorului român colecția întregii mele opere literare, frumos tipărită.

Bântuie azi, cum nu s-a pomenit niciodată, o mare nenorocire în lumea scriitoricească și în cea editorială. Scriitori și editori, deopotrivă de importanți în viața literelor, sacrifică totul interesului bănesc. Aproape nu există autor care să nu alerge acolo unde i se dă mai mult, schimbându-și editorii cum și-ar schimba amantele. La rândul lor, atotputernicii stăpâni ai tiparului nobil nu visează decât cai verzi pe pereți sau, mai precis, zilnic tiraje amețitoare. Au apus, poate, pentru totdeauna vremurile când un La Bruyère oferea gratuit manuscrisul „Caracterelor”, primului său editor, care îi era și prieten, iar acesta risca să se ruineze tipărindu-l. De când s-a constatat că și literele pot fi o întreprindere bănoasă, care pricopsește din vreme în vreme pe câte cineva, nimeni nu mai vrea să-și aducă aminte că arta adevărată cere sacrificii, că succesul unei opere literare nu trebuie confundat cu acela al unui săpun „Cadum” că scriitorul nu e totdeauna un om care n-are nimic de spus și că un editor, pe lângă interese materiale de apărat, mai poate avea și misiuni de îndeplinit.

Dar astăzi suntem cum suntem și nimic nu se mai poate întoarce spre un idealism de mult răposat. Totuși, nici mentalitate de brânzari nu putem avea. Oricât s-ar înverșuna în epoca noastră autori, editori și public să

umilească literatura – reducând-o la nivelul unei simple meserii lucrative, lipsită de orice misiune nobilă și atârnând în întregime de tapajul reclamei – gândirea tot va sfârși prin a învinge disprețul ce-o copleșește și a se impune.

Am greșit și eu, la început, luat de curent. Am încercat marea cu degetul, izolând pe la diverși editori francezi câteva lucrări, dintre cele mai bune. Rezultatul e că astăzi aceste cărți nu-mi mai produc nimic, ucise înainte de a fi trăit, iar lectorul nu mai poate să și le procure, reeditarea lor izolată fiind aproape imposibilă.

În țară însă n-am făcut nimic ca să merit împrăștierea cărților mele, așa cum se văd editate azi. N-am alergat după niciun fel de chilipir, ba chiar am propus mereu un contract de exclusivitate, acceptând bucuros partea mea de sacrificiu.

N-am fost înțeles decât, acum în urmă, la „Cartea Românească”, de care mă leagă un angajament temeinic. Sper că el va da roadele așteptate: adică reunirea întregei mele opere într-o singură colecție, frumos prezentată. Dacă ingratitudinea vremurilor îmi va cere, în acest scop, să fac concesii materiale justificate, le voi face oricând. Rog să mi se respecte această dorință și în ziua când nu voi mai fi, sacrificându-se interesul material, celui moral.

*

Aș fi avut multe de spus, în această introducere. Reaua stare a sănătății nu mi-o îngăduie. Lucrez, măcinat de febră și silit de nevoia de a-mi câștiga pâinea. Totuși, câteva explicații sunt necesare.

După cum se vede, volumul de față e întâiul dintr-o serie, care ar putea să cuprindă vreo duzină, daca aș avea zile să-mi duc opera până la capăt.

Care e acest capăt?

E Viața lui Adrian Zografi. *În jurul acestui personaj gravitează tot ce-am povestit până acum și voi mai*

povesti. El e tipul lucrătorului idealist, cu oarecare cultură de autodidact, cu oarecare talent de scriitor și cu mult spirit de independență. Această din urmă particularitate – adevărat beteșug într-o epocă de totală abdicare a personalității, cum e a noastră – îl pune pe eroul meu în conflict permanent cu acei care ar trebui să-i fie tovarăși de revoltă, dar care, din motivul sus-numit, îi devin pe nesimțite dușmani înverșunați.

Cum Adrian a trăit prin multe părți ale pământului și s-a amestecat printre tot felul de oameni, istoria vieții lui e mai curând un film episodic decât un roman, mai ales că faimoasa „psihologie” e cu totul absentă. Năzuiesc să înfățișez contemporanilor mei o vastă frescă idealistă, prea puțin ilustrată cu acel soi de „documentație” care e la îndemâna oricui și nu dovedește nimic, ci bizuindu-se mai mult pe elementul autobiografic, pe faptul trăit, cunoscut de toți și care nu poate fi contestat autorului, deci nici eroului său.

Acesta din urmă nu va fi deloc modelul luptătorului „idealist” contemporan, așa cum îl vedem reprezentat de cele două tabere de la extrema stângă și de la cea dreaptă, după cum nu va semăna nici tipului anost și anacronic de la mijlocul acestor extremități. Adrian e un exclus al tuturor curentelor sociale din vremea noastră, un singuratic. Așa că felul lui de a gândi nu va avea ecou decât mult mai târziu, atunci când extremele de azi își vor fi dat toată arama pe față, în materie de „idealism”, și când se va simți nevoia de a reacționa împotriva lor.

Din punct de vedere al originalității operei mele, e evident că nu pretind să fiu profet în țara mea, nici să fac figură de autor român. Sunt un autor care e nevoit să evite orice formă națională dat fiind că scrie într-o limbă străină. Cu totul altfel aș face o carte, dacă aș ști că o destinez librăriei românești. De aci, scăderea fatală a originalității lucrărilor mele, opuse celor ieșite din pana confraților mei români.

Încerc să fac o largă adaptare, tot respectând textul francez. Câte dificultăți am de învins, n-o vor ști decât acei care ar avea răbdarea să confrunte, linie cu linie, ambele texte. N-aș putea spune în ce măsură am reușit să fac să nu se simtă că e o traducere, nici de câte ori am păcătuit împotriva limbii noastre.

Cred, totuși, că cu greu ar putea cineva să mă traducă mai bine decât am făcut-o singur. În orice caz, dacă mi-e scris să n-am răgaz să mă redau eu însumi limbii mele materne, ar fi bine ca adaptarea de față să fie luată ca model, măcar în părțile unde dovedesc că o traducere bună nu se poate obține uneori decât cu prețul unei curajoase violări a originalului.

PANAIT ISTRATI

Nisa, 1 decembrie 1933

I

Înghemuit pe un scăunel, într-un colț al acestei spațioase bucătării de mare casă burgheză, tânărul Adrian sta nemișcat și părea că trage cu urechea la ceva ce s-ar fi petrecut în sufletul lui. Era cu totul preocupat, de un ceas de când se afla acolo. Mamă-sa îl adusese, ca să-l bage la stăpân, „băiat de alergătură”, și cu toată ora matinală, biata femeie începea să se neliniștească de ținuta puțin cuviincioasă, după părerea ei, în care încremenise fiu-său, tocmai acum când trebuia să-l înfățișeze stăpânilor.

„Doamne, tare-i silnic! gândea ea, privindu-și odrasla și stând smirna, lipită de perete. Băiatu’ ăsta n-o s-ajungă la nimic!”

Spălătoreasă în casa Thuringer, de ani de zile, mama Joița știa că, dintr-o clipă într-alta, „coana Ana”, nevasta d-lui Max Thuringer, avea să năvălească în bucătărie, cu drotul în mână. Ea se va așeza, ca de obicei, la ușa mașinei de gătit, stând chiar pe acest scăunaș pe care Adrian și l-a însușit fără voia nimănui. Și acolo, guralivă ori posomorâtă, după cum îi erau toanele, coana Ana petrecea o jumătate de ceas, ca să facă trei lucruri deodată: să-și încrețească părul, să-și bea cafeaua cu lapte și să întocmească, în înțelegere cu mamă-sa, bucătăreasa casei, felurile de mâncare ale zilei. Apoi, gătită, gingașă, pleca la piață însoțită de un servitor.

Adrian habar n-avea de toate acestea, dar simțea, din vreme în vreme, că mamă-sa nu era mulțumită de dânsul. El n-o privea. Sta cu ochii pironiți în pământ, la picioarele lui, unde mii de amintiri, mii de simțăminte felurite, contradictorii, când vesele, când triste, se perindau ca în vis. Totuși, el zărea picioarele mame-si, care își schimbau des locul, nerăbdătoare.

„Te pomenești c-o fi vrând s-aștept și eu ca dânsa, în picioare!” își zicea el.

Din respect pentru cine?

Stăpânii – cei doi frați Thuringer – nu pot veni la bucătărie. Sunt niște „domni” prea mari; și „țepeni ca toți nemții”. Să fie din respect pentru „madam” Carolina, mama coanei Ana? Sau chiar pentru coana Ana? Ori pentru Mitzi, sora acesteia?

Haida-de! Pe toate trei, astăzi stăpâne de „casă mare” și femei cumsecade, de altfel, Adrian le știa de mult, dar pe atunci nu le cunoscuse ca pe niște „cucoane mari”.

Cu șase ani în urmă, copil de-abia scăpat din cursul primar, locuise împreună cu ele în aceeași casă din Piața-Săracă. În vremea aceea, „madam” Carolina tocmai își pierduse bărbatul, „domnul” Müller, fost mecanic pe primele locomotive sosite în România, apoi pensionar și paralitic. Adrian admirase mult gravitatea acestui bătrân care, înțepenit în jilțul lui, citea ziua și noaptea *Berliner Tageblatt* și *Frankfurter Zeitung*.

Sărăcia domnea pe-atunci în familia Müller, dar Adrian observase că la nemți sărăcia putea să fie demnă. Nu se pomenea la ei haine rupte sau murdare, așa cum vedeai la „ai noștri”. Iar cârpelile, totdeauna iscusite, greu de descoperit. Cât despre bucătărie, cu sume de nimic, „madam” Carolina reușea să făurească gustoase mâncăruri, ba chiar și prăjituri.

Totuși, mizeria hărțuia din ce în ce mai tare pe biata văduvă și pe cei patru copii ai ei, trei fete și un băiat, dintre care niciunul încă nu-și scotea pâinea. Trăiau cu toții, îndatorându-se pe unde puteau. Se împrumutau până și la mama lui Adrian, cea mai sărmană dintre văduve. Apoi, datornicii, mai ales băcanii și brutarii, deveniseră agresivi. A trebuit să vândă din mobile, una câte una, ca să aibă ce mânca.

În sfârșit, lăsând toată rușinea la o parte, Ana, cea mai în vârstă, hotărî să intre servitoare la frații Max și Bernard Thuringer, mari exportatori de cereale, la Brăila, oraș în care se desfășoară cronica noastră și, în vremea aceea, port clocotitor de activitate.

Ne aflăm în primii ani ai acestui secol.

Norocul veni fără întârziere să răsplătească bărbăția tinerei și frumoasei Ana Müller: după șase luni de serviciu în casa Thuringer, domnul Max, șeful casei, luă în căsătorie pe blonda guvernantă a gospodăriei lui.

Acest gest foarte natural la oamenii civilizați, închise câteva uși domnului Max și făcu puțin scandal printre bogătașii de baștină ai urbei, mai toți scoborâtori din vechili ai boierilor de altădată.

„S-au bosumflat? Atâta pagubă!” își zise fericitul soț, foarte „filosof” și nicidecum veninos, cu atât mai mult cu cât era amarnic de miop și-l lăsau rece toate zâmbetele batjocoritoare ce-ar fi putut să-l întâmpine prin oraș. El își purtă mândra peste tot și o duse s-o plimbe chiar la Viena, la Berlin, la Veneția și pe Coasta de Azur.

Doamna Thuringer, din parte-i, știu să-și păstreze bunătatea și modestia. Ca și mai înainte, ea nu lipsi o zi de a-și face singură „coșnița”, se mulțumi numai cu o servitoare, pe care o ajuta voinicește să ducă la bun sfârșit treburile unei gospodării atât de mari și făcu din propria-i mamă bucătăreasa casei, cu toate opunerile soțului său.

Netăgăduit, „madam” Carolina nu fu singura care își urmă fiica la Thuringer, îndată după căsătoria acesteia, ci aproape toată familia Müller veni să-și găsească lângă Ana mai mult un azil decât o ocupație. Acest eveniment puse în mișcare mecanismul îmbâcsit al vieții monotone a celor doi holtei. Un mare număr de fuste voioase, mirosind a curățenie, aeriseau toată casa cu neîncetatele lor du-te vino.

Da, miroseau plăcut, afară de aceea a bătrânei bucătărese, care, neavând decât una și iubind mult „schnapsul”, se cam scăpa pe poalele rochiei, cu care mătura cimentul bucătăriei. Dar „madam” Carolina nu părăsea domeniul ei decât ca să se ducă să se culce, așa că nu făcea supărare nimănui.

Ținându-și genunchii în brațe, Adrian privea cu milă la această rochie prea lungă, ce se târa de colo-colo, și o găsea mai păcătoasă chiar și decât acelea pe care biata nemțoaică le purta în toiul cumplitei mizerii din Piața Săracă. De ce ticăloșia asta? Probabil, din nepăsare. În prezent, „madam” Carolina își punea tot sufletul în păhărelul acesta de „schnaps”, care, de altfel, i-a fost drag totdeauna. Greoaie, suferind de reumatism, ea prepara cafeaua de dimineață, din care gusta din când în când, dar mai des alerga până la cămară, unde trăgea o dușcă de rachiu pe furiș.

— Madam Carolina! zise deodată Adrian, de ce nu ții sticla cu rachiu lângă dumneata? Te vei fi temând poate de fata dumitale?

La auzul acestei enormități, scăpată fiului ei, mama Joița scoase un țipăt de spaimă, dar madam Carolina se duse să-l sărute pe frunte:

— Tu ai fost totdeauna băiat de treabă. De acum încolo, tu ai să-mi cumperi „schnaps”, nu-i așa?

— Desigur. Și mai bun decât ăsta, care pute.

— Hm! Ești nostim. O să vedem dacă ai să poți rupe Anei destui gologani, ca să cumperi din care nu pute. N-ai idee cât a devenit de zgârcită, de când are bani.

Adrian voi să răspundă, dar servitoarea intră, și el se gândi atunci cu totul la altceva. Văzu întâia fustă curată a casei, o unguroaică de douăzeci de ani, frumușică, grăsună, cu carnea albă și răsfrângându-se de peste tot, în îmbrăcămintea-i sumară de dimineață. Ea roși tare, la vederea acestui flăcău de o etate cu ea, își acoperi sânii mari și zise, ca să zică ceva:

— Iaca. Sufrageria e gata. Boierii n-au decât să se scoale.

Apoi ca să-și învingă sfiala pe care i-o provoca prezența neașteptată a tânărului, întrebă pe mama lui Adrian, pe care o cunoștea bine:

— E băiatu’ matale, țață Joița? Frumos flăcău! Am să mi-l fac logodnic.

Buna mamă fu măgulită să audă că fiul ei e un „flăcău frumos”, dar răspunse cu o strâmbătură la ideea de a-l vedea însurându-se cu o servitoare. Așa ceva, numai nemților bogați poate să le trăsnească prin cap. Dar Adrian al ei trebuia să se căsătorească cu o fată „de familie” și cu zestre. În privința asta, ciocoi ori calic, toată lumea la noi gândește la fel.

În privința asta, Adrian nu gândea nimic, n-avea nicio idee preconcepută. Ba chiar se întreba uneori de ce oamenii amestecă ideile cu carnea poftitoare? Cum poți să vorbești de căsătorie, de zestre, de condiție socială, de inteligență și de cultură, când nu-i vorba decât de carne pătimașă?

Netăgăduit, din ale cărnii femeiești, Adrian nu cunoștea încă decât culoarea și mirosul, dar acestea îi ajungeau ca să-și dea seama că, deși avea capul plin de gânduri, devenea un mic animal supus, de îndată ce o femeie tânără îi biciuia vederea cu strălucitoarea ei comoară trupească. Ah, în asemenea momente, la atingerea acelei mâini nevăzute, el se simțea gata să leșine de plăcere. O bogată parte din el se golea cu violență, ca să facă loc unei alte părți, cu totul deosebită, dar la fel de bogată. Se nimicea în el o grea comoară de gânduri tumultuoase, care forma baza vieții sale intime: frumusețile din cărți și din natură, prietenie, năzuințe, idei de dreptate socială, întreaga-i avere, adunată cu două brațe de băiat sărac, se eclipsa pe loc. Pentru un moment. Și ca să facă loc unei vijelii devastatoare ce debuta cu gingășie, ca o adiere plină de mângâieri: avântul impetuos către această comoară trupească a femeii. S-o atingă doar cu un deget; cu mâna, și uneori, poate, să-și lipească de ea obrazu-i înflăcărat.

Nu cerea nimic mai mult. Nici nu știa din ce era făcut acest „mai mult”. Căci firea lui pasionată nu admitea ca „totul” să se reducă la acea experiență vulgară cu care putea să se laude orice pușlama și pe care el o judeca

prea banală, prea mărginită, prea lipsită de exaltare. Nu! Camarazii lui, ori nu știau nici ei nimic, ori erau incapabili să-l facă să întrevadă întinderea pasională a acestui act final. Oricum ar fi fost, el respingea cu dezgust descripțiile ce i se făceau. Ele erau prea grosolane, adesea josnice și, uneori, chiar injurioase. Femeia era umilită, redusă la rangul de obiect de plăcere, sclava bărbatului. Sau se făcea din ea un dușman, un tiran.

Ea nu era niciuna, nici cealaltă. Pentru Adrian, femeia era o tovarășă a omului, voioasa lui complice ori parteneră. Și mult, mult mai drăguță decât el, în ciuda tuturor mizeriilor pe care această pasiune le comporta. El o vedea bogată de culori, de linii delicate, de forme voluptuoase, de finețe senzuală. Ea era giuvaerul existenței bărbatului. Acesta putea să fie bun, puternic, viril, viteaz, dar îi lipsea prima calitate a ființei umane, în materie de senzualitate: grația.

O femeie, trecând pe lângă un bărbat, putea să-l facă fericit și să-i lase o amintire neștearsă, numai învăluindu-l cu grația ei. Râsul și plânsetele unei femei amintesc neîncetat cea mai frumoasă vârstă a vieții umane: copilăria. Până și furia ei te face să simți că femeia nu e făcută pentru truda care sluțește.

Astfel, Adrian vedea în femeie cea mai vie dintre toate operele de artă. Și adesea, fericit de locul enorm pe care femeia îl ocupa în sufletul lui, el se întreba dacă bucuria ce i-o aducea dânsa nu făcea cât mulțumirea ce-o simțea citind cutare pagină de Balzac, ori iubind cu toată pasiunea-i amicală pe Mihail, sau desfătându-se într-o zi de libertate totală pe malul Dunării lui dragi.

În fond, aceste mari ramuri ale existenței pasionate trebuie să aibă același trunchi și aceeași rădăcină, își zicea el. Căci începea să simtă că toate îl încălzeau și-l bucurau deopotrivă. O iubire, cedând locul alteia, nu-i micșora ființa, dimpotrivă, completându-se amândouă, îl îmbogățeau. Ceva și mai mult, prin natura lor profund

deosebită, aceste pasiuni înlăturau spinul rivalității, a cărei înțepătură otrăvește inima, umilind-o.

Adrian observă că servitoarea n-avea nicio grație. Era numai ațâțătoare, cu tânăra ei carne albă. El o dori un moment, apoi cochetăriile ei puțin grațioase îl lăsară nepăsător. El se ghemui și mai mult pe scăunel și se gândi la Mihail, la ultima lui lectură, la libertatea-i pe care avea s-o piardă peste un moment.

Gândul că o să fie servitor îl întristă puțin, dar el căută să-și facă inimă bună. La urma urmei, trebuia să-și câștige pâinea. Și apoi, ca băiat de alergătură, n-o să fie ca în pușcărie, ci mai mult pe-afară, prin oraș, prin port, unde „Casa” își avea biroul de afaceri de bursă. Spre biroul acesta și spre telegraf, avea s-alerge fără încetare.

Nu-i tocmai rău. Ești la aer, la soare. E un fel de libertate.

Deodată, zarva ce-o făceau doi cotei greoi, alergând unul după altul pe coridoare, îl scoase din visurile lui.

— Iată că vine cucoana Ana, zise servitoarea.

În adevăr, câinii dormeau la un loc cu stăpânii lor, și de îndată ce li se deschidea ușa, năvăleau totdeauna zbenguindu-se spre bucătărie, unde-i aștepta strachina cu lapte. Erau doi baseți germani, unul roșcat, celălalt negru, și grași să crape. Ei se prăvăliră în bucătărie ca două ghiulele, dar cucoana Carolina îi dădu afară:

— Ia s-o ștergeți de-aici, urâților! Dimineața trebuie mai întâi „să faceți ceva”, și apoi să vă puneți pe mâncare.

În pragul bucătăriei apăru cucoana Ana, în cămășuță de zi și jupon alb cu dantele, vedenie grațioasă pe care Adrian, după șase ani, o găsea mai perfectă ca niciodată. Spre această imagine, da, el era gata să se precipite, fără șovăire, să-i înlănțuiască genunchii și să i-i sărute, cu sufletul pe buze. Apoi să moară.

El nu făcu decât să se scoale în picioare și să răspundă, la rându-i, la salutul stăpânei:

— Bună dimineața… *cucoană* Ana.

Ea surprinse sforțarea pe care tânărul o făcu ca s-o numească „cucoană”, și-l încurajă:

— Așa, Adrian: acum nu trebuie să-mi mai zici „Ana” ca altădată, ci *cucoană*. Și pe Hedwig, de asemenea, trebuie s-o numești cucoană. Iar pe Mitzi: domnișoară. Nu pentru noi, ci de obrazul „casei”. Noi… Mereu prieteni, nu-i așa?

Veni să-i dea mâna. O mână frumoasă, călduță și moale, pe care el o duse la buze cu o dragoste ce-o făcu să tresară, ca arsă. Ana căută numaidecât să se pună în gardă, luând o atitudine de stăpână gravă și depărtându-se de Adrian. Apărare inutilă, căci acesta nu făcea nimic care s-o întărească în bănuiala ei. El plutea în sferele unei fericiri senine, lipsit de orice gând păgân și adânc recunoscător de plăcerea pe care o gustase cu înfrigurare.

Ușor miop, dar îndeajuns ca să nu poată distinge amănuntele unui obiect situat la cinci metri de dânsul, Adrian nici nu mai cătă spre doamna Thuringer. N-o simțea el, toată, în sângele lui clocotitor? Ce-i mai trebuia? Niciodată încă viziunea și atingerea unei femei nu-i transmisese atâta căldură; și, pentru moment, nu concepea cum ar putea fi mai fericit.

— Bună diminea-a-ța, Adrian! ziseră, în același timp și tărăgănat, două voci de femeie.

Erau Hedwig, cea mai mare, și Mitzi, cea mai mică dintre cele trei surori Müller. Prima, măritată cu un grec pierde-vară, avea douăzeci și șapte de ani și se ocupa în casa Thuringer cu întreținerea lenjeriei. Mitzi era de aceeași etate cu Adrian și căuta, printre musafirii casei, un viitor soț.

Ana fu mulțumită văzându-le sosind și ele la bucătărie, căci, după părerea ei, Adrian mirosea prea tare a armăsar. Și nu voia să fie singura care să-i atragă

privirile, cu tot aerul confuz, preocupat, ce i-l descoperea.

— Așadar, Adrian, o să fim iar împreună ca în Piața-Săracă, acum șase ani! zise Mitzi, venind să-i strângă mâna. Ia povestește-ne ce-ai făcut în toată vremea asta.

— N-am făcut nicio brânză! răspunse Adrian, cu o vădită nepăsare.

Nu-i plăcu intervenția noilor venite, care îl făceau să se scoboare din norii lui, mai ales că Mitzi, comparată cu Ana, i se părea o adevărată iapă, atât de mult crescuse și se îngrășase. Mai drăgălașă o găsi pe Hedwig, mai fină, deși era cea mai în vârstă. Totuși, nevoind să pară grosolan, o lăudă pe Mitzi pentru frumusețea ei.

Acum se aflau la bucătărie trei femei frumoase și tinere, în jupon alb, cu picioarele goale, cu umerii și sânii aproape tot așa de goi, neavând decât un biet prosop care să-i ascundă privirilor indiscrete. Ele veneau să-și droteze părul la mașina de gătit și umpleau bucătăria de miros de femeie curată ieșind din culcuș. Asta era prea mult, chiar pentru un miop ca Adrian, care găsi cuminte să iasă în curtea de serviciu, să se joace cu cei doi cotei dolofani.

Mamă-sa răsuflă ușurată. Doamne, atâtea femei, pe jumătate goale, la ora asta, în fiecare dimineață! Cum de nu s-a gândit ea! Netăgăduit, afară de servitoare, toate celelalte sunt stăpânele lui, cărora el le datorează respect. Oricum, e un flăcău de nouăsprezece ani, încă neștiutor în cele lumești și cu atât mai curios când e vorba de „asemenea lucruri”. Totuși, n-avea ce face, era nevoită să-l „vâre” în haremul acesta, căci nu mai putea să-l ție pe cheltuiala ei. Cum va face oare, bietul băiat, ca să iasă la capăt cu cinste?

Adrian fu chemat, tocmai când clopotul liceului vecin suna intrarea în clasă: ora opt. În bucătărie nu se mai afla nicio femeie care să-ți aprindă simțurile. Ana, în

picioare, îmbrăcată, pudrată, fermecătoare în rochia ei de vară, bogată în culori vii, se arăta pătrunsă de dorința de a părea demnă, serioasă. Ea luă pe Adrian la repezeală:

— Iată, dragă băiete: trei birouri și coridoarele de curățat și pus în ordine, precum și cele două curți, cea principală și cea de serviciu. Apoi, argintăria și alergătura. Asta este treaba ta zilnică, și nu-i puțin. Trebuie să te execuți cu punctualitate și ireproșabil. Dar vei fi răsplătit. Am obținut de la domnul Max să ți se plătească cel mai mare salariu acordat până azi unui băiat ca tine: optzeci de lei pe lună și toată întreținerea, casă, masă, spălat și…

Și deodată se porni pe un râs nebun, roșind până la urechi, cu toată pudra, și ascunzându-și fața în mâini. În clipa aceea, părea o fată de șaisprezece ani, atât rămăsese de tânără la caracter și neprefăcută.

„Madam” Carolina interveni gravă, aproape furioasă:

— „Casă, masă, spălat și”… *Și mai ce?* Nu-ți e rușine?

— Și de ce mi-ar fi rușine? ripostă ea, aproape înăbușită. Am vrut să spun că Adrian va mai avea și *cadouri*, și asta m-a făcut să mă gândesc la altceva. Ce, nu-i îngăduit?

— Nu, nu! Te gândești cam prea des la „altceva-a-a”… de când ai devenit „doamna Thuringer”, și asta îmi displace, iaca!

Ana, potolită, melancolică, se întoarse către flăcău:

— Haide, Adrian: ia panerul și însoțește-mă la piață. Vrei?

„Te-aș însoți chiar și în iad”, se gândi Adrian. Dar răspunse:

— Dacă trebuie…

Un aer de reproș întunecă privirea tinerei femei, întristând frumosu-i chip:

— Cum „dacă trebuie”?… Nu trebuie deloc! Sunt hamali la piață. Îi iau totdeauna. Dar azi n-avem nimic

de purtat; și apoi, mi-ar plăcea să mă însoțești, iată de ce te-am poftit. Însă fă cum vrei.

Și dădu să plece. Adrian îi tăie drumul, palid, zicându-și: „Cum a putut să-mi scape o asemenea gogomănie?” Ana îi biciui obrazul cu mănușile:

— Haide… Vino repede!

El alergă să caute panerul, meditând, ca concluzie: „E simplu: numai femeia e în stare să-ți dea o asemenea fericire! Soare, libertate, prietenie, lecturi – toate sunt accesorii!”

Era nenorocit că nu se afla singur cu aceea care era pentru el un izvor de fericire. Ar fi voit să se arunce la picioarele ei și să sărute cimentul bucătăriei.

În cămară, unde se dusese să caute panerul, o ceapă putredă pe care puse piciorul fu gata să-l dea în brânci. Odaia, neavând fereastra, era întunecoasă, dar un miros greu îl preveni de murdăria care domnea.

— „Madam” Carolina, zise el, ieșind, îmi vei da voie să pun nițică ordine în cămară: nu miroase a curățenie acolo.

— Nu știu nimic. Sunt bătrână și n-am nas.

Ea voia să spună că nu mai avea miros.

Ana, punându-și mănușile, murmură:

— N-ai nas, dar acela pe care îl ai, îl vâri în treburile tuturora!

„Hm! se gândi Adrian; mama și fiicele n-au aerul s-o ducă bine”.

În momentul acesta, vocea domnului Max răsună pe galeria cu geamlâc, de lângă bucătărie:

— *Maus! Maus!* Laptele miroase a gaz, astăzi!

El îi spunea nevestei lui, *Maus*[1].

— Poftim! exclamă Ana. Când nu miroase friptura sau pâinea a gaz, miroase laptele. N-o să isprăvim niciodată cu păcătoasa asta de lampă din policandru, până nu vom arunca-o la gunoi. Curge mereu gazul din ea, deși o reparăm în fiecare săptămână.

---

[1] Pe nemțește: șoricel.

— O să mă ocup eu de ea, doamnă, zise Adrian. Am un prieten, bun tinichigiu. El o să-i vie de hac.

— Ați apucat să mâncați, barem? întrebă Ana pe bărbatu-său.

— Deloc! Nici Bernard, nici eu. Cum să mâncăm, când laptele miroase a gaz? Și murim de foame amândoi!

Servitoarea tocmai trecea pe lângă ei. Ana îi trase un perdaf:

— Imbecilo! Știi bine că lampa din sufragerie curge: de ce pui cana cu lapte sub policandru?

Max o dezmierdă pe obraz:

— Nu te supăra, *Maus!* De astă dată, ne vom mulțumi cu ouă, unt și cafea neagră. Cine e tânărul acesta?

— E Adrian, despre care ți-am vorbit, fiul spălătoresei noastre. Ți-l prezint: el va fi băiatul nostru de alergătură.

Max Thuringer era un om înalt, voinic, cu privirea tulbure și părul cărunt. Ca să distingă trăsăturile feței lui Adrian, el trebui să-i vâre aproape sub nas cele două perechi de ochelari ce purta în permanență:

— Foarte bine, aprobă el cu bunătate. Caută, băiete dragă, să ne scapi de pacostea asta de gaz care curge prin mâncăruri.

Din strada Grădinii Publice, ca să se ducă în Piața Mare, Ana o lua pe bulevardul Carol. Nu e drumul cel mai scurt, dar bulevardul acesta e poate unic în lume, prin masa de aer, de cer și de spațiu pe care o cuprinde. Larg cât Câmpiile Elyzee din Paris și încă pe-atâta de lung, el e format de două nesfârșite șiraguri de căsuțe, aproape niciuna cu etaj pe atunci, dar având fiecare fizionomia ei proprie, găteala ei, zorzoanele ei. Ai fi zis că erau niște lelițe cochete, stând una lângă alta de-a lungul trotuarului. În anotimpurile cu zile frumoase, soarele, cerul albastru, își găseau aci leagănul, întârziind cât mai mult timp cu putință.

Adrian fu recunoscător Anei de-a fi luat calea aceasta, cea mai dragă lui, din câte avea Brăila. Mergând spre târg alături de stăpână și prietena lui, el nu știa cum să-i mulțumească, nu numai de-a fi ales calea asta, care era un fel de plimbare, ci pentru toate cauzele cu care îl fericise în dimineața aceea: făptura ei apărând în jupon și cu umerii aproape goi; râsul acela voios, plin de mister; lovitura ce i-o dăduse pe obraz cu mănușa parfumată; în fine, pentru rochia de muselină pe care o purta atât de gingaș și chiar pentru felul lenevos cum mergea acum lângă el.

Ar fi voit, dar nu putea să-i spună cât îi era de recunoscător.

Nu că i-ar fi lipsit mijloacele de a se exprima, dimpotrivă, lecturile îl făcuseră stăpân pe un vocabular destul de bogat; dar tocmai din cauza asta, știind-o pe dânsa cam mărginită în ale gândirii, se temea să nu fie rău înțeles și să i se pună la îndoială curățenia sentimentelor.

— Nu mi-ai spus, făcu dânsa brusc, dacă ești mulțumit de leafa mare ce-am obținut-o pentru tine.

Adrian se opri, sufocat:

— Atâta pagubă pentru leafa ce-ai obținut-o, c-o fi mare ori mică! răspunse el. Nu muncesc pentru „lefuri mari”.

Ea îl privi mirată, uluită:

— Pentru ce muncești, atunci?

— Ca să *trăiesc!* Și traiul cum îl înțeleg eu, n-are decât o foarte mică legătură cu chestiunea lefei. Iată, de pildă, sunt gata să muncesc la d-ta numai pe mâncare, fără nicio leafă. Și dacă într-o bună zi rămân fără haine și desculț, n-am să-ți cer să-mi cumperi nimic, ci am să mă duc să lucrez patru ceasuri pe noapte într-o brutărie, și după o lună mi-am cumpărat tot ce-mi trebuie. Ei, înțelegi d-ta așa ceva?

El o oprise în mijlocul bulevardului și-o fixa în albul ochilor, ca un șarpe. Ana ar fi voit să scape de privirea aceea și să continue drumul, dar nu știa cum să facă.

O droaie de căruțași din port, adevărați găligani, trecând în goană pe lângă ei și crezând că e vorba de un flirt, strigară:

— Hei, frumoaso! Vezi să nu te înghită craiul!

Adrian îi arătă cu mâna:

— Iată cine muncește pentru lefuri și ar fi bucuroși să le aibă cât mai „mari”!

Apoi o slăbi din ochi, reluând drumul, fără să mai scoată un cuvânt.

„Ce drac! se gândi Ana. Spunea drept mă-sa când ne povestea cum își petrece nopțile citind. Se vede!”

Nu se vedea nimic, bineînțeles, dar tânără stăpână nu-și putea explica altfel caracterul prietenului ei servitor.

„Da – își zise Adrian, rectificând o gândire din dimineața aceea – da, nimic nu poate întrece fericirea pe care ți-o dă o femeie grațioasă. Și totuși… Câte n-o întrec! Păcat…”

El simțea o lovitură în inimă, de câte ori constata zădărnicia unui sentiment. Lui îi plăcea să vadă în toate absolutul. Degradarea vreunuia dintre avânturile lui, îi lăsa în suflet goluri a căror amărăciune n-o putea învinge. Rana i se părea de nevindecat.

Astfel, de ce trebuia ca Ana să vorbească de acea stupidă chestiune de „leafă”, tocmai în clipa în care ea îl făcea așa de fericit? El nu-i cerea nimic, nici măcar să-l lase să-i sărute mănușa ori o mânecă a bluzei. De altfel, ar fi putut să-i sărute, cu aceeași plăcere, veștmintele separate de corp. Căci, venind de la ea, care era un model de grație, cel mai neînsemnat lucru îl făcea fericit. De ce, dar, să vorbească de „leafă”?

Ana îi spulberă aceste gânduri triste, pe care, dealtminteri, le ignora. Observând tăcerea lui prelungită, îi zise:

— Știi de ce era mama așa de furioasă? Are necaz pe mine, fiindcă mă bănuiește.

— Ce bănuială?

— Un amant.

— Și ai, într-adevăr?

— Da’ de unde! Un flirt, asta-i tot, îți jur!

— Și cine-i flirtul acesta?

— O să-l vezi numaidecât la piață. E un profesor de gimnastică.

— Sper că n-o să te acosteze pe stradă! În cazul acesta, prefer să nu fiu de față, mă întorc acasă.

Și se opri.

Ea îl apucă de braț, râzând:

— Nu cumva ești amorezat de mine?

— Amorezat? Nu! Amorezat e profesorul d-tale de gimnastică, așa cum ar putea să fie amorezați căruțașii de adineauri, de ce nu? Pentru mine, d-ta ești cu totul altceva. Ceva ce n-ai putea fi pentru ei. D-ta ești, vei fi în curând, izvorul de energie care mă face să suport starea mea de servitor în casa d-tale, și aceasta, c-o vei voi sau nu vei voi-o, căci nu-ți cer nimic. Ceea ce iau eu, nimeni nu mi-o poate refuza.

De data asta, Ana fu înciudată că nu putea să-și dea seama dacă Adrian îi făcea complimente ori își râdea de ea. Totuși, comparându-l cu numeroșii ei curtezani, putu să constate că Adrian era singurul tânăr care îi vorbea cu o față atât de inspirată, o privire atât de profundă. Se simți măgulită, căci îl considera ca pe un băiat foarte instruit, deși servitor. Și voind să-l minuneze, opunându-i propriile ei cunoștințe, îi zise surâzând și atingându-i ușor obrazul cu vârful degetelor înmănușate:

— Tu îmi amintești un personagiu dintr-un roman intitulat *Majestatea Sa Banul și Alteța Sa Amorul*.

Adrian o privi aiurit și gândi:

„Nu-ți amintesc nici pe dracul, dar chiar și așa, tot îmi ești dragă când îmi surâzi cu ochii tăi mari, albaștri, cu gropițele din obraji și cu cele două rânduri de

mărgăritare ale dinților tăi. Iată de ce-aș munci și la ocnă, dacă m-ai trimite, ba sunt gata să rabd să fii acostată și de toți profesorii de gimnastică din lume”.

— Dacă îți plac romanele, îi zise el, dă-mi voie să ți le procur eu, dar nu mai pune mâna pe toate „Majestățile și Altețele” astea în fascicole. Astea-s romane pentru birjari sau băieți de prăvălie.

În epoca aceea, cam pe la 1900, Piața-Mare din Brăila oferea un spectacol demn de penelul unui pictor și de avântul liric al unui poet. Nu produsele meritau acest omagiu artistic, ci vânzătorii, sau mai curând vânzătoarele.

Țărance, toate. Bătrâioare, cu umerii obrajilor încă frumoși, cu privirea ștrengărească, gata să te iscodească, și cu buzele încrețite și țuguiate, ușor pornite pe laudă dar și pe ocară. Tinere măritate, cu frumoși sâni, doldora de lapte, scoși la lumina zilei și vârâți în gura lacomă a unui prunc. Acestea aveau ochi reci și răutăcioși, gonind privirile indiscrete. Se mai aflau codane cu fețe rușinoase, cu căutătura drăcoasă și cu părul îmbâcsit de unt-de-migdale parfumat cu mosc.

Vara, fustele lor, bluzele, șorțurile, testemelele, semănau cu un câmp acoperit de flori. Marfa – ouă, unt, brânză, smântână, sau trufandale, fructe, zarzavat – se întindea chiar pe pavajul pieței și era oferită publicului într-un vârtej de gesturi și țipete disperate care te amețeau. Fiecare își striga clienții și îți făcea pomelnicul mărfii, amestecând cuvinte deopotrivă de dezmierdătoare, și petrecându-te cu un iureș de sudălmi, dacă cumva gustai din unt ori din smântână și plecai strâmbând din nas.

După ce termina cu măcelarul, Anei îi plăcea totdeauna să întârzie în acest târg țărănesc, unde era cunoscută de toate cumetrele, mult adulată și tot atât de ocărâtă. Căci, aci, ea avea apucături urâte: veșnic mofturoasă, gustând din toate oalele și tocmindu-se

peste măsură. Așa că, deși bună clientă, plictisea pe toată lumea cu zgârcenia ei. Adrian o plângea și se mâhnea. De ce urâțenia asta de caracter, lângă atâta grație? Ea ar fi putut să fie mai drăguță și mai dreaptă cu aceste biete țărănci. Frumuseței nu-i stă bine să fie arțăgoasă și avară.

Și iată că pe când o urma, tăcut, printre rândurile de țărăncuțe, Adrian băgă de seamă că un domn îi urmărea la o oarecare distanță. Ana, preocupată cu târguielile ei, nu-l văzu decât mai târziu, se fâstâci și înclină din cap, ca să răspundă la salutul dulceag al gentlemanului, apoi își continuă cumpărăturile, indiferentă.

Această atitudine demnă plăcu lui Adrian, convins că se afla în prezența profesorului de gimnastică, ceea ce era adevărat. Tipul îi fu antipatic, cu mustățile lui ungurești, obrajii roz, părul pomădat, ochii languroși și baston cu mâner de argint, reprezentând un cap de ogar, de care părea tare mândru, căci îl ținea cocoțat sus pe umăr, la nivelul gambetei. Dar era voinic ca un atlet, așa cum le place tuturor femeilor, fie ele tinere ori bătrâne, frumoase ori urâte. Îmbrăcămintea îi era desăvârșită. Mersul, deși vădit nenatural, prefăcut, îi devenise familiar și imita pasul mărunt al spaniolilor și clătinătura rățoiului. Un veșnic surâs părea să i se fi înțepenit pe buze.

Adrian fu curios să vadă cum înțelege un om din lumea „bună”, să facă curte unei femei dintr-o lume și mai „bună”, cel puțin prin măritișul ei, ca doamna Thuringer. Cunoștea el oare trecutul ei umil și recenta ei ascensiune? Și o va trata ca pe o fostă servitoare, ori ca pe-o doamnă onorabilă?

La sfârșitul târgului, era fixat. Acest profesor era ca aproape toți profesorii, când sunt curtezani. El nu-și dădea osteneala să afle mai întâi cu cine avea de-a face, cu o personalitate puternică ori cu una mediocră. Se mulțumea să desfășoare aceleași banalități, aceleași glume răsuflate, adoptând o voce de circumstanță, o

privire și un surâs de care era sigur că trebuiau să fascineze pe orice soi de femeie.

Așa, de pildă, făcând pe clientul, se adresa țărancei cu care Ana sta la tocmeală și o întreba, cu miorlăieli de cotoi și dând ochii peste cap, ca un june amorez la teatru:

— Spune-mi mata, te rog, dacă nu cumva astea au pui în ele, căci, în asemenea caz, vreau să ți le plătesc pe prețul puilor! N-aș vrea să te înșel, doamne ferește!

Ana surâdea, firește, din complezență ori din prostie, dar lui Adrian îi venea să ridice brațele la cer și să strige, acestui profesor de gimnastică: „Ce-ai deveni d-ta, domnule profesor, cu un astfel de spirit, dacă s-ar întâmpla să te afli în prezența unei femei de geniu? Da, o femeie de caracter, cu multă știință și inteligență. De ce nu? Aceasta se întâmpla rar, dar nu se întâmpla numai cu artiștii consacrați. Geniul nu e totdeauna de notorietate publică. Prietenul meu Mihail e un astfel de om de geniu, fără să fie artist, și s-ar putea, deci, să existe și Mihail-femeie. Ei bine, ce te-ai face în fața unei asemenea femei, cu titlul d-tale de profesor și monumentala-ți neghiobie?”

Adrian gândi așa, dar nu zise nimic. El nu avea încă curajul de-a spune oamenilor gândurile lui, chiar cele mai mature. Îi lipsea încrederea în el. Plecat de prea de jos, neavând ca instrucție decât clasele primare și dându-și seama de imensitatea sarcinii lui de autodidact, el se simțea umilit în fața diplomelor, titlurilor și a științei ierarhice.

Totuși, începea să întrezărească deșertăciunea celor mai multe din aceste valori turnate în serie și pierdea, încet, respectul față de ele.

Bineînțeles, nu cerea ca omul tare să fie un oracol de înțelepciune. Și lui Mihail îi scăpa uneori câte-o prostie. Ba chiar i se întâmpla să le plaseze cu bună știință. Dar Adrian știa să deosebească neghiobia omului inteligent,

de aceea a omului născut neghiob. Așa că profesorul de gimnastică fu repede judecat și clasat.

Acum ar fi voit să știe în ce stadiu se afla acest flirt, întorcându-se acasă, tot pe bulevardul cel mare, o întrebă pe Ana:

— De cât timp îți face curte profesorul d-tale?

— De astă-primăvară; cam vreo două luni. Dar de ce-l numești profesorul *meu?* Ți-am spus că n-am vorbit niciodată cu el. Mi-a scris o singură dată, ca să-mi ceară o întâlnire. Atât.

— Și i-ai răspuns?

Ea se burzului:

— Știi că ai haz! Uiți că port numele unuia din fruntașii orașului!

Adrian își zise: „Dacă asta e singura cauză care te-a oprit să-i răspunzi, vai de tine!”

II

Casa Thuringer, birouri și apartamente, forma o mare clădire pătrată, fără etaj, așa cum sunt majoritatea caselor la Brăila. Fațada acestei clădiri dădea pe strada Grădinii Publice, dosul se afla chiar în această Grădină Publică: iar cele două părți laterale aveau, la stânga, curtea principală; la dreapta, curtea de serviciu. Nu puteai pătrunde în clădire decât prin una din aceste două curți. Nici birourile, nici apartamentele n-aveau comunicație directă în stradă.

Adrian pierdu o zi întreagă, numai ca să se obișnuiască cu toate încăperile acestei locuințe boierești. Apoi, chiar de-a doua zi, cu o patimă puțin comună, voi să ia toată casa în spinare. Nu că ar fi fost ceea ce se numește un om harnic. Deloc. Ar fi putut să treacă mai curând drept un hoinar. Dar, erau unele sarcini, plătite ori nu, pentru îndeplinirea cărora s-ar fi omorât, pe când altele îl lăsau rece și nu le executa decât din nevoie de a-și câștiga pâinea.

Cu acestea din urmă nu se ocupa multă vreme, chiar dacă ar fi fost plătite cu aur. Le părăsea, de îndată ce economiile făcute îi îngăduiau să plece, și uneori chiar înainte. Din cauza asta, mama lui se simțea foarte nefericită, iar el își făcuse o reputație de vagabond. Una și cealaltă îl amărau peste măsură. Crezându-se nedreptățit, se închidea în el. Singur Mihail îl înțelegea.

La Thuringer, totul îi fu simpatic, numaidecât. Mai întâi, cei doi frați nemți, stăpânii. I se păreau mai cumsecade decât românii, mai de caracter, oameni de mare probitate. Apoi, femeile. Le cunoștea până în fundul sufletului, din vremea când locuiseră împreună ani de-a rândul, și era sigur de prietenia lor. În sfârșit, munca făgăduia să fie pe placul lui: variată și destul de independentă. Putea să se apuce cu inimă, s-o dea gata și să mai rămâie liber, fără ca nimeni să-i bată capul.

Nimic nu-l îngrozea mai tare decât monotonia, rigiditatea mecanică a muncii de atelier, din care gustase îndeajuns. El ura orele fixe, intrările și ieșirile cu turma, neputința de-a lua o inițiativă, zădărnicia oricărei vrednicii.

Acum se-nfățișa prilejul de-a da curs liber fanteziei lui. El constată că locuința aceasta, deși bogată, nu era îngrijită. O seamă de treburi mărunte, ce ieșeau din atribuția servitorului, așteptau mâna îndemânatică a unui meșter care să se priceapă la toate: zidărie, lăcătușerie, vopsitorie.

În mai toate încăperile importante se puteau vedea bucăți de tapiserie dezlipită și atârnând ca niște cârpe. Pe plafonul frumosului dormitor al domnului Bernard Thuringer, holteiul casei, se afla o mare pată de mucezeală, provenind de la o ploaie mai de demult. În biroul domnului Max riscai oricând să-ți frângi gâtul, împiedicându-te de-un capăt de parchet ieșit în afară. De îndată ce ploua mai tare, apa începea să picure, la bucătărie, chiar deasupra tingirilor de bucate. Unele mânere de uși îți pișcau mâna până la sânge. Și, mai peste tot, ferestre ce nu se închideau, covoare pe care le luai în picioare, uși care scârțâiau, găuri în pereți sau crăpături bătătoare la ochi.

Pentru ca toate aceste urâțenii să dispară, nu trebuiau nici bani, nici vreo diplomă, ci doar puțină tragere de inimă și o oarecare îndemânare.

Adrian le avea în așa măsură, încât era uneori privit ca un maniac. Orice spectacol urât, orice acțiune răuvoitoare ori neghioabă, publică sau privată, îi contrariau simțul lui înnăscut pentru bine, frumos și drept, punându-l într-o stare de surescitare nervoasă ce-l făcea să se ocupe mai mult de treburile altora decât de ale lui. Ar fi voit să se amestece în toate: în gospodăria vecinei, care nu știa cum să aprindă un foc; în aceea a comunei, care nu mătura străzile mărginașe decât doar ca să asfixieze pe bieții locuitori; în conducerea

guvernelor succesive, care se înconjurau numai de funcționari hoți și delapidatori ai averii obștești.

De ce era lumea lovită de atâtea rele: ignoranță, incapacitate, necinste? N-ar putea ea să-și aleagă conducători care să-i arate drumul fericirii? Lipseau, oare, în așa hal, șefii capabili? Sau, poate, aceștia erau în chip sistematic înlăturați de la conducerea lumii? În cazul acesta, omenirea merge la pieire! Și care e canalia umană ce se înverșunează să trăiască din nenorocirile unei lumi întregi? Nu s-ar putea descoperi și distruge acest răufăcător universal?

Asemenea preocupări disperau pe Adrian. Cu cât se gândea mai mult la ele, cu atât se încurca mai tare. Căci el nu știa dacă omul se naște bun sau rău. Aci era cheia dilemei. Răspunsurile lui Mihail, la chestiunile acestea, nu-l mulțumeau. Mihail era prea pesimist. După el, lumea a fost totdeauna cum o vedem și așa va rămâne. Nimic de făcut. Așa că el reducea lumea la dimensiunile individului: bun, îl admitea; rău, se dădea în lături din drumul lui.

— Asta e tot ce stă în puterea mea, zicea el. Mai îmi e cu putință să rămân om cinstit și să nu fac rău nimănui. Dar nu cred în „clase”, nici în „lupta de clasă”, ca socialiștii. Eu cred în *lupta dintre oameni,* orice ar spune Marx.

În timpul primei lor șederi de un an la București, Mihail văzuse pe Adrian ducându-se adesea pe la întrunirile socialiste. Ei vorbeau uneori despre socialism, dar foarte rar, căci nobilul rus scăpătat detesta tot ce era în legătură cu socialismul.

— E doctrina simpliștilor, a sclavilor, zicea el. Ea nu poate mulțumi decât masele care nu cer vieții decât o bucată de pâine mai puțin neagră, ceva mai multă libertate, ceva mai puține războaie. Ea nu te va mulțumi niciodată pe tine care te revolți și împotriva pisicii care prinde o vrabie. Religiile, și ele mulțumesc poate un

miliard de oameni, dar e fiindcă nu le cer decât să se ducă regulat la biserică.

Pe-atunci Mihail se afla în Manciuria. Voise să vadă cu proprii lui ochi grozăviile războiului ruso-japonez. Această brutală despărțire avusese încă o pricină: greaua prietenie a lui Adrian, prin zvăpăiala și contradicțiile ei, obosise pe Mihail. Suflet mortal rănit de viață, minte frământată de gânduri, trup bântuit de mizerie, Mihail avea mare nevoie de pace fizică și morală. Îi trebuia un armistițiu cu existența. Se simțea bătrân la douăzeci și trei de ani. Să găsească o ocupație bine retribuită, să stea cât mai mult cu putință și să pună ceva gologani la o parte, apoi să se ducă să se odihnească într-o țară cu climat blând, acesta era planul lui de viitor pentru un an.

El întrebă pe Adrian dacă vrea să adereze la acest plan, să lucreze în comun și să plece împreună. Adrian primi cu entuziasm. Știind cu cine avea de-a face, Mihail ceru să-i promită că, timp de un an, i se va supune în totul.

— Îți promit! Vei fi stăpânul meu.

Tânărul ținea, o lună, două. Dar nu trebuia să i se ceară mai mult. Uitând promisiune și „stăpân”, dădea un picior la toate și pleca.

Astfel, câteva posturi bune fură pierdute. Mihail, la rându-i, pleca și el, din slăbiciune amicală, fiind prea obișnuit cu acest tovarăș de viață și sperând mereu să-l corijeze. Dar bunăvoința lui nu sluji la nimic. Atunci hotărî să-l părăsească pentru un timp și plecă în Manciuria.

Adrian crezu o clipă că n-are să poată supraviețui acestei despărțiri, dar el era așa de plin de viață mistuitoare, încât își găsi repede alte prăzi sentimentale.

Singur faptul de-a viețui, i se părea o minune. Se învârtea în jurul propriei sale ființe, scăldată de soare și de lumină, descoperindu-se pe fiece zi mai mult. Din

cauza asta, nici nu prea avea timp să muncească. Ura mai ales munca ce-l priva de cer, de spațiu. Se uita cu groază la turmele omenești, fericite de-a se închide într-un atelier, o fabrică, un birou, un magazin, renunțând la toate pentru o bucată de pâine – o pâine care devenea din ce în ce mai albă, pe măsură ce renunțai la bunurile cele mai prețioase ale existenței: dreptul de-a contempla mărețiile creației; fericirea de-a putea gândi în voie, de-a visa, de-a te instrui; bucuria de-a dispune de tine însuți.

Ce putea să întreacă aceste valori? Să mănânci și să bei bine? Să te îmbraci la modă? Să fondezi o familie și să te înhami ca o vită la nevoile ei, mereu crescânde?

Nu, de-o mie de ori nu! Mai bine să trăiești ca un vagabond. O zdreanță, un codru de mămăligă și putința de-a te mișca liber!

Ia priviți ce mai muncă slobodă oferă portul Brăilei oricărei haimanale: iei pe umăr un sac cu grăunțe, alergi cu el cincizeci de pași și-l golești în hambarul unui vapor. Până la prânz, munca asta îți aduce cinci franci, adică cinci zile de libertate. Căci un kilogram de pâine costă douăzeci de bani, iar o farfurie de carne cu varză, tot atât. Nu e oare de-ajuns, pentru un stomac fără oglindă?

Adrian fu hamal în port, fericit să știe că poate arunca sacul și cere plata în orice moment. Aceasta nu-i aducea nicio neplăcere. A doua zi era liber să reia sacul ori să nu-l reia. Și ar fi continuat să fie hamal, dacă mamă-sa nu s-ar fi supărat:

— Mai bine să mor decât să te văd cu sacul în spinare! Asta-i munca oamenilor de nimic. La ce-ți slujesc toate cărțile, la ce bun atâta citit, dacă e vorba să fii hamal? Și care fată cu stare se mărită cu un hamal?

Încredințat că un zid de neînțelegere îl despărțea chiar și de mama lui, Adrian renunță de a-și mai apăra cauza în fața cuiva, nutrind gândul să dispară odată în

lume. Și aceasta avea să se întâmple a doua zi după ce va fi terminat cu armata, de care spera să fie scutit.

Până atunci era nevoit să facă concesii mamei lui, care muncea pentru el. Dar de-acum încolo trebuia să știe că lumea e „coalizată” împotriva lui și că vrea să-l înșface în angrenajul ei. Ei bine, o să se apere din toate puterile. Căci el e sigur că acest furnicar uman își risipește viața, trudind de dimineața până seara pentru fleacuri, pentru prejudecăți, pentru zădărnicii. Nu, Adrian nu vrea să aibă „copii frumoși”, niciun „interior”, nici să adune „avere”. Interiorul lui cel mai bun era spațiul nesfârșit. Cea mai mare avere: trupul, simțurile, gândurile lui.

Acestea i se păreau adevăruri absolute și își făcea din ele un scut. Fiecare zi îi aducea confirmații cu duiumul. Bogat ori sărac, inteligent ori dobitoc, toți se încovoiau sub tirania aceleiași legi care mâna turma umană: să muncești, mai întâi, apoi să trăiești. Să aduni, să aduni mereu! Rezultatul: exploatare, egoism, jinduială, ură, războaie.

Nu, Adrian n-o să-și vâre niciodată piciorul în această capcană.

Într-o seară de august, la vreo lună după intrarea în serviciu la Thuringer, Adrian se plimba pe-afară, de-a lungul casei, respirând aerul curat și cugetând la viața lui și la a celorlalți. Vremea era frumoasă. Noapte înstelată, adiere dezmierdătoare, amestec de parfumuri venind de la florile din Grădina Publică, unde fanfara municipală cânta niște valsuri amețitoare.

Ca mai în toate serile, aveau musafiri, căci casa poseda o sală de biliard și alta unde se jucau cărți, șah, domino. Dar Adrian era sigur că toată lumea aceea venea mai ales fiindcă „la frații Thuringer” se găseau vinuri renumite, șampanie superioară, lichioruri fine și prăjituri cum nimeni nu știa să facă în tot orașul și al căror secret singură „madam” Carolina îl cunoștea.

Prefectul județului, numit „Purcelul”, din cauza fizicului și a lăcomiei lui, venea mai în fiecare seară. Aproape tot așa de des era văzut armatorul italian Carnavalli, dar acesta, om de-o rară distincție, nu venea decât pentru cele trei femei frumoase ale casei. Era numit „Europeanul”. Mare crai, mare jucător, mare voiajor, Carnavalli se ruina încet și sigur.

Printre intimi se mai număra d-l Poplinger, evreu german cu buze de căpcăun, logodnicul d-rei Mitzi și reprezentantul în străinătate al firmei Max și Bernard Thuringer. El se afla mai tot timpul în călătorie, dar când afacerile îl aduceau la Brăila, toată casa era cu susul în jos, căci cei doi amanți umpleau toate încăperile vastei clădiri, cu zbenguirile și certurile lor. D-l Bernard, a cărui fire marțială și austeritate nu prea admiteau glumele, era scandalizat:

— Va trebui să le clădim o cazarmă, amorezaților noștri! exclamă el într-o zi, când era mai bine dispus.

Dar, dintre toți obișnuiții casei, d-l Flusfisch, zis „Habeder”, era cel mai celebru, grație unei împrejurări care i-a adus această poreclă.

În prima ei săptămână de serviciu la Thuringer, Iulia, servitoarea unguroaică, intră într-o seară în sufragerie, ca să anunțe grav:

— Domnul… Habeder.

Masa era pe sfârșite. Stăpânii se priviră mirați:

— Domnul… cum ai spus?

— Habeder.

— Habeder?! Ce-o mai fi și asta? Nu cunoaștem pe nimeni care să poarte un asemenea nume.

— Ba da, cucoană! E domnul acela cu burta mare și foarte chel, cu un nume greu, dar care zice totdeauna, când sosește: ha-be-der!

În adevăr, d-l Flusfisch, avansând enormu-i pântec și fața stacojie, rostea, scandând, salutul german:

— *Ich habe die Ehre*[2]*!*

---

[2] Am onoarea!

De aci, „Habeder” al Iuliei, poreclă care prinse pe loc și fu adoptată chiar și de imperturbabilul domn Bernard.

Acești intimi, precum și câțiva alți musafiri, umpleau cele două săli de joc, singurele camere luminate. Tot restul casei era scufundat în întuneric. Ca să nu chinuiască pe Iulia și pe Adrian, ținându-i în picioare noaptea târziu, după o zi de muncă obositoare, se punea la îndemâna convivilor tot ce le trebuia, băuturi, patiserie etc. Totuși, unul din cei doi servitori era ținut să facă pe rând de planton până la unsprezece noaptea. În seara aceea era rândul lui Adrian.

Dar el nu-și îndeplinea numai datoria, ci părea să clocească gospodăria, ca o cloșcă ouăle. Își iubea stăpânii, ca și pe mai toți invitații, și avea o grijă permanentă ca nimic neplăcut să nu li se întâmple. Ori, tocmai se petrecea ceva care ar fi putut să dea loc la mari buclucuri.

Adrian observă că de la un timp, singură buna Hedwig făcea onorurile casei, satisfăcând cererile musafirilor. Ana și Mitzi se eclipsaseră. Și se putea ca dintr-o clipă într-alta d-l Max să se scoale de la joc și să o ia razna pe coridoarele întunecoase, strigând, cu vocea lui guturală:

— Maus! Mitzi! V-ați culcat?

Niciuna, nici cealaltă nu se culcase, Adrian o știa tot așa de bine ca și virtuoasa Hedwig. Cea dintâi era cu profesorul de gimnastică, convorbind printre gratiile unei ferestre ce dădea în Grădina Publică, unde curtezanul sta tupilat în beznă; cealaltă se legăna pe genunchii logodnicului ei, în biroul d-lui Max. Și dacă Hedwig, certată cu surorile ei, nu voia să se amestece în treburile lor, Adrian ținea să se amestece cu orice preț. Căci era întrucâtva complicele lor, mai ales al Anei. Le înțelegea și le aproba legăturile. El aproba pe toți cei ce se iubeau.

Pentru Ana nutrea o stimă compătimitoare din ziua când a înțeles – în urma unor aluzii transparente ce se făceau la bucătărie – că d-l Max n-a fost niciodată

pentru nevasta lui altceva decât un „tată”. Ca să fie și mai sigur, o întrebă pe mama lui, care-i confirmă acest beteșug capital al neamțului:

— Da, se zice că-i „legat”. Dar ea știa asta, înainte de a-l lua.

Că a știut-o sau nu, aceasta n-avea nicio importanță pentru Adrian. Ea era în ochii lui o martiră, căci o cunoștea ca pe o femeie cinstită până în fundul sufletului. De când se căsătorise cu Max, nimeni n-ar fi putut să-i reproșeze ceva. Și el era martor de mustrările ce-și făcea dânsa, chiar și numai pentru flirtul acesta cu profesorul de gimnastică.

Adrian aprecie cum se cuvine această rezervă a Anei, dar o judecă deplasată, nesănătoasă și hotărî să intervie. Tot menajându-i susceptibilitatea și fără s-o împingă la mărturisiri, decretă că acest fel de a-și ucide viața e mai imoral decât prostituția, mai trist decât călugăria. El numi aceasta: să insulți una din primele legi ale naturii, pentru o bucată de pâine.

Într-o seară, pe când se aflau singuri, Ana sfârși prin a-și deschide inima. Convinsă de perfecta dezinteresare a lui Adrian, care într-adevăr nu vorbea cu două înțelesuri, izbucni în plâns, sprijinind fruntea pe umărul inimosului ei servitor-confident:

— Dar Max e așa de bun, așa de bun! De-asta l-am luat, nu pentru pâine, căci pâinea o aveam la el și înainte de-a ne căsători.

Ana spunea adevărul. Devenită doamna Thuringer, ea nu-și schimbase cu nimic felul de viață. Cumpăra aceleași țesături ieftine, din care își făcea singură rochiile. În treburile gospodăriei, o vedeai zilnic cu capul înfășurat într-un tulpan, dând ajutor servitoarei, fără să se sinchisească de surâsurile ironice ale cucoanelor mari din vecinătate.

Și dacă nu era mai puțin adevărat că adusese pe mamă-sa și pe cele două surori – toate trei numite de gurile rele „întreaga menajerie Müller” – apoi se știa de

asemenea că această „menajerie” nu costa decât hrana și că ea înlocuise o bucătăreasă și o fată în casă plătite foarte scump. Se putea chiar spune că Ana era nedreaptă cu familia ei. Și ca să repare această nedreptate, d-l Max născocea în ascuns fel de fel de „aniversări” ce-i permiteau să distribuie mici cadouri celor nedreptățiți.

Mai era ceva în caracterul Anei care plăcea mult lui Adrian: era dezgustul ei de paraziții ce-i covârșeau casa.

— Ce de lacomi, ce de bețivani pe capul nostru! îi spunea ea într-o zi, furioasă. La fiece prânz trebuie să suporți unul sau doi din acești „abonați” de „profesie liberă”, care se poftesc ei singuri la masă și n-au altă grijă decât a gulerului lor. Apoi, toate aceste veșnice jocuri de bridge și de poker stropite cu șampanie! Toate la un loc, la sfârșitul lunii, fac o groază de bani. Ori, în meseria de armator, angajându-ți întreg capitalul în niște grăunțe care pot oricând să se „încingă”, fie în magazie, fie în hambarele vaselor, nu știi niciodată dacă ești bogat ori sărac. Casa asta burgheză, așa cum o vezi, a cunoscut luni când nu știa unde să găsească nici banii de coșniță, deși are un beci plin de vinuri alese. Bineînțeles, pe „boierii” noștri, care n-au știut în viața lor ce e mizeria, asemenea spaime îi lăsau reci, dar eu, care am cunoscut-o de aproape, simțeam fiori de moarte. Da, prefer să mor decât s-ajung să mai trăiesc anii când, copilă încă, brutarul mă înghesuia și-mi strivea sânii într-un colț al brutăriei, pentru două pâini pe care mi le dădea pe datorie.

Când Ana îi vorbea așa, privindu-l cu ochii ei mari, albaștri, umeziți de lacrimi, Adrian vedea în ea o frumoasă dar și sărmană femeie, a cărei copilărie fusese sinistră, pe când a lui nu-i lăsase decât amintiri plăcute.

Atunci îi săruta mâinile, își lipea obrazul arzător de brațul ei rece și-i zicea, fericit:

— Promite-mi că o să mă ții în serviciu, chiar dacă într-o zi o să rămânem, în casa asta, fără pâine. O să mă duc să fur!

Ea râdea din toată inima și îndepărta încetișor obrazul acela de foc, care, fără să știe, îi înflăcăra sângele.

Era aproape de miezul nopții și Adrian continua să dea târcoale în jurul casei. Jucătorii nu păreau să se gândească a pune capăt partidelor mereu reîncepute. Se bea și se juca din ce în ce mai cu temei. Ferestrele fiind deschise, din cauza căldurii și ca să lase să iasă fumul de țigări, Adrian observa, din colțul lui întunecos, figurile și gesturile acestor notabilități ale comerțului și administrației, asculta tot ce-și spuneau și se silea să pătrundă în existența lor, s-o înțeleagă și s-o critice cu nepărtinire.

Scopul lui era să confrunte rezultatele observațiilor sale permanente, cu sentințele definitive ale judecății socialiste pe care le auzise la întrunirile de la București, Era vorba de condamnări în bloc, bazate pe un singur fapt: oamenii aceștia erau exploatatori ai clasei muncitoare; trebuiau doborâți, iar societatea burgheză să fie înlocuită prin societatea socialistă, sub direcția clasei muncitoare. Iată ce înțelesese; și i se părea așa de minunat, că subscrisese cu amândouă mâinile, cu toată pasivitatea lui Mihail, căci era vorba de suprimarea mizeriei și a războaielor, aceste flagele sociale pe care era gata să le combată din toate puterile.

Deci, Adrian se considera socialist convins; dar el era un băiat care nu accepta frazele gata ieșite din tipar. Îi plăceau adevărurile dobândite prin observații personale. Controla fiecare afirmație a oratorilor socialiști și voia să prindă ideea vie, așa cum se înfățișa în viața zilnică. Și era de netăgăduit că poseda destule adevăruri socialiste, în privința cărora orice discuție contradictorie i se părea de prisos. Dar, spre nenorocul lui, el mai voia

să aibă și scrupule, simțea trebuința de-a activa numai în chip ireproșabil.

Iată, de pildă, cazul burghezilor pe care îi avea acum sub ochi, aproape toți armatori străini, stabiliți în orașul lui. La Brăila, unde industria era nulă, acești oameni constituiau cea mai mare parte a clasei capitaliste, care trebuia doborâtă. Foarte bine. Totuși, ia să vedem cine sunt ei. E necesar să știm pe cine suprimăm, chiar dacă n-ar fi decât din grija de-a nu risca să tăiem craca pe care stăm. Adrian începea să-i cunoască binișor și-i judeca sub două aspecte: calitate umană și capacitate socială.

Calitatea lor umană era aceea a majorității oamenilor: spirit mediocru, moralitate mediocră. Erau stăpâniți de plăcerile materiale. Niciodată nu-i auzise vorbind de artă, de morală, de gândire. Adrian era sigur că acești domni și soțiile lor nu știau de Tolstoi, de Ibsen, de Balzac, nici măcar atâta cât știa el.

Dar nu pentru asta s-ar fi însărcinat să le taie capetele, căci, în cazul acesta, ar trebui exterminate nouă zecimi din omenire. Ba chiar le punea o notă bună la purtare: erau oameni de inimă, cumsecade, miloși cu cei săraci.

Totuși, dacă n-ar fi avut decât meritele astea, Adrian nu s-ar fi opus la înlocuirea lor cu clasa muncitoare, căci aceasta avea nevoie de cu totul altceva decât de amabilități și pomeni. Dar burghezii aceștia dețineau în mâinile, lor o forță de care lucrătorii erau complet lipsiți: înțelegerea deplină a afacerilor, capacitatea comercială. Ceva și mai mult, un mecanism de-o complexitate redutabilă, era la baza acestui comerț plin de riscuri. Un joc de bursă, o vastă rețea de raporturi internaționale comandau orice vânzare, orice cumpărare și țineau la cheremul lor până și cel mai mic transport de grâne spre vreunul din acele porturi îndepărtate, ale căror nume șefuleții socialiști le silabiseau pe flancurile vapoarelor, dar de a căror situație geografică habar n-

aveau. Ne aflăm, deci, în fața unui important aparat tehnic și social care trebuia aprofundat, stăpânit, înainte de a-i tulbura mersul.

Iată unde Adrian era neînduplecat: clasa muncitoare n-avea nici cea mai mică idee despre conducerea marilor întreprinderi sociale; ea nu era decât o turmă de oi, căreia trebuia să-i explici totul, dându-i peste bot. Cum să pui, atunci, cârma lumii în mâinile unei clase așa de lipsită de competență și de spirit de inițiativă? Și de ce, toată propaganda socialistă se mărginește în a asmuți masele spre Putere, cu iureș de cântece revoluționare, în loc să fie inițiate cu de-amănuntul în tehnica afacerilor? Unde era școala socialistă însărcinată cu formarea prealabilă a elitelor muncitoare, destinată să ia într-o zi direcțiunea lumii?

Căci Adrian nu dădea nicio atenție pălăvrelilor interminabile ce aveau loc asupra doctrinei și țintei socialismului. Pentru el, învățătura putea să fie adevărată și scopul excelent, asta nu era de-ajuns. Principalul era să-ți asimilezi toată știința burgheziei, și apoi să vorbești de înlocuirea ordinei capitaliste cu ordinea socialistă. Altfel, ar însemna să pui carul înaintea boilor. El nu vedea pe hamalii din port în stare să înlocuiască pe armatorii din Brăila.

Dar problema mai avea o lature, care tulbura adânc pe Adrian. Era latura morală.

Se acuza burghezia că e necinstită, stricată, lacomă. Dar Adrian constata că muncitorimea suferea de aceleași vicii. Adică, suferea când putea. Redusă la mizerie, era sublimă. Dar, de îndată ce împrejurările îi permiteau, atingea repede culmea crimei, lăsând cu mult în urmă pe cei mai ticăloși burghezi. Așa, de pildă, vătafii și siniștrii lor acoliți.

Vătafii erau toți ieșiți din clasa muncitoare, tot rămânând niște bădărani, analfabeți până a nu ști nici să-și semneze numele, în ciuda averilor considerabile pe care le adunau. Acești vătafi reușiseră să izoleze

complet masa muncitoare de patronii ei legitimi, exportatorii, luându-i orice posibilitate de contact direct.

Ca să poată obține numărul de brațe necesare operațiilor lor de încărcare a vapoarelor, casele de comerț erau nevoite să trateze cu această corporație de vătafi, pe care nicio legislație n-o consacra. Ea trăia în marginea legilor, puternică prin bogăția membrilor ei și grație complezenței marilor electori ai ținutului, cărora vătafii le aduceau, în vremea alegerilor, voturile exploataților lor.

Exploatarea muncitorilor de către acești foști muncitori era odioasă. Nu numai că vătafii smântâneau gros sumele ce le obțineau de la armatori ca plată a muncitorilor, dar aceștia trebuiau, dacă nu voiau să moară de foame, să lucreze în condițiile următoare: 1) să accepte, fără să crâcnească, leafa pe care vătaful binevoiește să i-o dea; 2) să fie mușteriul regulat al cârciumii vătafului și să închidă ochii asupra unor anumite greșeli la facerea socotelilor; 3) să execute toate „beilicurile” cerute de vătaf; 4) să urmeze pe acesta la urne și să voteze după indicațiile lui; 5) să suporte, uneori, chiar să fie bătut.

Netăgăduit, acest nemilos sistem de muncă nu se putea menține fără ca zilnic să aibă loc bătăi sângeroase. Din cauza asta, vătaful se înconjura totdeauna de-o ceată de „gâtoși”, muncitori autentici, plătiți pentru mișelia lor ori răsplătiți numai cu o muncă regulată, cum nimeni nu putea s-o aibă. Aceștia împingeau uneori cruzimea până la asasinat. Dar deseori ucigașul era un hamal care-și ucidea fratele de muncă, nu din nevoia de a-și asigura o pâine, ci din beție, din răzbunare ori numai din mândrie rănită.

Adrian, cufundat în meditațiile lui nocturne, recapitula tot ce era pentru și contra ale aceleiași probleme și ajungea la un punct mort:

„Nu, își zicea el, n-am să fiu niciodată un om de acțiune. Mihail avea dreptate: trebuie să fii mărginit, dacă vrei să reușești în domeniul acesta”.

Și uitând socialismul, îl cuprinse o mare milă de lumea asta egoistă. Oricum, ceva trebuia făcut. El se gândea la acele vaste pături sociale martirizate de viață și care meritau o soartă mai bună. Nu puteau fi abandonate pe veci la bunul plac al tuturor tiraniilor, ori de unde ar veni acestea, de la stăpânirea de sus, ori de la fratele tău de jos.

Dar cum să separi pe cei buni de cei răi, în sânul aceleiași clase? Căci, fără nicio îndoială, nu toți burghezii meritau să fie spânzurați, după cum nu toți hamalii din port deveneau ciomăgași vătășești. Adrian a putut să se convingă de așa ceva, cu câteva zile în urmă, cu prilejul unor tratative la care asistase și el.

O delegație de muncitori venise să roage casa Thuringer să trateze direct cu ea, pentru tot ce privește încărcatul vaselor. Delegația oferea prețuri inferioare celor pe care casa exportatoare le vărsa vătafilor, dar superioare celor obținute de muncitori de la călăii lor.

— Vrem să înlăturăm pe vătafi, spuneau hamalii, altfel, într-o zi, îi vom ciopârți pe toți! Ne-am săturat! Iar d-voastră exportatorii n-aveți niciun interes să lucrați cu tâlharii ăștia. Nu-s de niciun folos. Ne însărcinăm noi singuri cu formarea „poștelor”. Și așa, dumneavoastră veți plăti mai puțin, iar noi vom primi mai mult, odată ce parazitul va fi înlăturat.

Felul acesta conștient de a vorbi, merse lui Adrian la inimă. Răspunsul ce-l dădu d-l Max, îi plăcu tot atât:

— Noi am fi bucuroși să vedem pe vătafi dispărând, căci dacă pe voi vă jupoaie, nouă ne dictează prețurile ce le plac. V-am fi chiar recunoscători, dacă ne-ați scuti de lepra asta, tot scutindu-vă pe voi. Numai că, iată, nu putem trata cu toată mulțimea lucrătorilor. Cineva trebuie să semneze cu noi contractele. Și acest cineva nu poate fi decât reprezentantul unei organizații în

genul celor care există în Occident și care se numesc *sindicate*. Organizați-vă deci în sindicate muncitorești. Legile țării o îngăduiesc. Apoi, trimiteți-ne pe șefii voștri. Cu ei suntem gata să tratăm. Așa cum sunteți acum, însă, nu reprezentați pe nimeni.

Adrian nu înțelese rostul acestui sfat în gura unui capitalist; și a doua zi îl rugă pe d-l Max să-l lămurească:

— După câte știu, lucrătorii se organizează în sindicate ca să poată lupta cu eficacitate împotriva patronilor lor. Și d-voastră le recomandați tocmai această armă?

— Da, fiindcă arma asta are pentru noi avantajele ei: muncitorul organizat e mai serios, mai conștient, poți să te bizui pe el, pe când celălalt e în general mai puțin calificat. Organizația sindicală nu e numai o fabrică de revoluționari, ea mai este și o școală de moralitate. În sânul ei, lucrătorul învață care-i sunt drepturile, dar și datoriile. Iată de ce în Germania acest lucrător e preferat de către toate întreprinderile serioase. Costă mai scump, dar face!

„Bravo, își zise Adrian; iată un patron care-și cunoaște și el drepturile și datoriile lui. Germania asta trebuie să fie o țară minunată. Cel puțin acolo oricine înțelege că nimic nu se poate face cu o clasă muncitoare vicioasă, mizerabilă și vlăguită. De ce, dar, conducătorii țărilor înapoiate, cum e a noastră, nu vor să urmeze pilda acestei Germanii prospere? Mari și mici, toată lumea ar câștiga”.

Era ora unu după miezul nopții, când musafirii se ridicară să plece. Adrian alergă la Ana, care pălăvrea însă cu amorezul ei.

— Fugi, domnule, fugi repede! îi strigă el. D-l Max se va îndrepta peste o clipă spre dormitor, unde i-am spus că se află cucoana, și ce va spune când n-o va găsi în pat?

Profesorul de gimnastică dispăru în întunericul parcului. Ana o tuli și ea să se culce. Ei își dădeau întâlnire la fereastra camerei lui Adrian, ce se deschidea spre partea cea mai singuratică a Grădinii Publice. Dragostea lor era încă platonică.

Dar mai era o dragoste în casă, neștiută de nimeni și mult mai puțin platonică, ce dădea grozav de furcă lui Adrian. Era dragostea Iuliei, servitoarea, cu amantul ei atitrat. Ea îl primea de două sau trei ori pe săptămână, timp de câteva ore, fără să știe stăpânii, care n-ar fi tolerat-o, dar cu consimțământul lui Adrian, care avea paza casei în seama lui și nu putea să refuze nimic amorezaților.

Totuși, el era de părere că Iulia și amantul ei făceau prea mare zgomot în camera lor; ar fi putut să fie auziți în camerele unde se juca. În seara aceea, mai ales, Adrian fu nevoit să le bată în fereastră de mai multe ori, ca să le impună tăcere. Dacă patronii aflau ce se petrece în casa lor, s-ar fi întâmplat scandal, căci era absolut interzis accesul unui necunoscut după ora nouă seara.

Așa că, după plecarea invitaților Adrian zăvorî cele două porți și se repezi spre camera Iuliei, spumegând de mânie. Voia s-o certe pe loc.

În obscuritatea aproape completă a încăperii, unde domina un miros tare de lichior, Adrian ghici că fetișcana era pe jumătate goală, lungită în pat. Simți o lovitură în tâmple, dar, furios, nu ținu socoteală:

— Știi ceva Iulia? Drept e, suntem prieteni, dar nu vreau să cad victima bunătății mele. De ce țipi ca o nebună, când ești cu amantul tău?

— Fiindcă sunt nebună și îmi place grozav!

— Ce-ți place grozav? Ah, îți mai și râzi de mine? Pe lângă asta, șterpelești sticle cu lichior și vă îmbătați ca niște fleoarțe. Ei, uite, să știi, pe viitor, amantul tău nu va mai intra aici!

Iulia sări din pat ca o năpârcă și îi încolăci gâtul cu brațele ei goale, strângându-l la piept:

— Ba da, Adrian, o să-l lași să mai vie! Nu poți să fii așa de rău. Și eu n-am să mai țip. Îți făgăduiesc. Dar dovedește-mi că nu mai ești supărat pe mine. Hai să bem un păhăruț amândoi, ai să vezi ce bun e lichiorul!

Adrian o respinse cu moliciune, epuizat, ca atunci când te cuprinde o spaimă. Toate scumpele lui gânduri se spulberară pe loc. Un mare gol, un sentiment necunoscut, îi cuprindeau creierul, pe măsură ce se lăsa strâns în brațele acestei femei, împotriva căreia deodată nu mai putea nimic. Aceasta nu dură decât un minut, dar fu de-ajuns ca să i se supună, prăbușindu-se lângă dânsa, pe patul în dezordine.

III

Zorii zilei ce urmară acestei nopți, terminată într-un chip așa de memorabil pentru viața lui Adrian, surprinseră pe flăcăul nostru în patul frumoasei unguroaice. Aceasta dormea adânc, albă din cap până-n picioare, învăluită în mulțimea de dantele și panglicuțe multicolore. Adrian o contemplă, cu inima bătând de recunoștință, sărută cu evlavie mâna crăpată de muncă, pe care o ținea pe piept, și gândi: „De-acum încolo n-ai să mai speli vasele. Mă însărcinez eu cu asta”. Și, cu obiceiul lui de a împinge toate lucrurile la extrem, adăugă: „Am să-ți fac și sufrageria și-am să-ți aprind și focul la bucătărie. În felul acesta, ai să poți să dormi un ceas mai mult”.

El știa că Iuliei nu-i plăcea să se scoale prea de dimineață. Soneria deșteptătorului era potrivită pentru ora cinci și jumătate. O puse să sune la șase și jumătate. Apoi, cu multe precauțiuni, se strecură afară din pat, se îmbrăcă și se înhămă la muncă: trei mari birouri, un vestibul și coridoarele, plus cele două curți de măturat.

De obicei, sculându-se la cinci, Adrian sfârșea toată munca asta după două ceasuri de trudă fără răgaz; și nu putea să facă altfel, căci la șapte se scula doamna Thuringer, pe care trebuia imediat s-o însoțească la piață. Acum era ora patru. El hotărî să înceapă cu sufrageria, ca nu cumva să fie surprins la munca asta, care nu intra în atribuțiile lui. Dacă ar fi fost întrebat în clipa aceea, ce-l făcea să execute și munca Iuliei, i-ar fi venit greu să dea un răspuns logic.

Camerele mari erau toate parchetate. Adrian examină parchetul sufrageriei și-l găsi destul de murdar. Nu fu supărat pe Iulia, din contră, o plânse că n-a putut să-și facă datoria cum trebuie. În dimineața aceea era mai generos ca oricând.

Fără să se mai gândească la puținul timp pe care-l avea înaintea lui, se trânti cu burta pe sârma de frecat. O activitate furioasă îi stimula ceafa, închipuindu-și capul ce-l va face Iulia, când și-o vedea parchetul așa de curat. La urma urmei, Ana putea să afle tot adevărul. Era oare vinovat de vreo trădare? Deloc. Ana continua să rămână, pentru el, grația pe care n-o atingi decât cu vârful buzelor, cum se face cu icoanele sfinte. Una nu putea s-o înlocuiască pe cealaltă. Ana era un vis. Iulia, o surprinzătoare realitate. Era vorba de două fericiri absolut deosebite.

Adrian știa acum ce înseamnă o Iulie: o violentă plăcere care te face mai lucid, mai tare. Îi era profund recunoscător. Până la această întâmplare, el văzuse lucrurile ca printr-o ușoară ceață. Undeva, în organismul lui, n-ar fi putut să spună unde, un resort care nu funcționa încă, îl împiedica să vadă viața cu ochii tuturor oamenilor, își ghicea inferioritatea în privirile altora. Cel din urmă imbecil putea, în privința asta, să-l confunde.

Cum să-l confunde? Nici nu era vorba de a-l confunda. Lucrurile se prezentau cam astfel: dacă s-ar fi aflat lângă un om și ar fi privit împreună, să zicem, un câine, Adrian știa că celălalt nu vedea, ca și dânsul, decât un câine. Dar dacă în locul câinelui, ar fi fost o femeie, Adrian nu mai știa ce vedea celalt.

Ei bine, din dimineața aceea, vălul îi căzuse de pe ochi. Toate femeile care treceau pe stradă erau niște Iulii. Iar el, un om ca toți oamenii.

Această lămurire o datora generoasei unguroaice. Îi mai datora plăcerea unică a cărei descoperire o făcuse și pe care își promitea s-o aprecieze și mai bine în noaptea următoare, căci, adormind pe brațul lui, durdulia slujnicuță îi spusese:

— N-am să-l mai primesc pe amantul meu. Ai să-l lași de-acum încolo să fluiere pe-afară cât o vrea.

Iată ce era Iulia.

Dar Ana? Oh, nepătrunsă taină! El o înțelegea și mai puțin acum când Iulia îi dezvăluise, ca să zicem așa, tot misterul femeii și al omului. Nu, nici femeia, nici omul nu puteau fi numai atât. Simțea că omul, în orice caz el, Adrian, ar fi putut să aibă nevoie de două femei în același timp, ba poate chiar și de mai multe.

Nu fiindcă Ana s-ar fi putut compara cu Mihail, adică să se înalțe până la acea prietenie care-ți îngăduie să plutești pe oceanul tuturor gândurilor umane, a cărui imensitate Adrian de-abia o întrevedea. În privința asta, ea era o creatură aproape tot așa de simplă ca și Iulia. Dar Ana deținea o pârghie de comandă care putea să aibă o înrâurire tocmai în domeniul acesta al spiritului, amplificând la maximum intensitatea visului. Când se afla lângă dânsa, Adrian înceta de a mai fi un om comun.

Netăgăduit, aceasta i se întâmpla de asemenea și când citea o mare pagină de literatură universală, sau când Mihail îi vorbea cu foc de problemele existenței. Emoția era aceeași, sau, mai bine zis, de aceeași calitate. Și totuși, era o deosebire. În apropierea Anei și când, uneori, îi atingea brațul cu obrazul lui fierbinte, toate frumusețile spirituale ale vieții se încorporau în el. Acestea nu mai erau niște bucurii cerebrale. Le simțea făcute din carne caldă și nudă, ca o mie de femei frumoase lipite de corpul lui arzător.

Cu toate astea, nu era vorba de ceva trupesc. Astăzi, când știa de la Iulia ce formă avea dorința de a te culca cu o femeie, Adrian era și mai sigur de-a nu fi simțit niciodată dorința asta față de Ana. El se apăra chiar și numai împotriva ideii că Ana ar putea să fie o Iulie, căci constatase o slăbire a dorinții lui pentru tânără unguroaică, imediat după primul lor contact. Se simțise chiar puțin dezamăgit, foarte puțin și numai pentru un scurt timp.

Pentru nimic în lume, așa ceva nu trebuia să se întâmple cu Ana! Nici cea mai mică dezamăgire și nicio clipă! Ar fi mortal pentru sufletul lui! Ar muri de

întristare. Ana era și trebuia să rămână bucuria continuă, intensă și infinit de diversă.

După cum Iulia, dându-i-se, îi lămurise viziunea confuză ce-o avusese despre femei, îl scosese ca dintr-o vrajă, de asemenea Ana îi lărgea toate orizonturile minții, nu dându-i-se, ci dimpotrivă, păstrând întreg secretul aceste forțe care îl făcea apt să îmbrățișeze universul.

Amândouă îi erau necesare, ca luminile ochilor. Și fiindcă erau femei, binecuvântată fie femeia! Fără ea, omul nu face nici cât o ceapă degerată!

Când la ora șase, primii furnizori veniră să aducă laptele și chiflele, Adrian terminase toată treaba. Casa era încă scufundată în somn. Atunci, o idee îi încălzi obrajii: să prepare la iuțeală cafeaua cu lapte și să o servească Iuliei în pat!

Totul fu gata, puțin înainte ca deșteptătorul să sune șase și jumătate. Adrian intră în vârful degetelor și depuse încetișor tava pe un scaun la căpătâiul Iuliei, care dormea dezvelită toată. O, da, era frumoasă, întâia lui amantă! Era mai frumoasă așa cum se afla acum în pat, decât când se îmbrăca și se sulemenea ca să iasă la plimbare. Îi plăcea mai ales albeața cărnii ei catifelate.

Adrian privi împrejurul lui, examinând încăperea cu de-amănuntul, și găsi că reputația de femeie curată a unguroaicei era justificată.

Deodată, deșteptătorul începu să sune. Iulia sări din pat, văzu pe Adrian, se acoperi rușinată, și uitându-se la ceas, izbucni în plâns:

— De ce mi-ai făcut asta, Adrian? Șase și jumătate! Dar sufrageria! Dar focul! Dar cafeaua! Ce rău ți-am făcut, ca să vrei să mă certe cucoana? Și crezând că Adrian îi surâdea din răutate, deschise gura ca să-l ocărască, dar privirea îi căzu pe tava garnisită cu bunătăți: cafea cu lapte fumegând, chifle, unt și chiar un ou moale. Pentru cine sunt astea? scânci ea necăjită.

— Pentru cine vrei să fie, Iulica mea, din moment ce sunt în camera ta? Pe lângă asta, toată treaba ta e făcută, iar patronii dorm încă. Ce mai vrei?

Ea nu voi să-și creadă urechilor, dar înfățișarea lui Adrian, cu bustul scăldat în sudori și mirosind a terebentină, pleda pentru buna lui credință. Iulia se aruncă la picioarele lui, îi îmbrățișă genunchii și plânse și mai cu foc:

— Niciodată, nimeni n-a făcut așa ceva pentru mine. Toți m-au bătut și m-au pus la muncă, fie părinții, fie păcătoșii mei de amanți. Dar, să mă alinte, nu, nimeni! Ah, tu ai să fii Dumnezeul meu! Și dacă cumva ai să iubești pe o alta, am să te omor!

— Mulțumesc! făcu Adrian, curățindu-i oul.

— Nu! n-am să te omor, dar am să te înnebunesc de dragoste!

„N-ai să mă înnebunești, gândi Adrian. Numai Ana poate să mă înnebunească. Dar pentru ceea ce îți datoresc, n-am să te uit niciodată”.

În vremea asta, „madam” Carolina, care se sculase, își plimba silueta-i greoaie de-a lungul galeriei cu geamlâc dintre bucătărie și curtea de serviciu.

— Iulia, suntem pierduți! Uite-o pe babă cum mă caută, ca să-i cumpăr „schnapsul” ei. După ce îți vei fi băut cafeaua, ascunde tava în dulapul tău. Eu o șterg, altfel vine peste noi!

Adrian fu nevoit să facă mai multe ocoluri, ca să ascundă direcția de unde venea, dar, trudă zadarnică: baba care, deși n-avea miros, știa totdeauna să aibă „nas”, cum zicea Ana, descoperi misterul.

— Bună dimineața, madam Carolina! Cum ai dormit?

Bătrână plesni din limbă, arătând astfel cât de mulțumită era de rachiul pe care i-l cumpăra Adrian. Ceea ce n-o împiedică să fie răutăcioasă:

— Da… bună dimineața… am dormit bine… dar *dumneavoastră*, „domnule” Adrian? Nu minți, cotoiule!

Să mor eu, dacă tu n-ai dormit azi-noapte cu unguroaica! Casa asta e un adevărat bordel!

Adrian se supără de-a binelea:

— N-am să-ți mint deloc, madam Carolina, dar dacă asta este prietenia d-tale pentru mine, ei bine, prefer să plec numaidecât.

Și se duse imediat să se închidă în camera lui, care era alături de bucătărie. Madam Carolina îl urmă, înspăimântată. Ea știa cât era de acuzată, și pe drept, că punea pe fugă pe cei mai buni servitori, din cauza caracterului ei insuportabil.

Plecarea lui Adrian, chiar a unui Adrian vinovat de păcatul de a se fi culcat cu servitoarea, i-ar fi atras toate trăsnetele, chiar și pe acelea, foarte rare, ale d-lui Bernard, directorul glacial al casei, care avea în mare stimă pe tânărul nostru, de când se încredințase de conștiinciozitatea lui la muncă și de multiplele-i capacități. Pe lângă asta, patronii mai știau că Adrian nu era un ignorant.

— Ei, dar repede te mai superi! zise bătrână. Hai să ne împăcăm; dar să știi că nu glumesc: mi se pare că astă-noapte te-ai culcat cu unguroaica.

— Și dacă ar fi adevărat, ia spune-mi, ce supărare ai avea d-ta din asta? Sper că nu vei fi voind să mă culc cu fetele d-tale?

— Tocmai aci e buba, Adrian! Fetele mele au o poftă nebună să se culce cu cineva! Și chiar se culcă, atât cât le poate pielea. Iată ce e teribil!

— Ei bine, madam Carolina, dă-mi voie să-ți spun că-ți bârfești copiii…

Zgomotul câinilor în goană umplu coridoarele, și imediat vocea Anei se auzi în pragul odăii:

— De ce „bârfeală” e vorba?

Și presimțind ceva rău ea se întoarse, furioasă, spre mamă-sa:

— Mamă! Dacă continui cu răutățile tale și dacă îl faci și pe Adrian să plece, ei bine, avem ordin de la d-l

Bernard să te trimitem la Franz, în Germania! Ne-am săturat până în gât de schnapsul tău!

Apoi către Adrian:

— Vezi ce faci? Mai cumpără-i rachiu!

Biata madam Carolina făcu o strâmbătură, ca și cum ar fi voit să plângă:

— Așa-i! Acuma nu mai sunt, pentru voi, decât o bețivă bună de împachetat și de expediat în Germania!

Adrian interveni:

— Cucoană Ana, dă-mi voie să-ți spun, că de astă dată eu sunt vinovatul. Dar vina mea n-are niciun raport cu îndeplinirea datoriilor mele aici.

Ana fu departe de-a bănui de ce fel de vină vorbea Adrian. Ea se instală dinaintea mașinii de gătit, ca să-și încrețească părul. Servitoarea intră în bucătărie:

— Bravo, Iulia! îi zise ea. Astăzi sufrageria este ca o oglindă!

— E, fiindcă Adrian mi-a ajutat.

— Atunci, înțeleg.

Și Ana ținti asupra lui Adrian doi frumoși ochi bănuitori, ce-l făcură să privească în pământ. Puțin după ceea, rămânând singuri, ea îi zise, cu o nuanță de ironie în ton:

— Începi s-o găsești drăguță pe Iulia, nu-i așa?

— Am găsit-o totdeauna. Vreau să spun, că este simpatică și muncitoare. O stimez.

— E vorba numai de stimă, cu adevărat?

Apariția oportună a Mitzii îl scuti pe Adrian de-a răspunde la această întrebare buclucașe.

„Să fie oare geloasă?” se întrebă el.

Ar fi fost păcat! Se poate oare compara un mare ospăț cu un înalt cult? Ah, Ana asta! Ea nu știe ce reprezintă pentru Adrian! Chiar și acum, când el nu mai ignora femeia și când, de o lună de zile, o contempla în fiecare dimineață, colo, stând la ușa mașinii de gătit, o găsea tot atât de grațioasă ca în prima zi, bogată în mișcări pline de farmec și transmițându-i mereu acea forță

misterioasă care, credea el, era capabilă să-l facă să întreprindă orice cu succes: să scrie, să picteze, să cânte ori să guverneze lumea!

În casa Thuringer, Ana și cele două surori ale ei, ca și servitoarea Iulia, întrețineau în permanență o atmosferă de senzualitate de care nu numai Adrian era fascinat. Cele trei frumoase nemțoaice, oarecum străine de existența sever burgheză a fraților Thuringer, preferau, pe cât cu putință, să se ție departe de viața de saloane, de vizite și de etichetă, pentru ca să-și petreacă aproape toată vremea la bucătărie, care era vastă și confortabilă. Numai acolo ele se simțeau în intimitate.

Deloc instruite, nici obișnuite cu exhibiții vestimentare și grație fericitei lor naturi simple, nicidecum dispuse să-și joace lor înșile comedia parvenitului, ele simțeau o adevărată repulsiune față de tot ce le obliga să iasă din tihnita lor existență populară. Le plăcea să flecărească, să râdă, să mănânce sau să stea tolănite, fără să sufere tortura acelor „mari dame” care, spuneau ele, aveau aerul de-a fi „înghițit o umbrelă”.

Așa cum se aflau la bucătărie, sumar îmbrăcate, nicidecum fardate, cu totul la largul lor, ceasurile se scurgeau în liniște, pe când coseau între o mamă comic de arțăgoasă, servitorii casei și o mulțime de cunoștințe și furnizori a căror originalitate le distra mai mult decât toate „maimuțăriile acestor domni și doamne simandicoase”.

Furnizorii, despre care e vorba aci, formau pe atunci o bizară specie de oameni, astăzi dispărută. Brăila, oraș cosmopolit și port de-o prodigioasă activitate, atrăgea între zidurile ei, odată cu marii speculatori, toată crema aventurierilor levantini, lacomă de îmbogățire: greci, armeni, macedoneni, bulgari. Extrem de cutezători și, în majoritate oameni cinstiți, ei căutau să adune avere prin

muncă, prin economie și, evident, ajutați deseori de noroc.

Pe drumul acesta anevoios, ajutorul reciproc, răbdarea, avariția sordidă, constituiau forța și singura lor garanție de succes. Timp de ani de-a rândul, îi vedeai târând un cărucior cu fel de fel de mărfuri, sau lâncezind în fundul unei dughene jigărite. Și cu toate că adunau gologani peste gologani, foamea și păduchii erau partea lor în felul acela de viață. Apoi, într-o bună zi – după o dispariție care trebuia să însemne pentru ei timpul pe care-l depune crisalida ca să devină fluture – auzeai că unul și-a cumpărat un remorcher sau un cargobot; altul își construia o moară de făină; un al treilea se făcea cămătar. Atunci, lepădând la gunoi slinosul lor costum național, adoptau un incomod costum modern, începeau să-și clădească confortabile locuințe în inima orașului și deveneau niște șarlatani.

Dar nu-i era dat oricui să se aleagă, la urmă, cu un cargobot, cu o moară sau cu o zărăfie. Cea mai mare parte dintre acești visători cupizi, îmbătrâneau lângă bătrânul lor cărucior cu lămâi și portocale. Îi vedeai, mai ales, cu o coșniță în mână; strecurându-se pe poarta de serviciu a boiereștilor locuințe a compatrioților lor cu destin mai fericit, așteptând ceasuri întregi la bucătărie, până ce stăpânul se scula și catadicsea să vie să se uite în coșnița lui, unde zăceau, așezate cu îngrijire, azi un iepure, altă dată o cegă, o prepeliță sau vreo oarecare trufanda: un frumos pepene bacâr, un mănunchi de sparanghel, anghinare sau conopidă. Și suferind cu o răbdare angelică arțagul parvenitului, care găsea totdeauna că marfa era prea scumpă, acești sărmani oameni nu reușeau să-și câștige viața decât cu condiția de a rupe zece perechi de pingele, până să ajungă să-și vadă banul greu muncit.

Atunci, acești foști ambițioși se dădeau bătuți, se resemnau, se umanizau. Lunga suferință îi transforma complet.

Ochiul lor bogat de triste experiențe scânteia de șiretenie. Ironia dureroasă, de care conversația lor era plină, nu cruța pe nimeni. Dacă servitorii unei case de pricopsit se arătau câtuși de puțin binevoitori, acești furnizori deveneau numaidecât familiari, povesteau istorii pline de soare și de Mediterană, aduceau detalii hazlii, mișcătoare, asupra originii mai mult decât modeste a cutărui bine-cunoscut parvenit și mergeau uneori până a-și bate joc de ei înșiși și de propriile lor visuri de altădată.

Voluptuoasele noastre nemțoaice adorau pe acești oameni. Când sosea, de pildă, moș Stamate sau barba Stamate, cum îl chemau pe grecește, era o sărbătoare. Îl îndopau, îl turteau sub dezmierdări. Nu fiindcă barba Stamate le-ar fi adus cine știe ce bunătăți. Fiind foarte zgârcit și temându-se să nu-și piardă „capitalul” angajat în vreo marfă scumpă, rămasă nevândută, nu se găseau, cele mai adesea, în coșnița lui, decât câteva ouă proaspete, câteva piersici, două legături de ridichi de lună ori alte fleacuri asemănătoare, ceea ce făcu într-o zi pe madam Carolina să spună în fața fetelor ei, că barba Stamate se vântură de colo-colo, „ca un coi în coșniță”.

Dar copoiul rebegit știu să tragă folos din gluma asta și răspunse pe loc că, oricât de neînsemnată i-ar fi marfa, el a plasat-o totdeauna cu folos și că mai este și astăzi în stare s-o ofere în bune condiții. Madam Carolina îi ripostă că, neavând destul combustibil, ca s-o fiarbă, ea nu era amatoare.

Barba Stamate nu fusese totdeauna nenorocos în întreprinderile lui, dar îi plăcuseră prea mult fetele și la o etate când acestea nu vor să te mai iubească pentru ochii tăi frumoși. Era slăbiciunea lui. Chiar și în momentul acesta, avea acasă o amantă, cu patruzeci de ani mai tânără decât el. O ținea zăvorâtă. Și biata femeie, în nădejdea de a pune într-o zi mâna pe niște economii inexistente, suporta sihăstria pe care i-o

impunea bătrânul gelos. Îndrăgostitul îi îngăduia uneori să vie să vadă pe doamnele germane, și atunci ea le dezvăluia toată intimitatea ei:

— El îi dă zor mereu că n-am destul „foc”. Drace! Cum aș putea să am, când el nu mă hrănește decât cu măsline și castraveți acri?

— De ce nu-l lași? o întrebau nemțoaicele.

— Fiindcă vreau să-i smulg ceva bani, ca să am cu ce să mă mărit.

— Dar n-are o lețcaie!

— Credeți, zău? Ah! dacă e adevărat, apoi îmi pierd tinerețea lângă hodorogul ăsta bătrân.

„Hodorogul” tăgăduia cu încăpățânare că amanta lui stă cu el din interes.

— Mă iubește, știu eu bine, dar îi e rușine s-o spună, fiindcă sunt bătrân.

— De ce o zăvorăști, atunci? îl tachina Ana.

— Ca s-o apăr de derbedeii din mahala, care ar putea să vie în lipsa mea, „s-o ia” cu sila.

După barba Stamate, cel mai simpatic era Hasan, lustragiul turc. Tânăr încă, existența lui părea să închidă o taină. Dar, vorbind prost românește, el era cele mai adesea tăcut.

Totuși, venind de mulți ani în fiecare dimineață ca să lustruiască o duzină de perechi de ghete, Hasan apucase să vorbească îndeajuns de origina lui nobilă, pentru ca să devie numaidecât ținta tuturor zeflemelelor. El sta la bucătărie mai mult decât treaba lui o cerea, bea cafele, fuma și se pierdea în lungi reverii, fără să descleșteze dinții.

Atunci, Mitzi se așeza lângă el și-i arunca brațul pe după gât:

— Ia spune Hasan, la ce te gândești?

Lustragiului îi sărea țandăra:

— Roga, madama, lasă-me! Dumivostra, fumeile, părul lung, ma, capa mica! Lasă pace!

— Ascultă, puiule, ascultă ce vreau să-ți spun. Știu bine: tata tău, beiu’, și tu trebuia să fii acuma tot beiu’. Numai că, iată: mama ta a fost găinăreasă, și din cauza asta tu ești lustragiu. Dar asta nu e un motiv ca tu să fii trist. Nu ești fericit că te iubesc eu?

Și ca să-i dovedească iubirea ei, îi freca imensul lui nas, până îl podideau lacrimile.

Femeile acestea, știindu-se perfect cinstite în conștiința lor, aveau obiceiul, destul de periculos, de-a fi prea familiare cu acești bieți oameni și de-a apărea în fața lor nu destul de îmbrăcate. Vara, din cauza căldurilor înăbușitoare, iarna, fiindcă la bucătărie era cald ca-n baie, și totdeauna dintr-o nevoie permanentă de a se simți comod, ele-și petreceau cea mai mare parte a zilei învăluite într-un capot care nu le acoperea tânărul lor corp, decât tocmai cât trebuie ca să fie și mai tare râvnit. Nu era desfrâu, ci nepăsare. Față de cei ai casei, aceasta n-avea nicio importanță, căci până la urmă devenise o obișnuință. Dar foarte des, bucătăria era plină de fel de fel de oameni: zarzavagii sau negustori de păsări, băieți de băcănie, brutari, lăptari, vânzători de fructe, toți, nenorociți veniți din toate colțurile lumii și bătuți de toate vânturile, ca Hasan sau ca barba Stamate. Fiecare își avea trista lui poveste. Fiecare, particularitatea care îl făcea simpatic.

La început, duducile astea sincere își mai dădeau osteneala ca să-și ascundă goliciunea în fața atâtor ochi iscoditori. Apoi, tot văzându-i mereu și pătrunzându-le în suflet, sfârșeau prin a nu se mai supraveghea. Căci toți erau umili și devotați ca niște câini. Cei mai mulți dintre ei își lăsau la bucătărie biata lor marfă, chiar atunci când nimeni n-o voia, și plecau fără să ceară bani:

— O să plătiți când veți vrea, cucoană!

Astfel, ei deveneau obișnuiții casei, din partea bucătăriei, unde era mai multă omenie decât în saloane. Li se oferea totdeauna prăjituri sau cafea și, uneori, li se

dădea să mănânce, unii dintre ei fiind aproape veșnic flămânzi.

Netăgăduit, flămânzi erau oamenii aceștia de toate lucrurile bune ale existenței, dar mai ales de puțină căldură umană duceau mai mare lipsă decât de orice. Și cine deține această căldură? Cine știe s-o răspândească mai bine decât femeia?

Ea este creatoarea vieții. Ea are acest pântec, unde omul a căutat și a găsit întâia lui căldură, pe când nu era decât o scânteie. El s-a lipit de ea mai tare decât râia. S-a hrănit din această căldură. Și nu poate să scape de nostalgica amintire ce i-a rămas de atunci, căci, ieșit de acolo, venit pe lume, s-a încredințat curând că lumea aceasta era cu totul lipsită de căldură.

El cunoscu frigul, foamea și bătaia, de îndată ce încercă să-și reclame locul lui sub soare. Chiar și soarele se dovedi rece pentru carnea lui, care se simțise așa de bine în pântecul femeii! Cum n-ar privi-o el, deci, cu aviditate, când o vede tânără și frumoasă, când o simte caldă și bună, în clipa în care se apropie, îi ia mâinile și îi spune, dezmierdându-i fața cu blânda ei răsuflare:

— Sărmane Vasile: ce mâini crăpate ai! uite: spală-le colo în apă caldă, unge-le în urmă cu glicerina asta. Și vino să faci așa în fiecare zi la noi, căci, la tine…

Ah, femeile astea frumoase! Cum știu ele că la el acasă nu se află nicideunele, nimic, decât un pat de scânduri și o lampă puturoasă! El nu poate să aibă nimic, chiar atunci când i se întâmplă să adune câțiva poli de aur. Nu se folosește de ei. Și crezând că au să-i ție cald, îi coase în căptușeala jigăritei lui haine.

Mai mult decât acest aur și decât tot aurul din lume, Ana, Hedwig și Mitzi îl încălzeau, numai îngăduindu-i doar să mai stârmocească și el la bucătărie și să le privească, uneori cu gând vinovat, atunci de pildă când le zărește un petec de carne albă de care își umple ochii și a cărei viziune o duce în cocioaba lui. Asta e o adevărată bogăție, în existența lui lipsită de bucurii.

Și Hasan, care, când se supără, spune că „femeia are părul lung și mintea scurtă”, parcă nu știe el de ce a îndrăgit, la fel cu ceilalți, bucătăria de la Thuringer? Corpul acela al Mitzii, care se lipește uneori de-al lui, și mâna aceea care-i freacă nasul, ah, cum ar vrea Hasan să le aibă la el, unde domnește o sinistră singurătate!

Și, cine știe, poate că ar fi avut și el astăzi o Mitzi, dacă egoistul lui de tată, beiul, s-ar fi căsătorit cu mamă-sa. Dar el e fericit și așa. Stă pe scăunaș într-un colț al bucătăriei, fumează, suspină și se face că nu vede nimic. Cucoanele nu se feresc de el. Ele își încrețesc părul în fiecare dimineață, sub ochii lui. Adesea glumesc, se zbenguiesc, se iau la trântă, capotul li se desface și atunci, ca într-o fulgerare, apar niște sâni și niște genunchi care ard ochii turcului. Hasan ar face bucuros zece ani de ocnă, numai să-i poată atinge cu degetul. Dar fiindcă așa ceva nu va fi niciodată cu putință, se mulțumește și numai cu icoana lor, pe care o închide în cel mai curat colț al sufletului lui.

Apoi, în centrul orașului, când „face lustrul”, mai pe bani, mai pe datorie și când comisarul, care vrea mereu bacșiș, îi răstoarnă cutia cu o lovitură de picior, numindu-l „turc puturos”, Hasan suportă ofensa cu filosofică răbdare, în loc să scoată cuțitul de la brâu și să lovească fără milă, așa cum are uneori o poftă nebună. Îndură nedreptatea asta și multe altele, numai fiindcă, la bucătăria casei Thuringer, se află niște icoane sfinte care-i umplu viața de lumină.

Dar nu numai bărbații se adunau în această bucătărie din strada Grădinii Publice. Fel de fel de femei, epave ale vieții ca și furnizorii, veneau de asemenea ca să caute o ușurare sufletească, precum și un ajutor material. Și ele erau subjugate de farmecul celor trei nemțoaice, nu, bineînțeles, în felul cum erau bărbații, ci așa cum o dezmoștenită cu sufletul sfărâmat se simte

fascinată de frumusețea și fericirea unei prietene. Căci ele erau prietene din copilărie.

Locuiseră altădată împreună în Piața Săracă, pe când actuala doamnă Thuringer și surorile ei n-aveau alte mijloace de trai decât mica pensie a tatălui lor. Chiar de pe atunci surorile Müller erau sincer iubite de prietenele lor românce.

Deși la fel de sărace, nemțoaicele aveau asupra româncelor ascendentul unei rase orgolioase, pe acela al frumuseții și al unei oarecari educații, mult apreciată de inimile simple ale oamenilor din popor. Cele trei mici zâne blonde, care se duceau la școala catolică, pline de atenție pentru uniforma lor neagră cu guleraș alb și mereu cu grijă pentru buna lor purtare în oraș, erau niște modele pe care orice mamă româncă le dădea ca exemplu copiilor lor:

— Ia uitați-vă la surorile Müller, cât sunt de ascultătoare! Așa că și Dumnezeu o să le ajute!

Din întâmplare, Dumnezeu le-a ajutat. Și nemțoaicele, devenite „cucoane mari”, n-au rupt relațiile cu prietenele lor de ieri. Ele se duceau uneori să le vadă. Dar mai des veneau prietenele din Piața Săracă la cele din luxosul cartier al Poligonului, din care făcea parte strada Grădinii Publice.

Era natural, dat fiind că Ana, Hedwig și Mitzi aveau răspunderea unei foarte mari gospodării. Mai era natural și fiindcă prietenul sărac e acela care are nevoie de prietenul bogat. Dar nevoia unui ajutor material (câțiva franci, o haină veche, nițică băcănie ori un braț de lemne de foc), nu venea decât în al doilea rând. Inima avea nevoi mult mai grabnice. Ea venea să se deschidă, în această bucătărie burgheză, ca într-un altar.

În zilele de iarnă mai ales, când bărbații își petrec vremea la cafenea, iar copiii sunt la școală, bielele femei se instalau ca la ele acasă. Niciodată, nimeni nu le spunea că stăteau prea mult. Căci veșnic era vorba de drame de familie și scene de menaj, unele triste, altele

mai curând comice, când povestea începută nu mai avea sfârșit. Și fiecare istorisea, nu numai nenorocirea sa proprie, ci și pe aceea a vecinului.

Astfel, întreaga viață a mahalalei brăilene defila pe sub ochii nemțoaicelor, o viață pe care ele o cunoșteau în parte direct, dar a cărei amintire nu înceta o clipă să le inspire o adevărată groază.

Madam Carolina, severă ca un general prusian, pe vremea când trăia bărbatu-său, nu primea pe nimeni, nu se ducea la nimeni și veghea ca copiii ei să facă la fel, neîngăduindu-le contactul cu micile românce decât sub stricta sa supraveghere. Astăzi, când cele trei fiice ale ei erau aproape toate stăpâne pe capul lor și solid înfipte într-o insulă germană, ea nu se mai temea că au să se „românizeze”. În limbajul ei, cuvântul acesta însemna să se mărite sau să trăiască cu români: „să fie hrănite de trei ori pe săptămână și bătute în fiecare zi”.

— Nu face nimic, madam Carolina, replica Lina zisă „Bucureșteanca” – o drăgălașă tânără a cărei primă și scurtă gospodărie fusese tocmai în felul acelora – nu-i nimic! Alecu meu mă hrănea rău, e adevărat, și mă bătea în fiecare zi, așa cum spui. Dar, cel puțin când mi se întâmpla să-l înșel, era o adevărată sărbătoare! Atunci mă bătea din nou, bineînțeles, căci știa că i-o făcusem dinadins, ca să-l „bag în boale”, și iată ce-mi reușea de minune. După ce mă umplea de vânătăi, pe corp și pe obraz, îmi poruncea să mă îmbrac ca pentru nuntă, alerga să aducă cea mai frumoasă trăsură și mână băiete la „Monument”! Ne instalam la o masă, și cum îl zăreau lăutarii pe Alecuțu meu, nu mai scăpăm de ei. Mâncam, beam și ne sărutam față de toată lumea. Unele femei geloase, judecând după numărul vânătăilor ce le aveam pe obraz, ziceau: „Vai, dragă, cât trebuie să o iubească Alecu pe Lina Bucureșteanca!” Dar, astăzi, suspina ea, trăgând un fum de țigare, astăzi nu mai sunt nici bătută, nici iubită de cineva care să-mi fie drag!

Astăzi, biata Lina era bătută și iubită de cineva care nu-i era drag, căci, părăsind într-o zi pe Alecu al ei, se măritase cu un bătrân și bogat cârciumar de la mahala, care îi satisfăcea toate capriciile, dar care nu glumea, când era vorba de dragoste. El sta toată ziua înțepenit la tejghea, cu ochii țintă la fereastra Linei și cu pușca de vânătoare lângă el. Și de îndată ce vedea că vreun tânăr prea da târcoale în stradă și prea se „zgâia” la fereastra „muierii” lui, niciuna, nici două, îl lua la ochi și îi slobozea în picioare o descărcătură de alice. Apoi, se ducea la Lina, o înșfăca de păr și o târa prin curte până la cramă, unde o închidea timp de o zi și o noapte, fără mâncare nici așternut. Era inevitabil.

Dar tot așa de inevitabilă și de regulată, cu toată paza soțului, venea și răzbunarea Linei, care dispărea pe negândite o săptămână întreagă, îi trăgea un pui de chef cu o pereche de amanți și se întorcea acasă într-un zori de zi, cu un țigan după ea, care urla dintr-un trombon de ridica toată mahalaua în picioare. Lina se făcea că nu vede nimic. Gravă, nițel beată, cu o floare de mușcată la ureche și cu țigara în colțul gurii, înainta ca o regină. În urma ei, țiganul, cu ochii cât cepele, tuna din trombon, de ai fi zis că o să scoale și morții din groapă.

— Da, madam Carolina. Nu mai e ca pe vremea lui Alecuțu! suspina ea, cu melancolie.

Dintre toate prietenele Anei, Lina era singura care nu-i jinduia nimic, lăsând frumusețea la o parte:

— Ce nevoie aveai tu de neamțul ăsta și de toate marafeturile lui? Ce folos tragi tu din toate astea? Nici măcar atât cât i-e dat celei din urmă țigănci, care ziua e bătută, dar noaptea strașnic iubită! Și ce poate fi mai bun pe lume decât dragostea?

Admiratoare pasionată a perfecțiunii fizice a Anei, ea îi deschidea uneori capotul, contempla sânii și striga:

— Doamne, ce de bunătăți! Și în loc să le dai oamenilor, care mor de poftă, tu le ții ascunse. Ce vrei să faci cu ele? Conserve?

Când se întâmpla ca Hasan să fie de față la asemenea scene, era mai mult decât putea să rabde un om. Bietul turc își lua lada cu scule, trântea fesul pe ceafă și o lua la picior, bodogănind în limba lui:

— Aman, bre! De ce toate femeile nu gândesc ca Lina?

Celelalte prietene, care veneau să trândăvească la bucătărie și să se plângă, nu erau decât niște nenorocite. Măritate între optsprezece și douăzeci de ani, când ajungeau pe la douăzeci și cinci, păreau să aibă patruzeci. Mizeria lor intimă nu mai putea aproape să miște pe nimeni. Era drama veșnică a majorității femeilor de la mahala, care se mărită din dragoste cu un hamal sau cu un căruțaș din port.

Tânără căsnicie mergea bine, atâta timp cât biata zestre nu era cu totul risipită și atâta timp cât copiii nu apăruseră încă, adică vreun an. Apoi nașterile începeau să curgă, „anul și găvanul”. Tânăra măritată se vestejește numaidecât. Frumusețe și cochetărie, rămân o amintire chiar înainte ca cinci ani de la căsătorie să se fi împlinit, în vreme ce bărbatul pare mereu flăcău.

Atunci el întoarce spatele nevestei, urâtă și murdară, își caută amante sau aleargă prin „tractiruri”. De băut a băut întotdeauna, ca orice om, dar acum el se pune să bea în fiecare zi. Mizeria se instalează în cămin, odată cu dușmănia, certurile și bătaia. Femeia nu mai e decât o biată cerșetoare, care fuge în miez de noapte, cu ultimul născut în brațe, ascunzându-se pe la vecini ca să scape de mânia soțului bețivan.

Nenorocitele astea nu mai aveau niciun pic de energie ca să se revolte. Se resemnau ca niște animale. În forfoteala de la bucătărie, indiferent dacă erau ascultate sau nu, ele-și debitau istorisirile ca niște litanii fără suflet. Dar ochii lor urmăreau cu aviditate mișcările bătrânei Carolina, care se războia cu enorme fripturi fumegânde și impozante budinci, în vreme ce Adrian

asuda învârtind seducătoare maioneze. Li se dădea totdeauna de mâncare, căci Ana avea inimă bună și apoi bucătăria deborda de tot felul de resturi delicioase, destinate gurilor jinduinde.

— Cât trebuie să fii de fericită! spuneau ele Anei. La voi, nemții, desigur că bărbații nu-și bat femeile, cum fac ai noștri.

Era tocmai ceea ce gândea și Ana. Ea privea cu groază această existență a poporului de jos de la noi, în care bărbatul era călăul femeii lui, al mamei acesteia și uneori chiar al propriei sale mame. Nenorocitele trăiau cu frica în sân.

Mai ales în epocile de muncă abundentă în port, viața femeilor era un iad. Într-un capăt de mahala, puteai număra pe degete pe soții gospodari, ce-i vedeai seara întorcându-se de la muncă cu pâinea la subțioară. Cei mai mulți se duceau de-a dreptul la cârciumă, unde se îndopau cu fripturi și băutură, puneau să le cânte lăutari sau o flașnetă, jucau și chiuiau până după miezul nopții. În vremea asta, caii, tovarășii lor de trudă, înțepeneau afară, la ușa cârciumii, picând de istoveală și neavând pe nimeni care să le plângă de milă; iar acasă, o biată nevastă, o mamă bătrână, moțăiau lângă foc, ținând mâncarea caldă ceasuri întregi.

De cele mai multe ori, nenorocitele vegheau nemâncate, fie că așa le ordona tiranul, care cerea să fie așteptat cu masa, fie că nu îndrăzneau ele să mănânce singure. În sfârșit, când bețivanul se hotăra să se întoarcă acasă, bătându-și calul cu coada biciului și înjurând în puterea nopții, groaza ce le apuca pe sărmanele femei era mai mare decât dacă diavolul în persoană ar fi apărut în mijlocul curții.

— Vezi, spunea Adrian Anei, care îi reproșa uneori că se freca de socialiști, iată de ce orice om cinstit e dator să fie astăzi revoluționar! Cineva trebuie să aibă o inimă de piatră, ca să rămână nesimțitor la mizeria unei întregi clase sociale, pe care guvernanții o martirizează

cu ajutorul cârciumii, a bisericii și a mitralierii. Dar va veni o zi când îi vom face pe acești ucigași să verse și laptele pe care l-au supt de la mama lor!

Adrian rostea adeseori crunte amenințări la adresa burgheziei, dar numaidecât se încurca în judecățile lui. Așa, de pildă, ce va face el, în timpul unei revoluții cu o femeie ca Ana? Este ea cu adevărat o burgheză? Va putea el s-o facă să sufere soarta călăilor poporului?

Simțea o repulsie, numai gândindu-se la așa ceva. Niciodată nu-și va mânji mâinile cu astfel de crime. El o considera pe Ana mai bună decât el însuși. Erau momente când, plictisit de toate nenorocitele acestea care veneau din fundul tuturor mahalalelor să istorisească mizerii fără sfârșit, îi venea să le strige: „Destul! revoltați-vă, dați foc orașului, iar dacă nu, duceți-vă de vă aruncați în gârlă! Dar destul, m-am săturat să vă tot aud!”

Îl exasperau pe Adrian mai ales istoriile de avort provocat. Erau cruzimi fără nume, curate barbarii. Împinse de bărbații lor să aleagă între a nu mai face copii sau să plece, bietele femeie își înțepau singure uterul cu lungi undrele de împletit. Una dintre ele avu ideea năprasnică să-și vâre în organ mămăligă fierbinte. O alta preferă mămăligii o bucată de sodă caustică. Natural, hemoragii, mortale uneori, era urmarea logică.

Veneau totdeauna să înștiințeze pe Ana, care lua o trăsură și transporta victima la spitalul comunal, al cărui medic primar era prietenul casei. Într-o zi, acest doctor povesti, în mijlocul ilarității generale, cum odată i s-a adus la spital o tânără servitoare înecată în sânge:

— Începui s-o examinez, spunea el, dar de îndată ce introdusei mâna, mă înțepai în vârful degetelor. „Ce dracu’ ai băgat acolo?” întrebai pe servitoare. Ea nu voia să-mi răspundă. Cercetai cu precauție și descopăr o… perie de dinți, spartă în organ. Ia te uită, îmi zisei, toată lumea n-are dinții plasați în același loc! Dar cum remarcam că fata nu prea avea aerul să cunoască uzajul

periei de dinți, o întrebai a cui era această perie. „A stăpânului meu”, făcu ea. „Și o întrebuințai deseori în felul acesta, înainte de a o sparge?” „Apoi, ce să fac, că doar stăpânu-meu m-a lăsat însărcinată.” „Atunci, toate bune!”

Se făcea mult haz, de poveștile astea, în jurul meselor de joc. Se făcea mai puțin haz la bucătărie. Acolo vedeai femei de douăzeci și cinci ani, schilodite pentru tot restul vieții, în urma unui avort provocat prin procedee de felul celor de mai sus. Ana le privea, așa cum privești în fundul unei prăpăstii. I se păreau lucruri de necrezut și era totdeauna gata să sară în ajutor. Ea nu se gândea să le trimeată la gârlă.

Știind din propriile începuturi amoroase, câte riscuri și pericole amenință pe o biată femeie care se dă unui om, Ana se simțea mai mult legată de soarta acestor nenorocite, decât de viața ușoară care-i surâdea de când întâmplarea făcuse din dânsa „doamna Thuringer”.

Iată de ce, în unele seri, când toată casa era luminată *à giorno*, ea își petrecea vremea cu lumea măruntă de la bucătărie, în loc să se afle în mijlocul lumii pompoase din saloane. Domnul Max venea s-o roage:

— Maus! Pentru numele lui Dumnezeu, toți invitații te reclamă! Vino, că nu mai știu ce să le spui.

Ea ieșea pe galeria cu geamlâc, unde bărbatu-său rătăcea, căutând-o, fără să vadă nimic din ce se petrecea la bucătărie, unde nu îndrăznea niciodată să puie piciorul. Îl săruta pe obraji, își culca puțin capul pe pieptul lui, apoi, împingându-l de spate, cum ai face cu un vagonaș, îl trimetea înapoi:

— Spune „invitaților” tăi că nu mi-e bine!

IV

Era pe la sfârșitul lui iulie. O recoltă dintre cele mai abundente făcuse ca întreg orașul să fie cuprins de frigurile omului care crapă de bucurie. Portul fiind sufletul tuturor afacerilor locale, dacă el lucrează, fiecare e mulțumit. Și, în vara aceea, portul zbârnâia ca un imens stup.

Sosirile cerealelor se cifrau uneori până la o mie de vagoane pe zi. Toate liniile portului erau complet astupate. Cât despre șlepuri, pe care remorcherele le târau gâfâind, câte șase deodată, nimeni nu mai știa unde să le ancoreze. Încărcate la maximum, zăceau pretutindeni scufundate până la o palmă deasupra apei. Pe toate punțile se putea vedea acum, de aproape, tot ce se petrece în gospodăriile acestea plutitoare, cu găini și purcei închiși în cotețe prea strâmte, cu câini și pisici care alergau de la un capăt la altul al șlepului, mirați de a se vedea coborâți la nivelul apei, în care le plăcea să-și oglindească chipul, ca niște copii. Zeci de vapoare se înghesuiau unele într-altele. Toate pavilioanele. Toate limbile. Seara, numeroase cete de mateloți luau cu asalt „tractirurile” cele mai suspecte. Ofițerii se duceau în locuri mai „serioase”, din centrul orașului. Simpli marinari nimereau pe strada Unirii, la „Felinarul roșu” sau pe „Șanț”, cum i se mai zicea din vechime.

Cei dintâi n-aveau asupra celor din urmă decât avantajul iluziei. Consumațiile și celelalte articole erau absolut aceleași, cu singura deosebire că erau plătite mult mai scump.

Cetățenii orașului mai știau că dacă ofițerul preferă să ia o trăsură ca să se întoarcă la bord, matelotul punea uneori o noapte întreagă ca să facă același drum pe jos, riscând astfel ca la un colț de stradă obscură să cadă cu pieptul în cuțitul unui hamal la fel de beat, care n-avea nimic de împărțit cu el, bineînțeles, dar care așa

hotărâse, ca tocmai în noaptea aceea să nu se ducă acasă, înainte „de a o face lată”.

Asemenea întâmplări nu creau Brăilei reputația de oraș de hoți, căci niciodată jaful nu era motivul acestor crime. Ele n-aveau chiar niciun fel de motiv. Se ucidea din exces de sentimentalism. Și același hamal beat putea să fie tot așa de bine asasin ca și victimă. Nuanța era imperceptibilă și cu totul abandonată hazardului, care decidea într-o secundă, cine avea să mânuiască cuțitul criminal și cine avea să ofere pântecul de înjunghiat.

Căci cuțitul acesta atât de temut, faimos în toate cercurile polițiste ale țării și care făcea atâtea victime inocente la Brăila, în epocile de muncă intensă, cuțitul acesta nu era o armă, ci o sculă. Orice muncitor din port îl avea vârât într-o teacă și oblic înfipt la brâu. El slujea, de o sută de ori într-o zi, ca să taie sfoara cu care erau legați sacii plini de cereale. Desigur, era fioros, lung de douăzeci de centimetri, cu vârf, și foarte ascuțit. Ca să tai o biată sfoară, cel mai neînsemnat briceag ar fi fost de-ajuns. Și ar fi evitat, fiecăruia, în ceasurile de veselie furibundă, sângeroasa tentație.

Adevărul acesta, un singur om pe vremea aceea, un om de-o mișcătoare neînsemnătate, nu înceta o clipă de a-l proclama pe toate cărările. Părea să fie un cerșetor. Bătrân de vreo șaizeci de ani, veșnic neras, știrb, sașiu, îmbrăcat în zdrențe și încălțat cu niște catroși pe care i-ar fi pierdut din picioare dacă nu i-ar fi legat cu sârmă. Adrian, bătând zilnic cheiurile portului, l-ar fi luat cu adevărat drept un cerșetor, dacă nu l-ar fi văzut purtând într-o mână tava cu rahat, iar în cealaltă donița cu apă rece și gonind, leoarcă de sudoare, sub soarele nemilos al verii. Era deci un „rahagiu”, ca atâția alții.

Îl chema „moș Ștefan”. Dar, în vreme ce toți moș Ștefanii, rahagii ai portului, își vedeau de rahatul lor și prea puțin le păsa de ticălosul cuțit al muncitorilor,

acest original rahagiu se declarase vrăjmaș de moarte al instrumentului ucigaș, dovedindu-se în același timp neobosit apostol al înlocuirii lui cu un briceag inofensiv. El propovăduia această reformă, cui voia să-l asculte. Și când cineva îl întreba dacă are rahat bun și apă rece, el răspundea printr-un blestem la adresa cuțitului pe care vreunul din clienții lui, îl purta la brâu, în văzul lumii.

La început, această cruciadă a bietului bătrân păru lui Adrian, ca de altfel tuturor oamenilor din port, destul de ridicolă. Ce putea el, un om de nimic, împotriva unui obicei pe care nici autoritățile nu reușiseră să-l stârpească, deși fusese combătut prin toate mijloacele? Dar, asistând din ce în ce mai des la acest apostolat și privind mai de aproape fața iluminată a apostolului, Adrian își aminti că un alt iluminat, acum două mii de ani, spusese că credința e capabilă să miște munții din loc.

Mai era de remarcat că muncitorii aveau simpatie pentru acest rahagiu. Ai fi zis că uneori îi domina. Ei acceptau mustrările, cu mici strâmbături din nas. Aceasta se datora unui fapt de mare importanță în ochii omului de jos: absoluta dezinteresare a bătrânului, ba chiar sărmana lui generozitate. Moș Ștefan știuse totdeauna să închidă ochii asupra micilor furtișaguri ale hamalilor, cărora le plăceau uneori s-o ia la picior, uitând să plătească rahatul mâncat. Negustorul nu le-o reamintea niciodată. El le împrumuta uneori chiar un gologan, care de asemenea rămânea „uitat”.

Într-o zi, Adrian fu martorul unei scene care-l mișcă adânc.

Era în timpul prânzului. Muncitorii, în izmene, cu piepturile goale, cu basmaua strânsă pe cap, stăteau tolăniți și mestecau vârtos enorme îmbucături de pâine și mici felii de ficat fript, hrană ușoară pe care le-o distribuia un negustor ambulant, târând după el un cărucior. Moș Ștefan era și el prezent, ca să stingă

setea. El se ducea de la un grup la altul, își plasa paharul cu apă rece și predica împotriva cuțitului.

Adrian îl urmări de-a lungul cheiului și, la un moment dat, îl văzu agățându-se de un hamal care, mușcând dintr-un ficat, tăia cu cuțitul simetrice pătrățele de pâine și tot îndopându-se căuta să scape de bătrân, care se ținea după el, rugându-l să-și arunce cuțitul în Dunăre:

— Gheorghe, Gheorghe! gemea moș Ștefan. Spune-mi dacă ești un om de treabă ori un ucigaș?

— Ba nu sunt deloc un ucigaș! Am femeie și copii. Dar am și eu un cuțit de care mă slujesc ca toată lumea.

— Poți să-ți faci treaba și cu o ciacâie. Uite, îți dau eu una, dar dă-ncoace cuțitul.

Și moș Ștefan, după ce își șterse cu dosul palmei ochii lui veșnic lăcrămați, scoase din buzunar unul din acele bricege germane de zece bani, foarte populare pe atunci, și-l oferi muncitorului. Acesta se opri din mâncat, privi pe rahagiu cu o vizibilă uimire și făcu schimbul, dar așteptă să vadă ce avea de gând să facă bătrânul cu cuțitul. Moș Ștefan, de îndată ce-l avu în mână, scuipă pe el și învârtindu-l de vreo două ori pe deasupra capului îl aruncă, hăt, departe, în Dunăre, apoi se depărtă fără să mai zică nimic.

Adrian îl ajunse din urmă:

— Ia spune, moș Ștefane, faci deseori așa ceva?

— E al șaptesprezecelea om pe care-l dezarmez! șopti bătrânul, suflând din greu și văzându-și de drum.

Adrian rămase pironit locului, fluierând a pagubă și zicându-și cu glas tare:

— Dar eu sunt un biet vierme alături de moșneagul ăsta, care crede cu îndârjire că va reuși să dezarmeze pe cei șase mii de „cuțitari” ai portului!

Și o luă spre casă, întristat de propria-i necredință.

Cu docherii, erau, în adevăr, aproape șase mii de muncitori, dintre care cam vreo opt sute de căruțași,

numiți *ghiociari*, din cauza căruței lor cu un cal, zisă *ghioci*. Plecările în masă a acestor vehicule, la patru dimineața, dezlănțuiau pe pavajul orașului un zgomot care se auzea până la o leghe depărtare. Ai fi zis o cavalcadă de câteva regimente de artilerie, alergând în galop. Se poate ușor închipui în ce infern trăiau nenorociții locuitori ai străzilor pe unde treceau aceste opt sute de căruțe.

Dar iadul cel mai intolerabil începea seara, odată cu bețivăniile care aveau să dureze până târziu în noapte. Cea mai mare parte dintre căruțași și hamali, sfârșind munca zilei, se opreau regulat pe la cârciumile semănate în drumul lor. Ei nu erau hotărâți să întârzie mai mult de un sfert de ceas. Mulți dintre ei erau chiar încărcați cu târguieli pentru casă: pește, carne, pâine. Era vorba doar să ciocnească un pahar cu un „frate”. Iată de ce nici nu luau loc la o masă; beau în picioare, rezemați de tejghea, ținând într-o mâna știuca spânzurată de sfoară.

Apoi, fiecare dintre cei doi „frați”, ținea să plătească el cel din urmă rând, ceea ce făcea pe celălalt să comande, din ambiție, un „kil și două fleici”, ba chiar și să puie pe un țigan să le cânte la ureche. În felul acesta, îi apuca miezul nopții, când „frăția” degenera într-o încăierare generală, unde puteai vedea știuca strivindu-se în capul celui mai bun prieten, sticlele zburând în bucăți și sângele curgând din belșug.

Uneori, spectacolul acesta era ambulant. Doi ghiociari, după ce și-au distribuit reciproc o bună porție de pumni, se urcau în căruțele lor și o porneau într-o goană turbată pe străzile pustii cufundate în întuneric, biciuindu-și caii și biciuindu-se între ei, până ce, la un colț de stradă, violența unui viraj îi trimetea pe amândoi cu capetele de caldarâm.

Puteai asista și la unele scene vesele. Cutare nevastă ce-și îngăduia să fie cruntă, pleca în căutarea bărbatului, de îndată ce acesta întârzia o jumătate de

oră, îl descoperea, instalat la o masă, în tovărășia unui prieten, amândoi oameni de treabă, sentimentali și domol chercheliți. Furioasa cumătră n-avea niciun fel de îndurare, înfiptă în pragul cârciumii, cu mâinile în șolduri și fulgerându-și soțul cu niște ochi de scorpie, îi arunca în auzul întregii prăvălii cea mai murdară dintre ocările românești:

— Facu-ți și dregu-ți în sufletul mă-tii de păcătos!

Și năpustindu-se asupra bietului om, îl scotea din prăvălie cu lovituri de papuc.

Dar feministele astea erau rare. Mult mai des vedeai soții plângând, rugătoare, pe la ușile cârciumilor, și primind de la bărbații lor conținutul unui pahar de vin în plin obraz, când nu se întâmpla să fie bătute măr pe loc, pentru a fi îndrăznit să-și caute bărbatul prin cârciumi și, deci, să-l „facă de rușine”.

Adrian cunoștea, în toate tristele ei amănunte, această crudă viață de greiere pe care o duce muncitorul din port, o parte a anului, după cum o cunoștea și pe aceea din partea cea mai lungă a anului, când sărăcia lucie, frigul, foamea, bolile, bântuiau căminul. Astfel, pilda de devotament ce i-o dădea moș Ștefan, îi biciui conștiința.

Cum? Un om bătrân și slab considera ca o datorie a lui să facă ceva pentru îmbunătățirea sorții aproapelui său, pe când el, Adrian, tânăr cu capul plin de pretenții, sta inactiv, mulțumindu-se să citească și să filosofeze?

„În fond nu sunt decât un profitor în felul meu, își zicea el. Nu vreau să fac decât ce-mi place. Și iată că acum plăcerile pe care ți le aduce femeia încep să ocupe un loc din ce în ce mai mare în viața mea. În curând am să trăiesc numai pentru ele, pentru lecturile mele și egoista mea nevoie de libertate personală. Dar aproapele meu? Nu există frumusețe morală într-o viață care rămâne indiferentă față de nenorocirile altuia. Unde este adevărata frumusețe morală a vieții mele?”

El ținea mult la asta, dar înțelegea că nu e de-ajuns să recunoști răul și să-l înfierezi, pentru ca să fii chit. Și apoi, nu uita de unde se trage.

Viața mamei lui, spălătoreasă muncind din greu pentru o bucată de pâine, trebuia să-i aducă aminte câtă nedreptate domnea pe pământ. Când te naști mai inteligent și mai generos decât cea mai mare parte dintre frații tăi de mizerie, această origină umilă creează obligații. El își amintea a fi citit undeva că „inteligența, talentul, generozitatea inimii sunt patrimoniul umanității”. Cu cât ești mai dotat, cu atâta ești mai obligat față de aceasta.

În fine, continuând cu critica persoanei sale, Adrian își zise că, la urma urmei, el nu-i decât o slugă și se dispreţui. Da, o slugă sensibilă la amabilitățile stăpânilor lui și care, colac peste pupăză, diviniza grațiile doamnei. Mai că ar fi fost în stare să se culce chiar și numai cu cămașa stăpânei lui, pe când un idiot ca profesorul de gimnastică obținea de la Ana cu totul altceva.

Cert, frații Thuringer erau niște burghezi cinstiți, nicidecum hrăpăreți, umani, chiar foarte largi cu cei care-i serveau. Dar asta nu schimba cu nimic soarta celor învinși.

Tot cruțând pe cât posibil oameni ca domnul Max și femei ca Ana, trebuia începută opera de dărâmare a acestui regim care, favorizând prea mult pe unii, făcea din ceilalți sclavii viciului, ai ignoranței, ai muncii animalice și chiar ai lipsei de muncă, ceea ce era și mai trist.

Această schimbare de idei îl făcu să treacă dintr-o dată de la o extremă la alta. El nu mai avu nicio dragoste de muncă. Și dragostea asta era tot un semn de slugărnicie. Adică cum? Avea el oare să-și facă o carieră din starea de astăzi? Își va făuri el acel suflet servil pe care-l vedea la „domnul Weber”, la „domnul

Aron”, cei doi „înalți” funcționari ai casei, care, în prezența patronilor, luau niște atitudini când nu știai ce să „admiri” mai mult: josnicia vizibilă sau ipocrizia ascunsă?

Acestor oameni le curgeau balele după situația stăpânilor lor. Slabi și lași, ei erau corecți în munca lor numai atât cât trebuie ca să nu fie prinși cu vreo vinovăție. Dar, în ascuns, se inițiau în arta de a face comerț cu străinătatea și, de câte ori le era posibil, furau clienți de-ai casei, gata să lucreze mai cu folos cu firme suspecte pe care ei le dirijau pe sub mână, pe numele unui tată, al unui frate ori al unui văr. În felul acesta, casa Thuringer, încrezătoare, pierduse o bună parte din clientela ei. Când prindea cu mâța în sac pe funcționarul necinstit, era prea târziu. Concedierea acestuia nu repara nimic.

„De ce să-mi leg soarta de oamenii ăștia de afaceri? își zicea Adrian. Curate sau suspecte, marile afaceri se fac totdeauna pe spinarea omului sărac. Ori, eu sunt și am să rămân toată viața tocmai acest om sărac, care n-are altă avere decât cele două brațe ale lui. Nu cu bacșișuri și cu costume vechi, cu care te gratifică stăpânii tăi din când în când, are să se facă dreptate pe pământ. Soarta mea e deci aceea a tuturor dezmoșteniților și locul meu e alături de ei. Cu voie sau fără voie!”

El începu să se gândească la mijloacele de a activa. Toată energia lui se concentra asupra acestui cuvânt: să activeze. Dar cum să înceapă?

Singur, nu era cu putință. Cu niciun preț n-ar fi adoptat caraghiosul sistem de propagandă al acestui iluminat moș Ștefan. Și, la Brăila, nu se aflau decât câțiva idealiști izolați, ca el, dar niciun fel de organizație. Chiar și așa, nu i-ar fi plăcut să se frece de toți așa-zișii „libertari” sau „individualiști”, dintre care cei mai mulți nu erau decât niște adevărate lichele. Te pisau veșnic cu Kropotkin ori cu Bakunin și aveau un

răspuns gata la orice, dar schimbau vorba de îndată ce le cereai să-și precizeze mijloacele de trai.

Nu, lui îi trebuia un club socialist ca la București. Acolo, cel puțin, puteai să vezi limpede: niște bieți lucrători silabiseau broșuri ca *Să fie lumină* sau *Cartea muncitorului* și răcneau pe toate tonurile imnuri revoluționare. Dar nu puteai să te înșeli, erau cu adevărat lucrători, pe câtă vreme cu anarhiștii aceștia, nu știai niciodată cu cine aveai de-a face. Tovarășul fără pată își freca coatele de cel mai autentic agent al Siguranței.

Într-o seară de pe la începutul lui august, Adrian nu mai putu să rabde și se duse să-și revadă un vechi prieten la care ținea mult, pentru sufletul lui drept și viața-i exemplară. Era un cizmar numit Avramache, al cărui trecut dureros impunea și mai mult respect.

Rămânând orfan la vârstă de șase ani, un unchi fierar se însărcină cu creșterea lui, adică îl instală sub foale și-i dădu ordin „să sufle până o plesni”, dacă voia să fie „hrănit, adăpostit, îmbrăcat”. Micul Avramache „sufla” de la trei dimineața până la nouă seara, leșinând de mai multe ori pe zi. Unchiul îl readucea la viață, croindu-i rinichii cu vergele de fier înroșite. Așa fu „crescut” până pe la zece ani, când, într-o noapte, își luă lumea în cap, cu trupul acoperit de răni și cu câteva coaste rupte, căci tutorele său, când nu putea să-l lovească cu o vergea, îi mai trimitea și ciocanul în șale.

Avramache merse o săptămână întreagă, fără să știe încotro se ducea, cerșind prin sate, străbătând păduri și ape și culcându-se prin căpițele de fân de pe câmp, până ce ajunse la Brăila, unde primul om pe care-l întâlni, un cizmar de treabă, înduioșat de înfățișarea lui, îl duse numaidecât acasă, îl consideră ca pe al nouălea copil al lui, alături de ceilalți opt ce-i avea, și îl învăță meseria.

— Ah, ce fericit eram! povestea Avramache. Nici nu concepeam o viață mai dulce în rai, cu toată munca noastră grea și sărăcia care domnea în gospodărie.

Dar era scris undeva că suferințele lui trebuiau să reînceapă sub o formă nemaipomenită. Învățase repede cizmăria, precum și puțină carte. Avea tocmai treisprezece ani și i se acordase un mic salariu ca bani de buzunar, când, ducându-se să predea o pereche de pantofi unei blestemate femei de moravuri ușoare, aceasta îl reținu pe băietan la masă, îl îmbată și…

Avramache jura că nu-și mai aducea aminte de ce se întâmplase după asta, dar câteva zile mai târziu se pomeni că suferă de o „boală rușinoasă”, de care el doar auzise vorbindu-se. La vârsta lui, boala asta îi păru ceva monstruos. El ascunse tot, suferi crâncen, slăbind groaznic, apoi două teribile buboaie îi apărură în ambele părți de jos ale pântecului.

Atunci durerea deveni atât de insuportabilă încât, de teamă să nu se dea de gol, părăsi casa binefăcătorului său, așa cum o părăsise pe a unchiului, fierarul, cu deosebirea numai că de astă dată abandona o casă ospitalieră și mergea sprijinindu-se de garduri. Se duse să se prăbușească la poarta spitalului comunal, unde fu internat și descoperit mai târziu de patronul și prietenii lui, care îl plânse, nu-i făcu nicio mustrare și îl aduse acasă, de îndată ce fu vindecat. Avramache stătu până la etatea de douăzeci și unu de ani când, scutit de serviciul militar, se căsători cu fata aceluia care de două ori îl adunase de pe drumuri și al cărui asociat deveni.

Anii se scurseră. Bătrânii muriră. Rămas singur cu femeia lui, ei fură amândoi cuceriți de ideile socialiste, care erau pe atunci pentru întâia oară răspândite în țară de intelectuali ca: Gherea, Morțun, Nădejde, Diamandi și alții. Avramache, al cărui suflet era preparat de lecturile a tot ce se scria și se traducea mai cu temei atunci, deveni repede apostolul brăilean al noii credințe.

El își transformă căminul în club socialist, se abonă la gravele reviste marxiste *Contemporanul* și *Literatură și știință*, făcu să vie la Brăila oratori de frunte și luă parte la toate mișcările de stradă. Apoi, după împușcăturile de la Slatina și trădările celor mai mulți dintre șefii „marxiști”, care se duseră cu arme și bagaje „să formeze aripa stângă a partidului liberal”, Avramache suferi soarta tuturor apostolilor mai mărunți; fu groaznic bătut în beciurile poliției, iar casa îi fu devastată.

Aceste evenimente se petrecuseră cu vreo cinci, șase ani în urmă. Ele avură o înrâurire dezastruoasă asupra sufletului bietului cizmar. Redus la mizerie, pierzând orice credință în puterea de caracter a oamenilor, se retrase ca într-o sihăstrie împreună cu excelenta lui tovarășă de viață, cărțile lui dragi și o rază de speranță în viitorul depărtat al omenirii. Neavând copii și cum își pierduseră toată clientela bogată, se mulțumiră cu două odăițe de mahala, dormind într-una, lucrând în cealaltă.

De astă dată, munca unuia singur și puținul câștig ce le aducea o clientelă sărăcăcioasă, neputând îndestula gospodăria, femeia fu nevoită să învețe și ea să puie petece și chiar să tălpuiască. Îi vedeai pe amândoi, prin ferestrele de la stradă, stând pe scăunașele lor joase, tăcuți, resemnați. Trecuseră de patruzeci de ani; ea, cam groasă, blondă, cu mișcările domoale; el, doi ochi albaștri într-un cap de țigan, păros, mustăcios.

Ca orice cizmar, era nițel poet. Declamând cu oarecare talent, pe vremuri, la serate și serbări populare, el strecura, timid, „creații personale” printre capodopere de-ale lui Eminescu, Coșbuc, Heine sau Petöfi. Chiar și astăzi, când venea vreun prieten să-l vadă, el îi citea câte o poezie nou „comisă”, plimbându-și cu religiozitate privirea pe colecția de pontifi ai socialismului cu care erau acoperiți toți pereții: Marx, Engels, Lassalle, Bebel, Singer, Kautski.

Adrian îl cunoștea de mult și fuseseră un timp vecini, dar nu-și amintea decât vag de epoca eroică a lui Avramache. De altfel, mai târziu, Adrian avu mai puțină dragoste pentru cizmarul socialist și poet, decât pentru omul afectuos și cititorul cunoscător. Cât despre militant, el găsea că Avramache era un socialist cum nu prea se vedea la Brăila, lăsând la o parte lavaliera și „cioculețul”, prin care se asemănau toți palavragiii ignoranți ai socialismului de provincie.

Din cauza aceasta, cu toată elocința doctrinară a maestrului, discipolul se încăpățână să nu aprecieze decât pe prietenul duios, omul cinstit, idealistul singuratic, cunoscătorul tuturor cărților bune, ceea ce irita uneori pe cizmar, care iubea temperamentul lui Adrian și ar fi voit să-i încrusteze altoiul revoluționar militant, blamând pe amatorul socialist.

Ori, Adrian tocmai venea să facă acum mare caz de acest grăunte de militantism pe care Avramache dorea să-l vadă încolțind în inima adolescentului.

Era ora zece seara. Soții visători se aflau în camera lor; ea, cârpind rufe, el, citind cu voce tare o carte faimoasă, de curând tradusă în românește: *Moș Goriot*, de Balzac. În clipa în care Adrian pătrundea în casă, Avramache ridica brațele la cer și striga:

— Ah, ah, ah! Cât e de uman! Cât e de grandios! Sărmane „moș Goriot”!

— Se citește *Gorio*, nu *Goriot*, zise Adrian, întinzându-le amândouă mâinile. Mihail mi-a spus că, în franțuzește, *t* de la urmă nu se citește.

— O, Adrian! O, băiatule! Să-i ia dracul pe toți *t* de la urma cuvintelor franțuzești! Dar dacă tu ai citit deja cartea asta, după cum ai aerul, ai să recunoști că, într-o zi, toți oamenii, chiar și muții, au să mugească, în fața acestui personaj, ca boii: *mmm! mmm!*

— Măi, frate Avramache! Iată de ce țiu eu la tine. Tu nu ești mare când mă „bărbierești” cu frumoasa voastră „Concepție materialistă a istoriei”, ci când urli cu atâta

suflet asupra acestui prea bun „moș Goriot”. Totuși, te înșeli când îți închipui că boii omenești au mai multă nevoie de moși Gorioți decât de fân.

— Ei bine, nu! Să sfârșim odată cu această problemă a fânului, și ai să vezi că toată lumea are să ceară numai moși Gorioți!

Adrian repetă parafrazând:

— Să sfârșim odată cu această problemă a fânului, și ai să vezi că toată lumea are să ceară… să danseze!

Și înfuriindu-se:

— Îmbătrânești nebun, Avramache! Știi unde își petrec serile foștii mei camarazi de școală primară, astăzi bacalaureați? Ei bine, în *Saloanele de dans Weber!* Iată, chiar vizavi de tine stă un bacalaureat, fiul vătafului Grigore. Pui rămășag cu mine, nu numai că nu știe să „mugească” față de un moș Goriot, dar că nici habar n-are de el? Îți spun asta fiindcă, într-o zi, întâlnindu-l, i-am vorbit de *Crimă și pedeapsă*, de Dostoievski și el m-a privit ca un vițel. Dar să zicem că Dostoievski e un rus, pe când opera lui Balzac ar trebui s-o cunoască din liceu, unde a învățat limba lui Voltaire, noroc pe care nici eu nici tu nu l-am avut.

Avramache sta cu capul rezemat de speteaza scaunului și surâdea cu melancolie. De fapt, el era într-un gând cu Adrian, dar avea nevoie să-și apere credința împotriva adevărurilor pesimiste. Altfel, n-ar fi putut trăi.

— Totuși, reluă Adrian, sunt de părerea ta! Societatea trebuie să asigure, mai întâi, tuturor membrilor ei, pâinea zilnică. Sunt gata să lupt pentru așa ceva.

— Ah! sări Avramache. Ești gata? Te-au convertit cei de la București? Felicitările mele, tinere luptător, dar cum vrei să lupți, când îți lipsește credința?

— Ce credință? E nevoie numaidecât să cred că toți oamenii vor fi într-o zi ca tine, ca mine sau ca Mihail, pentru ca să le recunosc dreptul de a mânca pe cât le e

foame? Nu. Pentru așa ceva, nevoia mea de dreptate mi-ajunge.

— Deci, tu nu speri într-o perfecționare a aluatului omenesc, în ziua în care el nu va mai fi flămând?

— Până la un punct, da. Dar nu pot să sper că fiul lui vătafu' Grigore are să vie într-o zi să-ți sărute mâinile ție, un biet cizmar, numai din motivul că te-a văzut plângând deasupra unei cărți a lui Balzac. Dacă asta ar putea să se întâmple, el n-ar fi așteptat propaganda ta. De mult le-ar fi descoperit singur, așa cum l-am descoperit eu pe Mihail, fără să fiu împins de niciun fel de propagandă.

— Atunci ai să lupți pentru puțin lucru!

— Cum, puțin lucru?! N-ai fi tu fericit, de pildă, să vezi că hamalii noștri nu se mai omoară, nici că își schilodesc femeile, nici că se mai îmbată ca niște brute, așa cum fac astăzi? Iată o perfecționare a aluatului omenesc. Numai atâta, și încă ar fi mult. Mi-aș sacrifica bucuros libertatea și chiar viața, ca să contribui la această perfecționare a omului. Și, fiindcă suntem în subiect, află că am venit să te întreb dacă nu vrei să iei inițiativa înființării unui sindicat muncitoresc mixt, la Brăila?

— Există acest sindicat mixt.

— De când?

— De două luni.

— Ești și tu înscris?

— Bineînțeles. Tu nu ești înscris.

— Am să fiu, nu mai târziu decât mâine. Am să mă înscriu ca zugrav, căci am de gând să mă întorc în curând la vopsitoria mea. Mai e vreun zugrav înscris?

— Sunt doi: Costea și Pamfil.

Adrian strâmbă din nas:

— Pamfil, mai merge, dar Costea… Polițist. Cartofor. Mincinos. Pe lângă asta, plin de pretenții, fiindcă a făcut parte din prima mișcare socialistă. *„Cunoști bazele social-democrației sau programul de la Erfurt?”* – iată

veșnica lui întrebare pe care, cu rost sau fără rost, o pune tuturor acelora care, ca și el, habar n-au de aceste „baze” sau acest „program”. Nu. Nu-mi place tipul ăsta.

Avramache oftă amarnic:

— Dragă Adrian, ai luat-o pe drum greșit! Într-o mișcare de mase, nu totdeauna îți iubești camarazii, dar nu despre asta e vorba. Noi nu propovăduim creștinismul, iar doctrina socialistă nu spune nicăieri: „Iubiți-vă unii pe alții”, ci: *Organizați-vă! Fiți solidari! Răsturnați capitalismul și zidiți societatea comunistă!*

— Cu cine să zidești această societate? Cu oamenii, așa cum sunt?

— Drace! Nu cumva ai vrea ca fiecare să și-i ticluiască după gustul lui?

— Dar moralitatea?

— O cerem de la toți tovarășii. Cei care n-o au deloc, sunt aruncați peste bord și atât. Trecem mai departe. N-avem timp să despicăm firul de păr în patru. Simpatie, antipatie, astea sunt sentimente care n-au ce căuta într-o organizație revoluționară. Acolo ești un soldat, nu altceva. Ceea ce vrei tu, e idealul, și idealul e dușmanul omului. Am învățat asta pe pielea mea. Corijează-te, deci, dacă vrei să lupți în rânduri. Iar dacă rândurile nu-ți convin, șterge-o, până mai e timp, ori ai să fii călcat în picioare! Căci, să știi, inima poate primi tot felul de gloanțe! S-a văzut așa ceva în Franța, acum vreo sută de ani, când capete mai mândre decât al tău s-au rostogolit ca niște dovleci.

Sanda, nevasta lui Avramache, puse samovarul pe masă, și vederea acestui obiect rusesc, rar în gospodăriile românești, influență sensibilitatea biciuită a lui Adrian ca o dezmierdare amicală. El se sforță să-și reție lacrimile.

Sentințele reci ale militantului socialist îi răscolise sufletul. Venise, plin de duioșie, de milă, de dragoste și de revoltă, să-și ofere inima, adică tot avutul lui,

mișcării revoluționare, și iată că un camarad experimentat îi spunea că această inimă nu era bună decât să primească gloanțe din ambele părți ale baricadei.

De ce cruzimea asta? Numai fiindcă el, Adrian, voia ca omul de mâine să fie deosebit de cel de azi. Dar asta i se părea cu totul natural. Cum? Anumiți oameni voiau să taie capul altor oameni, și nu era oare obligatoriu să ceri celor dintâi să nu mai aibă năravurile celor din urmă? La ce bun să lupți, atunci? Ca să îngădui unora de-a lua locul celorlalți? Cu alte cuvinte: scoală-te tu, să mă așez eu!

Aceasta nu interesa pe Adrian.

— La ce te gândești? îl întrebă Sanda, oferindu-i ceașca de ceai și dezmierdându-l pe cap. Ia nu-ți mai face sânge rău! Niciodată n-ați fost de acord asupra acestor chestiuni și cred că nici n-o să fiți vreodată. De ce nu vorbiți mai bine despre literatură? Acolo vă înțelegeți de minune.

Avramache înghiți prima ceașcă de ceai, opărindu-și gâtul, apoi aprinse o țigară și își întoarse fața-i cinstită spre Adrian, care fuma gânditor:

— Ca orice militant socialist, îi zise el, țiu mult să fac adepți, și tu ai putea să fii unul de frunte, căci ai mari calități, dar pentru așa ceva ar trebui să te dedublezi: omul de inimă nu trebuie să se amestece în afacerile omului de acțiune. Nici eu n-am înțeles acest adevăr, când am debutat în mișcare, și am suferit mult. Am adăpostit, hrănit și îmbrăcat tovarăși pe care îi credeam prieteni și pe care i-am iubit. Unii dintre ei au dispărut într-o zi, jefuindu-mă. Alții s-au dus să raporteze la poliție toate gândurile mele. Doi sau trei au încercat chiar să-mi pângărească tovarășa. În fine, trădarea colectivă a pontifilor noștri, pe care îi adoram ca pe niște idoli, m-a făcut să cad într-o boală din care nu credeam să mă mai scol. Căci am făcut și eu greșeala să

subordonez triumful unei idei, suprimării tuturor acestor crime împotriva inimii.

— De ce „greșeală”? întrerupse Adrian. Asta nu s-a dovedit perfect adevărat? Nu s-a prăbușit la pământ întreg scheletul șubredei voastre construcții?

— Da, s-a prăbușit, dar de ce? E tocmai din cauză că am amestecat afecțiunea și decepțiile ei, cu acțiunea revoluționară. Noi ne atașam oamenilor, nu ideii. Îi iubeam mai mult pe ei decât pe aceasta, pe care de-abia o întrezăream. Unii ne-o mascau cu duioșia lor efemeră, alții, cu strălucitoarea dar egoista lor personalitate. Și, în ziua în care toți acești oameni s-au prăbușit, s-a dus de râpă și biata idee. Ei bine, nu! În războiul nostru social, mai mult decât într-un război capitalist, soldatul nu trebuie să-și părăsească postul, pentru motivul că, la spatele lui, cutare șef, cutare prieten sau chiar nevasta lui l-au trădat. Pentru nimic în lume, noi nu trebuie să dezertăm din luptă, înțelegi tu? Patriile burgheze pot să dispară datorită lașității armatelor lor de sclavi; și noi vom face totul ca ele să dispară într-o zi. Patria umană, ea nu poate să dispară! În fiecare veac, în mersul ei învingător spre mai bine, ea își descoperă eroii care trebuie să o servească în cutare sau cutare moment. Astăzi, adică în acest secol, e rândul nostru, al proletarilor, să o servim. Noi suntem eroii destinați de cursul istoriei. Vrei să înțelegi asta, Adrian?

Adrian tăcea, cu ochii în ceașca cu ceai.

— Bine! zise cizmarul. Gândește-te! Dar spune-mi, înainte de a pleca, dacă ai venit la mine cu o idee precisă și care idee, după ce m-ai lăsat aproape un an fără nicio știre din partea ta.

Tânărul își ridică fruntea, ca un învins:

— Vin să-ți aduc o știre pe care va trebui s-o ții în taină, pentru moment. Cunoști cele două elevatoare pe șine, din docuri, care scot grâul din silozuri și-l încarcă în vapoare. Se știe că mașinile astea fac un mare rău hamalilor, căci nu numai că au luat pâinea la sute de

guri, dar mai și depreciază munca. Ai auzit, poate, că în ziua punerii lor în funcțiune muncitorii s-au năpustit furioși să le arunce în bazin și că represiunea acestei revolte a făcut atunci mai multe victime. Ei bine, istoria asta o să se repete pe curând. Ieri, grație unei indiscreții, am aflat că firma „Oléano & Co.”, din Hamburg, unde frații Thuringer sunt acționari, a expediat la Brăila trei elevatoare plutitoare. „Cupele” acestor elevatoare, în loc să se scufunde în siloz, se scufundă în pântecul unui șlep încărcat cu grâne. Astfel, invenția asta drăcească, după ce a furat muncitorilor o bună parte din munca din docuri, o să le-o fure în curând și pe apă, pe tot cheiul portului. Și poate că iarăși are să curgă sânge.

Avramache sări în sus ca o panteră:

— Iată, vezi ce bun camarad poți să fii tu când vrei! Știrea asta face pentru noi mai mult decât o mie de discursuri ale celui mai strălucit propagandist. Va trebui ca noi, socialiștii, să fim cei dintâi care s-o anunțăm muncitorimii portului, nu cu intenția de a-i face să distrugă aceste mașini drăcești, ci ca să se organizeze și să le puie într-o zi în slujba colectivității comuniste, după ce va fi suprimat capitalismul, care face astăzi ca orice cucerire tehnică să fie fatală lucrătorilor.

— Asta e și părerea mea. Cunosc bine mecanismul muncii din port și am să te inițiez și pe tine. Vorbind muncitorilor, trebuie să pui degetul drept pe bubă, căci omul de la sac disprețuiește pe toți acești palavragii electorali, care habar n-au de durerile lui. Nu trebuie să te confunde cu ei. Vătaful va fi deci marele tău cal de bătaie. Să ataci fățiș această monstruoasă lipitoare a muncii din port, iată o operă salutară pe care nimeni încă n-a îndrăznit s-o întreprindă, dată fiind forța politică ce-o reprezintă vătafii. E sigur că această ofensivă, dusă curajos în numele ideii socialiste, va face o impresie profundă asupra hamalului, om bănuitor, de mult convins că la spatele fiecărui discurs se află

totdeauna o candidatură de susținut. De astă dată, el va vedea că nu un „tip”, ci o idee își pune candidatura. Am să-ți dau fapte și cifre asupra originii și formațiunii scandaloase a câtorva mari averi vătășești, precum și asupra moravurilor acestor canibali…

— Dar, din moment ce ești așa de la curent, de ce n-ai vorbit tu însuși acelora care te cunosc ca pe unul de ai lor?

— Tocmai de asta nu pot să le vorbesc eu! Hamalii n-au nicio stimă pentru unul de-ai lor. „Ce știi tu mai mult decât mine?” îți spun ei. Apoi, eu sunt prea tânăr, n-am nici mustață. Și ei sunt oameni în vârstă care, la orice vorbă, au obiceiul să-și răsucească mustața și să ți-o arate, spunându-ți că „mucoșii ar face mai bine să mai sugă țâță, decât să-i învețe pe ei, oameni copți, cum trebuie să trăiască”. Un alt fapt care mă împiedică să le vorbesc, e că am o teamă năprasnică de a lua cuvântul în public. Inima mi se oprește, chiar numai când văd pe cineva că se urcă la tribună. Mă întreb cum fac oratorii de nu cad morți în clipa în care sunt anunțați publicului?

El se ridică să plece:

— Acum mă duc, e târziu și starea mea de servitor mă obligă să fiu în picioare la cinci dimineața.

— Apropo, făcu Avramache, spuneai că vrei să părăsești „slugăria” și să te întorci la „văruiala”. Ei bine, mai așteaptă nițel. Ai putea să ne fii util acolo unde ești. Vei fi omul nostru în tabăra mașinațiilor burgheze.

— Da… până în ziua când tabăra va afla de dubla mea funcție.

A doua zi, seara, Adrian se duse în strada Plevnei, unde se găsea modestul sediu al „Sindicatului muncitoresc mixt”. O sală, nu mult mai mare decât o cameră ordinară, patru bănci, o tribună înfășurată cu pânză roșie, portretele obișnuite ale fondatorilor socialismului, iar deasupra tribunei, scris cu litere roșii chiar pe zid: *Proletari din toate țările, uniți-vă!*

Secretarul neplătit al acestui sindicat, un lucrător electrician, venea în fiecare seară să stea timp de un ceas la sediu, în vederea vreunor noi înscrieri posibile. Cunoscându-l, Adrian n-avu nevoie de niciun fel de recomandare. El plăti taxa de înscriere, precum și cotizația pe trei luni, își luă „Cartea de membru” și, ieșind în stradă, se lovi piept în piept cu un prieten din copilărie, care își sfărâmase viitorul, datorită ideilor lui anarhiste cele mai violente și caracterului său insuportabil, dar a cărui fire cinstită și puternică personalitate păstrau toată admirația lui Adrian.

Era fostul student în fizico-chimice Ion Rizu, poreclit *Ciupitul*, din cauza feței sale groaznic ciuruită de variolă. El mai avea să-și treacă ultimele examene la Facultatea de științe din București când, tatăl său, bogat angrosist de fierărie, ruinat la joc, se omorî. Rămas fără niciun ajutor, tânărul Rizu mai avu nenorocirea să constate că unul dintre profesorii, lui îl persecuta din cauza ideilor lui anarhiste și-l „trântea” pentru a treia oară la același examen de electricitate. Cum el știa că acest profesor nu rămânea indiferent în fața unor anumite sume de bani pe care studenții le vărsau asistentului său în ajunul examenului, Rizu îl invectivă în plină clasă, numindu-l „profesor veros”. Așa se sfârși o carieră, care promitea să fie strălucită.

Exclus din Universitate, redus la mizerie, tânărul Rizu se văzu nevoit să-și câștige viața dând lecții elevilor liceului din Brăila și fabricând „plesnitori” și „rachete” pe care le vindea el singur pe la serbări populare. Ca o culme a nenorocirii, o femeie, una singură, trecu prin viața-i singuratică, nu ca să i-o îndulcească, ci ca să i-o facă și mai cruntă. El deveni numai venin, înainte de a fi trăit.

Nu se știa dacă are vreun prieten. Nimeni n-ar fi putut spune în ce cocioabă își rumega ideile negre. Chiar și anarhiștii îl evitau. Doar Adrian se mai ducea uneori să-l caute la *Ceainăria populară*, unde știa că își bea regulat

ceaiul seara, izolându-se în colțul cel mai obscur. Și, față cu Adrian, mizantropia lui era mai puțin amară. Îl stima ca pe un băiat sincer și un autodidact merituos, pe care îl lăsase pe băncile școlii primare.

Totuși, văzându-l ieșind de la sediul „Sindicatului mixt”, nu putu rezista plăcerii de a-l înțepa cu răutate:

— Ia te uită! făcu el, mirat. Și tu ești amestecat în marmelada asta mixtă? N-aș fi crezut-o! Pe când, candidatura d-tale de deputat socialist, d-le Adrian Zografi?

Adrian văzu în ce hal de mizerie se afla și nu luă în seamă ironia lui. Apucându-i brațul, îl târî cu el:

— Hai să bem un ceai împreună. De mult nu ne-am mai văzut.

Rizu fu mișcat. El știa că Adrian, ca atâția alții, ar fi putut ușor să răspundă sarcasmului său, batjocorindu-i chimia și anarhia, amândouă reduse la fabricarea de focuri de artificii. Astfel fu mulțumit că a scăpat ușor, căci nimic nu-i era mai penibil decât aluziile răutăcioase, uneori crude, la aceste două pasiuni ale vieții lui: ideile anarhiste și chimia, pe care spera s-o ilustreze într-o zi de pe înălțimea unei catedre universitare.

Ei făcură tot drumul fără să mai schimbe un cuvânt. La ceainăria plină de pescari lipoveni, care miroseau a rachiu și a pește, Rizu îi zise lui Adrian, de îndată ce se instalară într-un colț:

— Ai să-mi ierți răutatea de adineaori, nu-i așa?

— Ei, parcă eu nu știu că tu nu ești om rău.

— Oh, ba da! Sunt rău. Ce vrei, viața pentru mine nu mai e decât o povară. Așa că... Sunt lovit. Lovesc. Ori, mai bine zis, mușc, ca un paria neputincios.

Adrian se uită la fața lui, atât de schilodită de nemiloasa boală și găsi că Rizu era băiat simpatic, grație ochilor lui negri, arzând de patimi înăbușite.

— Ia spune, Ioane: de ce nu vrei să ne vedem mai des? Trăiești prea singur.

El voi să-i ia o mână. Celălalt și-o retrase:

— Nu trebuie să fii prea afectuos cu mine. Nu țiu. M-am dezobișnuit și nu știu din ce motiv aș relua acest obicei. Ori ești afectuos față cu viața ori nu ești deloc. Nu e cu putință să iubești un om și să-i urăști pe toți ceilalți. Și pe mine, doar ura mă mai hrănește. Îmi detest chiar și idolii. Privește, pe un Elisée Reclus. În fond, chiar și tipul ăsta mare n-a putut să reziste până la sfârșit de a se așeza confortabil pe marile venituri ale cărților lui. Atâta pagubă pentru discipolii care au umplut pușcăriile, împinși de frumusețea scrierilor maestrului. Nu. Mai mult îmi place Georges Sorel. E mai consecvent.

— Tu știi că eu nu sunt anarhist, zise Adrian, dar uneori aprob acțiunea voastră directă, suprimarea aceluia care este dușmanul omenirii, sau sabotajul, distrugerea mașinilor care iau pâinea de la gură. Netăgăduit, asta nu duce la nimic, dar satisface inima. Iată, de pildă, cele trei elevatoare plutitoare ce vor sosi în curând la Brăila: cu plăcere le-aș vedea sărind în aer, chiar dacă anul următor ar fi să le înlocuiască cu un număr dublu.

— N-am auzit nimic vorbindu-se cu privire la aceste elevatoare plutitoare, zise Rizu. Ești sigur?

— Peste cincisprezece zile vor fi puse în funcțiune. Dar nu vorbi nimănui.

— N-am obiceiul să mă spovedesc, știi bine.

Rizu schimbă numaidecât vorba. Puțin după aceea, se despărțiră. Adrian insistă ca să fixeze împreună o viitoare întâlnire. Anarhistul refuză.

V

Afacerea noilor elevatoare era de o importanță capitală pentru întreg comerțul de exportare a cerealelor din Brăila, dar mai ales pentru cele două case principale, Thuringer și Carnavalli, care aduceau cele trei mașini cu riscul și pe răspunderea lor. Peripețiile dramatice care însoțiseră, cu zece ani în urmă, instalarea celor două elevatoare din docuri, erau încă în amintirea fiecăruia. Și doar, atunci, statul era acela care introdusese această noutate, ceea ce n-a împiedicat pe hamali să ia mașinile cu asalt. Ce-avea să se întâmple acum, când simpli particulari, și încă niște străini, luau această inițiativă?

Guvernul, înștiințat de cei interesați, a răspuns că el va face tot posibilul ca să menție ordinea; totuși, se arătase destul de îngrijorat, dat fiindcă elevatoarele erau impopulare, ba chiar odioase, nu numai muncitorilor, dar și vătafilor, tirani electorali de care depindeau toți politicienii județului. Ministrul de Interne, care fusese întrebat dacă mașinile puteau la nevoie să se sprijine pe ajutorul armatei, răspunse că nici într-un caz acest sprijin nu va fi împins până la vărsare de sânge.

— Cu alte cuvinte, spălați-vă pe cap! își zicea fiecare.

Frații Thuringer și Carnavalli țineau zilnic conciliabule, de unde nimic nu transpira. Bazându-se pe frumoasa recoltă a anului, ei își riscaseră capitalurile până la o centimă în mari angajamente.

Ana povestea la bucătărie că stocurile de grâne pe care aceste două case le acumulau zilnic în port, erau așa de mari că nu mai știau unde să le pună. Sute de vagoane erau descărcate pe pământ. Alte mii de vagoane zăceau prin șlepuri și depozitate pe cine știe unde. Pentru exportarea lor, se închiriaseră vreo treizeci de vapoare care aveau să sosească dintr-o zi într-alta.

Dacă încărcarea și expedierea lor nu se efectuau în termenii prevăzuți în contracte, ruina completă pândea pe Carnavalli ca și pe Thuringer.

Această febră care cuprinsese casa, suprimă aproape toate petrecerile. Nu se mai juca și aproape nu se mai ieșea la plimbare. Adrian alerga de zeci de ori pe zi la poștă, cu telegrame lungi cât niște scrisori. Gândindu-se la lovitura pe care socialiștii o preparau exportatorilor și de care el nu era străin, conștiința îl mustra uneori. Ana îi spusese într-o seară:

— Dacă afacerile merg bine în vara asta, Carnavalli și cu ai noștri au hotărât să creeze niște fonduri cu care să se vie iarna în ajutor nevoiașilor portului. Iar d-l Max îți va propune să te duci în Germania să înveți, pe cheltuiala Casei, Științele comerciale. El zice că tu nu ești făcut ca să fii servitor.

„Ah! se gândi Adrian. El vrea să mă trimită în Germania și eu vreau să-l ruinez! Căci greva care va izbucni în clipa când noi vom anunța muncitorilor sosirea elevatoarelor, nu va fi altceva decât ruina lui”.

Aceste generoase intenții ale celor trei exportatori îl făcură să se simtă foarte nenorocit. Oricum, oamenii ăștia nu erau niște canalii. Da, el știa bine că Avramache va taxa de „filantropie burgheză” toate aceste „fonduri de ajutor”, destinate să facă pe muncitori să suporte mai ușor mizeria și servitudinea ce le-o impunea exploatarea capitalistă, dar ce puteau asemenea interpretări ale legilor sociale împotriva legii inimii lui? Îi era peste putință lui Adrian să nu distingă binele de rău, să pună toată lumea în același sac.

El văzuse cu ochii lui pe Carnavalli și pe frații Thuringer ajutând nevoiași, subvenționând văduve împovărate de copii, repatriind familii. Și văzuse de asemenea bogați ciocoi bătându-și argații și slobozind câinii asupra cerșetorilor. Se putea oare aplica aceeași măsură unora ca și celorlalți? De oricare parte a baricadei s-ar fi aflat oamenii, Adrian îi privea cu

aceeași inimă. Cizmarul îi spusese că o asemenea inimă era dintre acelea care primesc „tot felul de gloanțe”. Ei bine, dacă nu-i era îngăduit să fie judecător drept, el voia mai bine să fie victimă decât călău.

În seara în care Ana crezu că-i face plăcere dezvăluindu-i proiectele generoase ale armatorilor, Adrian se aruncă la picioarele ei și plânse de remușcare. Amintindu-și că i-a vorbit odată de elevatoare, ea îl întrebă dacă nu cumva a comis vreo indiscreție. Ori, era mai mult decât o indiscreție. Un adevărat plan de bătălie fusese stabilit în afacerea elevatoarelor. Ana credea că el plânge de bucurie.

— Înțelegi, îi spunea ea, tu ești acuma considerat ca un membru al casei. Viitorul tău e aici, nu în altă parte.

„Atâta pagubă de viitor! gândea Adrian. Ce îmi sfâșie inima, e bunătatea oamenilor ăstora, nu grija viitorului meu”.

Era bunătatea lor și încă ceva: patima lui pentru Ana, împotriva căreia în zadar se apăra și care îl hrănea cu cea mai bună substanță a vieții, visul. Răzvrătirile lui împotriva acestei „servitudini”, pe care el o judeca dăunătoare elanului său revoluționar, nu făceau decât să i-o impună și mai tare, ca ceva indispensabil. Chiar și dragostea trupească a Iuliei era neputincioasă să-i micșoreze nevoia ce o avea de Ana. De altfel, Adrian n-o dorise niciodată. Și cu cât cunoștea mai bine tot ce putea să-i dea Iulia, cu atât adora mai tare tot ce nu era în puterea Anei să-i refuze.

Aceasta, netemându-se de el, se obișnuise cu mângâierile lui de șarpe misterios. Când se întâmpla să se bosumfle, ea era aceea care căuta să-l îmbuneze. Deseori se ducea să-l caute în camera lui, unde Adrian se retrăgea ca „să se regăsească”, de îndată ce ziua de muncă era sfârșită. Acolo stăteau de vorbă ca doi buni prieteni. Căci, în ce privește setea de a se refugia în visuri, Ana, păstrând proporțiile, putea și ea să spună că profesorul de gimnastică, care cunoștea bine echilibrul

corpului, ignora complet pe cel al sufletului și că el nu era pentru mândra lui metresă decât ceea ce Iulia era pentru Adrian. Iată de ce, în fața unei duioase dezmierdări, ea se simțea tot atât de mișcată și de primitoare, ca și cum ar fi fost o copilă.

De multe ori, când Adrian îi atingea brațele goale cu mâinile sau cu obrajii lui înflăcărați, sau când i se arunca la picioare și îi cuprindea genunchii, plăcerea ei întrecea cu mult tot ce știa că-i putea aduce dragostea trupească. Și atunci cu greu rezista nevoii de a lua capul tânărului și de a-l acoperi de sărutări. Într-o zi, surprinzând pe Adrian cu fața scufundată în bluzele ei atârnate în dulap, fu atât de emoționată, încât îi zise:

— Sărută-mă cuminte, aici, pe gât.

— Nu! răspunse Adrian; pe gât sărut pe Iulia. Dumitale am să-ți sărut picioarele. Și, aruncându-se la pământ, i le sărută.

„Tare-i prost!” gândi ea, cu obrajii în flăcări.

Carne mistuitoare a femeii sau numai grația ei ideală; bunătate a oamenilor; dor de dreptate; dragoste de viață, revoltă, toate acestea, claie peste grămadă, Adrian le închidea în inima lui și le plimba zilnic prin port, de-a lungul unor cheiuri în fierbere unde vuietul presentimentelor populare umplea spațiul. Acolo îi plăcea lui să-și cufunde ființa-i clocotitoare, în larma de strigăte, de fluierături de sirene, în îmbulzeală, prăfărie, sudoare. Acolo oamenii erau toți buni. Eroicul zeu Munca îi înghițea în amețitorul lui vârtej de activitate, muncă cu toptanul, unde fiecare, rupându-și ciolanele, putea să câștige „gros”.

Busturi și fețe aprinse, febrile, mânjite de sudoare și praf, ochi injectați de sânge, furnicar uman care alerga în șiruri neîntrerupte, cu sacul pe umeri, făcând să trosnească punțile sub greutatea lor, dezlegându-li-se uneori izmenele și arătând astfel cerului tot ce un om de treabă poate să aibă mai rușinos.

Într-o sâmbătă de pe la mijlocul lui august, Adrian se ducea cu nasul în vânt să caute printre „poște” pe magazionerul casei, ca să-i transmită un ordin urgent când, moș Ștefan, rahagiul, îl apucă de braț:

— Mâine, duminică, la ora nouă dimineața, inaugurăm *Casa Muncitorilor din Port*.

— Care „Casă”?

— Cum, nu știi? Acum suntem două sute și am închiriat o proprietate întreagă, cu o frumoasă sală de întruniri, pe strada Ștefan cel Mare.

— Dar ce dracu’ ai putut să le descânți hamalilor, ca să aduni două sute?

— Le-am spus că trebuie să se ajute între ei, cotizându-se. Pentru boală și moarte, un leu pe lună. Pentru cheltuielile generale, alt leu. Iar cei care vor să aibă iarna lemne de foc uscate și ieftine, n-au decât să verse zece lei pe săptămână, timp de două luni și vor deveni astfel asociații unei cooperative de lemne de foc, care le va furniza în fiecare an cinci mii de kilograme. Suma asta reprezintă jumătatea prețului pe care îl plătim de obicei pentru aceeași cantitate de lemne verzi sau ude.

— Și ai găsit trei cooperatori care să-ți verse acești zece lei pe săptămână?

— Am găsit cincizeci și am cumpărat zece vagoane de lemne. Dar pilda va fi urmată de mulți alții, de îndată ce vor vedea că nimeni nu se atinge de banul lor, căci am băgat pe toți acești cincizeci de tovarăși în Comitet.

— Cine conduce pe acești oameni?

— Se conduc singuri. Pe mine m-au rugat să nu mai vând rahat, să locuiesc cu familia mea într-o odăiță a cooperativei, ca gardian, și să vând lemne în detaliu, ceva mai jos decât prețul zilei, împărțind câștigul pe din două. Asta asigură pâinea copiilor mei, nimic mai mult.

„Asta, gândi Adrian, echivalează cu zero, dar tu vei fi făcut începutul, bătrânelule, și iată ce e mult. Cu restul ne însărcinăm noi”.

— Mi-ar face plăcere dacă ai vrea să vii mâine să spui două cuvinte de încurajare oamenilor noștri. Sunt prea singur și nu tocmai priceput.

— Am să vin. Și am să aduc și câțiva tovarăși.

Chiar în seara aceea, Adrian se duse să povestească lui Avramache isprăvile lui moș Ștefan.

— Iată unul care v-a dat gata, pe voi militanții îndopați cu doctrine, zise Adrian, melancolic. Bătrânul acesta, al cărui vocabular nu trece de două sute de cuvinte, a cucerit un hamal de fiecare cuvânt, fără discursuri, nevorbind decât de boală, moarte, lemne de foc și distribuind bricege acelora care aruncau cuțitul! Vezi, deci, cât de puțin lucru le trebuie oamenilor, ca să-i hotărăști la fapte mari. Căci, fără nicio îndoială, rahagiul acesta analfabet a pus, fără să știe, bazele unei mișcări care nu se va opri la boală și la combustibil. Blodogorind câteva îndemnuri stereotipe, el a făcut, singur, ceea ce toți șefii voștri docți n-au reușit împreună, cu toată elocința lor. Acum e rândul tău, mâine, să trântești bomba elevatoarelor și să pui bazele „Sindicatului Muncitorilor din Port."

Întrunirea aceasta de a doua zi contrarie pe Avramache. El era vânător pasionat și tocmai se pregătea să închirieze o lotcă și să se ducă în bălți, de sâmbătă seara până duminică la prânz.

— Te așteptam, îi zise el lui Adrian, ca să-ți propun să mă însoțești, ca altădată. Deși nu ești vânător, știu că-ți place să hoinărești prin tufișurile Dunării, mai ales că avem și lună plină.

— Hai să amânăm plăcerea asta peste opt zile. Acum e momentul să faci să explodeze bomba noastră.

În clipa aceea Sanda intră, venind din oraș. Înțelegând despre ce era vorba, ea le trase un duș rece, spunându-le:

— „Bomba" voastră nu mai e decât o tracatrucă! S-a aflat astă-seară în port că cele trei elevatoare se află în docurile din Galați, unde le pune la punct. Ia duceți-vă

nițel să vedeți ce se petrece în oraș. Toate mahalalele sunt în picioare.

Adrian respiră ușurat.

„E mai bine așa, își zise el. Dacă ceva grav li se va întâmpla bunilor Thuringer, cel puțin n-o să fie din vina mea. Atâta pagubă pentru bombă”.

Avramache nu gândea la fel.

— Ce păcat! Iată o ocazie pierdută. Ar fi trebuit să ne trezim mai de vreme, să ne fi dus în port chiar de la începutul acestei săptămâni, ca să anunțăm muncitorilor știrea. Cum se face că n-ai mirosit de sosirea elevatoarelor la Galați?

— Astă-seară, la șapte, eram încă în port, dar nu se știa nimic. Și acasă n-am auzit vorbindu-se nimic în cursul săptămânii.

Cei doi prieteni ieșiră. Căldura era înăbușitoare. Ei dădură o raită prin Comorofca, unde se afla „Casa Muncitorilor”, pe care aveau s-o inaugureze a doua zi, apoi coborâră strada Griviței și o luară pe strada Galați, unde lumea forfotea ca la Moși. Dinaintea tuturor prăvăliilor, munți de pepeni verzi și galbeni, luminați de câte un felinar chior. Muncitorii cumpărau cât puteau să ducă în brațe. Căruțașii încărcau cu duzinele. La Brăila, înspre toamnă, pepenii sunt o desfătare populară pentru toate pungile.

Cârciumile erau pline de o mulțime agitată. Se bea puțin și fără veselie. Nu se auzea niciun țigan scârțâind din vioară. În schimb, înjurăturile curgeau de ți se făcea părul măciucă:

— Ah, boierii ăștia din guvern! Ei sunt pentru progres, hai? Dar noi? Noi? Crucea Maicii Preciste, care a fătat pe Hristos! Dar noi ce suntem? Cei care plătesc oalele sparte? Tot noi, mereu? Ei bine, nu! De astă dată, o să bărdăhănim câteva burți pline cu mațe subțiri!

Era un munte de om acela care fulgera înjurăturile și amenințările de mai sus, din pragul unei prăvălii, scuipând și fără să privească pe nimeni din mulțimea

care îl înconjura, atât era de furios. Un gardist, înfipt în mijlocul străzii, îl asculta clătinând din cap, apoi mormăi, ca pentru el:

— Dragă vere... Dacă nu astă-seară, dar mâine tot o să te audă vreun târâie-vătrai și o să-ți înmoaie oasele la poliție, deși ai toată dreptatea.

— Iată, moș Ștefan! făcu deodată Adrian, arătându-l cizmarului, care nu îl cunoștea.

Rahagiul, îmbrăcat cu bluza lui petecită, purtând o pălărie plină de găuri și niște meși scofâlciți în picioare, umbla din cârciumă în cârciumă, repetând aceeași frază:

— Tovarăși, veniți mâine dimineață la casa voastră, o să facem o sfeștanie și o să vorbim despre elevatoare.

Cei doi socialiști rămaseră cu gura căscată:

— Sfeștanie și elevatoare! Asta e cu adevărat rahat cu apă rece!

Și totuși, niciodată vreun orator celebru, nici vreo cauză populară n-au adunat la Brăila mulțimile ce se puteau vedea îndreptându-se, în duminica aceea, încă de pe la șapte dimineața, spre „Casa Muncitorilor din Port”, *casa lor*, așa cum moș Ștefan avusese geniala idee s-o numească.

Imobilul era un local mare, cu dependințele și curtea lui, ocupând colțul străzii Ștefan cel Mare cu Carantinei, în fața faimoasei Comorofca a Codinilor răzbunători. O sală mare de întruniri; trei încăperi spațioase și o imensă curte, pe jumătate plină de lemne. Sala și curtea puteau să conțină o mie de persoane. La ora opt, ele erau arhipline. Un ceas mai târziu, alte o mie de persoane staționau în jurul localului, înghesuindu-se pe la uși și ferestre, ce erau deschise, ca să audă pe moș Ștefan care, cocoțat pe un scaun, vorbea unui întreg popor în picioare.

Hamali și căruțași veniseră în majoritate însoțiți de femeile lor, dintre care unele purtau un copil în brațe sau îl duceau de mână. Toți gătiți în straie de duminică:

bărbații mai ales erau de remarcat cu clasicul lor costum negru de șeviot sau cangăr, nelipsita pălărie „Borsalino” și încălțați cu pantofi de lac. Proaspăt rași până la sânge, gâtuiți de gulerul strâmt al unei cămăși foarte scrobite și purtând fiecare teribilul lor baston de corn afumat, care făcea ravagii în sângeroasele încăierări dintre comorofceni și atârnățeni, ei ascultau pe rahagiu, luând un aer șiret, privind pieziș, tușind mărunt, aprobând sau dezaprobând discret din cap, tot chinuindu-și mustața și admirându-și în voie lavaliera roșie sau albastră. Din vreme în vreme, ca o dovadă a ciudei ce-i stăpânea, schimbau poziția pălăriei, trimițând-o când pe ceafă, când pe frunte sau pe o ureche.

— Fraților, zicea moș Ștefan, v-am chemat în casa asta, care e a voastră, fiindcă așa vă împinge nevoia. Atâta timp cât suntem pe pământ, este viața, este boala, este moartea. Mai este familia și copiii. Noi trebuie să veghem la toate. Cumpărați totdeauna lemne ude și scumpe. De ce n-am avea noi doctorul și lemnele noastre? Când cumperi cu vagonul ești mult mai folosit. Chiar și farmacistul își râde de noi, cu prețurile lui scumpe. Și toate astea, numai din cauză că nu suntem cu solidaritate. Iată aci comitetul și registrele voastre de cincizeci de persoane. Pentru zece lei pe săptămână, timp de două luni, și pentru încă cincizeci de bani în plus pe săptămână, deveniți cu toții cooperatori de lemne și membrii cu toată familia voastră împotriva boalei. Așa că o să vă fie și vouă cald iarna și o să aveți doctor la dispoziție cu toate doctoriile. Căci copiii sunt aproape totdeauna bolnavi, Dumnezeu ni i-a dat și noi n-avem ce face, dar noi avem azi știința care…

— Dar elevatoarele? răcni o voce.

— Da, da, cum rămâne cu elevatoarele? adăugară alte voci.

— Ei bine, zise moș Ștefan, elevatoarele, de! asta e progresul pentru traficanții de cereale, care găsesc că e mai ieftin așa…

Un glas năprasnic întrerupse, făcând să tremure pereții:

— Ah, dumnealor găsesc că asta e progres! Și noi găsim că va trebui să le înecăm în Dunăre, când vor sosi!

— Da, în Dunăre! În Dunăre! începu să vocifereze toată sala.

Moș Ștefan, foarte încurcat, simți că-l trec sudorile, privi pe deasupra capetelor, ca să descopere pe Adrian și să-i dea cuvântul, căci nu prea știa ce să spuie cu privire la elevatoare. Nu-l văzu însă. Adrian sta pitulat lângă Avramache, în fundul sălii. Ei așteptau, pufnind de râs, ca bătrânul să sfârșească cu boala, lemnele și sfeștania.

— Iată preotul! strigă deodată rahagiul, ușurat, salvat, plin de curaj. Lăsați să treacă preotul! Și să jurați numaidecât pe sfânta Evanghelie, că n-o să mai purtați cuțit și o să vă faceți treaba cu o ciacâie!

Popa, foarte tânăr, păși cu mândrie spre masa acoperită cu o pânză albă ce i se pregătise.

— Pardon, tovarășe! strigă brusc Avramache: cer cuvântul în chestia elevatoarelor!

— După sfeștanie! răspunse moș Ștefan.

Voci ripostară:

— Dă-i cuvântul! Elevatoarele sunt mai importante decât sfeștania.

Preotul se simți jignit, se urcă pe un scaun și voi să spuie ceva, dar în clipa aceea o mare învălmășeală se produse la ușa principală. Era un subcomisar, care sosise în pas alergător, cu patru gardiști după el. Câteva îmbrânceli avură loc, unele femei țipară. Polițistul își postă sergenții afară și, făcându-și loc cu coatele, ajunse până la moș Ștefan:

— Ce faceți voi aici? întrebă el, gâfâind și roșu de mânie. Cine v-a dat voie să vă adunați și să vorbiți de elevatoare?

Fără să aștepte răspunsul bătrânului, care nu-l interesa, el se uită împrejur ca să descopere alți instigator, văzu pe preot cocoțat pe scaun și-l trase jos cu o smucitură:

— Dar tu, popo, ce descânți aici? Ce treabă ai tu cu elevatoarele? Ia cărați-vă, repede, toți! Să nu văd picior de om!

Preotul, tremurând și galben, dispăru, fără să crâcnească. Atunci Avramache se apropie de subcomisar:

— Și acum, domnule, îi zise el calm, e rândul d-tale să te duci după popă, dar cât mai repede.

— Da, s-o ștergă repede! Suntem în casa noastră! strigară mai multe voci.

Polițistul își pierdu capul și se adăposti repede în spatele lui moș Ștefan, într-un colț. Avramache se urcă pe scaun:

— Tovarăși! Vă rog să ascultați în liniște ce am să spun reprezentantului autorității. Astfel, veți ști pe viitor cum să tratați pe un om al poliției.

Coborând și întorcându-se către subcomisar:

— Domnule, zise cizmarul, binevoiește de explică tuturor acestor oameni, care sunt *la ei acasă*, ce-ai venit să faci *aici, sub acoperișul nostru?*

— Dar d-ta? Cine ești d-ta, ca să mă întrebi? făcu polițistul, scandalizat.

— Eu sunt un muncitor, bine cunoscut de oamenii ăștia și vă vorbesc în numele lor. Noi suntem *la noi*. Sala asta este *a noastră*. Dar d-ta?

— Apoi… asta e o adunare…

— Perfect, o adunare…

— …Care se ocupă de elevatoare…

— …Care poate să se ocupe de tot ce poftește, în cadrul legilor, o adunare care, fără intervenția d-tale,

avea chiar să fie botezată cu agheasmă, ceea ce, de altfel, se potrivește ca nuca în perete cu o adunare de oameni grozav de supărați, cum suntem noi acum!

Un râs omeric ridică toată sala:

— Bravooo Avramache!

— ...De când oare poliția a început să-și permită să tulbure o adunare de oameni pașnici? Ce, ori suntem în stare de asediu? Nu! Atunci? Nu știi d-ta că Constituția țării, baza tuturor legilor, ne dă dreptul să ne adunăm și să discutăm în liniște, fără să avem nevoie de niciun fel de autorizație? Și îți dai d-ta seama că, în momentul acesta, prin prezența d-tale aici, săvârșești un act de ilegalitate, cu alte cuvinte, calci în picioare una din dispozițiile cele mai sfinte ale Constituției? Așa că, d-le subcomisar, te invit, în numele acestor două mii de oameni, să părăsești imediat sala și să nu mai vii decât înarmat cu un mandat purtând semnătura unui judecător de instrucție. Ai putea să ne arăți un astfel de mandat? Nu! Ei bine, iată ușa, d-le subcomisar!

În timp ce polițistul se îndrepta spre ușă, cu coada între picioare, toată sala era în delir:

— Bravo! Bravo Avramache! Vorbește-ne de elevatoare, paștele și grijania!

Cizmarul se întoarse către mulțime, surâzând.

— Acum, când polițistul și popa au plecat, o jumătate din statul burghezo-capitalist e gonită din această sală și noi putem, deci, să vorbim de orice.

Avramache făcu mai întâi o lungă digresie, cu privire la incidentul cu poliția și explică oamenilor drepturile și libertățile pe care Constituția le garantează întreg poporului român. El își sprijini afirmațiile cu citate de articole din legea fundamentală, tipărită într-o broșură ce o avea asupra lui.

— Vedeți, conchise el, legile noastre sunt bune, dar asta nu e de-ajuns. Mai trebuie ca fiecare cetățean să le cunoască, altfel, cel dintâi „sticlete” venit, le calcă în

picioare, îți intră în casă, te arestează și te ține arestat ilegal. Iată de ce e nevoie de o solidă educație civică a tuturor muncitorilor, dacă vor să combată cu succes pe exploatatorii lor, și această educație nu poate să se facă decât în organizațiile sindicale. Eu nu spun că nu e bine să „fii cooperator… de lemne”, și „membru cu toată familia împotriva boalei”, așa cum vă sfătuiește scumpul și devotatul nostru moș Ștefan…

— Trăiască moș Ștefan!

— …Dar aceasta nu e decât o slabă apărare. Vreți un exemplu? Iată-l: e tocmai grozavul pericol al elevatoarelor. Să le „înecăm în Dunăre”, asta nu e o soluție, mai întâi fiindcă armata servilă a capitalismului e oricând gata să tragă în voi, și apoi, pentru un elevator distrus, alte zece sunt puse în șantier. Acesta e progresul tehnicii moderne, al cărui rol în istoria timpurilor noastre vi-l voi explica într-o zi. Pentru moment, am să vă spun numai că singura luptă eficace împotriva mașinismului, care aruncă pe drumuri mii de brațe, este organizația sindicală și solidaritatea internațională. Pe măsură ce mașina smulge pâinea de la gura copiilor voștri, cereți reducerea orelor de lucru și mărirea salariilor. La nevoie, ca să obțineți aceste îmbunătățiri, recurgeți la grevă. Dar greva, această armă cu două tăișuri, numai sindicatul știe cum s-o întrebuințeze cu folos.

Aci Avramache făcu un splendid tablou al *Internaționalei sindicale a muncitorilor*, organizație mondială atotputernică, ale cărei celule sunt sindicatele naționale, pe care ea le susține materialicește și moralicește în orice împrejurare, grație imenselor ei mijloace. Și cizmarul veni la ce știa el că le arde muncitorilor:

— Dacă ați fi fost acum puternic organizați în sindicatul vostru, ați fi putut opri toată munca portului, v-ați fi descotorosit de paraziții voștri, vătafii.

— Jos vătafii! Moarte vătafilor!

— …și dacă cineva ar fi îndrăznit să încarce vapoarele cu ajutorul elevatoarelor, fără să vă fi dat mai întâi satisfacție vouă, ei bine, ați fi înștiințat pe frații voștri din Internaționala transporturilor și toate aceste vase, încărcate împotriva intereselor voastre, ar fi rămas imobilizate pe mare. Iată un efect al solidarității muncitorești internaționale!

Entuziasmul fu de nedescris. Avramache fu ridicat pe umeri. Bărbați și femei plângeau. Câteva voci strigară printre sughițuri:

— Trăiască sindicatul! Trăiască… *soliditatea* internațională! Bravo Avramache!

De îndată ce scăpă din mâinile admiratorilor săi, Avramache se urcă iar pe scaun și strigă:

— Tovarăși! Acum la fapte! Vom pune imediat bazele întâiului *Sindicat al Muncitorilor din Port* din România. Voi întocmi un proces verbal, îl voi trimite Comitetului Central din București și îi voi cere statutele, cărțile de membru și afiliația. Alegeți deci, dintre voi, doisprezece tovarăși pe care îi știți perfect cinstiți și serioși. Vom constitui astfel Comitetul.

— Dumitru Chioru!

— Radu Popa!

— Gavrilă Lungu!

O voce contestă pe acesta din urmă:

— Nu! Gavrilă e cinstit și serios, dar bea cam prea mult!

— Altul, care bea mai puțin! zise Avramache, cu condeiul în mână, stând la masa care ar fi trebuit să servească sfeștaniei.

Comitetul astfel constituit, Avramache îi ceru să-și aleagă un secretar.

— Ce vrei mai bun secretar decât dumneata! ziseră oamenii. Nimeni dintre noi n-ar ști să se descurce în mașinăria asta.

— Eu, dragii mei, pot să vă ajut cu modestele mele lumini, dar voi aveți nevoie de un om care să stea aici în

permanență, pentru multiplele ocupații pe care le cere secretariatul unei mari organizații cum va fi a voastră, nu mai departe decât mâine-seară. Și, vedeți, eu am meseria mea de cizmar pe care nu pot s-o părăsesc. Asta e pâinea mea.

Mulțimea protestă, insistă. Radu Popa strigă tare:

— Dă-o dracului, cizmăria d-tale! Noi vom fi astă-seară o mie de înscriși. Nevărsând decât douăzeci de bani pe lună, și încă îți vom asigura pâinea d-tale și a femeii. Ne ești cu totul trebuincios. Fără d-ta, ne ducem de râpă, chiar înainte de a începe!

Cizmarul făgădui să răspundă după ce se va fi sfătuit cu nevasta lui. Până atunci, el acceptă secretariatul provizoriu și onorific. Se semnă procesul verbal, apoi se trecu la înscrieri.

— Pentru moment, zise Avramache, acela care vrea să se înscrie nu va plăti decât un leu, taxa de înscriere. Mai târziu, când toate hârtiile vor fi venit, fiecare își va lua statutul, cartea de membru și va plăti cotizația lunară.

Moș Ștefan sări pe scaun:

— Nu uitați leul pentru boală, precum și cooperativa de lemne. Și mai ales, pentru numele lui Dumnezeu, depuneți aici cuțitele!

— Da, tovarăși! interveni Avramache. Nu puteți fi sindicaliști și, în același timp, să continuați a purta acest grozav cuțit! Haide, dovediți că sunteți oameni conștienți!

O mișcare generală se produse. Puteai vedea sute de mâini ridicate, în sală, în curte, afară, fiecare muncitor ținând în mână un leu, iar în cealaltă cuțitul băgat în teacă. Femeile plângeau, strigau:

— Moș Ștefane! Avramache! Să vă dea Dumnezeu sănătate! Ne-ați scăpat de o pacoste! Niciodată n-o să vă uităm!

A trebuit să fie aduse alte trei mese, care fură instalate peste tot, până și în stradă. Fiecare, dându-și numele și leul, depunea cuțitul sub masă. Și toate

mergeau de minune, înscrierile se ridicau deja la o mie, când, pe la prânz, trei trăsuri se opriră în fața localului, care gemea de muncitori și de curioși.

Era Parchetul, însoțit de același subcomisar și de câțiva agenți. Primul procuror al orașului, un tânăr cu trăsăturile fine și cu privirea calmă, ceru un delegat cu care să vorbească.

— Avramache, secretarul nostru! răspunseră o sută de voci.

Cizmarul se prezentă, liniștit și demn.

— Ce faceți aici? întrebă magistratul cu o voce blândă, care făcu excelentă impresie asupra spiritelor.

— Am pus, d-le Prim-procuror, bazele *Sindicatului Muncitoresc din Portul Brăila*. Iată procesul verbal, semnat de Comitet și de mine, în calitate de secretar.

— Cine ești dumneata?

— Avramache Constantin, cizmar, locuind aici în apropiere.

— Ești socialist?

— Da.

— Să te duci mâine, împreună cu hârtiile d-tale, la comisarul circumscripției respective, ca să vedem dacă ești în regulă.

— Foarte bine, d-le Prim-procuror.

Magistratul văzu grămada de lei de pe masă:

— Ce e cu banii ăștia?

— Taxa de înscriere, care va fi depusă la Casa de economie, în numele a trei oameni desemnați de sindicat. De altfel, vom ține o contabilitate în regulă.

— Dar cuțitele astea? exclamă procurorul, dându-se înapoi și privind sub masă.

— Sunt cuțitele care vă dădeau atâta de furcă, d-le Prim-procuror, și la care muncitorii sindicalizați renunță de bunăvoie.

Răspunsul acesta căzu la țanc. Membrii parchetului se urcară în trăsură și plecară, în strigătele mulțimii:

— Trăiască magistrații cinstiți! Trăiască Constituția!

VI

În săptămână care urmă acestei duminici, o atmosferă înăbușitoare apăsă asupra întregului oraș. Chiar de luni dimineața, cei care cunoșteau de mult fizionomia obișnuită a bătrânului port, înțeleseră că a sosit momentul când trebuia zis adio unui întreg trecut de veselă tradiție.

Un prim semn al timpurilor ce aveau să urmeze se produse în zori, în ceasul formării echipelor de lucru, zise „poște”. Vătafii, înspăimântați de marele eveniment din ajun, hotărâră să „lase fără pâine”, ștergându-i de pe listele de muncă, pe toți acei care de-acum încolo vor fi numiți „sindicaliști”.

— Dacă Parchetul și legile nu pot nimic împotriva acestor derbedei, ziceau vătafii, ei bine, lasă că-i învățăm noi minte!

Dezamăgirea veni imediat să dovedească vătafilor că lucrurile n-aveau să se petreacă chiar așa de ușor. Se credea că sindicaliștii sunt puțin numeroși. Se mai bizuiau vătafii pe metoda clasică a intimidării. Această nădejde a lor se lovi pe loc de o masă de două mii de oameni care, la cea dintâi amenințare, ocupară aproape toate „poștele”, declarând că numai morți vor fi scoși din lucru.

Acest conflict nu dură decât un ceas, timpul necesar armatorilor de a sări din paturile lor, deșteptați de telefoanele din port, și să comunice prefectului de poliție că cea mai mică tulburare adusă bunului mers al muncii, le-ar cauza, în condițiile actuale, pierderi considerabile. Vătafii trebuiră să cedeze, furioși, dar înainte de-a fi sunat miezul zilei, încercară să-și ia revanșa recurgând, de astă dată, la mijlocul tot atât de clasic al provocării.

Ei dădură de băut tuturor bătăușilor de profesie și mituiră pe toate lepădăturile polițienești, dându-le

tuturor cuvântul de ordine de a provoca, pe toată întinderea portului, atâtea încăierări sângeroase, încât operația încărcării vapoarelor să fie oprită. Nu reușiră însă decât să provoace câteva hărțuieli neînsemnate, căci, dintr-o parte, sindicaliștii erau preveniți de Avramache, de ce avea să se întâmple, iar de altă parte, prefectul dăduse ordin comisarilor să aresteze orice om beat care ar încerca să facă scandal. Așa că, în loc de „derbedei sindicaliști”, a trebuit, de voie, de nevoie, să fie conduse la poliție chiar „mâinile drepte” ale vătafilor.

Zilele de marți și miercuri fură hotărâtoare pentru viitorul acestei mișcări din port. Bineînțeles, înaltele autorități locale puseră toată bunăvoința ca să descopere „instigatori”, „șefi socialiști”, dar cu părere de rău trebuiră să constate că le era imposibil să surprindă, pe cine ar fi dorit, în flagrant delict de „propagandă subversivă” printre echipele de muncă. Cauza acestei totale lipse de „șefi” era simplă: cei doi promotori ai mișcării se aflau ocupați, unul să vândă lemne, celălalt să cârpească ghete. Nu mai rămânea muncitorilor decât să-și vadă singuri de treabă, fără niciun fel de conducere, și o făcură cu un instinct de conservare unic în analele socialismului român.

Dintr-o zi pe alta, mii de oameni înțeleseră că soarta lor și a copiilor lor depindea, în fața pericolului elevatoarelor, de graba pe care o vor pune de-a rupe, fie și numai pentru moment, cu un trecut de desfrâu, de violențe și de rivalități, cauze ale tuturor nenorocirilor lor.

Ar fi ușor istoricului să constate, imediat după apariția sindicalismului la Brăila, ce scădere bruscă s-a produs în numărul crimelor din oraș. Autorul acestei cronici e martorul ocular al unor fapte de care nicio statistică nu s-a ocupat vreodată și a căror însemnătate morală e totuși de o importanță socială considerabilă. E modificarea aproape spontană a temperamentului omului din port și dispariția faimosului „gâtos”,

gâlcevitor și asasin, așa cum se poate vedea în povestirea noastră intitulată *Codin*. Căci nu crima propriu-zisă constituia drama cea mai sinistră a mahalalei brăilene, ci însăși existența acestei groaznice naturi de brută inumană care, fără să meargă totdeauna până la crimă, tiraniza pe ai săi și răspândea teroarea asupra unui întreg cartier, făcându-l să trăiască sub amenințarea constantă a bâtei, a cuțitului și uneori chiar a incendiului provocat în plină noapte. Cele mai adesea, bruta nu era niciun gâtos cu reputație de asasin, nici măcar un om rău, ci un foarte cumsecade muncitor, bun soț, bun tată, dar care își schimba firea și devenea de nerecunoscut, de îndată ce apuca să bea trei păhărele de rachiu.

Iată de ce puteai vedea curtea cu jurați din Brăila achitând sau neaplicând decât o pedeapsă minimă majorității criminalilor ce se prezentau în fața ei. Jurații erau nevoiți să-și dea seama că omul încărcat de lanțuri, ce-l aveau sub ochi, era el însuși o victimă. Și totuși, ce ticăloasă era victima asta! Câți nevinovați, câtă lume pașnică, acest om de treabă nu era în stare să ridice și să puie pe goană în puterea nopții, când venea beat și amenința să dea foc, deși asta nu se întâmpla poate decât o dată pe lună. Acest om era tipul muncitorului din port. Dacă te uitai bine, mai toți erau la fel. Omul acesta nu putea fi doborât ca un câine turbat, căci era cinstit și muncitor, uneori era iubit, toată lumea îl știa bun vecin, bun prieten, care venea a doua zi să-și ceară iertare, dându-și cu pumnii în cap, ca să-și exprime părerea de rău de tărăboiul făcut în ajun, fără ca totuși să se corijeze vreodată și reîncepând tămbălăul la cea dintâi ocazie.

Ei bine, acest tip de zurbagiu tiran își schimbă firea. În fața spectrului mașinii dușmane, care avea să-l înlocuiască și împotriva căreia nicio forță umană nu putea lupta, el fu cuprins de un fel de mistică a solidarității. Până atunci, el își închipuia că este un

factor social indispensabil și se credea tare. Acum avea dovada nemernicei lui slăbiciuni. Era aruncat ca o unealtă netrebnică. Nici statul, nici Dumnezeu nu voiau să se întrebe ce avea să devie el, cu nevasta și copiii lui.

Și totuși! Un salvator mijea la orizontul disperării lui: sindicalismul, înfrățirea națională și internațională a tuturor victimelor mașinismului. Dar, pentru ca acest salvator să poată să-și exercite forța, să-și joace rolul, era absolut obligatoriu ca el, hamalul, să nu mai fie același om. I se cereau virtuți de care totdeauna își bătuse joc. Trebuia să fie mereu îngrijorat de amenințarea care avea să apese pe tot restul zilelor lui. Să nu mai bea ca un nesocotit; să nu mai caute gâlceavă tovarășilor săi de viață; să renunțe la orice destrăbălare, iată prima condiție a succesului ce putea să-l aștepte de la o luptă care se anunța teribil de grea. Din drepturile lui civice, din datoriile lui sociale, pe care le disprețuise în chip sistematic și din care stăpânii lui, exploatându-i ignoranța, trăgeau mari beneficii, el trebuia pe viitor să-și facă armele de război social.

Toate acestea, muncitorul din port le aflã din gura unor oratori cum nu mai ascultase încă, oameni impresionanți pe care Comitetul Central din București, mișcat de importanța evenimentului, îi trimisese la Brăila pentru mitingul organizat de Avramache în joia acelei săptămâni, ce se întâmplase să fie o zi de sărbătoare. Energicul secretar al noului sindicat profita de ea ca să infuzeze sânge revoluționar neofiților săi.

Prevăzând o mare afluență, cizmarul închirie marea sală a teatrului „Rally” care, cu toată mărimea ei, gemea sub greutatea mulțimii ce se înghesuia din staluri până la galerie. Nu se făcuse niciun fel de convocare prin afișe. Un cuvânt suflat marți seara comitetului sindical ajunse ca să răspândească în tot portul vestea mitingului și să popularizeze numele celor doi oratori

sindicaliști delegați de „Centru”, Cristin, plăpumarul din București și Gheorghiu, dulgherul din Ploiești.

Erau două tinere și viguroase vlăstare ale pământului; apărute a doua zi după moartea jalnică a plăpândului copac exotic ce era Partidul socialist doctoral, uscat din lipsă de bălegar indigen. Cristin, adevărată prăjină, abia ieșit din adolescență, avea vorbirea curgătoare, deși cam alandala, însă violența lui sentimentală ridica masele. Era totdeauna pus să vorbească cel dintâi, pentru ca vorbitorul următor să poată tempera entuziasmul agresiv al auditorilor și să înlăture riscul unui asalt pe baricade, pe care junele militant îi plăcea totdeauna să le evoce, spumegând. Avramache îl sfătui să-și modereze cu prudență limbajul obișnuit.

Gheorghiu, negru ca un țigan, bogată chică creață, tot așa de înalt și de slab, se deosebea cu totul de celălalt prin temperamentul lui dramatic, curios impregnat de cel mai surprinzător umor. Originar din regiunea petroliferă, el își petrecuse copilăria cu ochii ațintiți asupra oamenilor care ieșeau din sondele în flăcări și ardeau, ca niște torțe vii alergând pe câmpie. Povestind, în propaganda lui, viața infernală a acestor ocnași ai aurului negru, el mișca asistența până la lacrimi, apoi, fără tranziție, dar cu mult tâlc, improviza o anecdotă care înveselea toate fețele. Gheorghiu știu să fie și la Brăila același orator hazliu.

El se urcă la tribună după Cristin, al cărui discurs fu plin de o vagă demonstrație a luptei de clasă și de o interpretare destul de colorată a rolului mașinii în viitorul omenirii. Gheorghiu își uimi ascultătorii prin cunoștința lui precisă a vieții hamalului brăilean, căruia nu pregetă să-i adreseze aspre mustrări pentru moravurile lui urâte ce-l făcuseră faimos în toată țara. Fondul cuvântării lui fu un atac viguros împotriva inumanului progres al tehnicii moderne, de care singuri capitaliștii profitau, în paguba muncitorilor, osândiți să

plătească gloaba cu membrele lor amputate, uneori cu viața, sau rămași pe drumuri muritori de foame.

— Așa că, făcu el deodată, batjocoritor, tare m-am minunat când am citit azi-dimineață în ziarele locale, nu ecouri de suferințele ce vă așteaptă, odată cu apariția elevatoarelor, ci scâncelile scribilor în solda burgheziei, plângând soarta armatorilor și pe aceea a vătafilor, atât unii cât și ceilalți amenințați, după cât se pare, în existența lor, de subversiva voastră hotărâre de a vă apăra pielea cu orice preț. Nu e mai puțin adevărat că acești armatori și acești vătafi încep și ei să se plângă de greutatea vieții. Asta îmi amintește fabula următoare: într-o ogradă țărănească, o căruță și o sanie se plângeau, ca două cumetre, de trista lor soartă: „Toată viața, zicea căruța, trebuie să alerg pe o căldură care îmi usucă mădularele. Uneori simt că mă desfac în bucăți. Mă dor toate încheieturile. Nu mai pot! M-am săturat de viața asta!”. „Dar eu? replică sania; deger de la un capăt la altul al iernii, târâtă, hârjită pe niște drumuri îngrozitoare: Pot să spun că viața mea e un iad!” Dar o biată rablă de cal, auzindu-le cum se văicăreau, se întoarse către ele: „Fir-ați ale dracului de păcătoase! făcu el, vă bociți că sunteți chinuite, una iarna, cealaltă vara? Ce să mai zic eu, atunci, de bietele mele oase, că trebuie să vă târăsc singur, pe amândouă, și iarna și vara?”

Ați înțeles morala acestei fabule, prieteni? Căruța, sunt armatorii. Sania, vătafii. Iar veșnica gloabă, sunteți voi!

Toată sala în picioare aplaudă, râzând cu lacrimi.

Surpriza cea mare, la întrunirea aceasta, fu însă, pentru toată asistența, corul compus de vreo cincizeci de tinere voci, improvizat de Avramache în mai puțin de trei zile și care apăru pe scenă, spre mirarea generală, la sfârșitul întrunirii. Fete și băieți, cu privirile naiv suspendate pe buzele cizmarului, intonară cu o însuflețire care ridică pe toată lumea în picioare,

Internaționala și *Fraților soldați, nu ne împușcați!* În entuziasmul lor, hamalii erau gata să dărâme sala. Mulți voiau să se precipite pe scenă, ca să-și sărute copiii, pe care mamele sindicaliste, confundând manifestația de acum cu 10 Mai sau cu încoronarea regelui, își îmbrăcaseră copiii în costum național.

Puțin mai târziu, privindu-i traversând centrul orașului, în fruntea cortegiului care se formase singur în stradă, primul procuror zise prefectului de poliție:

— Ei, spune-mi dacă îți dă mâna să comanzi soldaților să tragă asupra acestor… „internaționaliști”, care se gătesc cu costum național și roagă pe soldați să nu-i împuște!

Declarația asta fu numaidecât ilustrată de un mișcător incident. Un căpitan de artilerie, cu tâmplele albe și purtând doliu la braț, părăsi brusc terasa cafenelei unde se afla împreună cu alți camarazi, alergă la grupul de coriști și, luând în brațe o drăguță fetiță de vreo șase ani, dispăru cu ea într-o mare cofetărie. Tot cortegiul se opri. Mama copilului părăsi grupul de manifestanți și voi să urmeze pe răpitor, dar nu îndrăzni să pătrundă în luxoasa prăvălie, de unde ofițerul ieși, ducând de mână fetița care de-abia putea să ție sub braț o mare cutie cu bomboane. După ce o acoperi de sărutări, el o dădu mamei, explicându-și gestul prin faptul că avusese de curând durerea să piardă singurul lui copil, o fetiță de aceeași etate.

— Seamănă atât de mult cu a mea, zise căpitanul, reținându-și din greu lacrimile, încât mi s-a părut că revăd pe Olguța mea, în ziua când a venit, gătită ca a d-tale, să mă felicite pentru cincizeci de ani pe care îi împlineam.

Femeia plânse, voind să sărute mâinile nenorocitului tată. Publicul care privea scena, plânse și el.

O mentalitate nouă, în legătură cu această viguroasă mișcare populară se crea în oraș. Nu se putea contesta

muncitorilor din port dreptul de a se apăra împotriva unei inovații tehnice care amenința existența lor. Acești șase mii de muncitori, împreună cu familiile și numeroasele lor neamuri din oraș și de la țară, formau trei sferturi din populația județului. Ei aveau copii în școală și la cazarmă, și făceau să prospere cea mai mare parte a comerțului local, căci bogații, din snobism, își aduceau toate cele necesare din București sau din străinătate. Se cita cazul unor familii care, cu prilejul unei căsătorii, comandaseră la Paris până și cârpele de bucătărie.

În vremea asta, muncitorul din port își urca femeia și copiii în căruța lui ori în aceea a fratelui ori cumnatului, împodobind-o uneori cu crengi de salcâm înflorit ori salcie, și pornea să cutreiere târgul o dimineață întreagă, făcând cumpărături pentru toată lumea. Negustorul îl recunoștea și-l saluta de departe, chemându-l „nea Neculăiță” sau altfel și felicitându-l pentru noul născut pe care nevasta îl alăpta în plină stradă. Uneori concurența obliga pe negustor să posteze în drumul acestui client sigur o droaie de băieți, viitori comercianți, care înconjurau pe om, îl trăgeau de mânecă, împingând la nevoie îndrăzneala până a-i lua și căciula, numai ca să-l hotărască să intre în prăvălie. După un bun alișveriș, mușteriu și negustor se duceau la cârciumă să se cinstească, plătind fiecare un rând.

Toată această lume de comercianți mai mari și mai mărunți luă partea omului care ducea sacul în spinare, nu numai din interes, ci și din simpatie, fiindcă aveau aceeași obârșie. Fiecare închise ochii și uită de socialism, această „invenție a jidovimii internaționale care voia să stăpânească universul”, după cum spuneau antisemiții.

— Elevatoarele, răspundeau negustorii, și ele sunt o invenție a jidovimii internaționale, numai atât că elevatoarele nu vin, ca hamalul, să-mi facă dever în prăvălie. Deci, atâta pagubă pentru ele!

În fața acestei întorsături a opiniei publice, de-a dreptul favorabilă sindicaliștilor, armatori și autorități dădură înapoi. Mașinile, gata să funcționeze, trebuiră să mai zăbovească în șantierele din Galați. Era neîndoios că singura lor apariție în port ar fi dezlănțuit un uragan de mânie justificată.

Nu era însă mai puțin adevărat că, după o săptămână sau două, elevatoarele trebuiau să fie aduse. Iată de ce autoritățile căutară să trateze. Avramache fu convocat într-o dimineață în cabinetul prefectului de județ, unde cizmarul se află în prezența fraților Thuringer și a lui Carnavalli. Prefectul îl întrebă dacă nu era chip să se ajungă la o înțelegere:

— N-ai să-mi spui, făcu el, că d-ta crezi o clipă în suprimarea pur și simplu a acestor mașini! Au fost aduse. Deci, vor lucra, mai curând sau mai târziu.

— Netăgăduit! răspunse secretarul sindicatului. Dar, dacă nu cred în suprimarea lor, cred în altceva, și iată unde nu o să ne înțelegem. Numai că, în chestiunea aceasta, bănuiesc, d-le prefect, că veți fi singur de părerea d-voastră, căci acești domni armatori vor fi de părerea mea.

— În ce chestie?

— În aceea a suprimării vătafilor. Veți recunoaște și dumneavoastră că vătafii nu pot să pretindă că sunt, ca elevatoarele, o inovație tehnică. Elevatoarele au viitor, cu voia sau fără voia noastră. Vătafii, nu! Ei reprezintă o instituție învechită, plină de nedreptăți față de muncitori. Oameni responsabili, delegați de sindicat, pot să-i înlocuiască cu ușurință. Dacă aprobați, mă însărcinez cu restul.

— Noi suntem gata să subscriem imediat! exclamă Carnavalli.

Omul guvernului privi în pământ, roșu de mânie.

— Sunteți cam grăbiți, domnilor. Aici, eu tratez!

„Știam eu bine că politica e mai tare!” gândi Avramache.

Prefectul îl concedie.

— Foarte bine, domnule secretar. O să ne gândim.

Iar după ce plecă cizmarul:

— De ce nu mă lăsați să fac cum știu eu? zise el armatorilor. Pentru dumneavoastră, vătafii sunt o cantitate neglijabilă. Pentru noi, ei joacă un rol capital în politica județului, căci brutele astea sunt toți oameni cu avere și fiecare dintre ei posedă zestrea lui electorală. Pe când hamalii… Știți că la noi toată țărănimea, precum și orășeanul care nu e proprietar sau n-are patru clase primare, votează în colegiul al treilea. Trebuie deci cincizeci de țărani sau tot atâția hamali, ca să dea dreptul la un vot. Înțelegeți, acum? Nu e ușor să găsești votul acesta, fără ajutorul vătafilor.

— Poate vă e mai ușor, zise Max Thuringer, să vă procurați acest vot păstrând pe vătafi și împușcând pe toți cei care votează în colegiul al treilea. Halal de legi și de politică! Dar asta nu ne privește. Totuși, nu ținem să plătim oalele sparte în acest conflict. Ne trebuie elevatoarele, care sunt aduse cu autorizația guvernului.

— Mă fac tare să le pun la dispoziția dumneavoastră, fără să mă ating de vătafi. În schimb, am să mă ating de acest cizmar improvizat secretar, care nu e din orașul nostru și pe care am să-l expediez la iuțeală în orașul lui. După asta, hamalii vor fi mai cuminți. Credeți-mă!

În seara aceleiași zile, Adrian alergă la Avramache.

— Pot să spun ce s-a petrecut în cabinetul prefectului, după plecarea ta: vei fi trimes pe curând la locul tău de origină! Ce-ai de gând să faci?

— Nimic. E perfect. De altfel, mă așteptam. Acesta e întâiul și cel mai blând dintre mijloacele pe care burghezia le are în arsenalul ei represiv împotriva clasei muncitoare organizate.

— Bine, dar ți se prăbușește o așezare lungă de treizeci de ani în acest oraș. La Focșani, tu nu mai ai acum niciun rost, vei fi un străin. Mai ales că erai un

străin chiar și de pe vremea când unchiul tău te dezmierda cu ciocanul și cu vergele înroșite.

— Așa e viața militantului revoluționar. Trebuie să știi să suferi pentru convingerile tale.

— Bun! zise Adrian, ridicându-se. Mă duc.

— Mai stai puțin!

— Nu. Am o idee care mă arde! La revedere, pe mâine.

— Vezi să nu faci vreo prostie! îi strigă cizmarul din urmă.

Adrian se duse să se închidă în camera lui, unde petrecu o jumătate din noapte ca să scrie un lung articol și o scrisoare. Gândul lui se ducea la un om cu temperament de mare luptător și jurnalist de rasă, care-și câștigase pe atunci admirația tinerimii idealiste, grație campaniilor ce se duceau pe teren curat democratic împotriva politicianismului gheșeftar: era Constantin Mille. El tocmai lansase ziarul *Dimineața*, în care lua viguros apărarea tuturor năpăstuiților. Eficacitatea campaniilor duse de ei împotriva stăpânirii abuzive, asigura acestui organ popular un răsunet din ce în ce mai adânc în straturile de jos.

La ușa lui Mille și a *Dimineții* hotărî Adrian să bată cu tot avântul tinereții lui generoase. În articolul ce-l scrisese povestea, într-un chip vioi și juvenil, lupta înăbușită ce se dădea în port și care avea să izbucnească în curând la lumina zilei. Cu prudență, el scotea din cauză atât pe negustorii de cereale, cât și elevatoarele, ataca violent pe vătafi și demasca atitudinea odioasă a guvernului, care se solidariza cu aceștia din urmă împotriva unui popor de șase mii de muncitori și se pregătea să izgonească din Brăila pe secretarul tânărului sindicat, a cărui fotografie o trimetea însoțită de o mișcătoare povestire biografică. În scrisoare spunea cine este și ruga pe director să ia apărarea muncitorilor.

În cele trei zile care urmară, îi fu aproape peste putință să închidă ochii noaptea, iar a patra zi de dimineață fu gata să leșine de bucurie: articolul lui, *În portul Brăilei* se afla în prima pagină, cu titlul pe trei coloane, cu fotografia lui Avramache în mijlocul textului și cu semnătura *Azog*.

Nu avu tăria să-l citească. Se afla cu Ana pe bulevardul Carol, ducându-se la piață. Fără să sufle o vorbă, îndoi ziarul și-l băgă în buzunar, dar nevoia de a izbucni îl stăpânea atât de tare, încât îl făcu să arunce coșniță în aer și să țopăie ca un smintit, apoi, repezindu-se la Ana, o strânse de braț până ce o făcu să țipe:

— Ce te-a apucat? Ori ești nebun?

— Nu! Dar am o poftă turbată să mă arunc în Dunăre și îmi pare rău că nu pot s-o fac numaidecât!

Se opriră ca să se uite un moment unul la altul.

— Doamne ferește! exclamă Ana speriată. Tu nu ești ca de obicei! Nu mai ai aceeași privire!

— Cu siguranță! Ți-am spun că mă faci atât de fericit, încât într-o zi aș fi capabil să reușesc tot ce aș întreprinde. Ei bine, am și reușit ceva. Și acum, dacă ai fi o adevărată eroină, mi-ai da voie să te mușc de un picior!

— Adrian, mă sperii!

Ana sări în lături, privind împrejurul ei și închinându-se.

— Haide, liniștește-te, zise Adrian, mai calm. Am să fiu cuminte. Dar, crede-mă, aveam dreptate când îți spuneam că toată puterea îmi vine de la dumneata. Ceea ce am reușit azi, am făcut-o gândindu-mă la dumneata și la un om la care țiu mult. Eu nu pot să fac lucruri minunate decât gândindu-mă la cineva care mi-e drag. Singur nu-s bun de nimic.

Ana nu înțelegea o iotă din tot ce spunea el, dar era mulțumită să-l vadă redevenind așa cum îl cunoștea. O clipă crezuse că a înnebunit cu adevărat.

Adrian nu-i mai dădu nicio atenție și nu văzu nimic din tot ce era în târg în dimineața aceea. Se gândea la Avramache, căruia prefectura îi acordase trei zile ca să-și lichideze afacerile și să plece. Astăzi, la prânz, expira termenul. Adrian ardea de nerăbdare să știe ce se petrecea în strada Griviței. Vor fi ghicit că articolul era al lui? Cu siguranță!

Astfel, secretarul izgonit din oraș, sindicaliștii vor ști că un alt tovarăș, care nu poate fi gonit, veghează asupra lor cu sprijinul unui mare ziar. Căci Adrian era acum încredințat de ospitalitatea pe care *Dimineața* o va acorda în coloanele sale viitoarelor doleanțe ale muncitorilor din port în lupta cu vătafii.

Această convingere deveni certitudine, la întoarcerea lui din piață. Domnul Max chemă pe Ana în biroul lui.

— Privește, zise el, arătându-i articolul și o scrisoare emanând din „Cabinetul directorului” *Dimineții*. E aci un foarte important articol care ne privește, semnat Azog. Și iată o scrisoare pe care directorul acestui ziar o adresează lui Adrian al nostru. Nu crezi tu că Azog și Adrian Zografi sunt una și aceeași persoană?

— Cum? făcu Ana, roșie de plăcere. Tu crezi că Adrian a scris asta?

— Fără nicio îndoială. Și totul e așa de bine spus, încât îmi vine să mă duc să-l sărut. Se vede bine că băiatul ăsta nu e un simplu servitor. El e chiar un tânăr plin de talent! Dar când s-a deprins în meseria de jurnalist? Iată-l dintr-o dată în corespondență cu Constantin Mille, proprietarul a două mari cotidiene și unul dintre oamenii cei mai influenți ai țării. E minunat!

— Ah! strigă Ana. De aceea voia el adineauri pe bulevard să se arunce în Dunăre!

Max Thuringer bolovăni ochii.

— Voia să se arunce în Dunăre?! Dar n-a făcut niciun rău, din contra! De ce să vrea să se înece?

Ana fu confuză.

— Nu! Nu să se înece. Era, așa, din fericire.

— Ei bine, se aruncă cineva în apă când e fericit? Curios chip de a-ți manifesta fericirea! Du-te și spune-i că domnul Bernard și cu mine îi strângem mâna și îi mulțumim pentru serviciul ce ni l-a făcut. Și să nu se mai gândească să se arunce în Dunăre!

Ana alergă la bucătărie. Adrian era în odaia lui, unde își schimba hainele, ca să se ducă la Avramache. Ea îi dădu scrisoarea și, brusc excitată, îl cuprinde în brațe, și îl sărută pe obraz. Scrisoare și sărut, dar mai ales acesta din urmă, făcură pe Adrian să simtă că i se sfârșesc puterile. El se întinse pe pat și închise ochii. Văzându-l atât de pasiv, ea îl mai sărută o dată și fugi ca o căprioară, speriată de propria ei îndrăzneală.

Adrian înțelese, din felul cum Ana îi adusese scrisoarea, că stăpânii lui au ghicit totul, dar aceasta îl lăsă aproape indiferent. Chiar și scrisoarea, care, îl intriga mai mult decât orice, uită un moment s-o citească, copleșit de pasiunile ce i le răvășise sărutările neașteptate ale Anei. De astă dată, contactul corpului și mai ales acela cu totul nou al buzelor ei, nu-i mai comunicau fericirea ideală de totdeauna, ci o nevoie imediată de a o răsturna pe pat și de a face din ea ce făcuse din Iulia.

„Și pe urmă? se întrebă el. Pe urmă voi avea două Iulii, dar nicio plăcere divină!”

Ideea că însăși Ana nu era în fond decât tot o Iulie, îl disperă. Ce va deveni el în ziua când spectacolul acestei frumuseți armonioase nu-i va mai produce decât dorințe trupești, așa cum se întâmpla cu durdulia unguroaică? În ziua aceea nu numai că n-ar fi în stare să scrie articole frumoase, nici să încerce o descriere literară, așa cum își propunea, dar nu va mai avea nici măcar poftă de a mătura birourile. Va trebui atunci să plece, să-și reia haimanalâcul fără scop, nici rezultat. Ce pericol! Ce-i de făcut?

Adrian deschise scrisoarea. O clipă, crezu că n-are s-o poată descifra, atât era scrisul de mărunt și încâlcit. Niște purici striviți pe două pagini. Constantin Mille începea astfel scrisoarea:

„Tinere Adrian Zografi,

După cum vezi, publicăm în prima pagină a Dimineții *de azi articolul d-tale* În portul Brăilei*, aproape fără să ne atingem de el.*

Dacă, așa cum presupun, acesta e primul d-tale articol, apoi e strălucit. Felicitările mele! Scrie-mi dacă ai vreun plan, vreo campanie de dus în această afacere a vătafilor sau altceva privind viața muncitorilor din port, pe care pare s-o cunoști foarte bine”.

Directorul *Dimineții* îl ruga să se pună în legătură cu reprezentantul local al ziarelor sale, căruia i se trimisese instrucțiuni în acest sens. Adrian putea să se servească de telegraf, pentru orice chestiune urgentă. În sfârșit, Mille îi oferea o plată pentru fiecare articol și-l întreba dacă n-ar fi dispus să devie, după un timp de încercare, corespondentul lui la Brăila.

„Corespondent, nu, gândi Adrian, ducându-se repede spre strada Griviței; trebuie să te amesteci fără voie în multe murdării democratice. Dar o serie de articole, da, se poate. Asta nu-mi știrbește independența”.

Și imediat îi trecu pe sub ochi titlul general al acestei serii de articole: *Lipitorile portului*. Suna bine. Apoi, câteva subtitluri: *Cine sunt vătafii; Robie modernă; Misterele baniței cu două capacități* (dintre care una sărăcește pe armator, iar cealaltă îmbogățește pe „credinciosul” lui magaziner); *„Patriotismul” autorităților noastre; Omul din port în fața elevatorului; Datorii democratice*.

Adrian vedea cu precizie materia pentru o duzină de articole. Ardea deja de nerăbdare să scrie pe cel dintâi, care ar fi un fel de *Introducere*. Cititorul trebuia

familiarizat cu unele generalități ignorate de marele public, ca să fie scutit mai târziu de explicații plictisitoare.

„Și, de astă dată, voi semna cu numele meu întreg, își zise el. *Azog*, cam miroase a evreu, și nu țiu să încaseze altul o trânteală ce mi-ar fi destinată, dacă într-adevăr campania mea ar avea o astfel de urmare”.

Ajungând în strada Carantinei, Adrian întâlni pe Ion Rizu, anarhistul, a cărui mină îl înspăimântă. Bietul băiat se vedea bine că era tuberculos. Adrian nici nu îndrăzni să-l întrebe cum o duce cu sănătatea. Rizu îl felicită pentru articol.

— Dai dovadă de frumos talent. Intri în lupta socială, arătând de la început că ești o forță. Pe când eu, nu fac nicio ispravă. Ba da! mor de ftizie galopantă. Dar n-am să aștept până voi cădea din picioare. Am s-o scurtez. Înainte însă de a sfârși, am să-mi arăt și eu colții domnilor acestora care își bat joc de omul fără apărare.

Ei făcură o bucată de drum împreună. Adrian profită de un moment favorabil ca să-i strecoare doi poli în buzunarul hainei, apoi îl părăsi, promițându-i să vie într-o zi să îl vadă.

Când intră în atelierul cizmarului, mai mulți tovarăși tocmai îl întrebau pe secretarul sindicatului cine era „acest *Azog?*”.

— Iată-l pe Azog! strigă Avramache, strângând viguros mâna lui Adrian. Bravo băiete! Ne-ai făcut marț pe toți, iar pe unii i-ai pus cu botul pe labe! Reprezentantul *Dimineții* a fost adineauri aici, ca să ne spună că la ora nouă nu se mai găsea un număr în tot orașul și că a cerut telegrafic încă cinci sute de foi. E un succes fără precedent pentru gazetă. Încă vreo câteva articole la fel și *Dimineața* devine pâinea zilnică a hamalului din port. Dar să nu-ți faci nicio iluzie în ce privește rezultatele. Tot unui organ burghez, îi aduci cititori, ceea ce creează o confuzie de spirite. Și dacă într-o zi vei avea poftă să faci pe Don Quijote în

coloanele aceleiași *Dimineți*, ai să vezi ce fel de picior în… dindărăt ai primi de la „tovarășul” Mille.

— Ca și cum tovarășii autentici n-ar fi capabili să-ți facă la fel! Cel puțin, o lovitură de picior burghez nu te doare la inimă. Dar, ia spune-mi mai bine, cum stai cu trimiterea la urmă?

— Ah, nu știi? Ei bine, neputând să-mi termin toate afacerile în termenul de trei zile ce mi-a fost acordat, am făcut o cerere de prelungire pentru încă trei zile, care mi s-a admis.

— Apoi, o să urmeze o prelungire la calendele grecești, zise Adrian.

— Asta nu ți-o garantez, dar ceea ce e sigur și care mă bucură enorm, e că acum n-am să mai plec fără să fi împușcat câteva rațe în bălți. Plăcerea asta voi avea-o la sfârșitul săptămânii, duminică dimineața în zori. Dacă mai ții să mă însoțești, vino să te culci aici sâmbătă seara. La două dimineața vom fi în luntre. La înapoiere, înainte de amiază, te voi prezenta poporului sindicalist: „Iată pe Azog al vostru!” Și îmi voi lua rămas bun.

Adrian acceptă și plecă. Nevoia de a-și scrie articolele cât mai repede îl făcu să-și neglijeze treaba două zile de-a rândul. Departe de a-l certa, Ana veni de mai multe ori pe zi în camera lui, ca să-l mângâie. Ea se gătea cu toate zorzoanele care știa că-i plac lui Adrian, punea bluzele cele mai transparente și mai ales îi plăcea să zăbovească lângă el dimineața, abia ieșită din pat, când mirosul și goliciunea pe jumătate ascunsă a corpului ei zăpăceau capul adoratorului. De altfel, chiar și ea își cam pierduse capul, de când Adrian se revelase gazetar de talent.

El scrise două zile și două nopți, odihnindu-se foarte puțin și mâncând mai nimic. În schimb, bea multe cafele și fuma ca un turc.

Dezmierdările Anei nu-l scoaseră din hotărârea lui de a o păstra „sublimă”. Și ea, gingaș cinstită, nu depăși limitele cele mai înaintate ale nechibzuinței femeiești, în ciuda dorințelor ei secrete. Dar virtutea ei nu mai atârna

acum decât de un fir de păr, pe care Adrian putea să-l rupă în orice moment.

VII

Adrian își termină articolele sâmbătă seara, le expedie și se duse la Avramache, unde se simți așa de obosit încât adormi îndată după masă, înainte de apusul soarelui.

Era în ultimele zile ale lui septembrie, în plin cules al porumbului. Cele dintâi sute de căruțe de porumb, venind din interiorul județului și sosind pe piața Brăilei, erau luate cu asalt ca pâinea caldă, de către exportatori, deși nu mai rămăsese niciun loc unde să le înmagazineze. Le descărcau pe pavajul portului, de-a lungul cheiurilor, formând enorme grămezi în șiruri nesfârșite, peste care se aruncau noaptea țoluri.

Cizmarul vânător și tovarășul lui, servitorul jurnalist, defilară în zorii zilei pe dinaintea acestor nenumărate grămezi de porumb, deasupra cărora se vedea, ici-colo, dormind un păzitor de noapte. În momentul de a se urca în luntre, vederea lor fu izbită de o masă informă de fierărie uriașă care se profila la orizontul cenușiu, departe, în susul fluviului. Semiobscuritatea ce domnea, precum și pădurea de catarge și de coșuri de vapoare te făceau neputincios să definești natura acestor aparate monumentale, dar cei doi prieteni bănuiră adevărul.

— Nu crezi tu, zise Avramache, că acestea sunt în sfârșit elevatoarele plutitoare? În cazul acesta, au fost aduse pe nesimțite, târziu, astă-noapte, căci nimeni nu mi-a vorbit de ele aseară. Nu s-a știut absolut nimic de posibila lor sosire, altfel, în momentul de față, cheiurile ar fi ințesate de lume. Oricum, haide pe Dunăre. De acolo vom putea privi în voie. Și, atunci, vom vedea dacă ne mai putem gândi la vânătoare sau va trebui să ne întoarcem și să alergăm la… arme!

Portul era pustiu. Din distanță în distanță, o santinelă cu baioneta la armă se plimba somnoros. Pe vreun șlep, o pompă de mână scotea apa din fundul vasului,

tulburând tăcerea nopții cu clămpănitul ei ritmic. Pretutindeni, lumini roșii și albe ale vapoarelor. Răsfrângerea lor șerpuită pe suprafața netedă a fluviului, se pierdea la infinit.

Adrian și Avramache vâsliră în susul apei, apoi se depărtară în larg. Când fură la vreo două sute de metri de țintă, zorile albe le îngăduiră să se convingă de trista realitate. Se aflau, într-adevăr, în fața celor trei elevatoare așteptate. Se putea vedea deslușit forma lor deosebită de aceea a elevatoarelor care funcționau în docuri. Erau mai mari, cu duble turnuri înalte și cu mici punți transversale. Aspect hidos. Adevărate mașini ale nenorocirii.

— Zadarnic să mai înaintăm, zise cizmarul lui Adrian, care vâslea. Hai să ne pregătim de război.

Dar Adrian vâslea mereu. Zărise o barcă fără vâslaș, nici vâsle, care se lăsa dusă de cursul apei, venind din direcția elevatoarelor. El voia să-i taie drumul și să vadă dacă era într-adevăr neocupată.

— Caută s-o apuci în treacăt, șopti Adrian tovarășului său, am s-o abordez cât mai aproape. Vezi, ai zice că nu-i nimeni în ea. Ce-o mai fi și asta?

Puțin mai târziu, cele două bărci se izbeau ușor, se uneau și se lăsau târâte de curent. Din fundul luntrei ce părea a fi goală, un om lungit ridică capul și zise, cu o voce surdă:

— Nenorocire vouă, afară numai dacă nu sunteți de la poliție!

— Ion Rizu! strigă Adrian. Ce faci tu aici?

— O-o-oh! gemu dureros anarhistul. Tu ești Adrian? Ce sinistră întâmplare te aduce aici? Fugiți, prieteni, părăsiți-mă, depărtați-vă de barca mea! O frânghiuță în luntre se desfășoară de pe ghemul ei și va provoca peste o clipă o explozie pe unul din cele trei elevatoare! Eu o să mă duc în Dunăre, dar voi o să fiți prinși și o să plătiți în locul meu!

— Nu, Ioane! răcni Adrian. Nu face asta! N-o să plătim numai noi, ci întreaga mișcare muncitorească! Unde e sfoara? Taie-o repede!

În clipa aceea, o puternică detunătură zgudui văzduhul.

— Trăiască anarhia! strigă Ion Rizu, și imediat dispăru în apă.

— Cine e omul acesta? întrebă Avramache, luându-și capul în mâini.

Luminile tremurânde ale vapoarelor nășteau și mureau în undă, odată cu alunecușul liber al celor două luntre, în timp ce aurora făcea ca pânza fluviului și creștetele sălciilor să se arginteze din minut în minut. În liniștea universală, goarna pichetului de grăniceri sună alarma. Imediat, un motor începu să sfornăie și o șalupă porni în goana mare în direcția eroilor noștri, singurii vizibili pe întinsa nuditate a Dunării. Ei fură repede ajunși, iar barca lor, agățată de șalupa ocupată de un sergent și doi soldați.

Acum era ziuă. Adrian și Avramache păreau împietriți. Sergentul sări în luntrea lor, pe care o scotoci cu privirea.

— Cine sunteți?

— Niște vânători, după cum poți vedea, răspunse Avramache, arătându-i pușca cu două țevi și toate dichisurile.

— Dar barca asta goală, ce-i cu ea?

— Acolo ai să găsești ce cauți, zise Adrian, dar omul care era în ea s-a înecat. S-a aruncat în apă, în momentul exploziei, pe care ne-a declarat că el a provocat-o. L-am cunoscut bine pe omul acesta, era un anarhist.

Sergentul păru satisfăcut.

— Bine. O să povestiți toate astea la Căpitănia portului.

O jumătate de oră mai târziu, două escadroane ale regimentului unsprezece cavalerie ocupau toate drumurile care duceau la elevatoare. Cel dinamitat de Rizu nu suferise decât la punte ușoare stricăciuni. O populație nevinovată, alarmată de vestea atentatului, avea să sufere consecințe mult mai grave. Ea năvăli în port, unde polițiștii nerozi și zăpăciți de spaimă o brutalizară fără milă.

Ori, cum era duminică, oamenii se plimbau liniștiți. Familii întregi, cu socri, bunici și plozi, plecaseră dis-de-dimineață să vadă „elevatoarele pe care un anarhist le-a înecat”. Natural, se spunea asta cu multă simpatie pentru om și pentru fapta lui, cu atât mai mult cu cât Ion Rizu plătise cu viața actul lui de răzbunare. Și mulți fură dezamăgiți, când aflară că „bomba” nu făcuse decât o gaură… „în apă!”

— Mai mare daraua decât ocaua, spunea fiecare. Ce trebuia să scoată armata pentru nimica toată!

Trebuia totuși s-o scoată. Căci pe lângă hoinarii ce veneau în port din simplă curiozitate, mai erau și hamalii cărora sosirea mașinilor le umpluse inima de groaznică ură. Și oamenii aceștia nu glumeau. Dacă vreo mie dintre ei nu mai purtau cuțit, aproape toți ceilalți îl purtau încă, deși erau îmblânziți de morala socialistă. Și acum nu se mai afla unul singur care să nu fie solidar cu soarta tuturora.

Spiritele se mai înveninau și din cauza arestării lui Avramache și a lui Adrian, despre care nu se știa nimic precis. Se zvonise că fuseseră „groaznic bătuți”, „puși în lanțuri” și pe cale de a fi trimiși la București. Îi făceau să treacă drept „complici” ai anarhistului. Se găsise asupra lor „arme”. Ca o culme a prostiei, poliția asediase localul sindicatului, unde o percheziție sălbatică nu mai lăsase nici urmă din ce fusese contabilitate și casă; o parte o distrusese pe loc, cealaltă o luase fără niciun fel de formalitate.

Astfel, greva generală a portului se declară singură și cu totul pe neașteptate. Rămași fără conducători, miile de muncitori se duseră să-și arunce greutatea și volumul pe toată întinderea portului, unde se lungiră la soare și nu se mai mișcară. La venirea nopții, masa de corpuri omenești rămase neclintită. Ba mai veniră și femeile, ca să aducă bărbaților hrană, tutun, o haină mai groasă, ca să petreacă noaptea. Ele nu-i părăsiră decât atunci când trebuia să se ducă acasă ca să îngrijească de copii. Și dacă bărbații dădură dovadă de un calm perfect, cel puțin la început, femeile lor, în schimb, fură de o agresivitate puțin obișnuită. Ele se duceau și veneau numai cu cârdul, și vai de polițistul care le ieșea în cale. Era strașnic scărmănat.

Această ocupare a portului de către o mulțime liniștită, nu plăcu deloc autorităților. Primele două zile, prefectul se arătă tolerant, neînchipuindu-și că o astfel de glumă putea să dureze, apoi, sub asaltul armatorilor care spumegau de mânie și văzând pe hamali că începeau să se instaleze de-a binelea, cu pături, perne și oale, el veni să asiste în persoană la formarea echipelor trădătoare, pe care vătafii se declarau în stare să le alcătuiască. Se făcu apel la toți acei care voiau să muncească, și mare fu mirarea când se văzu câtă lume venise să se înscrie. Dar, de îndată ce „poștele” începură munca, brusc, numeroase fluierături răsunară din toate părțile, și atunci se asistă la un spectacol de necrezut: o parte dintre muncitori arunca în Dunăre pe cealaltă parte, cu vătafii în frunte și cu sacii de grâu pe deasupra lor.

Nicio arestare nu putu fi făcută, autorii acestei isprăvi dispărând imediat în mulțime.

Astfel erau lucrurile miercuri, înaintea prânzului, când un eveniment neprevăzut veni să întărească curajul greviștilor și să-l dărâme pe acela al autorităților. Toate gardurile fură acoperite de afișe purtând textul următor, cu litere de o șchioapă:

Muncitori din orașele dunărene! Citiți în ziarul Dimineața*, cu începere de mâine, joi 2 octombrie:*
LIPITORILE PORTURILOR
De Adrian Zografi,
Fost hamal în portul Brăilei, care descrie greaua existență a robilor sacului și dezvăluie cruzimea exploatatorilor lor.

Urma enumerarea a câtorva subtitluri din seria de articole. Iar în *Dimineața*, din aceeași zi, un fulgerător articol de fond, semnat de Constantin Mille, soma guvernul să pună imediat în libertate pe cei doi deținuți, dintre care unul era secretarul organizației sindicale, iar celălalt „chiar corespondentul ziarului”. Încercarea „stupidelor autorități locale” de a amesteca pe acești oameni într-un atentat al cărui autor era perfect cunoscut, nu putea fi decât „o provocare polițienească de cea mai ordinară specie”. Ea putea să ducă la „conflicte sângeroase”, care trebuiau evitate cu orice preț. Muncitorii nu cereau decât suprimarea vătafilor, „lipitorile lor”. Dacă politica nu și-ar da osteneala să susție pe „acești bădărani ai colegiului al treilea”, muncitori și armatori s-ar pune de acord fără nicio dificultate. Autoritățile să binevoiască, deci, să respecte legea. Fiecare ceas de grevă, în condițiile actuale, ruinează economia națională.

Atât ziarul cât și afișele inundară portul. Furnicarul omenesc le devoră. Primele efecte ale acestei viguroase campanii, care se anunța bogată în revelații neplăcute, nu întârziară să se producă. Sediul sindicatului fu predat muncitorilor, iar Adrian liberat chiar în seara aceea, pe când Avramache era expediat în timpul nopții la locul lui de origine. A doua zi, *Dimineața* fu smulsă din mâinile vânzătorilor. Și o mare întrunire se organiză singură, la Casa muncitorilor.

Adrian apăru în tribună, cu vânătăi pe obraz, și povesti, în urletele de indignare ale asistenței, cum el și Avramache fuseseră bătuți cu o vână de bou în beciul poliției, în timpul celor trei zile de arest. Cizmarul nu mai putea să se ție în picioare, fiind numai răni peste tot. A trebuit să fie transportat la gară. Drept hrană, nu li se dăduse, în tot timpul deținerii, decât o bucată de pâine pe zi și apă. Ziua și noaptea călăii lor veneau, la fiecare două, trei ceasuri, să-i schingiuiască și să le ceară, amenințându-i cu moartea, să declare că erau complicii anarhistului înecat.

— Nu mai credeam să scăpăm cu viață din mâinile acestor brute cu față omenească! conchise Adrian.

Numeroase voci strigară că „trebuie pus foc prefecturii de poliție”. Adrian sfătui pe toată lumea să fie calmă.

— Ați văzut, zise el, cui servesc violențele. Nenorocitul de anarhist și-a dat viața ca să recolteze o satisfacție absurdă, o detunătură, dar ne-a predat pe noi toți unei represiuni care, fără gestul lui nebunesc, ar fi fost evitată.

El îndemnă pe muncitori să contribuie fiecare la întărirea organizației și anunță, pentru duminica următoare, sosirea celor doi șefi sindicaliști, Gheorghiu și Cristin.

Mai mulți muncitori luară cuvântul, ca să facă apel la solidaritate. Deși debutanți, știură să vorbească cu multă îndrăzneală și fond, expunând limpede drepturile și datoriile lor. Adrian fu surprins. Tribuna nu îi intimida ca pe el, deși îi considera inferiori lui.

La propunerea lui moș Ștefan, adunarea ceru lui Adrian să accepte secretariatul organizației. El se codi.

— Mai întâi, nu mă pricep la contabilitate, și apoi nu-mi place să fiu salariatul vostru. Totuși, am să vin în fiecare seară, timp de un ceas sau două, ca să mă ocup de nevoile sindicatului, după cum făcea și Avramache.

Întâia săptămână de grevă se termină printr-o disperare generală. Singură casa Thuringer avea șase vapoare care așteptau în port să fie încărcate cu grâne. Cât despre Carnavalli, în afară de necazul de a nu-și putea încărca vasele, mai pățise o nenorocire tot atât de neprevăzută: o telegramă îi anunța că încărcătura de grâu a două vapoare sosite la destinație se încinsese pe drum și fusese respinsă de client.

Din partea muncitorilor, nevoia de a ajuta pe cele mai multe familii rămase fără mijloace de trai, obligă comitetul de grevă să intre în fondurile depuse la casa de economie. Dar fiecare știa că nu se poate merge departe cu aceste fonduri.

Aceasta era situația când, lunea următoare, autoritățile, ca să dea satisfacție exportatorilor, puse în mișcare cele trei elevatoare, fiecare mașină lucrând sub paza unei companii de soldați.

Slabă satisfacție și prost rezultat, față de riscurile pe care această îndrăzneală le comporta. Un elevator încărca optzeci de tone pe ceas. Era a treizecea parte din puterea de muncă manuală a portului. În momentul în care situația arăta limpede că totalitatea randamentului mașinilor era de zece ori insuficientă, munca celor trei elevatoare, torcând ca niște pisici în mijlocul a vreo șaizeci de vapoare la ananghie, făcea impresia penibilă a unui om care s-ar trudi să umple un butoi de apă, servindu-se de o lingură. Hamalii aveau dreptate să facă haz de această jalnică încercare a dușmanilor lor de a-i îngenunchea.

Ori, autoritățile se bizuiseră tocmai pe o demoralizare, apoi pe o discordie și o înfrângere a sindicaliștilor.

— O să vedeți ce dezertări compacte se vor produce în rândurile lor, după o singură zi de muncă mecanică! asigura prefectul, acasă la Thuringer, în ajunul acestei demonstrații ridicole.

El făcea pe grozavul, fiindcă duminica precedentă reușise să zădărnicească întrunirea proiectată în oraș, interzicând închirierea oricărei mari săli publice și trimițând la urmă pe cei doi propagandiști, Gheorghiu și Cristin, la sosirea lor în gara Brăilei. Adrian putu totuși să ia contact cu acești doi oameni, care îl înștiințară că un ajutor moral și material va sosi pe curând greviștilor din partea Internaționalei Muncii de la Amsterdam.

Ca să evite o eventuală dezamăgire, Adrian păstră pentru el această minunată știre. Dar, joi seara, a patra zi de muncă cu elevatoarele, o depeșe din București aducea confirmarea neașteptatului ajutor, precum și textul salutului Internaționalei către greviștii din Brăila.

Adrian voi să tipărească afișe cu acest salut. Toți tipografii din oraș îi răspunseră că poliția le interzicea executarea unei asemenea lucrări pentru sindicaliști. El plecă pe loc la Ploiești, de unde se întoarse a doua zi de dimineață, ducând în spinare un mare rulou de afișe. La prânz, acestea erau placardate. Se putea citi, la sfârșitul unei entuziaste exaltări a solidarității muncitorești, următoarea telegramă din Amsterdam:

„În numele lucrătorilor de transport din lumea întreagă, *Internaționala Muncii trimite salutul ei frățesc camarazilor hamali din Brăila, în luptă cu monstrul capitalist, și îi asigură de întreg concursul ei moral și material. Ea a luat toate dispozițiile pentru ca orice vas încărcat în timpul grevei să fie boicotat la sosirea lui la destinație. Trăiască hamalii din Brăila! Trăiască socialismul!*”

Și ca să le taie adversarilor pofta de a pretinde că telegrama aceasta ar fi o ficțiune, Adrian termină afișul cu următoarea declarație: „*Internaționala Muncii* însoțește depeșa de mai sus cu un prim ajutor de *treizeci mii lei*, care au și sosit și se află în mâinile Comitetului Central din București”.

În după-amiaza aceleiași zile, o manifestație cum nu mai văzuse încă Brăila, parcurse în tăcere străzile principale ale orașului. Poliția încercă s-o împiedice de a trece prin centru, dar fu debordată de un val omenesc de aproape zece mii de suflete, în fruntea căruia se putea vedea un bătrân ducând în brațe o litografie încadrată cu pânză roșie și reprezentând pe Cuza-Vodă, al cărui legendar spirit de dreptate părea să fie cu totul la locul lui în această manifestație.

Seara, mulți hamali se îmbătară de bucurie. Aveau acum ferma convingere că victoria lor era sigură, căci o putere nevăzută îi proteja de departe. Într-o cârciumă, unde moș Ștefan fu târât cu sila, câțiva muncitori cerură fostului rahagiu să le explice ce era această „Internațională”, care avea atâția bani încât putea să trimită la toți greviștii din lume. Răspunsurile puțin limpezi ale bătrânului nu-i satisfăcură; unul dintre ei își dădu cu părerea:

— Trebuie să fie un fel de stat, „Internaționala” asta. Își are tarapanaua ei! Cu siguranță!

— Și a „boicota”? îl întrebă un hamal. Ce-i asta să „boicotezi?”

— Este să împiedici un vapor să intre în port, zise moș Ștefan, la noroc.

— Nu! făcu muncitorul. Eu cred că înseamnă să-l *confischezi* cu totul și să-l vinzi în folosul greviștilor!

La aceste superstiții, privind puternica și misterioasa „Internațională”, veni să se adauge o alta privind legile atmosferice. În ultima zi a acestei a doua săptămâni de grevă, un uragan se abătu asupra portului. El fu cu adevărat dezastruos pentru armatori și providențial pentru greviști. Căzu ca un adevărat trăsnet din senin. Ploaie și furtună surprinseră elevatoarele în plină activitate. Cu mare greutate, marinarii reușiră să închidă gurile hambarelor. Capacele și țolurile le erau

smulse din mâini, pe când trombele de apă inundau grânele depuse în pântecele vaselor.

Elevatoarele suferiră stricăciuni grave. La magaziile de grâne, acoperișuri întregi fură smulse ca niște simple găteje. Cât despre marfa vărsată pe pământ, ea se transformă într-o baltă vastă cât portul, în care zăceau sute de tone de porumb, grâu, ovăz, orz, secară, fasole, mei etc.

În ziua aceea, sindicaliștii evlavioși se duseră să aprindă groase lumânări înaintea Domnului și să-i mulțumească pentru ajutorul lui, mai eficace decât acela al „Internaționalei”. Căci era vorba de un dezastru ce punea vârf tuturor amărăciunilor cu care erau adăpați exportatorii din Brăila, de două săptămâni încoace. Consecințele aveau să se vadă imediat.

Lunea următoare, a treia luni de grevă, portul avea aspectul unui oraș devastat și părăsit. Vreo sută de bieți derbedei, recrutați în grabă, se târau de colo-colo, înotând într-o papară de cereale care acoperea o întindere de mai multe hectare. Ar fi trebuit să se mobilizeze pe loc câteva mii de brațe capabile de a repune în valoare această mare cantitate de grăunțe vătămate.

Fără știrea și pe deasupra capetelor autorităților, ce-și arogaseră dreptul de a duce tratativele, frații Thuringer, Carnavalli și mulți alți armatori rupseră consemnul și cerură organizației sindicale să ia în mână formarea și conducerea echipelor de lucru. Aceasta însemna înlăturarea pur și simplu a unei părți de vătafi.

Comitetul grevei puse muncitorilor întrebarea dacă trebuia acceptată această jumătate de victorie sau respinsă. Adrian pledă pentru compromis. Autoritățile sufereau o înfrângere care le obliga să se dea la o parte. Atunci lupta avea să fie mult mai ușoară. Cu un sindicat recunoscut de majoritatea armatorilor, mai mult de jumătate dintre vătafi erau învinși. Restul putea să fie învins la prima ocazie. Și era foarte posibil ca

înlăturarea să se facă fără luptă, căci casele exportatoare n-ar fi întârziat să constate avantajele pe care le-ar avea înțelegându-se cu delegații sindicatului.

Contractele fură semnate în chiar după-amiaza acestei luni. Iar a doua zi portul își reluă activitatea lui febrilă în cântecul *Internaționalei*.

Dar lucrurile nu mergeau bine deloc.

O lovitură grea fusese dată comerțului de cereale. Imobilizarea totală, timp de cincisprezece zile, a unui port de însemnătatea Brăilei, în momentul în care zeci de mii de vagoane de grâne se îndreptau spre el, pe apă și pe uscat, cauzase pierderi ireparabile. Marfa vândută și predată de producător, neputându-și găsi scurgerea naturală, a trebuit să fie aruncată acolo unde evenimentele au surprins-o. Mici porturi dunărene, gări și halte erau năvălite de mari stocuri de cereale, descărcate în saci sau vărsate pe țoluri. Le acopereau sumar cu câteva rogojini și le părăseau, expuse furtunilor și intemperiilor.

Astfel, o întreagă recoltă fu vătămată de ploi. Ori, în lungile călătorii maritime, grânele nu suportă mai mult de optsprezece până la douăzeci la sută de umiditate. Această cifră depășită, ele fermentează, mucezesc, sau, ca să întrebuințăm termenul consacrat, se încing, mărindu-și uneori volumul până a provoca dislocarea vasului în plină mare și, deci, pierderea lui.

Ca să se remedieze în parte acest mare neajuns trebuia să se procedeze la uscarea întregii cantități de cereale udate, operație care se face cu lopata, la soare, și care durează multe zile. În mijlocul lui octombrie, așa ceva e peste putință. S-a încercat, totuși, sub un cer de plumb, dar umezeala permanentă din aer a făcut ca rezultatele să fie aproape nule. De unde reducerea afacerilor, nerespectarea angajamentelor, procese, falimente.

În noiembrie, când de obicei exportul e în toi, portul somnola într-o mare tristețe. La șase decembrie, dată la

care companiile de asigurare încetează să mai garanteze navigația fluvială, ultimele vapoare încărcate luară drumul Mării Negre, fugind de riscul înghețului. Portul luă atunci fizionomia lui hibernală, înainte de a fi putut să verse miile de tone de cereale pe care umezeala le consuma prin magazii și pe cheiuri.

VIII

Mândrul gentilom italian, Luigi Carnavalli, după ce cu multă voioșie a distribuit salariul pe două luni ca gratificație anuală numerosului său personal, se omorî în ziua de 31 decembrie a acestui an. O servitoare drăgălașe, cu ochii plini de lacrimi și cu capul îmbrobodit, veni să anunțe fraților Thuringer groaznica știre, cinci minute după sinuciderea generosului ei stăpân, a cărui somptuoasă locuință se afla numai la două sute de pași de aceea a exportatorilor germani.

Frații Thuringer se arătară foarte puțin mișcați. Răsturnați în vastele lor fotolii, fumând groase trabucuri, noutatea adusă de servitoare nu făcu decât să le mărească ușor paloarea de pe frunțile lor înghețate de săptămâni întregi de perspectiva unei soarte asemănătoare aceleia a armatorului care își rezolvase toate dificultățile, trimițându-și un glonte în tâmplă.

— Nimeni n-ar fi bănuit așa ceva! gemu servitoarea. Azi-dimineață ne dădea fiecăruia bacșișul obișnuit de fiecare An nou, făcea tot felul de glume, și când acolo, ia uitați-vă ce „clocea” în cap!

— Ah! făcu d-l. Max. V-a dat bacșișul de Anul nou? Bine că a putut să facă și asta!

Servitoarea plecă, indignată.

— Ai văzut cu ce nepăsare au primit vestea? zise ea lui Adrian, care o însoțea la locul dramei. Totuși, d-l Luigi era cel mai bun prieten al lor. Doamne, ce inimă rece au bogații ăștia!

— N-o au chiar așa de rece, răspunse Adrian, numai atât că alde Thuringer stau și ei prost de tot.

— Crezi? Atunci sindicaliștii tăi sunt buni de spânzurat, căci de la ei ni se trag toate nenorocirile!

Adrian n-avea poftă să discute cu camerista afacerile sindicaliștilor. El se gândea cu tristețe la omul de inimă care își zburase creierii și pe care îl stimase. Pe când

mergea, înotând în zăpadă până la genunchi, figura fină, inteligentă, a nenorocitului armator îi apăru sub toate aspectele pe care i le cunoscuse. Acum avea să o vadă înțepenită de moarte.

Parchetul nu sosise încă. Servitorime de prin împrejurimi staționa în fața casei, neîndrăznind să intre. Un valet al mortului făcea de santinelă pe pragul vestibulului. Văzându-l pe Adrian, începu să plângă cu hohote și îl conduse în camera sinucigașului. Carnavalli se omorâse culcat în pat. Capul, înclinat pe dreapta și atârnând afară din pat, nu lăsa să se vadă rana. Brațul care trimisese glontele ucigaș sta spânzurat deasupra covorului, unde revolverul zăcea într-un lac de sânge. Chipul mortului era alb și liniștit. Nicio urmă de convulsiuni. Pe măsuța de noapte, trei scrisori.

Adrian nu aruncă decât o scurtă privire asupra acestui tablou sângeros, și întoarse repede spatele. Examină în treacăt dormitorul, traversă câteva alte camere și plecă ducând cu el imaginea unui interior supraîncărcat de mobile luxoase, de oglinzi de Veneția, de covoare și de tablouri pe care n-ar fi putut să le evalueze.

„S-a omorât omul acesta, oare, fiindcă nu putea să trăiască decât înconjurat de întreg fastul ce se vede?” se întrebă Adrian. Căci valetul îi spusese că stăpânul lui ar fi fost nevoit să se despartă în curând de această locuință princiară și de tot ce conținea.

„Ei bine, nu se poate concepe o frumoasă existență decât legându-ți zilele de mobile scumpe și de numeroase ziduri? Un splendid animal omenesc așa cum era Carnavalli, bogat de sănătate și de spirit, avea el nevoie să-și condiționeze ființa de posesia unor valori așa de meschine?”. Adrian era incapabil să-și închipuie cum asemenea aberații puteau măcar să atingă un creier sănătos, o inimă voioasă.

Totuși, el nu avu dispreț pentru cel sinucis.

„Desigur, nu știu încă decât puține lucruri despre tainele vieții, își zise el. Trebuie să existe oameni în ochii cărora mândria ține un loc mai mare decât toate valorile reale ale vieții. Păcat”.

Adrian își aminti de învinuirea pe care servitorimea lui Carnavalli o adusese sindicaliștilor de a fi responsabili de ruina câtorva armatori. Era o parte de adevăr în afirmația asta, și el se simți vizat cel dintâi. Un sentiment de neliniște îi strânse inima, la ideea că soarta italianului ar putea să fie rezervată și fraților Thuringer. Mașinal, Adrian luă direcția portului, luptând cu greu împotriva unei zăpezi care cădea fără încetare de două zile. N-avea nimic de făcut acasă, unde figura îngrijorată a Anei îl urmărea cu o expresie de tristețe aproape intolerabilă. De altfel, toată casa părea scufundată într-un fel de doliu, și Ana nu-i mai spunea tot ce se petrece.

Știa, cu toate astea, că frații Thuringer au fost nevoiți să soldeze toate stocurile avariate pe prețuri dezastruoase, și că acum toate speranțele erau puse în ultimele încărcări plecate la sfârșitul lunii.

Această incertitudine economică a vieții burgheze celei mai invidiate puse lui Adrian mari probleme de conștiință. Șubrezimea așezărilor oricărei existențe omenești îi apăru ca un adevăr elementar. De ce dar oamenii se împărțeau în bogați și săraci și se sugrumau între ei, în loc să se armeze cu toții împotriva dușmanului comun: lipsa, mizeria? Nu prin solidaritatea de clasă se va ajunge a se combate cu eficacitate acel flagel social, ci printr-o solidaritate universală. Căci o clasă socială victorioasă va crea oricând nedreptăți și va arunca în mizerie alte straturi sociale. Ori, nu aceasta e suprema țintă morală a omenirii.

De fapt, Adrian nu prea vedea unde era această faimoasă solidaritate de clasă pe care socialismul o atribuia bogaților și o dădea ca exemplu celor dezmoșteniți. Ea era numai aparentă, efemeră,

platonică. În realitate, burghezi și proletari sufereau de aceleași vicii, erau roși de același egoism. El asistase la uneltirile ascunse ale firmelor „amice”, care făcuseră totul ca să-l ruineze pe Carnavalli și al căror cuvânt de ordine era acum să facă gol în jurul Casei Thuringer, ce se clătina. Dușmănia caselor rivale, stârnită de introducerea elevatoarelor și de acceptarea delegaților sindicaliști în locul vătafilor, adusese armatorilor germani și lui Carnavalli neajunsuri care le-au atras ruina. Și doar, acești dușmani de astăzi erau prietenii de ieri, frați din aceeași clasă. Unde era solidaritatea?

În cursul lunii următoare, Casa Thuringer își închise birourile, concediind tot personalul. Iulia, presimțind mizeria, plecă ea singură, spunând că se duce să se mărite în satul ei. Ana fu mulțumită și, la rându-i, închise ușa la toată lumea. Storurile ferestrelor de la stradă fură lăsate. Intrarea principală fu zăvorâtă și soneria suprimată. Locuința luă înfățișarea austeră a unui pensionat de fete.

În calmele zile ale unei frumoase ierni bogată de soare și de praf de diamant, doar bieții furnizori de merinde mai continuau să-și strige marfa dinaintea porții de serviciu, mirându-se că nu mai erau primiți ca altădată. Li se făcea semn, de la fereastra bucătăriei, că nu era nevoie de nimic. Ei strigau de departe că nu voiau banii numaidecât, stăruiau asupra calității păsărilor sau zarzavaturilor aduse, împodobindu-le cu tot felul de dezmierdări, și adesea nu plecau decât după ce lăsau marfa pe pervazul galeriei cu geamlâc.

Astfel, mizeria putu fi suportată, până spre mijlocul lui februarie, când d-l Max declară într-o zi nevestei lui că nu mai avea o centimă. Nimic. Nici măcar suma cea mai redusă pentru coșniță.

— Și nu poți să te împrumuți la cineva? îl întrebă ea.

— Nu! răspunse el. Numai săracii pot să se împrumute, ca să mănânce. Bogații, când sunt ruinați, nu le mai rămâne decât să moară.

Ana veni să plângă pe umărul lui Adrian și să-i repete „acest răspuns de necrezut” al bărbatului ei.

— Iată-mă revenită la zilele triste ale copilăriei mele, când vindeam lucruri din casă și cumpăram pâine!

Adrian, care nu mai primea nicio leafă, îi dădu vreo sută de lei din economiile lui. Ana acceptă fără mofturi. Apoi, fu rândul lui Hasan lustragiul să-i dea toată agoniseala lui, vreo mie de lei. Dar sumele acestea erau niște bagatele pentru o casă ai cărei stăpâni schimbau o cămașă de mătase în fiecare dimineață, își hrăneau câinii cu fripturi și fumau de douăzeci de lei pe zi havane. În curând, trebuiră să aleagă între a fuma sau a mânca, între cămașa zilnic schimbată și lemnele de încălzit casa.

Max și Bernard Thuringer nu șovăiră un minut: aleseră havana și cele șapte cămăși ale săptămânii. La fiecare două-trei zile, bătrâna Carolina, târându-și cu greu picioarele umflate, se ducea în oraș ca să vândă vreun obiect din casă, argintărie sau bijuterie, având totodată grijă în asemenea ocazii să-și facă mica ei rezervă de „schnaps”. Frații Thuringer și-o făceau numaidecât pe a lor de țigări. Cât despre cămăși, era mai simplu: mama lui Adrian luase acum obiceiul să spele fără să mai fie plătită.

Dar, într-o zi, domnii de la Tribunal veniră să aplice sigiliile pe toate mobilele, până la cele mai mici lucruri. Nimic nu mai putu fi vândut. Nu mai avură nici argintărie de care să se servească. Dar cum nu se mai găseau cine știe ce bunătăți de pus pe masă, nu făcu nimeni nazuri că supa era servită în farfurii crăpate și cu linguri de fier. Uneori, chiar o mâncau în picioare. Apoi, cei doi armatori își aprindeau excelentele lor țigări și, cu paltonul pe umeri, începeau să se plimbe prin casă ceasuri întregi, ca să nu înghețe de frig. Căci puținele lemne ce se aflau erau păstrate pentru bucătărie. În dormitoare nu se mai făcea foc decât dimineața și seara, atât cât trebuia pentru toaletă.

Felul acesta de a accepta nenorocirea, fără un murmur, Adrian îl găsi eroic. N-ar fi bănuit niciodată să descopere atâta stoicism la oameni obișnuiți cu viața ușoară. Ana se arătă mai ursuză, reproșând în fiecare zi surorilor ei, Hedwig și Mitzi, de a aștepta „să fie hrănite ca niște trântori”. Hedwig, rănită, se duse să se bage la stăpân. Cât despre Mitzi, biata fată descurcă drumul într-un chip cu totul neașteptat.

Foarte lacomă, ea devora tot ce-i cădea sub mână. Într-o zi, cum nu era nimic de mâncat, descoperi prin birouri niște mostre de grâu, pe care îl fierse cam pe jumătate, înghiți trei farfurii una după alta și muri după o săptămână. Era o fată de vreo optzeci de kilograme, care cu greu încăpu în coșciug.

Moartea ei ocazionă cheltuieli tragice. Ana părea gata să întrebe pe toată lumea dacă era cu putință să-ți îngădui luxul de a muri pe o asemenea sărăcie. Așa că singurul care o plânse sincer fu bunul Hasan, căruia marii sâni ai Mitzii îi făcuseră atâta plăcere altădată, când se arătau puțin. Tot bietul turc fu acela care scoase pe loc banii necesari înmormântării.

Puțin mai târziu, o altă moarte se întâmplă în casă și care produse și mai multă încurcătură. Fu aceea a d-lui Bernard. Cel mai tânăr dintre cei doi frați, fire delicată, se împăca greu cu hrana insuficientă și cu frigul. La sfârșit, nu mai părăsea patul și vărsa puținul ce mânca. Într-o noapte fu găsit leșinat la closet, unde domnea un ger siberian. Dimineața, o dublă pneumonie se declară, care-l ucise în câteva zile.

Nu se găsi niciun doctor care să-l îngrijească, niciun prieten care să vie să-l vadă pe patul de moarte. El stătu două zile fără sicriu. Adrian și mama lui putură întruni suma de zece lei, întorcându-și buzunarele pe dos, dar nu era de-ajuns. Atunci, tristul adevăr fu adus la cunoștința furnizorilor care veneau să-și reclame banii; și aceștia, uitând ce li se datora, se cotizară între ei și înlesniră îngroparea, cea mai săracă ce se poate

închipui, a fostului bogătaș armator, Bernard Thuringer. Ei ținură chiar să-l conducă la locul de odihnă.

— Nu poți să lași un om așa de singur pe pământ! spusese barba Stamate.

Acum sărăcia care domnea în casă intră într-o fază nouă. Numărul gurilor de hrănit se redusese la jumătate. Și iată că în curând, soții Thuringer și madam Carolina, care aveau să continue calvarul, nu mai fură așa de singuri.

Știrea groaznicei lor mizerii, răspândindu-se la mahala, aceleași femei nenorocite, pe care Ana le ajutase altădată, veniră acum în ajutorul ei. Ele erau tot așa de nenorocite ca în trecut, dar săracul știe și poate totdeauna să împartă ce are cu cineva mai sărac decât el.

De altfel, iarna, când munca este aproape inexistentă într-un port ca Brăila, numeroase gospodării de muncitori se bizuie pe ajutorul neamurilor de la țară, care le aduc ce au: un sac cu mălai; o ciozvârtă de porc; o baniță de fasole ori de linte; slănină, ouă, ceapă, cartofi.

Aceste merinde modeste, uneori de calitate destul de mediocră, fură primite cu recunoștință de flămânzii din strada Grădinii Publice, în tot timpul lunii martie. Nu era zi în care o femeie să nu vină să scoată din coșniță partea ei de provizii, în această bucătărie pe care o cunoscuse, cu șase luni în urmă, bogată în mâncărurile cele mai fine, și care acum era rece și lipsită de toate. Ana nu mai putea să ofere nici măcar un ceai sau o cafea, și această mizerie nu părea s-o umilească. Dar plângea des, și atunci când te așteptai mai puțin. Înfășurată într-o broboadă mare, ea petrecea ceasuri întregi stând pe scăunel în fața mașinii de gătit, în care fâsâiau două lemne ude.

Prietenele și cunoștințele ei nu se arătau deloc mirate de nenorocirea care o lovea. Pentru ele, lipsurile,

sărăcia cumplită chiar, erau niște dușmani familiari, pe jumătate îmblânziți de faptul de a le simți încontinuu prezența. Și nimeni nu era la adăpostul ravagiilor lor. Nu pomeneau oare basmele de existența prinților deveniți cerșetori? Trebuia deci să facă și ea ca toată lumea, să accepte viața așa cum este și să spere mereu, căci deznădejdea nu slujea la nimic.

Furnizorii, la rândul lor, dădeau Anei aceleași îndemnuri. La început ei nu credeau în ruina casei Thuringer, dar, puțin câte puțin, au recunoscut adevărul. Acum nu mai reclamau datoriile. Continuau să vie din dragoste. Era o casă care totdeauna plătise cu ochii închiși, îi făcuse să câștige mulți bani. Și, spuneau ei: „ca în orice comerț, unde e câștig e și pagubă”. Apoi, îi păstrau Anei o vie recunoștință pentru prietenia, bunătatea, afecțiunea ce le-o dovedise totdeauna. Amintindu-și de timpul când ea nu lipsise niciodată să le ofere o gustare caldă, acum considerară de datoria lor să aducă zahăr, ceai, cafea și chiar un sac de lemne, „ca să încălzim bucătăria și să ne mai spunem la verzi și uscate, cu voioșie, ca altădată”. Ana prepara băuturile și plângea încet.

D-l Max venea și el să accepte uneori o ceașcă de ceai la aceste umile sindrofii de la bucătărie. Atunci se trudea să vadă, cu privirea lui tulbure, și să înțeleagă pe acești datornici de care se temea și care se arătau atât de umani. Nenorocitul armator slăbise groaznic și suferea de o bronșită îndărătnică. Totuși, se considera fericit că a scăpat de închisoare. După ce își lichidase toate afacerile, rămăsese sărac lipit pământului, dar cu onoarea intactă. Peste puțin, o casă de comerț din Galați avea să-l angajeze ca director, asociat la beneficiu. Nu voia să moară. Era hotărât să lupte până la capăt și, dacă era cu putință, să creeze nevestei lui o viață independentă.

Adrian, redevenit zugrav, lucra pe socoteala lui de la începutul lui martie, văruind și vopsind mai ales cârciumi, ai căror stăpâni profitau de lipsa de lucru ca să-și refacă prăvălia. Cum frigul și umezeala întârziau lucrul, împiedicând vopseaua să se usuce, el se ducea să-și petreacă timpul liber lângă Ana, care rămăsese în ochii lui aceeași creatură ideală, mult mai respectabilă de când suferea de o mizerie atât de neagră.

Mereu frumoasă și plină de grație, deși mai slabă și tristă, vizitele tânărului, statornicia lui amicală, o făceau fericită. Ea îl iubea acum frățește, așa cum dorise el totdeauna. Relațiile lor cordiale nici nu mai erau ascunse d-lui Max, care participa adesea la convorbirile pe care le aveau, seara mai ales, lângă mașina de gătit. Blândul neamț ținea mult la Adrian și într-o zi îi spuse nevestei lui că dacă moartea îl va surprinde în momentul de față, era fericit de a ști că avea „un prieten sigur care s-o protejeze”, ceea ce făcu pe Ana să roșească până la urechi.

Dar Adrian își prepara sufletul pentru mari încercări. Hotărât, toamna trecută, să se consacre mișcării muncitorești din orașul lui, el își schimbase acum cu totul orientația, din cauză că, în timpul iernii, evenimente importante interveniseră. În comitetul sindical, propagandiști din București și chiar unii lucrători din oraș îl făceau să treacă drept „un camarad nesigur, gata la toate compromisurile cu burghezia, pentru care avea simpatie”. Vechiul comitet, compus din oameni serioși, fusese înlocuit, cu sprijinul „Centrului”, cu indivizii cei mai puțin recomandabili din port, niște arivişti al căror casier delapidă într-o zi banii organizației și trebui să fie deferit „justiției burgheze”. Adrian se convinse că locul lui, un loc întreg așa cum îl înțelegea el, nu era printre acești „frați de clasă.”

Locul lui era cu atât mai puțin acolo, cu cât experiența, dureros umană, pe care o trăise în Casa Thuringer, îl fortificase în vechea lui credință că viața

era prea complexă ca să poată fi închisă în compartimente dogmatice, așa cum i-o cereau pontifii socialiști de la București. Mihail avea dreptate: „Trebuie să fii mărginit, ca să poți activa cu frenezie sub drapelul acela, ca de altfel sub orice drapel”.

Nu. El voia să fie liber de a suferi alături de oricine era învins de suferință, de soartă, așa cum se întâmplase cu cei doi frați armatori. Ei bine, da, el pătimea de nenorocirile care loviseră pe burghezii Thuringer și, dacă ar fi fost în puterea lui, ar fi făcut totul ca să-i ajute să se ridice.

„Inima mea, își zicea el, nu e simțitoare numai la suferința cutărei ori cutărei categorii sociale, ci la tot ce e suferință pe pământ. N-o să mă clintească nimeni din credința asta, e zadarnic”.

Va rămâne singur, se înțelege. Nicio turmă umană nu îl va admite, nici nu-l va susține. Dar, în schimb, sufletul lui va fi deschis vieții întregi. Va iubi pe cutare om aci și va detesta pe cutare, dincolo. Nicio doctrină sau solidaritate nu-i va impune o acțiune nedreaptă. Mai curând va pieri.

Într-o seară din primele zile ale lui aprilie se duse în strada Grădinii Publice, ca să-și ia adio de la bunii lui prieteni.

— Am primit o scrisoare de la Mihail, care se întoarce din Manciuria, zise el. Îmi dă întâlnire la București. Plec mâine.

— Iar noi, murmură Ana, cu ochii înroșiți de plâns, noi vom fi mâine în stradă. Ni s-au ridicat toate mobilele. Casa va fi ocupată mâine de noii chiriași.

Adrian fu copleșit de durere.

— Unde o să vă duceți?

— Deocamdată, la Lina. Ea ne va da adăpost și hrană până când Max va ocupa postul de la Galați. Să sperăm că aceasta nu va întârzia prea mult. Altfel…

Adrian îi îmbrățișă pe toți trei și plecă.

În Piața Sfinții Arhangheli, la lumina unui felinar, privirea îi căzu asupra unui afiș care anunța muncitorilor sosirea în oraș a lui Cristin propagandistul și conferința lui, chiar în seara aceea, la sediul sindicatului. Adrian, curios, se duse să îl asculte, dar în fața sălii de întrunire, înțesată de lume, de-abia putu să deschidă ușa când, vocea stridentă a lui Cristin, îl izbi cu acest crâmpei de frază:

— …căci burghezia, lacomă de mari beneficii și solid apărată de baionete…

Adrian dădu îndărăt, închizând repede ușa.

„Da, burghezia e ceea ce spui, dar ea mai poate fi încă ceva de care tu habar n-ai”.

Și se cufundă în noapte.

BIROUL DE PLASARE

I

Trenul mixt l-a depus pe Adrian în București, într-una din serile lui aprilie 1904. Era un tren de săraci, compus numai din vagoane de clasa a III-a și vagoane de marfă. I-a trebuit mai mult de opt ore, ca să facă cei două sute douăzeci și ceva de kilometri care despart Brăila de București, străbătând o nesfârșită câmpie posomorâtă și tot părând că nu mai vrea să pornească după fiecare oprire prin haltele singuratice ale Bărăganului. Bietul tren!

Trecând pe lângă locomotiva istovită și asudată de opintiri, Adrian o privi cu milă: „Ai zice, gândi el, că și mașinile au suflet. Când le obosești rău, gem și ele tocmai ca ființele”.

I-ar fi plăcut să depene mai departe gândul acesta al mașinii-vită-de-trudă, al locomotivei-animal-de-tras, dar, în îmbrânceala de la ieșire, fața chinuită a unei țărănci îi aduse aminte de maică-sa și numaidecât se întristă. Iar îl dăscălise. Iar nu voise să-l lase să plece. N-a ascultat-o. Ca de obicei. Dar vorbele ei îl urmăreau: „Pleci, vii… Pleci îmbrăcat, te întorci gol… Cât o s-o mai ții așa? Ești om de douăzeci de ani și n-ai și tu, acolo, o meserie lămurită. Faci toate meșteșugurile, dar pe niciunul ca lumea. Ce mai vorbă multă: nu faci nimic! Un leneș, asta-mi ești! Și-un bagabond!”

Adrian știa: pentru maică-sa, ca și pentru toată mahalaua, viața ca lumea era o viață asemenea aceleia a locomotivei-animal-de-tras. Ba el mai trebuia să se și însoare și să-și macine oasele între o familie nenorocită și un păcătos de atelier.

Nu! Asta nu! Mai bine vagabond! Mai bine de râsul lumii! Nu era el stăpân pe viața lui? De ce să i se impună sarcina unei familii și ocna unui atelier? Nu, nu!

Lui îi plăcea să cutreiere lumea, să cunoască, să contemple. Asta era viața pe care o voia, chiar cu prețul tuturor sacrificiilor și tuturor suferințelor.

De altfel, o astfel de viață ducea și Mihail, care era nobil! Și exemplul acesta îi ajungea: era un exemplu măreț de voință, de viață independentă, contemplativă. Cu cinci ani mai mare decât el, Mihail oferea înțelegerii lui Adrian o experiență care îl ajuta pe acesta să-și controleze faptele în fiecare clipă, să deosebească ce e bine de ce e rău și ce e frumos de ce e urât, pe calea ce-și alesese.

„Na! tresări el. Mihail mă așteaptă în colțul Căii Griviței și eu l-am uitat ca un neghiob.”

Atât îl furaseră gândurile, încât se lăsase purtat în altă direcție de un val de muncitori agricoli, coborâți din același tren, jalnică turmă care venea să cerșească de lucru pe piața Capitalei, cu un leu jumătate și mâncare pentru ziua de lucru de paisprezece ore. Adrian, încurcat și de bagaj, se smulse cu greu dintre ei, făcându-și loc cu coatele și bombănind.

— Iată oameni fericiți de a putea întemeia o familie și a se tocmi robi pe viață! exclamă el, cu scârbă. Eu, o soartă ca asta? A, nu! Mai bine să ajung tâlhar sau să crap acum pe loc!

Bodogănea aproape cu glas tare. Mihail îl văzu de departe, veni fuga și-l întâmpină cu brațele deschise. Se îmbrățișară bărbătește, dar cu o căldură de amanți. Căci se iubeau mai mult chiar decât doi amanți.

— Haide mai întâi într-o cafenea, să-ți mai vii în fire puțin, zise Mihail. Pari cam furios. Ce te doare? Și îndreaptă-ți zdreanță aia de cravată; totdeauna o porți sucită! Dă-mi mie geamantanul.

Calmul pe care și-l impunea, în toate împrejurările acel mare nervos care era Mihail Mihailovici Kazanski, exercita o influență binefăcătoare asupra temperamentului puțin cam deșuchiat al lui Adrian. Încă o dată, vorba hotărâtă a rusului puse ordine în nervii

tânărului său amic. Totuși, acesta nu se putu stăpâni să nu-și sublinieze proasta dispoziție, cu vorbe tari însoțite de gesturi largi.

— Ce mă doare? zise el, ridicând mâinile la cer. Ei bine, cățeaua asta de viață mă doare! Și cauza e mereu mama: vrea să fiu băiat model, după felul ei de a înțelege viața.

Mihail se opri, puse valiza jos, privi împrejur, își vârî mâinile în buzunarele hainelor și, despuindu-și fața de orice expresie, îl privi pe Adrian în albul ochilor. Apoi:

— Au să creadă trecătorii că ne certăm. Și știi bine că nu-mi place s-amestec pe nimeni în intimitatea mea. Așa că, uite: eu am s-o iau înainte cu geamantanul și tu ai să mă urmezi la zece pași, până îți vei înfrâna proastele apucături. Și porni iar în pas potrivit, cu valiza pe umărul drept.

Adrian fu repede cuprins de o cumplită părere de rău că și-a supărat marele amic. Ar fi primit bucuros două palme, numai ca Mihail să renunțe la cruda pedeapsă ce-i administra. Dar știa că era inutil să deschidă gura. Față de recidivele lui Adrian, nobilul tătar era de o intransigență tătărească.

„Numai pe bivoli, i-a zis el odată, trebuie să-i împingi mereu din urmă cu beldia. Oamenii, și mai ales oamenii cu pretenție, trebuie să învețe repede cum să se poarte”.

Așa stând lucrurile, deși mâhnit din cale afară, Adrian a trebuit să se supună. Își urmă prietenul, cu capul plecat, ca un câine bătut. Întâmplarea aceasta supărătoare, ivită chiar în clipa în care se revedeau după o despărțire de un an, îl amărî peste măsură. Își făgădui, pentru a suta oară, să răscumpere noua imprudență, supraveghindu-și și mai de aproape firea impulsivă.

Pe Calea Griviței mișuna, încoace și încolo, sumedenie de norod; olteni gură-cască, salahori fără lucru, țărani speriați, țigani hoinari, bărbați și femei, toți cu

picioarele goale și îmbrăcați în zdrențe. Multe femei purtau copii în brațe sau îi târau după ele. La tot pasul, bruftuieli și înjurături. Cele mai nerușinate vorbe erau rostite în gura mare și fără sfială de nimeni. Adrian n-auzea și nu vedea nimic. Nu-l vedea decât pe Mihail. Se uita cu dragoste după el și căuta să nu-l piardă din ochi. Ar fi vrut să-l mângâie, să-și plimbe mâna pe spinarea prietenului scump, care-și boțea haina sub greutatea geamantanului ce-i strivea umerii.

De statură mijlocie și constituție mai mult slabă, Mihail înainta anevoie, mergând zigzagat printre pietonii care își făceau parcă toți o plăcere să-l îmbrâncească. Uneori îi tremurau picioarele, iar pălăria sta gata să-i cadă.

„Merit să fiu bătut”, își zicea Adrian, umilit.

Simțea o nevoie nestăpânită să alerge la Mihail, să-i sărute umerii, spinarea și să-i smulgă valiza din mână. Dar ce dandana ar fi fost atunci! Prietenul lui nu i-ar fi iertat niciodată o asemenea „mascaradă”, cum numea el orice manifestație sentimentală deplasată.

Din fericire, chinul n-a fost lung. Mihail dispăru într-o cafenea. Adrian suspină ușurat. Luară loc la o masă așezată într-un colț retras, și imediat, rusul învălui cu o privire veselă pe tânărul încă năuc.

— Gata, zise el, s-a terminat! Nu mai vorbim despre asta. Cât despre cearta de-acasă, totdeauna ți-am spus: n-ai dreptate. Viața ta, ca și a mea, e viață de derbedeu. O mamă nu poate aproba așa ceva. Prin urmare, de ce o mai chinuiești, încăpățânându-te s-o faci să creadă că purtarea ta ar fi înțeleaptă? Nu este. Suntem nebuni.

Mihail tăcu, mirat de mutra cuminte și pocăită a lui Adrian. Amândoi, cu coatele sprijinite pe masă, își zâmbeau, față în față, ochi în ochi. Mihail purta acum barbă și mustață, o bărbuță și o mustăcioară roșcate, care nu se prea potriveau cu părul lui negru ca abanosul.

Adrian ar fi avut o poftă teribilă să-și descoasă prietenul despre Manciuria și despre războiul ruso-japonez, de pe unde venea, după o ședere de opt luni, dar își puse pofta în cui. Ar fi făcut o nouă nesocotință, deoarece Mihail îi scrisese să nu vorbească la nimeni de acea călătorie, destul de misterioasă, ca de altfel toată persoana rusului, precum și originea lui, pentru care Adrian și-ar fi dat zece ani din viață ca s-o cunoască.

Localul în care intraseră era o cafenea de rând și grozav de zgomotoasă. Hamali și salahori, amestecați cu vagabonzi trăind din furtișaguri, deopotrivă de jegoși și de suspecți, urlau și gesticulau ca surzii. Adrian știa că Mihail alegea anume astfel de taverne, când voia să stea de vorbă în siguranță.

„Unde urlă toată lumea, poți urla și tu, zicea el”. Li se aduseră cafele. Aprinseră curioase țigări rusești, cu cartonul mai lung decât tutunul. Erau ultimele dintr-o cutie cumpărate la Odesa. Mihail le păstrase anume ca să-i ofere și lui Adrian. Acesta remarcă distincția manierelor prietenului său, vizibilă chiar și atunci când el nu făcea decât să fumeze sau să soarbă din cafea. Cuteză să obiecteze:

— Suntem nebuni, zici. Cu toate astea, viața noastră n-are nimic smintit: iubim natura, libertatea, artele. Suntem oare nebuni când preferăm aceste valori reale, falselor valori ale vieții burgheze? Vreau…

— Vrei! Nu știi ce vrei! îl întrerupse Mihail, cu o vioiciune care surprinse pe Adrian. Lasă la o parte ce vrei și privește ce *poți* să vrei *și să ai* și nu poți voi în același timp o mamă care se sacrifică pentru fiul ei și o libertate care-și râde de dragostea unei astfel de mame. Înțelegi? Este egoism sălbatic ce vrei tu. Apoi, s-o spunem curat: „valorile” pe care le proclamăm noi nu sunt, socotind bine, decât niște năzbâtii… Libertate, natură, artă, gândire. Rahat! Toate la un loc nu fac cât un cămin duios, o trebușoară regulată și o sănătate doldora de optimism, valori reale pe care nu le poți avea

când cutreieri lumea, cele mai adeseori flămând și dormind pe unde dă Dumnezeu. Nu mai tot vorbi de „valorile” astea. Le cunosc și le prea cunosc. Sunt sătul de ele până în gât.

Adrian se întristă.

— Poftim! făcu el. Credeam că, dimpotrivă, ți-s dragi. Ai sacrificat pentru ele, mi se pare, ceva mai mult decât un „cămin duios și o trebușoară regulată”. Și adăugă, în vreme ce Mihail, părăsindu-și brusc severitatea, îl privea zeflemitor, cu coada ochiului: Sunt, va să zică, pe o cale greșită! Cum se face atunci că mă iubești, tocmai fiindcă sunt așa cum sunt? Și pentru ce n-ai rămas în lumea aceea de căminuri ultraduioase și de sănătăți care crapă de optimism? Nu vii de-acolo?

Mihail simți ca o arsură în inimă. Nu-i plăcea să i se amintească de trecut. I-o spusese asta lămurit lui Adrian, de atâtea ori. Și Adrian aducea acum în discuție nașterea lui. Nașterea aceasta, trecutul acesta, lumea din care venea, Mihail nu i le destăinuise, de altfel, niciodată. Cel mult dacă-i scăpase uneori câteva aluzii, amical indiscrete, în unele ceasuri de apăsătoare nostalgie. Dar, ușor putea să i se bănuiască originea nobilă, de către cel ce ar fi voit să-i observe firea aleasă și puterea caracterului, limbile pe care le vorbea și instrucția solidă care trăda pe omul superior, chiar în clipele când el se silea, prin câte o expresie sau câte un gest voit grosolane, să deruteze pe observator.

— Vezi tu, dragă Adrian, zise el cu melancolie în glas, tu ai moștenit de la maică-ta o onestitate plebeiană, multă sinceritate, o inimă bună – și astea ți-ar fi fost de-ajuns ca să fii fericit. Dar diavolul de tat-tu a stricat toată treaba, turnându-ți în sânge o mare porție de sensibilitate grecească și toată cutezanța piraților cefaloniți din care descindea. Așa că ai ieșit, cum se zice, fire de artist, adică țigan, adică un om care ar putea cu ușurință să-l spânzure și pe tat-su! De altfel, în istoria voastră românească, mai toți domnitorii au ieșit

cam dintr-un astfel de amestec și mai toți s-au suit pe tron, după ce mai întâi puneau să li se ucidă tații și să li se scoată ochii fraților mai mari. Pe urmă înălțau câte o mânăstire.

Adrian izbucni într-un hohot de râs.

— A, nu, fii pe pace! N-am să pun să te ucidă, nici să ți se scoată ochii!

— Asta nu; dar tot revenind la trecutul meu s-ar putea prea bine să mă faci într-o zi să înfund Siberia! Și acum să trecem la cele practice. Să vedem ce vom face la București.

Aprinseră iar țigări rusești și mai cerură două cafele. Mihail își întrebă prietenul, privindu-l răutăcios.

— Facem iar pungă comună?

De data asta se simți Adrian atins în inimă. Lăsă ochii în jos, apoi îi pironi rugători într-ai lui Mihail, ca pentru a nu mai stărui. Căci chestiunea aceasta își avea povestea ei.

Încă de la începutul idealei lor prietenii – mai întâi în plăcintăria lui kir Nicola din Brăila, apoi în vremea primei lor șederi la București – cei doi amici băgaseră de seamă că banul avea pentru ei o valoare foarte relativă. Nu numai că nu înțelegeau să și-l refuze unul altuia, la nevoie, dar le-ar fi fost aproape cu neputință să-l refuze chiar și vreunui necunoscut sau cine știe cărui tovarăș de mizerie, care ar fi venit în vreo seară la ei, să-și mărturisească strâmtorarea.

Așa că punga comună se impunea de la sine. La ce bun să-și închipuie că dispunea fiecare de banul lui, câtă vreme viețile lor erau una, câtă vreme niciunul dintre ei n-ar fi putut mânca știindu-l pe celălalt flămând.

Apoi, erau nedespărțiți. Uneori lucrau chiar împreună, pe la hoteluri, restaurante sau binale. Și fiindcă Adrian era de o risipă nesocotită, hotărâseră să fie casier Mihail. Și-a fost, într-adevăr, un casier foarte socotit. Timp de doi ani de zile a știut să administreze mizeria

lor cu o măiestrie, în fața căreia Adrian nu putea decât să se închine, mai ales că de pe urma ei nici chiar „firea lui de artist” nu prea suferea. Deoarece Mihail, suflet gingaș, știa bine că mizeria vagabonzilor e suportabilă numai cu condiția de-a o mai speria din când în când cu câte un act de nebunie.

De aceea, în tristele și totuși voioasele lor săptămâni de șomaj, când simțea el că regimul pâinii cu scrumbie sau chiar al pâinii goale amenința cu explozia „căldării”, socotea că sosise momentul să mai dea drumul „supapei de siguranță”, adică să-i tragă un chefuleț.

Atunci, se duceau la o cârciumă, tocau doi lei, mai cheltuiau pe urmă vreun leu într-un șantan ca s-asculte muzică, să bea câte o cafea și să fumeze două „Regale”.

Uneori își dădeau frâu inimilor și li se întâmpla chiar să se îmbete.

Se întorceau după aceea în cocioaba lor, unde înainte de culcare, măsurau proporțiile dezastrului, și atunci începea iar să li se întunece sufletele.

Era totuși o viață frumoasă. Până într-o zi, când totul s-a stricat deodată și era să fie despărțirea definitivă a celor doi prieteni. Din vina lui Adrian, firește.

I s-a năzărit într-o zi lui Adrian, că de la o vreme muncea prea mult de unul singur ca să întrețină punga comună, pe când Mihail se plimba. Era adevărat. Mihail șoma de aproape două luni. Dar nu din vina lui. Totuși, Adrian, lăsându-se odată pradă unei mânii, pe care a regretat-o apoi amarnic, și-a învinuit prietenul de lenevie. După ce i-a numărat pe masă, într-o sâmbătă seara, leafa toată, i-a zis mojicește:

— Na! Și de mâine nu mă mai duc la lucru. Cum îți place ție lenea, îmi place și mie. Am să fiu și eu… *șomer*, ca și tine! I-a spus astea, răsucind tacticos o țigare. Când a ridicat capul și s-a uitat, Mihail avea fața ca de mort. Adrian s-a înfricoșat: Te-am supărat rău?

— Nu, m-ai înveselit. Mai întâi, ia-ți banii, banii tăi… Apoi, află că mâine plec din România.

— Glumești! a îngânat Adrian, devenind alb ca varul și tremurând.

Pe rus l-a mișcat asta până în adâncul inimii.

Da, dar inima aceea era o inimă de tătar. Deși era încredințat că purtarea prietenului său se datora numai unei clipe de năucire și cu toate iertăciunile pe care acesta i le ceruse din suflet, Mihail a rămas neînduplecat: a doua zi dimineața și-a vândut două costume noi și un inel, ba s-a despărțit chiar de o rară monedă veche de aur, și la miezul nopții a luat trenul spre granița rusească, punctul Ițcani.

Adrian epuiză toată gama rugăminților, apoi, văzând că totul e zadarnic, căzu într-o tăcere lungă și suspectă, care îi dădu lui Mihail de gândit. Toată seara i-a dat târcoale celui pe care îl jignise, fără să rostească un cuvânt, oftând mereu și fumând ca un nebun. Văzându-i chinul, Mihail reveni cu o concesie.

— Ei bine, i-a zis, fiindcă sunt doi oameni în tine, unul care rănește de moarte și altul care suferă apoi ca un câine, mă dau de partea acestuia de pe urmă. Prin urmare, poftim: ne despărțim numai pentru câteva luni. Că, de-o despărțire, e neapărată nevoie. În vremea asta vei avea răgaz să-ți faci un examen al conștiinței și, poate, să-ți dai seama că prietenia nu e o otreapă cu care poți să-ți ștergi cizmele. Acum dă mâna aici: îți făgăduiesc că am să mă întorc și-am să te caut. Afară numai dacă n-oi muri. Tot eram eu pe jumătate hotărât să fac călătoria asta în Manciuria, să văd cum e un război între namila aceea tembelă de rus și tenacele japonez, acest german al Extremului Orient. Iar de s-o întâmpla ca la întoarcere să te găsesc însurat și cumințit, am să mă bucur și eu pentru biata maică-ta.

Adrian apucă mâna pe care i-o întinse Mihail, dar fălcile îi rămaseră tot încleștate. Nu era în stare să articuleze un singur cuvânt. Nici măcar n-a schițat un zâmbet când, din ce în ce mai impresionat, Mihail i-a strâns mâna și l-a mângâiat:

— Ce păcat! O inimă așa de bună, atâta sinceritate și atât de puțină minte! N-ai să fii niciodată fericit, Adriane, băiete!

L-a strâns puternic în brațe și s-a suit în trenul care se pusese în mișcare.

— He! la revedere! Dar zi-mi, bre, măcar la revedere!

Nimic. Doar doi ochi de animal bătut, care se uitau lung, lung, la fugar și numai la el.

Aproape aceeași privire îl fixa acum pe Mihail, după ce acesta mai rostise:

— Hai, zi! Facem pungă comună?

— Cum vrei tu, a răspuns Adrian, și s-a gândit la cât îl costase punga comună și lipsa lui de caracter.

Au râs apoi amândoi, din toată inima.

— Eu am cam vreo treizeci de lei, zise Mihail. Aveam două sute acum o lună, când am sosit în București, dar, negăsindu-te, mi-a fost urât rău și mi-am făcut puțin de cap.

— Tot ești mai bogat decât mine. Dar, mă întreb, cum ți-ai putut procura atâția bani pentru o călătorie în Manciuria, ba ca să te mai și îmbraci așa de ghighel?

— În Rusia, ca oriunde, cine n-are bătături în palmă găsește parale ușor. Eu le-am găsit pe ale mele la niște inși care-mi erau datori; unii chiar îmi mai sunt. Nu mi i-a procurat Ohrana[3], fii sigur. Mă crezi, nu-i așa?

Adrian făcu ochii mari:

— Nici prin gând nu mi-a trecut să bănuiesc una ca asta.

— Bun. Va să zică, am treizeci de lei. Tu?

— Eu? Eu am numai douăzeci. Dar mai contez pe două costume strașnice, făcute la Londra.

— Zău? Te îmbraci la Londra, acum?

— Eu, nu. Se îmbrăca la Londra bietul Bernard Thuringer. El mi le-a dat. Fiindcă veni vorba, în casa aia burgheză, socialismul meu a fost pus la grea încercare.

[3] Poliția secretă țaristă.

Mi-a fost dat să-i văd pe bogații Thuringer ruinându-se și murind sub ochii mei. Ce zici de asta?

— Zic că descoperi America.

— Nu, dar oricum e îngrozitor! Așa ceva nu se vede în fiecare zi: un mare burghez crăpând de inaniție. Vorbeai adineauri de „palma fără bătături”. Dac-ai ști ce soartă au avut palmele lor!

Adrian povesti cu sumedenie de amănunte „drama umană” la care fusese martor. Mărturisi că întâmplarea aceea l-a tulburat mult și că se cam îndoia acum de soliditatea teoriei „claselor”.

— Unde e, dar, neclintirea claselor sociale cu care ni se sparge urechile? Am văzut că bogatul poate să devină sărac. Și asta nu e prea grav. Dar dacă săracul poate și vrea să se-mbogățească – și care e săracul care n-ar vrea să ia locul bogatului? – atunci chestiunea se schimbă. Asta înseamnă că nu există o morală a claselor. Și pe mine, morala săracului mă interesează, nu situația lui forțată. Căci oricât s-ar suprima clasele, se va găsi oricând un loc mai bun decât altul și, dacă proletarul de azi n-are o conștiință care să fie o veritabilă *morală de clasă*, lupta pentru viața ușoară și nedreptatea vor rămânea aceleași, în ciuda tuturor răvășirilor sociale. Uite, așa gândesc eu.

— Ce să zic? Ești un socialist original, încheie Mihail. De altfel, mi-a vorbit și Cristin despre asta.

— Cristin?

— Da, Cristin. Care mă detestă. Și care te detestă. Pe mine, pentru că nu sunt socialist. Pe tine, pentru că ești. Își dă acum aere de corifeu socialist, face gălăgie, se zbate. Dar e băiat bun, are inimă. Era furios, mai ales de colaborarea ta de la *Dimineața*. Zice că-i derutezi pe muncitori, făcându-i să confunde socialismul cu „nemernica democrație burgheză”. Nu găsesc. Am citit toată seria articolelor tale privitoare la conflictul hamalilor din Brăila și cred că ai fi un bun ziarist. Se vorbește p-aici despre tine, cu stimă. Te sfătuiesc să

stărui. Dar n-ai să faci nimic. Ești prea schimbător, prea boem, chiar atunci și mai ales când e vorba să-ți vezi de interese. Păcat! Mi-a plăcut mult stilul tău.

Adrian sorbi aceste complimente cu nesaț, dar căută să-și ascundă satisfacția și schimbă vorba.

— Cum văd, te duci pe la Cristin.

— Nu mă duc, ci locuiesc la el… Chiar și lucrez la el. Dacă ce fac eu acolo se poate chema lucru.

— Lucrezi la Cristin? Cum asta? El e plăpumar!

— Da, e plăpumar. Dar mai e, de o lună, și copatron al unui birou de plasare.

Adrian doar că n-a urlat.

— Ce? Ce spui? Cristin, socialistul, patron al unui birou de plasare? Dar birourile astea sunt toate niște cuiburi de copoi, niște anticamere ale Siguranței!

— Al lui nu e, îți spun eu. Toți „agenții” lui sunt niște oameni cinstiți, biete epave, ca de-alde mine și tine. Ai să te convingi singur, căci și tu tot acolo ai să dormi. Eu nu mai am cameră. Și e foarte interesant biroul ăsta de plasare. Mă distrez acolo strașnic. Uneori, mă și instruiesc.

Tânărul era nedumerit.

— Asta nu e o dovadă, făcu el, scârbit. Un agent care plasează servitori, se freacă, vrând-nevrând, cu Ohrana noastră, dat fiindcă la noi servitorii sunt socotiți aproape niște răufăcători. Poți face tu o asemenea meserie?

— Foarte bine.

— Și adineauri spuneai că ți-e teamă de Siberia.

— Tocmai! Acolo mă tem mai puțin. Sunt, așa, ca un rac pe o coadă de vulpe. Dar iată că mă faci să vorbesc iar despre lucruri care nu-mi plac. Hai, mai bine s-o ștergem! Se înnoptează.

Înainte de a ieși din cafenea, au pus bazele pungii comune. După ce-a plătit consumația, Mihail a făcut socoteala. „Fondul” se ridica la cincizeci și trei de lei. Aveau cu ce trăi, cumpătați, timp de două săptămâni.

— Mi-ai dat tot? a întrebat casierul.

— Tot! a răspuns Adrian, dar râdea și Mihail înțelese că, după un vechi obicei al lui, mai oprise totuși vreun leu-doi.

Nu ca să-i cheltuiască singur. Nu, n-ar fi fost în stare. Dar, în momentele grele, când Mihail anunța că nu mai are niciun ban în casă, lui Adrian îi plăcea să-și bucure amicul, scoțând din fundul vreunui buzunar câțiva gologani „uitați”. Așa că păstrătorul tezaurului nu protesta împotriva acelor nevinovate pișicherlâcuri, „inerente, zicea el, firii țigănești”.

Ieșiră. O ploaie subțire începuse să stropească pavajul murdar. Tramvaiul cu doi cai, deși arhiplin, fu asaltat de un norod sălbatic, egoist, fără nicio milă de bietele dobitoace, ale căror trupuri înfierbântate și ude erau toate un abur. Zadarnic a protestat conductorul. Ba s-a ales și cu o palmă de la un „domn” care se cățărase pe tampon și pe care îl rugase sfios să se dea jos. Domnul era de la… Interne.

Cei doi prieteni așteptară tramvaiul următor. Aceeași poveste și cu el, deoarece era ora sosirii celor mai multe trenuri. Ploaia se-ntețea.

— Hai să facem lux, hotărî Mihail. Să spânzurăm un leu pe-o birjă. Că plouă rău. Și, cu geamantanul tău, o să ne fie cam greu.

Au luat o trăsură.

Străzile erau ticsite de trecători grăbiți și vânzători ambulanți, uzi ca niște șoareci.

Un oltean, vânzător de cărbuni, îmbrăcat doar în cămașe și-n izmene, nu se grăbea deloc, cu toată ploaia care răpăia. Mergea agale, cu coșurile goale ce se legănau, ușoare, agățate de cobilița pusă strâmb, în neștire, pe-un umăr. Părea fericit, dădea din cap și cânta:

Doamne, să nu mă omori,
C-am iubit două surori
Și-o soacră cu trei nurori.

II

Mihail opri trăsura pe strada Sfinților, în dosul spitalului Colțea, o stradă liniștită, destul de apropiată de marele centru al Capitalei. Intrară amândoi în biroul de plasare în care nu ardea încă nicio lampă, cu toate că se făcuse noapte de-a binelea. Adrian putu însă deosebi aproape limpede ființele și lucrurile, grație luminii ce se strecura prin fereastra de la felinarul cu gaz de-afară, care făcea oficiu de lună în fața vitrinei biroului.

Nu era în încăpere nimic din tot ce-ar fi putut tulbura un suflet sensibil și, totuși, interiorul acela prost luminat îi dădu lui Adrian fiori. Se cutremură, ca și cum s-ar fi pomenit deodată într-un comisariat de poliție. A încercat impresia aceasta, mai întâi pentru că pe jos era ciment, apoi pentru că pereții erau goi, iar de-a lungul lor, cât ținea imensa odaie, se înșirau aliniate niște bănci de lemn sărăcăcioase. Mai era o masă șubredă, proptită parcă provizoriu, acolo în mijlocul „Biroului” și lângă ea făceau eforturi să se țină pe picioare două scaune la fel de prăpădite. Pe fotoliul din fața mesei, stătea un bărbat cam de vreo cincizeci de ani, slab, țeapăn, gălbejit, colțuros și chel. Mânca. Nu se vedea ce. Alți doi bărbați – unul, tânăr, oacheș, cu mustăcioara răsucită, celălalt mai în vârstă, puțin adus de spate și cu țăcălie sură – măsurau tăcuți, cu pași domoli, odaia. Pe un capăt de bancă stăteau absente două femei cu basmale negre pe cap.

Intrând, Mihail a strigat pe un ton de veselă ironie și într-o singură frază, fără marafeturi protocolare.

— Bună seara, domnilor, iată-l și pe amicul nostru Adrian Zografi.

Omul de la masă n-a răspuns nimic. Avea gura plină și s-a mulțumit să fixeze asupra lui Adrian doi ochi holbați. Cel adus de spate a îngânat o „bună seara” cu glas cântat și fără să-și întrerupă plimbarea.

Doar tânărul a venit spre cei doi prieteni, și i-a strâns mâna lui Adrian, prezentându-se:

— Niță Petrescu.

Strângerea lui de mână a fost caldă. Privirea îi era inteligentă, dreaptă. Apoi și-a reluat plimbarea. După o clipă, se opri în fața celor două femei și le vorbi aproape răstit:

— Ei! Ce-i de făcut cu voi? Sunteți un caz puțin cam special. Vreți să fiți plasate amândouă la aceeași casă. Nu prea se-ntâmplă des așa ceva. Uite, aș putea, la nevoie, să vă trimet în provincie. Vă duceți?

— *No, ke tune în ea de provinţă!…*

— Atunci… n-avem nimic pentru voi.

Erau niște unguroaice care de-abia vorbeau românește. S-au sculat și-au plecat.

Biroul fu cufundat câtva timp în tăcere. Adrian sta nemișcat lângă Mihail, al cărui mutism i se părea destul de neînțeles și parcă batjocoritor. Găsea că prietenul lui ar fi trebuit să vorbească, să spună ceva, să rupă gheața. Îi venea să plece.

Dar, în lumina spectrală a odăii, Adrian surprinse, la omul așezat înaintea mesei, gesturi ciudate. Omul stătea cu amândouă mâinile vârâte până în coate în sertarul permanent deschis al mesei și tot cotrobăia ferit prin fund. Din când în când, o mână se ridica și ducea la gură ceva ce Adrian nu putea să distingă. Fără îndoială, omul mânca pâine goală, tăind-o tacticos cu un briceag a cărui lamă lucea uneori. Mânca domol, dumicat după dumicat, fără să se uite la nimeni, nici în sertar, la ce moșmăia cu mâinile în cutia aceea din dreapta mesei, ferită de privirile lui Adrian. Se uita țintă spre ușă, la felinarul din stradă. Se uita mereu, neclintit, țeapăn ca un manechin. Ai fi zis că aștepta, cu o îngrijorare din ce în ce mai crescândă, să se întâmple dintr-o clipă într-alta cine știe ce eveniment, ceea ce nu-l împiedica deloc să continue a-și mesteca îndelung dumicații, absent la tot ce se petrecea în jurul lui.

Adrian, nemaiputându-se stăpâni, pironi asupra insului, spre marele haz al lui Mihail, o privire hotărât întrebătoare.

— Ei, e domnul Leonard, patronul nostru! rosti, ironic, Mihail.

Adrian făcu fețe-fețe. Ar fi preferat să fie informat într-un chip mai discret. Dar celălalt îi dădu mai departe, cu aceeași ironie:

— Și domnu' ăla cocoșatu', care se plimbă, e domnu' Macovei, vechi prieten și coșcogea fost asociat al domnului Leonard, într-o mare afacere de manufactură, la Călărași, cu firma „Leonard & Macovei”, azi faliți amândoi!

După prezentarea aceasta familiară, zeflemistă și glumeață, domnul Leonard, deloc tulburat, duse la gură ultimul pătrățel de pâine și împinse sertarul. Închise apoi briceagul și îl băgă într-un buzunar de la vestă. N-a scos o vorbă. Doar domnul Macovei a răspuns. S-a oprit în bătaia luminii, cu capul plecat, cu bărbia în piept și a silabisit melodios, nostalgic:

— Mda... Fa-liți!...

Tonul lui a avut darul să-l impresioneze pe Adrian. Ca și frumosul lui păr cărunt și vesela tristețe a profilului său bine reliefat.

În clipa aceasta, o ploaie de pumni violenți prinse să duduie într-un perete, care era mai mult un fel de despărțitură de scânduri, tapetată cu hârtie vopsită și care separa „Biroul” de atelierul de plăpumărie. După bocănituri urmă o tăcere, apoi mai multe glasuri voioase de tineri începură să-l strige, gălăgioase, pe Mihail. Acesta le răspunse:

— Ho, că dărâmați șandramaua! Ce e?

— Cum „ce e”? răbufni o voce de bas. Ești aici de un ceas cu mânzu' ăla păcătos de gazetar, cu infectu' ăla de socialist brăilean și nu veniți să ne dați bună seara?

Adrian, zâmbi, fericit. Era glasul unui prieten al lui, Craioveanu, dar căruia îi ziceau toți nea Toma, fiindcă

era cel mai în vârstă dintre tovarăși. Socialist din vechea gardă. Inimă caldă, închisă de nevoi și necazuri, dar gata oricând de luptă, ca și Avramache, cizmarul de la Brăila. Prin cultura lui de autodidact, înalta lui conștiință și temeinicia calităților lui profesionale, era socotit printre cei mai de frunte, în elita muncitorească socialistă, atât de puțin numeroasă, vai, pe acea vreme. Făcea parte din Comitetul Central al partidului, în care era aproape arbitru. Impunea chiar față de autorități. Ținea mult la Adrian, iar acesta îl adora.

Craioveanu și cu Cristin erau patronii atelierului de plăpumărie cel mai renumit din București și care executau cele mai bogate trusouri pentru fetele din înalta burghezie. La atelierul acela, lucrătorul care se distingea, intra după o bucată de vreme în asociație. Chiar așa îi era și firma: „La lucrătorii asociați”.

Adrian se apropie de perete și ciocăni de două ori cam în dreptul unde ghicea că se afla dincolo Craioveanu și-i zise, drăgălaș.

— Te salut, nene Tomo!

— Salutare, Adrian! Merge, merge?

— Așa și-așa. Dar ia spune-mi, Cristin e acolo?

— Hm! Ce-ntrebare! Dac-ar fi Cristin aici, ar fi venit de mult să-ți lungească urechile!

— De ce? Pentru că e acum de două ori copatron, și-acolo și-aici?

— Te cam miră, hai? Ei, de, mă băiete, ce să-i faci! Așa sunt vremurile azi, cu contraziceri și amestecături! Dar, lăsând asta la o parte, ce zici de noua noastră instalație?

— Păi, ce să zic? Ce-o fi p-acolo, nu știu, că n-am văzut încă nimic, decât așa ce se vede pe dinafară. Cât despre Biroul ăsta de plasare, pare mai mult o circumscripție polițienească…

Dincolo izbucniră niște râsete nestăpânite. Craioveanu însă tăcuse. Părea încurcat. Un lucrător mai tânăr glăsui:

— Ascultă, Adrian, ai să repeți asta și față de Cristin?

— De ce nu? Ori îi veți fi știind patronului vostru și de frică. Asta mi-ar place!

Câteva șoșoteli, apoi o tăcere deplină, puseră punct convorbirii.

Această scurtă ieșire din plicticosul mutism la care îl osândea răutăciosul de Mihail, îl mai dezgheță puțin pe Adrian. Se simțea mai la largul lui, mai dispus să aștepte urmarea acestui început de aventură pătrunsă de mister. Nu-i plăceau misterele. Voia oriunde să vadă limpede și repede. Mihail nu-i spusese nimic despre acest „Birou” glacial și la propriu și la figurat, în care doi oameni se plimbau prea mult, un al treilea stătea prea nemișcat, și în care câteșitrei tăceau într-un chip cu totul neobișnuit. Furat de cine știe ce banală conversație de circumstanță, n-ar fi remarcat poate nimic, pe când așa, debarcat aici, în atmosfera aceasta neamicală, aproape ostilă, se simțea ca străin în propria lui țară. Și pentru ce nu aprindeau măcar o lampă? Din zgârcenie? Sau zăcea, poate, atâta mizerie în biroul acesta de plasare? Mai degrabă, asta. Adrian era aproape sigur.

Cât s-a mișcat, ducându-se să vorbească cu plăpumarii și înapoindu-se la locul lui, a avut posibilitatea să examineze, mai de aproape și în lumină mai bună, cele trei personaje cărora nu le știa decât numele. Toți trei aveau chipuri la fel de suferinde și haine la fel de jerpelite.

Adrian îl întrebă încet, în grecește, pe Mihail:

— Aici nu se mănâncă decât pâine goală?

Mihail a dus un deget la buze și i-a răspuns în aceeași limbă:

— Nu e politicos să vorbești într-o limbă pe care cei de față n-o cunosc.

Bun. Înțelegea. Mihail îi răspundea așa, dinadins. Îi plăceau misterele și se amuza pe socoteala lui.

Din fericire, plăpumăria închizându-se, Craioveanu veni să-i strângă mâna lui Adrian. Dădu mâna întâi cu domnul Leonard, care avea o mână înspăimântător de lungă, albă, moartă. A întins-o fără să rostească o vorbă. Adrian n-ar fi îndrăznit să jure dacă omul acela știa să vorbească sau era mut. Apoi, prins de neliniște și când a mai băgat de seamă că și Craioveanu, așezându-se între el și Mihail, părea la fel de dispus să stea tăcut, Adrian, a tăbărât repede pe plăpumar:

— Nu zău, nene Tomo, de ce s-a băgat Cristin în afacerea asta sucită? Eu găsesc că meseria de patron al unui birou de plasare, în țara noastră polițistă, nu se prea potrivește cu calitatea de fruntaș socialist.

Craioveanu parcă încremenise. Cu mâinile pe baston și bărbia înfiptă în mâini, sta și tăcea, uitându-se în gol. Purta haine curate, guler și cravată, ca toți muncitorii îngrijiți care câștigau cât le trebuia pentru trai. Avea o înfățișare decentă și chiar o oarecare prestanță care impunea respect, ceea ce se vede rar la lucrătorul român.

Întrebarea lui Adrian îl făcu să ridice capul, dar, înainte de a-i răspunde, își trecu mâna pe părul tuns numărul unu și își răsuci câteva clipe mustața bogată și căruntă. Gestul acesta îl puse pe Adrian în gardă: nea Toma îl făcea numai când era nemulțumit de ceva sau plictisit de cine știe ce. Era ticul lui. Dovadă că și spuse:

— Ascultă aici la mine, Adrian, a zis cu vocea lui groasă, și silindu-se s-o îndulcească. Ce spuseși tu, nu prea face să-i repeți și lui Cristin. Că degeaba îi spui. Îl știi cum e: năbădăios, încăpățânat și stăruitor până la absurd. Și, până una alta, astea la el n-au leac. O să se sature într-o zi și o să se scuture el singur de pacostea asta nouă, mai cu seamă că nu-i mai dă pas să-și vadă cum trebuie de plăpumărie, care e o afacere serioasă. Așa că te povățuiesc să-l lași în pace. Altminteri, o să vă certați ca doi samsari. Unde mai pui, că ți-o și coace puțin. Tu, în ochii lui, ești un element primejdios pentru

noua mișcare socialistă. Găsește și el, ca toți care ți-au citit articolele, că ai mult talent, dar nu vrea să pui acest talent în slujba democrației burgheze, care ne-a mai răpit o dată elementele de valoare ale mișcării.

Adrian simți că i se strânge inima. Vedeau, va să zică, în el, un viitor „transfug”. Nu, n-are să fie în stare de una ca asta niciodată! Și de unde venea oare bănuiala aceasta?

— Aș vrea să știu care e și părerea dumitale în chestiunea asta, zise Adrian.

Craioveanu a râs și l-a privit pe tânăr în albul ochilor. Părea că vrea să pătrundă până în adâncul conștiinței lui Adrian, care, înțelegându-l, își oglindi în priviri tot adevărul din sufletul lui curat. Celălalt fu impresionat și încetă să mai râdă. Zise:

— Eu… de!… Te apăr cât pot…

— Lasă asta! îi tăie vorba Adrian. Faci bine că mă aperi, dar mă interesează mai mult să știu ce crezi dumneata în chestia asta: mă socoți un om cinstit sau un potlogar? Asta să-mi spui!

— Cred că ești un om cinstit…

— Ei bine, asta mi-e de-ajuns! Cât despre Cristin, poate să bată câmpii cât o vrea.

Bătrânul socialist dădu din cap cu o mină gravă:

— Ți-o fi asta de-ajuns ție. Dar nu le e de-ajuns și glotașilor mișcării revoluționare care a început să crească iar și din care fac parte și eu. Problema nu e chiar așa de simplă cum ți-o închipui. Și când îți spun asta, nu mă gândesc deloc la ce trăncănește Cristin. Îți spun ce gândesc eu și ce vrei tu să afli. Iată: poți fi cel mai cinstit om din lume și să faci, totuși, operă de trădător. Și invers: poți fi un potlogar în fașă și să faci, totuși, operă de perfect socialist. Pentru că toată problema se reduce la *o chestiune de educare a maselor*. Înțelegi?

— Nu, nu înțeleg.

— Am să-ți explic. Într-o mișcare revoluționară, lucrul important nu e să știi care dintre propagandiștii influenți de azi va rămânea cinstit până la sfârșitul zilelor sale și care va trăda, peste cinci, zece sau douăzeci de ani. Nu. Asta ne e aproape indiferent. Destinul e liber să ascundă în tine un hoț și într-o bună zi să ni-l dezvăluie. Dacă până în ziua aia tu slujești clasa muncitoare, ajutând la educarea ei socialistă perfectă, vei binemerita de la patria internațională de mâine. Dar dacă, dimpotrivă, tu nu faci cu propaganda ta decât să creezi confuzia în spiritul maselor, vei putea tu mult și bine să îmbătrânești și să mori om cinstit, tot criminal se va chema c-ai fost. Ba, mai mult: cu cât vei fi mai cinstit și mai înzestrat, cu atât influența ta va fi mai nefastă, deoarece e mult mai ușor să combați și să demaști un potlogar mediocru înzestrat, decât un om virtuos și de talent, chiar când el nu calcă pe drumul cel drept.

— Și care e acest „drum drept”?

— Aici am vrut să te-aduc! Ei bine, drumul cel drept este acela care învață clasa muncitoare că o revoluție nu se face cu oameni care se scaldă în toate apele. Și tocmai asta nu învață muncitorii de la tine!

— Eu! Eu! nu…

— Da, da, tu, băiatul cinstit, care scrii articole pline de revoltă, acele articole care i-au scos din amorțeală pe hamalii din Brăila și datorită cărora au câștigat ei lupta – tu faci masele să creadă că lupta aceea a fost câștigată grație concursului ziarului *democrat* „Dimineața” și intervenției în parlament a directorului ei, deputatul *burghez* Constantin Mille, socialistul transfug, grație de asemenea și domnului ministru de Interne pe care același ziar l-a complimentat pentru „atitudinea sa înțeleaptă” în acel conflict, care ministru e, și el, tot un vechi socialist, trecut la liberali, și care n-a cedat ca „vechi socialist” ci de frică; și grație, în sfârșit, câtorva armatori, ca frații Thuringer, unde slujeai și care, de

asemenea, nici ei, n-au „cedat cei dintâi” din bunătate de inimă, cum lăsai tu să se-nţeleagă, ci numai ca să-şi salveze interesele lor capitaliste… Toate, astea le-ai spus sau ai făcut să fie crezute de muncitorii care te-au citit, şi uite că astea creează confuzie în creierul nu tocmai strălucit al muncitorimii. Ai înţeles, acum? Şi dacă ai înţeles, pofteşte de-mi mai spune că-ţi este de-ajuns, în condiţiile astea, să fii numai un om cinstit şi să contribui a căra apă la moara burgheziei.

Adrian parcă intrase în pământ. Însuşi Mihail era emoţionat. Efectul nu-l făcuse atât fondul argumentării lui Craioveanu, căruia cel dojenit îi găsea multe puncte slabe, cât tonul convingător al acelei argumentări, credinţa neclintită pe care bătrânul militant o avea în acel „drum drept” al tacticei socialiste. Adrian tocmai se pregătea să-i spună obiecţiile sale, când dădu buzna în „Birou” Cristin.

Purta un costum de catifea neagră, cu haina ca o tunică, încheiată până la gât, cravată roşie-foc, pălărie moale de fetru pluşat şi o bâtă noduroasă în mână. Era un bărbat, înalt, slab ca un ţâr şi iute ca argintul viu. Cum a intrat a început să ţipe:

— Iar fără lumină! Iar staţi pe-ntuneric! M-aţi plictisit cu maniile astea ale voastre! Nu-mi place asta, domnule Leonard, ţi-am spus-o de o mie de ori! Aprinde lampa, Niţă! Parcă am fi falsificatori de bani.

— Bo, bo, bo!… mormăi, în sfârşit, domnul Leonard, dând din mână alandala, ceea ce îl făcu pe Adrian să se încredinţeze că omul acela nu era chiar numai un mort care se hrănea cu pâine goală.

Cristin azvârli pe masă o servietă grea pe care o ţinuse sub braţ, veni la Adrian şi-i strânse mâna, să i-o frângă, aşa cum avea prostul obicei să facă cu toată lumea. Adrian aproape că a ţipat de durere. Cristin s-a uitat mult la el, bolovănind nişte ochi cât pumnul, apoi a izbucnit:

— Ai sosit, ticălosule? Am să-ţi…

Dar Craioveanu, tunând cu vocea lui de bas, îl opri scurt, cu un singur „Ho!” de-au zbârnâit geamurile și era să stingă lampa.

Mihail, temându-se de o bruftuială, se ridică:

— Prieteni, mie mi-e foame!

— Și mie, zise Adrian.

— Unde vă duceți să mâncați? întrebă Craioveanu, care era becher. Vă însoțesc.

— Dacă m-așteptați un minut, zise Cristin, cât să-i spun două vorbe domnului Leonard, viu și eu.

— Cu o condiție! îi replică Mihail. Să nu te dai în spectacol, la restaurant. Aici vă puteți lua de păr, dacă aveți chef. Mi-e egal. Dar în public, fără gălăgie! Cel puțin, cât sunt eu de față. N-am dreptate, nene Tomo?

— Da-a-a, burghezule, ai dreptate!

Lampa cu picior care fusese aprinsă și pusă pe birou, n-a sporit prea mult lumina, care tot de la felinar își trăgea duhul. L-a ajutat totuși pe Adrian să-și întindă cercetarea mediului în care intrase de vreo oră. Astfel, a constatat că domnul Leonard avea o față osoasă, uscată, lucie, pecetluită de un fel de gravitate amestecată cu o spaimă pe care o exprimau niște ochi prea holbați. Nu era, totuși, antipatic. Gura, ușor întredeschisă, părea să dezmintă orice semn de răutate ce se putea bănui că o are în suflet. Iar craniul chel îi dădea un aer de savant supt de mizerie, pe care-l trăda redingota decolorată și aproape jerpelită.

Dar mai nenorocite i s-au părut lui Adrian, celelalte două personaje. Niță, deși tânăr, avea o mutră îmbătrânită de hămesit ros de griji: trăsături strâmbe, frunte încrețită, gură amară, ochi învăluiți de o rece resemnare, gât subțire. Trupul lui, pielea și osul. Hainele, cu toate silințele vizibile de-a le menține decente, erau prea cârpite și chiar murdare. Pantalonii, comic de scurți. Mânecile la fel. Dar părea sprinten, energic. Apoi capul lui oacheș, cu păr stufos, cu sprâncene bogate, cu lungi gene melancolice și o

mustață grațioasă, care făcea din el un băiat frumos! Sărman băiat frumos!

Domnul Macovei, cu bogatul lui păr cărunt, ondulat natural ca și barba, ar fi fost un superb Ariost ca acela din *Larousse*, dacă n-ar fi avut „cocoașa” aceea amabilă, care îi gârbovea bustul, și veselia aceea sfâșietoare de pe fața brăzdată de o existență care trebuie să fi fost plină de patimi. Tot așa de sărăcăcios îmbrăcat ca și Niță, Macovei era, dintre toți trei, cel mai trist, și aceasta desigur din pricina acelei luminoase bucurii lăuntrice în care ochii lui albaștri, pe jumătate închiși, și numeroasele lui reliefuri faciale, duios frământate de o mână nemiloasă, se învăluiau dureros, fără să invoce mila, dar și fără să țipe vreo viață pământească fericită. Așa că domnul Macovei deșteptă tot interesul lui Adrian și îi câștigă toată simpatia, devenind centrul atenției sale. Mihail băgă de seamă și se bucură, deoarece ținea mult la fostul negustor.

Adrian simțea nevoia să lege imediat o cât de mică conversație cu Macovei, fie și numai ca să-i audă frumosul timbru feminin al glasului său, dar n-avu cum, din pricina lui Cristin, care, făcându-i un fel de raport asociatului său, domnul Leonard, zbiera într-una, ca un apucat. Așa că toată lumea asculta la el. Chiar și Mihail.

— Uite, zicea Cristin, ziua de azi n-a fost prea rea. Am încasat trei plasamente ale domnilor ăstora: bucătăreasa plasată de domnul Macovei în strada Cuțitu-de-argint („ce tâmpenie, gândea Adrian, ca o stradă să nu se poată chema altfel decât Cuțitu-de-Argint!”); femeia la toate, plasată de Niță la procurorul Stavrescu; bucătăreasa plasată de Mihail în strada Brutari. Și-n sfârșit, am mai încasat două plasamente făcute de mine: unul la doctorul Manolescu și altul la actrița Sylvia Pralea.

După fiecare încasare anunțată, toată lumea striga „ura!”. Glasul lui Macovei suna, în corul acela, ca un

clopoțel. Adrian îl întrebă încet pe Mihail ce era cu uralele alea și despre ce anume este vorba.

— Fiecare agent, îi explică Mihail, plasează servitori. Din taxa reglementară de cinci lei de plasament, trei îi ia „Biroul” și doi, agentul. Și asta e toată leafa și toată pâinea pe care o câștigă agentul, care n-ar fi tocmai rea, daca ar merge totdeauna în plin. Numai că uite: trei sferturi din plasamente cad în baltă, fie că după opt zile dă servitorul bir cu fugiții, dintr-un motiv sau altul, fie că îl dă afară stăpânul, tot din motive ce-ar fi inutil să le mai discutăm. Dar, cel mai adesea, nu se poate „încasa”, pur și simplu pentru că stăpânii sunt necinstiți, avari: se ascund, tergiversează, ba uneori chiar refuză net să plătească taxa. Desigur, taxa aceea e impusă de un regulament al poliției, dar ce poți face contra rău-platnicilor? Nu sunt ei stăpânii țării? Așa că, cea mai mare parte a timpului, bietul agent nu face decât să alerge de la un capăt la altul al Capitalei și să-și rupă pingelele, ca să se întoarcă seara târziu și să se culce cu burta goală. Atunci intră în joc Cristin și, cu gura lui grozavă, izbutește uneori să-l „execute” pe refractar. Azi, cum vezi, a încasat trei plasamente pe care le socoteam ca și pierdute. Asta o să le mai îndulcească amarul, lui Niță și lui Macovei care, de două zile, n-au nici măcar cu ce să-și cumpere tutun. Așa că uralele izbucnesc de-a dreptul din aceste stomacuri ghiorăite.

Adrian văzu limpede cruda realitate a mediului cu care avea să-și împartă în curând existența. Vedea o groapă întunecoasă în care niște epave, cum le zisese Mihail, își măcinau jalnic zilele. Dormeau pe bănci, cu câte vreo zdreanță drept orice plapumă și se hrăneau cu pâine goală, bucuroși s-o aibă și pe aceea. A, nu! Se va strădui să se smulgă din ghearele unei asemenea vieți. Se va duce să-și caute de lucru la zugrăvit, meseria lui, cu toată aversiunea ce o avea pentru șantierele cu ore lungi cât veacurile, cu patroni niciodată mulțumiți și cu camarazi intriganți, și de o inconștiență care îl scârbeau

mai mult ca orice. Da, da, viitorul era sumbru! Se obișnuise el cu ideea asta, dar, oricum, pentru un fleac de zbor din cuibușorul maternal, vagabondajul său atât de iubit prea îl făcea să ispășească cumplit. Afurisită libertate!

Cristin dădu fiecărui agent cei doi lei care li se cuveneau, descrețind astfel niște frunți explicabil îngrijorate și se întoarse iar la domnul Leonard ca să-i continue raportul.

— Dar am și vești proaste. Rădulescu, judecătorul nu e mulțumit de jupâneasa aia. E înceată, se pare. Camerista ministrului de finanțe pleacă. Și-o înțeleg. Nevasta ministrului ăstuia e o cață fără pereche. Și baba aia zgârie-brânză din Regală e mereu în voiaj. Sau s-ascunde. Dar cine m-a scos din sărite a fost coloneleasa. E la a patra bucătăreasă pe care o dă afară, în mai puțin de trei săptămâni. Și cu toate astea, ultima pe care i-am recomandat-o e madam Bertha, o adevărată comoară! Nu, nu, nu mai trebuie servită putoarea asta!

— Mititica! o compătimi Macovei. Biata coloneleasă!

— Biata? urlă Cristin roșu de mânie. O să-i cam regulez treaba mă-sii! puse el punct, îndulcind astfel cea mai populară și mai obscenă dintre înjurăturile noastre românești.

Atunci Adrian îl văzu pe Mihail uitându-se amuzat spre Macovei care, repetând o glumă ce-o știa tot „Biroul”, s-a oprit din plimbarea lui, și-a îndreptat bustul și, făcând pe nevinovatul și pe speriatul, a exclamat plin de umor, cu ochii spre Adrian:

— Ce? Ce-a zis? Să-i reguleze treaba mă-sii? Ti-i-i!… I-auzi doamne: *treaba* mă-sii! Vai ce lucru gustos!

Și, își reluă plimbarea, în hazul general. Chiar domnul Leonard, văzându-l pe Adrian surprins de franca etalare a acelei obscenități umoristice, în izbitor contrast cu atmosfera mai degrabă tristă a mediului, a schițat și el o umbră de zâmbet care i-a luminat o clipă masca încordată.

Era o glumă destul de indecentă; o gustau însă totdeauna, pentru că o făcea un om bătrân și respectabil, deloc guraliv nici vesel, și al cărui umor era aproape dureros. În zarva acelui „Birou”, veșnic înțesat de servitori în căutarea unui loc, Macovei, cu un tact niciodată dezmințit, știa când și de la cine să prindă din zbor acea înjurătură mereu rostită, o intona muzical într-un fel al lui anume și izbutea totdeauna să uluiască pe câte vreo persoană mai pudică dintre cele de față, care nu cunoștea obiceiul bătrânului, devenit aproape un rit al casei. Și, oricât de sinistră ar fi fost atmosfera acelui birou de plasare, care nu-și hrănea oamenii, ea era fără greș spulberată de acel bătrân amabil care descrețea fețele cele mai întunecate, începând prin a se scandaliza de înjurătură, repetând apoi obscenitatea și sfârșind prin a trage concluzia, față de însuși Dumnezeu, precum că e… gustoasă.

Trebuie să se știe că în țara românească și chiar la toate popoarele din apropiatul Orient, nu există obscenitate și, în orice caz, nu în înjurături. A fost ucisă dintr-un început, prin deasa ei folosire și prin solida sănătate a acestor popoare, în care *„refulat”*-ul e un lucru necunoscut. Adevărata obscenitate vine din Occident, de-acolo unde s-a inventat fusta care se oprește deasupra genunchiului, de-acolo unde pentru întâia oară femeile care au purtat aceste fuste și-au permis să-și încalece picioarele în văzul lumii și în așa hal că toată panorama sexului lor se desfășura sub ochii tuturor adolescenților, „refulați” de o educație potrivnică firii omenești.

Aceasta e obscenitatea care strică spiritul omenesc. Nu putea, firește, să se nască decât acolo unde adolescența e lacomă să știe ce ascunde o femeie sub rochie și un bărbat în pantaloni, precum și ce se face cu aceste lucruri care se ascund. Dar, de la Moscova la Atena, de la Varșovia la București și de la Constantinopol la Sofia, la Belgrad și la Budapesta, până

și copiii știu treaba asta, și încă amănunțit. Ea e mereu actuală, pentru că face parte din convorbirea aproape curentă. Căci omul poate rareori să stea de vorbă fără să se mânie și atunci trebuie să poată să-njure cu saț. Occidentul se păcătoșește din lipsă de înjurături „gustoase”, își înghite mâniile și ajunge la „refulări”. Orientalul, care are la îndemâna înjurături berechet, le varsă la vremea lor și permite astfel vieții sănătoase să-și urmeze cursul ei.

În România, numele organelor sexuale și-acelea ale funcțiilor lor sunt în gura tuturor. Ele sunt așa de iubite, că li s-a creat chiar gingașe diminutive. Mai ales când e vorba de „treaba” sau „daravera” mă-sii, ea e comoara limbii românești și fericirea întregului popor. E „regulată” de dimineață până seara. Dealtminteri, „regulatul” acesta e aplicat și tuturor sfinților bisericii și chiar bisericii însăși, ca și întregii familii divine, pretutindeni și chiar față de copii: în casa țăranului, ca și într-a ministrului, într-a popii ca și într-a episcopului. Toată nația înjură. Se spune că s-a întâmplat asta chiar la Curte, prin gura fostului prinț moștenitor, actualul rege Carol al II-lea, care trebuie să fie un bărbat strașnic de sănătos. Iată în ce împrejurare:

Se pomenește că răposatul rege Carol I convocând într-o zi consiliul de coroană, hotărî ca să asiste la ședințele acelui consiliu și nepotul său, pe atunci copil de vreo șase ani, în scop de a-l familiariza de mic cu îndatoririle regale. În consiliu, numai bărbați aleși. Unii dintre ei, din cea mai înaltă protipendadă. Erau de față, nu mai departe, membrii de marcă ai răposatului partid conservator: Carp, Maiorescu, Marghiloman. S-au dezbătut, desigur, după cum se cuvenea, afaceri privind fericirea poporului. Prințul-copil asculta puțin cam îmbufnat. După ce s-a sfârșit consiliul, respectabilul rege rămânând singur cu micul moștenitor al tronului, l-a întrebat:

— Ei! ce zici de domnii miniștri de-adineauri?

— Eu zic, răspunse copilul, că ar trebui să-i dăm în „treaba” mamei lor pe toți!

Oricine își poate închipui ușor scandalul care-a urmat. Regele a ordonat o anchetă severă. Unde putuse micul prinț să audă rostindu-se o asemenea grozăvie?

S-a aflat că era foarte bun prieten cu un caporal din garda regală, un țăran de ispravă.

Regele Carol al II-lea e, prin urmare, român neaoș.

III

— Dragă tovarășe Adrian Zografi, zise Cristin la sfârșitul mesei, te convoc la ședința Comitetului Executiv al partidului, care va avea loc săptămână viitoare.

Erau cu toții, afară de domnul Leonard, într-un birt peste drum de „Birou”. Mâncase fiecare o porție sau două de tocană, de treizeci de bani porția și acum unii dintre ei fumau și beau cafea.

— Îl convoci? ripostă Craioveanu. Vorbești, adică, în numele întregului Comitet! Dar cine te-a autorizat să faci convocarea asta? Eu nu. Și mai întâi, Adrian nu e în partid. Așa că prea puțin poate să-i pese de convocarea ta.

— Tocmai. Nu e în partid. Dar clasa muncitoare care-i citește articolele, crede că este. Prin urmare, din două una: sau se înscrie în partid și se supune directivelor Comitetului, sau, altminteri, noi declarăm că e un izolat, un soi de anarhist.

— Voi! Declarați *voi!* N-o să declarați nimic și-o să-l lăsați pe băiat în pace. În orice caz, părerea mea asta e și-am s-o spun și-n Comitet.

Lui Cristin îi sări țandăra.

— Crezi adică dumneata, nene Tomo, că e cuminte să li se permită tuturor aventurierilor să câștige încrederea maselor, dându-se drept socialiști?

— Mi se pare că n-a scris nicăieri că vorbește în numele partidului. A îndemnat masele la organizare, la socialism. Asta, oricine e liber s-o facă.

— Și, pe urmă, zise Adrian, eu cred că nu sunt un „aventurier”. Un vagabond, da.

— Totuna e, zise Cristin.

— Nu, nu e totuna. Dar admițând că ai tu dreptate, ia să-mi spui mie: dacă am să devin membru al partidului, n-am să mai fiu aventurier? Am să-mi schimb pielea? E-

he, Cristine! Iată mentalitatea noastră marxistă! Și iată de ce partidele socialiste ascund atâția trădători, renegați și parveniți. Nu vă uitați la inima omului, la caracterul lui. Vă ajunge masca lui. Masca lui bigotă, respectuoasă față de dogme. Ei bine, aveți să ajungeți departe cu tactica asta!

Cristin, încurcat o clipă, reluă atacul.

— Ei, asta ar mai lipsi, să lucrezi după capul tău? Auzi! Te înscrii în sindicat, cum făcuși la Brăila, plătești cotizația pe trei luni și, pe urmă, salutare! Nu mai aude nimeni de tine!… Acum nu mai faci parte nici măcar din organizația ta de breaslă. Ești exclus!

— Cine m-a exclus?

— Statutele, cine!

— Mă scap pe statutele voastre! Revolta nu țâșnește din hârțoage, ci din inima omului asuprit, care a existat înaintea registrelor. Eu țiu cu inima asta. Și n-au să mă-mpiedice pe mine, de la ceea ce simt, statutele voastre!

— Au să se-ncaiere! zise Mihail către Craioveanu.

— Mi se pare și mie. Așa c-ar fi mai bine să ne ducem la culcare.

Craioveanu se sculă, plictisit să mai discute fără nădejde de-a ajunge la vreo înțelegere. Plătind ce consumaseră, Niță și Macovei băgară de seamă imposibilitatea pentru ei de-a mânca „hrană caldă”.

— Cum părăsești regimul pâinii cu brânză, cum te costă aproape un leu și rămâi repede lefter. Și-a doua zi trebuie să te mulțumești cu pâine goală. Ba, uneori, n-ai nici pe aia.

— Ce viață, ce viață! se văita Niță. Într-adevăr, societatea omenească merită să i se dea foc numaidecât!

— Ordinea burgheză, vrei să spui, îl îndreptă Cristin.

— Nu știu! Zi-i cum vrei.

— Păi vina e-a capitalismului.

— Nu știu! O fi! Eu știu atât! că și fratele muncitor, când poate să devină burghez și capitalist, își exploatează aproapele și-l apasă, ca și cum el n-ar fi

suferit niciodată. Iată la ce trebuie să vă uitați. Adrian are dreptate: inima omului. Nu e de-ajuns să fii un revoltat, când ești asuprit și-apoi, de îndată ce împrejurările-ți permit, să-ți uiți trecutul și să devii la rândul tău un asupritor.

— Tocmai, Niță, tocmai, trebuie suprimate acele împrejurări, acele condiții sociale care permit oricui să devină un exploatator al omului. O s-o facă, asta, socialismul.

— Dracu' știe ce-o să facă socialismul vostru. În Germania, unde e atotputernic, n-a făcut până azi decât o sumedenie de funcționari. Alți și alți funcționari, care trăiesc și se îngrașe pe spinarea nenorociților. Și-așa o să fie mereu!

— Vezi, nea Tomo? țipă Cristin. Uite influența drăguțului de Adrian! Ăsta nu seamănă decât dezordinea și pesimismul!

Dar nea Toma pășea pragul dând din umeri.

— Noapte bună! Pe mâine!

Craioveanu și Cristin au pornit împreună spre piața Sfântu-Gheorghe. Ceilalți patru s-au oprit o clipă, să mai stea de vorbă, în dreptul „Biroului”. Afară era frumos, deși cam răcoare. Perechi de evrei lacomi de primăvară și plimbare treceau, braț la braț, conversând amical despre ultimele cărți citite, despre mireasma salcâmilor, prea de vreme înfloriți, despre „norocul lui Schroeder” care era „colosal”, și mai ales râzând cu hohote de noua fustă, caraghios de strâmtă, care le făcea pe femei să cadă în nas când se dădeau jos din tramvai.

Macovei spuse că vrea să se ducă la culcuș:

— Mi se pare că astă-seară e rândul meu să fac pe jupâneasa, îl întrebă el pe Niță.

— Da, domnule Macovei, e rândul dumitale.

Cei doi se înțeleseră să-și pregătească paturile cu rândul. Pentru treaba asta, cel cu sarcina trecea din „Birou” în atelierul de alături și de-acolo pătrundea în depozitul de mărfuri, furnituri și vechituri pe care îl

aveau plăpumarii în curtea imobilului. Depozitul acela era totdeauna plin de saltele și plăpumi scoase din uz, care așteptau să fie refăcute. Alegea de-acolo, după plac, ce-i convenea și transforma „Biroul” într-un azil de noapte. Li se dăduse voie, cu recomandarea expresă să fie atenți, la incendiu, ușor de provocat noaptea în depozit, deoarece casa n-avea lumină electrică.

— Noi ne întoarcem peste vreo jumătate de ceas, zise Mihail. Dăm o raită până în Calea Victoriei, ca să se mai potolească torocala din stomac. Ne însoțești, Niță?

— Nu. Nu-s gătit pentru Calea Victoriei. Și pe urmă, n-am nici chef. Luna asta, tot câștigul meu s-a ridicat la cincisprezece lei. Aproape că nu mai am o cămașă curată de pus pe mine. Curând o să am și păduchi.

Niță scuipă și-i ceru lui Mihail tabacherea cu tutun. Pe când își răsucea țigarea, gânditor, se ivi deodată, ieșind dintr-o străduță întunecată, un om care da zor tăind drumul de-a dreptul spre ei. Lumina puternică a felinarului îl împresură ca o proiecție de far. Era înalt, scheletic, cu capul gol și hainele în zdrențe. În mână avea un baston. Se repezi sub felinar și dădu una cu bastonul în stâlpul de fontă. Lovitura răsună, prelung, în noapte. Apoi, cu urechea atentă la zgomotul metalic, strigă cu o voce răgușită:

— To-ki-o-o-o!

— Bun, zise Mihail, astă-seară e Tokio.

Adrian credea că visează, într-atât cei doi tovarăși ai săi nu păreau deloc surprinși de acea stranie apariție nocturnă și de gestul smintit al ciudatei făpturi. Omul, după ce și-a terminat isprava, s-a apropiat de grup și-a salutat, imperturbabil:

— Mefisto urează prietenilor toate bucuriile emisferei.

— Ia mai du-te-n „emisfera” mă-tii! zise Niță, fără să se uite la ins.

— Dar bine, Mefisto, ai întârziat astă-seară, interveni Mihail, blând.

— Foarte! Din cauza „sticleților”. M-au dus iar la secție, pentru că am marcat *„Ma-dri-i-id!”* pe felinarul din fața palatului prințului Cantacuzino. Și dacă-mi place mie felinarul Nababului? Constituția nu garantează oare cetățenilor exercițiul tuturor libertăților inofensive? Sunt în dreptul meu, nu? Numai că, uite: cu tămbălăul lor, mi-am pierdut eu vremea. Ca să sfârșesc înconjurul pământului, trebuie să mai marchez, înainte de-a mă duce la culcare, San-Francisco, Chicago, New York și, în sfârșit, București. Și stațiile astea sunt foarte departe una de alta.

— Slăbește-ne! îl pofti Niță.

Omul își șterse fața soioasă cu o mână murdară de noroi. Adrian încă nu pricepea despre ce e vorba, ceea ce pe Mihail îl amuza grozav. Bietul nebun era supt de tot. Avea o privire dusă, care îi înnobila figura comună. Un crac al pantalonului îi era sfâșiat de la genunchi până jos. Degetele picioarelor îi ieșeau din ghete. Lui Adrian îi fu milă de nenorocit, căruia nu-i putea ghici vârsta.

— Ascultă! făcu nebunul, încordându-se, Cristin e-aici?

— Nu, a plecat adineauri, răspunse Mihail.

— N-am noroc! De alaltăieri, n-am pus o bucățică de pâine în gură. Mihail îi întinse douăzeci de bani.

— Uite, pentru pâine. Și dă-le dracului, azi, pe celelalte orașe din ocolul lumii.

— Niciodată! strigă omul și-o rupse imediat la fugă, fără să ia banii.

Adrian îl ajunse din câteva salturi, dar celălalt scoase niște urlete înspăimântătoare, ca de vită măcelărită. Sosi lângă el și Mihail.

— Lasă-l! E inutil; n-ai să-l poți face deloc să primească banii acum. Dar după ce și-o termina treaba, vine el iar în „emisfera” noastră. Nu-i așa, Mefisto?

— Natural!

— Vezi? zise Mihail pe grecește: este el nebun, dar când e vorba de „haleală”, nu-și pierde cumpătul.

Mihail îl duse pe Adrian spre centrul orașului. Ucenicul de vagabond mergea alături de dascălul său, cu capul cam frământat. Nu-și prea lămurea bine tot ce simțurile înregistraseră de la sosirea lui în Capitală. Frumosul și urâtul, visurile roze și negrele prevestiri se amestecau și alcătuiau un tot cenușiu, care contraria nevoia lui de-a vedea limpede, îi curma bucuria de-a se simți liber. Acestei opacități a senzațiilor, el prefera primejdia netă. Cu primejdia știa să lupte vârtos, s-o învingă sau să-i plătească cumplitul tribut al jertfirii oricărei libertăți, dar, într-un fel sau altul, să lichideze iute cu ea. Nu putea însă suferi incertitudinea și tachinările sorții.

Se înapoie la București, după ce-i mai gustase o dată mizeria timp de un an. Știa deci la ce putea să se aștepte și admitea dinainte toate capcanele pe care viața se silește să le semene în calea vagabondului. Accepta suferința cu un elan eroic, fără meschinărie, dar îi pretindea destinului ca antractele acelei suferințe să fie luminoase, reconfortabile.

Și iată că Mihail îi da prilejul să simtă mirosul mizeriei, tocmai în clipa când el își reclama dreptul la antractul care creează amintiri frumoase, menite să facă, cu putință de îndurat, nenorocirile viitoare.

Se întoarse spre prietenul său.

— De ce era necesar să mă vâri așa deodată în blestematul acela de azil de noapte, înainte măcar de a-mi fi trăit săptămână mea de soare?

— E mai bine așa.

— Cred că te-nșeli. Trebuie separate deslușit zilele plăcute de zilele triste. Și tu mă faci să simt, de pe-acum, toată mizeria care m-așteaptă mâine. „Biroul” acela al tău, cu nenorociții, sectarii și nebunii lui, are să fie pentru mine permanent izvor de chin. O fi fiind el

interesant, dar mie nu-mi place iadul acela. Voi trăi acolo între teroarea foamei și teroarea disciplinei socialiste pe care vrea să mi-o impună Cristin.

Mihail nu mai glumea. Zise, serios:

— M-așteptam să te răscoli împotriva „Biroului” meu și de aceea te-am luat să faci plimbarea asta. Să-ți spun eu cum stau lucrurile. Nu dai acolo de „teroarea foamei”, ci de *îmblânzirea* ei. Asta tu n-o știi. Cu toată ușurința ta de a-ți dărui banul, ești un vagabond egoist. „Să separi zilele plăcute de zilele triste!” E foarte frumos! Și pe urmă? Un vagabond surprins de mizerie, total izolat, e un om pierdut, ba chiar de două ori pierdut. Trebuie să alegi între cerșetorie și inaniția fără scăpare. Ți-aduci aminte de zilele mele de foamete de la Brăila, când trebuia să trăiesc din vânzarea plumburilor de la vagoane pe care le adunam de pe liniile portului? Ei bine, trăiam atunci o... „separație” după pofta inimii. Am petrecut o vară întreagă fără aproape să schimb o vorbă cu o ființă omenească și era să sucomb de pe urma intoxicației de care ți-am vorbit. Noroc cu biata lipoveancă. Deși mai nenorocită decât mine, mi-a dat cu privirea ei îndurătoare îndemnuri noi. Nu, prietene. Există o solidaritate a vagabonzilor, așa cum există o solidaritate a arborilor pădurii, care îi apără contra furtunilor prea violente. Trebuie să-ți spun mai mult?

Adrian se simți puțin slăbit în repulsia lui față de spectacolul mizeriei permanente, nu însă și convins. Știa el ce știa.

— Da, Mihail, ești ca totdeauna, greu de clintit. Totuși, nu te înțeleg. Tu, atât de independent, atât de sălbatic, aproape mizantrop – cum nu e cazul meu – te complaci să suporți viața în comun. Eu o detest: și pe-a celor bogați, și pe-a celor săraci. Mă dăruiesc bucuros semenilor, trup și suflet. Sunt gata să împart cu ei ultima bucățică de pâine. Dar țiu să-mi păstrez neatins dreptul meu de-a fugi de ei, în ziua în care simt că vor să-mi tocească fantezia, imaginația. Și masa face

totdeauna operația asta. Masa sau numai *omul-masă*, omul care se poate multiplica la infinit fără să-și schimbe vreodată fața. Asta e o *umanitate-pacoste*, o *umanitate-chin*. N-o iubesc. Dacă ar avea o clipă de luciditate, s-ar sinucide. Existența ei e nulă ca și aceea a deșertului. Mi-aș da viața ca să poată ajunge într-o zi să mănânce pe săturate. Și-atât. Dar de ce să mă las tocit?

— Bată-te de aristocrat! exclamă Mihail. Uite, de-asta țiu eu la tine. Dovadă, încă o dată, că dracu' ăla de tat-tu, cefalonitul, a purtat în ouă și scânteie divină. Dar, în ceea ce privește „Biroul" meu, n-ai dreptate. Ai să te convingi, tu singur, curând. Îți cer să ai răbdare o săptămână. Vei vedea. Există în iadul acela întunecat multe, multe *lucruri plăcute*. Desigur, n-ai să dai acolo de frumoasa individualitate pe care o cauți pretutindeni, dar află că „umanitatea-pacoste", despre care vorbești, e mult mai puternică decât îți închipui. Dacă nu ne leagă de ea nimic particular, ne leagă ansamblul. Fără ea, tu n-ai exista. E pădurea care apără arborele falnic împotriva furtunii elementelor dezlănțuite.

— Și care-l înăbușe.

— Și care-l înăbușe, firește. Așa-i soarta pământească. Puritatea culmilor Mont-Blancului n-ar exista fără poalele lui, care sunt murdărite de excremente.

Mihail tăcu. Adrian nu se simțea luminat, dar nu mai avea nici chef să-l contrazică. Chestiunea era prea complexă. Își dădea seama că niciunul, nici altul nu putea avea dreptate deplină.

Merseră o bucată de drum, tăcuți. Pe bulevardul Carol, zgomotul orchestrei de la „Berăria Carpați" îi sili ca pe orice gură-cască să încetinească pasul. Adrian nu se pricepea deloc la muzică. Și nici nu se prăpădea după ea. N-ar fi știut niciodată să spună ce cânta o orchestră. La fel și cu pictura și sculptura. Se uita la ele ca un vițel. Numai litera tipărită îl impresiona. O avea în sânge, de când se născuse. Ei îi ghicea sufletul. Și-așa se și instruia, singur.

— Vrei să luăm o bere?

— Dacă vrei tu! zise Mihail. Dar cu condiția să nu te ambalezi. Localul acesta e nou și scump.

Intrară înăuntru. Era o vastă sală pătrată, un fel de seră cu geamuri mari care ocupa unul din colțurile de la întretăierea bulevardului Carol cu strada Academiei. Era ticsit de un public jumătate select, în care ministrul ședea alături de voiajorul comercial, marea actriță lângă prostituata de lux și cabotinul obraznic, bancherul evreu în vecinătatea funcționarului său. Adrian se bucură că a găsit o măsuță liberă lângă un cerc de scriitori, între care se distingeau figura nobil-suferindă a poetului Anghel și capul zburlit al povestitorului Delavrancea, amândoi foarte iubiți pe-atunci de public. Ultimul, iscusit vorbitor, discuta despre simbolism. Cel dintâi asculta cu atenție și replica foarte rar câte ceva, cu vocea lui stinsă de tuberculos. Printre mese foiau, grațioase, țigănci tinere care vindeau trandafiri superbi. Anghel, cedând insistențelor uneia, care îi era favorită, alese câțiva și îi oferi celor trei femei frumoase din grup, după ce o întrebase temător pe țigăncuță:

— Sper că pe astea nu le-ai stropit cu apă din gură.

Florăreasa s-a mulțumit să zâmbească și să plece ochii cu cochetărie. Întrebarea era, vai, prea la locul ei! Poetul se plânsese odată în scrisul lui melancolic de felul cum țigăncile stropeau florile cu apă din „gura lor murdară”.

Adrian se uita discret spre grupul artiștilor și se silea să le prindă gesturile și conversația. În cultul său pentru frumoasa personalitate umană, era lacom să-i afle trăsăturile caracteristice și să confrunte imaginile ce și le făcea despre ea, cu documentul viu. Dar ocaziile ce i se ofereau, pentru acest gen de investigație, erau cât se poate de rare.

Deoarece lui nu-i plăcea să se facă remarcat, numărându-se printre snobii și ratații care foiau în jurul câtorva adevărate valori ale epocii, importunându-i prin

toate localurile publice, cum îi zăreau. Adrian socotea că poți foarte bine să fii cineva, să ai o personalitate însemnată, fără să fii neapărat un artist creator, ci chiar numai un om care cugetă, un consumator de gust al unei arte oarecare. Și îl mai oprea un motiv ca să-i curgă balele după artistul creator: faptul că el îi atribuia acestuia o menire civilizatoare, căreia generozitatea și măreția sufletească trebuiau să-i fie prima condiție. Și el știa că la acel examen, foarte puțini dintre așa-zișii „artiști mari” rezistau. Și pe cât se bucura când artistul, și mai ales scriitorul corespundea concepției pe care o avea el despre omul, mare, pe atât se întrista când realitatea îi aducea crude dezmințiri.

— Eu cred, zise el către prietenul lui, că adevăratul artist trebuie să fie sau un apostol sau un revoltat contra tiraniei. Frumosul care nu e în slujba binelui e ca un soare care încălzește o planetă moartă.

— Ai auzit de Maxim Gorki? îl întrebă Mihail.

— Am citit doar un articol care semnala apariția lui ca scriitor. Un vagabond care-i descrie admirabil pe vagabonzi. Așa ceva, nu?

— Ceva mai mult. Gorki e artistul răzvrătit pe care tu îl concepi. Păcat că nu știi rusește. Gorki descrie, lumea gloatelor, ca aceea din biroul nostru de plasare, de care te sperii tu. Desigur, arta nu e viața fotografiată. E ceva mai mult decât însăși viața. Așa, de pildă, Leonard și Macovei nu-s decât doi foști negustori de mătăsuri, azi ruinați și nenorociți, unul pentru că a iubit o femeie, altul pentru că a ținut la un nepot. Niță e și mai puțin: un băiat care a vrut să-și facă o carieră în armată, care s-a prezentat ca sergent la examenul de sergent-major și s-a văzut respins, înlăturat de către examinatori, numai pentru că nu le plăceau domnilor acelora ochii lui. Asta e tot și pare să nu fie nimic. Pentru viață, e numai repetarea uneia dintre milioanele ei de fotografii banale. Pentru că toată lumea iubește femei și ține la nepoți, și toată lumea cade la examenul de sergent-major. Și, din

pricina acestui amor și acestei nereușite, toată lumea suferă.

— Totuși, mi se pare că Leonard, Macovei și Niță au iubit cam prea mult, unul femeia, celălalt pe nepotu-său și al treilea galoanele de sergent-major de-au ajuns în starea în care sunt. Și numai arta ar putea să ne spună cum au iubit. Pe ei, i-am întreba degeaba.

— Ai să mai vezi mâine pe Vasile Adventistul și pe moș Florea, tot agenți. Doi tipi! Și fiecare, în felul lui.

Mihail zâmbi și adăugă:

— Dar eu? Crezi tu că nu par și eu, în ochii altora, cine știe ce dihanie? Dar tu? Crezi că tu, nu? Cei mai puțin interesanți, pentru mine, sunt Cristin și Craioveanu. Nu-s decât niște buni socialiști. Ei mă amuză.

— Dar nebunul? întrebă Adrian.

— A, da, și nebunul! Ei bine, bietul „Mefisto” are cea mai banală dintre povești. E orfanul unui boier sărac. Era doar un licean de optsprezece ani, când i-a fost dat să vadă pe tată-său, trăsura lor și calul, sub roatele unui tren, la încrucișarea unei șosele cu o cale ferată. A scăpat din accident, fără nicio zgârietură, dar și-a lăsat acolo rațiunea. Și de-atunci, de cincisprezece ani de zile, face „ocolul pământului”.

Au ieșit din berărie, pe la miezul nopții. Înainte de-a ajunge la „Birou”, Mihail zise:

— Să știi că uneori doarme și Leonard la „azilul” nostru. Atunci trebuie să fim mai respectuoși. N-o pretinde el, dar așa ne-am obișnuit.

— Cum, zise Adrian, nici Leonard n-are adăpost?

— Ba da. Are un apartament. Adică locuiește în apartamentul unei femei pe care o întreține. Ți-am spus că e un muieratic. E, chiar când îndură mizerie. Și, tot ca pe vremuri, nu alege decât târfe. Niciodată o femeie cumsecade! Pe acestea nici nu le ia în seamă. Așa e el, cam așa suntem toți. Actuala, deși sinceră, îl dă pe ușă

afară de trei-patru ori pe săptămână. Uneori, în toiul nopții. Căci se ceartă mereu. Și-atunci ea îi amintește că se află la ea acasă. Și-l gonește.

— Și el rabdă, așa, ca un miel? Nu știe să-i tragă o trânteală?

— Aș, niciodată! Leonard e cu adevărat un om bun.

— Bun! Nu poți fi bun cu năpârcile! Știu, am văzut și eu uneori, în mahalaua noastră din Brăila, bărbați bătându-și degeaba femeile. În cazuri de-acestea, femeia ar trebui să-i scoată ochii acelei brute. Dar am mai cunoscut și femei cu care traiul nu era posibil decât cu condiția să le bați.

— Să nu-i spui asta lui Leonard. Ar fi caraghios! Așa cum este el azi, n-o să-l schimbe un mânz ca tine. I-a dat și Cristin într-o zi un sfat ca al tău. I-a răspuns: „Dumitale îți place să faci dragoste cu o femeie după ce mai întâi ai bătut-o. Mie îmi place să mă culc cu ea, după ce mai întâi am dezmierdat-o. Chestie de gust, amice”.

— Și unde doarme el, acolo, în „Birou”?

— Pe banca de sub fereastra care dă în camera alăturată.

— De ce nu în camera aceea? Am văzut acolo un divan strașnic.

Mihail zâmbi.

— Vrei să știi tot din prima zi! Ei bine, camera aceea e închiriată numai de Cristin. Ca să țină sfaturi cu socialiștii, zice-se. În realitate, pentru amorurile lui extra-conjugale. Îi plac teribil servitoarele frumoase.

— Auzi, purcelul! Om însurat, cu copii, și se ține de-astea. Și face pe socialistul virtuos? Dar n-o să-l țiu eu din scurt. Îl înțeleg. Și mie îmi plac femeile frumoase, chiar acelea care nu sunt servitoare. Numai că mi-e totdeauna penibil să le abordez. N-am deloc meșteșug.

— Cristin, din contră, e meșter mare. Nu intră fată frumoasă în „Birou” să n-aibă el să-i spună ceva, dincolo, între patru ochi. Ce, numai divanul știe!

— Foarte simpatic! Îmi place dragostea. De altfel, și ție îți place.

— Și, ca și tine, mă tâmpesc imediat, în fața celei mai tâmpite fete frumoase. Acum câteva zile, Cristin mi-a suflat o puștancă. Și i-ar fi fost totuși foarte ușor să mi-o lase. Dar mi-a spus pe urmă că… prea o „chinuiam”. El a înghițit-o ca pe-o gălușcă.

Ajunseseră în fața „Biroului”. Felinarul lumina slab. Pe stradă, de-a lungul caselor triste, se plimba gardistul. Când să intre, auziră voci în birou.

— Vezi? șopti Mihail. E și Leonard. E a treia noapte, de-a rândul, de când nu-l lasă târfa să doarmă la ea. Bietul om! Nu te amesteca în conversația lor. Obișnuiește totdeauna, când doarme aici, să trăncănească cu Macovei, despre trecutul lor.

Mihail trase ușor de capătul unei sfori și zăvorul sări din loc. Ușa se deschise. Era un „sistem” care îi permitea locatarului inițiat să intre noaptea, fără să aibă nevoie de cheie. Traversară „Biroul” tăcut, spre depozit ca să-și aleagă „așternut”. De pe banca pe care era întins, domnul Leonard țipa cu o voce care îl miră pe Adrian.

— E-e-eh! Să fi prevăzut!… Să fi prevăzut!… Tu de ce n-ai prevăzut, dacă erai așa breaz?

În depozit, Adrian îl întrebă pe Mihail.

— Se ceartă?

— Nu, dimpotrivă, sunt chiar duioși. Pun mereu pe tapet, iar și iar, tot felul de chestiuni perimate, având aerul că își fac reproșuri reciproce cu privire la falimentul lor. În realitate, nu fac decât să evoce zile care au fost frumoase pentru amândoi. Mulțumește-te numai s-asculți. Lor le este indiferent.

— Dar se poate dormi în condițiile astea?

— Perfect! Mai ales când ai în picioare câțiva kilometri de alergătură cu servitorii. Plicticos e că se deșteaptă uneori noaptea, ca să-și pună întrebările cele

mai absurde. Dar adormi repede, că te obișnuiești. Totul e să nu te culci cu burta goală.

Mihail îi puse în brațe lui Adrian o plapumă veche, a cărei față de mătase era toată ferfeniță. Luând și el o saltea mare de paie, spuse cu trufie copilărească:

— Asta e proprietatea mea! Am primit-o cadou. Să vezi ce bine se doarme pe ea. Pe bănci, e un chin. Am dormit și eu câteva nopți pe ele și m-am simțit mai rău ca în pușcărie.

Au stins lampa, au traversat atelierul plăpumăriei și și-au trântit poverile jos, la picioarele mesei din mijlocul „Biroului”, care nu mai primea acum de la felinar decât un slab mănunchi de raze. De-abia se zăreau cei ce dormeau. Foștii negustori își continuau povestirile. Parcă vorbea fiecare singur cu sine. De data asta însă cu un glas monoton, care îl ajută pe Mihail să adoarmă numaidecât. Adrian de-abia a putut închide ochii mai târziu. Îl ințepa salteaua. Îi intra în coaste. Peste tot numai noduri, găuri și paie sâcâietoare. Pernă, deloc. Se gândea la ceilalți care se mulțumeau și cu mai puțin decât el. Dormeau îmbrăcați, ghemuiți sub câte un palton vechi, cu capul pe câte un pachet de rufe murdare sau pe pantalonii făcuți sul. Și băncile acelea de lemn, înguste și tari! Ce viață! Ațipi în fluierăturile depărtate ale gardistului, cu creierul obosit de o puzderie de senzații disparate, cu inima plină de presimțiri triste. Apoi, fără să știe dacă dormise și cât să fi fost ceasul, se deșteptă pe jumătate, cu pleoapele grele, într-un zgomot neînțeles de voci înăbușite, ireale.

— …Hi! hi! hi!

— Voia s-o șteargă și ea?

— Aș! Nici nu se sinchisea de bărbatu-său. Numai că Luța, în zăpăceala ei și din pricina obscurității, o zbughise luând cu ea și lucruri de-ale Constanței. Se dezbrăcaseră amândouă pe întuneric, aruncând totul claie peste grămadă pe aceeași masă. Când s-a bătut în ușă „în numele legii”, Luța și Ionel au fugit pe fereastră,

cât ai clipi din ochi și cu hainele în brațe. Tanti și eu am stat liniștiți, permițându-le acelor domni să-și facă constatările. Dumnezeule! Ce noapte zbuciumată!

— Da, da… Numai plăcută nu putea fi!… și care a fost rezultatul?

— Ei bine, fuga celor doi n-a servit la nimic. Luța se înșelase la pantofi, lăsându-i pe-ai ei și luându-i pe-ai Tanței. Bărbatu-său i-a recunoscut imediat. I-a și zis Tanței: „Iar dumneavoastră, madam Stănescu, sunteți o scroafă și jumătate”.

— O scroafă și jumătate, a zis? Ha! ha! ha… și ea n-a răspuns nimic?

— Ba da! „Vă rog, domnule, fără aprecieri!” Și cum încornoratul lua încălțăminte femeii, l-a mai rugat: „Fiți bun și spuneți-i doamnei, soției dumneavoastră, să-mi trimită pantofii și celelalte! M-a lăsat aici goală, ceea ce, la urma urmei, nu e prea rău, câtă vreme sunt lângă Gogu, puișorul meu!”

— Așa? Erai puișorul ei! Ei bine, papă acum pâinică goală și fă nani pe dușumea, Gogule puișorule! Tanti aia a contribuit mai mult ca orice la ruina noastră!

— Bo! bo! bo!

— Niciun bo-bo-bo! Adu-ți aminte. Când i-ai cumpărat ei, după ce-a divorțat, casa Paveleștii, n-am putut onora cele mai importante creanțe. De-acolo ni s-a tras falimentul.

— Da-a-a?! Dar partea ta, în acele creanțe, unde era? Dispuneai măcar tu, de partea ta?

— Partea mea… partea mea!

— Da, da! Partea ta! Nu înghițiseși peste cincizeci de mii de lei ca să-ți scapi nepotul de pușcărie? Eram, prin urmare, în aceeași situație. Eu cu Tanti a mea, tu cu Lică al tău! Lasă!… Nu-mi mai vorbi.

Mihail, trezit de mișcările pe care le făcea Adrian tot întorcându-se pe-o parte și pe alta, bombăni încet.

— Ți-am spus: când ai insomnie, numără din vârful buzelor până obosești sau conjugă un verb franțuzesc

din cele care te-am învățat. Hai, zi după mine: *je dors, tu dors, il dort…*

IV

Nu existau în toată lumea, acum vreo treizeci de ani echipaje luxoase – trăsură, cai, vizitiu – ca în Rusia și la București. Nu e vorba de echipajele particulare ale persoanelor bogate, care pot fi văzute în orice țară, ci de trăsurile publice pe care oricine voia să facă pe grozavul, le putea închiria cu ceasul sau cu ziua.

Piața Teatrului Național din București oferea pe-atunci un spectacol de frumusețe pură, demn de existența umană, în ciuda cruzimilor ce constituie prețul cu care o parte din omenire plătește totdeauna desfătările celeilalte părți.

Datorită clădirilor ei, piața aceea a Teatrului nu merita nici măcar privirea unui orb. Dar numai priveliștea acelor trăsături cu hamuri strălucitoare, aliniate perfect, asemenea cailor de curse când stau gata să pornească spre potou, numai ea și merita prețul unei călătorii de la New York la București. Și nici birjarii nu erau mai prejos. Erau toți ruși, cântăreau de la o sută de kilograme în sus și erau toți spâni și urâți ca niște femei bătrâne și grase, căci aparțineau, vai, sectei scopiților. Falnici ca niște uriași, gravi și solemni ca niște țapi, stăteau pe tronurile lor într-o mândră rigiditate, întorși cu spatele spre „Național”, care nici nu merita altceva. Li se zicea *muscali*, adică moscoviți.

Și un „muscal” era totul, toată averea aceea pe care o reprezentau un om, trăsura și caii lui, la care nu știai ce să admiri mai mult: armonia liniilor? luciul lacurilor savante? finețea hamurilor? știința purtării insului în livrea sclipitoare? Sau, mai degrabă, numai falnica noblețe a cailor ale căror cozi atingeau pământul și ritmul trapului lor impetuos, care acaparau deopotrivă privirile și reduceau la puțin lucru frumusețea semeață a elegantei răsturnată pe pernele moi ale trăsurii, ce se

legăna ușor pe arcurile mlădioase și luneca nesimțită pe roțile ei cauciucate?

Nu se lua un *muscal* pentru a face curse lipsite de agrement, nu, niciodată! Era luat pentru a face „un tur la Șosea”. Muscalul și Șoseaua se uneau ca iubirea, cu tinerețea. Unul era complicele celeilalte, spre fericirea atât a marei cât și a micei societăți bucureștene. Căci șoseaua Kiseleff, acest modest *Bois de Boulogne* al bucureștenilor, e deschisă tuturor acelora care nu jignesc bogăția printr-o mizerie prea vădită. Și un ceas de plimbare cu muscalul nu costa mai mult decât o masă la un restaurant bun. Muscalul era, cu alte cuvinte, la îndemâna tuturor pungilor.

Dar nu era „de nasul oricui”. Se putea deosebi și-aici omul serios de cel ușuratic, bogatul sau omul de lume înnăscut, de insul parvenit sau numai rătăcit în situații neobișnuite lui. Nimic nu ridiculiza mai crud, pe om, ca o cursă cu muscalul, dacă nu era la locul lui. Era de-ajuns să ocupe o singură dată locul acela, ca să fie cântărit.

Adrian înțelesese asta și se amuza într-o dimineață, pe la începutul lui iunie, să caracterizeze pe dobitocii care se furlandiseau în muscal, la Șosea, unde pentru prima dată făcea și el o plimbare foarte matinală.

Era într-o duminică. O mică ceartă avută cu Mihail în ajun, îl făcuse să părăsească salteaua de cum se luminase de ziuă. Bărbierit proaspăt, corect îmbrăcat, a plecat spre Șosea, fără Mihail, fapt care îl făcea să fie stingher și destul de trist, dintr-o sumedenie de motive.

De o lună întreagă, sta zilnic câte zece ore, cocoțat pe o scară lungă și vopsea fațade de clădiri mari. Era cea mai istovitoare dintre lucrările zugrăviei și totdeodată cea mai prost plătită: patruzeci de bani ora. Dar nu găsise altceva mai bun. Soarele, vântul, varul îl făcuseră de nerecunoscut. Mâinile și fața, brăzdate de crăpături. Picioarele, înțepenite. Deșelat. La amiază și seara era atât de sfârșit că nu mai avea poftă de mâncare.

Noaptea, nu-l lăsau să doarmă arsurile. Nu protesta. Era în zodia rea a sorții lui.

„Dar unde vom ajunge, își zicea el, de ne va merge tot așa? Asta e întrebarea. Bine, înțeleg, să muncești din greu și să suferi chiar fizicește, ba nici să nu citești nimic, să nu vezi nimic, să nu trăiești deloc în tot timpul cât exerciți munca aceea îndobitocitoare. Dar cu o condiție! Ca să-ți dea putința să pui ceva deoparte, pentru câte o vacanță de o durată egală cu aceea a muncii, fără de care viața e o absurditate.” Or, cum să spere el în vreo vacanță, când cu un salariu de douăzeci și patru de lei pe săptămână îi era imposibil să economisească un ban și trebuia să se mulțumească a dormi mai departe pe-o saltea trântită pe ciment și să se hrănească pe jumătate? Pentru ce, atunci, să mai trăiască?

Vedea totuși oameni, pe toți colegii lui, care acceptau o astfel de existență, cu animală resemnare. Afară de câteva excepții, își suportau toți soarta, cu o veselie a cărei inconștiență îl îngrozea. Toată nădejdea lui se reducea la o posibilă sporire a salariului, destul de neînsemnată și datorită vreunei sârguințe, vreunei îndârjiri, vreunei slugărnicii sau chiar vreunor intrigi, pe care avea să le bage de seamă într-o zi patronul și să le răsplătească.

„Iată clasa mea! Iată de unde mă trag și unde sunt sortit să putrezesc! Iată sentimentul de demnitate umană, propriu lumii de la care se așteaptă marea eliberare de mâine!”

Mai era, desigur, socialismul. Dar el se va infiltra în spiritul maselor cu o viteză de melc! În stadiul în care se afla, aducea mai mult a fenomen, așa ca un tigru ramolit, expus curiozității publice în vreo grădină zoologică revoluționară. Revoltă cu rețetă. Speranță oferită în pilule și garantată de-o doctrină total indigestă. Îl scutea pe om de-a cugeta și-a simți. Chiar să se tâmpească și să se-ndobitocească, n-avea voie

decât în masă și sub comandă. Era o chestiune de stat-major, o afacere de șefi cu registre.

„Da, socialismul. Mântuirea problematică a robilor. Mare pricopseală!”

Nu putea să activeze cineva și altfel? Singur. Eschivându-se. Sabotând. Lucrând cât mai puțin cu putință, cu prețul celor mai crâncene privațiuni? Ordinea, robia ordinei, iată dușmanul! Au dreptate anarhiștii. Societatea aceasta omenească, în cap cu oile ei revoluționare, doritoare de-o nouă ordine – iar ordine – n-are dreptul la cel mai mic respect.

„Societatea asta trebuie trasă pe sfoară. Trebuie trasă zilnic și foarte cinstit!”

Căci, în sfârșit, dacă există un ideal comun al zilei de mâine, își mai are fiecare viața lui cotidiană, idealul său zilnic pe care trebuie să și-l realizeze cât mai deplin. Adrian își cumpărase de la anticari o mulțime de cărți frumoase, dar nu avea timp să le citească. Avea însă gândurile lui înalte, visurile lui.

Dar aleile acelea mărețe? Teii aceia înfloriți? Cântecul păsărilor? Răcoarea? Plimbarea aceea plăcută, de dimineață, prin pădure, care îl îndemna să binecuvânteze existența? Trebuia oare să se resemneze să-și plătească cotizația, să asculte discursuri și să cânte *Internaționala*, până în vecii vecilor?

— Adrian!

O trăsură trecuse pe lângă el, oprise câțiva pași mai sus și din ea se dăduse jos o femeie cuviincios îmbrăcată, frumoasă și tânără. Veni la el, cu amândouă mâinile întinse.

— Lucia!

— Ei da, eu sunt! Ce bine-mi pare că te-ntâlnesc! De când ești în București și ce faci? Dar să nu vorbim aici. Vino-ncoace! Suie și haide departe, departe!

Adrian se năucise. I se risipiseră toate gândurile. Ochii mari și negri ai femeii îi străpungeau inima. Parfumul ei îl amețea. Trupul i se înfierbântase de

căldura ce i-o transmisese strânsoarea mâinilor ei înmănușate.

— Hai, vino! De ce te codești?

— Nu, îngâna el. Nu mă sui. Dă-i drumul muscalului. E mai bine pe jos.

— Nu e rău nici „în muscal”, zău nu!

— Se poate. Dar nu mă sui. Inutil să stăruiești. Hai mai bine pe jos, pe un drum lateral.

— Doamne, curios mai ești! Și ce mare plăcere aveam să fac plimbarea asta cu trăsura! Trebuie eu, femeie, să cedez?

— Da, totdeauna.

— Într-alt sens, dar nu pentru capricii.

— La mine nu e un capriciu.

— Atunci, ce e?

— O imposibilitate.

— Să te urci într-o trăsură?

— Să mă urc… „într-un muscal”.

Se strâmbă la el. Neghicindu-i tulburarea, fu impresionată de calmul lui, dădu drumul trăsurii și reveni, luându-l de braț.

— Te stingheresc?

— Deloc.

— Și-asta-i tot?

Lucia Niculescu, sau – pe scurt – *Lucia*, era frumoasă ca o păpușă și proastă ca o cizmă. Era fiica naturală a unei precupețe din Brăila și avea același număr de primăveri ca și Adrian. În primii ani ai adolescenței lor au fost vecini și Lucia, zilnic bătută de bețiva de mă-sa, a avut de câteva ori noroc cu intervențiile lui Adrian, ca să nu fie ucisă de-a binelea. Spre fericirea ei, vitrega mamă a dispărut la timp, lăsându-i o mică gospodărie și oarecare economii care i-au permis să se-mpopoțoneze și să iasă, în serile de vară, să-și plimbe nasul pe aleile de la Monument, de pe unde a cules-o un bătrân moșier,

milostiv, și-a făcut-o mamă. N-avea atunci decât șaptesprezece ani.

Următorii doi ani au fost crânceni pentru biata copilă-mamă. Tutorele ei, un unchi de același soi cu moarta, a făcut din ea și din plodul ei, doi adevărați martiri. Într-atât că, într-o zi, Lucia i-a mărturisit gândul ei de-a se arunca în Dunăre.

— Și amantul tău, boierul?

— E bolnav rău.

— Bolnav, dar bogat și becher!

— Nu îndrăznesc să-l mai plictisesc. Dealtminteri, moștenitorii lui l-au înconjurat cu o gardă foarte greu de străbătut.

Adrian a străbătut-o și-a dat peste un om de înțeles. Un om bun, sceptic, foarte instruit și aproape fericit că pleacă de pe lumea asta. Când tânărul a terminat de descris mizeria odraslei sale și de mărturisit hotărârea Luciei, bătrânul a izbucnit în plâns.

— Ascultă, flăcăule, i-a zis el, strângându-l la piept și suflându-i în față o duhoare puturoasă. Ascultă: i-am și lăsat Luciei ceva bani, dar dacă îmi promiți că te însori cu ea, îi fac și o mică rentă. Tu o iubești pe Lucia, nu-i așa?

— O iubesc ca pe o prietenă din copilărie, răspunse el, hotărât să făgăduiască orice, dar să nu se țină de nimic.

— Ei bine, însoară-te cu ea! Și uite!

Mâzgăli ceva pe-o hârtie, o puse într-un plic și i-l întinse.

— Du scrisoarea asta la avocatul meu.

Zicând acestea, l-a cuprins pe Adrian pe după gât și l-a sărutat părintește.

După câteva luni, și-a depus sufletul în mâinile Domnului-Dumnezeu al boierilor care, cât trăiesc, însărcinează câte o duzină de Lucii și lasă rentă numai uneia singure. Și chiar și aceleia întâmplător.

Fericita moștenitoare a unui venit anual de trei mii de lei îi propuse lui Adrian s-o ia de nevastă. Drept orice

răspuns, acesta a fugit la București. L-a urmărit, l-a căutat și, negăsindu-l, și-a rânduit o mică existență, independentă, plină de-o nătângă fericire, ca și de multă prudență. Căci, cu toată nătângia ei, Lucia vedea limpede cât e lumea de haină cu acela care n-are decât brațele sale și chiar cu aceea care n-are decât frumusețea ei. Pe lângă asta, își adora copilul. Gândul că s-ar putea într-o zi să cadă amândoi din nou în acea mizerie, care îi era ei bine cunoscută, o îndemna să-și socotească amănunțit toate cheltuielile și să nu-și îngăduie decât prisosuri care nu comportau niciun risc, și numai după ce realizase vreo mică economie în bugetul ei lunar.

Nicio prietenie feminină. Nici amanți „de inimă”. Nimeni nu-i cunoștea modesta locuință. Iubea totuși bărbatul, îl iubea în afara casei și încredințându-se mai întâi că inima n-o însoțea în ștrengăriile ei.

O singură excepție la această regulă severă: Adrian. Lui i-ar fi încredințat tot, și inima și renta ei, știindu-l de-o cinste fără cusur. Luni de zile i-a trimis o mulțime de scrisori, chemându-l drăgăstoasă la București, numindu-l „salvatorul” ei, „singurul mire” al visurilor sale și „prieten fără pereche”. Adrian nu i-a răspuns decât o dată, sfătuind-o să nu se încreadă în el mai mult decât în alți bărbați.

„Să admitem că sunt «salvatorul» tău, fiindcă am avut ideea de-a mă duce să-l văd pe omul care îți datora pâinea ce-o mănânci azi. Dar nu mă simt în stare să fiu «mirele» nici unei femei, cu atât mai puțin al visurilor tale. Cât despre «prietenul fără pereche», Dumnezeule mare, ce te-ai face tu cu prietenia mea? Nu-i așa de comodă cum ți-o închipui”.

Se temea de prostia Luciei, amintindu-și preferința ei pentru lectura faptelor diverse, conversația ei banală, spiritul ei incapabil de cea mai mică înălțare, înclinarea ei spre frivolitate, proprie micii cocote.

Și avea, cu toate acestea, pentru Lucia, o reală simpatie. Era femeie. Femeie caldă. Alături de ea, trupul lui de bărbat se aprinsese adesea. Și totdeauna o dorise. Dar, neștiind încă ce e dragostea, evitase toate ocaziile pe care i le oferea ca să i se dea. Tocmai de teamă să nu-și destăinuie neștiința aceasta, pe care o socotea umilitoare pentru un bărbat.

De-atunci, el trecuse prin multe, chiar și în privința aceasta.

Adrian era un băiat prea sincer și prea slab față de femeia care îi aprindea simțurile. Lăsându-se condus de Lucia pe aleile Șoselei, tăcea într-una și nici nu asculta decât cu o jumătate de ureche monotona flecăreală pe care o debita ea fără-ncetare, cu privire la orice. Știa dinainte tot ce-ar fi putut să-i spună. Nu prin mijlocul acela risca el să fie captivat, ci prin trupul ei tânăr, ferm, arzător, care se lipea de al său și îi întuneca mintea. Simțea că toată voința lui, toate gândurile, toată ființa lui plină de planuri, de visuri, de-o infinitate de dorințe, se topeau în vecinătatea acelei călduri unice, tiranice, irezistibile, pe care i-o transmitea Lucia.

Și atunci își punea, pentru a suta oară, teribila întrebare a legăturii care îl face pe bărbat rob femeii, familiei, ucigând în el tot restul, tot ce-ar putea fi un nobil vagabondaj prin universalitatea visului.

Pentru acela care, ca și el, își făcea din vagabondaj ținta vieții lui și trebuia să-și câștige pâinea cu sudoarea frunții, Adrian socotea familia ca pe cel mai neîmpăcat vrăjmaș. În regiunile visului nu se vagabondează în familie, chiar de-ar fi familia aceea dintre cele mai unite și mai ideale. Și cu atât mai puțin când ești legat de „o toantă care îți populează casa cu tonți”, după cum zice o vorbă.

„Priviți, oameni buni – cugeta Adrian, care se simțea din ce în ce mai învins – priviți pentru cât de puțin lucru trebuie să renunț la toate aspirațiunile mele spre

sublim. Ascultați neroziile pe care mi le deapănă fără oboseală, de mai bine de două ceasuri. Priviți, ascultați și spuneți-mi dacă aceasta merită să întorci spatele universului, ca să-ți consacri existența unei jumătăți de duzină de viermișori care se cheamă *familia ta!*”

Într-adevăr, biata Lucia tocmai îi depăna:

— Ah, dacă ai ști tu ce frumoasă e viața la București! Viața mea, în orice caz. („Asta e altceva!” gândea Adrian.) Mă scol târziu. Îmi place atât de mult patul! („Drace! Cui nu i-ar place?”) Sun și mi-aduce cafeaua. („A! ai și servitoare!”) Am o fetiță, o țărăncuță care-mi face toată treaba și îmi și spală, fără ca să mă coste vreun ban. Hrana, adăpostul, o boarfă, asta-i tot! O trimit pe Marița să-mi ia *Universul.* („În care știu bine ce citești!”) Apoi se deșteaptă Coco. Puișorul mamei! Atunci stau cu el vreun ceas, să-l îngrijesc, să-l gătesc, să-l giugiulesc.

— Cățel n-ai?

— Nu! Au toate cocotele! („Asta-mi place!”) În sfârșit, îmi fac și eu toaleta și ies. E ora aperitivelor.

— Iei și aperitive?

— Foarte rar. Când sunt invitată. Și când invitația nu e suspectă.

— Și cum e când e?

— Ah, dragă! În București, o femeie independentă ca mine riscă de nouăzeci de ori la sută să cadă în laba unui pește, care îți întoarce capul, cât ai bate din palme. Și nu numai că tipul profită de corpul tău, dar mai caută să te și speculeze. Așa că prefer singurătatea. Mă feresc de cunoștințele făcute oriunde. Și aș putea să nu văd om în ochi. Numai că, uite, îmi place opereta. Iar spectacolele sunt scumpe. Îți mai trebuie și un fante să te conducă… E foarte plicticos! Unde e bărbatul galant, care să te ducă de două ori în șir la *Oteteleșanu*, fără ca, ieșind la miezul nopții, să nu-ți ceară să te însoțească „până la ușe”, zic ei, și apoi să-i permiți „să intre un

pic”. Of, cunosc trucul! Dar nu m-a „dus” nimeni până acum. Nu m-a însoțit nimeni acasă.

Stătu visătoare o clipă și adăugă:

— Tu vei fi singurul bărbat care îmi vei cunoaște locuința.

— De ce să faci excepția asta? întrebă el fără convingere și aproape cu părere de rău, deoarece, cu toată teama lui de femeia care te leagă, ar fi fost gata-gata s-o ia și s-o strângă în brațe pe loc.

— Ce-ntrebare! făcu ea, uitându-se la ceas. Pentru că te invit să mănânci cu mine. Sper că n-ai să mă refuzi!

Și, înainte ca Adrian să fi putut schița cea mai mică împotrivire, făcu semn unui muscal să oprească și sări în trăsură. Adrian o urmă, cu capul în jos. Cap gol de visuri. Dar trup ars de dorința de a devora femeia! Da: de-a devora carnea aceea tânără și proastă. Proastă? Ce tâmpenie! Parcă dragostea s-ar face cu inteligența! La urma urmei, și dragostea face parte din „vagabondajul prin universalitatea visului”. Nu se simțea el în clipa aceea transportat de fericire? Iată încă o minune! Pe femeia asta, frumoasă, pe care atâția bucureșteni ar vrea s-o aibă, are s-o aibă el curând, el care o dorește cu toată tinerețea lui arzătoare, oricât ar fi ea de proastă! Și-apoi, să fim drepți, de o lună de când zugrăvea în București, fără să se fi atins chiar și de cea mai puțin dorită dintre femei, nu simțise el de-atâtea ori golul pustiei lui existențe? De ce să depărteze de buzele lui, de ochii lui, trupul acela care vibra lângă el? De ce? Ca să se ducă într-o seară în Crucea-de-Piatră, să se adape cu o dragoste cumpărată pe un leu? Desigur, are cărțile, visurile, libertatea. Ei bine, va avea toate lucrurile acestea… plus ce-i lipsește acum. Nu i-a pus nicio condiție, nici nu i-a pomenit măcar de căsătorie. I se da. Atât. S-o respingă? Ar fi dobitoc. Da, dar mai este și afurisitul de muscal, care-i șifona democrația.

— Ei bine, strigă el tare, fie și muscalul, dacă-i așa!

Ea îl privi drăgăstoasă:

— De ce, dragă, „fie și muscalul”? Și de ce „dacă-i așa”?

— Mă gândeam la una din convingerile mele.

— Da, uitasem, nu-ți plac muscalii.

Lucia ocupa un apartament mic, dar curat, în strada Sălciilor. Cartier de oameni cu stare. Lui Adrian îi plăcu numaidecât interiorul, cu toată lipsa de gust care domnea într-însul. Dar, gust adevărat, n-avea nici el cine știe ce, așa că nu făcu prea mare caz. A fost totuși izbit de mulțimea de cărți poștale ilustrate, bibelouri și statuete de ghips, care umpleau mesele și etajerele și acopereau pereții. Scene erotice, „nuduri”, „capete frumoase” în culori. Câini, pisici, papagali, „Venus”, emailate sau de alabastru.

Îi atrase atenția:

— Spuneai că toate cocotele au căței. Fleacurile astea, de asemenea, le poți vedea la toate prostituatele.

Se duse să se spele pe mâini la bucătărie. Când se-ntoarse, tot talmeș-balmeșul de poze dispăruse.

— Uite! făcu ea, deschizând brațele. Nu mai e nici urmă de „fleacuri”!

„E uimitor, gândi Adrian, să fie oare gâsculița o fată așa de bună?”

O prinse de talie, îi înclină capul pe umăr și o mângâie duios, spunându-și: „Ce păcat, că această parte bună a existenței cuprinde atât de mari primejdii pentru un om ca mine! De n-ar fi asta, cine ar fi atât de nebun să se lipsească de o asemenea fericire?”

Apartamentul era la etajul întâi și avea numai două odăi, dar drăguțe, care dădeau într-o curte pătrată, împodobită de trei ulmi mari. Adrian fu încântat. Se rezemă, melancolic, de fereastră și se gândi la salteaua din biroul lui de plasare, întunecat, ostil, țipând de mizerie. Pe când aici: curățenie caldă, cămin îmbibat de dragoste, siguranță de ziua de mâine. Viață demn omenească, nu viață de câine!

„Numai un deget să ridici, și ai avea toate astea. Ai fi stăpân”.

Lucia, îmbrăcată într-un capot frumos, se apropie de el, îi luă capul în mâini și-l sărută îndelung.

— Nu vrei să-l vezi pe Titi al meu?

Se aflau într-o cameră care era totdeodată salonaș și sufragerie. Îl conduse în camera de culcare, unde Adrian zări pe covor un copil dolofan de vreo doi ani și jumătate care se juca singur cu o sumedenie de păpuși și pui de urs. Nu se arătă deloc mirat de apariția necunoscutului. Se uită o clipă la el, cu niște ochi mari și albaștri, care nu semănau cu ai maică-sii, apoi întinse mâinile spre Lucia, numind-o „Lola”! Ea îl luă în brațe și-l strânse la piept. Copilul era de-o curățenie desăvârșită. Adrian îi cuprinse o mânușiță și i-o sărută ușor. Doar așa, ca să pară amabil. Nu-i plăceau copiii.

Ea a băgat de seamă:

— Tu nu știi câtă fericire aduce un înger ca ăsta unei mame care n-are altceva pe lume.

— Poate… Și, mai ales, când mama are un mic venit.

— A! pentru el aș fi în stare să mă bag și la stăpân!

— Dar nu să suporți și indiferența unui tată vitreg.

— Asta, nu!

— Ei bine, aș fi pentru el acel tată vitreg. Așa că ar fi cuminte să te ferești de mine.

Îi întoarse spatele, rece, și trecu de la o mobilă la alta, dintr-o cameră într-alta, admirând frumoasele lucruri de mână care împodobeau interiorul Luciei și erau ieșite din mâinile ei pricepute: dantele, broderii, ajururi. Ea îl urmărea din ochi, întristată. O lovise în inimă. Îi nimicea cea mai frumoasă nădejde de a-l dărui pe Adrian, ca tată, lui Titi al ei. Ca tată adevărat, nu vitreg. Și cu atât mai puțin un tată vitreg, „indiferent”.

Biata Lucia se trânti într-un fotoliu, cu copilul în brațe, și plânse în tăcere. În sufragerie, Adrian văzu niște cărți groase, între care cea mai mare parte în fascicole, rânduite pe o etajeră. Le cercetă, una câte

una: *Cei Trei Mușchetari, Caterina a II-a a Rusiei, Căpitanul Dreyfus în Insula Dracului, Rocambole*.

„Când o femeie e frumoasă nu poate citi decât ce citea și madam Thuringer: *Maiestatea Sa Banul și Alteța Sa Amorul*. E un blestem!”

Dar dădu peste *Graziella*. O luă și se înapoie la Lucia, pe care o găsi încovoiată peste copilul ei, amorțită.

— Hai… Nu plânge… Ți-am spus numai ce simt în clipa asta, dar… Știu eu ce poate aduce viitorul? Omul nu e de piatră… Totul e cu putință în viață…

Ea ridică fruntea. Lui Adrian îi păru rău că a fost aspru. Se vedea bine că nenorocita plângea sincer. Puse copilul jos și-i luă mâna lui Adrian și-o duse la buze:

— Tu nu știi ce se poate ascunde sub frivolitatea unei mame. Da, sunt o femeie ușoară. Îmi place viața asta leneșă și independentă. Dar fericire în casa asta nu e. Lipsește bărbatul. Simt lipsa lui de câte ori plec și de câte ori mă-ntorc, când mă aflu la masă și când mă deștept în toiul nopții. Cred că toate femeile singure simt lipsa aceasta. Și știi de ce?… Zâmbești, dar faci rău, pentru că nu știi. Da, știu că sunt proastă! Am să-ți spun, totuși, următoarele: ceea ce îi lipsește mai mult unei femei, nu e amorul, nici pâinea, și nici măcar un tată pentru un copil, ci o protecție. Dacă o femeie este femeie cu adevărat, protectorul sau sprijinul e prima ei nevoie, de cum pășește în viață.

„Iată de ce prostituatele au pești. Dintre toate femeile, ele sunt cele mai singure în viață, ele care sunt totuși înconjurate numai de bărbați. Dar toți acei bărbați nu fac decât să profite de tinerețea și frumusețea lor. Desigur, în ziua când tinerețea și frumusețea au zburat, peștele nu prețuiește mai mult decât ceilalți, și nici nu e rolul lui acesta. El e numai tovarășul din ceasurile triste, care sunt numeroase în viața de toate zilele a unei prostituate. Tovarășul acesta, pe care cerul îl dăruie oricărei femei cinstite, prostituata îl cumpără, îl plătește. Îl vrea chiar cu prețul de-a fi bătută de el și

exploatată cu cruzime. Căci, pentru o femeie singură, mai nemiloasă decât orice canalie este însăși singurătatea ei”.

— Sunt lămurit, zise Adrian, răsfoind *Graziella*. Regret, dar nu pot fi un tovarăș, chiar dintre cei mai onorabili, pentru nicio femeie.

— Nu e deloc lăudabil ce spui tu. Ești un egoist cum n-am mai văzut.

Adrian se supără:

— Zău, tu ești nebună! Mai întâi n-am lichidat afacerea cu serviciul militar. Pe urmă, n-am nicio situație.

— Mofturi! De armată ai să fii scutit, pentru că ești „unic fiu la mamă văduvă și fără avere”. Cât despre situație, ce speri? Să ajungi într-o zi procuror? Nu-ți câștigi pâinea? Ce-ți mai trebuie?

— Mi-o fi trebuind poate o femeie ca tine, cu o mică rentă! Tocmai s-ar potrivi, căci nu-mi place munca! Sunt un leneș! Mă vrei și-așa?

— Da.

Adrian o privi îndelungat.

— Ești nebună, Lucia!

O voce tremurată pătrunse prin ușă:

— Doamna e servită.

— Na, poftim! făcu Adrian, pufnind de râs. „Doamna e servită!” Tu ai învățat-o tâmpenia asta de cucoane mari? Biată Lucia! Te plâng… Dar să lăsăm toate chestiunile astea și hai să mâncăm. Simt un miros strașnic de ardei umpluți.

Lucia îi sări de gât și îl acoperi de sărutări.

— Da, da, da! Vei fi tovarășul meu, bărbatul meu, dragostea mea și chiar tatăl adevărat al lui Titi, pentru că ești cinstit, iată un om cinstit!

N-avu puterea să se împotrivească îmbrățișării ei. I se urcase sângele în obraji. Îi vâjâia capul. I se zbăteau tâmplele, de să-i vină rău. Ea îl simți și, încurajată, îl

strânse mai tare, frângându-l cu trupul ei aprins de dorință.

Atunci, el cedând propriului său îndemn vulcanic, o luă în brațe și o trânti pe pat.

— Marițo! strigă ea.

— Da, coniță.

— Pune ardeii să stea calzi.

V

Adrian a părăsit cuibul de dragoste din strada Sălciilor, tocmai a doua zi, luni, la ceasurile patru. Lipsise deci de la lucru în prima zi a săptămânii.

„Am făcut *blau-montag* ca toți bețivii”, își zicea el, folosind expresia germană, comună muncitorilor români, pe care germanii i-au învățat și toate meșteșugurile, după ce i-au fericit cu primul rege al nației.

Lucrătorul care nu se afla lunea dimineața pe șantier, era foarte sever judecat. Într-adevăr, absența aceasta îl caracteriza pe bețivul care își bea duminica toată simbria de-o săptămână, și lunea nu se putea scula de dimineață. Era iertat o dată. A doua oară era concediat. Adrian nu-și făcea sânge rău pentru concediere, dar nu voia să fie clasat în categoria bețivilor. Așa că-i pierise toată bucuria.

Căci cunoscuse o imensă bucurie senzuală, cea mai întreagă din tot ce frageda lui experiență în dragoste trăise până atunci. Afla în Lucia o adevărată îndrăgostită, lipsită de orice rafinament de femeie ușoară. Era cinstită, sinceră, până în adâncul sufletului. Era cucerit. Și dacă nici nu se gândea măcar să întrezărească vreo posibilitate de căsătorie, găsea în schimb că Lucia putea foarte bine să-i fie amantă. Va fi deci amantul ei, sincer. Nu se vor da unul altuia decât din dragoste. Nu va fi, în asta, nimic necinstit. Cât despre „situație”, o va lăsa la o parte, cu atât mai mult cu cât amanta lui își avea pâinea asigurată. Și el, care n-o avea, nu-i va cere ei niciodată nimic. Se va descurca el.

Și dacă se va întâmpla într-o zi să cadă iar în mizerie, ei bine, ea nu va ști nimic! Va face în așa fel, să se pară că nu-i lipsește strictul necesar. Iată. Iar viața lui va fi astfel mai frumoasă, decât dacă ar continua să lâncezească fără dragoste, cu simțurile mereu chinuite.

Nici aia nu mai era viață, să alerge în fiecare sâmbătă seara, în Crucea-de-Piatră, să cumpere de un leu dragoste. Ticăloșie!

În clipa când să se despartă și atunci când se așteptau amândoi mai puțin, o cerință a Luciei i-a aruncat iarăși unul împotriva celuilalt. L-a rugat să vină să locuiască la ea. El a sfătuit-o să nu se gândească la una ca asta. Alte lacrimi, pe care el i le-a șters repede, făgăduindu-i că va veni să doarmă la ea de două ori pe săptămână: miercurea și duminica.

— Mai mult, nu se poate! Risc, cu toată bunăvoința mea, să tot lipsesc de la lucru, ca azi. Nu degeaba se spune că femeia doarme totdeauna pe o poală a cămășii bărbatului care, dimineața, nelăsându-i inima să strice un somn atât de scump, preferă să nu se scoale nici el.

— Vei dormi fără cămașă!

— Vei găsi atunci mijlocul să-mi dormi pe braț. Nu, nu! Să fim serioși. Ne-ar costa mai scump, dac-aș rămânea fără ocupație. Asta m-ar obliga să te părăsesc.

— Dă-mi cel puțin adresa. Unde locuiești?

— Într-o ocnă!

— Unde?

— Dă-mi voie să nu-ți spun. Mi-e rușine. Stau acolo numai pentru că vrea Mihail.

— A, ești cu Mihail? Va să zică s-a întors din Manciuria? Atunci spune-i că-l pup și că-l invit la masă, pe duminica viitoare. Am să gătesc rață cu mazăre, mâncarea lui favorită.

La biroul de plasare, Adrian îl găsi pe Mihail nespus de îngrijorat. Gândea că i se întâmplase vreun accident și se pregătea să plece să întrebe la poliție. Adrian îi povesti tot. Mihail exclamă:

— Și faci o mutră așa de acră când vii din brațele unei femei frumoase? Farsorule!

— Da, dar am făcut *blau-montag*, cum vezi.

— De, asta… ce vrei! Aventurile costă scump. Și-acum, vei locui la ea, nu? Desigur!

— Niciodată!

— Ei bravo! Ești tare! Te felicit pentru aventură și pentru dovada de caracter ce-mi dai. Numai să dureze. Dar, ia spune-mi, în împrejurarea asta, n-ai avut nevoie de bani? Ai plecat ieri-dimineață cu doi lei în buzunar.

— Îi am și acum! Nu m-a lăsat să plătesc nici muscalul.

— Ce fată de treabă! Păcat că n-are o soră ca ea și pentru mine! Am face împreună un careu de ași de toată frumusețea.

— Nu-i adevărat, interveni Macovei. Nu te pricepi la poker: într-un careu de ași nu poți avea două dame.

— Ești sigur? Adu-ți aminte de careul vostru, al tău și al domnului Leonard, care era un adevărat ghiveci, căci cuprindea două pașale, un ienicer și-o odaliscă costisitoare.

— E drept, a fost o cacealma neizbutită: ne-a dus la faliment!

Leonard, fără să se miște de la birou, întoarse încet capul și se uită la Macovei, cu ochii lui limpezi:

— „Ienicerul” tău ne-a tăiat capetele!

— „Ienicerul” meu sau „odalisca” ta costisitoare, nu știu. Eu știu atâta: careurile astea duc totdeauna la faliment. Trebuie să te ferești de ele.

— Pașa Macovei are dreptate, încheie Mihail, am să fiu atent la caniotă.

Și uitându-se, roată, la servitoarele aflate în „Birou”, adăugă:

— Și, cu toate astea, mie-mi plac și „odaliscele”. Nu-i adevărat, Tasia?

Tasia, de fel din Transilvania și căreia îi ziceau „frumoasa mocăncuță”, era flirtul lui Mihail. Din pricina frumuseții ei, se vedea dată afară numai după câteva zile, din orice loc unde stăpâna își gelozea bărbatul craidon. Dar, având micile ei economii, nu punea la

inimă. Și, totdeauna voioasă, înveselea „Biroul”, povestind tot ce știa de prin casele în care slujise.

— „Odaliscă” nu știu ce e, răspunse ea, dar v-am auzit vorbind de un pașă. Și mi-adusei aminte de o stăpână care îi zicea bărbatului ei „dragă pașă”. Era un ăla pitic, chel și borțos, de parcă avea în burtă un butoi întreg de bere. Mereu se plângea cucoana de el. Ne împuiase urechile, bucătăresei și mie, tot spunându-ne câte îndură cu pașa al ei și cât are de furcă cu burta lui.

Tasia pufni într-un râs semnificativ, se roși la față și urmă:

— Dar nu de burtă îi era ei, ci de ce era sub ea: „O nenorocire! zicea conița. În loc de un instrument ca lumea, cum au mai toți bărbații, pașa al meu de-abia are, și el acolo, un ardeiaș!” Auziți! Ha! ha, ha! Așa zicea: „ia, acolo, un ardeiaș!”

Macovei sări de la locul lui:

— Ce, ce? Ce-a spus?! „Un ardeiaș”? Ti-i-i! Ce trist e pentru un bărbat să aibă numai un ardeiaș!

— „Pentru un bărbat”, ziceți dumneavoastră că e trist? replică Tasia. S-avem iertare! Femeia e în drept să se plângă, căci ea e cea păgubită. Conița avea dreptate!

Tot „Biroul” râdea să se tăvălească. Încurajați, câțiva servitori îndrăzneți începură să facă glume de prost gust. Leonard îi făcu să tacă, arătându-le o trăsură de casă care se oprise în fața „Biroului”. El se ridică maiestuos, ca să primească o cucoană mare, ce intra. Gravă, bățoasă, dar elegantă, distinsă, vizitatoarea nu salută decât pe patron.

— Bonjur, domnule Leonard!

— Sărut mâinile, madam Stoenescu. Binevoiți, vă rog, și luați loc. E multă vreme de când nu v-am văzut. Sper că sunteți mulțumită de Amalia noastră…

— Da… Camerista asta de pe urmă, îmi convine. Dar n-o scot la capăt cu bucătăresele. N-ajung să pun mâna pe una ca lumea.

— Oricum, doamnă, poloneza…

— …Da, e drept, își cunosc ele bine meseria. Dar, uite, toate mă fură!

Bucătăresele prezente făcură câte o strâmbătură, repede ștearsă. Încurcat, Leonard se gândi mult.

— Ce-aș putea, doamnă, să vă recomand? N-am în clipa aceasta nimic demn de casa dumneavoastră. Dar, așteptați, să mă uit mai bine.

Și începu să se uite într-un mare registru. Dar era numai așa de formă. Știa pe dinafară și locurile și servitorii. Consultarea registrului nu făcea decât să salveze aparențele și îi permitea să câștige timp.

Îi veni în ajutor clienta:

— Dacă nu mă înșel, aveți un agent, dintre credincioșii aceștia noi, ziși adventiști.

— Da, doamnă. Vasile.

— Ei bine, n-ar putea să-mi dibuiască el ceva convenabil? Aud peste tot că servitorii adventiști nu fură și nu mint niciodată. Îi oprește, zice-se, legea lor. Aș vrea să fac și eu o experiență.

— Ne vom sili, prea stimată doamnă, să vă găsim o bucătăreasă adventistă. Vasile lipsește în momentul acesta. Dar va face tot posibilul ca să vă servească. Contați, vă rog, pe devotamentul nostru, pe care ați mai avut ocazia să-l apreciați.

Cristin intră, tocmai la timp, ca să audă ultimele cuvinte ale asociatului său. Salută, destul de rece, clienta care pleca și se duse îmbufnat în fundul „Biroului”. Leonard îl mustră:

— Ascultă, Cristin! Silește-te să fii ceva mai politicos cu clienții! Știi dumneata pe cine ai salutat așa de nerespectuos?

Cristin n-avu timp să răspundă. Câțiva dintre servitorii prezenți începură să urle furioși:

— Ah, ticăloasa!

— Auzi, pațachina!

— Ea e hoață!

— Vrea adventistă!

Pe Leonard, ridicarea aceea bruscă de proteste, îl înmărmuri. Însuși Cristin, care era gata să răcnească, a trebuit să intervină și să-și potolească norodul. Apoi:

— Știu! O cunosc bine. Poate mai bine decât dumneata, dacă e să judec după ploconelile ce i le făcuși. Am avut chiar nenorocirea, acum doi ani, să-i fac și un trusou, pentru fiică-sa. Jumătate din bani nu i-am încasat nici până azi. E o scroafă! Nu plătește la nimeni. Nu-și plătește nici furnizorii, nici servitorii. Deloc sau cât poate mai puțin. I se intentează câte treizeci de procese pe an, dar cine se poate lăuda că a câștigat vreunul? Căci, când nu e frate-său ministru, e văru-său prezidentul Camerei, sau cumnatu-său senator. Ca să nu mai vorbesc de unchi-su care e consilier la Înalta Curte de Casație, nici de bărbat-su, multimilionar, care dă iama-n pădurile statului și corupe și distruge pe oricine îndrăznește să se pună în calea nenumăratelor lui concesiuni forestiere. Un neam de caracatițe! Asta e „prea stimata” dumitale madam Stoenescu!

— Și l-ai uitat, zise Macovei, pe tată-su care a făcut parte din comisia pentru secularizarea averilor mânăstirești și… Și nu mai zic nimic.

Un nenorocit de bătrân care venise cu nevastă-sa și căuta un loc pentru amândoi, mărturisi, la rândul lui:

— O cunosc și eu. Ne-a angajat, acum un an, pe mine și încă trei tovarăși, ca să-i tăiem, să-i spargem și să-i aranjăm în pivniță două vagoane de lemne de foc. S-a tocmit atâta că am primit să muncim jumătate pe bani, jumătate pe mâncare. Și nu numai că n-am cunoscut gustul pâinii ei, dar a și refuzat, da, da, a refuzat să ne plătească aproape trei sferturi din suma datorată, spunându-ne că n-avem nevoie de „atâția bani”. Dar asta n-a fost tot. Unul dintre tovarășii mei s-a încăpățânat, ce-o fi o fi, să-și ceară dreptul lui, și într-o zi și-a permis să-i facă puțină gălăgie la ușă. A chemat gardistul și l-a dus la secție. S-a ales, de-acolo, cu două coaste rupte. Scria în certificatul medical.

— Și n-a obținut nimic cu certificatul? întrebă Niță, care părea îngrozit de ce auzise.

— Ce să obțină?

— Despăgubire, dreptate.

Bătrânul zâmbi trist:

— Dreptate… Care dreptate? Dumneata, se vede, nu ești din țara asta! Hm! Un tăietor de lemne, ducându-se la tribunal și cerând dreptate împotriva unuia de la poliție și a unei madam Stoenescu! Glumești!

— Bine, dar avea omul certificat medical.

— A, da, certificatul! Bun de șters cu el la spate. Și Marin al nostru a făcut bine: l-a dat pe cinci lei unui tip care venise să-l vadă când a ieșit din spital. Tot așa aș fi făcut și eu!

— Auzi, domnule Leonard! zise Cristin. Frumoasă speță de doamnă „stimată”, clienta dumitale! Și pentru ce-a venit? Ce poftește?

Leonard nu răspunse. O femeie grasă râse sarcastic:

— Ha! Ha! Vrea o bucătăreasă bisericoasă. Ca să n-o fure și să n-o mintă! Ei, da, toate ciupim, dar nu din banii stăpânilor, ci din prețul târguielilor, pentru care ne tocmim de înnebunim, în piață, unde alergăm cu noaptea în cap.

— Vrea o credincioasă? țipă Cristin. Păcat că n-a dat peste mine! I-aș fi arătat eu, ei, credință!

În clipa aceasta, apăru Vasile. Cam de vreo treizeci de ani, mic, palid, nervos, foarte mușchiulos și cu niște ochi de o mobilitate de maimuță. Femeia cea grasă îl luă în primire:

— Uite scumpetea de adventist, care-o să-i facă afacerea doamnei Stoenescu! Are buzunarele pline de bucătărese evlavioase, care nu fură și nu spun decât adevărul.

— Ce te-a apucat? replică Vasile, cu o voce acră, oprindu-se, sincer mirat, în mijlocul „Biroului” și uitându-se roată-mprejur.

Fu pus la curent cu chestiunea. Asculta pe toată lumea, intrigat tare, și aprobând mereu.

— Ei bine, încheie el, nu găsesc nimic extraordinar. Așa e omul: fură, dar nu vrea să fie furat. E plin pământul de Stoenește care trăiesc numai din nedreptate.

Bătrânul tăietor de lemne întrebă ațâțat:

— Și socoți dumneata că trebuie să slujim asemenea cucoane?

— Desigur că nu; nu trebuie să slujim decât pe Dumnezeu!

— Asta e altă chestie. Și, până la Dumnezeu, te mănâncă sfinții, zice proverbul. Tot așa mi s-a întâmplat și mie cu cucoana asta.

Își spuse povestea și lui Vasile, care o ascultă până la sfârșit și după aceea, spre uimirea tuturor celor de față, tăbărî pe bietul bătrân:

— Și cine îmi spune mie că tu ești mai bun decât bogătașa aceea? Ai fost furat. Dar nu furi și tu, la rândul tău, când poți? Ești tu mai drept ca fratele tău? Ai tu mai multă inimă? Căci sfântul Matei ne spune: „Împărăția cerurilor e ca și acel Domn care cheamă la el pe unul din slujitorii săi și îi cere cei zece mii de talanți pe care el îi datora stăpânului său. Dar slujitorul nu poate să plătească datoria aceasta. Atunci stăpânul vrea să vândă pe om și pe femeia lui și copiii săi și toate bunurile sale. Și slujitorul cade în genunchi și cere o amânare pe care Domnul său i-o acordă pe loc. Dar, ieșind de la stăpânul său, slujitorul se întâlnește cu un nenorocit care îi datora o sută de dinari. Îl ia de gât, îl trântește jos, îi cere pe loc datoria și, pentru că acela nu poate să plătească, îl trimite la închisoare. Atunci Domnul său îl cheamă și-i zice: «Slujitor hain! de toată datoria ta eu te-am iertat, când m-ai rugat. Nu trebuia și tu, la rândul tău, să ierți datoria celuia ce-ți cerea să-i acorzi o amânare?» Și, mâniindu-se stăpânul, l-a trimes pe slujitor la muncă silnică, până va putea să-și

plătească datoria”. Sunt scrise astea în capitolul al optulea, în Evanghelia sfântului Matei. Ar trebui să vedem dacă nu ești și tu acel slujitor hain.

Mihail îi șopti lui Adrian:

— Știe toate Evangheliile pe de rost, dar nu pentru că le-ar fi citit, căci nu știe nici să buchisească. A pus pe alții să i le citească de mai multe ori și el le-a fixat în memorie.

Cei din „Birou” care cunoșteau iluminismul lui Vasile, râseră de capul ce-l făcu muncitorul astfel apostrofat. Acela băgă de seamă și se supără:

— Ce-mi bați capul cu sfântul Matei al tău! Nu mi-e dator cu bani niciun sărac, și n-am băgat în pușcărie pe nimeni! Dar dacă aș putea să pun mâna în gâtul câtorva bogătași care mi-au furat banul câștigat cu sudoarea frunții mele, ei bine, trecând peste toate evangheliile din lume, i-aș trimite, repede-repede, pe lumea cealaltă, fără niciun fel de amânare!

Vasile își plesni palmele pe pulpe rânjind:

— Asta e! Și asta e scrisă: „Nu vor intra în împărăția Domnului toți care-mi spun: Doamne! Doamne!” Ha, ha! Vorbești de săraci, hai? Sărac sau bogat, fiecare crede că face ceva pentru mântuirea sufletului său, strigând numai: Doamne! Doamne!

Din ce în ce mai furios, spre marea desfătare a ascultătorilor lor, bătrânul replică:

— Dar tu, adventistule, ce mare ispravă îmi faci?

— Eu? întrebă Vasile, devenind deodată grav, eu? Ei bine, nu-ți voi povesti decât un fapt și aș vrea să văd ce cap vei face: fiind tânăr recrut, am refuzat până la urmă de tot să jur pe drapel. Căci e scris: „Vorba ta să fie da, da și nu, nu!” Și le-am spus domnilor ălora de-acolo, că voi sluji cu credință drapelul, fără să depun jurământ, dar cu condiția ca drapelul să nu-mi ceară nimic care să fie contra literei Evangheliilor. Apoi, n-am mai spus nimic. Și dumnealor s-au înverșunat să-mi smulgă de pe bucile dosului, ce nu putuseră să-mi smulgă de pe buze.

Luni de zile mi-au maltratat bucile, până mi le-au făcut numai o rană. Apoi, m-au condamnat la închisoare. După închisoare, iar bătaie și pe urmă iar închisoare! A ținut, asta, câțiva ani de zile. Credeam că am să mor. Dar tot n-am zis ca ei și la urmă m-au gonit din cazarmă ca nedemn de serviciu. Un an întreg am fost bolnav și incapabil să-mi câștig pâinea. A fost acea vreme în care inima mea s-a bucurat mai mult ca oricând, căci e scris: „Fericiți cei ce vor fi jigniți și asupriți și schingiuiți pe nedreptate, pentru mine”.

Aici, Vasile tăcu și, gâfâind, cu fața schimonosită de spaimă, de parcă retrăise drama de la cazarmă, se uită la bătrân care, intimidat, zise:

— Dacă e adevărat tot ce spuseși tu acu, ei bine, eu n-aș putea să sufăr ca tine pentru Domnul. Mai întâi pentru că eu nu mai am buci. Am lăsat bucăți din ele prin toate curțile bogaților pe unde am tăiat lemne.

Bucătăreasa grasă strigă:

— I-au mâncat bucile bogații!

Adventistul, care crezuse că a aruncat sămânța lui pe pământ roditor, băgă de seamă că nu făcuse decât să provoace o ilaritate generală. Își luă pălăria și plecă. Cei care erau străini de „Birou” îl urmară. Începuse să se facă noapte.

Leonard deschise sertarul mesei în care se afla jimbla lungă și, așa cum făcea aproape în fiecare seară, începu să mozolească pătrățele de pâine, pe care le tăia cu briceagul, dovedind o mare grijă ca bucățile să fie perfect simetrice. Puțina lumină care mai întârzia în încăpere cădea blând pe trăsăturile feței lui. N-avea deloc aerul nenorocit. Nu părea nici măcar resemnat sorții lui, despre care cel dintâi lucru care se putea spune e că n-avea nimic vesel.

Leonard sta cu ochii țintă în stradă, pasiv, ca într-o așteptare neutră, cu toată fixitatea imperioasă a privirii sale. Starea lui sufletească părea să fie aceea a unui om plin de griji, dar calm.

Totuși, afacerile „Biroului” mergeau prost. Nu ieșea decât chiria și o slabă subzistență. Într-un cuvânt, patroni și agenți, între care și Mihail, se vedeau puși la regimul pâinii goale, afară de Cristin care nu trăia numai din beneficiile „Biroului”. Firește, patronii câștigau mai mult decât agenții, dar, ca de obicei, Leonard se grăbea să dăruiască amantei sale orice sumă care trecea de zece lei. Când avea dublu sau triplu, era sărbătoare. Atunci se delecta o zi sau două în tovărășia iubitei lui, după care se întorcea repede la pâine goală și la banca din „Birou", unde petrecea nopți de insomnie.

Adrian înțelese că și în seara aceea enigmaticul personaj va face parte din comunitate. Băgă de seamă că Niță și Macovei nu erau deloc vorbăreți și se lămuri asupra stării pungii lor, când îi văzu ducându-se fiecare să-și cumpere câte o pâine neagră de zece bani, pe care o mâncară, tăcuți, stând pe bănci.

Macovei, cu aerul lui de voios resemnat, provoca mai multă milă decât Niță cu mutra lui mânioasă.

„Celălalt suferă mai mult”, își zicea el, privindu-i pe furiș. Îi făcu semn lui Mihail să-l însoțească afară.

— Ei bine? îl întrebă el în stradă.

— Ei bine! repetă Mihail surâzând. Uite-așa! Rea de tot, săptămână asta din urmă. Cred că numai Vasile și moș Florea au scos câțiva lei, dar nu ei au nevoie mai mare, pentru că au neveste care muncesc și chiar fac mici economii. Macovei și Niță nu fac decât să se îndatoreze la Cristin, care e destul de amabil cu ei. Nu le refuză niciodată o băncuță.

— Dar tu cum stai cu casa?

— Douăzeci de lei, dintre care cincisprezece sunt ai tăi și numai cinci ai mei. De vreo lună, partea mea scade mereu. Partea ta, sau ce-aduci tu, ne salvează.

— Ce-nsemnează, „partea mea”, „partea ta”?

— Nimic. Spun ce e.

Mihail zâmbea, dar se vedea bine că era trist.

— Vezi-ți serios de lucru, îl sfătui el. Silește-te să-l păstrezi cât mai mult. Dacă pui și tu de mămăligă, suntem pierduți! În clipa asta, aportul meu e nul. De nu-mi va merge mai bine, va trebui curând să mă hrănești tu. Așa că nu mai repeta *blau-montagul* de azi.

— Ce-ai mâncat aste două zile?

— Pâine cu brânză. Ce-o să mâncăm și-amândoi, astă-seară. Nu-i o nenorocire. Mai ales pentru tine, care nu numai că te-ai îndopat bine, dar care te-ai mai și regalat cu un articol care-mi lipsește mai mult decât pâinea.

— Fiindcă veni vorba: cum stai cu Tasia?

— Sunt aproape s-o conving. Numai să n-o convingă Cristin înaintea mea. I-am văzut făcându-și semne cam suspecte. Ai băgat de seamă că au dispărut aproape în același timp? Dar n-o poate avea decât în cămăruța de lângă „Birou” și atunci am să știu. Dacă-mi joacă festa și de data aceasta, îl sugrum!

A fost o seară mai tristă ca întotdeauna. Pe la ceasurile zece, pensionarii „Biroului” simțeau că zadarnic așteptau unul de la altul o vorbă care să stârnească vreun subiect de discuție, în stare de a-i ajuta să le treacă o parte din noapte. Stăteau așa, lungiți pe bănci, cu trupurile nemișcate și chipuri pe care lumina felinarului ce se răsfrângea puțin în odaie le făcea ca de stafii. Numai Niță se scula din când în când și da mereu târcoale încăperii, zbătându-se ca o fiară în cușcă, scuipând și monologând blesteme nedeslușite, dar Leonard îl rugă politicos să se astâmpere, spunând că manejul lui îi dădea dureri de cap. Și când ceasul de la spitalul Colțea bătea unsprezece, „Biroul” avea iar înfățișarea lui de azil de noapte, fiecare dormind sub pătură sau palton, la locul lui obișnuit: Niță și Macovei în fund de tot; Leonard, la dreapta, sub fereastra odăiței lui Cristin; Adrian și Mihail, pe salteaua lor, la picioarele mesei. Ultimul murmur, înainte de a-i prinde somnul, li-l smulse bietul „Mefisto”, care se năpusti asupra

felinarului cu obișnuita lui lovitură de baston și țipă un lung și sinistru:

— Pa-ri-ii-is!

Pentru ca să dispară numaidecât.

Crezând că nebunul avea de gând să-i plictisească, Niță ridică repede capul, gata să-l ia la goană. Apoi se vârî iar sub zdreanța lui, reflectând:

— Paris! Cine dracu' poate vedea Parisul? Numai bogații și nebunii!

Mihail, cu gândul la Tasia, așteptase îndelung ca vreun zgomot în odăiță să-i vestească o nouă vizită nocturnă a lui Cristin, cu vreo nouă cucerire și care putea să fie de data aceasta chiar „mocănuța”. Știa că muieraticul pătrundea cu băgare de seamă, printr-o intrare separată, care dădea în curte. Dar, obosit, adormi în cele din urmă, aproape liniștit. Și, odată furat de somn, rar i se întâmpla să se deștepte până dimineața. Știa să-și alunge, prin autosugestie, orice pricină de insomnie.

Nu tot așa se întâmpla cu Leonard, care avea mai multe nopți albe. El fu și cel dintâi care îl auzi pe Cristin când sosi după miezul nopții.

— Na, a venit! mormăi el morocănos.

Timbrul sonor al vocii sale îl trezi pe Adrian, care dormea totdeauna foarte ușor. Nu înțelese nimic, dar deschizând ochii, întâlni privirea patronului.

— Ce e? șopti el.

— Începe Cristin „muzica”! răspunse celălalt din vârful buzelor.

„Muzica” era zgomotul nunții perechii de alături: patul care scârțâia foarte tare și, adesea, suspinele și gemetele muierii. Cristin era uneori întrebat:

— Ce naiba le faci tu mânzatelor tale, de mugesc atâta?

— Le place! răspundea el mândru.

Plăcerea aceasta, la care se adăuga și scârțâitul ritmic al patului, făcu și în noaptea aceea să fie

„muzica” nespus de violentă. Știa și Adrian, ca toți de-acolo, despre ce era vorba și ar fi vrut să se silească s-adoarmă iar, dar era curios acum să știe dacă partenera nu era cumva prietena lui Mihail. Ascultă, cu atenție, toată partitura, care se termină fără să-l fi lămurit. Somnul îi îngreuna pleoapele, când alături începu o nouă partidă.

De data aceasta, se auziră adevărate țipete și el recunoscu limpede vocea Tasiei, care zicea:

— Dă, dragule, dă tare!

Încremenit, Adrian se uită la Leonard care, în aceeași clipă, ridica brațul și ciocănea în fereastră:

— Mai încet, Cristine, pentru numele lui Dumnezeu!

Adrian era sigur că Mihail avea să se deștepte, să afle adevărul și să provoace scandal, dar bietul pretendent dormea dus, fără să aibă habar de nimic. Din fericire, după ce li se atrase atenția, gălăgia celor doi smintiți se micșoră, treptat, până ce totul reintră în liniște.

Totul, afară de ceva cam ciudat, ce Adrian băgă de seamă la Niță, care dormea pe o bancă așezată în imediata lui vecinătate. Întors cu fața la perete, Niță făcea niște mișcări ce-l îndemnară pe zugrav să se uite mai atent. Nu bănuia nimic, dar intrigat de regularitatea gesturilor trădate de mantaua cu care se învelea Niță, se ridică într-un cot, sfredeli cu privirea clar-obscurul încăperii și înțelese. Își aduse, adică, aminte că într-o zi Mihail, înfuriat de lipsa de rușine a lui Cristin, îi mărturisea:

— Ce e mai trist, este că în timp ce Cristin face dragoste cu câte o femeie, Niță face singur, săracul! Pândește toate acele momente și nu scapă unul măcar.

Adrian, ridicat acum în capul oaselor, vru să-și dea seama dacă Macovei și Leonard știau ce se petrece. Primul nici nu mișca. Își avea culcușul pe o bancă situată în colțul cel mai întunecat al „Biroului”. Nu se putea ști dacă dormea sau nu. Desigur însă că cel de-al doilea, care dormea anevoie, știa. Totuși, cu toate că în

preajma lui era destulă lumină și cu toate că erau aproape unul de altul, Adrian nu putu să citească nimic pe figura liniștită a lui Leonard, nici chiar când Niță miorlăi, la sfârșit, un suspin, destul de tare ca să fie auzit. Geamătul acela îi îngheță inima lui Adrian.

„Iată și plăcerea lui?” gândi el, culcându-se iar.

Adrian nu era chiar cu totul novice în ceea ce privea practica acelui soi de plăcere. Îl inițiaseră între paisprezece și șaisprezece ani, niște ștrengari de aceeași vârstă, dar mult mai experți în materie. A cunoscut atunci o epocă în care scurta bucurie zilnică ce i-o procura viciul alterna cu lungi ceasuri de regret. Căci băgase de seamă că de când contractase obiceiul acela vătămător, constituția lui fizică, robustă până la acea epocă, dădea mereu înapoi, făcând la urmă din el, un băiețaș slăbănog, aproape pirpiriu. S-a vindecat la timp, cu o energie pe care n-a putut-o aprecia decât mult mai târziu, grație unei cărți de educație sexuală care i-a dezvăluit înspăimântătoarele primejdii la care s-ar fi expus, dacă ar fi continuat. Dar tot cartea aceea care, smulgându-l din ghearele viciului, avea să-l îndrepte pe calea firească, l-a scârbit și l-a mai înspăimântat descriindu-i, cu ajutorul unei sumedenii de ilustrații, nenumăratele și aproape nevindecabilele boli, cu care acea cale era semănată la mai tot pasul, pentru adolescent. Ceea ce l-a făcut pe el să aștepte ca, de-abia în pragul vârstei de nouăsprezece ani, să cunoască femeia, în persoana frumoasei servitoare unguroaice din casa Thuringer. Dar din ziua aceea a fost un tânăr sănătos, normal. Știa că are nevoie de femeie, cum avea nevoie de pâine, de aer și de libertate. Nu putea, desigur, s-o aibă oricând poftea, dar asta nu era un motiv, își spunea el, să se despăgubească revenind la acel viciu din adolescență, pe care aproape îl și uitase. Așa că pe Niță nu-l pricepea.

„Ce dracu’! Din tot norodul de muieret cu care se freacă zilnic în «Biroul» acesta, nu găsește el niciuna

care să-l placă? E, totuși, băiat drăguț”. Dar își aminti că bietul Niță lupta cu o mizerie prea neagră ca să mai îndrăznească să se apropie de-o femeie. „Iată ce m-așteaptă dacă ajung, într-o zi, în halul lui! Are dreptate Mihail, trebuie să mă țiu bine!”

Și, cu toate astea, știa el cu vârf și-ndesat ce însemna aceea: să se ție bine! Umilințe fără sfârșit pe care trebuia să le înghită cu capul plecat. O muncă de rând și plătită prost, în timpul căreia nu trăia decât pentru patron. Un chin zilnic. Imense dorințe de libertate, de hoinăreală, pe care trebuia să și le înfrâneze brutal. O societate respingătoare de tovarăși de muncă a căror vorbărie seacă, a căror mentalitate imposibilă și ale căror intrigi agresive, îi repugnau mai mult decât orice. Nu! N-avea comun cu lumea aceea decât lanțul robiei. Atât, atât! Cum i-ar fi fost deci cu putință să ție bine, să „ție cu dinții” o asemenea robie, cât mai multă vreme, așa cum îi recomanda Mihail? Ah, el nu știa despre ce iad era vorba?

Îi pierise somnul de tot în cadrul sinistru al acelui „Birou-azil”, problema existenței i se înfățișa într-o lumină mai neagră ca niciodată.

Iar mâine? Mâine ce va fi?

Ziua următoare, pe șantier, temerile sale se împliniră. La ceasurile șase dimineața, pe când, într-un colț al atelierului, Adrian își schimba hainele, contramaistrul îi spuse arțăgos:

— Nu te dezbrăca! Așteaptă să vie patronul!

— De ce?

— Mai ai nas să mai mă întrebi de ce? Ei uite, ca să te înveți minte! *Blau-Montag*, hai?

„Uite cine vrea să mă învețe minte”, gândi Adrian, așezându-se pe o ladă cu vopsele și aprinzându-și o țigare. „Dacă jigodia asta ar fi dictator în țară, i-ar trimite la spânzurătoare pe toți aceia care fac *blau-montag*”.

Adrian știa că șeful atelierului era și mai brută decât patronul, care a trebuit adesea să intervină pentru a-i tempera violențele verbale cu care împroșca pe lucrători și să le dea dreptate acestora. Era un omuleț uscățiv, rău ca râia, foarte slab la meserie și care purta pică oricui îl întrecea în pricepere. Un singur merit avea, destul de trist și acela: scotea lucru mult, zorind oamenii, nepermițându-le să sufle un minut, ținându-i de rău până și pentru timpul folosit ca să urineze. Asta le convenea tuturor patronilor, care îi plăteau pe câinii aceștia cu câte un leu mai mult pe zi decât cel mai bun lucrător! Pentru leul acela, contramaistrul era gata să-și vândă și sufletul, diavolului. Adrian îl ura de moarte.

Lucrătorii soseau, unul după altul, gâfâind, dezbrăcându-se în galop, bâlbâind o scuză pentru mica întârziere de care se știau vinovați. Călăul îi întâmpină cu tradiționala bruftuială:

— Natural, tramvaiul e de vină! Totdeauna! Sau depărtarea! Sau ceasul care nu vi se potrivește niciodată cu al meu! Puturoșilor! Derbedeilor! Hai, hai odată, mai repede! E ceasu’ șase și un sfert!

Și imediat, luând un ton glumeț, începu să-și bată joc de Adrian:

— Uitați-vă, mă rog, la domnu’ cu ștaif! Ce scrobit e dumnealui! Și ce de dimineață a venit azi, doar i s-o uita cheful de ieri. Își închipuie că asta o să i se treacă așa, ca și cum nu s-ar fi-ntâmplat nimic! Vita!

Adrian sări ca ars:

— Vită ești tu! Idiotule! Și dacă nu-ți stăpânești fleoanca, îți arunc oala asta în cap!

Zicând acestea, puse mâna pe o oală cu vopsea, dar totul se sfârși aici, pentru că intră patronul și primul lui cuvânt fu să observe că nu era încă nimeni la lucrul lui.

— După cum vedeți și dumneavoastră! se linguși contramaistrul. Și-n fiecare zi, la fel! Nu știu ce să le mai fac!

— Și tu? îl întrebă patronul pe Adrian. Nici n-ai început să te dezbraci?

— Nu l-am lăsat eu, zise șeful. Știți, a lipsit ieri de la lucru.

— Ei și? A lipsit, mi se pare, pentru întâia oară. O săpuneală, și-atât! Hai, ștergeți-o! Nu-mi pierdeți vremea cu palavre!

Toată lumea fu îmboldită ca o turmă, în cap cu șeful, care nu prea mistuia încheierea neprevăzută pe care o dăduse patronul conflictului său cu Adrian. Ducându-l să-i dea de lucru, bruta îl strânse pe tânăr de braț și îi zise, scrâșnind din dinți:

— Ai să mi-o plătești tu!

— Nu m-atinge, scârnăvie!

Slugoiul se depărta, laș, dar îl făcu într-adevăr să i-o plătească. Adrian avu o săptămână infernală. Contramaistrul nu i-a permis să termine niciuna din lucrările începute, precum era obiceiul care acorda lucrătorului calificat momente de răgaz la urmă, după ce îi impusese la început eforturile cele mai grele. Toată săptămână, Adrian n-a făcut decât să răzuie, să frece și să spele. Alți lucrători veneau apoi să continue și să termine un lucru pe-ndelete, curat și ușor.

N-a suflat un cuvânt. S-a făcut că nu bagă de seamă nimic, voind să vadă cât are să țină persecuția și hotărât să se plângă patronului, dacă nu-l scotea de la munca brută. Pentru că nu era îngăduit contramaistrului să întrebuințeze pe om, plătit cu patru lei pe zi, numai la lucrări pregătitoare, pe care le execută ucenicii sau hamalii. Apoi, gândul de-a părăsi șantierul, dându-se bătut în ochii dușmanului care-l persecuta, ar fi însemnat să-i acorde acestuia o satisfacție pe care era vădit că o urmărea! Nu! Mai bine să crape încovoindu-se la muncă silnică!

Răsplata n-a întârziat să-i vină, ea singură. În ultima zi a săptămânii, pe când Adrian spăla cu sodă caustică

vopseaua veche a unei uși, l-a văzut patronul și s-a înfuriat, chemând pe șef:

— De ce își pierde omul acesta timpul cu asemenea corvezi? răcni el. E un bun „fațadier”. Pune-l imediat pe scara mare, la partea de răsărit a fațadei.

Lucrau la „Hotel de France”, în calea Victoriei. Acolo, și chiar în ziua aceea, a trebuit Adrian să părăsească șantierul, dar într-un chip neprevăzut și caraghios.

Ziua era pe sfârșite. Adrian, cocoțat în vârful scării, văruia o porțiune de la etajul al doilea al clădirii. Dedesubt, alt lucrător, camarad bun, făcea „legătura” cu el. Jos de tot, un al treilea om spoia parterul. Între un lucrător și altul erau distanțe de câte un metru sau doi. Care dintre ei trei a scuturat bidineaua plină cu var și a stropit din belșug pe un mândru colonel care tocmai trecea pe dedesubt, încălecând barierele și netinând seamă de avertismentele placardate, ancheta n-a putut-o stabili. Fapt e că ofițerul, numai var din cap până-n picioare, a făcut o gălăgie nemaipomenită, a chemat gardistul și-a cerut să i se plătească uniforma, jalnic terfelită. Patron, lucrători și colonel se transportară la circumscripție unde, firește, un atât de mare personaj nu putea să nu aibă câștig de cauză, cu toată constatarea oficială a barierelor și a tăblițelor cu „Atenție la zugrăveală”, care înștiințau pe trecători de lucrările în curs de executare. Cunoscând bine justiția țării și preferând o înțelegere prin bună-nvoială, riscurilor și belelelor unui proces costisitor, patronul a plătit pe loc o sumă anume și reclamantul și-a retras plângerea. Dar, Adrian și camaradul lui de la etajul întâi, au fost concediați chiar în acea seară.

Adevărul în afacerea asta era cu totul altul și Adrian îl știa. Desigur, ofițerul n-avea dreptate, căci escaladase barierele, dar nici n-ar fi putut să fie atât de îngrozitor stropit, chiar numai din nebăgare de seamă. Fusese „botezat” dinadins. Camaradul său de la etajul întâi, un drac de băiat, îi cam plăcea, să facă de-astea.

Lucrând deasupra lui, Adrian îl surprinsese de mai multe ori încărcând bidineaua și descărcând-o apoi puternic în capul câte unui pașnic trecător. Asta era plăcerea lui și pedeapsa pe care o aplica celor care nu țineau seama de bariere. Odată isprava făcută, puteai jura că habar n-avea de nimic. Îl vedeau netulburat și atent nevoie mare la ce lucra, în timp ce jos pietonul stropit răgușea țipând în zadar. Apoi râdea cu hohote.

De data aceasta, joaca lui n-a putut trece fără să aibă urmări. Patronul văzuse bine că nu era vorba de câteva picături de var căzute din întâmplare. Bietul colonel primise în cap o găleata întreagă de var. Dar cum lucrătorul de la parter fusese scos din cauză, la anchetă, Adrian n-a vrut să scape și el, la rândul lui, cu prețul unei denunțări a vinovatului, cu atât mai mult cu cu cât erau buni prieteni. A tăcut, și-a încasat ultima plată, și s-a dus să-i povestească lui Mihail hazlia întâmplare.

Mihail i-a aprobat purtarea:

— Nu puteai face altfel. Dar acum stăm prost. Poate o fi chip să găsești de lucru într-alta parte. În sfârșit, ce-o fi să fie.

Și pentru că a doua zi, duminică, Lucia îi aștepta pe amândoi cu o rață pe mazăre, ei bine, nu era momentul să fie triști.

Trăiască Lucia și… rața ei!

VI

„București, 10 august 1904

Am primit cei cincisprezece lei pe care i-ai trimis. Ești mereu bună cu mine, cu toate greșelile mele. Dar poți spune matale că din răutate fug de-acasă? Nu, mamă, așa e soarta mea. Și soarta e inima noastră. Suntem mari, sau mici, sau mediocri, prin inima noastră, căreia ne spunem orbește. Ea ne duce și la bine și la rău. Unde mă va duce a mea? Cine poate ști? De dimineață până seara, nu mă gândesc decât la lucruri mari și frumoase. Aș vrea să fiu de folos omenirii acesteia care suferă, din vina ei, datorită egoismului ei. Dar gândul meu se îneacă în propria mea mizerie.

Azi-dimineață, când factorul mi-a adus mandatul tău, eram flămând ca un lup în toiul iernii. De o săptămână, eu și Mihail mâncăm numai pâine goală, și numai una neagră de zece bani, amândoi, o dată pe zi. Nu mai lucrăm deloc, Bucureștiul e pustiu. Bogătașii au plecat în vilegiatură. Ne-o merge poate mai bine, când s-or întoarce. Până atunci, greu de noi!

Dar nu moare omul de foame. Și află că, în mizeria asta a mea, eu nu sunt nefericit decât pe jumătate. Aș fi total nenorocit dacă, chiar de-aș mânca numai pui fripți, aș fi nevoit să trăiesc, călcându-mi pe suflet.

Ce păcat că n-ai învățat să citești și să scrii! E supărător să corespondezi prin mijlocirea altora. O rog pe Ileana să scrie mai citeț și să nu pună decât cuvintele matale, nimic mai mult. Și îi mulțumesc.

Te strâng în brațe și îți sărut mâinile arse de leșie.

Fiul tău,
Adrian,
care împlinește azi douăzeci de
ani și care va mânca pe săturate,
grație bunătății matale".

Destin de om generos. Nimic mai crâncen!

Unei canalii îi sunt îngăduite toate nesocotințele și toate nebuniile: nimic nu i se va întâmpla. Va ieși totdeauna la liman. Nu va cunoaște niciodată grozăviile mizeriei. Pe când omului cu inima largă, cea mai mică ușurință ce și-o îngăduie, îi aduce nenorociri și numai nenorociri.

Tristețile existenței sale de vagabond, Adrian le ascundea totdeauna mamei sale. Știind-o destul de necăjită, nu voia s-o mai amărască și el, mărturisindu-i adevărata lui stare, așa cum îi cerea dânsa în toate scrisorile mâzgălite de Ileana, o tânără vecină, aproape și ea analfabetă.

„Zici tu zice măta că lucrezi dar io nu te crez zice mama Zoița îm spune mie inima în fiecare seară mi să bate tare ochiu stâng ș-am fost și la Baba tinca dă mea dat în cărți și știu că tu sufer că nai de lucru... iadivărat am fost și io dă mam uitat în cărți”...

Ca să-i scrie el maică-sii o scrisoare atât de sfâșietoare, a trebuit ca mizeria lui să fie dintre cele mai negre. Și încă nu-i spunea tot adevărul. Nu „de o săptămână”, ci de-o lună mânca el numai pâine goală, nemaivorbind de zilele în care Mihail și cu el nu gustau decât apă.

Rând pe rând, frumoasele lor haine fuseseră, toate, vândute – zece lei costumul – și banii mâncați. Cămășile lor cele mai bune fură și ele date negustorului evreu, una câte una, pe un leu bucata. A fost o prăbușire, care în mai puțin de două săptămâni îi făcu să atingă fundul abisului. Spunea Mihail:

— Ce ni s-a întâmplat nouă, nu se poate vedea decât prin porturile Mediteranei, unde soarele îl face pe vagabond nebun de bucurie, îl amețește într-atât, încât îl îndeamnă să făptuiască cele mai formidabile dobitocii. Așa am cunoscut odată, la Smirna un tânăr conte rus, un fluieră-vânt pe care familia lui îl exilase la Tobolsk și de unde fugise după ce-a falsificat iscălitura lui tată-său și

a escrocat o mare sumă de bani. Când a debarcat la Smirna avea încă vreo mie de ruble, dar nici opt zile nu trecuseră, cred, și contele meu se repatria, prin consulat, într-o stare de mizerie la fel cu a noastră. Își vânduse tot, ca și noi, până la ultima cămașă, și spunea că pentru soarele Smirnei „merită să-ți jertfești chiar și dindărătul”! La fel ca junele conte am făcut și noi. Și recunosc că de data aceasta, eu sunt marele vinovat sau, mai bine zis, frumoasa mea Polixenia, care fu soarele meu smirniot, un astru care, vai, n-a strălucit decât trei zile. Dar ce vrei!…

Adrian nu „voia” nimic. Înțelegea. Totul se produse ca o vijelie, în duminica aceea frumoasă când fuseseră invitații Luciei, fată de treabă care, știindu-l pe Mihail singur, îi pregătise o delicioasă surpriză: pe Polixenia!

S-au dus la Lucia devreme, gătiți și sclivisiți ca niște fanți. Mihail, care încasase câteva bune „plasamente”, hotărâse „un mic chefuleț”. L-a așteptat unul mare și cam costisitor, dar vina a fost a destinului. El se gândise numai la o scurtă și nevinovată petrecere:

— „Casa” noastră dispune de cincizeci de lei. Nu riscăm deci nimic, dacă rup din ei zece ori cincisprezece, ca să-mi plătesc o păpușică pe care va ști ea Lucia să mi-o afle printre camaradele ei. Spune și tu dacă n-am dreptate: „postesc” de mai bine de-o lună. Așa că astă-seară vreau să fac bairam.

Și ce mai bairam a fost.

Introduși de servitoare – să tot fi fost ceasurile unsprezece – rămaseră înmărmuriți când se văzură în fața unei tinere necunoscute, o adevărată frumusețe orientală care, deloc tulburată, părăsi divanul și veni spre ei cu mâinile întinse:

— Nu e, domnilor, nicio nevoie să vă prezentați. Vă așteptam. Prietena noastră s-a dus să cumpere ceva icre și niște vin bun. Se-ntoarce numaidecât.

Adrian și Mihail se priviră, muți, fâstâciți, uluiți. Ce era cu femeia aceea, cu „odalisca” aceea, care îi primea

și le vorbea de parcă era la ea acasă? Nu putură, în primele clipe, să facă altceva decât să-și aprindă câte-o țigare și să contemple apoi covoarele, ca niște școlari.

Falsa gazdă chemă servitoarea:

— Adă țuică și măsline!

Erau salvați! Tăbărâră pe rachiu și dădu fiecare pe gât la iuțeală câte trei păhărele, unul după altul. Tânără bău numai unul. Sta liniștită pe divan și se făcea că răsfoiește un jurnal de mode, dar cei doi prieteni băgară de seamă că de-abia își stăpânea un râs nebun. Adrian își luă inima în dinți:

— Oricum, doamnă, ar trebui să ne spuneți cu cine avem onoarea de a… de a… de a sta de vorbă, ca să zicem așa, deși suntem muți ca niște pești. Dar e vina dumneavoastră!

Ea izbucni, în sfârșit, și râse până se sătură, apoi se apropie de Adrian:

— Afurisit de prieten uituc! Persoana mea nu-ți amintește de nimeni?

Adrian încremeni în picioare, suportând greu ochii aceia negri, cu care necunoscuta îl sfredelea pe sub genele și sprâncenele tot așa de negre.

— Pe nimeni! bolborosi el.

— Nici chiar pe o anume prietenă care venea uneori în vizită la Lucia, în strada Griviței, la Brăila?

Adrian dădu din cap, negativ.

— Ce naiba! exclamă ea. Doar nu erai chiar așa de mic! Aveai vreo opt-nouă ani. Ei, atunci trebuie să mă prezint. Îmi pare rău, pentru că nu-mi place deloc numele lui bărbatu-meu: Polixenia… Topolog!

— Ah, Polixenia! strigă Adrian. Bou mai sunt! Adevărat, acum mi-amintesc. Dar, recunoaște și tu, că erai, pe-atunci, urâtă ca o ciumă.

— Pe când acum? făcu ea, orgolioasă.

— Acum? Lăsând la o parte pe… „Topologul” acela îngrozitor, ești o păpușă!

— Da, o păpușă! o păpușică! întări Mihail, pe jumătate beat, beat de țuică și de speranțe. Și, sculându-se, stăpân pe el, semeț, ironic, luă o mână a Polixeniei, i-o sărută, apoi:

— Permiteți-mi: Mihail Mihailovici Kazanski, duce de Sahara! proclamă el și îi sărută din nou mâna.

Apăru Lucia:

— Ei bravo! Merge mai repede decât…

— …Decât ce? îi tăie vorba Mihail, repezindu-se spre buna lui prietenă și luând-o în brațe. Poți spune că nu te-așteptai? Și-ncepu să se-nvârte prin odaie, apoi în cealaltă dădu de copil, îl acoperi cu sărutări și sfârși prin a urla, cu brațele la cer: „O, ho! dar azi e sărbătoare, copii! E bairam!” Și mai goli, unul după altul, două păhărele de țuică.

— Nu-i așa că știu să mă gândesc la toate? zise Lucia.

Mihail se uita extaziat la tânără orientală:

— Polixenia… Polixenia! Asta-nseamnă, pe grecește, *mult străina!* Dar eu? Eu? Nu sunt, oare, și eu mult străinul?

— Știți grecește? întrebă Polixenia.

— Știu amândoi, zise Lucia.

Polixenia exclamă:

— O! dacă-i așa, am să vă cânt astă-seară: *Stasso, stasso, émorfi micrula!*

Mihail își pierdu capul de tot. În picioare, aprins la față și cu părul vâlvoi, ridică o mână:

— Ascultați, copii, închipuiți-vă că voi muri astă-seară.

— Să mori astă-seară? zise Lucia. Nu cred! Astă-seară nu vei muri, ci mai degrabă te vei culca cu grecoaica asta frumoasă – nu-i așa, Polixenia?

Grecoaica îi înlănțui gâtul:

— Da, palicarul meu, vei muri în brațele mele, astă-seară.

— Ascultați! reluă Mihail. E bairam! Iau comanda! Totul pentru dragoste, azi! Nu-i așa, Adrian?

Cei doi prieteni se priviră. Și numai ei pricepură semnificația privirilor lor.

— Da, aprobă Adrian! Totul pentru dragoste!

— Ce-o fi să fie, nu-i așa, Adrian?

— Așa e, Mihail!

— Și niciun regret?

— Niciunul!

Mihail își luă pălăria:

— Într-o jumătate de ceas, m-am întors!

Voiră să-l oprească, dar el era deja afară.

— Unde se duce? întrebă Lucia.

— Știu eu? răspunse Adrian. Știu atât, că e fericit! Diavolițe de femei, ce sunteți!

La masă, Adrian băgă de seamă că Mihail nu mai avea în deget inelul său de aur, împodobit cu un frumos smarald.

„Va să zică, de-aceea mi-ai fugit ca o furtună?” gândi el. „L-o fi vândut sau numai l-a amanetat?”

Mihail trezit puțin din păhăruțele lui, își mânca rața pe mazăre și răspundea domol la întrebări, părând că meditează tainic ceva. Îi pierise elanul. Și, încă o dată, Adrian putut să constate distincția acelui om care, fără să-și dea cea mai mică silință, își trăda prin toată atitudinea lui, noblețea originii sale.

„La masa asta, singurul binecrescut e el. Pe când noi, niște bădărani”.

— Dar de ce nu mai beți? îndemnă Lucia. Erați mai veseli adineauri. Și mai ales tu, Mihail, ți-ai pierdut buna dispoziție în misterioasa-ți plimbare? Ce-ai făcut pe unde-ai fost?

Mihail ocoli întrebarea:

— Nimic care să merite o discuție. Și ai face mai bine să ne spui, lui Adrian și mie, din ce colecție rară de păpuși ai ales-o cu atâta gust pe frumoasa noastră Polixenia.

— A, da! Norocul tău. Bărbatul Polixeniei…

— To-po-log! urât mai sună. Doamne!

— Sună urât, dar se poartă frumos! Își ajută nevasta să-l înșele cu tine. Ei, da! Topolog e un ilustru cizmar și șef socialist la Galați, unde are o prăvălie…

— Cum, Polixenia vine acum de la Galați?

— Da, iubite duce… de Sahara! Pentru că în aste trei zile, azi mâine și poimâine, socialiștii țin primul lor congres. Și pentru că Polixenia are aici o mătușă bătrână pe care e vorba s-o moștenească, bărbatu-său nu s-a opus ca nevastă-sa să-l însoțească și să-și petreacă aceste trei zile la ea.

— Dar nu toată vremea, zise Polixenia. Așa, de pildă, azi la cinci, trebuie să mă duc să-mi întâlnesc topologul la serbarea câmpenească de la Băneasa, unde congresiștii din provincie vor căsca gura la defilarea steagurilor și a forțelor socialiste din Capitală.

— La cinci? tresări Mihail. Dacă-i așa, sunt un om mort.

— Nu de tot! Până atunci, vom avea timp să ne iubim de șase ori în șir.

— De șase ori în șir? Dumnezeule! Ești obișnuită cu asemenea Herculi?

— Iată de ce trebuie să bei! zise Lucia. Și, din clipa asta, trecem la vinuri franțuzești.

— Hm! făcu Mihail. Parcă cele românești ar fi având vreun cusur! De exemplu, colea, un Cotnar adevărat!

— Nu-i nimic! Eu sunt amorezată de Franța. Mie-mi place Parisul. Ah, Paris! Cui mă va duce acolo, îi voi fi sclavă un an de zile!

— Cunosc eu unul care se duce în fiecare zi. Numai că aleargă cam prea repede.

Adrian pufni în râs și trebui să le spună și femeilor povestea bietului „Mefisto”.

— Oricum, zise Mihail, melancolic, nu e chiar o plăcere pentru noi, faptul că Polixenia ne părăsește chiar de la cinci.

— Numai pentru un moment, puiule. Seara, teribilii șefii socialiști vor avea o lungă ședință de Comitet, unde eu n-am ce căuta.

Adrian se lovi cu palma în frunte:

— Am o idee! Vom merge toți la serbare. Nu sunt oare și eu un fel de socialist? Ne vom face că nu ne cunoaștem. Și, la sfârșit, ne vom regăsi. În felul acesta, Mihail nu-și va pierde din vedere nebănuita lui comoară.

Toată lumea găsi ideea genială. Năvăliră pe vinurile franțuzești.

La ceasurile trei, Adrian și Lucia plecau spre Băneasa.

— Vom fi mereu pe lângă bufetul congresiștilor. Trăiască dragostea, copii!

O serbare câmpenească socialistă, la vârstă aceea de aur a socialismului și a credinței în umanitate, era un spectacol care îi aprindea sângele și celui mai blazat dintre sceptici. O lume întreagă de martiri ai muncii obligatorii, devenită insuportabilă din cauza unei crude exploatări ce se afla la începuturile ei, venea să-și strige arzătoarea nădejde într-o eliberare pe care o voia apropiată. Pădure, soare, plin aer și gălăgioasă fraternitate. Nu era chip pe care să nu fluture cel mai senin surâs. Nu era suflet care să nu fi fost pregătit pentru marea jertfă. Totala și universala credință în viitorul umanității. Omul, bruta aceasta, credea în el însuși.

Tovarășe! Ce ești tu? Sondor din Câmpina? Dulgher din Galați? Țesător din Iași? Hamal din Brăila? Ceferist din Constanța? Vino să ciocnim un pahar! Jos capitalismul! Trăiască Internaționala socialistă!

Și-atât. Nouă creiere din zece nu știau nimic mai mult. Dar câteșinouă erau hrănite de inimi generoase, cum nu se vor mai afla altele vreodată. Idealismul acela și-a trăit traiul. Marea eliberare va fi opera unei lumi dezamăgite. Operă moartă. Fiecăruia, halca lui de pâine, unsă cu

fierea sărăciei spirituale. Acesta e destinul brutei umane triumfătoare.

Crepusculul acelei zile de iunie începea să turtească figurile, schimonosindu-le, când, ameţiţi de vin şi istoviţi de petrecerea laolaltă cu toată poporănimea aceea, al cărei irezistibil antren îi furase, Adrian, Mihail şi Lucia se depărtară puţin de hărmălaie, ca să se plimbe prin pădure şi să respire aer curat. Se îndreptau încet spre bufet ca să mai schimbe o privire cu Polixenia şi să-şi stingă setea.

Mergând aşa, Adrian văzu un bărbat care venea spre el. Tip de sportsman, îngrijit îmbrăcat, dar a cărui întreagă fiinţă trăda un gânditor. Un gânditor fără voia lui, înnăscut, un om care, prin toate amănuntele chipului şi atitudinii sale, părea a fi o inimă şi un creier, într-o roditoare activitate de fiece clipă. Adrian recunoscu în el pe tovarăşul Costi Aloman, secretarul Uniunii sindicatelor muncitoreşti, cea mai bună pană şi cel mai bun orator al mişcării socialiste. Meseriaş, decorator la Palat. Se înapoiase de la Paris, unde stătuse mai mulţi ani şi îşi apropiase o frumoasă cultură generală. Poet discret şi tot aşa de discret adorator al femeii, dar mai ales vorbitor de înaltă calitate: acesta era darul lui cel mai necontestat. Foarte sociabil şi iubit îşi jertfea bucuros rarele sale ceasuri libere, stăpânit de o singură intenţie: de-a se îmbogăţi el însuşi într-o discuţie cu un partener de talia lui, sau să lumineze, să convingă şi să scoată din greşeală un element folositor cauzei. Se putea spune că n-avea altă pasiune mai imperioasă, nici altă ţintă în viaţă.

Afară de Mihail, Adrian nu cunoştea o inimă, o inteligenţă în stare să se măsoare cu frumuseţea acelui spirit, profund, variat, lucind, sever, tolerant şi onest, în întregime devotat idealului socialist, dar fără să fie molipsit de vreun dogmatism. Deloc. Ceea ce făcea din el un şef oarecum izolat de mediul celorlalţi teoreticieni

ai partidului, confuzi, sâcâitori și care se temeau de eclectismul său.

Adrian nu se temea decât de logica lui, ca un sentimental haotic ce era. De aceea, cu toată arzătoarea lui dorință de a-i face cunoștința, se mărginise până atunci doar să-i asculte unele discursuri publice și, o singura dată, într-o berărie, să urmărească – fără a lua parte la ea – o interesantă discuție a lui Aloman cu niște amici politici. Ieșise de-acolo cu convingerea că, pus în fața propriei sale inconsecvențe din punct de vedere socialist, Aloman n-ar face din el decât o înghițitură.

Totuși, el îl iubea și îl admira cu pasiune pe acest idealist, pe acest om superior. Și, văzându-l acum apropiindu-se solitar cu intenția vădită de-a nu-l evita, Adrian îi zâmbi, de departe, în semn de consimțire. Și, de departe, Aloman rosti cu o voce fermă, dar tandră:

— Tovarășul Adrian Zografi, nu-i așa?

— Salut prietenește pe tovarășul Aloman! răspunse Adrian întinzându-i mâna, pe care celălalt o strânse cu o discretă efuziune.

După ce făcu prezentările, Adrian simți privirea vulturului – o privire pașnică, dar de vultur – stăruind asupra mielușelei sale. Asta îi plăcu. Poți oricând ține piept unui om întreg. Și chiar mai cu folos decât cu virtuoasele larve umane.

Aloman întrebă:

— Reușită serbarea noastră, prieteni? Ce ziceți de tot acest norod? Vă văd cam aprinși: v-ați amuzat, desigur, de-a valma cu mulțimea.

— Mai mult decât dumneata, care îmi pari destul de solitar, răspunse Adrian.

— Ceea ce dovedește că masa e demnă de adeziunile cele mai onorabile, chiar și de acelea care își iubesc cu sălbăticie independența.

— Aici mă călcași pe bătătură! Dar, ia spune-mi, nici dumneata nu admiți decât adeziunile *formale?* Nu poți iubi și sluji, fără să faci parte din turmă?

— Chestiunea complexă. Admit și n-admit. Nu pot începe această controversă aici, într-o pădure, obligând o amabilă doamnă să ne asculte stând în picioare.

— Ei bine, e simplu: amicii mei și cu mine suntem gata să vă urmăm oriunde ți se va părea nimerit a aborda o atare controversă. O asemenea discuție cu dumneata e pentru mine de o importanță capitală.

— Adevărat? Și dacă îți dovedesc că teza mea e cea bună, îmi promiți că vei trage din ea consecința cea justă?

— Iată, deci, că-mi și întindeți un laț. Vai, mie! Ce să spun? Vă promit să-mi pun, sub ochii dumneavoastră, inima. O admiteți sau nu?

— Ei, iată că chiar de pe acum vrei să mă prinzi cu faimosul dumitale clește! Ce să-ți răspund? Îți făgăduiesc să fiu, față de dumneata, cu inima în palmă! Ai s-o admiți ori ai s-o refuzi, cum vei crede.

— Ha! Ha! Adică oferi „cleștelui” meu, sinceritatea dumitale absolută. Îmi întinzi o cursă, dar primesc. Și deocamdată nu-ți cer nicio promisiune, sperând totuși că din întâlnirea de azi vom ieși prieteni. Sunt curios să-ți cunosc inima de aproape, deși ți-o cunosc întrucâtva din strălucitele dumitale articole, cărora însă le-ar fi stat mult mai bine în organul partidului.

— Unde n-ar fi găsit decât cinci sute de cititori!

Aloman se sumeți:

— Tovarășe Zografi! Nu uita că omul sfințește locul!

Se duseră la bufet. Urmă o controversă calmă, deși pasionată, care dură două ore. Adrian, în ciuda înfrângerii pe care Aloman i-o impunea treptat și fără replică, binecuvânta în sinea lui minutele pe care le trăia în societatea acelui frumos specimen de militant socialist. Ca totdeauna, Aloman conducea foarte natural dezbaterea și nu permitea nicio digresiune, nicio depărtare de la linia justă a subiectului, înainte ca el să fi fost epuizat și concluzia trasă. Căci Adrian avea prostul obicei, într-o discuție polemică, de-a merge pe

mai multe drumuri deodată, pentru ca până la urmă să le încurce pe toate. Devia fără să vrea. Oratoria nu era darul său cel mai de seamă. Limpede și stăpânitor al subiectului său, era el numai pe hârtie. Aloman constată aceasta și îl scuză, convins de onestitatea desăvârșită a tânărului:

— Fii atent, te abați mereu și îți zăpăcești groaznic adversarul, care te-ar putea crede necinstit. Curios, articolele dumitale sunt atât de luminoase și de logice!

Dezbăteau eterna temă: conștiința revoluționară a militantului socialist. Adrian spunea: *independență* și *onestitate*. Aloman pleda: *onestitate* și *disciplină*. Respingea părerea lui Craioveanu, după care îi era îngăduit unui militant să trădeze, după ce vreme îndelungată a dovedit consecvență față de principii și, prin aceasta, a servit cauza.

— Nu. Trădătorul e trădător. Partidul trebuie să-l evite sau să-l demaște și să-l excludă cât mai repede cu putință, pentru că lunga lui ședere și trădarea lui finală prilejuiesc totdeauna mari decepții în spiritul maselor, care dacă acele defecțiuni se înmulțesc, ajung până la urmă să se îndoiască de însăși soliditatea învățăturii socialiste. Totodată, nu e mai puțin adevărat că un partid care nu se poate bizui pe disciplina militanților săi, cade în haos și se macină.

— Atunci, ca să fii un bun militant, trebuie să-ți nimicești personalitatea, ca popii. Să fii un număr din serie.

— Exact, și să-ți joci rolul ca atare. Personalitate, într-o mișcare socialistă, are numai Revoluția, cu ținta ei finală: societatea comunistă.

Adrian nu se convinsese și vorbi câtva timp despre drepturile și avantajele independenței de spirit, dar Aloman îl încurcă și îl impresionă când îi spuse:

— Pretinzi că ești generos. Incontestabil: ești! Dar, atunci, cum acorzi dumneata generozitatea cu atitudinea egoistă a omului care nu vrea să sacrifice

nimic din persoana lui? Căci, fără spirit de sacrificiu, generozitatea nu e decât o vorbă.

Și, numaidecât, Aloman își ilustră teza cu o sumedenie de exemple luate din istorie, care dovedeau că toate marile spirite n-au ajuns la țintă decât sacrificând persoana lor binelui comunității omenești.

— Chiar biserica, pe care noi o disprețuim și-o combatem, n-a ajuns să joace marele ei rol în istorie și să-și înalțe catedrale decât sacrificând pe altarul ei independența legiunilor de spirite generoase. Asta este legea oricărui progres. Cu cât ești mai mare la suflet, cu atât trebuie să înțelegi că micile satisfacții pe care ni le aduc meschinele scrupule ale conștiinței noastre nu contează câtuși de puțin față de suprema datorie de-a sluji omenirea suferindă, de-a suprima nedreptatea, de-a sili, în sfârșit, crearea ordinii sociale celei mai apropiate de perfecțiune. Cine vrei dumneata, să facă această reformă, dacă nu spiritele generoase, prin puterea sacrificiului? Răspunde-mi!

Adrian nu suflă un cuvânt. Îi întinse amândouă mâinile lui Aloman, care i le strânse afectuos, mulțumit să observe că-i lipsea foarte puțin băiatul aceluia, ca să poată fi „înhămat la rând”.

Îl măguli puțin:

— Ești, fără îndoială, un real talent și un suflet frumos. Ducem grozav lipsă de asemenea elemente, căci burghezia atrage la ea și recompensează toate talentele, pe când noi, dragă Doamne, ce le putem oferi altceva decât sărăcia noastră materială și mulțumirea datoriei împlinite?

Și văzând că tocmai se apropia de masa lor unul din acele talente acaparate de burghezie, un fost socialist devenit redactor la *Dimineața*, Aloman adăugă:

— Iată, de exemplu, pe blândul nostru „tovarăș” Iosif Nădejde. Ne-a părăsit ca să-și pună inima lui bună și talentul lui în slujba burghezului democrat Constantin Mille. Pariez că vine să-ți vorbească.

— Nu, tocmai, zise noul venit, un tânăr cu un chip senin. Viu, mai întâi, ca să-ți strâng mâna ție. Și pentru că mă primești așa de prost, ei bine, da, îi voi propune lui Zografi să-și reia colaborarea la *Dimineața*.

Nădejde se așeză la masa lor. Aloman, vădit nemulțumit de oferta aceea, aprinse o țigare și începu să se uite într-altă parte, cu aer indiferent, dar gata să se repeadă, îl spiona pe Adrian cu coada ochiului, hotărât să nu intervină decât în caz că mânzul, uitând tot, ar accepta oferta.

Iosif Nădejde, ziarist democrat de rasă, înțelese situația și nu stărui decât foarte ușor. Îi spuse lui Adrian:

— Am aflat de-abia de curând că ești în București. E adevărat că lucrezi la zugrăvit?

— Am lucrat. M-a concediat aseară.

— Atunci, cad bine. Fă-ne anchete asupra condițiilor de muncă și reportaje asupra grevelor. Îți poți, așa, câștiga viața. E păcat să-ți lași condeiul să doarmă, după un debut atât de fericit. Sunt mii care ar vrea să fie în locul dumitale. Și, natural, nimic nu te-mpiedică să-ți dai, la ziarul partidului, articolele socialiste.

Aloman fierbea în el. Adrian, pe care-l munceau părerile de rău, răspunse ca un condamnat:

— Nu… Îți mulțumesc… Oferta dumitale mă onorează și îmi face plăcere. Dar, pentru moment, nu mi-e gândul deloc la vreo colaborare, oriunde-ar fi ea. Și, ca să spun drept, nici nu-mi place meseria de ziarist. Nu sunt decât un diletant.

Nădejde mai vorbi despre altceva, apoi se sculă. Aloman îl părăsi și el, la rândul lui, pe Adrian.

— Îți zic *la revedere*, pe când vei voi. Acum trebuie să mă duc la o ședință a Comitetului.

Aloman pleca mulțumit.

Cam pe la sfârșitul controversei cu Aloman, mai venise un personaj și luase loc la masa celor trei

prieteni; un avocat tinerel, lung și subțire ca o prăjină, cochet și încrezut, dar simpatic, cu toată obrăznicia lui: Radu Penescu. Familiar, i se zicea Puți; de ce, nu se știa; poate din pricină că vorbea peltic. Era filfizonul partidului: afemeiat, licheluță, nesărat și afectuos cu toată lumea. Inimă bună. Copilul răsfățat al „Cercului feminin”. Nu era niciodată luat în serios.

Adrian nu-l cunoștea decât din vedere. Penescu venise, chipurile, ca să facă cunoștință cu Adrian; în realitate, pentru că o văzuse pe Lucia.

— Poftim, Puți! zise Aloman. E unul din „avocații” noștri „fără procese”, despre care vorbește Marx. Repede își vâră nasul, unde vede o femeie frumoasă.

— Pardon! Sunt avocat numai de un an și-mi câștig deja pâinea. Cât despre femeile frumoase, cine nu le iubește? Tu?

Nu-i mai dădură atenție. Continuară dezbaterea. Spre bucuria fantelui, care se grăbi s-o amuze pe Lucia, de care ei își uitaseră, și izbuti s-o facă să râdă cu hohote. Dar, chemat de un grup de prieteni, plecă peste puțin, nu fără a-i șopti ceva femeii, pe când îi săruta, galant, mâna. Lucia îl regretă:

— Doamne, ce plicticoși mai sunteți cu vorbăria voastră! Uite un socialist care nu m-a pisat.

— O! făcu Aloman, vexat. Aveți dreptate, doamnă; n-are toată lumea geniul lui Puți!

Când rămaseră singuri, Adrian își întrebă prietenii ce program au în vedere. Lucia avea planul ei:

— Vă invit la „Flora”! E de acord și Polixenia. Vreau să tragem și noi astă-seară un pui de chef!

— Un pui de chef? zise Adrian. La „Flora”?! Dar bine, e localul de noapte al ciocoilor!

— Ce are a face! Vom fi și noi astă-seară ciocoi!

Mihail îi zise lui Adrian în grecește:

— Așa c-am avut dreptate să amanetez inelul?

Se înnopta. De câteva clipe, Polixenia – al cărei bărbat bea de zvânta, cu banda lui, la o masă vecină – îi făcea

semne disperate Luciei, rugând-o să mai aibă răbdare. Topologul ei, un om de treabă de vreo cincizeci de ani, gras și chel, era beat. Intona singur *Internaționala*, după fiecare dintre pledoariile socialiste, rostite cu sughițuri de către convivi.

În sfârșit, fanfara răgușită a serbării urlă ea însăși *Internaționala*, pentru plecarea generală. Topolog se despărți de nevastă-sa, clătinându-se și recomandându-i din mers, pentru completarea celor ce-i mai spusese:

— Și, dacă vrei, poți să te culci la mătuș-ta! Și eu am să viu târziu. Avem multe de dezbătut în noaptea asta…

— Uf! respiră Polixenia, venind la prieteni. Nimic mai plicticos decât să fii nevasta unui socialist! Noroc că-s mereu ocupați la ședințele lor de comitet. S-o ștergem repede!

La ceasurile trei dimineața erau încă la „Flora”. Socoteala, pe care o ceruseră de mai multe ori cu intenția de-a pleca „devreme, ca niște oameni cuminți”, se ridica la o sută și șaizeci de lei. O avere. Afară de Polixenia, toți ceilalți erau beți morți. Grecoaica bea puțin, pentru că băutura îi stârnea durerile de cap, de care suferea.

Dragostea însă îi plăcea și și-a oferit-o chiar acolo, pe canapea, de câte ori Adrian și Lucia plecau să ia aer la Șosea.

Acompaniată de un țigan viorist, Polixenia a cântat până la miezul nopții cântece grecești, aplaudată și bisată de prietenii amețiți și transportați. De la miezul nopții în sus, n-a mai cântat. Susținea că recunoscuse vocea lui bărbatu-său, afară pe coridor, într-un grup de clienți nou sosiți.

— Dacă e el, să vedeți ce-i fac!

— Ești nebună! zicea Lucia. Mai întâi că nu poate fi aici. Și pe urmă, dacă este, sper că n-o să te arăți.

N-au putut s-o scoată din bănuiala ei. Stătea cu urechea atentă la toate zgomotele și voia să iasă ca s-asculte la ușile celorlalte cabine. N-au lăsat-o.

— Dar vreau să mă duc la closet! protestă ea.

Lucia o dezarmă:

— Aici femeile nu se duc la closet. Fac în frapieră, uite-așa!

Scoase sticla goală de șampanie și îi arătă prietenei sale cum să facă. Apoi vărsă conținutul pe fereastră, în grădină.

Polixenia păru că se resemnează dar, ceva mai târziu, când nu se mai aștepta nimeni, se năpusti afară. Și scandalul izbucni! O auzeau țipând furioasă la ușa unei odăi vecine:

— Așa, hai? Asta ți-e ședința de comitet?

Topolog, încurcat, dar vesel, ieșise să-i explice:

— Nu-s eu de vină. Ei m-au adus! Ce vrei, dragă, așa e la congres! Dar, ia spune-mi, tu cum ai aflat?

— Asta-i treaba mea. Dă-mi repede ce bani ai la tine, toți banii, m-auzi? Și n-ai decât să rămâi. Așa, aici se duc economiile pe care le fac eu acasă? La „Flora”, hai? Nas de „Flora” ai tu? Ca și pricopsitu’ ăsta de Cristin!

Chelnerii stăteau discreți, deoparte.

L-a buzunărit, i-a luat banii, apoi, împingându-l de-a-ndărătelea până în mijlocul tovarășilor lui, care râdeau cu lacrimi, i-a zis:

— Mâine dimineață plec la Galați!

Și a ieșit, trântind ușa.

A doua zi dimineața, cei patru prieteni luau cafeaua în strada Sălciilor. Se tăvăleau pe covoare, nebuni de bucurie.

— Ei, nu! exclamă Polixenia. Am mai văzut-o și pe asta. Socialiști la „Flora”! Și Cristin ăla care face morală la toată lumea!

Nu se dumirea ea, și pace.

Mihail găsea că e foarte firesc:

— De ce te miri? Nu-s și socialiștii oameni ca toți ceilalți? Nimeni nu poate să sară mai sus decât borul pălăriei lui!

VII

Toată luna august, Bucureștiul a fost un cuptor. De la ceasurile opt dimineața și până la apusul soarelui, bolta cerească era un jăratec. Niciun nor. Nici cea mai mică adiere. Din caldarâmul încins și din zidurile albe ale caselor ieșeau parcă flăcări. Văzduhul ardea neclintit. Pe stradă nu puteai să respiri. Salahori, hamali, zidari, părăseau lucrul, la fiecare pas. Toată lumea umbla pe jumătate goală. Cămășile bărbaților, bluzele și fustele femeilor se lipeau, leoarcă, de piele. La amiază, la ieșirea de la lucru, și între ceasurile unu și două, la reluare, caii de la tramvaiele prea încărcate cădeau trăsniți pe linie, ca muștele. Până să fie sculate dobitoacele, vagoanele staționau în dogoarea soarelui, vreme îndelungată, pe când înăuntru, oamenii, striviți ca sardelele, se înăbușeau și bărbații se plângeau cu glas tare că „miros femeile, cumplit!”

Ferestrele erau astupate, peste tot, cu hârtie albastră.

Adrian mai încercă de vreo două-trei ori să lucreze la niște fațade, dar se dădu bătut. După câte o zi de trudă, uneori numai după câteva ceasuri, Mihail îl vedea apărând trist, plictisit, sfârșit. Îl primea întotdeauna frățește:

— Nu merge, hai? Ce să-i faci!… Nu mai stărui. N-o să murim de foame. Bagă și tu mâna în grămada asta de servitoare și încearcă să plasezi ceva. Uneori, mișcă. Numai două „taxe” pe săptămână să scoți și tot e bine.

Așa deveni și Adrian, la rândul lui, „agent”. Și abia atunci ajunse el să afle și să prețuiască solidaritatea care domnea în „Biroul” acela pe care îl disprețuise atâta.

Cei zece bani, prețul unei lipii, sau, în cazul cel mai rău, măcar cinci bani, pentru cumpărarea doar a unei jumătăți, se găseau aproape totdeauna și în cel mai nemernic buzunar, chiar și într-al lui moș Florea,

bătrânelul avar care, cu ochii bulbucați și făcând spume la gură, se apăra ca un drac, și nu se despărțea de ban până nu se vedea împresurat și hărțuit din toate părțile. Uneori, lipia sau numai jumătate de lipie, era căpătată și pe datorie. Pe aceeași stradă, câteva numere mai sus, un unchiaș melancolic, moș Sandu, avea o baracă de scânduri, care alimenta cu pâine toată împrejurimea. Se ferea să vândă pe datorie, pentru că îl trăseseră mulți pe sfoară, și nu numai săracii, dar chiar și oamenii cu stare. Cu toate acestea, în fața rugăminților stăruitoare și a unei oarecare garanții morale, se îndupleca, îngânând pe sub mustața-i stufoasă:

— Bine. Să te văd… Și dacă mi-o plătești pe asta mâine, mai pupi și altă dată. Dacă nu, adio!

Dintre cei ce erau „jumuliți”, Vasile Adventistul, dată fiind credința lui care izvora mai degrabă din inima-i bună, se lăsa aproape regulat stors de câte cinci bani. Ca și Florea, nu ducea niciodată lipsă de parale: nu numai pentru că aveau și unul și celălalt „case bune” care plăteau taxele plasamentelor, dar și pentru că aveau câte o nevastă care-i adăpostea și-i hrănea.

— Dă, frate, îi zicea Mihai lui Vasile, dă, și fie trecută pomana ta în cartea Domnului!

— Sigur: dă, frate! Dar e scris că din două cămăși trebuie să dai una, nu pe-amândouă!

Și totuși, dădea, bietul om, dădea pe capete. Dar mai des „jumulit” era Cristin. Nu trecea zi să nu împartă câte treizeci și chiar cincizeci de bani. Dădea, după toane, când bucuros, când înjurând de toți sfinții din calendar; dar dădea.

Mare chin pentru burțile goale era când Cristin, lipsind adesea de-acasă, mânca la „Birou” sub nasul flămânzilor câte vreo porție de tocană cu cartofi sau un castron de supă cu rasol sau ardei umpluți, sarmale și atâtea alte bunătăți aduse de la birtul din colț și ale căror mirosuri umpleau cu salivă gurile rămase uscate din ajun.

Veșnic grăbit, îmbuca lacom, stând în același timp de vorbă cu Leonard care, el cel puțin, își mesteca pătrățelele lui de jimblă. Ceilalți, cu nasurile lungite de foame, își mestecau numai balele și mestecau în sec. Atunci, băgând de seamă, Cristin se repezea:

— Paștele și Cristosul! Iar plesniți de foame? Dar e îngrozitor! Ce-mi învârtiți toată ziulica? Știți numai să vă masturbați!

Nu era o vorbă în vânt. Era adevărat. Și adevărul acela nu-l privea numai pe Niță, ci, de data aceea, și pe Adrian și pe Mihail. De vină erau mizeria, epuizarea fizică, apăsarea morală, care sminteau sistemul nervos. O cauză de permanentă excitare era prezența în masă a acelor femei murdare, care cloceau toată ziua pe bancă. Răspândeau un miros de nesuferit. Și, ca o culme a nenorocirii, mai avea și locuința două latrine care se pretau de minune să înlesnească și chiar să prilejuiască practicarea acelui viciu.

Două cabine de scânduri își ofereau în curte puținul lor confort unei duzini și jumătate de locatari, al căror număr mai era zilnic dublat de lumea „Biroului”. O mână bine intenționată mânjise cu catran *Femei*, pe o ușă și *Bărbați*, pe cealaltă. Indicațiile erau respectate, dacă nimic nu se opunea. Dar cabina femeilor se afla în lumina soarelui, pe când a bărbaților era întunecoasă. Ceva mai mult, se făcuseră în scândură găuri care le permiteau bărbaților să se uite la femei. Puteau fi văzute de-acolo, în toată goliciunea lor. Și când vedeai o tânără furișându-se din „Birou” înspre curte, puteai vedea și un găligan grăbindu-se să se ducă să ocupe cealaltă cabină, dacă nu era cumva și ocupată de vreun concurent, care i-o luase înainte.

Femeile ieșeau indiferente, nebănuind nimic; bărbații, abătuți, roșii la față. Pentru că, oricât de murdară și de săracă ar fi ea, femeia găsește totdeauna un om cu care să se împreune, pe câtă vreme bărbatul, deosebit de igiena corporală, nu poate să se gândească la dragoste

dezinteresată decât atunci când știe că are cu ce să plătească măcar masa și camera necesară. Se putea vedea asta în fiecare, seară prin cârciumile cu transilvăneni. Femeile veneau să joace, să mănânce, și să se dea pe câte o saltea, fără să le pese de nimic. Bărbatul însă plătea tot. Așa că nu se ducea decât dacă știa că putea suporta cheltuielile dragostei.

Adrian și Mihail căzuseră mai jos decât flăcăul care putea să suporte cheltuielile dragostei la o cârciumă de transilvăneni, unde, cel puțin, plăcerea omului era împărtășită de consoarta sa de o clipă. Mai jos chiar de haimanaua care își putea plăti, cu un leu și o cafea de zece bani, o dragoste într-unul din bordelurile din Crucea-de-Piatră. Moneda de un leu o vedeau rar de tot, iar atunci primul lor gând era să-și achite datoria la brutar și, pe cât cu putință, să mănânce o mâncare caldă. Cât despre dragostea aceea frumoasă din strada Sălciilor, ea nu durase decât luna iunie. Adrian o părăsi pe Lucia fără veste, de cum se văzu redus la mizerie. Ea îi scria și acum la Brăila, scrisori disperate, cărora Adrian nu le răspundea un cuvânt.

Ajunsese în fundul prăpastiei. Agent flămând al unui birou de plasare. Dărăpănat. Umilit. Incapabil să se hărțuiască, pentru a scoate taxa cu o clientă îndeobște țâfnoasă și necinstită. Străbătând în lung și-n lat, ca un osândit, nesfârșită întindere a Capitalei, pe un soare nemilostiv, el era cele mai adesea dezamăgit de câte o scorpie care-l copleșea cu sudălmi.

— Derbedeilor! Și voi, de-o teapă cu strânsurile voastre de servitori, leneși, incapabili și hoți, pe care mi-i aduceți! Unul mai netrebnic decât altul! Mai vreți și taxă! Afară!

Sau chiar servitorul venea să se jeluiască la birou.

— Nu! Nu stau acolo. E prea rău. Mâncarea, lături de dat la porci. Toate le ține încuiate. Dimineața, doar o bucățică de zahăr. La masă, o feliuță de pâine. Nu. Plec.

Și-așa, venea amiaza, ceasul cel mai greu din zi pentru cine nu se poate întrema la o masă, fie și numai cu o ciorbă fierbinte și cu un ciolan de ros. Când Adrian se știa cu douăzeci de bani în buzunar, ceasul acela îl afla dând târcoale Pieței Mari. Știa el pe-acolo niște barăci care vindeau jumări presate. Era singurul aliment oarecum sățios și plăcut, pentru că mirosea a friptură rece, care îngăduia să fie mâncată pâinea într-un chip mai puțin neomenos. Cu zece bani, luai o felie mulțumitoare. Nu era toată bună de mâncat. Printre firișoarele de slănină, mai găseai o grămadă de cocoloașe ațoase ca lâna, cu neputință de mestecat, sau oscioare sfărâmate, zgârciuri, noduri și șorici tare și cu păr. Dar tot rămânea cu ce să-ți înșeli burta.

Erau, atunci, zile mai de îndurat. Mai ales pentru că nenorocirea altora o îndulcea puțin și pe-a ta. De câte ori n-au iscat acele jumări bucuria flămânzilor din „Birou”, unde fiecare se întorcea la amiază și seara, după amarnică alergătură, cu câte o biată coajă de pâine sau numai cu o mutră plouată!

— Jumări, copii! striga câte unul.

Și ceilalți dădeau năvală. Împărțeai cu cel mai nenorocit decât tine și aici Niță ținea recordul: murea de foame, bietul băiat, cât era săptămână de lungă. Și, cu lipia în mână, nu înceta să măsoare odaia, amestecându-și îmbucăturile cu blesteme filosofice:

— Spuneți-mi mie dacă nu e mai bine să fii tâlhar! Hotărât: mai bine ocna decât o viață ca asta! Cinstea e o invenție diabolică a burghezilor, pentru uzul celor săraci. Ea e obligatorie numai pentru cei de jos. Ce este, mă rog, cinstea? O virtute care le oferă celor puternici mijlocul legal de a-i înfunda pe cei slabi la ocnă și de a-și rezerva lor toate bunurile pământului. Asta-i tot!

— De-aceea, răspundea Cristin, trebuie să fii socialist și să dărâmi într-o zi edificiul ordinei burgheze, întemeiat pe minciună.

— Da. Și când ordinea socialistă va fi întemeiată, tot vor fi unii care se vor duce la „Flora” și alții care vor rămâne în uzine. De ce nu? Sau vrei poate să mă faci să cred că în ziua aceea se va duce toată lumea la „Flora”? Frumoasă glumă ar fi! Se vede de pe-acuma imaginea viitoarei voastre ordine socialiste: Bebel nu se mai dă jos din trăsură și armata lui de funcționari duce o fermecătoare viață burgheză, după perdelele somptuoaselor ei birouri.

Chestia aceea cu „Flora”, adăugată la poveștile care circulau pe socoteala birocrației socialiste germane, îl făcea pe Niță sceptic cu privire la orice promisiune a unei societăți mai bune de realizat în viitor. Adrian constata, din zi în zi mai mult, din nenumăratele discuții politice asupra doctrinei și moralei socialiste, ce aveau loc între tovarăși, deosebirea de concepții sau de gândire care despărțea oameni uniți de aceeași credință. Se distingea limpede omul masei de individualist. Primul accepta fără control teorii clasice gata confecționate: dezvoltarea industrială, ajunsă într-o zi la punctul ei culminant, va crea proletariatul și îi va întipări o conștiință de clasă care, când va sosi clipa, îl va face să doboare capitalismul, pe care îl va înlocui societatea socialistă. Și atunci totul va merge de minune. Să nu se aibe deci în vedere decât un lucru: organizarea. Individualistul nu le acordă acestor teorii decât un credit limitat. El observa pe omul destinat acelei încercări și îi găsea slăbiciuni morale capitale. El susținea că dimpotrivă, n-ajunge numai organizarea pentru a săvârși revoluția și că, chiar așa fiind, ordinea nouă ce s-ar instaura n-ar fi prea diferită de cea veche, câtă vreme proletarul e tot atât de lacom de bună viață burgheză, cât și burghezul însuși. Ar fi, aceea, o societate socialistă coruptă, imorală și nedreaptă, în care egalitatea ar fi numai o vorbă. Trebuiau, prin urmare, silințe, mai degrabă pentru a-l moraliza pe om, decât doar a-l încorpora și a-l îndopa cu teorii care nu

cer de la el decât o solidaritate lipsită de orice obligație morală.

Cam acesta era și felul de a gândi al lui Adrian.

Alt subiect de aprige dezbateri era rolul mașinismului în lumea ce va să vină. Socialiștii „gen turmă” îi atribuiau virtuți de speriat și care vor umple proletariatul de fericire. Acesta nu va mai executa munci grele. Totul va fi făcut de mașină. Chiar în societatea capitalistă condițiile tehnice ale muncii constituie unul din punctele cele mai importante ale programului socialist. Exemplu, Germania, unde puternicele organizații muncitorești, cu ajutorul unei tehnice din ce în ce mai perfecte, i-au asigurat proletariatului o viață demnă de om. Uzinele germane sunt curate ca niște farmacii. Acolo munca e ușoară. Numărul orelor de lucru, tot mai redus. Iată idealul.

Cristin era apologistul acestui sistem la întrunirile întâmplătoare care aveau loc seara, de preferință la plăpumari, unde șomerii și flămânzii găseau regulat ceai, pâine și brânză, din care se puteau înfrupta în voie. El proslăvea binefacerile tehnicii moderne, din ziua când tehnica aceasta va cădea în mâinile socialiștilor:

— Multe dintre produsele de primă necesitate sunt astăzi inaccesibile muncitorului. Vom spori capacitatea de consumație a clasei muncitoare, uniformizând prețurile. Nu se va produce decât după cerere. Vom acorda, fără inconveniente, ritmul producției cu al consumației. Nu vor mai fi stocuri de mărfuri care să putrezească, în vreme ce lipsa e aproape universală! Nu vor mai fi războaie pentru debușeuri! Mașina îi va suci gâtul capitalismului și va ajuta la întemeierea ordinei comuniste.

Aici, Adrian se despărțea de aproape toată lumea. Cu riscul chiar de a trece drept un primitiv, el își mărturisea ura împotriva tehnicii împinsă peste măsură. Era acuzat de tolstoism retrograd. Replica:

— Nu. Nu zic că trebuie să ne întoarcem la alchimie sau la luminatul cu seu. Nu sunt contra drumului de fier, a tramvaiului electric, a telefonului și a tuturor științelor care îmbunătățesc viața omenească, suprimând truda, suferința, barbaria. Dar am oroare de orice tehnică al cărei rost e să facă din om o altă mașină, o simplă unealtă care n-are nevoie să cugete și nici dreptul să se plictisească. Și tocmai la asta s-ajunge cu diviziunea mecanică a muncii. O gheată, o haină, o cămașă nu mai sunt executate fiecare în întregime de același om, ci de treizeci. În felul acesta dispar meseriile și, cu ele, pofta de muncă. Lucrătorul, redus la rolul de supraveghetor, nu mai săvârșește decât gesturi lipsite de semnificație și îndobitocitoare. Inițiativa, talentul, interesul sunt stârpite. Orele devin lungi cât veacurile. Sub presiunea vertiginoasă a mașinii, creierul omului se împietrește, moare. Omenirea mecanică va fi liberă într-o imbecilitate perfectă. Omul care nu va mai munci decât cinci sau două ore pe zi, va fi mai stupid decât acela care se chinuiește azi douăsprezece sau patrusprezece. Nu! Eu sunt o făptură care gândește și care e sensibilă la ceea ce face cu mâinile ei. Vreau să fiu interesat, absorbit, acaparat de munca mea, apărându-mă bineînțeles de orice exploatare. Am și eu preferințe. Vreau să-mi iubesc meseria. Sunt incapabil să execut ireproșabil orice. Apoi, progresul tehnic e imoral. El dă lucrul peste ochi, terfelește totul. Nimic din ce se face de mașină nu poate fi comparat cu ce se face de mână. O broască, pe care țiganul rob a făurit-o acum două sute de ani pentru locuința stăpânului său, mai funcționează și azi. Pe aceea care ne vine din uzină, și încă de cea mai bună calitate, o schimbăm mai în toți anii. O jumătate de duzină de cămăși, ce și-a cusut pentru măritiș bunică-mea, a ținut-o până la venirea mea pe lume. Eu, deși îmi cumpăr din cele mai trainice existente pe piață, o cămașă mă ține trei luni. Și așa e cu tot ce iese din mașină! O hoție! Mașina te fură, te înșală.

În sfârșit, nu sunt de părere că trebuie înmulțite nevoile materiale ale omului. De ce să sporești masa de muncă omenească, născocind în fiecare zi mii de nimicuri? Așa ceva îi poate conveni capitalismului care caută toate mijloacele, închipuite și neînchipuite, spre a-și crea izvoare de bogăție, mereu reînnoite. Dar socialismul? El trebuie să însănătoșeze viața, să o simplifice, ca să-l elibereze pe om de orice trudă inutilă și să-i îngăduie să cugete, să contemple Creația. Hotărât, sunt un rău socialist.

Adrian se simțea singur în cugetarea lui și dintr-alte pricini. Exista o „elită socialistă” – șefi și subșefi ai fostei „mișcări” și ai actualei – care se dădea în vânt după marxism, economie politică și literatură. O frecventa uneori și se silea s-o priceapă. Nu izbutea decât foarte puțin. Oamenii aceia păreau îndopați cu o învățătură doctorală, infailibilă și rigidă, cu ajutorul căreia explicau totul, înțelegeau totul, răspundeau la orice, cu o ușurință și o promptitudine orgolioasă și adesea mușcătoare și nu concepeau și nu tolerau nicio contrazicere. Îndoiala, o ignorau, pur și simplu. Față de manifestarea celui mai neînsemnat spirit de independență sau a unei deosebiri de temperament, simțeau o aversiune fizică. O *Concepție materialistă a istoriei*, căreia Adrian nu-i sesiza adevărul desăvârșit, și mai puțin veșnicia, le oferea acelor oameni cheia tuturor evenimentelor sociale, tuturor acțiunilor omenești, până la cele mai mărunte fapte diverse, de la începuturile istoriei și până azi. „Concepția” aceasta atribuia aceeași cauză materială tuturor faptelor însemnate din toate timpurile: locuințelor lacustre ca și existenței desenelor executate de omul cavernelor; războiului Troiei ca și filosofiei lui Socrate; apariției lui Cezar ca și aceleia a lui Christ; Cruciadelor ca și Renașterii.

Printre interpretările ce se dădeau, cu ajutorul acelei științe, faptelor și gesturilor omenirii, erau unele care-i

smulgeau lui Adrian strigăte de admirație, atât erau de adevărate. Dar nu înțelegea el de ce explicau în același chip pe efemerul Cromwell și pe eternul Shakespeare, mașina cu aburi și pe Byron, mizeria țăranului român și pesimismul splendid al poeziei genialului boem Eminescu. Temperament, caracter, personalitate, arbitrar nu existau. Același cuplet pentru a explica totalitatea, universalitatea întâmplărilor vieții.

„Deci, își zicea el, dacă viu la socialism, ar fi pentru că sunt sărac. Ei bine, nu: tot așa aș face și dacă aș fi bogat. Ceva mai mult, în caz că socialismul n-ar schimba cu nimic nedreptatea dintre oameni, aș fi în stare să-mi oblig concetățenii să fie drepți, bătându-i la spate. Numai să mi se dea puterea absolută de-a aplica dreptatea prin toate mijloacele. Ce-mi caută mie aici concepția materialistă a istoriei? Sunt un om revoltat, nu pentru că sunt sărac, ci pentru că sunt generos. Îmi bat joc de toate favorurile cu care m-ar copleși viața, din moment ce trebuie să trăiesc în mijlocul unei suferințe universale! Și dacă cutare gânditor sărac era pesimist, cutare altul nu era mai puțin, deși domnea pe un imens imperiu”.

De-aci, șubrezenia doctrinei socialiste, care prevedea dispariția nedreptății în ziua în care cauzele economice ale acestei nedreptăți ar dispărea.

„Dacă inima omului egoist nu se schimbă la priveliștea pildei și prin puterea educației, nu există ordine socială care să poată schimba fața lumii. În cea mai desăvârșită egalitate de drepturi, ticălosul va găsi totdeauna mijlocul să-l asuprească pe cel slab. Și nu cred în bunătatea îngerească a clasei mele. Nu cred nici în egalitatea de drepturi între oameni. Cutare act se poate numi dreptate într-un caz și nedreptate într-altul. N-au toți oamenii aceleași nevoi, Nu poți nici să le oferi și nici să le retragi tuturor oamenilor mijloacelor de-a avea, de exemplu, o vastă bibliotecă, în același spirit de

dreptate cu care îi îngădui fiecăruia să-și câștige pâinea și îl oprești să aibă palat”.

Cutreierând Bucureștiul în lung și-n lat, fie singur, fie însoțit de vreun servitor, Adrian își rumega cugetarea lui solitară. Avea o mare putere de-a medita în strâmtorare. Nici foamea nu izbutea să-l smulgă din visările lui. Cerințele inimii sale erau mai poruncitoare decât acelea ale pântecului său. Și cele dintâi aveau asupra celor din urmă avantajul de-a nu-i cere niciun efort.

Cele două aspecte preferate ale vagabondajului său erau contactul cu natura și contactul cu cărțile. Unul îl completa pe celălalt. Dar nemaiducându-se pe la Șosea de teamă să n-o întâlnească pe Lucia, se învârtea acum prin Cișmigiu, care însă îi tăia orice plăcere, pentru că era veșnic ticsit de slugărime. Adevărata slugărnicie, cea înnăscută și care se întâlnește chiar și printre membrii familii lor celor mai ilustre, alcătuiește o castă închisă, tot atât de hâdă, tot atât de măcinată de metehne morale ca și aceea care n-ar putea trăi dacă ar trebui să se lipsească de serviciile celeilalte. Și una și alta refuză să ia chipul obștesc al omenirii, care se află între aceste două extremități ale omului normal. De-aceea e atât de ușor să confunzi un valet stilat cu un diplomat de rasă și invers, în clipa în care amândoi se prosternă în fața aceluia care reprezintă, pentru fiecare dintre ei, pe stăpân. Nu pot trăi decât între platitudine și aroganță, creând o atmosferă irespirabilă pentru oricine nu e din casta lor.

În Cișmigiul de pe-atunci, pe care acea slugărime, în majoritate transilvăneană, pusese stăpânire, apariția unui om liber pe vreuna din alei semăna cu aceea a unui crocodil în mijlocul unui cârd de păuni. Așa cum fac în orice clipă aceste păsări stupide și mândre, făcea și toată servitorimea aceea, întâmpinându-l pe cel ce se plimba, cu țipete și râsete isterice. Își petrecea vremea descoperindu-i singuraticului vreo particularitate în

îmbrăcăminte sau atitudine și i-o ridiculiza fără nicio noimă.

Adrian, cu capul lui prin nori și cu miopia care îl făcea adesea să se împiedice de sârma câte unei pajiști fu numaidecât reperat și botezat „junele filosof”. Și ține-te râsete și glume, dintre cele mai jignitoare! Trebui să renunțe, în scurt timp, la Cișmigiu, și să se mulțumească numai cu plimbări spirituale prin regatul anticarilor de pe bulevardul Elisabeta. Toți, bieți evrei, ascunzându-și cât mai demn cu putință mizeria sub un guler de celuloid și o haină savant cârpită. Foarte inteligenți, uneori instruiți, dar totdeauna cunoscători de oameni și mai cu seamă de clienți, pe care îi puteau identifica de departe. Adrian era pentru ei unul dintre acei mici cumpărători care nu se tocmesc mult și nu sâcâie niciodată. Știau că punga lui nu-i permitea totdeauna să cumpere cartea care-i plăcea și, pentru a-l îndatora, îl invitau uneori să ia acasă pentru o zi, opera la care râvnea. Refuza, mulțumindu-se să constate pentru experiența lui personală că evreul nu e totdeauna un negustor venal, precum e socotit. Anticarii aceia simțeau o adevărată bucurie când vedeau că un client știa să aprecieze valoarea cărții rare sau numai interesante pe care o avea în mână, și bucuria aceea nu izvora din pofta lor de câștig, ci din însăși mulțumirea ce-o citeau în ochii unui client posibil sau probabil la descoperirea unei opere de seamă.

Așa, într-una din zilele mizeriei sale celei mai negre, atunci când nu mai avea para chioară, Adrian dădu peste *Cultul eroilor*, a lui Carlyle, proaspăt tradusă și destul de scumpă. Cartea îl mai cuceri și prin aceea că era foarte curată, ca nouă. O strânse la piept și închise ochii, amintindu-și pasajele frumoase pe care le citise, reproduse în criticele de prin ziare.

— Adevărat? exclamă anticarul. Îți place atât de mult cartea asta?

N-ai fi putut spune care dintre ei amândoi era mai fericit.

— Dacă ai ști! răspunse Adrian. Sunt mai amărât că n-o pot cumpăra, decât aș fi de m-ar lua acum cineva să mă ducă la ocnă. Și, până diseară, zboară!

— Ți-o păstrez. O zi, două…

— Degeaba! N-o să am multă vreme bani.

— Ia-o, atunci, și adu-mi-o mâine.

— Nu. N-aș fi în stare să mai mă despart de ea.

Ce era de făcut? Se uitau unul la altul, mâhniți, căci erau aproape prieteni. Apoi:

— Poftim! zise Adrian. Am un portofel frumos. Mi l-a dăruit o femeie. Ți-l dau în schimb!

Era de la Lucia portofelul, căruia o monogramă de argint îi sporea și mai mult valoarea.

Negustorul nici nu-l luă în mână, dar acceptă.

— Sincer îți spun, nu mă interesează. Ai mei au nevoie de pâine, nu pe portofel. Dar de vreme ce Carlyle ăsta te face atât de fericit, ia-l. Și dacă într-o zi mi-l poți plăti, îți dau obiectul înapoi.

— Nu așa. În ziua în care voi putea să-ți plătesc cartea, îți voi lăsă dumitale portofelul, ca să-ți dovedesc recunoștința mea pentru bucuria ce mi-o procuri azi.

Plecă ușor ca un fulg și plin de fericire ca un îndrăgostit ce-a îmbrățișat pentru întâia oară o femeie prea mult dorită.

Puțin mai departe, se izbi nas în nas cu un ins care îi barase drumul. Era un foarte tânăr concetățean evreu, un soi de reporter pentru micile fapte diverse la *Dimineața*, și care din pricina aceea se umfla de trufie de nu-și mai încăpea în piele. Băiețașul vedea de pe atunci mijindu-i la orizontul vieții, locul de redactor-șef la acel mare cotidian și, cine știe, poate, chiar acela de director, căci era dintre oamenii care știu că totul e cu putință pentru cine vrea și îndrăznește. În acest scop și după pilda atâtor evrei, cu urâtul obicei de a-și lepăda numele lor adevărat, înlocuindu-le cu nume băștinașe

dintre cele mai neaoșe, se „botezase” *Negru*, azvârlindu-l pe Schwartz al lui, ca pe o rușine și ca pe o năpastă. Înalt, voinic, mândru de gușa lui precoce și de vocea lui, voit gravă, îl întâmpină pe Adrian cu o agresivă impertinență, care voia să treacă drept amiciție:

— Ho! Ho! Ho! Oprește-te, ziarist plin de (hm!) „talent”! Și care faci pe grozavul când ți se oferă colaborări care nu sunt de nasul tău!

Adrian, readus brutal pe acest pământ atât de bogat în pușlamale și atât de sărac în Carlyle-i, simți că i se urcă sângele la cap. Îi dădu tipului un brânci în piept:

— Dute-n moaș-ta, idiotule!

Și își continuă calea, grăbit.

Biroul de plasare și anexa lui, atelierul de plapumărie, îi ofereau lui Adrian un al treilea mijloc de a-și trăi viața așa cum înțelegea el. Nu mai era un „iad”, ci, așa cum îi spusese și Mihail, un loc de unde puteai îmblânzi mai bine mizeria. Acum își dădea seama. Până și acel Leonard, închis în el însuși, care nu dădea și nici nu cerea un ban nimănui, colabora cu partea lui de suferință la efortul comun împotriva deznădejdii. Mânca pâine goală ca și ceilalți, dormea pe o bancă în „Birou” ca și ei, tăcea și poate spera. N-avea niciodată un cuvânt de mângâiere pentru ceilalți, dar nici ca să-i certe, să-și arate nemulțumirea de văicărelile lor, de hărmălaia și buclucul cu care îi umpleau biroul. Și chiar atitudinea lui pasivă, ființa lui distrată, singurătatea lui în mijlocul tuturor, tăcerea lui omenesc îngăduitoare, alcătuia un fel de punct de sprijin în golul acela bântuit de o zăpăceală generală.

Leonard era, de fapt, adevăratul patron al „Biroului”. Și totodată tovarășul-șef al „azilului de noapte”. Dimineața se scula cel dintâi, lăsându-i pe ceilalți să doarmă ceva mai mult decât el, deoarece toaleta lui era lungă. Se săpunea de trei ori, se limpezea cu apă multă și folosea un timp nesfârșit ca să-și disciplineze coronița rară a părului de pe cap, ca și pentru a-și peria cu

îngrijire redingota veche, slujindu-se de peria de mustăți care îi zbura mereu din mână și pe care o ridica mereu fără să se supere și fără să facă măcar caz de râsetele înfundate ale somnoroșilor pe jumătate treziți. Apoi, proaspăt ras și cu aerul convins că noua dimineață va aduce negreșit vreo surpriză plăcută, deschidea zgomotos ușa „Biroului” și se înfigea țanțoș în prag, cu ochii la stradă, cum făcea și altădată, când deschidea marele lui magazin de mătăsuri din Călărași. Momentul acela era semnalul neutru al sculării generale. Îl lungea până fuma o țigare. Dacă întâmplător nu era toată lumea în picioare, când se întorcea și se ducea să-și ocupe locul lui la birou, ridicându-și poalele redingotei cu o mișcare ireproșabilă și familiară, rostea, simplu, încetișor, fără să se uite la cineva:

— Hai… Sculați-vă.

Sărea repede fiecare, își strângea boarfele și le ducea în depozit, trăgând pe furiș cu coada ochiului la omul care se și instalase pentru douăsprezece ceasuri. Nu se mai mișca de-acolo, toată ziua. Era mare mirare când își părăsea câteodată fotoliul o clipă și se îndrepta grav, spre latrine. Se întâmpla atunci, uneori, ca Macovei să-și permită a insinua discret, atingându-i cu cotul, clipind din ochi și intonând melodios:

— A-ten-ți-u-n-ne! E-acolo frumoasa Aglaia!

Când se înapoia, știind că în lipsa lui se râsese vârtos de gluma lui Macovei, străbătea „Biroul”, mut, cu ochii și mai holbați ca de obicei, gata parcă să zică: „Asta-mi mai lipsea acum, să mă mai și masturbez!” Dar n-ar fi rostit niciodată așa ceva.

În zilele în care Macovei avea noroc la „încasări”, bunul bătrân își făcea o bucurie din a plăti, dimineața, câte o cafea turcească la toată lumea. Atunci Leonard manifesta o spaimă comică, deși era mulțumit de a-și vedea fostul asociat așezându-se lângă el, duios, zâmbitor, mângâindu-și cu o mână ceașca fierbinte și cu alta bărbuța plină de amintiri:

— Hm!

Leonard îl privea o secundă: „Ce hm?” avea aerul să-i spună.

— Hm!… Știi, Leonard?

— Nu, nu știu nimic.

— …Îmi zic, uneori, că… poate…

— Nu-ncape niciun „poate”.

— …Dacă tu ai fi vrut…

— Nu puteam să vreau nimic.

— …*Aia* nu s-ar fi întâmplat.

(„Aia”, era falimentul lor. Alteori îi ziceau „chestia” sau „accidentul”.)

Leonard deschidea registrul de clienți. Macovei sorbea o primă înghițitură de cafea, țuguind buzele, ca să nu-și înmoaie mustața. Își arcuia ghebul ca o pisică speriată. Și, vreme îndelungată, cu fața luminată de zâmbetul lui bun, sfredelea pământul cu ochii. Leonard întorcea încet filele, trecea mai departe, se oprea:

— Nu mi-ai spus dacă plasamentul tău din strada Romană e „încasat” sau nu.

— Cincizeci de mii de lei ar fi ajuns, ca să ieșim la liman, și de data aceasta.

Hohote mari de râs porneau de la Mihail, Adrian și Niță, care ascultau fără să vrea:

— Amândoi vorbiți și bașca vă înțelegeți!

Sosirea celui dintâi servitor al zilei punea capăt amuzantei intimități:

— Bună dimineața.

Și, fără să mai zică ceva, noul-venit se ducea să se așeze pe o bancă. Oamenii aceia care dormeau mai mult îmbrăcați, cine știe în ce cocioabă, în ce așternut și în ce promiscuitate, aduceau mai totdeauna cu ei, pe trup sau în haine, un puternic miros de șobolan sau de câine ud. Nimeni nu făcea vreo observație, căci nici cei din „Birou” nu miroseau mult mai plăcut.

Când intra un servitor necunoscut, era întrebat ce loc voia. Cutare sau cutare loc, ceea ce n-avea nicio

importanță. Și astfel, pe nesimțite, într-un ceas-două, turma de oameni fără lucru umplea „Biroul” și atunci începeau destăinuirile din viața intimă a stăpânilor.

— Ba, sunt orfană. Și, cum vă spun, mă învoisem să muncesc, până să mă fac mare, fără nicio simbrie, ci numai ca să mă înzestreze. Aveam atunci paisprezece ani. „Dacă stai până-mplinești douăzeci de ani, zicea conița, o să-ți dau o mie de franci și-o să te mărit cu un băiat care mi-o plăcea mie”. Dar uite că trecusem și de mama lui douăzeci de ani și conița tot nu-mi găsea băiat care să-i placă și ei. I-adusei atunci eu, mai mulți de-a rândul. De fiecare zicea că nu face de-o „păpușe cu zestre” ca mine. Până m-am săturat. Și mi-am cerut banii, să plec. Slujisem nouă ani, fără să fi văzut în mâna mea o para chioară. Nouă ani mă ținuse îmbrăcată numa-n zdrențe și încălțată numai cu catroși. Când i-am spus de bani, s-a făcut că n-aude. Mai muncii câteva luni, cerându-i mereu leafa. La urmă ne-am certat. Și, în sfârșit, într-o zi, după ce m-a făcut „scroafă” și „târâtură”, mi-a aruncat în nas cinci sute de lei! Vezi bine, am făcut gură. Atunci a tăbărât cu fi-sa pe mine și m-au bătut până la sânge. Pe urmă m-au alungat. Ei, ce ziceți?

— Și cum îi zice cucoanei acesteia de ispravă?

— Chivuleanu… Doamna văduvă Chivuleanu.

— ?…

— N-o fi cumva babornița aia care scrie la toate ziarele și țipă pe la toate întrunirile, reclamând o „Societate pentru protecția animalelor”?

— Chiar ea. Are casa plină de canari. Fabrică și niște cuiburi pentru păsări, pe care speră să i le cumpere într-o zi statul sau Primăria, ca să le atârne în copaci. Cică păsările din țările civilizate nu se ouă decât în astfel de cuiburi. E oare cu putință ca oamenii civilizați să fie atât de proști?

— …Și atât de drăgălași cu păpușile pe care le „înzestrează”?

Dar trăncănelile acelea nu-l interesau pe Adrian decât într-o slabă măsură. Cu toată latura lor de adevăr și de omenesc, nu le acorda decât un credit limitat. Spre dezbaterile idealiste se îndrepta pasiunea lui. În mijlocul lor se simțea bine.

În fiecare seară, plăpumarii aceia de treabă, primeau la ei, cu aceeași inimă bună, și pe tovarășii lor serioși, și pe licheluțele anarhiste, ca și pe smintiți. Atelierul acela cu imensul lui pat cocoțat sus și pe care lucrau câte patru, cinci, șase oameni, desfășurându-și frumoasele lor plăpumi, se potrivea de minune la așa ceva. Când venea ora șapte, fiecare lucrător își strângea plapuma și o atârna pe o frânghie întinsă aproape de divan. Patul mare, de scânduri, așternut cu „foițe” de casă, rămânea liber. Se aducea apoi ceai, pâine și brânză, deoarece lucrătorii, fiind mai toți neînsurați, preferau să întârzie acolo până la miezul nopții, înfulecând câte ceva și ascultând sau participând la discuțiile care erau totdeauna instructive sau hazlii.

Cea mai mare parte dintre flăcăi venea din fundul câte unei provincii, de prin Oltenia, de pildă, sau Moldova. Bucureștiul îi înghițea la iuțeală, făcând dintr-înșii niște arivişti; dintr-alții, niște șnapani și numai o mică parte era atinsă de flacăra idealului. Aceia care, fie plăpumari, fie muncitori de pe la alte meșteșuguri, purtau în ei grăuntele sfânt al idealismului, erau, mai curând sau mai târziu, atrași de cenaclul liber al atelierului Craioveanu-Cristin, a cărui reputație era dublă: aceea unei case de primul ordin care nu executa decât lucrări artistice, și aceea unui focar socialist. Unii veneau acolo să se specializeze și după puțină vreme plecau. Alții rămâneau. Iar alții nu căutau acolo decât căldura ideilor și a prieteniei, ca de pildă, Mihail și Adrian.

Desigur, cei doi amfitrioni, primind tot norodul acela de naufragiați, se sileau să recruteze dintre ei, pe cât cu putință, membrii pentru partidul lor socialist, dar nu

erau mai puțini umani, ba chiar cordiali, față de refractari ca Adrian, de neutri ca Mihail, și chiar când se aflau în prezența vreunui anarhizant care venea să predice discordia și să facă prozeliți. Lui Cristin îi era de-ajuns să știe că toți acei idealiști lihniți erau, în bloc, dușmani ai capitalismului.

Dintre toți inșii care defilau seara prin atelierul plăpumarilor, lui Adrian îi plăcea mai ales un oarecare Păcală. Nume predestinat, al ghidușului popular, mucalit ce-și râde de lume fără să-și dea seama, iar cele mai adesea pisălog tragicomic care, cu toată sinceritatea lui, nu izbutește să se înțeleagă cu nimeni și suferă el însuși mai mult decât ceilalți. Ultima semnificație i se potrivea mai bine acestui Păcală.

Plăpumar și el, dar lucrător mediocru. Vechi socialist. Om de treabă. Un sfrijit. Necunoscând râsul. Figură chinuită, mobilă, înfrigurată. Vorbind repede și prost. Gesticulând caraghios. Ochii și mintea, mereu în căutarea unui contrazicător. Păcală, autodidact și filosof confuz, silabisise, tocise, răsese, înghițise, de două ori la rând, toată biblioteca partidului. De-aici, ca și din caracterul lui integru, izvora toată nenorocirea lui și a tovarășilor săi: Păcală avea obsesia inconsecvenței socialiste, pe care ținea s-o descopere la membrii cei mai de vază ai partidului. Se agăța de ei și îi apostrofa oriunde ar fi fost: în stradă, pe terasa unei cafenele și chiar când vorbeau la tribună. Cu fruntea încrețită, voința încordată, vorba și gestul gata să izbucnească, îl urmărea pe orator pas cu pas, îl aproba rar, aplaudând pripit și de unul singur, dar mai ales întrerupându-l zgomotos, și atât într-un caz cât și într-altul, primind ghionți cu nemiluita de la vecinii apropiați care voiau să asculte. Nu le dădea nicio atenție și continua mai cu foc.

„Drept! Drept! Așa e! Foarte bine! Pe-erfect!” Dar mai degrabă: „Tu să nu vorbești! Nu ți-ai plătit cotizația!” Sau: „Ești un burghez tu însuți!” Sau: „Îți bați nevasta!

Te-mbeți! Aiurezi!”, „N-ai citit nimic!”, „Nu cunoști doctrina?”, „Ești și tu un exploatator!”

I se trăgeau pumni zdraveni în coaste și i se striga: „Taci, Păcală!”

Îi ziceau „Păcală”, pentru că fiecare credea că poartă acel nume ca pe-o poreclă. Dar s-a aflat că era numele lui adevărat, în ziua în care, înfățișându-se la tribunal, ca martor într-un proces, grefierul, necrezând posibil un asemenea nume, a strigat:

— Să intre domnul… domnul… Pascal!

Păcală era în sală, dar a tăcut.

— Domnul Pascal! repetă aprodul.

Dar Păcală nici nu se mișcă. Nu se mișca deloc, cu toate îndemnurile tovarășilor săi care îl îmboldeau cu coatele și se prăpădeau de râs.

— Ce e asta? întrebă președintele.

— E un martor care…

— Eu nu sunt „Pascal”, strigă asediatul, ridicându-se, ci Păcală.

A râs tot tribunalul, apoi își dădu seama că într-adevăr avea de-a face cu un „Păcală”, căci plăpumarul declară mâniat că el nu jură pe cruce, ci pe „onoare și conștiință”, deoarece era liber-cugetător.

VIII

Pe la sfârșitul lunii august, o veste dintre cele mai ademenitoare pătrunse ca un fulger în lumea ticăloasă a birourilor de plasare: un domn bogat și paralitic căuta servitoare frumoasă pentru străinătate; plătea regește. Niță aduse cel dintâi vestea, după ce o verificase numai în avantajul lui, plasând pe ascuns una dintre acele frumoase servitoare și băgând în buzunar o sumă nemaiauzită, cu totul neobișnuită în plasarea de servitori: treizeci de lei!

„Biroul” rămăsese cu gura căscată. Cristin zise:

— Treizeci de lei pentru o servitoare, când o poți avea, chiar ca s-o trimiți în străinătate, cu zece lei? Mi se pare foarte suspect!

— Nu e preț mare, zise Niță, pentru că am bătut străzile mai mult de zece zile și i-am dus peste douăzeci de femei, până să găsească una care să-i fie pe plac. Vrea numai înalte, voinice, prezentabile, adevărate femei frumoase!

— Nu le mai cere nimic altceva, nicio cunoștință în materie de serviciu?

— Nimic.

— E un proxenet!

— Ha, ha! exclamă Niță, triumfător. Mă așteptam să spui asta. Dar iată: m-am gândit și eu la așa ceva și mi-am luat măsurile mele de prevedere. Ei bine, inutil să fie suspectat acest om. Mai întâi, poartă medalia *Bărbăție și Credință*, apoi, într-o zi l-am găsit prânzind între deputații Luca Tomescu și Ștefan Covrig. Atunci aflai tot, căci am asistat l-a conversația lor, pe când îmi explica el cum trebuie să fie femeile de care are nevoie. E vorba de figurante pentru nu știu ce spectacol la Paris. Le-a spus în franțuzește prietenilor lui, deputații, cu care se tutuia. Și ministrului nostru de Interne îi zice pe numele lui cel mic, *Silică*. În sfârșit, am aflat că e

pensionar, fost inspector de Siguranță. Ce vreți mai mult? E dintre hoțomanii de sus!

Într-adevăr, toate bănuielile căzură. Și o întrecere nebună se iscă între agenții tuturor birourilor ca și între servitoarele frumoase. Totul era cine să ajungă mai repede, cu oferta și speranța lui, în fața acelui faimos paralitic, al cărui nume era Răcăceanu. Toate afacerile curente fură aruncate pe planul al doilea. La naiba cu plasamentele de cinci lei! Se află curând că pentru o femeie cu adevărat pe placul lui, Răcăceanu plătea nu numai treizeci de lei, dar chiar și îndoit și întreit. Și nici nu se sinchisea de „condicuță”, ticăloșia aceea de carnet de la poliție, pe care legea îl impunea tuturor servitorilor, pentru a-i robi mai bine. Și-apoi, ce condiții pentru angajată! Un avans de trei sute de lei. Garderobă nouă-nouță. Pașaport. Voiajul plătit. Și, acolo…

Ei bine, acolo era raiul femeii cu noroc: cinci sute de franci pe lună, feerie, banchete și… restul ce-o așteaptă pe orice femeie frumoasă și, firește, complezantă. Treaba ei!

Vreme de o lună și jumătate, în piața Sfântu-Gheorghe, unde birourile de plasare foiau, nu se auzi decât numele unui om: Răcăceanu, și acela al locului unde stătea: strada Umbrei. Pe sub frumoșii arbori ai grădinii care poartă de asemenea numele sfântului Gheorghe și pe unde nu se vedeau până atunci decât servitori palavragii și triști, începu să înflorească o recoltă întreagă de cocote de rând, îngrozitor fardate și împopoțonate, care acostau agenții birourilor, cu o voce răgușită și maniere din Crucea-de-Piatră:

— Psst! Puiule! Nu crezi c-aș fi bună pentru Răcăceanu? Hai să încercăm! Ai o sută de franci, dacă se face!

Și când era văzut câte un agent, proaspăt „înțolit” cu vreun costum cumpărat de la „Păduchele de aur” (sau de la „Taica Lazăr”), ca Niță, care trecea radios prin piața Sfântu-Gheorghe, auzeai spunându-se cu invidie:

— Uite unu’ care a dat lovitura în strada Umbrei!

Adrian și Mihail se băgară și ei în superba aventură. „Lucrară” împreună. Din prietenie, din necesitate practică, din spirit de solidaritate în caz de nenorocire. Căci Mihail nu împărtășea credința generală cu privire la curățenia morală a domnului decorat cu *Bărbăție și Credință*, care avea deputați la masă și le zicea miniștrilor pe numele lor mic.

— E mai mult ca sigur, așa cum spunea și Cristin, că ne aflăm în fața unui proxenet. Dar tipul e sprijinit de sus. Și de vreme ce atâta lume se amestecă în afacere, să zicem și noi că e curată, cu atât mai mult cu cât Răcăceanu ne preferă pe noi doi.

Răcăceanu îi prefera pentru că se arătaseră, de la început, expeditivi, indulgenți. Nu-l plictiseau cu tot felul de femei imposibile, ca toți ceilalți agenți. Aveau meritul de a-i fi furnizat, una după alta, trei „superbe iepe”, cum le zicea el. Și Mihail fu singurul agent care îi vorbi franțuzește, ceea ce îl măguli pe ticălos.

Un pehlivan cu înfățișarea grosolană. Mustăți ca ale lui Wilhelm. Cărare căruntă la mijlocul capului. Uitătură obraznică. Îmbrăcat elegant și acoperit tot de bijuterii scumpe: nenumărate inele; ac cu perlă mare la cravată; lanț gros de aur, întins pe toată lățimea pântecului.

Primea, stând într-un jilț. Avea lângă el, în permanență, o femeie care înfățișa modelul a ceea ce căuta. Ea nu vorbea niciodată. Numai el perora, jovial și ferm:

— Domnule! îi zicea el lui Mihail pe franțuzește. N-ai nicio grijă! Am să le arăt eu ălora care mă bănuiesc de vreo murdărie! Pentru că plesnesc toți de invidie, de-aia! Dar eu sunt un om cinstit și mă pricep la afaceri, asta e!

Și, într-o zi, lansându-se într-o poveste cu Coasta de Azur, zise, la un moment dat:

— M-am urcat în *Pe-Le-Me* și sfârr! la Nisa!

Vorbea de trenul „Paris-Lyon-Méditerranée”. În franțuzeasca lui schiloadă, inițialele „P.L.M.” erau pronunțate pe românește. De-atunci, Mihail nu-i mai zicea decât *Peleme, Pelemea* și *Pieleamea*.

Și Peleme încoace, Peleme încolo, până pe la jumătatea lui octombrie când, într-o bună dimineață, „sfârrr!” Peleme fu înșfăcat de Parchet și trântit la gherlă, în larma nespusă a ziarelor care urlau împotriva *Proxenetului din strada Umbrei*.

Dar, vai, nu fu singurul care avea să fie arestat! Îl urmară toți agenții birourilor de plasare, cu patronii în cap. În subsolurile prefecturii de poliție se întâlniră, cu ocazia aceasta, două duzini de oameni pe care rivalitățile meseriei îi făceau să se urască din inimă: patroni și agenți, cea mai mare parte oameni fără onoare și fără caracter, foști polițiști sau spioni destituiți pentru corupție, șantaj, fraudă. Se refugiau în dosul firmei, onorabilă în aparență, a câte unui *Birou de plasare*, unde afacerile cu plasamente de servitori nu erau decât un pretext. Pe ușa din dos a prăvăliei intrau servitorii specializați în furturi de la stăpâni și erau plasați pe-acolo de pe unde puteau aduce ușor bijuterii și argintărie, sau chiar bani. Li se fabricau strașnice „certificate” de serviciu. Făceau spionaj particular pe seama conițelor înșelate și a conașilor încornorați. Se procurau frumoase fete blenoragice, gravilor tați de familie. Celor care nu erau atât de gravi, li se ofereau pe loc fete, contra cinci lei, pe canapeaua din odăiță. Bineînțeles, în suma asta nu intra și tratamentul medical inevitabil. Și dacă se întâmpla câteodată vreun mare scandal cu furt sau desfrâu, care amenința dugheana, se descoperea totdeauna printre fișe câte un domn sus-pus căruia i se făcuseră servicii și care salva întreprinderea.

Amestecate cu toate acele scârnăvii se văzură, după arestarea în masă, și chipurile nevinovate ale lui Leonard și Macovei, cei mai de plâns dintre toți, deoarece ei erau singurii din „Birou” care nu puseseră

niciodată piciorul în strada Umbrei. Din sala mare comună, în care fusese grămădită toată lumea, erau chemați, „birou după birou”, și aliniați în fața unui comisar uriaș și sălbatic, adevărat soi de fiară polițistă, pentru care primul act al instrucției era de-a năvăli asupra împricinatului și a-i scoate măselele.

Primiră și Adrian și Mihail câte două palme care îi făcură să se învârtească pe loc, ca niște titirezi. Apoi, fără să se știe din ce motiv – deoarece bruta avea informații exacte asupra vinovăției sau nevinovăției celor arestați – îl înșfăcă pe bietul Macovei de piept și dădu cu el de perete!

— Pezevenghi bătrân!

Atunci îl văzurăm pe Cristin, cu formidabila lui îndrăzneală, repezindu-se la telefonul de pe masa comisarului. Fu oprit să meargă mai departe, dar el izbi o dată cu pumnul în masă, de-ai fi zis că o sparge și urlă, roșu de mânie:

— Vreau să-i telefonez tovarășului Morțun! Trebuie să afle și ministrul de Interne ce se petrece în spelunca asta de bandiți! Da, bandiți!

Comisarul încremeni, apoi rânji, vârând mâinile în buzunar:

— Așa! Domnul Cristin e… „tovarăș” cu domnul ministru de Interne! Uitasem! Bieții miniștri „generoși”! Cum plătesc ei acuma păcatele din tinerețe. „To-va-răși”… Ei bine… cărați-vă de aici, cu toții!

În stradă, Cristin regreta că plecase fără să-l fi „obligat pe comisar să consemneze brutalitățile într-un proces-verbal”, dar Mihail, care, cu un minut mai înainte se vedea „în drum spre Siberia”, își zicea: „Am scăpat ușor!”.

Macovei mormăi, melancolic:

— Plătiți-mi, barem, o porție de varză cu carne, voi ăștia care ați făcut afaceri, ca să mă despăgubesc de cucuiul din cap!

Afacerea din strada Umbrei fu repede înăbușită, într-un cor de lătrături ale presei, din ce în ce mai slab, după cum se întăreau și intervențiile oficioase și sporea mituiala. Răcăceanu, pus în libertate pe cauțiune, făcu să nu se mai vorbească niciodată de el. Asta e frumoasa soartă a tuturor „Peleme”-ilor români, care știu să-și cultive relații parlamentare sau ministeriale. Și noroc cel puțin că, în împrejurarea aceea, n-au plătit oalele sparte, tot cei nevinovați, cum e obiceiul!

Dar, pe cei doi eroi ai noștri, aventura îi îngrozise; Mihail și Adrian, scârbiți, profitară de o cerere venită de la „Hotel English”, unde se căutau doi băieți de etaj, și își schimbară existența. Deveniseră „londonieri” de hotel, își dădeau seama că, întorcându-se la obișnuitele plasări care nu te lasă nici să mori nici să trăiești, „casa” lor repede s-ar fi secătuit! Ca să nu mai vorbim de vremea rea care începuse: ploi, vânt, frig. Așa că cotlonul călduros de la „Hotel English” era binevenit.

Leafă aveau cincisprezece lei pe lună, apoi, casă, masă și bacșișuri. Fiecare „garçon” avea, ca tovarășe de etaj, o femeie. Lucrul: douăzeci până la douăzeci și cinci de camere de întreținut; în plus, femeia trebuia să perie hainele pasagerilor, iar băiatul să le lustruiască încălțămintea. Lui Adrian i se dădu etajul al doilea. Lui Mihail al treilea. Patron: Ghiță Lemnaru, un țigan de ispravă, negru ca chinorozul, îndesat, cu mustăți mari, activ, sever, dar drept. Atât de drept cât poate fi un patron. Domnul Ghiță n-avea nimic de zis, câtă vreme treaba mergea militărește, ca la cazarmă. De nu, o înjurătură și un picior în spate.

Hotelierul mai impunea și prin faptul că era un părinte nefericit: unul dintre copiii lui, o fată, era epileptică; se prăvălea de mai multe ori în aceeași zi. Priveliștea acelor crize, adesea publică, era una dintre cele mai sfâșietoare. Bietul om suferea mai mult decât bolnava, care părea, sărmana, o fantomă. Tot personalul compătimea cu ei și se silea să-și facă datoria.

Dar era greu, greu! Scularea era la cinci dimineața, între zece și unsprezece, robii se duceau la culcuș, mizerabil culcuș colectiv, pentru bărbați, ca și pentru femei. Și, din noapte până în noapte, o imensă zi plină de-o muncă istovitoare, dezgustătoare și rău plătită, care nu-ți îngăduia nici să răsufli.

Clientelă mediocră. Provinciali, avocați, ingineri, comercianți, pensionari, militari, popi. Din când în când, câte o pușlama de deputat, pretențios, arogant. După o săptămână întreagă de servicii făcute, mulți dintre domnii aceștia o ștergeau englezește, (nu se aflau oare la „English-Hotel”?), luându-și pe furiș geamantanul. Rămânea, bietul „garçon”, împietrit în fața camerei goale. Scuipa și exclama:

— Bun voiaj, puțin bagaj!

În cele mai bune cazuri, aliniați ca niște urangutani de ambele părți ale ieșirii, în urma alarmei date de soneria plecărilor, se pomenea fiecare cu câte o băncuță în palmă. Uneori, numai douăzeci de bani. Alteori un leu. Pentru o întreagă săptămână de slugăreală. Iar când li se întâmpla să primească doi lei, violența plecăciunii executate făcea să le trosnească șira spinării.

— Mersi! Mersi! Mersi!

Și, în momentul plecării, se știa dinainte dacă clientul era dintre cei care dau sau dintre cei care nu dau. În primul caz, pasagerul remarca la timp mizerabila prezență a „urangutanilor”, ale căror speranțe îi barau drumul mai temeinic decât un fluviu de foc; număra repede capetele și își procura de la casă monedă măruntă, potrivită. Și când, cu conștiința împăcată, simpaticul, excelentul om se îndrepta spre trecătoarea arzătoare a strâmtei ieșiri, el și avea banii pregătiți în mână, sunându-i chiar, distrat, pe când vorbea cu patronul care, și el, fără să pară a avea habar, cântărea în gând cam la cât se putea ridica suma destinată bacșișurilor, a cărui împărțeală nu era decât o chestiune de amănunt.

Tot așa de ușoară, dar cât de dezolantă, era constatarea prealabilă care se făcea în celălalt caz, al călătorului care ține prea mult la banii lui. Bestia aceasta nu se îngrijește niciodată de monedă măruntă, nu se teme deloc de pasagiul speranțelor înflăcărate, face totdeauna pe omul grăbit care nu vede pe urangutani, și vorbește, și povestește, și gesticulează, și râde, tot plătindu-și nota și tot ștergându-și gentilica, până ce, deodată, o zbughește ca o săgeată, înăbușindu-și strigătul conștiinței. Dar gorilele îl prind la strâmtoare:

— Drum bun, domnule, bun voiaj!

— Ah, da… uitasem de voi (se caută prin toate buzunarele). Ce belele mai sunteți și voi! Na-vă câte un gologan… N-am mai mult de data asta.

Secătură! Cică „de data asta” numai!

Dar erau unii și mai ticăloși, „lunarii” de pildă, cei care locuiesc cu luna. Nu numai că-ți ung ochii, acolo, cu un leu, pentru toate cele treizeci de zile, dar își mai transformă și camera în muzeu, în bucătărie și în spălătorie. Uneori și în latrină.

În felul acesta, etajul lui Mihail se mândrea cu o actriță. Al lui Adrian, cu un poet. Dar actrița avea cel puțin gentilețea să-și facă „necesitățile inexorabile” la W.C. Pe când poetul, mai divin decât actrița, se murdărea în odaie. N-ai fi crezut niciodată una ca asta, văzându-l dimineața, elegant în mizeria lui, îndreptându-se melancolic spre ministerele pe care le tapa la rând. Dar era, totuși, un om cumsecade. Și-apoi, publicul care îl citea nu cunoștea mistica intimă a poeziei sale.

Da, era greu. Frecau mult, câștigau puțin, dormeau și mâncau prost. Și totuși, cu chiu cu vai, de bine de rău, mergea. Pentru că, afară, nimic mai bun nu-i aștepta. Afară, decembrie viscolea!

— Să ne ținem bine! zicea Mihail. Nu ne este îngăduită niciun fel de greșeală. Te previn: dacă trebuie

să plec din serviciul acesta, acum în toiul iernii, plec și din România. Zbor în Egipt. Nu vreau să risc să-mi cheltuiesc economiile și să mă întorc la rogojina și la lipia de la „Birou”. S-a isprăvit cu „Biroul”! Nu uita că ne pândește pe amândoi tuberculoza. Suntem foarte slăbiți. Încă vreo câteva luni de privațiuni pe vremea asta câinească și nu ne mai rămâne decât revolverul. Mie, cel puțin, care n-am o mamă să mă îngrijească.

Erau hotărâți să se țină bine. Soarta, însă, hotărî altfel cu Adrian.

Într-o seară, cu cincisprezece zile înainte de Crăciun, Niță veni într-un suflet la Adrian să-i spună că judecătorul de instrucție, Moangă, de la Brăila, îl cita prin mandat ca inculpat de „răpire de minoră”. Un polițist arătase la „Birou” mandatul de aducere:

— Am spus că nu știm ce te-ai făcut. Dar au să te găsească. Așa că șterge-o de pe-aici!

Adrian lăsă totul baltă și chiar în noaptea aceea plecă la Brăila.

„Răpire de minoră!” își zicea el, în tren. „Visez! Când voi fi răpit sau voi fi ajutat eu să se răpească vreo minoră?”

Și gândul lui se opri la o aventură banală care nu putea, nici pe departe, să semene cu o răpire de minoră. Prin primăvară, cu puțin înainte de a pleca la București, fusese târât de niște tovarăși la o serată dansantă populară. Târât, deoarece Adrian n-avea nici în clin nici în mânecă cu dansul. Dar:

— Hai, vino! Nu fi sălbatic! Ai să vezi, vin o mulțime de „gagice”… ușor de răsturnat.

Cedă. Și, într-adevăr, în zarva „balului” i se arătă o fetișcană „care nu făcea fasoane”.

— Bine, dar n-are nici cincisprezece ani, obiectă Adrian.

— Ce-ți pasă! s-a culcat până acum cu o duzină de tipi. Ia-o cu tine!

O luă. Și dimineața, strecurându-i o patacă, se despărțiră prieteni.

„Se cheamă asta, răpire?” se întreba Adrian.

— Da, haimana! se răsti la el judecătorul Moangă, un borțos care de-abia îl încăpea fotoliul. *Răpire* se cheamă! Auzi? Și se pedepsește cu unul până la trei ani închisoare. Legea e categorică. Ai răpit dintr-un bal o minoră și ai necinstit-o.

— Am necinstit-o? Mă iertați, domnule judecător, dar vă pot cita martori care vor declara că s-au culcat cu ea înaintea mea.

— Așa?!… Îmi poți cita asemenea martori? Dă-mi numele și adresele lor…

Adrian îi servi doi, pe loc.

— Vă mai aduc alții, mâine.

Judele, pe jumătate convins, încetă de-a mai gesticula. Îi pierise avântul. Potolit, îl cântări pe Adrian din ochi. Și atunci se petrecu una din acele drăguțe scene care caracterizează moravurile justiției românești:

— Și zici că ești zugrav, hai? făcu judele, căscând.

— Da, domnule judecător.

— Atunci, uite, voi cita martorii ăștia care zici tu că s-au culcat cu minora înaintea ta, le voi lua declarațiile și dacă se dovedesc exacte, mă voi *sili* să dau o ordonanță de neurmărire. În vremea asta, ai să-mi zugrăvești sufrageria. *Plătesc materialul*. S-a făcut?

— S-a… făcut, domnule judecător.

Trebuia să se facă! Altfel, adio neurmărire!

Știa el bine Adrian ce însemna aia, *mă voi sili*.

Mâhnit, nenorocit că se vedea obligat să mai zăbovească la Brăila, se duse în piața Poligonului să examineze sufrageria pe care trebuia s-o zugrăvească pe veresie. Se găsi în fața unei lucrări în ulei. Ulei, iarna! O mizerie! Zile și zile, între două straturi de vopsea, ca să se poată usca. O să-l țină până la Crăciun. Nu, nu! O dragoste cu o minoră nu făcea chiar atâta.

— Vreau, zise magistratul, s-o faci toată în roșu, un roșu aprins. Cu o mică bordură lângă tavan. Pereții, în panouri. Trebuie s-o am gata de sărbători. Hai, curaj băiete!

Adrian zugrăvi de zor până în ajunul Crăciunului, termină sufrageria și obținu neurmărirea. Dar procurorul Eremia făcu apel și îi smulse tribunalului o condamnare de cincisprezece zile închisoare, de care Adrian nici nu se sinchisi, dar pe care trebui s-o facă, ceva mai târziu, la înapoierea dintr-o călătorie în Egipt.

De ce toată această persecuție?

Numai și numai pentru că minora avea un unchi gardist la poarta locuinței procurorului Eremia. Rugând pe acel amabil apărător al virtuții femeiești să urmărească pe Adrian, bietul unchi spera să-l hotărască pe tânăr să-i ia nepoata de nevastă. Nu izbuti decât să-l mânjească cu o condamnare infamantă.

Cu toată sufrageria zugrăvită pe veresie.

Adrian petrecu Crăciunul alături de maică-sa, care se arătă fericită de întâmplarea neașteptată, în ciuda clevetirilor cu care mahalaua știa să învăluiască șederea fiului ei la Brăila.

„Da, auzeai în toate părțile. O să trebuiască s-o ia pe pațachină de nevastă. De nu, îi toarnă procurorul trei ani de pușcărie. Așa-i trebuie!”

Înapoindu-se, după sărbători, la București, Adrian crezu că se trezește dintr-un vis urât.

„De ce s-or fi bucurând atâta, dacă aș fi silit să iau o târfă, sau că va trebui să fac pușcărie? Ce le-am făcut eu oamenilor acestora? O, viață! Unde e omenirea cea demnă de-a lupta și muri pentru ea”?

Numai la suferințele morale ale mamei sale se gândea el, când nevoia de bârfeală a mahalalei punea pe tapet purtarea lui. Biata femeie îndura orice, afară de ideea de a-și vedea idolul trecând drept un derbedeu. Dar nu

se scursese bine luna lui ianuarie și o altă poveste avea să otrăvească zilele bătrânei.

Fu afacerea cu tulburările produse la București, când cu marea manifestație de simpatie pentru revoluția rusească din 1905, organizată de socialiști la data de 14 ianuarie, în sala Eforiei. În ziua aceea, în care burghezia face mare tărăboi național pentru a sărbători aniversarea Unirii Principatelor dunărene sub sceptrul bunului domnitor Cuza, la 1859, partidul socialist hotărî să-și afirme existența și să-și inaugureze noua activitate printr-o impunătoare desfășurare de forțe muncitorești, care să facă ecou manifestației cvasi-universală a Internaționalei socialiste, fixată tot la acea dată pentru a protesta împotriva masacrelor țariste și arestării lui Maxim Gorki.

Înfierbântarea spiritelor, care precedă acel miting, fu de-așa natură încât Adrian, ca atâți alți neofiți, crezu că ultimul ceas al capitalismului sunase. Presa democratică era plină de amănunte asupra grozăviilor la care se dedase armata țarului ca să-și răzbune înfrângerea din Manciuria, masacrând populația pașnică a marilor orașe. Portretul popii Gapon și al lui Gorki erau tăiate din ziare și păstrate cu religiozitate, ca niște icoane. Gorki, mai ales, deveni în puține zile figura cea mai populară dintre scriitori revoluționari. O primă culegere din nuvelele sale, apărută sub titlul *Ceva mai bun, mai omenesc*, se volatiliză într-o săptămână.

Se aflau în ea, printre altele, bucățile: *Cititorul, Conovalov, Macar Ciudra, Emilian Piliai, Celcaș*. Seara, atelierul de plăpumărie și „Biroul” se transformau în sală de lectură. Citeau și reciteau din Gorki și nu se mai săturau. Adrian, care dormea de data aceasta în atelier și singur, contempla portretul scriitorului și cugeta:

„Asta, într-adevăr, e ceva nou în lume. Un salahor, aproape neștiutor de carte, ajuns la această putere de expresie artistică și revoluționară! Iată o soartă cu care

nu se pot mândri toți scriitorii. Trebuie pentru asta, pe lângă talent, și o mare inimă de revoltat”.

O altă împrejurare venea să se adauge acestei exaltări generale și să sporească autoritatea morală a mitingului proiectat. Un revoluționar, rus sau bulgar, nu se știe bine, dar care vorbea românește, doctorul Stanciof, sosise de câteva zile și ținea sfaturi dese și tainice cu un mic număr de șefi socialiști. Printre ei, Adrian observase figura unanim respectată a bătrânului revoluționar basarabean, Ramură, autorul cărților *În exil* și *În temniță*, povestiri ale propriei sale activități în cadrele Partidului socialist rus. Era veșnic însoțit de fiica lui mai mare, doctorița Eufrosina Ramură, ea însăși revoluționară dar, pe-atunci, ca și tatăl ei, puțin distantă de noua mișcare muncitorească. Cristin, inițiat în acele consfătuiri, afirma că cele trei personaje vor intra sigur în luptă. O vom face, deci, „lată rău”.

Câțiva dintre obișnuiții flămânzi ai „Biroului” și ai plăpumarilor, dându-și aere de martiri, se declarau gata să moară, în acea zi de „miting hotărâtor”, în care vor „doborî burghezia la pământ”. Niță era pentru moarte. I se acrise. Adrian nu voia să moară chiar în ziua aceea, dar plecase „să pună și el umărul”. Atâta pagubă pentru mamele care își iubesc prea mult fiii!

N-a fost însă niciun mort, și burghezia s-a ales cu sperietura.

Prefect de poliție era atunci jovialul „cneaz” Moruzi, boier bărbos și burtos, care știa totdeauna să ia lucrurile în bine și care nu-și pierdea cumpătul cu una cu două. Pe când sala Eforiei gemea de popor și poliția da în vânt, falnicul prefect își tundea barba. „Curcanii” lui, înotând prin zăpada terciuită, nu mai știau pe unde să-l caute. Și abia după o crâncenă încăierare, dar numai la intrarea în sală, deoarece înăuntru se ronțăia năut și se cânta *Internaționala*, „cneazul” fu descoperit la un bărbier. Apăru, legănându-se ca o rață, zâmbitor, voios și sceptic:

— Unde vedeți voi revoluție? își întrebă el copoii.

Câteva nasuri turtite, printre care și Cristin cu Adrian, izbutiră să-și facă drum până la prefect:

— Nu ni se dă voie să intrăm!

— Dreptul de întrunire…

— Constituția…

— Ei da, da, copii! Toate acestea există! Dar… Hai, hai! Cu revoluționari de treabă, ca vechii mei prieteni Ramură și doctorul Stanciof, nu se face ea revoluția chiar azi! Vor avea dumnealor bunăvoința să se gândească și la răspunderea mea!

Lui Cristin nu-i prea plăcu gluma cneazului, dar vreo douăzeci de tovarăși îl făcură praf, strigând, ca la întrunirile electorale:

— Trăiască prefectul nostru! Trăiască cneazul Moruzi!

Și intrarea sălii fu luată cu asalt.

Dar polițiile sunt nenorocite, dacă nu pot să-și dea dovada zelului lor. Cum sa lași să treacă o asemenea frumoasă ocazie de a-ți justifica existența de polițist? E, doară, de pomină replica unui prefect de poliție model care, în fața raportului cotidian al agenților săi afirmând mereu că nimic nu se petrecuse peste noapte, exclamase: „Așa? Nu se petrece nimic în oraș? Totul merge strună? Atunci noi ce rost avem aici? Nu mai e nevoie de noi! Haideți domnilor: demisiile dumneavoastră!”

Așa că bunii elevi ai acelui maestru polițist hotărâră să facă ei revoluția. Pe drept cuvânt: ieșind de la întrunire, manifestanții păreau să-și râdă de poliție. Și prea cântau *Internaționala* chiar într-o zi de sărbătoare națională și cam prea strigau „Trăiască Gorki”, acel Gorki despre care nu se știa cine era și unde se afla, ca să fie înhățat. Îmbrânciră lumea, invitând-o să se împrăștie. Atât fu de-ajuns. Câțiva pumni ridicați, câteva strigăte „subversive” și țin-te matrace de gardiști și săbii de comisari, plouând cu nemiluita asupra masei de capete. Apoi, firește, arestări. Vreo cincizeci, între care

Niță și Adrian, cu fața umflată. Noaptea fură pisați „în lege”. Și, a doua zi, fiecare provincial, însoțit de câte un agent, lua drumul orașului său natal. „Trimis la urma lui”.

Numele lui Adrian apăru în ziare. Mahalalei, atât îi trebui. Că și începu: „Ce spuneam eu! O haimana! Că mâine-l vezi în fiare și între baionete! Gândește-te și dumneata: «soțialist»! Contra statului, adică! Asta-i culmea!”

Și biata maică-sa, care nu înțelegea nimic: „De ce te bagi tu în afacerile statului? Politica nu-i pentru oameni de teapa noastră. Cum poți tu, când ești sărac, să te crezi mai deștept decât miniștrii? Și cum să «lupți» tu cu mâinile goale contra statului, care are poliție și armata? Și ce ai tu, Dumnezeule Doamne, de le iei apărarea muncitorilor ruși? Ești nebun! Nu știi că țarul e puternic și poate veni oricând să ne robească, cum a mai făcut și pe vremea bunicilor mei? Asta ne-ar mai lipsi acum, în mizeria noastră! Sotniile de cazaci beți, care fură purceii și siluiesc femeile! Așa că lasă statu-n pace și vezi-ți de treburile tale!”

Singur, trist, cu economiile aproape irosite, Adrian se plictisi timp de două săptămâni în Brăila, dar cel puțin trecu prin fața consiliului de revizie, fu găsit inapt pentru militărie și scutit. Era acum liber, liber să treacă granița! Pe la jumătatea lui februarie zbură iar la București.

Mihail îl primi rece. Două luni de zile se războise cu patronul, ca să-i păstreze lui Adrian locul, punându-i mereu înlocuitori provizorii pe care îi instruia el însuși și-i ajuta, ca să nu sufere deloc serviciul. Acum ocupa etajul un servitor „definitiv”. Mihail povățuise pe Adrian să nu participe la mitingul acela buclucaș. Dar el tot după capul lui a făcut.

— Acum ce-ai să devii?

— N-am să-ți cer de mâncare, îi răspunse, mojic.

Bunul Mihail se supără. Se despărțiră certați. Adrian se întoarse la „Birou”, hoinări câteva zile și se simți nenorocit de moarte. Fără Mihail, lumea era pustie; „Biroul” de o tristețe care-ți rupea inima. Aproape nimeni nu mai lucra. Niță dispărut. Macovei, bolnav, zăcea în odăița înghețată. Moș Florea și Adventistul, plecați. Singur Leonard continua să-și ocupe fotoliul și să-și molfăie pătrații de pâine goală, suflându-și în mâini sau dezmorțindu-și-le pe un „tunuleț” care mocnea lângă el. Dar ochii mari, limpezi, ai fostului negustor cam începeau să se închidă încet, peste deznădejdea vădită a unei vieți în zadar eroică. Nu mai priveau spre stradă cu vajnica lor neliniște de altădată. Nu mai așteptau nimic de la strada aceea înșelătoare. Și, lipsită de luminoasa lor voință, fața lui era toată stinsă: fruntea parcă mai mică, obrajii moleșiți, buzele îmbufnate, bărbia blegită, nările lipite, pielea întunecată.

Leonard nu mai părea preocupat decât de-o singură grijă: să dea fuga la fiecare jumătate de ceas, să vadă „ce făcea” Macovei, să-i sufle și lui în mâini sau să-i pună la picioare o cărămidă caldă. Uneori îi zicea lui Cristin, care se arăta rar:

— Dă-mi câțiva gologani, să-i aduc un ceai lui Macovei.

Și într-o zi, pentru întâia oară, îi vorbi lui Adrian:

— Da… Desigur… Sunt mai vinovat decât Macovei, de pierderea magazinului nostru. Ar fi trebuit s-o jertfesc pe acea ultimă femeie, care mi-a dat lovitura de grație. Nu putea să-și lase el nepotul dus la pușcărie. Băiatul acela era toată viața lui, singura lui fericire. Nu schimbi copilul, cum schimbi femeia. La asta nu m-am gândit. Am fost orb… Acum e prea târziu. Nu-i mai rămâne decât să moară. Vom muri amândoi. Curând.

Servitori oblojiți deschideau din când în când ușa „Biroului” și repede o închideau și plecau. Pustiul care domnea acolo, nu le plăcea. Leonard, trezit o clipă din

visurile lui, bătea din pleoapele pe jumătate închise și înclina capul.

Într-o zi, intră o femeie bătrână:

— N-aveți un fecior, care să vrea să îngrijească un domn bătrân, bolnav?

— Ba da! răspunse Adrian. Merg eu. Dar trebuie să plătiți „taxa” numaidecât.

— Și dacă nu stai în serviciu nici opt zile? Că, să știi, e greu tare.

— Vă garantez cincisprezece zile de încercare și dacă după acest termen plec, îmi veți reține „taxa”.

— Cu condiția asta, plătesc. Cât?

— Zece lei.

Femeia puse banii pe birou:

— Am o treabă undeva. Peste o oră trec pe-aici să te iau.

— Vai, prietene dragă! zise Leonard, după ce plecă femeia. Dumneata nu știi despre ce este vorba. E un bătrân paralitic, pe care trebuie, de două sau trei ori pe săptămână, să-l iei în brațe, să-l duci în baie și să-l freci câte două-trei ceasuri, că mai suferă și de o boală de piele. Nimeni nu stă. Femeia asta, care e jupâneasa lui, bate în toate lunile birourile de plasare. E știută. Te sfătuiesc să nu te duci. N-ai să reziști. E o muncă mârșavă.

— Nu-i nimic. Mă duc.

— Atunci… înțeleg, e ca să încasez eu acești zece lei.

— Și pentru că libertatea nu-mi mai spune nimic în clipa asta. Mă plictisesc. Vreau să fac ceva, indiferent ce. M-aș duce să scald și porci.

Gura lui Leonard schiță o strâmbătură. Bătrânul își aruncă brațele pe masă, cu mâinile împreunate, cu palmele în jos și își culcă, încet, fruntea pe ele.

IX

Bătrânul solitar din strada general Ipătescu nu era chiar un bolnav. Mai degrabă un infirm. Se numea Dumitrescu. Boier degenerat. Bogat. Mare colecționar de fluturi.

Adrian văzu un bărbat respectabil, foarte în vârstă, cu o barbă albă, frumoasă și chel. Era în pat, așezat în capul oaselor, în cămașă de noapte, între perne mari. Sta așa, de douăzeci de ani. Cu o lupă în mână, citea ziarele.

Bătrână jupâneasă îl împinse pe Adrian în camera stăpânului și dispăru fără o vorbă, ceea ce tânărului i se păru ciudat. Abia putu să îngâne o bună-ziua.

— Apropie-te, zise infirmul, privindu-l cu ochi pătrunzători.

Adrian făcu un pas spre pat.

— Mai aproape: nu te mănânc!

Când ajunse lângă pat, bătrânul îi apucă o mână, i-o trase spre el cu putere și începu numaidecât să-i examineze unghiile. Într-adevăr, Adrian le avea lungi. Se scuză:

— Am să le tai. Sunt prea mari.

— Nu! Să nu le-atingi! Te opresc! Sunt tocmai unghii cum îmi trebuie mie. Căci treaba ta de seamă, aici, e să mă scarpini pe tot corpul în fiecare seară, înainte de-a mă culca, afară de serile din ajunul băilor, pe care le iau de două ori pe săptămână, la ora unu dimineața. Aceste băi durează de la două până la trei ceasuri, după îndemânarea ta de-a mă curăți de pielea moartă, și asta e a doua ta treabă. A treia, e să mă speli în fiecare dimineață pe cap, afară de zilele când ies din baie. Și asta e tot, flăcăule! Și-i dădu lui Adrian cu palma peste sex: Ha, ha! Ce mai carabojan, nu?

„Ei, comedie! gândi Adrian, încremenit. Bună poamă de boier trebuie să fii”.

După două zile, fostul fecior care n-avea să părăsească serviciul decât după ce-l va fi instruit pe Adrian, îi zise acestuia, arătându-i un tinerel care străbătea coridorul spre apartamentul bătrânului:

— Uite amantul domnului Dumitrescu. E un funcționar din ministerul de Interne. Vine în fiecare săptămână să-i frece stăpânului dindărătul, singurul loc de pe corpul lui pe care nu-l frecăm noi, după cum ai văzut. Dar frecatul ăsta îi aduce tipului, de fiecare dată, îndoitul salariului tău întreg: o sută de lei!

— Frumoase obiceiuri mai sunt în casa asta! zise Adrian.

— Stai că nu s-a isprăvit! Bătrânul are să-ți facă și ție curte, cum mi-a făcut și mie, căci i-ar plăcea, vezi bine, să aibă asemenea ședințe cât mai des și cât mai ieftin.

— Mulțumesc!

— Și dacă n-ai să vrei, are să-ți facă zile fripte. De-aia niciun fecior nu stă mai mult de-o lună.

Viața de servitor la acel infirm nu era rea. Munca, deși dezgustătoare, era dintr-acelea care se pot executa. „Scărpinatul” de seară îi cerea feciorului să stea treaz până la miezul nopții, când nenorocitul de bătrân se despuia tot și își supunea unghiilor infirmierului său toate părțile trupului, bucățică cu bucățică. Era o întreagă operație, care dura un ceas și care cerea răbdare, iscusință. Dădeai, de-a lungul părții tratate – spate, piept, coapse sau picior – cu amândouă mâinile deodată, cu degetele lipite, și nu trăgând spre tine, ceea ce ar fi prilejuit „arsuri”, ci împingând cu toate opt unghii, numai înainte, ceea ce potolea mâncărimea și aducea ușurarea necesară somnului. Pielea pierdea astfel un strat de pieliță iritantă, ca un fel de tărâță. Până la sfârșitul ședinței se strângea pe cearceaf o grămăjoară bună. În timpul zilei, pacientul se scărpina singur, cu bietele lui degete strâmbe, cu unghii enorme. Când „scărpinatul” era executat ireproșabil, domnul

Dumitrescu gemea de plăcere și binecuvânta viața. Atunci Adrian era răsplătit cu o linguriță de dulceață, care îi plăcea mult. Dar erau seri în care operația nu mergea deloc în ritmul voit și atunci Adrian era tratat cu violente împunsături de unghii în brațele-i goale. Se alegea, uneori, cu mici răni sângerânde, foarte veninoase.

Băile de noapte erau obositoare, mai ales din cauza nevoii de somn. Se transporta cada în camera bolnavului, cu multă băgare de seamă ca să nu fie murdărit covorul. Era umplută și golită, cu gălеți. După ce era muiat corpul vreo jumătate de oră, începea frecatul cu unghiile, centimetru pătrat după centimetru pătrat. Cădea pielea de pe el, ca brânza rasă. Muncă îndelungată, plictisitoare. Moșneagul își tot pipăia corpul, arătând părticele neîndeajuns de curățite:

— Aici… Și-aici… Încă puțin colo…

Deoarece liniștea lui din zilele următoare atârna de felul cum fusese săvârșită curățenia aceea. Adesea, vlăguiți, cu nădușeala curgând pe el șiroaie, adormeau amândoi, unul în baie, celălalt pe scăunel, cu brațele în apă:

— Hai! zicea pacientul, trezindu-se. N-a mai rămas decât o bucățică la buci. Freacă bine. Am să-ți dau o dulceață de caise, să te lingi pe bot!

Spălatul capului, dimineața, era ușor, deși tot atât de migălos. Era așezat omul turcește, în pat, pe o mușama, cu ligheanul pe genunchi. Era săpunit de mai multe ori, i se masa pielea cheliei, obrajii, gâtul, și era limpezit cu apă multă. Dar, la fiecare spălat, Adrian remarca o ciudățenie, pe care el o punea pe seama caracterului bătrânului.

Domnul Dumitrescu avea două enorme portmoneuri, ticsite cu bani, pe care le păstra de obicei sub perne, deoarece plătea totul pe loc și în monedă potrivită până la o para. Odată pe lună venea bancherul lui și îi aducea suma trebuitoare, în hârtii de câte o sută și de douăzeci,

în piese de câte cinci lei, un leu și în băncuțe, în gologani de câte zece, cinci și în părăluțe de câte doi bani și un ban. Când trebuia să plătească, de pildă, o jumătate de kilogram de carne, pentru servitori, de treizeci și cinci de bani kilogramul, el scotea din pungă exact optsprezece bani. Era o manie a lui și Adrian nu se arăta prea mirat. Dar nu știa el, pentru care motiv, în timpul spălatului la cap, moșul lua de la locul lor cele două săculețe de piele și le vâra în izmene, între picioare, sub lighean. Într-o zi, strâmbându-se de râs, îi ceru să-l lămurească.

— Are să te supere, îi răspunse el, dar am să-ți spun. Uite, de ce: am fost furat o dată! Aveam un fecior așa ca tine, dar dobitoc. Mă spăla prost și-l înțepam cu unghiile. Într-o zi, cum eram cu capu-n lighean și orbit tot de săpun, hoțomanul mi-a șterpelit amândouă pungile pe care le țineam atunci, chiar în timpul spălatului, sub perne. Ba, ceva mai mult: furios rău că-l înțepam, a răsturnat și ligheanul cu zoi pe mine, udând tot patul, apoi a șters-o, lăsându-mă singur și în starea aceea, pe mine, infirm și nenorocit, și care nu pot trăi o zi fără îngrijirea pe care o vezi… De-atunci, ascund banii între picioare.

— Și credeți c-aș putea să vă fac și eu la fel?

— Nu știu! Nu. Nu cred. Dar acum m-am obișnuit așa.

Nu credea. Omul, deși grosolan, zgârcit și vicios, nu era lipsit de inteligență, nici de cultură. Băgase repede de seamă că Adrian n-avea stofă de servitor și-i acorda o stimă care se traducea zilnic prin lungi convorbiri, aproape amicale, cu privire la literatură și la ideile timpului, ba chiar prin confidențe. Îi povesti tânărului fragmente din frumoasa lui viață de rentier liber, tinerețea lui, închinată întreagă dragostei sale de natură și pasionată după fluturi, pentru vânarea cărora jertfise peste un sfert de veac.

— Colecțiile, pe care le vezi colo pe pereți, nu reprezintă decât a zecea parte din ce aveam. Deoarece, acum cinci ani, căzând grav bolnav și crezând că am să mor, le-am împărțit pe toate la prieteni. Pe urmă m-am făcut bine și mult am regretat că m-am despărțit de fluturii mei dragi. I-am rugat pe toți să mi-i împrumute, pentru puținii ani câți îmi mai rămân de trăit, dar nu mi s-au mai înapoiat decât o mică parte și nu dintre cei mai frumoși.

Uneori, pe neașteptate excitat, făcea aluzii transparente la nevoia lui de „dragoste filială”, o dragoste filială pe care Adrian nu se mai silea s-o interpreteze, căci bătrânul își însoțea declarația sentimentală de gesturi care îi trădau limpede intențiile.

— Dac-ai vrea să fii bun cu mine, să mă iubești puțin. Să te ocupi de zilele mele bătrâne de biet om singur, ți-aș lăsa la moartea mea o parte din avere. Și, cu ochii ieșiți din orbite: Vino, copilul meu, să te îmbrățișez!

Adrian, întristat, pleca fără să răspundă nimic. Și, timp de câteva zile, bătrânul nu mai stăruia, dar tot nădăjduia să-și ajungă ținta. Se arăta binevoitor, drăgăstos și chiar larg, sporind cheltuiala întreținerii servitorului său și îndopându-l cu dulceață, după care se prăpădea. Infirmul nu se hrănea decât cu lapte, pâine prăjită și fructe. Carne se cumpăra numai pentru personal, dar puțină și proastă. Începu să se cumpere mai multă și de calitate mai bună, ceea ce o miră pe bătrână slujnică, femeie de încredere, foarte veche în serviciu, tăcută, rece, petrecându-și vremea cu scuturatul apartamentului și cârpitul rufelor. Mai ajuta la pregătirea băilor nocturne, precum și la îmbrăcarea și dezbrăcarea domnului Dumitrescu, care, aproape în fiecare zi, ieșea în cupeu să se plimbe la Șosea. Pentru această din urmă treabă, de-abia ajungeau cei doi servitori, deoarece membrele bolnavului, anchilozate, țepene, strâmbe, intrau cu greu în haine, ghete, mănuși. Un ceas întreg ținea munca asta. În tot acest timp, el

suferea, gemea, se înfuria. Apoi, sprijinindu-se în baston și susținut de subțiori, era condus până la trăsură. Era atunci un jalnic boier chipeș, înveșmântat tot în negru funerar, cu respectabila-i barbă albă revărsată pe piept, cu privirea severă, cu ținuta rigidă. Văzut din fuga cupeului, nu-i ghiceai cumplita infirmitate.

Mai ales la înapoierea din acele plimbări, avea obicei, nenorocitul, odată reinstalat în pat, să-l sâcâie pe Adrian cu avansurile lui de „dragoste filială”. Firește, personalitatea tânărului îi impunea totdeauna invertitului și-l făcea să adopte anume forme, într-atât admirabila putere a sufletului omenesc obligă la respect pe omul cel mai decăzut. Dar, vai, puterea viciului o depășește pe aceea a sufletului și se îndârjește s-o înjosească.

Într-o zi, în clipa în care Adrian își încasa leafa pe prima lună de servici și primea un bacșiș de zece lei, bătrânul îl înșfăcă brusc, cu amândouă mâinile, de dinainte și îi strigă:

— Lasă-mă să-ți văd știuletele! Lasă-mă să-l sărut!

Fu o scenă penibilă și grețoasă. Adrian amenință că pleacă, fără să mai aștepte cele opt zile obligatorii. De-atunci, se isprăvi tot. Viața în casa aceea deveni pentru el un iad. Nimic nu mai era pe placul stăpânului, care își înțepa furios feciorul cu ghearele, făcându-i brațele numai o rană. Până într-atât, că-ntr-o dimineață, scos din sărite, după un spălat, Adrian îi dădu moșneagului un pumn în cap și, spre nenorocirea lui, exclamă:

— Scârnăvie! Aș fi în stare să-ți dau foc casei și să te fac să arzi ca un șoarece!

În aceeași seară, chemat pe ascuns de bătrâna servitoare, un domn încruntat, care era comisarul circumscripției respective, era introdus în odaia infirmului. Puțin după aceea, Adrian apărea în fața celor doi judecători ai săi:

— Iată pe acela care m-a lovit și care vrea să mă facă să ard ca un șoarece!

Adrian fu bătut până la sânge, în ochii stăpânului său. Ajunse în camera lui, clătinându-se, cu fața și corpul strivite în lovituri de pumni și picioare. Fu bolnav mai multe zile, neînstare măcar să se miște. Alt servitor, repede găsit, îl îngrijea acum pe bătrân.

Vindecându-se, în sfârșit, rănile, își strânse lucrurile și vru să plece, fără chiar a-și mai cere banii ce i se cuveneau. Atunci, servitoarea îi strecură, mută, o bucată de hârtie. Moșul zicea: „Sunt un ticălos. Îți cer iertare în genunchi. Nu mă părăsi fără să-mi dai iertarea ta: remușcările m-ar face să-mi iau viața”.

Adrian se duse la el. Cum apăru, ochii călăului său se umplură de lacrimi:

— Aflä, copilul meu, că oamenii au făcut din mine scârnăvia care sunt și cum pe drept m-ai numit. Eu, eu am venit pe lume, îndrăgostit de tot ce vedeam, am venit bun, milos și mai ales îndrăgostit de natură. Dar un tânăr cioban de pe moșia noastră, pe care îl iubeam pentru poveștile și snoavele lui, știu atât de bine să se „joace” cu mine pe când aveam zece-doisprezece ani, încât, curând de tot, nu mă mai putui lipsi de plăcerea pe care mi-o altoi în trup și care deveni și rămase pentru totdeauna cea dintâi nevoie a mea, mai puternică și decât foamea… Iată mizeria și nenorocirea mea. Ai să-mi ierți crima ce ți-am făcut-o?

Adrian, lângă ușă, rosti:

— Ți-o iert.

— Și-ai să primești de la mine o mică sumă de bani?

— Asta, nu. Nu primesc decât dreptul meu. Suferința nu se plătește.

Ger siberian, cu toată luna martie care înclina spre sfârșit. De câteva zile, o îmbelșugată zăpadă moale, măruntă, îngăduia săniilor să zboare, încoace și încolo, înveselind spațiul cu sunetele zurgălăilor.

Adrian, cu geamantanul pe umăr, părăsi strada general Ipătescu, așa cum părăsești un spital când ești

tuberculos, cu suflet amorțit și gol de convalescent care nu știe dacă afară îl așteaptă viața sau, cumva, întoarcerea bolii. Absență totală de sentimente precise. Nici dragoste, nici ură. Nici nădejde, nici temere. Ieșirea din cele cinci săptămâni de ocnă cu îngrozitoarea lor vedenie scârboasă de la sfârșit, îl lăsa indiferent în fața libertății regăsite. Nu simțea nici măcar nevoia de a-l revedea pe Mihail, despre care nu mai știa nimic. Și, lucru ciudat, îi era bine așa: neîmpins de nicio voință lăuntrică să facă într-un fel sau într-altul.

Ajuns la o răscruce, sumedenia de sănii galopând ca niște fantome, chiciura de pe pomi, albul orbitor al peisajului, îi dădură poftă să alerge și el cu o sanie prin zăpadă. Strigă una și se sui:

— Unde mergem?

— Unde vrei. Plimbă-mă puțin. Uite: de-a lungul cheiului Dâmboviței.

Frigul șfichiuitor îi făcu bine, fără a-l trezi.

Dormita, cu ochii pe jumătate deschiși, cu geamantanul la picioare, neștiind unde va sfârși cursa. Clădiri, șiruri de pomi, pietoni grăbiți, uneori imaginea unei femei sau a unui bogătaș, înfofoliți în blănuri, îi defilau iute pe dinainte în sens contrar, silindu-se parcă să-i fugă de sub priviri. Se ghemui în pătura groasă a săniei. La Cotroceni, vizitiul întrebă:

— Continuăm?

— Nu. Du-mă la o cofetărie bună, pe Calea Victoriei.

În fața cofetăriei se întrebă ce să facă cu geamantanul, care nici prea frumos nu era.

— Așteaptă-mă zece minute, îi spuse birjarului.

Intră și ceru prăjituri, luând loc la o masă în fundul localului. În clipa aceea chiar, se gândi la Lucia și, după un minut, apăru și ea, urmată de Puți, avocatul de la serbarea câmpenească. Le întoarse repede spatele, ca să nu fie văzut, în timp ce în inimă simți un junghi care îl făcu să-și piardă răsuflarea. Închise ochii, cu capul proptit în piept, cu plumb în trup, și rămase așa mult

după plecarea fostei sale ibovnice. Apoi, buzele lui rostiră amar:

— Puți! M-a înlocuit cu Puți!

Dar de ce faptul acesta îl durea așa de tare, o durere pe care n-o mai cunoscuse încă? O iubea, deci, pe Lucia? Și până într-atât? Pentru ce, atunci, o părăsise? Biata fată îi scrisese îndeajuns. El nu-i răspunsese deloc. Atunci?

„Da… Dar… Puți!”.

Puți sau altul, nu era totuna?

„Nu, nu! E-ngrozitor! Puți ăla se culcă acuma cu Lucia *mea!*”

Lucia *lui!*

Se sculă, nimicit. Sania îl lăsă în fața „Biroului”, dar un lacăt mare la ușă îl vesti că prăvălia trăsese pe veci obloanele. Intră la plăpumari. Atelierul era în păr. Aceiași. Dar chipurile nu erau vesele ca de obicei. Lucra acum și Cristin. Nimeni nu păru surprins de apariția lui Adrian. Schimbară doar câte un bună-ziua. Apoi Cristin zise:

— Macovei e la morgă.

Adrian ghicise:

— Și Leonard?

— Pe jumătate nebun. Are să se omoare, cu siguranță!

— Și nu se poate face nimic pentru el?

— Ce să faci? Să-i dai o sută de lei? Două? Nici nu vrea! Nici nu primește! Și-l înțeleg.

— Acum unde e?

— Dus după pregătiri pentru înmormântare… Îl îngroapă mâine.

— Mihail știe?

— Nu l-am mai văzut de când a intrat la „English”.

Adrian hotărî să nu se ducă să-i anunțe vestea morții lui Macovei. La ce bun?

Ieși.

Gol… Gol… Pustiul vieții!

Ei, nu! Puți! Ah, Lucia asta, care spunea că-i e scârbă de de-alde Puți. Hotărât, toate femeile sunt la fel!… Da, toate sunt la fel, dar junghiul e tot acolo în inima lui. Se înfige din ce în ce mai adânc: Lucia se culcă acuma cu Puți! Dar e de neîndurat! Cum are să uite el asta? Tocmai în clipele astea când e singur. Fără Mihail. Și Macovei, mort. Și „Biroul” mort. Și plăpumarii, reci, tăcuți ca niște vrăjmași!

„Dumnezeule, unde e umanitatea mea?”

Zăpada bătătorită, înaltă de trei palme, făcea să nu se mai deosebească trotuarele de stradă. Nu mai știai pe unde mergi, dacă ești pe calea ta sau alături. Sănii și pietoni alergau alandala. Peste tot, ciocniri, bombăneli, înjurături. Toată această zăpăceală și aceea din capul lui, îi pricinuiră lui Adrian necazuri la tot pasul; fu îmbrâncit de toată lumea, gata să fie răsturnat.

Mergea fără să știe încotro. Imaginea lui Mihail și a Luciei, cu domiciliile lor opuse unul altuia, îi jucau mereu în minte și îl făcură până la urmă să ia o direcție contrară amândurora. Nu voia să se ducă să vadă pe niciuna din aceste două ființe iubite, cu toate imaginile lor ce-l obsedau.

Nu, nu se va duce să-i vadă! În ce-o privea pe Lucia, ar fi fost umilitor pentru el și nici nu i-ar fi slujit la nimic; ea se culca acuma cu Puți. N-o mai voia. Cât despre Mihail… Ei, dar și Mihail ăsta, prea făcea pe încăpățânatul. De ce nu mai dăduse niciun semn de viață? Desigur, Adrian îl jignise, spunându-i că n-o să-i ceară lui „de mâncare”, vorbă urâtă, care nu se aruncă în obrazul unui frate bun ca Mihail. Dar asta era, oare, un motiv să se bosumfle pe veci? Să-i poarte atâta pică? Și nu bănuia el, măcar, ce se petrecea acum în inima lui? Nici deznădejdea căreia îi era pradă Adrian în clipa aceasta? Și care-ar putea să-l ducă la sinucidere?

„Da, sunt în stare să mă omor. Totul e neant!”

Se pomeni cu ochii în vitrina librăriei „Socec”. Un galantar întreg cu cărți nou apărute, printre care o

frumoasă ediție a poeziilor lui Eminescu și *Strigoii* lui Ibsen. Le privi aproape rece:

„Și voi sunteți tot o iluzie! Frumusețea voastră? Ea depinde de inima noastră. Totul depinde de inima noastră. Dacă suntem fericiți, sau măcar mulțumiți, un braț de paie sub cap ne e de-ajuns ca să ne facă să binecuvântăm existența. Dar, în nenorocire, la ce ne-ar putea sluji însuși raiul, așternut la picioarele noastre!”

Simțindu-se îmbrâncit, porni disprețuitor, mai departe, înspre Poșta centrală și dădu de-o îmbulzeală. Se interesă despre ce e vorba. Un domn, care avea o decorație la butoniera paltonului, lovise pe un nenorocit pe care acum îl ridicau oamenii din zăpadă. Se aflau în fața bisericii Zlătari. Domnul cu decorația tocmai se oprise, ca bun creștin, să se închine, când cel bătut îl apostrofă cu gluma populară care face aluzie la păcatele celor habotnici:

— Fă-ți crucea mai mare, că-i dracu’ bătrân!

— Dumnezeule! exclamă Adrian, uitându-se la omul care se ridica cu ajutorul trecătorilor. Tu ești, Păcală?

Păcală era. Care, firește, în ura lui pe bisericoși, își râsese de acel credincios de răspântie, fără să țină nicio seamă de decorație. Adrian îl smulse cu putere, din gloată și-l târî cu el.

— Ce-ți veni să te-agăți de om?

Păcală, numai în haină, era înghețat lemn, își ștergea sângele ce-i curgea din nas. Puțin mai departe, căzu. Adrian îl ridică și îl ajută să meargă, ținându-l de braț.

— Ai fost bătut așa de rău sau ești bolnav?

— Nu… nu e nimic. Dar n-am mâncat de două zile.

— Și te-ai gândit că era chiar acum momentul să zeflemisești canaliile religioase și să fii bătut?

Intrară într-un birt de pe strada Brezoianu. Adrian cercetă lista și ceru două fripturi de porc pe varză călită. Dar Păcală, în loc să mănânce, perora cu voce stinsă:

— Trebuie să stârpim superstiția și ignoranța! E de datoria noastră, a socialiștilor. Ele otrăvesc poporul. Biserica! Unul dintre cei mai mari dușmani ai eliberării maselor! Trebuie s-o demascăm!

— Lasă asta acum și mănâncă!

— Popii sunt jandarmii unui Dumnezeu care face jocul capitaliștilor. Cot la cot cu adevărații jandarmi, ne țin țăranii în robie. Trebuie să…

— Trebuie să mănânci, Păcală. Ai să vorbești pe urmă.

Înghiți câteva îmbucături și începu iar:

— Când vrem să luminăm masele, suntem loviți. Asta dovedește că răspândirea luminii în popor nu le convine stăpânitorilor luminii. Zice bine Karl Marx…

— Dă-l dracului pe Marx, acum când ești flămând! Mănâncă, pentru Dumnezeu!

— Da, sunt flămând… N-are a face. Nu moare omul de foame. Dar trebuie să-ți spun ce e…

— Și ce vrei să-mi spui? Să mă convingi, pe mine, de rodul funest al religiei? Depinde! În mâinile oamenilor, credințele cele mai sublime devin mijloace de îndobitocire și prigoană. De asta, sunt încredințat. Bigotul care te-a lovit, adineauri e o brută. Dar nu toți credincioșii sunt brute; dovadă, maică-mea, care crede și care e o femeie sfântă.

Păcală mânca și dezaproba, bodogănind:

— Ești un rău socialist. N-ai citit de-ajuns. Socialismul trebuie să mături toate credințele burgheziei. Toate sunt putrede…

— Ei bine, află că eu nu cred în infailibilitatea socialismului tău!

— Socialismul meu!

Păcală azvârli furculița, se sculă și ieși ca vântul, fără să-și fi terminat mâncarea. Adrian se căi mâhnit:

„Trebuia să tac și să-l las barem să se sature. Săracul Păcală!”

Comandă o cafea, fumă și se întoarse iar la tristețea lui. De ce-o lăsase el pe Lucia? Trebuia să se-nsoare cu

ea, să accepte colaborarea regulată pe care i-o oferea *Dimineața*, să-și facă un viitor, să-și creeze un cămin, s-o facă pe maică-sa fericită. La ce-i servise linia de conduită ce și-o trăsese! Iată-l singur, singur pe pământ și fără nicio dorință de-a merge mai departe. Prietenie, cărți, independență: vanități! A împins-o pe Lucia în brațele lui Puți, iată rezultatul credinței sale în aceste valori. Acum își dă el seama de zădărnicia lor. Lucia *lui*, amanta lui Puți!

Totul deveni negru în ochii lui. Îl durea acum inima și fizicește. Se înăbușea. Mai aprinse o țigare, plăti și ieși.

Viscolul îi biciui vederea.

Rebegit de frig în vechiul lui pardesiu, istovit de trei ceasuri de umblet pe jumătate inconștient, de-a lungul cheiului Dâmboviței, se pomeni spre seară în fața „Halei Vechiturilor”. Intră. Un evreu se repezi la el:

— Cu ce vă putem servi, mă rog?

— Îmi trebuie un revolver.

Negustorul se dădu înapoi:

— Un revolve-e-e-er? Așa ceva nu-i un articol curent. N-aveți cumva nevoie și de altceva? De exemplu: un dulap bun; scaune aproape ca noi, o lampă superbă…

Alți negustori evrei îl înconjurară:

— Ce-ce-ce? Ce vrea?

Primul evreu deschise brațele:

— Vrea un revolver! Ce ziceți de asta?

— Pe un așa frig!

Adrian se duse mai în fundul halei și găsi un revolver calibru 6.35. Pocni cu el de mai multe ori. Arma funcționa bine.

— Gloanțe aveți?

— N-am decât două.

Cumpără revolverul, cu cele două gloanțe, pe cinci lei, și ieși prin partea cealaltă a clădirii, ca să nu se vadă luat la vale de primii negustori.

În stradă, simți o ușurare mare. Capul i se limpezi. Durerea fizică din inimă îi dispăru. De asemenea și oboseala. Nu mai avea nimic.

„Curios! gândi el. Cu sinuciderea e ca și cu durerea de dinți, care-ți trece de îndată ce vezi cleștele în mâna dentistului. N-aș fi crezut niciodată”.

Un singur loc rămânea încă sensibil: Lucia se culca acum cu Puți! Iată ce nu-i putea trece deloc. Iată ce nu va putea uita niciodată. Dar, de data asta, dacă-l vor năpădi iar durerile, se va omorî.

Adevărat? Se va omorî? Va avea el curajul? Și de ce nu? Sunt dureri mai crâncene decât moartea. În sfârșit… Are revolver. Când nu va mai putea îndura, va trage…

Deocamdată îi era frig și voia să bea un ceai. În jurul lui, copii cu năsucuri și mâini înghețate înfruntau viscolul, cu brațele încărcate cu lemne pentru încălzit. Înaintau eroic, strângând cu dragoste la piepturile lor fragede legăturica de bețe, care avea să aducă, peste câteva clipe, fericirea, în promiscuitatea cocioabelor lor. Știa bine Adrian ce înseamnă asta: „Dați-mi de cin’șpe bani, cinci kile de lemne!” strigase el, copil, de-atâtea ori, în prăvălia negustorului.

„O! de ce nu poți rămâne veșnic copil!”

Dădu buzna într-o agitată ceainărie populară de pe calea Văcărești. Abur ca la baia rusească. Popor evreiesc, vorbăreț, ager, inteligent, spiritual, deși crăpând de mizerie. Nici chip, să găsească printre ei un loc liber. Erau îndesați ca sardelele. Câte patru și cinci guri aplecate pe aceeași porție de ceai de douăzeci de bani, sorbeau cu nesaț o apă fierbinte, fără culoare și fără zahăr. Dar capetele și ochii și brațele lor, și limbile lor mai ales, păreau posedate de o furioasă nevoie de a-și impune părerea, de-a spune totul dintr-o dată, de a-l da gata pe adversar!

Adrian primi un puternic duș de optimism și scoase mâna care strângea în buzunar caraghiosul revolver.

O, lumea aceea! Lumea aceea strivită de nevoi! Unde era suferința ei? Toate acele fețe asudate, voioase, toți acei ochi strălucitori de mulțumire! Toți acei oameni murdari, zdrențăroși, pe jumătate sau cu totul înfometați, care se întorceau spre el ca să-l vadă și să-l identifice, sau numai ca să-l primească triumfători, să-i facă loc și să-l atragă în larma lor. Și să-l apropie sau să-l înfunde, în orice caz, să-l „descoasă" și mai ales să nu-i tolereze mutra aceea de înmormântare, nelalocul ei.

Adrian străbătu mulțimea, se întoarse și ieși rușinat. Acolo nu era loc pentru el, nici la propriu, nici la figurat.

Se duse să-și ia ceaiul la „Café Boulevard". Lume puțină, oglinzi multe, alămuri și nichel. Curățenie ostilă. O femeie bățoasă, la tejghea. Chelneri care se înfrânau să nu caște. Lumina electrică indiscretă, domni cu monoclu, foarte discreți, care își priveau vecinii numai cu coada ochiului. Conversații în șoaptă, care încetau de cum apărea în local un client nou.

Nici aici nu era de el. Adrian simți că ochii cu monoclul îi scotocesc politicoși gândul și pătrund până la revolver. Își sorbi apa călduță și părăsi locul.

— Duceți-vă dracului, cu capetele voastre insuportabile!

Era ora când, ziua sfârșită, plăpumarii luau ceaiul. Adrian nu vru să stea cu ei. N-avea nici chef de vorbă, nici de căscat gura. Având cheia atelierului, de la intrarea din curte, hotărî să se întoarcă pe la ceasurile nouă, după închidere. Dar, până atunci, unde să-și treacă timpul? Într-un restaurant? Nu-i era foame.

Trebui totuși să se ducă, din cauza frigului și a dezgustului de alte localuri publice.

Doamne, cât de sinistre sunt orele când deznădejdea îți macină sufletul! Adrian nu știuse niciodată ce-nseamnă lungimea timpului. Dimpotrivă, pentru el, timpul fusese totdeauna prea scurt, chiar atunci când nu

făcea nimic. Ce se întâmplase? Cum de-și pierduse el solidul său echilibru?

„Sunt poate bolnav. A spus Mihail că ne pândește tuberculoza”.

Se poate. Și, totuși, un fapt era precis: Lucia! Și nu era o suferință închipuită, nu era un chin tiranic. Nu va scăpa din cleștele lui, fără un eveniment care să-l mântuie. Ce eveniment?

Cu multe precauțiuni, ca să nu fie văzut de clienții birtului în care se afla, Adrian scoase revolverul din buzunarul pardesiului și îl privi, pe genunchi:

„Trebuie să fie îngrozitor să ridici brațul, să lipești țeava de tâmplă și să apeși pe trăgaci”.

Pentru moment, nu se hotărâse la acel gest. Dar ideea că putea să-l facă oricând, îl liniștea.

La ceasurile nouă pătrundea în atelier și, fără să facă lumină, trecu în „Birou”. Leonard era la locul lui, întins pe banca lui, cu chipul luminat de felinar. Pustietatea care sălășluia în jur, îi îngheță lui Adrian inima. N-avu puterea nici să zică o bună-seara și nici să mai rostească vreun cuvânt. Se așeză pe scaun, alături de Leonard. Acesta nu se răsese de mai multe zile. Era aproape de nerecunoscut. Se uita la Adrian, cu gura întredeschisă, cu pleoapele pe jumătate închise și nemișcate. Ochii nu i se vedeau și nu aveau o privire, ci mai curând o atitudine. Păreau că spun: „Suntem gata”.

După câteva minute, Adrian înțelese că, de astă dată, cadavrul lui Macovei îl despărțea de Leonard și făcea prezența lui de prisos lângă un om care era de asemenea mort. Vru să se retragă, dar nu știa cum, când stâlpul felinarului răsună sub lovitura de ciomag a lui Mefisto, care urlă, cu glas răgușit:

— *Li-vor-no-o-o!*

Adrian tresări. Se sculă, tremurând, fugi în depozitul atelierului și se cocoloși repede într-un morman de plăpumi vechi, unde somnul nu întârzie să vină și să-l cufunde în neant.

A doua zi, dimineața, trebuia să aibă loc înmormântarea lui Macovei. Adrian se sculă înainte de deschiderea atelierului și ieși. Cutreieră toată ziua prin muzee. Fără să vadă nimic. Cu sufletul mai gol ca niciodată. Seara, la șapte, pe când mânca într-un mic restaurant, o femeie tânără, vecină de masă, îi făcu cu ochiul. Acceptă invitația, numaidecât. Luară cafeaua împreună și el ascultă, aproape fără să deschidă gura, o văicăreală searbădă despre iarna grea și „lipsa de lucru”, iar la urmă se duse să se culce cu femeia într-un mic hotel de pe strada Colței.

Nu se atinse de ea toată noaptea.

La ziuă, pe când își lua cafeaua turcească, află din ziare o veste înspăimântătoare: Leonard se sinucisese în ajun. Ziarul povestea că „D. Cristin, binecunoscutul socialist, neliniștit de deznădejdea morală în care se afla Leonard după înmormântarea fostului său asociat, s-a transportat aseară pe la orele opt la biroul de plasare ca să se intereseze despre starea sa și l-a găsit spânzurat *de chiar clanța ușii interioare a biroului, deși partea de jos a trupului era întinsă la pământ*”.

Adrian nu putea să creadă: „De clanță! A trebuit, deci, să se târască pe jos, ca să izbutească să se spânzure! Ce grozăvie!”

Moartea aceasta îl înspăimântă. Moartea însăși îl înspăimântă. O mare nevoie de-a trăi, cu orice preț, îl împinse spre „Hotel English”. Să cadă în brațele lui Mihail, să-i ceară iertare, apoi să părăsească Bucureștiul, să plece împreună în străinătate, indiferent unde, dar să se bucure de viață, de soare, de libertate, chiar în mizerie!

Fu însă numai o scurtă criză de speranță. Noaptea îl află nehotărât, într-o cafenea din cartierul lui Mihail. Gândul că s-ar putea să-și regăsească prietenul tot bosumflat, poate chiar decis la o ruptură definitivă, îl

opri de mai multe ori în ușa hotelului. La ceasurile zece intra în culcușul său din atelier.

Veghe până dimineața. Clanța și spânzuratul care se târa pe pământ, îi jucară în ochi toată noaptea.

Era duminică. Atelierul stătea închis.

„Nu mă voi scula azi, decât îmboldit de foame”, își zise.

Într-adevăr, nu se sculă decât la amiază, după ce dormise câteva ceasuri. Privirea îi căzu pe revolver. Îl pusese de cu seară, pe scaun, la căpătâi. Îmbrăcându-se și apoi făcând focul în soba din atelier se tot întreba: „Care va fi, oare, soarta lui în zilele următoare? Se va omorî, până-n cele din urmă, sau viața va birui, în ciuda morții?”

În clipa ceea, grație spânzuratului, inima lui învinsese amenințarea revolverului. „Și pe urmă?” Adrian ar fi dat mult ca să știe.

Dădu o fugă în împrejurimi, ca să-și ia pâine, brânză, ceai și zahăr. Când se întoarse, căzu peste Mihail care, așezat pe scaun, ținea revolverul într-o mână și cele două gloanțe în cealaltă. Era îmbrăcat fercheș. Alături de el, valiza. De unde Adrian trase concluzia că prietenul său părăsise serviciul. Cei doi amici se priviră o clipă, muți: Adrian, în picioare, cu târguielile în brațe; Mihail stând pe scaun, unde fusese revolverul. Ultimul zise, arătând arma:

— Ce e gluma asta? Adevărat, te hotărâseși să te duci după Leonard? Și maică-ta? Maică-ta, care nu trăiește decât pentru un egoist ca tine? La ea nu te gândeai?

Și cum celălalt tăcea, adăugă revoltat:

— Măgarule!… Și eu care venisem să-ți vorbesc despre Egipt, despre Grecia, despre călătorii!… Dar ești nevrednic de ele!

Mânăstirea Neamț, noiembrie 1932

ÎN LUMEA MEDITERANEI - RĂSĂRIT DE SOARE

MUSA

Pe la sfârșitul primăverii lui 1907, am făcut cunoștință la Cairo cu un ovrei bătrân, zugrav de case, originar din România. Vopsitorii arabi îl numeau Musa. Și tot „Musa” îl voi numi și eu aici.

Deși vesel din fire, glumeț și sănătos tun la șaizeci și cinci de ani, bietul Musa era copleșit de necazuri în vremea aceea.

Una din copilele sale, frumoasă ca un nufăr, se înhăitase cu un cofetar pe care îl iubea, și debarcaseră amândoi în Egipt cu gând de procopseală. Îi spusese amantul ei, un oarecare Sandu, că în fosta Țară a Faraonilor umblă câinii cu covrigii în coadă și că el, cu cofeturile lui, va face ispravă mare. De fapt, cetățeanul nu era decât un pezevenghi îndemânatec, iar fata, o gâscă bună de jumulit. Și bine-nțeles că raiul acestor operații era pe atunci Egiptul.

Sărmanul tată luase calea pribegiei la o vârstă când ar fi avut dreptul să se așeze pe un scăunel la gura sobei. Își închipuia că va fi de-ajuns „să dea ochii cu nemernicul” și „să-i cârpească două palme”, pentru ca după asta, „să-și ia oița de ureche și s-o ducă la târlă”.

Biata minte omenească! Ce ușor îți pare să te joci cu legile inimii!

Nu numai că bătrânului i-a fost peste putință să dea ticălosului două palme și să-și ia înapoi fata, dar a trebuit chiar să *rămâie* în Egipt și să-i hrănească, adesea, pe amândoi. Așa că de unde, la plecarea de acasă, credea că totul se va reduce la „o raită în Egipt”, acum vedea cu groază că se „înnămolise” de-a binelea, că avea să-i rămâie oasele pe unde n-au trăit moși de strămoșii lui.

De altfel trebuie să recunosc că Sandu era un seducător nu numai de femei, ci și de bărbați în toată

mintea, adică te făcea să crezi că e noapte când era ziua nămiaza mare.

La Cairo, nu l-am văzut decât de vreo două, trei ori, căci Musa se ferea să se întâlnească cu el, de rușinea lumii cu care avea de-a face. Veneau amândoi îmbrăcați ca niște păpuși scoase din cutie; el, un blond cu corp de atlet sprinten, gură voluptoasă și ironică sub mustața frumos răsucită, falǎ gravă în chip natural și ochi mari, foarte vioi; dânsa, o adevărată minune; în alb din cap până în picioare, ai fi zis că nu atinge pământul.

Niciodată Musa n-a putut să dea ochii cu el fără să izbucnească în plâns, iar eu îi țineam hangul pe-afară, căci tare-mi era dragă copila asta de cristal, și mult mai suferеam, în ascuns, știind-o pângărită. Dar când mă vedeam cât eram de pârlit și vai de capul meu, îmi era rușine chiar și să ridic ochii la o făptură atât de desăvârșită.

După o lună de la jalnica mea împrietenire cu Musa, căzurăm amândoi într-o sărăcie năprasnică. Nu mai fu chip să găsim o zi de lucru, fie cât de prost plătită. Bătrânul era totdeauna „lefter” din cauză că-și împărțea câștigul cu cei de-acasă și cu „cei de-aici”, luptând din răsputeri s-o ție pe fiică-sa cât mai departe de prăpastie; iar eu, dacă eram tot așa de „lefter” ca și dânsul, apoi asta nu trebuie să mire pe nimeni, căci în viața mea n-am putut să păstrez doi gologani în colțul batistei. Ca să ne potolim durerile, îl căram pe bătrân la narghilele „bune”, la cafea „cu terasă” și mai ales la rachiu, unde se ducea dracului tot ce rupeam de la gură în timpul muncii.

Ce să ne facem? Venea vara, cu căldurile tropicale și lipsa totală de lucru; trebuia, cel puțin în ce mă privea pe mine, să fug, ca de obicei, prin alte ținuturi, la Alexandria ori în România, dar nu mă lăsa inima să mă despart de Musa și să-l las în nenorocire.

Într-o zi de prea amarnică jale, ne-am pus să bem rachiu pe datorie și ne-am îmbătat turtă. Apoi, am plecat amândoi hai-hui, prin oraș. Și probabil că vorbeam ca niște bezmetici, căci râdea arăbimea de noi, ceea ce înfurie pe Musa și-l făcu să-i înjure pe românește și pe ovreiește.

— De mine râd, striga el, fiindcă am o gaură la pantaloni!

Într-adevăr, avea o gaură mare în fundul pantalonilor şi-o tot pipăia neîncetat.

Ne aflam cam spre seară. Umbletul nostru n-avea alt rost decât că trebuia să cumpărăm o sticlă de lampă. (Ni se mai spărsese și sticla lămpii din odaia în care dormeam împreună, parcă numai paguba asta ne mai lipsea!) Și în loc să intrăm într-o prăvălie europenească, nu știu ce îndemnă pe Musa să dea buzna la un bacal arab, unde, tot tocmindu-se, de la sticlă se luă la ceartă cu arabul, apoi la harță, și la urmă îl pocni pe negustor cu sticla în cap. Se făcu un tărăboi groaznic. Arabul nu cerea decât plata sticlei, dar Musa mă împiedica să-i dau banii, în vreme ce arăbimea adunată ne amenința cu bătaia.

— Bre, Musa, o să dormim la poliție! Lasă-mă să-i plătesc paguba.

— Ia vezi-ți de treabă, Panaite!… Ce?… Să-și bată joc de mine și un puchinos de arab?

— Da’ ce ți-a zis?

— N-ai auzit? Cică el nu se tocmește, că doar nu-i *iahudi!*… El! Ce tot iahudi, iahudi?… Adică numai ovreii cer trei prețuri?…

Un ceauș se ivi la îmbulzeală. Noroc că era un grec. Îi vorbii; plătii sticla în mâna lui și ne lăsă să plecăm huiduiți de arabi.

Mergând alături, Musa bombănea:

— Așa… Ai plătit sticla și o să dormim tot pe întuneric!…

— Nu-i nimic… Doar n-o să coasem.

— Ba eu aș vrea să scriu nevestii!…

— Nu mai scrie astă-seară, că ești beat!

Deodată se opri. Ne aflam în fața unei barăci cu mașini mecanice în care se trage la țintă. Musa ridică brațele la cer și strigă ca un disperat:

— Măi!… Tare blestemată trebuie să mai fie seminția mea! Iată-mă la bătrânețe, *jidov rătăcitor!*… Ptiu!…

Și privind la baraca cu automate, îmi zise:

— Iaca: am să trag o dată cu pușca. Așa, de necaz!… Ai văzut tu jidan să tragă cu pușca?

— Nu, n-am văzut.

— Poate-oi împușca pe Dumnezeu!

— Împușcă-l!…

Se apropie de tejgheaua italianului, ceru o armă, dar, când s-o ia la ochi, se opri și dădu pușca înapoi:

— Nu mai trag, *signore*, îi zise el pe italienește; automatele dumitale sunt prea urâte… Nu se mai deosebește nimic.

Era adevărat: toată zugrăveala căzuse, ciuruită de gloanțe; de-abia se mai distingeau chipurile de pe tabla de fier.

Italianul recunoscu.

— Ce să fac!… Zugrăveala costă prea scump…

— Ți-l zugrăvesc eu, ieftin! răcni Musa, izbind cu palma în tejghea.

— Câte parale? întrebă stăpânul.

— Zece lire sterline! făcu Musa pe negândite, parcă ar fi lucrat toată viața numai la astfel de automate.

— Prea mult… Îți dau cinci lire…

Bătrânul se uită la mine cu o mutră caraghioasă, ca și cum ar fi voit să-mi spună: „Ia te uită, mă, ce noroc a dat peste noi!”

Și pe loc, se trezi. Cu o mină serioasă, pătruns de însemnătatea momentului, începu să numere automatele și să le examineze.

— Treizeci și două de mașini… E muncă multă, *patroane!*

— Da, este… conveni italianul; și trebuie făcută numai noaptea, căci ziua trebuie să lucrez.

— Vezi!… Vezi!… bombăni Musa; și mai spui că-ți cer mult. Haide, să fie nouă lire!

— Nu… îți dau șase.

Musa iar cătă la mine. Ochii îi scânteiau de bucurie.

— Dă-mi șapte, și acuși vin cu sculele; începem amândoi chiar astă-seară.

Minunea se înfăptui: italianul dădu șapte lire.

După un ceas, eram înapoi cu pensule, haine de lucru și ulcele. Când văzu în mână o liră de aur, arvună pentru cumpărat vopsele, Musa țopăi pe stradă ca un cățel:

— M-am lăsat de hăhămie și m-am apucat de spițărie! striga el în gura mare.

Eu eram îngrijorat:

— Să știi c-am dat de dracu’, frate Musa!… Niciunul din noi nu se pricepe la zugrăvit chipuri. O să ne bată italianul! N-o să facem decât să-i pocim automatele. Și apoi, trebuie arsă vopseaua veche; trebuie dat *grund*. E muncă de-o săptămână! Iar la urmă, se prea poate să ne alegem cu un picior în… dos!

El mă apucă de braț. Fața-i oacheșe era acum slabă și neagră ca a unui țigan, din cauză că de-o săptămână ne hrăneam numai cu ful (bob fiert, cu untdelemn și lămâie), hrana arabului.

— Măi băiete, făcu el, nu știi tu că nevoia e dascăl mare? Uite: mă prind cu tine că în două nopți o să dăm „rasol” automatele. Nu-i nevoie să le ardem vopseaua veche, nici să le dăm *grund*. Și italianul o să fie mulțumit, căci plăcerea asta merită nu șapte lire, ci douăzeci și șapte. Așa că: *cum e turcu’ și pistolu’!…* Hai acum să bem un rachiaș și să mâncăm o știuca umplută la Goldenberg.

Pe la unsprezece seara, italianul închise baraca. Ne puserăm la muncă, singuri-singurei și cu Dumnezeul vagabonzilor, care avea să ne conducă penelul.

Știam că Musa cunoștea bine zugrăveala plastică; se pricepea deci la jocul umbrelor și al luminilor, dar treaba de-acum era de resortul pictorilor-caricaturiști, și eu, care n-am talent să desenez o pisică, nu înțelegeam boabă.

Făcui „umpluturile” după indicațiile prietenului meu. În clipa de-a pune penelul, Musa începu să psalmodieze după Eminescu, pe care-l cunoștea foarte bine:

— *„Credința zugrăvește icoanele-n biserici”*, iar sărăcia te-nvață să pictezi mașini de panaramă!… Haide, babacule!… Ține-te bine, dacă vrei să-ți mai vezi nevasta și copiii!…

Mă uitai la el; mâna, luându-se după urmele vechii zugrăveli, restabilea cu repeziciune chipul automatului.

Mergea mai bine de cum ne așteptam. De bucurie, începurăm să dănțuim printre mașini, cântând amândoi:

— Ne-am lăsat de hăhămie și ne-am apucat de spițerie!…

Pe alocurea, câte un automat nu mai avea nicio urmă din ce fusese. Atunci mergea prost: ieșea câte-o năzdrăvănie de ne stricam de râs.

— Dă fuga, Panaitache, și adu nițel rachiu și niște măsline: afacerea asta, beat am luat-o, beat trebuie s-o duc la capăt!…

În noaptea aceea am dat gata optsprezece automate. Dimineața, când italianul intră în baracă, fu tare surprins și nu mai înceta cu:

— *Molto bene… Molto bene…*

Iar seara următoare, când, după o meritată odihnă, venirăm să ne reluăm lucrul, ne spuse că a făcut o rețetă *magnifică*.

Am terminat munca așa cum prevăzuse Musa: în două nopți. Mulțumit, italianul ne dădu o liră peste tocmeală.

Și acum, iată începutul unei pagini dintre cele mai dureroase din viața mea.

*

Nu trebuia deloc să fie începutul, ci, poate, *sfârșitul* hoinărelii mele cu Musa, căci, odată banii împărțiți – dânsul, patru lire, eu, trei – fiecare aveam s-o luăm pe cărări deosebite: nefericitul părinte se hotărâse să plece în țară, unde-l așteptau soție și copii în nevoie; iar eu, veșnic nehotărât, nu prea știam ce aveam să aleg, între Alexandria și Marsilia.

Dar neînduratul destin, mai tare ca voința oamenilor, puse la dosar atât hotărârea lui Musa, cât și nehotărârea mea și, dintr-o smucitură de vâsle, ne trimise, în aceeași barcă, tocmai la Ghazir, în munții Libani, adică acolo unde nu ne-am gândit niciodată să punem piciorul!

Cu trei ceasuri înainte de-a lua trenul spre Alexandria și pe când stam de vorbă în cârciuma lui Goldenberg, sosi cârciumarului o carte poștală de la un anume Avramescu, din Ghazir.

Cartea glăsuia cam astfel.

„Am auzit că Musa e la Cairo. Îl sfătuiesc să vie numaidecât aici. E lucru mult în Libani. Am luat întreprinderi de zugrăveală însemnate. Dacă cunoaște acolo unul sau chiar două ajutoare destoinice, să le angajeze și să vie împreună. Plătesc toate cheltuielile.”

Bietul Musa învârtea cartea poștală în mâini, privea în pământ și-l treceau sudorile. Greu îi venea să se depărteze și mai tare de familia lui.

Dar eu, repede am sărit:

— Hai s-o facem și p-asta! La urma urmei, dacă nu ne convine, plecăm în țară. Cheltuielile până la Ghazir, el se declară gata să le plătească.

— Da, dragul meu… făcu Musa cu întristare; să mergem, că așa ne-o fi scris, dar mi-e teamă grozav să nu mă înec și mai rău ca în Egipt. Avramescu ăsta e un mare ticălos: a speculat și pe soră-sa, pe nepoată-sa și chiar pe femeia cu care trăiește și care i-a dat doi copii. Ce temei să pui pe cuvântul unui asemenea om? Cu toate acestea, hai cu Dumnezeu înainte! Poate că n-o fi

dracu’ așa de negru cum îl fac zugravii și m-oi întoarce acasă cu o pereche de pantaloni mai buni decât ăștia de pe mine.

Am luat drumul în Port-Said, chiar în seara aceea: două giruete omenești, întoarse cu fața spre Libani, de vânturile vieții!…

După trei zile de călătorie înfrigurată, când ceasurilor de speranțe urmau ceasuri de deznădejde, ajunserăm la Beirut, unde Avramescu își avea domiciliul permanent. La ivirea noastră în pragul casei, văzui o față palidă de anemic îmbujorându-se ca o piersică. Doi ochi mici, lipsiți de podoaba genelor şi a sprâncenelor, ne cercetară la iuțeală, mai ales pe mine, apoi călcară în lături, așa cum le era firea. Omul ne strânse totuși mâna cu oarecare căldură și ne prezentă nevestei sale. Femeie tânără, durdulie și cu mult „vino-ncoace”, care se ocupa cu doi copilași drăguți ca niște îngeri.

Luat pe de-a-ntregul, Avramescu îmi plăcu: era înalt, bine turnat, chipeș, cu toată figura lui searbădă, și îndeosebi îi stau bine mișcările-i domoale, care odihneau spiritul privitorului.

Bat-o pustia de inimă!… Dacă nu ne-ar pune ea deasupra nasului ochelarii nătângiei, multe sunt semnele care ne-ar ajuta să descoperim, dintr-o privire, pe omul rău. Și în cazul de față, mi-ar fi fost cu atât mai ușor să-l descopăr, cu cât știam de la Musa ce trecut murdar avea omul căruia îi strângeam mâna. Dar nu-i nimic de făcut când ai o fire prea înclinată spre iertarea păcatelor și spre frăție; poți fi sigur de mai înainte că vei cădea pradă balaurilor cu mișcări grațioase.

Cât despre atitudinea lui Musa, care știa bine cu cine avea de-a face, ea nu-mi fu de niciun ajutor, ba dimpotrivă: de la primele rachiașe, de la primele urări de bună întâlnire, bătrânul a rupt-o la goană în domeniul declarațiilor de dragoste, iar eu, care n-așteptam decât semnalul, mă luai după el!

Și trage-o, băiete, cu ce vom face și cu ce vom drege, și promite-i lui Avramescu muncă și generozitate mai mult decât avea omul nevoie. În vremea asta, nici eu nici Musa, nu vedeam ochiul rece care privea galeș într-o parte, buzele subțiri care surâdeau fără bunătate și corpul acela imobil, de pașă, elegant, cu lanț de aur la brâu și cu numeroase inele în degete.

De altfel, cum am fi putut vedea ceva cu ochii prudenței, când, în seara aceea, amfitrionul ne orbi cu masa copioasă ce-o dete în cinstea noastră, și când, după masă cheltui o întreagă liră turcească plimbându-ne prin Beirutul de noapte al beilor?

Ne-am culcat cu capetele huind de țimbale turcești și cu judecata întoarsă pe dos ca o cămașă.

A doua zi, dis-de-dimineață: cafele cu ciubuce de chihlimbar pe o terasă la mare – ne-ar fi putut lua cineva drept niște viziri… dacă n-am fi avut aer de bieți cioflingari. Totuși, mândru de viitorul ce se deschidea înaintea lui, Musa umfla pieptul radios, smiorcăia groaznic din ciubucul pe care-l plimba ca pe-un praz între gingiile lipsite de dinți și asculta cu o ureche complezentă expunerea lui Avramescu, care zicea, în rezumat:

— Pe dumneata te știu meseriaș bun. Dacă și Panait îți calcă pe urme, are să fie și mai bine. Aici e pâinea și cuțitul. Cu oarecare răbdare și economie, vă veți face un mic capital, apoi ne prindem tovarăși…

— Să ne păstrezi tu banii! răcni Musa, că eu sunt cheltuitor și ăsta-i o secătură cu inima în palmă!

Avramescu roti ochi împrejur și zise pe șoptite:

— Vorbește mai încet… Deși suntem în Turcia, se poate să ne înțeleagă cineva. Și nu e nevoie să știe toată lumea despre ce e vorba.

Era de-ajuns să știe el cu ce gâște avea a face.

În aceeași zi, pe la nouă ceasuri, după o gustare țeapănă, udată și mai țeapăn cu rachiu, iată-ne pe toți într-o mare *harabaie* și, mână birjar la Ghazir!

Urcușul a durat mai multe ceasuri și fericirea pe care am simțit-o atunci, n-am s-o uit cât voi trăi și oricât de greu ar apăsa în cumpăna acelor zile necazurile cu care am răsplătit, mai târziu, îndrăzneala de-a *visa*, fiind sărac, și de-a iubi pe oameni chiar atunci când îi știi infami.

Cunosc Mediterana și coastele ei orientale așa cum puțini marinari le cunosc. Astăzi însă știu că nicăieri, nici chiar pe Coasta de Azur, nu există o *baie* atât de blândă și niște munți atât de sălbatic-pitorești, ca în micile golfuri pe care le formează Libanii.

Se zice că mâna omului a înfrumusețat natura. Se poate, pentru cei care iubesc parcuri, unice în lume, ca cei de la Monte-Carlo. În Libani, însă, din fericire, mâna omului n-a înfrumusețat nimic și tare bine a făcut, căci mâna Creatorului a fost neasemuit de meșteră. Nicio podoabă pompoasă; niciun fast; nicio splendoare artificială. Un imens imperiu al singurătății pietroase, învârstat cu mari pete de verdeață, plante, copaci și arbori crescând astăzi așa cum au crescut acum o mie de ani. La poalele lor, Mediterana prezintă cerului albastru mici lacuri de safir și de smarald. Pe ici, pe colo, ființa umană se ivește ca un animal de prisos.

Nicăieri, ca în acest ținut al păcii, nu m-am simțit mai departe de om; nicăieri nu l-am iubit mai mult.

La Ghazir, casă orientală. Odăi joase, intim și sumar mobilate: covoare peste tot; taburele și divanuri. Avramescu se așeză turcește. Făcurăm și noi la fel. Un arăbuș ne servi șerbeturi răcoritoare, apoi o masă cu pilaf și chebab, iar la sfârșit, cafea și narghilea.

În după-amiaza aceea, obosiți de zdruncin și de arșiță, am fost mai puțin guralivi și am adormit cu ciubucele în mână.

Ne-am trezit pe la scăpătatul soarelui și am luat câteștrei, drumul cafenelei. Între noi doi, Avramescu pășea ca un prinț. Arabii îl salutau până la pământ. Musa le răspundea ducând mâna la piept, la buze și la… fes, căci am uitat să vă spun că la Port-Said, cherchelindu-ne din nou, ne-am cumpărat câte un fes, ca să adeverim vorba aceluia care a spus: *Ce-i lipsește chelului? Tichie de mărgăritar!*

Ghazirul n-are decât o singură piață, care nu e mai mare decât o arie. Acolo e și o cafenea veselă și zgomotoasă, dimineața; posomorâtă, după-prânz, când arabii sunt cu burțile pline. Cum ne aflam după digestie, o găsirăm în plină pălăvreală și joc de table și cărți.

Aci, Avramescu făcu un pas înainte pe terenul afacerii noastre, cu care prilej remarcai că dânsul se ferea de orice convorbire serioasă în prezența nevestei sale. O trata ca pe o slujnică, iar femeia, obișnuită, nu se amesteca în nimic, își vedea de gospodărie, pe care o întreținea în perfectă stare.

— Iată, zise Avramescu, ce vă propun eu la început. Aici nu există nici hoteluri, nici locande. Suntem într-un sat. Veți dormi deci și veți mânca la mine…

— Cum vrei tu, cum vrei așa să faci! strigă Musa.

— Mai încet, bre, îl dojeni celălalt; ce dracu', nu sunt surd! Cât despre plată, continuă el, nu putem face nicio tocmeală acum, căci vreau să vă fiu frate, nu patron. Lucrați cu inimă, ca și cum ar fi lucrul vostru, și vom face socoteala după merit și după cum vom ieși cu cheltuielile. Ce ziceți?

— Măi frate, făcu Musa, avem toată încrederea în tine; nu-i așa, Panaite? Doar suntem cu toții pribegi, pe pământ turcesc, și ne tragem din aceeași țară; n-aș crede să fii tu nedrept cu noi, la naiba! Uite, eu bat laba!

Băturăm „labele"… Mai băurăm vreo câteva rachiuri îndoite cu apă, după obiceiul locului, apoi sfârșirăm seara cu masă îmbelșugată, cu cafele, narghilele și cu vorbărie entuziastă până la miezul nopții.

A doua zi, credeam că vom începe lucrul. Da' de unde! Fericirea noastră mergea crescând.

La șase dimineața, radioasă dimineață de vară, trei măgăruși ne așteptau la poarta lui Avramescu.

— Ce-i asta, măi Avrame? întrebă Musa, cu ciubucul între gingii.

— Ce să fie?!… Ia, oleacă de excursie prin Libani… Ziua de azi o închinăm plimbării pe măgari. Așa; să știți și dumneavoastră pe ce lume vă aflați. Pe urmă, vom munci.

— Ți-am spus eu, Panaite, că dracu' nu-i așa de negru cum îl fac zugravii? Să știi, băiete, c-am apucat pe Dumnezeu de picior! O fi pezevenghit ăsta pe tot neamul lui, e adevărat, dar uite: cu noi e om de omenie, n-avem ce zice.

N-aveam ce zice… până aici.

Și am încălecat, conduși de o singură călăuză.

Avramescu călărea cu o eleganță desăvârșită, parc-ar fi fost născut pe măgar. Eu și cu Musa ne cam văităm de durere la șezut și ne poceam ca niște maimuțe. Călăuza se strâmba de râs. Avramescu se ținea grav: demnitatea, înainte de toate. Știa el că multă familiaritate face pe om să-și ia nasul la purtare.

Bietul Musa nu vedea nimic și nu se mai temea de nimic. Se îndreptase, numai în două zile de trai bun și speranță de viitor, avea o față de flăcău și își răsucea mustața ca un craidon. Sunt sigur că prea puțin îi păsa de minunea priveliștii ce se desfășura sub ochii lui. Toate gândurile îi erau prinse de familia sa din țară, căreia avea să-i trimită toți banii ce-i va câștiga, și mai spera să-și smulgă copila rătăcită din mâinile lui Sandu și s-o aducă cu el la cămin.

Mai sunt sigur că nici lui Avramescu nu-i prea păsa de măreția Libanilor, dar gândurile lui nu erau așa de ușor de ghicit.

Mă desfătai, deci, singur. Altă zi de vis, a cărei amintire avea să-mi ție cald sufletului în negrele zile, pe care aveam să le trăiesc în Libani. Din fericire, neștiind ce mă aștepta, sorbii cu nesaț din cupa de viață voioasă ce mi-se oferea; dădui drumul privirii să descopere, din loc în loc, câte un rar și bătrân codru, martor melancolic al faimei Libanilor de altădată și spectator neclintit al unei singurătăți, cum numai oamenilor de la începutul lumii le-a fost dat să trăiască. Rodii, smochini, cactuși, portocali, lămâi, fiecare lupta voinicește cu pietrăria nemiloasă, departe unul de altul, ca niște locuitori ursuzi, certați cu vecinătatea. Haosul văilor pustii și piscurile pleșuve, singure, le ascultau tânguirea discretă după un pic de apă şi-o lopată de pământ, grabnic trebuincioase rădăcinilor arse de soare și adânc rănite de stânci.

La întoarcere, excursia se isprăvi cu un mic accident. Luând luleaua neamțului la Dlepta, Musa fu nemulțumit de măgărușul lui și-i dădu câțiva pinteni cam neprietenești. Dobitocul îl trânti, rănindu-l la nas. Bătrânul se ridică, pipăindu-și rana și zise foarte serios:

— Acum sunt un jidov rătăcitor cu nasul belit!…

Lucrul nu începu nici în ziua următoare, pe care o petrecurăm în vizite pe la chiaburii satului; zi plină de cafele, ciubuce, șerbeturi, sarailii, rachiuri și pălăvreală. Aproape întreaga după-amiaza șezurăm turcește la arabul a cărei casă nou-construită aveam s-o luăm la zugrăvit chiar a doua zi.

Libanezii sunt oameni veseli și extrem de primitori, dar, ca toți orientalii, nestatornici la caracter. În majoritate catolici, se însoară la optsprezece ani, șed doi-trei ani pe cheltuiala părinților, ocupându-se cu te miri ce și mai nimic, apoi își părăsesc neveste și copii și se duc în America de Sud, unde se avântă cu trup și suflet în comerț; fac, în cinci sau zece ani, mai multă ori mai puțină avere, se reîntorc la cămin, își construiesc casă și încep o partidă ghiulbahar pe care o continuă tot

restul zilelor ce mai au de trăit. Masa lor e frugală. Și n-am înțeles niciodată de ce cad toți bolnavi de tenie, din care cauză Ghazirul avea atunci vreo patru farmacii, dar farmaciștii se ocupau mai mult cu cizmăria, lemnăria și alte meserii.

Odată cu sfârșitul acestei a treia zi de benchetuială, au luat sfârșit și visul și speranțele noastre. În seara aceea s-a petrecut un fapt semnificativ, a cărui importanță n-avea să-mi apară decât mai târziu.

Puțin înainte de culcare, pe când stam la ciubuc și taifas, Avramescu zise, cu destul *à-propos*, căci era vorba de cărturăria mea:

— Ați văzut cât scriu de prost?… Ei!… N-am decât patru clase primare.

Musa scoase cartea poștală trimisă la Cairo, pe care o examinarăm cu toții, dar, nu știu cum, ea rămase în mâna lui Avramescu. O suci, o învârti, vorbi cu aprindere de „inutilitatea” învățăturii, și…

Și astfel dispăru și bruma de dovadă scrisă pe care am fi putut-o avea în vremea nenorocirilor noastre viitoare.

Timp de o lună, cât ținu prima lucrare, întinserăm ca niște ocnași, de la cinci dimineața până la șapte seara. Dar n-avurăm nici măcar parte să ne păstrăm „iluziile” asupra frăției lui Avramescu și deci să muncim cu inimă veselă, căci intrigantul își dădu arama pe față chiar din primele zile, căutând să ne dezbine și apoi să ne înșele pe amândoi. Astfel, îi spuse lui Musa că numai pe dânsul are de gând să-l ia tovarăș, că „fiind ovrei și împovărat de familie grea”, pe când pe mine, ca „creștin și om fără căpătâi”, are să mă înlăture. Pe de altă parte, mie îmi cânta alt cântec. Simțindu-mă ahtiat de călătorii mari, îmi descrise cu talent America de Sud și Cordilierii, intențiile lui de-a mă lua tovarăș numai pe mine și de-a se „cotorosi de Musa, care e bătrân și va pleca să-și

vadă de sărăcie în țară”. Avu grijă să ne conjure pe amândoi să nu ne trădăm unul către celălalt. Și cu asta crezu că ne-a băgat în buzunar, pe când adevărul e că, sinceri cum eram, ne-ar fi exploatat mai bine dacă tăcea și ne lăsa să mergem ca orbeții.

Iată care e toată inteligența omului șiret: capabil să învârtească pe deget mintea cea mai strălucită, el calcă deodată în gol, atunci când se așteaptă la mai puțin.

Din delicatețe sufletească și poate din rușine de propria noastră nătângie, nici Musa nici eu nu suflarăm o vorbă din ce credea fiecare din noi că numai el știe. Simptomatică însă fu tristețea care ne cuprinse pe amândoi, precum și o stingherire a entuziasmului de până atunci. Eram prieteni așa cum numai suferința, sărăcia și generozitatea, unite împreună, știu să lege doi oameni. O trădare, chiar dacă Avramescu ar fi voit să fie sincer cu unul dintre noi, ne era cu neputință. Totuși, lăsând buba să coacă până în momentul de-a o sparge, nu e mai puțin adevărat că ne priveam pe furiș cu ochi de compătimire, fiecare crezând pe celălalt sacrificat, spre marele haz ascuns al lui Avramescu, care ne știa sacrificați pe amândoi!

De altfel, el se purta bine și nu dădea de bănuit întreg răul care-l mocnea în suflet. Masa era îmbelșugată: rachiu, vin, cafele, ciubuce, iarăși în berechet, dar acum nu ne mai ardea de chef, căci munca ne luase piuitul. Seara adormeam aproape cu dumicatul în gură.

Cât despre plată, nu făcusem încă nicio socoteală. Musa trimisese acasă și la fata lui din Cairo tot ce-i rămăsese din cele patru lire cu care plecase din Egipt și mai luase vreo sută de franci de la Avramescu în contul muncii; iar eu, să tot fi luat vreo zece ori cincisprezece franci, când, iată că sosi ziua răfuielii.

Era într-o duminică. Lucrarea fiind sfârșită în ajun, Avramescu plecase de dimineață la Beirut ca să comande vopsele pentru binaua care urma s-o începem.

Rămași singuri, ne simțirăm bine, căci până atunci nu fusese chip să facem un pas fără ca tâlharul să se vâre între noi, chiar în zilele de duminică. Inimile noastre de prieteni sinceri nu mai puteau suferi, în intimitatea lor, pe un om care încerca să le despartă în chip atât de laș, mai ales după ce îl absolviserăm de păcatele din trecut și-l consideram prieten.

Musa era mai trist decât mine. Nici rachiul vesel de altădată nu ne mai încălzea acum. Fumam și priveam în gol, spre Mediterana albastră.

— Am presimțiri rele, Panaite, îmi zise Musa. Mi se pare că tot oameni fără noroc suntem.

— De ce Musa?

— Crezi tu că Avramescu e un om cinstit?

Era cât p-aci să-i spun că eu am deja dovada că nu-i cinstit, dar îmi luai seama. Îmi fu teamă de scandal.

— Să așteptăm socoteala, zisei. Vom vedea dacă e cinstit ori nu.

Socoteala era gata, scurtă și dezastruoasă. Închiși câteșitrei în biroul lui, Avramescu ne arătă negru pe alb:

— La lucrarea asta am ieșit cam rău, zise el cu o mutră severă. Nu pot să dau mai mult decât cinci franci pe zi lui Musa și patru franci lui Panait. Camera și hrana, vi le socotesc numai câte trei franci pe zi.

Mai ieșeam datori. Musa, cu vreo șaizeci de franci; eu, cu vreo cinci. Fusesem plătiți mai rău ca arabii și meritam pentru cele treisprezece ore de lucru subțire, cel puțin de trei ori salariul plătit.

Bătrânul se ridică, sufocat, și sări la gâtul lui Avramescu:

— Pungașule!… Pezevenghiule!… De asta ne-ai adus din Egipt? Am să mă duc, cu cartea poștală, să te reclam la valiu!…

Dar unde era cartea poștală? Musa se scotoci prin toate buzunarele, fără să vadă zâmbetul ironic al lui Avramescu.

— Mi-ai furat-o, hoțule! răcni Musa; să ne plătești numaidecât drumul și deplasarea: două sute de franci!

Celălalt rânji:

— Mai întâi că drumul nu v-a costat decât cincizeci de franci: și apoi, nu pot să vi-l plătesc numai de la lucrarea asta. Să-mi mai faceți încă una.

— Să-ți mai lucreze dracu’, măgarule! urlă bătrânul.

— Ba o să-mi lucrați, că n-o s-aveți ce face!

Atunci se sparse și buba care cocea:

— Cu salarii d-astea, zisei eu, voiai dumneata, domnule Avramescu, să ne facem un mic capital și să ne iei tovarăși?

— Ce mai vorbești de tovarăși? strigă Musa; mie mi-a spus de la început că pe tine n-o să te ție mult.

— Ba, replicai eu, știam tocmai contrariul: mi-a spus de la început că pe dumneata o să te îndepărteze, fiindcă ești bătrân, iar pe mine o să mă ia cu el în America de Sud și Cordilieri. Nu-i așa, meștere?

Răspunsul lui Avramescu fu un hohot de râs îndelungat. Râdea de se zgâlțâia scaunul de sub el.

Se făcu un tămbălău năprasnic. Musa, cu care mă luptam ca să-l rețin, voia cu orice preț să pocnească pe celălalt cu o narghilea în cap.

Palid la față ca moartea, sta nemișcat; Avramescu zise atunci:

— Fiți oameni de treabă… Altfel, n-am decât să suflu un cuvânt și vă trimit în surghiun pe amândoi, căci vă aflați fără hârtii pe pământ turcesc!

În fața amenințării cu surghiunul, am văzut atunci pe bunul și năpăstuitul Musa ridicându-se și răcnind lui Avramescu:

— Jidane! Jidane!

Și întorcându-se spre mine, îmi zise:

— Vezi, Panaite? Ăștia sunt „jidanii”! Pe ăștia i-aș ciomăgi și eu, nu numai antisemiții!

N-am știut atunci să-i răspund bietului meu prieten, că „ăștia” nu sunt „jidanii”, ci: *Costică, Aristid, Avramescu*[4].

Aci începe calvarul, un calvar mai crâncen decât al lui Christos. N-aveam să suferim numai de foame. O năpastă și mai mare ne pândea: a doua zi după cearta cu Avramescu, sosiră peschiș, la Ghazir, Sandu și cu Rebeca, fata lui Musa! Pasămite, bătrâiorul le scrisese că a dat chilipirul peste el și că o să devie mare antreprenor în Libani. Era natural ca tinerii să vie să petreacă vara la răcoare!

— Ei babacule, ce te faci acum?

Noii sosiți veneau ca să se pună la masă; n-aveau în buzunar decât câțiva franci, cu care abia putură închiria o cameră. Dar nu era numai atât: fata confirmă tatălui său că era bolnavă – tristă boală! – și că venea să se caute departe de lume.

Își poate închipui oricine disperarea ce ne cuprinse pe toți, chiar pe secătura de Sandu. Strânși în brațe, plângeau tatăl și fiica de-ți venea să-ți iei lumea în cap!

Furios, bătrânul luă de spete pe Sandu și-l dădu afară:

— La muncă, pezevenghiule! Mi-ai nenorocit copila. Ai adus disperarea într-o casă de oameni săraci, dar cinstiți, și m-ai aruncat pe drumuri străine, la bătrânețe!

Plecă flăcăul la Beirut și se tocmi la o cofetărie, iar noi, hai, cu capetele plecate la Avramescu!

Ieșind din casa lui, el ne spusese:

— Puteți veni oricând la lucru. Vă primesc. Vă dau chiar câte un franc mai mult pe zi. Și o să veniți, că n-aveți încotro!

La cinismul lui, noi răspunsesem prin a-l sictiri; ne oploșisem în altă parte și eram hotărâți să ciocănim pe ici, pe colo, câte-o mică trebușoară, până ne vom face

[4] Aluzie la capitaliștii evrei care-și schimbau numele, ca să poată exploata mai bine.

bani de drum. De unde să știm noi că vitregia sorţii avea să ne îngenuncheze așa de amarnic!

Ne-a îngenuncheat. Și numai prietenia lui Musa m-a făcut să accept o asemenea umilință, căci, fără dânsul, eu aș fi preferat mai curând foamea și surghiunul, decât să mai am de-a face cu nemernicul.

Dar nu mai intrarăm în casa lui. Trebuia să mâncăm pământ și să economisim. Mai aveam și un plan al nostru de răzbunare: să începem binaua nouă, să facem totul pe jumătate, și apoi să-l părăsim, dat fiind că Avramescu nu cunoștea zugrăveala, iar lucrători specialiști nu se găseau ușor. Mai ne bizuiam și pe făgăduiala câtorva chiaburi, că ne vor da de lucru de executat.

Am început noua lucrare, cu suflete de condamnați la moarte. Nu știu ce am fi devenit în momentele acelea, dacă n-ar fi fost prietenia, care să ne ție inimile sus.

Ne frecam coatele cu un om pe care, mărturisesc, voioși l-am fi asasinat! Aveam groază și să-i atingem haina când treceam pe lângă el. Lucram ceasuri întregi ca muții, iar când ne luam la harță, ne sfădeam mai rău ca țiganii.

Într-o zi, Musa, luând-o pe ovreiește, Avramescu îi spuse să nu mai vorbească în jargon, căci e în interesul amândurora să nu știe libanezii că ei sunt ovrei. Bătrânul îi replică:

— Mie nu-mi e rușine să spui că sunt ovrei, dar ție poate să-ți fie rușine și să te numești om!…

Dar palme de-astea nu se lipeau de obrazul pezevenghiului. Spunea verde că „în viață omul nu trebuie să aibă niciun fel de rușine” și că „singur interesul contează: strivesc ca să nu fiu strivit”.

În fața unui astfel de cinism, Musa îl scuipa uneori în obraz; el răspundea cu un rânjet galben. Recunoștea că ieșise, din lucrarea terminată, cu un câștig net de cincizeci de lire turcești în numai o lună de zile și fără

măcar să fie meșteșugar, dar zicea că pentru un om ca el, „care a purtat altădată cataramă de aur la pantaloni”, cincizeci de lire e un fleac.

— Eu am fost un prinț în zilele mele, nu zugrav!

— „Prinț” al pezevenghilor! îi răspunse Musa.

— Ce-are a face? E mare lucru să fii pezevenghi deștept, nu ca Sandu. Dac-aș avea-o eu în mâini pe Rebeca, v-aș îndopa cu aur!

Seara, când rămâneam amândoi, bietul tată plângea:

— Cincizeci de ani de zugrăveală, ca să ajung de batjocură la bătrânețe!

Își descărca necazul pe fiică-sa, mustrând-o cu asprime, ori își îneca amarul în rachiu. De altfel, aproape nu mai mâncam. La prânz, pâine cu măsline ori hamsii cu ceapă. Seara: rachiu cu mezelicul ce-l însoțea. Era mai ieftin și ne mai omoram și disperarea.

Atunci am văzut cum pot deveni bețivi doi oameni care, din fire, n-aveau patima băuturii. Nu trăiam decât pentru clipa ce ne aștepta odată cu venirea nopții. Ne scotoceam toate colțurile inimii, gustam din rachiu, tot mâncând năut prăjit, trăgeam din aceeași narghilea și… făuream alte planuri.

Da, planuri aveam mereu. Tot satul cunoștea nenorocirea noastră, ne compătimea și ne făgăduia de lucru. Aveam să devenim antreprenori, să ne înțelegem ca frații și să câștigăm bine. Așa credeam.

Numai atât că, plănuind, uitam că mai există și Avramescu, iar acesta ne spulberă planurile cu o trăsătură de condei: ajunși la sfârșitul primei săptămâni, el refuză să ne facă plata întreagă, lăsându-ne numai cu arvuna de doi-trei franci pe care o luam zilnic.

— Vă fac plata întreagă numai după ce-mi veți termina lucrarea, fu răspunsul lui neînduplecat.

Ei, răzbună-te dacă-ți dă mâna.

Totuși, am părăsit lucrul în seara aceea, după o ocară vecină cu bătaia.

Eram hotărâți să ne croim drum cu prețul sângelui nostru. Într-un fel ori într-altul, tot nemâncați umblam.

Ah, ce scump am plutit zilele acelea de ambiție! Frumoasele lucrări făgăduite se năruiră una după alta. Avramescu unelti cât putu şi convinse pe ghazirieni că suntem niște haimanale în care nimeni nu poate avea încredere.

Nimeni nu voi să ne dea arvună, ca să ne cumpărăm scule și vopsele.

Flămânzi, cu degetele picioarelor afară din ghete, cu hainele ferfeniță, alergam toată ziulica prin arșiță și prin munți cu drumuri nemilostive. Ajunsesem de pomină. Câinii ne lătrau ca pe cerșetori. Locuitorii se-ntrebau ce-o fi cu noi!

La patru-cinci zile o dată, găseam de vopsit câte un fleac de tejghea ori ușă, care ne îngăduiau să nu plesnim de foame.

Rebeca, bolnavă și nemâncată, se ofilea. Sandu nu sta trei zile la un loc. Avramescu se ținea dârz. El avea cu ce trăi.

Musa începu să se clatine:

— O să fiu nevoit să plec iar capul… Dracu' e mai negru decât îl fac zugravii!

Îi spusei că eu nu mai reiau lucrul, căci se putea întâmpla o nenorocire. Mai bine plec.

— Unde să pleci? Fără bani, fără îmbrăcăminte!

— Fie ce-o fi!… Daca mi-o fi scris să mor pe-aci am să mor, dar capul nu-l mai plec.

— Ei, bine, conveni Musa: dacă e așa, du-te! Rămas singur, mă răfuiesc eu cu tâlharul! Plecarea ta are să-l sperie, că rămâne cu lucrarea neisprăvită.

Ne aflam la cafenea, noaptea târziu, când, iată și Avramescu. Venea rânjind:

— Ei, v-ați înmuiat? făcu el.

Mi se urcă sângele la cap și zisei:

— Vezi-ți de treabă, ori îți înmoi tigva cu o piatră!

— Lasă că-ți trece!… Și o să mai lucrezi pe la mine!

— Ba, din parte-mi, poți să-ți iei nădejdea: eu plec.

— Ei, ași!…

Scârbit de a-l mai vedea în ochi, am sărutat pe Musa și, pe loc, am început să cobor Libanii, cufundându-mă în noaptea neagră.

Voi povesti altă dată peripețiile acestui coborâș până la Beirut.

Deocamdată n-am terminat cu Musa.

Am petrecut restul verii aceleia și toată toamna, la Damasc, unde se știe ce scofală am făcut[5].

Prin noiembrie mă aflam din nou la Beirut, înhăitat cu o trupă grecească de pantomimă, în care, pentru un franc, pe seară, jucam roluri de călău, prinț-imbecil, apaș-cartofor și altele.

Așteptam, în vremea aceea, niște bani de la mama ca să mă-ntorc acasă. Sosiră, dar prea puțini; abia costul călătoriei. Și eu eram așa de jerpelit, încât îmi fu rușine să dau ochi cu mama în halul acela. Pe lângă asta, mă mai prinse un dor fierbinte de Musa, pe care îl știam tot în Libani, împreună cu Rebeca și Sandu. Lăsai vaporul să plece fără mine, mulțumindu-mă să pun în locul meu o scrisoare. Scrisoarea n-a ajuns la destinație, dar nici eu n-aș fi ajuns, căci drăguțul de vaporaș s-a înecat fără să lase o urmă!

Habar n-aveam de mica neplăcere, la care puțin lipsise să fiu părtaș. Eu urcam Libanii, pe un uragan de se cutremurau stâncile și cădeam în brațele lui Musa, care mă primi ca pe Mesia. Nu trăia la un loc cu fiică-sa.

Într-o cameră joasă, cu plafon de bârne înnegrite de fum și cu pereți goi, tare mă minunai văzând pe necăjitul meu prieten perpelindu-se deasupra unui mangal, în compania unei arăboaice și trăgând amândoi din aceeași narghilea:

---

[5] Vezi vol. *Cum am devenit scriitor*, pag. 127–129.

— Ce-i cu dumneata, Musa? Te-ai apucat de bigamie?!…

— Încă nu, dragă băiete, dar m-am pus pe iernat! Şi-o să faci și tu la fel: p-aci n-o să găsim niciun italian cu automate care să ne scoată carul din nămol!…

Privii pe stăpână casei: era o femeie între două vârste, purtând urmele unei strălucite frumuseți orientale. Sta nemișcată pe un scăunel, cu genunchii înfășurați într-o cergă, și sugea aprig din ciubuc. Ochii ei de cărbuni aprinși nu mă slăbeau o clipă.

— Cine e doamna? întrebai.

— Ah! făcu Musa; am uitat să vă prezint.

Și luând un aer de turc caraghios, ne prezintă:

— *Hauaga* (domnul) Panait, cel mai bun prieten al meu, cunoaște Ghazirul și sărăcia!

Apoi, către mine:

— *Set-Amra*, cea mai bună prietenă a mea; suferă de reumatism și bea ciubuc ca să uite!

Iată „cheia” lui *Barba Iani*, acest personaj al meu din *Chira Chiralina*, care a reușit să miște până și pe recii anglo-americani, de la care primesc scrisori entuziaste, referitoare la „umanul salepgiu”.

Barba Iani e *umplut* cu sufletul lui Musa, deși am cunoscut un grec cu numele acesta, un bătrân orb, fost salepgiu, cu care am locuit, pe la vârstă de cincisprezece ani, în aceeași curte de pe faimoasa stradă a Unirii, din Brăila, în parte, strada prostituatelor.

Cu Musa am trăit în Libani o viață cu adevărat eroică, dacă prin eroism voim să înțelegem bravarea tuturor relelor de care existența omului e împestrițată.

Nu mai era acum Avramescu, care să ne otrăvească zilele. Ticălosul se mutase la Beirut. Și deodată, Ghazirul mizeriei noastre ne păru mai puțin funebru.

Omului îi e greu atâta timp cât refuză un rău pe care i-l trimite soarta, ca de pildă: boala, sărăcia crâncenă, pierderea libertății ori a unei ființe scumpe, dar, de

îndată ce admite răul, se obișnuiește cu noua stare, dacă ea nu e mortală și trăiește din nou așa cum i-a fost firea: vesel ori morocănos.

Noi eram veseli din fire și omul vesel e peste tot mai înarmat în viață decât cel trist. Ghazirienii se obișnuiseră cu noi și cu mizeria noastră fără leac, nu ne mai suspectau și eram bineveniți, ori de câte ori cădeam, pe nepoftite, la masa vreunuia dintre negustorii cu care aveam de-a face. Ba chiar ni se deschiseră și mici credite pentru pâine, rachiu, zahăr, *tumbac* pentru narghilea și mangal, articolele cele mai strict necesare „veseliei” noastre.

Din când în când, mai roboteam câte ceva pe la vreun arab milostiv. Musa era neobosit în căutarea muncii și harnic cum rar am mai văzut om. Grație puterii lui de convingere, de multe ori găseam de lucru acolo unde era mai puțină speranță. De altfel, îl ajutau mult și cele trei limbi pe care le vorbea binișor: turcește, franțuzește și spaniolește, toate trei uzuale în Libani, unde popii catolici francezi tronează ca niște pașale și habar n-au ce înseamnă mila. Unul dintre ei, singurul care se crezu destul de creștin, catadicsind să stea de vorbă cu doi golani, ne purtă vreo trei luni cu făgăduiala de lucru, ne făcu să batem de vreo douăzeci de ori același drum și, la urmă, ne trânti ușa în nas, strigându-ne răstit să-l lăsăm în pace.

E adevărat că, adesea, nevoia ne silea să pisăm rău pe cei care voiau să ne asculte.

Mi-aduc aminte că odată, îngroziți de cele trei zile (obligatorii în fiecare săptămână), petrecute fără pâine, fără tutun, nici mangal, ne hotărârăm să batem la ușa emirului de la Malmetain, despre care se spunea mult bine. Riscam să rămânem desculți, făcând drumul acesta, dar foamea era și mai de temut.

Ajunși la poarta bogătașului, pierdurăm tot curajul:

— Măi Panaite, zise Musa, dar dacă în loc să ne dea de lucru, ne-o trimite în surghiun, cam ce-ai zice tu?!…

— Aș zice că udului nu trebuie să-i fie frică de ploaie! răspunsei eu, ca să-l îndemn, dar în fond mă temeam strașnic să dau ochii cu autoritățile superioare.

Băturăm la poartă. Ieși un servitor turc, care răcni ceva.

— Ce spune turcu, Musa?

— Spune să ne cărăm!

Eram gata să întoarcem spatele. În clipa aceea, o mână dădu perdeaua la o parte și ciocăni în geam: emirul dădea ordin slugii să ne introducă. Musa luă un aer grav, holbă ochii lui sprâncenați și-mi zise dându-mi cu cotul:

— Să faci temeneaua până la pământ, că dracu’ ne-a luat!

Intrarăm în sala de așteptare și, de îndată ce apăru emirul, făcui o temenea care merita ea singură o mie de lire turcești, dar Musa mă întrecu în eleganță când duse mâna la fes, la buze și la piept, rostind, în același timp, un lung salut, care trebuie să fi fost comic de măgulitor, căci emirul râse ironic.

Nu dădu nicio atenție la halul în care se afla biata noastră îmbrăcăminte. Ne pofti să luăm loc. Refuzarăm. Insistă cu gravitate și ne supuserăm, dar vai de noi! Mai comod am fi stat pe vârfuri de suliță, decât pe plușul acela, căci eram tare jerpeliți!

Înțeleserăm dintr-o privire că aveam de-a face cu un om civilizat. De altfel, emirul era îmbrăcat europenește. Pe deasupra, avea un halat de mătase verde, cu canaf la cingătoare. Era un bărbat de vreo patruzeci de ani; mustața tunsă scurt; căutătura blândă, dar inteligentă; figura obosită. Venise cu narghileaua.

Ședința asta fu memorabilă în lunga mea experiență de oameni.

Cum văzuse ca avea cui vorbi, Musa o luă la goană ca un cal de curse. Nu știam turcește, totuși pricepeam îndeajuns, că bătrânul povestea emirului, ca unui frate, toată odiseea noastră în Libani. Când vorbea de

Avramescu, ochii îi scăpărau foc și pară. Emirul îi holba pe ai lui înspăimântat.

Dar când se puse să nareze, cu haz, decepțiile, lipsa de lucru, mizeria care dura de șase luni, văzui pe notabilul turc rămânând împietrit, uitând de narghilea și privind țintă la torentul acesta de viață care își permitea să glumească cu tragedia foamei, ca și cum ar fi fost vorba de-o snoavă din trecut.

Musa vorbea de un ceas. Fața îi era aprinsă, voioasă, șăgalnică; ai fi zis că e un om năpădit de fericire, nu un flămând. Emirul îl opri cu un semn plin de bună-cuviință, se ridică și dispăru.

După un moment, un arab mohorât intră cu doua feligeane de cafea și două… narghilele! Ne fulgeră cu o privire disprețuitoare și se retrase.

Bătrânul nu văzu răutatea servitorului; el era în nori.

— Am pledat, Panaite, ca un avocat tânăr la Curtea cu jurați! Ce zici tu, o să iasă ceva?

— Deocamdată văd c-a ieșit o cinste mare, zisei eu, arătându-i serviciul luxos; păcat că suntem nemâncați de trei zile!

Și-i amintii pățania unui dansator român la Cairo, care, flămând de două zile, trebui într-o seară să joace *Banul Mărăcine* și să bea, la urmă, șampanie cu „mațele goale”.

Emirul ne dădu timp să ne facem tabietul nestingheriți. Musa băgă narghileaua în draci şi-o porni iar pe vise.

— Măi!… Ce-ar fi să ne dea ăsta o lucrare mare și să ieșim în primăvară cu vreo treizeci de lirișoare în buzunar? Hai?… Să ne înțolim și noi ca lumea, să ne cumpărăm câte o narghilea frumoasă ca astea și să ne întoarcem cu cinste în țară… Ajută-ne, Doamne! și voi Christoase, Moise, Mahomed…

Dar toate fețele astea sfinte, invocate de Musa, nu ne putură ajuta cu mai mult decât emirul avea de gând să

ne ajute, adică cu o liră, pe care o plătirăm cu o altă temenea „până la pământ”.

Neprețuită liră turcească! Ca s-o dobândim, a trebuit să facem pe lazaronii, așa cum rareori în vagabondajul meu am fost nevoit să fac. Dar nu-mi pare rău.

Și să nu-mi ceară nimeni, niciodată, să tai un cap de om: m-aș teme că omul acela să nu fi fost, un ceas din viața lui, *emirul de la Malmetain.*

Pomana asta căzu cam pe-aproape de Crăciun. Rebeca avu lacrimi în glas când se rugă de noi să n-o „risipim”.

— Zău, tată! Mai păstrează măcar o megidie, ca să vă fac de Crăciun o „verzișoară cu carne de purcel”!

Sandu, deși român, sări ars:

— Da’ mai dă-l dracului de Crăciun, că m-am săturat de pâine goală! Să facem Crăciunul azi!

Nu l-am făcut în ziua aceea și nici în ziua de datină, căci Musa împărți toți banii pe la datornici, și am rămas iar fără lețcaie, dar cel puțin eram asigurați, pentru câtva timp, împotriva „ramazanului” absolut.

Căci acum trăim cu două case: la Set-Amra și la tinerii ăștia fără minte.

Arăboaica ne era o adevărată soră. O ducea și ea ca vai de capul ei, singură, aproape uitată de îngâmfata Selina, copila ei din Venezuela, și totuși plină de milostivire pentru niște bieți străini ca noi. Ne adăpostea fără să ne ceară un ban, dar n-avea nici de unele. Așa că nu ne îndura inima să îmbucăm pe furiș, nici să fumăm singuri. Aduceam, ce se găsea, la dânsa acasă.

Cu tinerii, altă jale. Rebeca se însănătoșise, dar bătrânul se opunea din răsputeri la viața urâtă pe care apucase. Spunea că mai bine o omoară.

Îi imputam lui Sandu ticăloasa lui postură. El se apăra:

— Da’ ce, mă, crezi că e din vina mea? E vina ei; vrea să deschidem cofetărie mare, să ne îmbogățim.

Într-adevăr, fata era foarte ambițioasă. Fusese crunt jignită că în copilăria ei o numeau prietenele „jidoafcă”. Ea se simțea româncă și era cu adevărat, în vorbă și în obiceiuri. Nu putea să sufere când i se vorbea în jargon, pe care de-abia îl cunoștea, căci vorbiseră în casă mai mult românește. Era de-o bunătate îngerească. Deși ea însăși în mizerie, când auzea de suferința cuiva, i se umpleau ochii de lacrimi și dădea ultimul gologan.

Sandu era un meșteșugar de mâna întâi, dar grozav de leneș și supărăcios. Totuși, foarte simpatic. Era ceea ce francezul numește un *pince-sans-rire*. Avea ceva din *Stavru*[6] al meu, care e un personaj pe jumătate adevărat.

Le înțelegeam năzuințele într-o societate în care pezevenglâcul duce adesea la măriri, vedeam cu ochii mei câte sacrificii, materiale și sufletești, îi costau aceste năzuinți, îi iertam, îi luam așa cum erau și-i iubeam.

Această iubire îmi făcea uneori pozne. Una mi-o făcu în a doua zi a acestui Crăciun sentimental.

Rebeca plângea amarnic după „verzișoară cu carne de purcel”. Gătise casa așa cum se face la noi de sărbători; dar, zicea ea:

— Să n-am eu parte nici azi de mâncărica noastră obișnuită, Doamne! mai bine aș fi plesnit când eram mititică!

Și se uita cu dispreț la cutia cu sardele ce-o aștepta la prânz. Deodată îi veni o idee.

Mă luă la o parte ca să n-audă bătrânul, și-mi zise cu flăcări în ochi:

— Panaitache! Puiule! N-ai vrea tu să faci o ispravă? Să dea Dumnezeu să scapi de mizerie și să-ți găsești măicuța sănătoasă! Uite ce-i: beiul X îmi face de mult ochi dulci. Am să-l pun pe Sandu să facă din partea mea, o scrisoare pe italienește; îi cer o liră, iac-așa! Ce, îi om bogat, arză-l focu’! Să dea și el de pomană! Ei, vrei tu să

[6] Personaj din povestirea *Chira Chiralina*.

duci scrisoarea? (Și mă luă de umeri.) Du-te, măi dragă, du-te, frate bun, dacă vrei să mănânci o varză așa cum ţi-o gătea mămucă-ta, astăzi!…

Mi se umflă pieptul de-un plâns năprasnic. Ei, ce te faci, Panaite? Iată că te duce uneori viața până acolo că devii și chibiț de pezevenghi!

Luai scrisoarea și o dusei cu succes, dar când mă întorceam cu plicul în care se afla lira, am jelit ca la moartea mamei și nu de mila mea, ci de mila ființei aceleia minunate, târâtă de soartă în cea mai grozavă mlaștină din câte cuprinde viața!

Am făcut un „Crăciunaș” – cum îl numi Rebeca – că nici la nunțile împărătești n-ar fi putut fi mai multă voioșie.

Cu privire la originea lirei, Sandu ticlui pentru Musa o minciună tot așa de împărătească. Bătrânul înghiți minciuna și „verzișoara”, căreia nu-i lipsea nici vrednicul ardei iute; apoi, la cafea și ciubuc, ne trase cântece de se duse pomina prin vecinătate; căci avea o voce frumoasă de bariton și cunoștea arii întregi din opere și operete.

O altă șotie, tot din iubire, îmi veni cam fără voia mea. Văzusem că Sandu făcea să dureze lira beiului cam prea mult; nu se mai isprăvea. Intrigat, îl întrebai. El îmi răspunse:

— Vino cu mine când fac târguielile și ai să vezi.

Îl însoții; intrarăm amândoi, într-o seară, la un local care avea de toate. Sandu începu să-l sucească mereu cu spatele la noi, cerându-i să-i arate tot felul de conserve așezate, cât mai sus pe rafturi. Arabul, domol, de-abia se mișca, suindu-se pe un scaun și dându-se jos cu marfa, care nu era niciodată cea dorită de Sandu. În vremea asta, el își umplu buzunarele, și le umplu și pe ale mele, cu tot ce-i cădea sub mână: costiță afumată, bucăți de cașcaval, sticluțe cu coniac, tutun, până și chibrituri, dar cu o iuțeală și îndemânare care mă încremeniră locului.

Vai de păcatele mele! Numai de-astea n-am fost bun în viață, și de cealaltă meserie a lui, încolo le făceam și eu pe toate.

De îndată ce ieșirăm afară în întuneric, o rupsei la fugă, semănând pe drum tot ce-mi vârâse prin buzunare. Sandu le aduna în urmă și-mi zicea:

— Dacă ești curios să știi cum fac să dureze lira, mai vino cu mine şi altă dată!

Asupra paginii acesteia în Libani, îmi rămâne să mai vorbesc de un mic personaj, de care încă n-am pomenit, precum și de ultimul mare castel în Spania pe care-l făurisem.

Personajul e o bătrânică arăboaică, vânzătoare de lipii, hrana noastră capitală. Pâinea asta, dacă se poate numi pâine, era grozav de rea: o mare bășică umflată, aproape crudă, se dezumfla ca un burduf, când se răcea și o înghițeam ca pe clătite, dar ne cădea ca plumbul în stomac. Totuși, eram bucuroși s-o avem și pe-aia.

După câtva timp, ne înglodarăm așa de tare în datorie la brutăreasă, încât nu mai îndrăznirăm să dăm pe la ea, când, iat-o într-o zi la ușa Set-Amrei. Credeam că vine să-și reclame banii. Nu. Venea, să ne aducă un *rothl* de lipii (două oca).

— Nu! nimic, zise ea lui Musa pe spaniolește; îmi veți plăti când veți avea.

Ne mirarăm, ne crucirăm, dar bătrână își urma pomana; din când în când, venea cu basmaua de lipii. Rămânea galeșă în prag, se uita la noi cum stăm ciotcă aplecați peste mangal, deșerta basmaua și pleca. Nu mai știam ce să credem.

— Ce-o fi, măi, cu îngerul ăsta rebegit?! exclamă Musa.

De la Set-Amra nu puturăm afla decât că bătrână se născuse în Cuba și venise copilă, cu mama ei, care era din Libani.

Enigma rămase nedezlegată până în primăvară, aproape de plecarea mea, dar într-o zi, aflându-ne numai noi doi, și cicălită de Musa mai mult ca de obicei, bătrână ascuți buzele și-l întrebă:

— Nu-i așa că ești ovrei?

— Da… răspunse prietenul meu. Ei, și pentru asta ne dai pe datorie?

— Pentru asta! făcu bătrâna, clătinând din cap. Daa… daa! Pentru asta… Și eu sunt ovreică, după tată. El era ovrei spaniol și, săracu’, a răbdat mult de foame în viața lui, umblând după o bucată de pâine. Apoi, cu un oftat adânc: Noi ovreii n-avem pe nimeni să ne ajute când răbdăm de foame! De-asta trebuie să ne ajutăm între noi.

Atât i-a fost toată vorba. Și a continuat să apară în prag cu câte un *rothl* de lipii, să ne privească galeș și să plece scuturând făina din basma.

Să-i fie țărâna ușoară!

Cât despre „castel”, e vorba de proiectata mea însurătoare cu fata Set-Amrei, Selina de la Venezuela.

Vai, când mă gândesc la câte năzdrăvănii am mai făcut în zilele mele, mă-ntreb dacă nu cumva le continui și astăzi, fără să-mi dau seama!

Așa de aprig am crezut în basmul acesta, încât l-am făcut și pe Musa să creadă și să făurească alte basme. Iar aveam să ne facem antreprenori de binale! Iar câștigam bănet și trăiam fumând ciubuce d-alea frumoase ca ale emirului de la Malmetain! Ba chiar, după o călătorie de nuntă în România, aveam să aduc pe mama în Libani, iar Musa, familia lui.

Și trai, băiete!

A fost chiar un trai… Era acela al visului care întreținea văpaia vieții în noi, ultimă resursă a unei coarde care ar fi plesnit de întinsă ce era.

Bunul meu prieten, savantul doctor Roger Dalimier, îmi spunea anul trecut la Paris, pe când se trudea să găsească un locușor ca să-și înfigă acul:

— În viața mea de medic, n-am mai văzut un om așa de slab și în același timp cu atâta putere de viață în el! Ce te face, Panaite, să trăiești așa de intens?

— Visurile, doctore! i-am răspuns.

Da, prieteni care mă citiți aici: *visul e toată viața omului cu suflet!* Dar cu condiția să nu fii condamnat a visa singur, ci cu cineva, om ori femeie, pe care să-l iubești.

În Libani am iubit pe Musa, care, la șaizeci și cinci de ani, trăia mai intens decât mii de tineri puși în același corp; iar prin alte părți, am iubit alți oameni, căci peste tot pământul sunt oameni care merită să fie iubiți.

Primăvara sosise, duioasă primăvară de Libani, cu portocali, lămâi, rodii plini de flori. Nu mai așteptam acum decât ultima… măciucă, pentru ca să apucăm fiecare încotro l-or duce ochii.

Bătrânul devenise melancolic. Știa el că visăm. De câte ori ne culcam, stingând lampa, cânta dăscălește:

„Când cu gene ostenite, sara suflu-n lumânare,
Cred că numai mort am să scap de sărăcie!”

— Nu prea rimează, dragă Panaite, dar i-așa…

Cam așa fu. Castelul de cărți se dărâmă, după cum se știe din *Dragomir*[7]; și realitatea, cu ochi de viață, își încrucișă încă o dată brațele în fața noastră.

O primirăm, așa cum muncitorimea, visătoare ori nevisătoare de pe întreg pământul, e nevoită s-o primească. Eu plecai în țară cu banii veniți de-acasă; iar Musa își mai târî bătrânețele pe la Beirut și Damasc, apoi se întoarse și el acasă și muri printre ai lui.

---

[7] Vezi povestirea *Chira Chiralina*.

Din câți oameni am cunoscut și iubit în zilele mele, Musa a fost unul dintre puținii tovarăși de drum care știu să-și ție inima sus în nenorocire, să înfrunte vitregia împrejurărilor potrivnice și să rămâie bun prieten în ceasuri de restriște.

Tot drumețul nu e și un om de suflet, iar tovarăș de clipe grele e și mai puțin.

Imensa mulțime a haimanalelor, care umplu cârciumile și potecile internaționale, nu e decât un fragment al acestui ocean de banalitate care se cheamă *Lumea*. Omul de inimă, de simțire, de cultură și de visări e tot așa de rar, e tot atât de greu de întâlnit în lumea vagabonzilor ca și în orașul ori satul în care te-ai născut și ți-ai petrecut viața. Nenorocire acelui prieten care s-o lăsa sedus de Konovalovii lui Gorki și care şi-o părăsi tihna, pentru ca să-și ia lumea în cap cu speranța că poate o întâlni și el Konovalovi! O știu eu aceasta, așa cum greu ai găsi astăzi cinci scriitori care s-o știe din proprie experiență.

Figurile mărețe ale literaturii gorkiene au trăit mai mult în sufletul lui Gorki. Literatura nu e viața și nici nu poate să fie decât în opera unui scriitor prost; totuși, viața e și rămâne superioară literaturii prin faptul că e adevăr, dar în cazul acesta trebuie să spui că e *viață* și nu *literatură*. Gorki a știut să ne-o spuie cu meșteșug în *Vagabonzii* lui și astfel a reușit să ne dea iluzia vieții. În secretul acestui meșteșug, că el a trăit cu *sfărâmături* de suflete mari, le-a iubit și le-a completat cu bogatul adaos al inimii sale iubitoare.

N-aveam nevoie să adaug nimic lui Musa, dar nici nu încerc să fac cu el literatură, căci ar fi păcat.

Ard, uneori în viață, bulgări de radium uman; de ce să spunem mereu că au fost incendii? O simplă ceartă cu femeia pe care o iubești, nu e oare mai dureroasă decât o tragedie petrecută într-un roman?

Nisa, noiembrie 1925.

ÎN LUMEA MEDITERANEI – APUS DE SOARE

I
O SERATĂ TEATRALĂ LA DAMASC

Vaporul pe care se îmbarcase bietul meu prieten, Musa, părăsi Beyruth-ul într-un sfârșit de septembrie, pe la amiază. Plecase luând cu dânsul și ceva din sufletul meu. De data asta rămâneam, singur de tot, fără Mihail, fără Musa. Să rămân, așa, lipsit de-o prietenie fără seamăn, și încă printre străini, iată un gând cu care nu credeam că mă pot obișnui.

Luai, numaidecât, trenul de Damasc.

Simțeam o greutate de neînvins, depărtându-mă de Mediterana, care-i și ea o bună parte din sufletul meu. Căci, ce mai rămânea de mine, fără prieteni și fără Mediterana? Am spus-o întotdeauna: singur, nu fac doi bani. Eu trebuie să iubesc nebunește pe cineva sau ceva, ca să nu mă simt gol și fără rost, ca un bostan uscat, uitat într-o porumbiște, după cules. Așa sunt eu croit.

Călătorind însingurat de la Beyruth la Damasc, suspinai tot drumul. Mă gândeam când la Musa, pe care un vapor păcătos îl bălăbănea în largul mării, când la Mihail care se ruga, fățarnic, la Muntele Athos, în vreme ce eu, trist, ca un câine alungat de stăpân, îmi omoram oasele, trecând prin munți și văi, într-o arătare de tren, care mai degrabă se putea asemui cu un morman de fiare și scânduri hodorogite. Într-o după-amiază ajunsei la Damasc, orașul cel mai prăfuit din tot imperiul lui Abdul-Hamid. A fost destul ca să dau o raită prin el, ca să mă încredințez că-i cel mai urât și cel mai murdar.

Muream de necazul că trebuie să colind, fără un prieten, pe meleagurile acelea ale Anatoliei. Și când un om sărac se simte prea nenorocit, apoi el face lucrurile tocmai pe dos, de cum le-ar povățui înțelepciunea. În halul ăsta eram eu. M-am descotorosit de tot calabalâcul la primul han, unde se vorbea grecește; apoi, uitând că o jumătate de liră turcească era singurul mijloc pe care cerul mi-l oferea ca să-mi potolesc foamea, căutai îndată să mă înveselesc sau, mai degrabă, să mă amețesc, să mă tângui și să-mi plâng de milă, în fața unui păhărel de rachiu și a unei narghilele bune. Obiceiul ăsta a rămas și azi; e singura mângâiere pe care o mai are sentimentalul, deznădăjduit și sărac, când se vede murind de alean.

Mă aflam în centrul orașului, într-o piață mare, unde vârtejurile de praf urcau în jurul unei coloane monumentale de bronz, care purta în vârf o mică moschee aurită. În afară de bazarurile mari, bogate în culori și pline de mișcare, pe care de-abia le zărisem în grabă, totul îmi părea un vis urât în orașul acesta: de la străzile acelea ca niște tuneluri, casele dărăpănate, cu intrări suspecte și până la piața aceea pustie, cu coloana sa hidoasă și cu praful care-mi intra în ochi. Noroc că era pe acolo o cafenea turcească, cu o terasă ademenitoare, de unde puteai privi acel „du-te-vino” al localnicilor prin fața Poștei și a unui biet teatru vecin, ale cărui afișe mari, scrise cu mâna și pline de caricaturi multicolore, vesteau nu știu ce spectacol înveselitor. Afișul acesta tâmpit mă atrăgea grozav. Erau pe el oameni caraghios îmbrăcați și sulemeniți, iar femeile, numai în fuste scurte, cu sânii goi și picioare frumoase, îți săreau în ochi prin înfățișarea lor provocatoare. Jos, în dreptul fiecăreia, se lăudau, pe larg, farmecele și talentele feminine.

Grecii, turcii, arabii se opreau în loc, privind cu de-amănuntul trupurile voluptuoase și plecau apoi scărpinându-se.

Nici nu mai mă gândeam la mizeria care mă pândea. Golii încă vreo câteva păhărele, mi-am fumat narghileaua și după ce îmi schimbai gulerul cu un altul mai curat din buzunar, m-am dus încă de la șapte și jumătate și m-am instalat în primul rând al „fotoliilor de orchestră”. Li se spuneau „fotolii”, dar nu erau în realitate decât niște biete scaune. La fel ca și „orchestra” – un pian de rând, în „teatrul” ăsta care semăna mai repede cu o panoramă de la bâlci.

Mă așezasem chiar la mijloc, în spatele pianistului, ca să văd mai bine toate acele „bunătățuri” zugrăvite pe afiș. Îmi curgeau balele de plăcere ca unui cățel. Și nu mă ostenii degeaba, căci o mulțime de bărbați foarte excitați, umplură sala îndată după sosirea mea. Așa că, nu trecu mult și nu mai rămase liberă nici măcar o strapontină. Mă hiritiseam c-am venit mai devreme, și pofta mi se mări în fața acelei săli ticsite de fesuri – armăsari cu nasurile coroiate, cu ochii strălucitori, ațintiți ca niște faruri, cu gurile de căpcăuni adulmecând carnea.

Sala, destul de mare, n-avea decât un parter și un rând de „loji” care se umplură de familii bogate, în mare parte europene. Desigur că „lojile” erau ca și restul: cutii de lemn mâncat de carii din care numai balustrada era îmbrăcată cu catifea roșie și roasă.

Ceea ce nu împiedica publicul să se frământe, cu nările dilatate, să ceară ridicarea cortinei înainte de ora fixată și să strige nume, să născocească alintări, arătând dorințe precise; mai ales grecii.

— Sânii tăi, mamițico!

— *Podarachi mu*[8], arată-te sau crăp!

Dar așteptarea noastră s-a prelungit, până după ora nouă. Și cum toată lumea se uita mereu spre o „lojă” din fața scenei, singura care mai rămăsese goală, am întrebat pe vecinul meu din dreapta, un grec, dacă nu cumva era așteptat vreun personaj de seamă.

---

[8] Piciorușul meu.

— Cum, tu nu știi? Totdeauna pățim așa, din cauza parșivului ăstuia de consul rus! Lepădăturii îi place să vie târziu, ca să ne chinuiască și să crape fierea în noi, de încordare!

— Și teatrul așteaptă sosirea lui, pentru ca să ridice cortina?

— Negreșit! A, acum, înțeleg!… Habar n-ai; se vede că ești de curând picat pe aici!… Pentru că el acoperă toate cheltuielile și aduce trupele cele mai bune, ținându-le cât mai mult, din cauza asta îi răbdăm hachițele!… Așa-i viața: el cu ponosul, noi cu folosul!… Dar, pare-mi-se… în seara asta s-a cam întrecut cu firea! O să ne scoată din sărite cu întârzierea lui! Își râde de noi! Uită-te în jur, toți crapă de nerăbdare!

Și cu un gest larg, vecinul meu îmi arătă un parter întreg de mutre caraghioase. Apoi întinzând un deget, ce parcă nu se mai sfârșea, spre mijlocul cortinei, unde era o gaură enormă, pe care un ochi machiat o astupa din când în când, adăugă:

— Vezi? nici actorii nu mai au astâmpăr. În seara asta, prințul prea-și bate joc de noi!

— Da’ ce, consulul rus e prinț?

— Da… Un prinț tânăr, desfrânat, pe care ta-su a stăruit să-l numească la Damasc, ca să-l pedepsească. Dar n-o să rămână mult pe aici, că prea își face de cap. Mai în fiecare zi dă cu biciu-n birjarii care nu se dau repede în lături, când trece el cu trăsura. E zănatec rău, croiește până și pe sergenți…

Un ropot de aplauze salută apariția, în loja consulului, a unui adolescent foarte tânăr, înalt, fin și frumos ca o femeie, dar prea grav și prea palid în strălucitoarea-i uniformă de ofițer. Abia catadicsi să răspundă la salutul publicului și se așeză mofluz, în cușca lui de scânduri. Curând, apoi, cortina se ridică cu smucituri, în stare să dărâme tavanul.

Scena, la început goală, înfățișează o sală de judecătorie. Pianistul, cu spatele la mine, aproape

atingându-mă, atacă un marș de atmosferă. Vreo șase judecători intrară, unul după altul, apoi acuzata, o femeie frumoasă. Se joacă o pantomină plictisitoare, din fericire cam scurtă.

Nu pricep nimic din drama care se desfășoară prin gesturi și strâmbături. Publicul, însă, înțelege tot și varsă lacrimile cu duiumul. Dar actorii nu joacă pentru public. Când vor să vadă efectul vreunei scene, privirile lor se îndreaptă spre „loja” princiară. Cerșesc într-una o cât de mică încurajare.

Nimic. Prințul stă ca înlemnit, grațios dar cam aspru, și privește fix, cu capul rezemat pe mâna dreaptă. Gura lui pătimașe, fruntea-i nobilă, ochii albaștri, par ca de marmoră. O cărare, fără cusur, desparte în mijlocul creștetului două bucle blonde, drăgălașe. Oricât l-ai privi, rămâne veșnic același: nemișcat și sigur pe sine. Tot așa de împietrit se arată și atunci când cortina cade și se ridică, în cinstea lui, de cinci ori la rând și când actorii vin în grup să i se prosterneze în fața lojii.

Deodată pianistul se întoarce spre mine și iată-mă, față în față, cu Bianchi! Da, da, cu bunul Bianchi, pianistul de la „Cinema Mignon” din Cairo, unde, mulțumită lui, fusesem împărțitor de afișe, pe stradă, vreo câteva săptămâni.

Simții că revederea mea îl bucură. Și asta îmi făcu nespusă plăcere. Era un italian, cu inimă de român, căruia îi plăcea să-și reamintească, cu duioșie, de țara în care se născuse și unde a crescut până după moartea mamei lui, când taică-său l-a dus să-și facă armata în Italia. Vorbea românește, fără să se poticnească. De altfel, cred că știa multe limbi, ca mai toți vagabonzii internaționali.

N-avurăm timp să stăm mai mult de vorbă, căci cortina se ridică, în program fiind o revistă cu cântece. Degetele cărnoase ale lui Bianchi fac să răsune *La Tonkinoise,* în clipa în care o femeie frumoasă și oacheșe năvălește în scenă, primită cu o furtună de

aplauze. Cântă în franțuzește. Bianchi, fără să se simtă câtuși de puțin stingherit, în timp ce acompania pe cântăreață, îmi suflă la ureche:

— E puica mea! Ce zici, frumoasă?

Recunoscui într-însa pe una din femeile îndrăcite, zugrăvite pe afiș. Îl întrebai:

— E franțuzoaică?

— Nu! Napolitană.

— Îmi place…

Bianchi cânta cu îndemânare profesională, îmi șoptește un cuvânt, se strâmbă și stârnește râsul cântăreței, rotește ochii mari către loji…

— Îți place?… Ei… poți s-o ai…

— Cum?… Atunci n-o iubești?!

— Să nu crezi, dragul meu, că ne-am înhăitat pentru dragoste! Am să-ți explic eu…

Mă uit la spatele acestui om curajos, cu fața brăzdată de necazurile unei vieți la voia întâmplării și mă întristez. La fiecare pas, viața se descoperă și mai rea. Probă: acest Bianchi care se complace în situații ce nu-i fac prea mare cinste…

După ce „puica” lui își sfârși „numărul”, Bianchi se-ntoarse spre mine:

— Îți spuneam, deci, că nu-i vorba de dragoste. Marieta nu stă pe roze. Eu, la fel. Avem în schimb o fărâmă de experiență, care ne învață să nu ne lăsăm dați la fund. Nu știu dacă mă-nțelegi… Ne ajutăm, unul pe altul, cum putem. Datorită ei, câștig aici o liră sterlină pe seară, pe când la Paris, pianiști, în fața cărora mi-ar fi rușine să arăt ce pot, cânta pentru cinci franci în cinematografele de la mahala. La rândul ei, Marieta face mai bună impresie asupra gogomanilor ăstora de prinți, atunci când iese la braț cu mine, decât dacă ar ieși singură. O femeie tânără și frumoasă, din lumea noastră… „artistică”, nu cucerește decât în clipa când trăncănește, printre atâtea altele, și cuvintele: „soțul meu” a făcut… „soțul meu” a dres… Cum vezi, nu e

vorba de dragoste, ci de pâine. Haide! și nu mai face mutra asta de școlar beștelit. Odată, când hoinăreala îți va fi mai dragă decât morala burgheză, ai să fii și tu nevoit să faci ca toată lumea! Și-acum ascultă: ceva numai pentru noi doi.

Pe octava cea mai de sus a pianului, cânta în surdină, populara noastră *Ciocârlie*. Degetele lui gonesc năprasnic, ca ciocanele pe o tobă. Notele se-mbină. Parcă ar fi o vioară. Trupul i se frânge pasionat pe pian, pieptul acoperă mâna care ciripește simfonia matinală a ciocârliei, obrazul i se îmbujorează și ochii-i mă întreabă: „Vezi? N-am uitat patria mamei mele!…”

E ciudat cum oamenii pot fi un amestec de iubire și de lașitate… Acest Bianchi… Adineauri, când îmi grăia ca un Solomon Klein, peste priceput, aproape că-l dispreţuiam. Și acum, iată-l gata să plângă la un cântec ce-i amintește de pământul copilăriei sale!… Ce poți înțelege din toate acestea?… Fără îndoială, că greșim amarnic atunci când ridicăm bariere, atât de mari, între bine și rău, între frumos și urât. Nu, nu! Iisus a înțeles mai bine ființa omenească, sau, dacă vreți, „făptura lui Dumnezeu” și de aceea i-a iertat atâtea omului…

După cântecele franțuzești, foarte aplaudate, dar neînțelese de mai bine de jumătate din spectatori, s-a jucat o mică farsă în turcește, care a plăcut și europenilor. În urmă apăru pe scenă steaua trupei, soția directorului, o femeie drăcoasă, bine făcută, dar urâtă, cu o voce slabă, care însă n-o împiedica să miște întreaga sală, cântându-și cupletele în trei limbi: grecește, italienește și arăbește. Cheia succesului se datora jocului, farmecului, vioiciunii, și mai ales cupletelor obscene.

Ținea pe braț un coș plin de flori și în pauză, când numai pianul mai repeta refrenurile, se apropia de spectatorul cel mai jigărit și mai timid, îi arunca o floare și câteva vorbe:

— Și-n seara asta, tot aici? N-ai frică de nevastă-ta?

Nici prințul nu scăpa de zeflemelele ei:

— Ce stai așa bățos? E caraghios, nu vezi?

Și întorcându-se către public:

— Ăsta o fi crezând că și aici e consul și ne ia drept supuși ruși.

Prințul nu înțelegea o iotă, căci ea îl tachina în grecește. Se mulțumea să zâmbească doar actrițelor care-i plăceau și numai uneori le aplauda încet. N-ai fi putut spune, dacă acest om se distra sau se plictisea, ci doar că era prezent de ochii lumii.

În pauza ce urmă, Bianchi ducându-se să-și vadă amanta, vecinul meu, grecul, începu să-mi vorbească despre prințul acesta misterios și despre puterea lui:

— Autoritățile nu-i refuză nimic. Obține tot ce voiește: pedepsește pe unul, ocrotește pe altul, dar niciodată pentru bani. Nici n-are nevoie. Tatăl său plătește totul. Singura lui pasiune este să-și arate puterea. Încolo, e bun și milos pentru că repatriază pe toți nenorociții din întreaga ortodoxie, care bat la poarta consulatului. Unii au și abuzat de recomandațiile lui și s-au îmbogățit, în chip necinstit. Bunăoară, banda de ingineri și antreprenori escroci ai construcției drumului de fier…

— Escroci?!…

— Chiar așa. Unii sunt aici, prin loji. Poartă fes, pentru că așa se cere când lucrezi pentru statul turcesc, dar sunt europeni. Ei bine! hoții ăștia au abuzat de înalta lor protecție și au înșelat guvernul. Au obținut concesiuni, adică parcele de drum de fier în construcție, spunând că terenu-i peste tot neregulat și cheltuielile de nivelare, uriașe; au rânduit, apoi, expertize prin comisiuni părtinitoare, care ședeau la un kilometru de movila ce trebuia aruncată cu dinamită: pif-paf ici, pif-paf colo, doborau colinele de nisip, pe care dintr-o lovitură de târnăcop le-ai fi făcut harcea-parcea. Aici e pungășia. Desigur, turcii nu sunt ei așa de proști, dar, de! săracii, trebuie să închidă ochii în țara lor, din cauza mucosului de consul rus. Și uite așa, aventurieri veniți la

Damasc cu picioarele goale, s-au îmbogățit peste noapte. Acum s-a sfârșit și cu asta. Drumul de fier a ajuns la Medina și nu poate fi dus mai departe; orice ghiaur ar fi tăiat acolo, ca o varză. De la Medina până la Mecca este țara sfântă a musulmanilor și constructorii, de la inginer până la cel din urmă lucrător, trebuie să fie musulmani. Altfel…

Omul vorbea fără nicio ură; mai curând, ca un revoltat împotriva nedreptății universale. Glasul lui era plăcut și l-aș fi ascultat mai mult, dar Bianchi veni să-și reia locul său la pian și cortina se ridică pentru ultima parte a programului.

— Ce faci după spectacol? mă întrebă Bianchi.

— Eh! mă duc să mă războiesc toată noaptea cu ploșnițele…

— Hai mai bine să iei masa cu noi!

— Care „noi”?

— Cu noi, artiștii, care mâncăm și bem zdravăn, pe socoteala prințului.

— Am să fiu, deci… invitatul lui?

— Nici n-are să te bage de seamă. Așa facem în fiecare seară; ne ducem, întâi, la „Leon”, apoi prințul ne târăște la el acasă, și cheful ține până în zori. Mai în fiecare seară avem printre noi, cel puțin, un pripășit ca tine, pe care-l îndopăm cu icre negre și șampanie. Prințul nici nu-l vede. El nu se uită decât la femei. Bărbații nu există pentru dânsul.

Ultimul act a fost o mobilizare a întregii trupe pe scenă și o risipă de veselie generală, cum numai în Orient se poate întâlni. Actorii asudau bisând cupletele. Cea mai mare parte dintre spectatori, în picioare, beți de plăcere, repetau în cor refrenurile preferate. Unii se îmbrățișau. Numai consulul rămânea nemișcat, absent, cu toate glumele cu care îl biciuia cântăreața greco-italo-arabă.

— Ah! îi spunea ea spre sfârșit, tat-tu te-a învățat să iei mutra asta de filosof? Sau așa te-a făcut mă-ta?!…

Apoi, dând din umeri, îi întoarse spatele și strigă publicului:

— Să nu vă sperie fandoseala ăstuia! Când e singur c-o femeie, nu mai face atâtea fasoane, știu eu!

Mințea. Nevastă a directorului trupei și mama unui copilaș, grecoaica era singura, dintre toate, care nu-și da poalele peste cap. Am putut să mă conving de asta, ori de câte ori am spionat-o.

La „Leon”, unde ne-am dus întâi, era un cabaret arătos, singurul local curat și cu adevărat european, din Damasc. Stăpânul, un evreu chiabur, de prin Rusia, curtenitor dar răutăcios, primi pe prinț și pe actori, cu cinstea cuvenită unor oaspeți aleși, iar pe mine, care rămăsesem la coadă, mă măsură de sus până jos. Bianchi îl lămuri:

— Domnul e cu noi.

Leon zâmbi cu subînțeles și adăugă, depărtându-se:

— Tot artist?

— Da! și încă șomer! răspunse Bianchi, luându-mă de braț.

Numaidecât începu să-și bage nasul într-o mulțime de bunătăți și să comande icre negre și pește afumat, produse cu adevărat rusești, proaspete, aromate, gustoase. Comandase cât pentru șase.

— Cine o să mănânce atâta? l-am întrebat.

— Noi, cât om putea! Restul îl trimitem la hotel, ca de obicei. Prințul plătește fără să se uite. De-o săptămână, de când suntem în Damasc, nu mănânc altceva decât „specialități” rusești și beau numai șampanie. Da! un fraier ca ăsta, nu întâlnești la orice pas. Negreșit, că se despăgubește cu femeile noastre, afară de-a directorului. Dar ce are a face!…

Trupa număra nouă persoane, dintre care patru femei. Consulul le așază pe toate în jurul lui. Și așa a stat tot timpul cât am petrecut în cabaret. Habar n-avea de ceea ce făceau bărbații în capul celălalt al mesei.

Ori, aceștia turnau în ei, ca niște sparți. Vinuri de Caucaz, șampanie, lichioruri, una peste alta, îndeosebi comicul trupei trăgea cel mai mult la măsea; era un om care-ți stârnea râsul, cum îl vedeai. Grec, de fel din Odesa, bea vodcă de parcă ar fi fost apă. Doar cu el schimba prințul câte o vorbă, pe rusește, cerându-i să înveselească pe femei. Comicul făcea atunci pe supăratul și-i răspundea că juca el destul pe scenă „pentru dobitoci”. La cabaret ținea morțiș să fie „un om ca toți oamenii”. Dar cu cât căuta să fie mai serios, cu atâta stârnea mai mult râsul. Căci era mărunt ca un pitic și avea o mutră și un glas de cocoș. Se spunea că nu mai râsese din ziua când își pierduse unicul fiu, într-un naufragiu pe mare. Totuși nu părea prea nenorocit; dar cine știe ce ascunde sufletul omului?

Cred că era ceasul unu noaptea, când am părăsit cabaretul. Afară, în strada întunecoasă, grupul se adună ca să vadă ce-i de făcut. Până și hainele după noi duhneau a băutură. M-am dat puțin la o parte, fiindcă îmi era rău. Țigarea mă scârbea şi-o azvârlii. Imediat se desprinse o umbră din beznă şi-o înhață. Era gardistul. Curăță mucul, trase din el cu poftă, zâmbindu-mi mulțumit, apoi îndrugă ceva din care nu înțelesei nimic. Bianchi îi aruncă un gologan.

Grupul se îndreptă spre locuința prințului. Am vrut să mă duc acasă. Tremuram de frig.

— Nu! zise Bianchi, apucându-mi brațul; hai și tu cu noi. O să te strici de râs!

M-am lăsat târât, în halul în care eram; și după o jumătate de oră de mers pe jos, înotând prin întuneric și praf, o poartă grea se deschise, înghițindu-ne pe toți. În vestibul, doi vlăjgani de cazaci se repeziră la hainele cucoanelor și la paltoanele domnilor. Pe-al meu, cam jerpelit și jegos, căutam să-l ascund de ochii voinicului servitor, dar acesta mi-l smulse din mână. L-am văzut agățându-l cu o strâmbătură de dezgust, într-un colț, la o parte de celelalte haine.

Trecurăm, apoi, cu toții, într-o cameră mare, plină cu divane moi, perne bogat brodate și covoare scumpe. În mijloc, o lampă cu petrol ardea pe o masă rotundă. Abajurul, verde-închis, întuneca lumina. Abia dacă ne mai vedeam. De altfel, conmesenii moțăiau, beți și obosiți. Numai prințul ținea să mâncăm un borș vestit, pregătit înadins. Actorii refuzară, cerând o cafea turcească, care ne fu servită la repezeală. Dar cu toată cafeaua, adormiră unul după altul, lungiți pe divane. Nu rămăsese, ca să ție de urât prințului, decât Bianchi și amanta lui. Tovărășie mută. Din când în când, fiecare căsca pe furiș.

Simțeam că prințul începea să mă observe și mă întrebam, ce căutam eu acolo și unde era „caraghioslâcul”, de care-mi pomenise Bianchi. El îmi înțelese încurcătura și se așeză lângă mine, în cealaltă parte a odăii.

— În seara asta au băut prea mult! Păcat! Prințul are un vultur îmblânzit, foarte hazliu, dar acum spectacolul e ratat…

Și ridicându-se, bătu din palme:

— Hei! adormiților! să mergem acasă!…

Toată lumea se ridică în picioare și năvăli, buimăcită. Am zărit cum prințul lua de mână pe Marieta și o silea să stea în colțul cel mai dosnic al salonului.

— Nu, nu! protesta napolitana, mi-e somn!

— Mai stai puțin! o rugă diplomatul.

Când ultimul actor ieși pe ușă, Bianchi îmi făcu semn cu cotul.

— Pare-mi-se că rusul vrea să se culce cu puica mea! Să ne facem că plecăm.

— Din partea mea, aș vrea să plec… Am rămas numai noi trei și prințul își va da în curând seama că sunt aici. Aș fi foarte încurcat, dacă m-ar întreba, pe neașteptate, cine sunt…

— I-aș răspunde eu.

— Da, dar locul meu nu-i aici. N-am obiceiul să mă vâr printre fețe simandicoase și mă simt stângaci, într-o casă ca asta.

M-am ridicat. Bianchi mă opri:

— Ia privește! spuse el arătându-mi perechea. Au început un *ecarté*. Rusului nu-i arde de dragoste, în astă-seară. Nu cumva ți-e sete? Mă duc să cer niște șampanie.

Nici n-apucase să deschidă bine gura și intrară doi servitori, aducând o masă cu gustări și băuturi; o așezară lângă prinț, care se și grăbi să-și servească frumoasa italiancă.

— Să mergem să vedem ce-au adus, spuse pianistul.

— Eu nu mă mișc de-aici!

Am mai răbdat o jumătate de ceas, apoi n-am mai putut sta locului. Nu-mi era somn, dar mă plictiseam într-un hal fără hal, sau poate că mă molipsise plictiseala celorlalți. Jocul de cărți dură cât ai fuma o țigară și prințul aruncă pachetul de cărți, răsturnându-se pe perne. Nu părea deloc obosit. Privirea sa, deși nehotărâtă și mintea-i mereu absentă, nu îl arătau mai puțin vioi și dornic de-o tovărășie sau de prezența cuiva.

Nu cred că se plictisea, iar firea lui indiferentă nu părea ostilă flecărelii și frământărilor celorlalți. Era o făptură interesantă, prințul ăsta exilat. Începea să-mi fie simpatic și mă înduioșam văzându-l cum se silea din răsputeri să nu plece italianca, – el care cunoscuse lume strălucită și prietenii mari. Figura lui deschisă, mă câștigase. Părea că nu are nimic de ascuns pe lume: albă, netedă și atrăgătoare, ca un nufăr. De șase ceasuri, de când îl studiam, niciun pic de contrazicere în purtare sau înfățișare. Ah! cum era cu putință ca omul acesta să cravașeze birjarii, pe stradă!

Mă gândeam la toate astea, cufundat într-o toropeală plicticoasă, când un cazac intră pe neașteptate, se plecă în fața stăpânului și-i șopti ceva la ureche. Prințul făcu ochii mari, apoi, uitându-se la ceas, zise:

— Uite, de opt ore, o femeie cu ochii în lacrimi, venită să-mi ceară audiență, mă așteaptă în sala consulatului. A fost uitată acolo și a adormit.

Fu adusă. Era o grecoaică frumoasă tare, cam de vreo treizeci de ani, care nu știa decât grecește. Hainele de pe ea, curate dar destul de modeste, erau în neregulă, ca și părul. Ca să le pună în rânduială, pipăia cu mâinile totul, de la cap până la poalele fustei, învârtindu-se ca o morișcă. Se vedea cât de colo, că servitorii o cam repeziseră, furioși că cineva sună la ora trei dimineața, silindu-i să vestească stăpânului lor prezența unei străine la consulat, la o oră „imposibilă”.

Nu se întâmplă nimic rău. Căci prințul mirat, ținea să știe ce spunea nepoftita și iată cum mă trezii tâlmaci. Traduceam lui Bianchi cuvintele tinerei femei, iar pianistul le lămurea, în franțuzește, gazdei noastre.

Prințul, om binecrescut, mai presus de toate, dar și Don Juan, pofti pe străină întâi la masă, ca să guste ceva. Și pentru că grecoaica se codea, sălbatică și cochetă totodată, prințul îi veni într-ajutor și-i scoase cu îndemânare pălăria uriașă, pe care niște ace lungi o fixau în părul ei de abanos.

— Spuneți, vă rog, acestei femei, zise prințul, că aici nu sunt consul, ci amfitrion.

Întâmplarea ne amuza pe toți. Începurăm din nou să mâncăm și să bem, iar tânără femeie tot povestindu-și necazurile, manifesta o foame nepotolită. Prințul urmărea povestirea, cu un ochi de cunoscător, dar se vedea bine că grecoaica nu mințea.

Venea din Alep. Bărbatul ei, supus turc, o părăsise de câteva luni și nu mai da niciun semn de viață. Îl credea plecat în Grecia, căci traiul lor nu prea fusese bun, din pricina bărbatului, care toca banii la jocuri de noroc.

Acum, când economiile erau reduse la câteva zeci de lire turcești, ea se străduia să deschidă o prăvălioară în Damasc, dar autoritățile o șicanau fără milă. Și „ruga în genunchi pe Excelența Sa”, să-i vie în ajutor.

Excelența sa o întrebă:

— Asta-i tot?

— Tot.

— Bun. Mâine ai să ai autorizația.

Grecoaica dădu un strigăt de bucurie și voi să sărute mâna consulului. Acesta o trase spre el și făcu un semn cazacului, care dispăru.

— Acuma-i, acum! șopti Bianchi. Ai să vezi vulturul!

Și într-adevăr. O bufniță, mătăhăloasă cât un vultur, fu așezată pe masă lângă singura lampă ce lumina încăperea. Pasărea sta liniștită. La lumina lămpii, ochii ei de culoare galbenă-chihlimbarie, priveau în gol cu o ciudată fixitate. Din când în când, pleoapa interioară, albăstruie, îi acoperea ochii sticloși. Tocmai când voiam să-i observ mai bine, prințul șuieră, deodată, ascuțit. Pasărea bătu o singură dată, din aripi, și stinse lampa. În clipa aceea, un sărut se auzi în întunericul de nepătruns.

— Acum, să mergem, spuse Bianchi. Suntem de prisos, aici…

II
CINE E AUTORUL LUI „HAMLET”?

Doamne, cât de nesuferită este viața fără o prietenie, fie ea oricât de prăpădită! Când soarta ne copleșește cu atâtea sentimente prietenești, noi alergăm, ca niște nesimțiți, după lucruri de nimic și suntem totdeodată gata să rănim inima sensibilă, care n-a putut ghici dedesubturile mândriei noastre. Dar e de-ajuns ca norocul să ne arate spatele, ca să lepădăm numaidecât această iubire de noi înșine și să ne simțim, tot așa de fără căpătâi, ca și acei bieți orfani, care rătăcesc printre dărâmături, a doua zi după o catastrofă, care le-a ucis tot ce aveau mai scump. Așa suntem noi, oamenii, și așa rămânem până la sfârșit. Ne ține de cald mai mult iubirea altora și câteodată chiar a acelora pe care îi disprețuim.

Reflectam asupra acestor scăderi ale sufletului omenesc, a doua zi de la plecarea lui Bianchi și a trupei sale. Petrecusem, în tovărășia lor, primele patru zile de când venisem în Damasc, fără să am răgazul de-a mă mai gândi la singurătatea mea sau la ceea ce aș fi putut deveni pe aceste meleaguri asiatice. Talentatul pianist îmi fusese un binevoitor tovarăș, de-o clipă, prea stricat și prea simplu ca să-l pot uita pe Musa sau frăția cu Mihail. Și totuși, plecarea lui Bianchi îmi lăsase un gol de nedescris; ceea ce mă încredință că viața, fără prietenii, e grea chiar pentru un suflet ca al meu, obișnuit cu depărtările. Da, da! Bianchi, amărâtul vântură-lume, îmi lipsea.

Rătăceam prin cafenele și băteam toate străzile, cercetând figurile, căutând mai repede un om decât de lucru.

Observasem că la Damasc firmele frumoase erau rare. Numai la prăvăliile lui Cook și Leon. Celelalte, niște

monstruozități. Un vopsitor de firme ar fi mâncat pâine bună, prin meleagurile astea. Și-mi ziceam că n-ar strica, dacă aș fi chiar eu acela, cu toate că habar n-aveam de desen.

Dar cum să convingi pe cineva, ca să-ți dea de lucru, când tu n-ai un atelier, un ban și nici măcar un acoperiș? Ah? hoinăreala... O fi ea bună – asta am s-o spun până voi crăpa – dar viața socială, cu legile ei nedrepte, este mai puternică și se impune majorității oamenilor. Va da ea dreptate, într-o zi, setei mele, înnăscute, după libertate? Va face din mine unul din apărătorii ei? Sau poate libertatea nu poate fi înțeleasă decât în mijlocul unei solidarități sociale?

Cugetam, mergând cu nasul în vânt. Și deodată, ochii îmi picară pe-o firmă, al cărei cuprins făcu să-mi tresară inima:

SIMON HERDAN
Tinichigiu-învelitor de case

Ăsta, îmi zisei, trebuie să fie vreun evreu, de pe la noi. Avea o firmă, prăpădită, ca vai de ea. Dac-o fi român, îi voi vopsi firma și voi câștiga astfel câțiva gologani.

Din atelier năvălea un zgomot asurzitor, de tablă bătută cu ciocane de lemn. Doi lucrători tineri munceau, în vreme ce un om scurt, gros, cu burta mare, umbla încoace și încolo prin prăvălie și vorbea, dând din mâini, supărat. Din când în când, ieșea în pragul ușii, privea în stradă și respira ca un astmatic. Abia atunci văzui că are părul alb, fața grăsulie, buzele cărnoase și roșu, ca un rac fiert. Era mâniat. Dar o mânie de om bun. Se vedea asta numaidecât, fiindcă, stând în prag, cu gura cicălea și înjura pe lucrători, iar cu mâna-i dolofană răsfăța un câine lup. În același timp, nu mă slăbea din ochi, tare intrigat că, de atâta vreme, înlemnisem rezemat de peretele din fața dughenei, spionând cele ce se petreceau la el. O făceam cu tot dinadinsul, ca să-i atrag

atenția. Nu răbda mult și deodată îmi strigă, în arabă. Îi răspunsei în grecește:

— Nu înțeleg o vorbă! Nu cumva ești român?

Se lumină brusc la față. Îmi strânse mâna și-mi grăi, pe limba noastră:

— Nu!... nu sunt român... Sunt un biet evreu de prin România. Și dacă nu te jignesc, hai să pufăim câte-o narghilea!

— De ce să mă jignești? Mă crezi oare un antisemit? Hm! nu urăsc pe nimeni.

Pășeam încet. Tinichigiul adăugă, dus pe gânduri:

— Nu urăști pe nimeni... Cu atât mai bine pentru tine! Așa ceva e foarte rar, fiindcă oamenii, în majoritatea lor, sunt niște bestii. Ei cred că e mare scofală, dacă zbieri: „Jidan scârbos! grec parșiv! sau, turc împuțit!...” E drept, sunt bătrân, nu știu nici să scriu, nici să citesc, dar cred că nu e necesar să-ți putrezești ciolanele pe băncile școlilor, pentru ca apoi să urli că va fi raiul pe pământ, în ziua când vor dispare evreii, armenii sau mai știu eu care popor. Oh! disprețuiesc acestea, nu pentru că aș fi în cauză. Probă: mănânc carne de porc, deși mă oprește legea și nu mă rog în nicio limbă. Sunt *om*, și asta-i totul!

Tăcu o clipă și apoi reluă:

— Dar, ia spune-mi: cine ești și de ce te proțăpiseși în fața dughenei mele?

— Sunt copilul din flori al unei țărănci cumsecade, iubesc cu pasiune cărțile, prietenia și hoinăreala și mă distram, auzindu-te cum îți muștruluiau oamenii. De altfel, nu pari om rău.

Mă lovi, cu palma-i grea, peste umăr:

— Bravo! Așa e! Nu sunt răutăcios, nici măcar cât un rățoi, dar vezi! băieții ăștia prea mă sâcâie! Meseria noastră e cu cifre și numai când ele mi se brodesc, așa cum trebuie, atunci bag foarfecele în tablă și croiesc, după un model făcut mai dinainte din hârtie sau carton. În felul ăsta merg la sigur; în timp ce firoscoșii ăștia, pe

care îi am, absolvenți ai Școlii de meserii, își bat joc de socoteala mea băbească și se omoară o jumătate de zi cu cifre, socoteli, măsurători și, când e să taie tabla, nimeresc ca Irimia cu oiștea alături! Așa și-adineauri: greșiseră iarăși calculele. Și asta se întâmplă cam de cinci ori la zece croieli. Desigur, lor puțin le pasă. Pe mine, însă, mă costă scump orice bucățică de tablă stricată. De data asta se cam întrecuseră cu gluma: mi-au prăpădit vreo zece kilograme de tablă de zinc!

— Și nu-i pui să-ți plătească paguba?

— Aș! Niciodată! Țip la ei, precum ai văzut, un picior în spate: „Du-te dracului, prăpăditule, cu geometria ta, cu tot!”

Tinichigiul mă duse la o cafenea din centru, pe care, de altfel, o cunoșteam. Intră primul, cu burta înainte, mândru ca un pașă. Salută pe toată lumea, în turcește, fiind acoperit cu o ploaie de răspunsuri lingușitoare:

— Fii binevenit, Simon-bei!

Cel care strigase „Simon-bei”, era un ofițer turc, de-o vârstă și înfățișare cam ca a tinichigiului. Își strânseră mâinile, își ciocniră burțile, întrebându-se unul pe altul, în hohotele întregii cafenele:

— Ce-ți mai face burta, colonelul meu?

— De minune, ca totdeauna! Dar a ta?

— Ca un pepene verde, bine copt!

Simon Herdan își făcea o plăcere, tălmăcindu-mi convorbirile șugubețe sau folositoare, de la masa noastră, descriindu-mi pe cei de față:

— Ofițerul este comandantul cavaleriei siriene. (Numai mațele lui și bietul cal știu cât plătesc această onoare!) Tânărul care stă în față este un farmacist. Ceilalți doi: unul, avocat; iar altul, doctor. În cafeneaua asta suntem, cu toții, aproape prieteni; evrei, creștini, bogați, săraci. Toți o apă; același fes ne acoperă capul și ne hrănește. Și dacă vreunul e lovit de mizerie găsește întotdeauna destule mâini de ajutor, ca să-l ridice în

picioare. După cum vezi, strada e plină de cerşetori, fără nicio meteahnă, fiindcă pe aici din zece oameni nouă nu vor să facă nimic!

— Vezi tu, continuă Herdan, cu toată faima proastă de care se bucură Turcia asiatică, poţi să trăieşti aici mai bine decât în România – Belgia Orientului, cum ne place s-o numim – dar unde un pârlit de subcomisar poate să aresteze, să percheziţioneze şi să snopească în bătăi pe un cetăţean, fără să dea socoteală nimănui! Aşa, cel puţin, era pe vremea mea.

— Ai dreptate! răspunsei eu, cam umilit. În privinţa asta, nu ne-am schimbat prea mult, nici acum.

Herdan fu descusut de prietenii lui, în privinţa mea. Neştiindu-mi nici măcar numele, Simon tăbărî, la rându-i, asupră-mi cu atâtea iscodiri, că provocă hazul tuturor. Până la ora prânzului, toată cafeneaua se strânsese la masa noastră, copleşindu-mă cu întrebările, glumind şi făcând haz.

Unul din ei întrebă pe tinichigiu:

— Şi spui că ăsta e un vopsitor?

— Desigur, şi încă unul fără pereche!

— Cum poţi să ştii aşa ceva, când abia l-ai cunoscut?!

— Hm! oare nu e el protejatul meu? Ar putea fi, atunci, altceva decât un neîntrecut meşteşugar, ca şi mine? De altfel, nu mai târziu decât mâine, am să-l pun să-mi revopsească firma. Peste câteva zile, n-ai decât să treci prin faţa tinichigeriei mele şi să te convingi.

— Dacă e aşa şi dacă voi fi mulţumit, am să-i încredinţez o lucrare mare.

— Ce fel de lucrare? Uiţi că nu eşti decât un biet subdirector de bancă?…

— Perfect: căutăm un vopsitor care să ne facă douăsprezece firme pentru depozitele de cereale şi care să aibă scris, în franţuzeşte şi turceşte, explicaţia: *Depozitul Băncii Imperiale Otomane*.

Mă plictiseam, de-a binelea. Herdan mă recomanda, tuturor, drept un vopsitor îndemânatec. Degeaba îi

spusesem că mă pricep mai bine la zugrăvitul caselor decât la vopsitul firmelor… El îi trăgea înainte!

În felul acesta se anunța norocul meu la Damasc: printr-o minciună. Totul s-a întâmplat ca în poveste. Aș fi putut să-mi fac o casă și să devin un om tihnit, ca și tinichigiul. Dar inima, care întotdeauna a condus pașii destinului meu, hotărâse altfel…

În ziua aceea, mâncai la Simon Herdan. Casă de burghezi îndestulați. Nevastă-sa, o ovreicuță spaniolă, grasă ca și Herdan, era o făptură ștearsă, cu toane care o arătau la antipodul șugubățului Simon-bei, ale cărui glume înveseleau o întreagă lume de necunoscuți, flegmatici și dornici de râs. N-a scos un cuvânt, tot timpul.

Herdan, în schimb, îmi depănă viața sa, de la un capăt la altul. Mă spovedii, la rându-mi, cu aceeași sinceritate, dar cu mai puțină ingeniozitate și interes, fiindcă tinichigiul avea și de ce; Simon Herdan se cățărase pe acoperișurile caselor din patru continente și văzuse lucruri foarte felurite.

Vedeam confirmându-se bunătatea acestui om, care cu o mâna amenința pe lucrători, iar cu cealaltă își răzgâia câinele. Timp de douăzeci și cinci de ani fusese vagabondul ideal și cinstit, figura rătăcitoare, îndrăgostită de pământ, nimic altceva decât de pământ. Singura lui pasiune: o masă bună și un pahar cu vin, asemenea.

— Da’, ia spune-mi Adrian, zise el în clipa când ni se aduceau narghilelele… Ți-am îndrugat un car de prostii și am uitat să te întreb dacă ai vreo cameră încăpătoare, unde să-ți poți lucra firmele.

— Nu! nu am așa ceva și nici nu-ți garantez calitatea lucrărilor mele, pentru că, repet, nu știu să desenez!…

— Eh! îți face sânge rău de pomană! Într-o țară în care eu m-am înstărit cu geometria mea de carton, tu ai să poți picta niște firme mai frumoase decât cele care se

văd pe aici și care sunt scrise cu picioarele! Îți trebuie însă, musai, un atelier... Da, da!... se află pe aici, prin apropiere, unul! Îl vom închiria, îndată.

— Îmi lipsesc încă... atâtea altele! bolborosii eu.

— Vei avea totul și astea de la sine. Îți voi ajuta ca să te instalezi, așa precum am vorbit. Mai târziu, dac-ai să simți nevoia, o să-ți găsesc şi-o nevastă. Sunt în oraș grecoaice drăguțe, cu zestre bunicică, și care nu vor altceva decât un tovarăș cumsecade. Iar dacă ții, cu orice preț, să știi de ce fac toate astea pentru tine, apoi, uite, pentru că ești „de pe la noi!” Eu îmbătrânesc. Mă plictisesc de moarte. N-am copii și nici tovarășe, cum mi-a poftit inima. Cu toată hoinăreala mea, am rămas român până în adâncul sufletului și-al măruntaielor. Știu să-mi pregătesc și mă înnebunesc după caltaboșii și murăturile noastre, după varza acră călită, ardeii umpluți și le mănânc cu o poftă, în stare să scoale și morții. Dar, mai presus de toate, iubesc vecinătatea bună la masă, la cafea și, câteodată, chiar pe acele femei frumoase care azi pot să mă necăjească, fără prea mare pagubă.

Pe măsură ce vorbea îl podideau lacrimile, fața i se schimonosea, vocea i se sugruma. Lângă el, doamna Herdan, biruită de grăsime, privea în gol, de două ceasuri, cu mâinile crucișe pe burtă, fără să priceapă nimic din ceea ce noi sporovăiam într-o limbă necunoscută ei. Absentă, nesimțitoare, ședea indiferentă față de tot ce se petrecea în jurul ei, în acel nefericit Simon, care ardea ca o pară. Atunci îmi dădui seama de diferența grăsimii la oameni. De-o parte o grăsime care perpelește; de-alta una care pietrifică. Pretutindeni se află și divin și noroi.

Atelierul meu, care era în același timp și cameră de dormit, fu mobilat și pus la punct de însuși Herdan, care era ajutat de-o mogâldeață, adunată de pe drumuri, în picioarele goale, zdrențăroasă și căreia îi comanda ca un

general. Pat, șevalet, masă, lighean, scaune, cărate cu spatele din casa tinichigiului, se îndreptară spre locuința mea, situată la primul etaj al unei cocioabe de pe aceeași stradă.

Când totul fu gata, Simon își frecă mâinile de bucurie:

— Iată-te stăpân! strigă el într-un hohot de râs, care-i lărgi gura până la urechi. Ce-ți mai lipsește? Materialul. Ei bine, vom merge împreună la un negustor de culori, unde îți voi deschide un cont. Fiindcă nu vreau să-ți dau bani pentru cumpărături. Și chiar când ai să câștigi, vei face bine să mi-i dai să ți-i păstrez. Cine știe, poate ai vreo patimă: cărțile de joc, băutura, femeile…

— Nu! mă cuprinde doar aleanul, uneori.

— Aha! aleanul, izvorul tuturor pasiunilor! Nu, nu! dragul meu! Să nu ții la tine niciodată, mai mult de-o *megedie*[9] *!*

Vorbea ca și cum buzunarele mi-ar fi fost doldora de lire turcești. Dar, poate că știa, mai bine decât mine, ceea ce avea să se întâmple. Pentru că, în curând, soarta a făcut ca realitatea să întreacă însăși speranțele sale.

Într-adevăr, imediat ce noua sa firmă – întâia mea „capodoperă" – fu agățată deasupra prăvăliei, scânteindu-și lacurile în bătaia soarelui, mulțimea năvăli, înghesuindu-se și o admiră prostește câteva zile în șir, ceea ce mă făcu imediat cunoscut în tot Damascul. Desigur, era o firmă fără pereche. În timpul lucrului, mă jucasem vopsind o duzină de colivii, întrebuințând, pentru prima oara în Damasc, ripolinul, în culorile lui cele mai țipătoare, de la roșu închis până la auriu. Aceste colivii s-au cumpărat a doua zi de la expunerea lor în fața prăvăliei, ceea ce uimi chiar pe Herdan:

— Vezi? îmi zise el. Îmi dădeai zor că n-ai fi decât un mâzgălitor și când colo, ești coșcogeamite artistul. Acum sunt sigur c-ai să brodești o fată cu zestre bună.

---

[9] O *megedie* era cam patru franci aur.

Mi-adusei aminte de Solomon Klein! Doamne! În țara asta, arta și căsătoria merg mână în mână și sunt ușoare ca un bună ziua.

De data aceasta, Herdan a avut dreptate, pentru că lucrurile nu s-au petrecut ca în Liban.

Dădui gata firmulițele pentru depozitele de cereale ale Băncii Imperiale Otomane și care n-au fost o muncă propriu-zisă. Apoi îmi căzu, pleașcă, o mare comandă. O industrie de obiecte sculptate în lemn și aramă îmi comandă o firmă, a cărei mărime mă înspăimântă: opt metri lungime și doi metri lățime, cu următorul text în franțuzește și arabă: „Asociația națională pentru articole orientale”. La capete, trebuia să pictez, într-o parte o mobilă în stil *mușarabieh*, în cealaltă, un candelabru de bronz.

Mă înhămai cu pasiune la lucru. Și, la capătul unei luni, ceea ce ieșise din mâinile mele nu era desigur o capodoperă, dar cu atât mai puțin o porcărie. Caracterele arabe, desenate de un maestru în ale caligrafiei, mi-am dat osteneala ca să le pictez fără niciun cusur. În ceea ce privește textul franțuzesc, aducându-mi aminte de decorația murală „style gazette”, i-am dat culoarea stejarului și iluzia reliefului, atât de bine, încât, în clipa când firma fu așezată pe zidul fabricii, toată lumea a crezut că literele sunt de lemn.

A fost un pelerinaj. Se opreau oamenii în fața atelierului meu și se uitau lung spre ferestre, ca și cum ar fi locuit un vrăjitor, într-acolo. Iar cei doi tineri directori ai întreprinderii, după ce mi-au dat un banchet, m-au plimbat o zi întreagă cu trăsura prin aleile minunate de la Baptuma. Mi-au răsplătit, amândoi, cu câte douăzeci de lire turcești, o osteneală care nu făcea nici pe jumătate. Mai mult: fusei invitat de numeroase familii de burghezi, comercianți sau liberi profesioniști, mai cu seamă greci, unde primii câteva oferte de căsătorie.

Ajunsesem un *domn*, bine îmbrăcat, salutat din depărtare și cu comenzi din belșug. Simon Herdan era în culmea fericirii. Într-o zi, pe când ne aflam la cafenea, o întâmplare caraghioasă luă în mintea mea proporții la care nimeni nu se aștepta.

Eram de față câțiva din obișnuiții sindrofiilor noastre: farmacistul, un inginer de la căile ferate și subdirectorul Băncii otomane. Se palăvrea pe seama unei trupe grecești de varieteu, care înveselise societatea damasceană timp de-o săptămână și plecase în ziua aceea la Alep, lăsând regrete. Farmacistul, ceva mai învățat, vorbea cu mine grecește și părea cunoscător în ale teatrului. La un moment dat, el își exprimă părerea de rău că actorii dispar odată cu moartea și că nimic din ceea ce au creat nu mai poate fi transmis posterității.

Voind să-i dau o replică, cu *à-propos*, zisei:

— Da! *actorii sunt o rezumare, o prescurtare a timpului lor!* a spus-o… a spus-o… a spus-o…

Și iată-mă, deodată, încurcat în ițele memoriei mele îndărătnice. Nu-mi mai aduc aminte de numele – de sute de ori pronunțat – al autorului acestei fraze celebre. Cu ochii zgâiți la cei de față, le cer să-mi vie în ajutorul memoriei:

— Ah, la dracu'!… strigai. A spus-o… frate… ăsta… ce dracu', în *Hamlet*, când eroul tragediei vorbește de actori, la sosirea comedienilor. Niciunul dintre voi nu-și amintește? E Sch… Sch…

Herdan, supărat că-l dau de rușine cu erudiția mea, se răsti la mine, roșu de mânie:

— Ei! cine a spus-o?!…

— Apăi, de! Cine a spus-o? Aduceți-mi și dumneavoastră aminte. Eu l-am uitat pentru un moment, din cauza unei neputințe de-a mă concentra… Dar, dintre dumneavoastră, nimeni nu știe cine e autorul lui *Hamlet?*

Simon ridică din umeri și trase din narghilea. Ce-i pasă lui de *Hamlet?* Ceilalți, oricum, ceva mai încurcați,

bolovănesc ochii la mine: farmacist, inginer, director de bancă mă privesc holbați și îngână, unul după altul:

— *Hamletâm?...*

— *Hamletâm?...*

— Da! Pentru numele lui Dumnezeu! *Hamletâm!* Fir-ar a dracului această nemurire, dacă nu se știe la Damasc nici de către intelectuali, cine e autorul lui *Hamlet!* Autorul piesei *Regele Lear*, al lui *Macbeth*, *Othello* și ale atâtor alte tragedii... Englezul genial care a trăit acum trei sute de ani!...

— Aha! *acum trei sute de ani!* strigă farmacistul, ușurat. Acum înțeleg totul: e greu să-ți reamintești de oameni care au murit acum trei sute de ani!

Scos din țâțâni, zvârl ciubucul și cu brațele ridicate în sus:

— Ești smintit, prietene? Aici nu e vorba de „oameni” care au murit, ci de autorul lui *Hamlet!* La mine este o zăpăceala trecătoare, dar la voi, acum văd, e neștiință sadea! Habar n-aveți de *Hamlet!*

Și, furios, mă reped afară, ca dus de vânt, fără să le strâng mâinile.

În stradă, Herdan mă ajunse din urmă și mă dojeni:

— Eh! ai cam făcut-o de oaie, cu Hamletul tău. Le-ai spus-o pe șleau că sunt proști!

Da, le-o spusesem în față. Și aș fi fost în stare să le-o strig din înălțimea minaretelor, la ora rugăciunii.

Zăvorât în odaia mea, nu mă mai gândeam decât la autorul lui *Hamlet:* să-mi aduc aminte numele și să-l trântesc, a doua zi, în nasul acestor intelectuali caraghioși. Dar cu cât mă gândeam mai înverșunat, cu atât mă prosteam mai tare. Măsuram odaia în lung și în lat, scriam cu tibișirul toate literele alfabetului, le împerecheam în fel și chip, în speranța că doar mi-o răsări în minte numele binecuvântat și care mi-era tot pe atât de familiar ca și al mamei. Dar, nimic! Bolboroseam frânturi scâlciate: *Sch... Schop... Schil...*

Știam că numele începe cu litera S, dar, când voiam să-l rostesc, se încurca și devenea Schopenhauer ori Schiller, ceea ce mă făcea să plesnesc de rușine față de propria-mi neputință. Mă plimbam și vorbeam singur:

— Auzi, domnule! să te ocupi, din copilărie, cu frumusețea fără seamăn a literaturii universale; mai târziu, să-ți sacrifici viață, familie, bunăstare, pentru a o desăvârși în sufletul tău; să știi, nu pe ghicite, ca o lecție la examen ci cu pasiune, cine a fost Schopenhauer, cine a fost Schiller și totuși să confunzi pe autorul lui *Hamlet* cu acești doi nemți!… Se poate, oare, o mai mare nenorocire pe sufletul nostru?

Istovit de atâta căutare, m-am culcat pe la miezul nopții, îmbrăcat și încălțat, ca un om băut. În timpul nopții, ori de câte ori mă trezeam din somn, bâlbâiam:

— Schop… Schil…

A doua zi, de dimineață tare, Herdan trecu, ca de obicei, să ne facem tabietul împreună: dulceață, cafea, narghilea. Eram rău dispus și pus pe gâlceavă. El râse, cu bunătate:

— Haide! Dă-l dracului de… Cum i-ai zis? Hamlet?

— Ce să-l dau dracului, domnule Herdan! Simt o poftă, să mă dau cu capul de toți pereții! Se poate să trec eu, cu nepăsare, peste un asemenea caz? Doar, pentru asta trăiesc, de când mă cunosc!

— Pentru Hamleți?

— Da! pentru Hamleți!

Vârându-și mâinile sub șezut, Simon începu să fluiere a pagubă:

— Și din cauza asta ai fi în stare să nu-ți vezi de treabă?

— Ba bine că nu!

— Apăi, eu te bat, mă!

— Ba mai bine-ai face să m-ajuți a-mi limpezi creierul. Ai atâtea cunoștințe. Poate că printre ele s-o găsi vreun om mai instruit, care să știe cine e autorul lui Hamlet!

— Na-ți-o bună! O să încalec acum pe un măgar și o să cutreier întreg Damascul, întrebând pe turci de numele Hamletului tău!

— Dar nu de numele lui Hamlet e vorba, ci de *autorul* lui!… Ce Dumnezeu!…

— Ești curat nebun! Și apoi… nici nu știu cum se zice autor pe turcește, pentru că nu mă interesează cum vine asta nici pe românește. Dă-mi pace!

— Ei bine! ai să întrebi, numai: *cine a scris* pe Hamlet!

Cafeneaua din centru, proaspăt stropită și măturată, era la sosirea noastră ticsită de clienți matinali, încă somnoroși și puțin vorbăreți, care sorbeau zgomotos din cafele, trăgeau cu sete din ciubuce, unii frunzărind ziarele, cea mai mare parte meditând. Orientalul, trăind tihnit și după placul lui, se culcă devreme și se scoală cu noaptea în cap. La culcare e vesel, iar la deșteptare morocănos, fiindcă sensibilitatea orientală, cheltuind multă energie în timpul zilei, se reface greu. Astfel se și explică nelipsitele excitante din casa turcului, arabului, grecului: toate acele narghilele și cafele amare. Se povestește că Sultanul Roșu semna dimineața sentințele de moarte, fără să le mai cerceteze, pe când seara le discuta.

Pătrunzând în cafenea, trimiserăm din prag un *sabalaerusum* la toată lumea și primirăm, drept răspuns, un *buiurum* și *melhasar*, după care luarăm loc lângă niște cunoscuți.

Mă uitam la fesuri și mă întrebam mereu, care tigvă o fi cunoscând, spre fericirea mea, numele autorului căutat de mine. Simon bănui ce se petrece cu mine și mă trase de mânecă:

— Să nu cumva să-i întrebi acum de *Hamlet*. Turcul se scoală dimineața „cu dindărătul în sus”! Lasă-i să-și fumeze prima narghilea.

Crezând că am să uit, Herdan ceru un joc de *ghiulbahar,* dar nu-mi ardea de jucat. Mă gândeam la zădărnicia gloriilor pe pământul acesta materialist.

— Ah! domnule Herdan, dac-ai ști cât e de tristă, pentru mine, constatarea asta. Auzi, să se găsească intelectuali care să nu cunoască nici măcar opere ca *Hamlet!*

Simon trânti ciubucul supărat:

— O-o-o, da' mai dă-l în moșă-sa, mă băiete, că m-ai căpiat cu Hamletul ăsta! Vrei să joci *ghiulbahar,* da sau ba? Sau mai bine du-te la vreo cadână, ca să-ți descânte de Hamleți! Ei, drăcia dracului! Tu ești vopsitor: eu tinichigiu. Ce tot vâri pe Hamlet în sărăcia noastră?!

Rămăsei mofluz. Herdan avea dreptate. Ce cauți tu, Hamlet, în sărăcia noastră, de vreme ce spițeri, ingineri, directori de bancă habar n-au că tu te confunzi cu veșnicia?!

Cam pe la a doua narghilea, apăru comandantul cavaleriei de Siria. Țanțoș, deși bătrân, cu mustața „à la Wilhelm” cu aere de craidon, veni drept la masa noastră.

— Bună dimineața, Simon-bei! salută el, în franțuzește.

Își făcură temenele, își ciocniră burțile, deopotrivă de respectabile și când să se așeze, Herdan îl luă pe comandant la repezeală:

— Ia ascultă, *banabac:* ghiaurul ăsta și-a pierdut capul din cauza lui Hamlet. Nu cumva știi tu…

Ofițerul bătu din pinteni:

— Din cauza cui și-a pierdut capul?

— Din cauza lui Hamlet!

— Cine e ăsta Hamlet?!

— Apăi… tocmai ceea ce voiam să te întreb…

— Ce meserie are ăst Ham…

Simon mă privi cu o mutră caraghioasă, abia stăpânindu-și râsul. Strigai, cu vădită scârbă:

— Spune-i lui Moș Teacă al Siriei, că Hamlet era de meserie „prinț al gândirii”, și ar fi putut să devină „stăpân pe o mare întindere de noroi” dacă „meseria” nu l-ar fi împiedicat.

Herdan dădu drumul râsului său sănătos. Comandantul izbucni și el, fără să știe de ce. Și, pe când burțile li se săltau ca niște pepeni imenși, mă pornii și eu pe râs, ca o leșinătură, în ciuda lui Hamlet și a tuturor tragediilor geniale, pe care câțiva nebuni le-au lăsat moștenire becisniciei omenești.

Puțin după asta, fiindcă prietenii mei încinseseră un îndrăcit ghiulbahar, prinsei un moment când nu eram observat și mă strecurai afară, ca un câine plouat.

Două zile la rând am stat închis în casă, cu toate protestele bunului Herdan. Simțeam deșteptându-se în sufletul meu un sentiment care-mi era prea cunoscut prin pagubele aduse, de când pusese stăpânire pe mine. Era o scârbă, un dispreț total față de oamenii și lucrurile care-mi fuseseră dragi mai înainte: oraș, stradă, locuință, meserie, prieteni. Totul în jur mi se păru, la un moment dat, dușmănos, bestial, urât. Simțeam nevoia să plec afară, la aer curat și câmp cât vezi cu ochii și trebuia să mă supun, oricât m-ar fi costat asta. Din cauza acestui sentiment, am fost atât de schimbător în viața mea. E și bine, și rău, ca să fie cineva așa. Dar ăsta sunt și n-am ce face.

Am tăcut, deci, chitic, cu frica în sân. Recitii câteva pagini mai frumoase din cele două sau trei cărți vechi, care mă întovărășeau pe meleagurile acelea. Între timp, măsuram atelierul, scotocindu-mi memoria:

— Schop… Schil…

Mizerie!…

Câteodată mă gândeam să alerg la consulul Rusiei și să-l rog să mă scoată din pocinogul în care căzusem. Dar nu îndrăzneam. Mă temeam, să nu fiu luat drept nebun

și zvârlit pe poartă afară. Poate că nici nu m-ar fi recunoscut!

O altă cale, mai sigură, ca să mă liniștesc, era să-i scriu lui Mihail. Dar, vai! trebuia să aștept cinsprezece zile, până să-i capăt răspunsul, și-mi era cu neputință ca să mai trăiesc în halul acela.

Pentru a pune vârf nenorocirii, îmi căzuse beleaua tocmai în vremea când trebuia să dau gata o lucrare foarte grea. Grea pentru mine, care nu eram un desenator. Era vorba de-o firmă pentru un magazin de mode. Lucrarea era aproape pe sfârșite și ca s-o închei mai aveam o pălărie de damă, împodobită cu un superb fulg de struț. Apoi aș fi pus mâna pe o sumă frumușică.

Mi se pusese în vedere că această pană trebuia să fie „superbă”, „su-per-bă”. Ori, nu numai că nu eram în stare de așa ceva, dar nici potrivită n-o reușeam. Și cu cât mă îndărătniceam, căutând fie autorul lui Hamlet, cu atât mai puțin mâzgăleala mea semăna cu o pană. Ajunsese, cu vremea, o pată mare, cenușie. – ceea ce mă îndemna s-o distrug ca pe o rușine.

A treia zi, Herdan mă privi chiorâș.

— Îmi pari cam înăcrit!

— Am și de ce!…

— Și din ce cauză nu mântui odată cu fulgul ăsta?

— Pentru că nu sunt în stare să-i dau de căpătâi.

— Numai pentru atât? Uite, am să-ți dau eu unul adevărat! E imprimat pe mușama. Nu-ți rămâne decât să-l tai de-acolo și să-l lipești unde ai nevoie. Îi tragi, apoi, câteva pensule de jur împrejur, ca să nu se cunoască și iacă-te scăpat! Acum, hai la cafenea. Mi-e urât al dracului fără tine.

La cafenea, fui primit cu zâmbete răutăcioase, ceea ce mă încredința că în lipsă s-a petrecut pe socoteala mea. Pricepui că vedeau în mine pe „înăcritul” grupului și mă jurai să nu leg o vorbă cu nimeni. Dar Simon, plin de bunăvoință, se crezu dator să-și încerce încă o dată norocul.

O matahală deșirată, cu fesul pe ceafă și cu nas de elefant, trecu agale pe lângă masa noastră și se așeză, în colț, pe canapea.

— Haide! îmi spuse Herdan. E doctorul meu. În tinerețe, a bătut toate cărările și vorbește multe limbi. Dacă nici ăsta nu cunoaște numele pe care-l cauți, apoi să te ia dracu' cu Hamletul tău cu tot!

Se adresă doctorului, în grecește:

— Iertare, efendi, aș vrea să te întreb ceva… Și de răspunsul dumitale atârna ca băiețașul ăsta să-și regăsească liniștea sufletească.

— Cu plăcere!

— Dumneata, care ai călătorit atât și știi multe, ai auzit poate de Hamlet?

Turcul holbă ochii la noi:

— Hamletă? Nu-l cunosc, bre! Ce vrei, oricât ai umbla, nu poți să cunoști pe toată lumea! Nu e așa?…

Tinichigiul era gata s-o pornească iar pe râs, dar eu, îngrozit de proporția pe care o lua ignoranța intelectuală la Damasc, intervenii cum putui:

— Nu-i vorba, domnule, de „lume"… *Hamlet* e o tragedie celebră, o „piesă" de teatru…

Doctorul întinse brațele dumirit și zise cu o gură cât o șură:

— Aha! o piesă de teatru?! Apăi eu nu fac piese… Eu mă ocup numai de meseria mea!

Îi întorsei spatele fulgerător și o zbughii pe ușă, afară… Herdan mă urmări prin piața Poștei, ținându-se cu mâinile de pântece și râzând cu lacrimi:

— Stai, mă, stai!… Hai cu mine la *Valiu!*

— Lasă-mă în pace cu *Valiu* dumitale! Pariez că la Damasc nu există o căpățână care să cunoască altceva decât „meseria" pe care o practică. E o beznă orașul ăsta!

Herdan își dădu cu palma peste frunte:

— Ti-i-i! Dac-am merge la directorul Poștei? Mi-e bun prieten… Și l-am văzut citind mereu. Poate că ăsta o fi mai cu schepsis!

— Bine! Haidem și la directorul Poștei. Dar va fi ultimul pe care-l voi întreba despre *Hamlet!*

Clădirea Poștei din Damasc era un căsoi murdar, plin de gunoi și aproape pustiu. Nu pusesem niciodată piciorul acolo, fiindcă europenii din Siria se foloseau cu toții de poștele franceză, engleză, germană, austriacă sau rusească. Poșta turcească era creată doar pentru serviciul interior.

Intrând acum pentru întâia oară, observai că „cutia cu scrisori” era îndopată cu hârtii, astupată.

— Ce înseamnă năzdrăvănia asta? întrebai mirat.

— Înseamnă, îmi explică Herdan, că scrisorile care se depuneau la „cutie” nu ajungeau la destinație niciodată. Funcționarii poștei fiind prost plătiți și uneori chiar deloc – ca de altfel toți funcționarii lui Abdul-Hamid – luau mărcile și rupeau scrisorile. Atunci publicul, ca să se răzbune, a îndopat cu hârtii „cutia” nărăvașă, ferind astfel de neplăceri pe acei care nu cunoșteau moravurile turcești! Dacă ai nevoie să trimiți o scrisoare cu poșta hamidiană, trebuie s-o dai la ghișeu și să ceri să-ți ștampileze marca sub ochii tăi.

Mă crucii, ca de ucigă-l toaca.

— Și vrei dumneata, ca… directorul unei asemenea „poște” să știe cine e autorul lui *Hamlet?*

Îl căutarăm, totuși, și-l găsirăm în curtea clădirii. Era un omuleț încocârjat și jigărit. Se ostenea să repare piciorul stricat al unei mese de scris, hodorogită și înecată de cerneală. Văzând pe Herdan, îi întinse repede ciocanul, în loc de mână și strigă ușurat:

— Ha! Simon! efendim! Bine c-ai venit: ia vezi, poate că te-ai pricepe mai bine decât mine să dregi masa asta. Pentru că eu nu fac altceva decât să-mi strivesc degetele!

— Numaidecât, zise Herdan, începând să bată cuie… Voi încerca să-ți cârpăcesc „biroul”… Da’, ia spune-mi, nu cumva știi tu cine a fost Hamlet?

Pe vine, cu ciocanul în mână, Simon râdea de i se zgâlțâia corpul. Celalalt părea că nici n-a auzit.

— Hamlet, bre, Hamlet! strigă tinichigiul, întorcându-și fața către procopsitul de „director”… Poate că, din întâmplare, printre atâtea alte nume, l-ai întâlnit și pe ăsta: Hamlet, Hamlet!…

— Nu… nu-l cunosc… făcu „directorul”… Dar am să vă aduc „o carte mare”, unde se găsește tot ce vrei. Până atunci, drege-mi masa.

Și plecă tiptil, ca o mâță bătută.

Începui să țopăi de bucurie:

— Haiti! să știi c-am brodit-o, domnule Herdan. Turcul s-o fi dus să ne aducă un dicționar *Larousse*. Acolo, într-adevăr, găsești tot ce vrei. Uf! am scăpat!

— Vezi, mă, vezi?! mormăi Herdan, râzând pe deșelate. Te așteptai tu, ca să te scape „directorul” – papuc?! Numai că mă tem să nu vie cu *Coranul*, în loc de *Larousse-ul* tău…

Nu era *Coranul*. Dar nu era nici *Larousse-ul*, ci un… *Anuar general al Siriei și Palestinei*.

— Ce să fac eu cu asta, bre! zisei. Nu într-un *Anuar* se poate găsi Hamlet!

Turcul mă privi îndobitocit, dădu din umeri și răspunse:

— Hamlet, Mamlet… *asta* știe, tot, bre!

Herdan scăpă ciocanul din mâini și, râzând cu sughițuri se tăvălea prin praf, ca un cal.

Iarăși mă zăvorâi în casă și răsfoiam cărțile, crezând că-mi voi putea aduce aminte de numele celui care a scris pe Hamlet, să mă liniștesc și să-mi văd de lucru. Plănuisem s-aduc din țară un meșter-vopsitor de firme și să mi-l asociez. Trebuia să înzestrăm cu firme europene toate dughenele și fabricile din Damasc, fiindcă cele

existente erau ca vai de ele. Aveam în față un viitor frumos, liber, și chiar ocazia de-a mă înstări. Dar cum ghiftuiala nu era idealul vieții mele, speram ca după ce voi strânge vreo mie de lire sterline, să-mi lichidez afacerile și să-mi toc banii, hoinărind cu Mihail prin locurile cele mai frumoase ale Mediteranei. Visul meu!

Hm! Nu cred să existe mulți ca mine, care să născocească afaceri numai pentru a-și asigura câteva luni de hoinăreală, sub un cort, dacă nu aurit, cel puțin impermeabil. Vai! Soarta nu rezervă celor ca mine decât o biată hardughie ambulantă și ciuruită de găuri…

M-am convins de asta, a doua zi după întâmplarea de mai sus. Mi se părea că aveam un cui înfipt deasupra frunții: numele autorului lui Hamlet. Noaptea chiar, ori de câte ori mă trezeam, bolboroseam ca un apucat: „Schop… Schil…”

Frământarea mea a durat mai mult de-o săptămână. Și deodată mă cuprinse un val de scârbă şi-o poftă nebună de a-mi lua lumea în cap. Ce preț ar putea să mai aibă viața mea într-un oraș în care trebuia să cauți cu lumânarea pe cineva care să știe de Hamlet? Oamenii binevoitori… Legături prietenești, pe care te puteai sprijini la ananghie… Și atâta tot! Nu-mi era de-ajuns.

Tihnă fără cugetare. Cimitir. Bunătatea însăși devine plicticoasă, fără farmecul inteligenței cultivate. Pântec plin și somn. Îi e mai ușor omenirii să-și asigure pâinea, decât să răspundă la o întrebare care-i răscolește mintea.

Îmi făcui bagajele și o pornii pe străzi, pentru ultima dată.

În piața Poștei un afiș imens, tipărit în Europa! Două cuvinte uriașe mă făcură să-mi pierd cumpătul: *Moldova Verde!* Graiul țării mele!

Mă apropiat și recitii de nenumărate ori. Era vorba de un scamator, probabil! Evreu de prin România, fiindcă el purta numele de *Moldova Verde*. Se anunța că în seara

aceea chiar, se vor produce fenomene nemaivăzute de publicul damascean.

Mă hotărâi să mă duc și eu. Și, până una alta, intrai în cafeneaua centrală. Aici, întâmplarea făcu să mă așez lângă un om, care se cunoștea, cât de colo, că e proaspăt venit. Nu se putea înțelege cu chelnerii și nu știa obiceiurile locului. Mai mult, mi se păru îngrijorat, trist. Privirea sa zvăpăiată, deșteaptă, alerga după aventuri, cercetând obraznic pe toată lumea. Mă privi cu stăruință. Se vedea limpede că vrea să intre în vorbă. I-o luai înainte și-l întrebai, pe grecește, dacă știe limba asta.

O vorbea mai bine decât mine. Și deodată, fața i se lumină:

— Uf! răsuflă el, ușurat. Să fii tu, oare, omul care-mi trebuie?!

— Ia ascultă! îi zisei. Nu cumva ești român?

— Da! Și tu la fel?!

Fu cât pe-aci să mă îmbrățișeze, în văzul tuturor. Abia îl stăpânii, fiindcă pe aici bărbații se îmbrățișau foarte rar, în felul nostru.

— Eu sunt papugiul de pe afiș!

— Bănuiam.

— Și acum, iată, în câteva cuvinte, blestemăția care mi s-a întâmplat ieri, cu ocazia repetiției numărului de senzație: „Înălțarea la cer” a femeii mele. Știi, așa cum s-a suit Iisus al vostru. Ei bine, idiotul care trăgea scripetul din culise, scăpă manivela tocmai în clipa când făceam clăbuci, dinaintea sălii goale! Nevastă-mea căzu din tavan, alegându-se cu o scrântitură. Dar nu din cauza asta sunt cătrănit acum, ci fiindcă n-am pe cine pune în locul căscăundului, ca să fiu sigur că n-o pățesc și astă-seară. Ei bine, n-ai vrea tu să mă ajuți? Îmi pari om de ispravă și fii sigur că-ți dau o liră turcească pentru osteneală…

— Nu-mi arde de bani! Vreau numai să-mi spui cine a fost autorul lui Hamlet.

— Vax! eu fierb de grijă și tu faci pe nebunul…

— Îți jur că sunt în toate mințile!…

— Ei, na! Shakespeare! Ptiu! Și acum, repede, să punem la punct scamatoria!

A doua zi, după măiastră „înălțare la cer”, care a făcut furori în ochii damascenilor, am părăsit orașul, împreună cu acest *Moldova Verde*, singurul care avusese habar de existența lui Shakespeare!…

III
CĂLUGĂRII DE LA SFÂNTU-MUNTE

Din Beyruth, ca să mă întorc în România, m-am îmbarcat pe un vapor care s-a întâmplat să fie rusesc. Și câtă bucurie mă cuprinse când aflai că, în drum, aveam să ne oprim la Sfântu-Munte!

Mihail, mentorul meu spre care zburam, nu se mai afla acolo. Părăsise Muntele, mai ales fiindcă, îmi scria el: „aici sexul femenin fiind proscris până și în rândul dobitoacelor, nu poți să ai o *anumită* plăcere decât dacă te hotărăști s-o plătești cu aceeași monedă. La Sfântu-Munte, când e vorba de dragoste, lucrurile stau cam așa: *dacă vrei să ai, trebuie să dai*”!

Înțelesesem destul de bine; și amănuntul acesta mă umplea de dezgust, dar, neavând de gând să locuiesc în această năzdrăvană „republică monahală”, îmi păstrai puterea de emoție neștirbită, ca să întâmpin noutatea ce avea să se prezinte ochilor mei.

Nu dădeam niciun fel de proporție acestui eveniment. Fiind fără pașaport, îmi ziceam că n-am să pot pune piciorul în Sfântu-Munte, dar, chiar și numai să contemplu de pe vapor spectacolul, pe care-l oferă Muntele, era pentru mine de-ajuns. Lucrurile se petrecură însă altfel.

Aruncarăm ancora, departe de chei, într-o dimineață plină de strălucire cerească, care transforma golful într-o vedenie de basm oriental, după cum era și drept. Soarele sfredelea conturul stâncilor. Pădurilor și locuințelor, pe care le lumina din profil, creând pete de umbre pline de mister, unde știam că minunata creatură feminină nu juca niciunul din numeroasele roluri, cu care ea umple și strivește viața; unde singuri, masculul și Dumnezeul lui – pe care omul l-a voit prea bun și prea neîndurător – se luptă cu înverșunare și egală ipocrizie.

Călugări bărboși, copleșiți de-o mizerie care n-avea nimic dumnezeiesc, pescuiau stând în bărci sau înșiruiți de-a lungul coastelor. Ei se țineau nemișcați, ca niște picturi sfinte, și aș fi dat mult ca să știu ce se petrecea în capul lor, dar e lucru sigur că, afară de această Mediterană violetă, în care ei își priveau chipul, nimeni n-o știa.

Puțin după ancorare, observai o mișcare în sânul echipajului, din care o parte se îmbrăcase cu uniforma de sărbătoare; apoi o barcă fu scoborâtă în mare. Mă informai pe lângă un marinar, român din Basarabia:

— Comandantul nostru se duce să dea o vizită starețului mânăstirii Pantelimon, îmi răspunse el. Ai vrea să te duci și tu?

— Cum nu! dar, mai întâi, n-am pașaport și apoi, aș fi oare primit în barcă?

— De pașaport nu e nevoie, iar comandantul e un om bun. Adineauri l-am făcut să ia cu el un călător, prieten de-al meu, care „miroase a ovrei” de la un kilometru.

Basarabeanul mă prezentă comandantului. Acesta părea să fie mai mult decât un „om bun”, căci figura lui, sever modelată, frământată de mâna destinului său, nu era dintre acelea pe care le întâlnești la orice colț de stradă. El mă impresionă mai ales prin blândețea privirii sale fățișe. Ce păcat că nu ne putem apropia de oameni, cum am voi! Câte prietenii rare, câte minți, făcute să se înțeleagă, trebuie să se apropie un moment și o singură dată, pe drumurile oarbe ale vieții, apoi să se depărteze pentru totdeauna și să rătăcească singuratice, numai din cauză că un vopsitor nu poate să se apropie de un comandant, cu ușurința cu care s-ar apropia de un tinichigiu. (Restul vine de la sine.)

Șalupa încărcată, mai mult de curioși, mai puțin evlavioși, alunecă pe luciul unei mări de mătase fâșietoare. Schimnicii pescari din bărcile pe lângă care treceam nu catadicsiră să ne arunce o privire, măcar cu

coada ochiului, ceea ce însemna cu siguranță că în ochii lor noi prețuiam mai puțin decât o scrumbie.

Vizita noastră fu sumară: o raită prin cripta cu rafturi garnisite cu căpățâni și altă raită pe dinaintea icoanelor, ale căror multe kilograme de aur masiv impuneau respectul, mai repede decât chipurile sfinților. Apoi, la masa comună de la prânz, ne pierdurăm în furnicarul de sute de călugări, care apărură de pretutindeni ca niște șobolani și năvăliră în imensa trapezărie, unde în jurul unor mese kilometrice, dispuse în cruce, încăpurăm cu toții. Farfurii și linguri de lemn. Două feluri de mâncare, amândouă compuse numai din pește. Excelentă pâine coaptă în formă. La locul de cinste și având la dreapta sa pe comandantul nostru, un venerabil stareț ne dădu binecuvântarea cu o gură de căpcăun și cu pleoape grele, de cucernicie. Ne făcurăm cu toții semnul crucii, dar cel care păru că nu mai sfârșește cu închinatul fu evreul strecurat printre noi de către basarabean.

Întâmplarea voi ca în această scurtă vizită la Sfântu-Munte să fac cunoștința unui tânăr stareț, român, care mă cuceri pe loc. Putea să fie în vârstă de treizeci și cinci de ani cel mult și nu părea să aibă nimic din ceea ce face pe călugărul obișnuit: stăpânire de sine, falsă umilință, prefăcătorie, neîncredere. El sta pe bagajele lui la debarcader, în tovărășia altor doi călugări, un bătrân schimnic și un foarte tânăr frate imberb, și aștepta o barcă de pescari, care avea să-l transporte pe vaporul nostru. Și în așteptare declama, cu fața la mare, frumoase versuri grecești și românești. Versuri destul de păgâne. O voce plină, nuanțată și care nu se tulbura de ceea ce debita, în ciuda urechilor eclesiastice ale trecătorilor.

Nu puteam să-l văd pe acest monah decât din profil, un profil roman, cu frumoasă barbă neagră, strălucind în soare. Nu voia să întoarcă capul, ca să-l pot vedea din fată. Atunci mă dusei să-l felicit:

— Ești poet, părinte? Îmi pari așa de inspirat!

Mă măsură cu bunăvoință, din cap până în picioare și îmi dădu mâna, pe care o sărutai:

— Crezi dumneata că numai poeții pot fi inspirați? Eu cred că și simplii muritori sunt inspirați și încă adesea. Altfel, poeții pe care îi numim poeți ne-ar părea niște nebuni.

„Ia te uită! îmi zisei. Asta nu e dintre cei care habar n-au cine e Hamlet”. Și mă bucurai mult în adâncul sufletului meu. Răspunsei:

— Sunt cu totul de părerea dumitale. Voiam să știu, numai, dacă scrii și dumneata versuri.

Călugărul dădu capul pe spate, cu îndemânarea și farmecul unui bun actor:

— Nu! Nu fac versuri. Ara încercat, cândva, în adolescență. Dar m-am încredințat repede că ofensam pe Domnul, tulburându-i nectarul cu apa din mlaștina mea. Grecii vechi aveau dreptate să spună: *Numai zeii și poetul creează*. Dar asemenea creatori nu vin pe lume decât unul într-un secol. Și asta e mai mult decât poate să suporte lumea. Vreau să spun că surplusul oamenii îl înăbușă în germene. Astfel, frumoasa noastră România n-a putut să suporte, până azi, decât pe Eminescu. Și ai văzut că până și Eminescu era gata să moară înainte de-a fi putut crea duzina de imnuri divine care ne-a rămas de la el. Dar în puținul ce ne-a lăsat – deși mizeria și nebunia l-au ucis la patruzeci de ani – Dumnezeu poate să se recunoască. Cât despre cei care-l citesc, bineînțeles, cea mai mare parte dintre ei sunt niște măgari. Mai rămân, totuși, acei câțiva care pot să-l priceapă. Aceștia sunt inspirații necreatori, adică oamenii care au din naștere sufletul pregătit ca să primească o parte sau toate frumusețile pe care Dumnezeu le-a hărăzit firii omenești. Eu sunt unul dintre aceștia și mulțumesc lui Dumnezeu. Ești și tu la fel?

— Aș vrea s-o cred! exclamai, sărutându-i mâna încă o dată. Iubesc tot ce e mare și, ca să-l pot cultiva în sufletul meu, i-am sacrificat partea materială, agreabilă, din viață, cutreierând pământul și luptând cu sărăcia.

— Atunci, făcu stareţul – vârând mâna într-o desagă și scoțând un clondir – atunci meriți să guști din acest rachiu, făcut de mine din viișoara mea. Vreau să văd, dacă te pricepi!

— Și asta e tot opera Domnului?

— Te mai îndoiești? Toate sunt opera Domnului! Chiar și crima; dacă ea apropie pe om de Dumnezeu, Domnul nostru o iartă!

— Asta nu cred! Crima rămâne crimă!

— Taci din gură, stupidule! murmură călugărul, umplând un păhăruț. Bea și spune-mi ce aromă are?

Bău și el cu sticla. Eu gustai, încet, plimbând lichidul prin gură:

— Curios... N-are gustul rachiurilor noastre. Parcă ar fi coniac.

— Bravo! Coniac, dar... „fine Champagne”. Stai să te sărut!

Stareţul se ridică – înalt, frumos, cu fața pârlită – și mă sărută, aproape pe gură, fapt care, între bărbați, mă dezgustă grozav.

Gândii privind în pământ: „Dragă prietene, toate bune, dar sărutul ăsta nu-mi pare deloc curat!”

— Cum te cheamă, frate?

— Adrian Zografi.

— Eu sunt părintele Silvestru, stareţul unei mici și sărmane mânăstiri, unde te poftesc să vii să petreci o lună, în vara viitoare.

— Cu plăcere, dar, ia spune-mi: dracul nu vine uneori să sălășluiască în schitul dumitale? întrebai eu, și pe loc îmi păru rău. „Dacă cumva mă înșel asupra naturii acestui sărut, atunci am insultat un om de treabă!”

Stareţul nu fu prea mâniat, ci surâse, numai, cu tristețe; dar tânărul frate și schimnicul mă fulgerară cu

privirea. Tăcură câteșitrei și începură a se pregăti de plecare, căci barca li se apropia. La rândul meu, mă dusei să mă alătur însoțitorilor comandantului, care tocmai se întorceau la vapor.

— Îmi dai voie, părinte, să-ți spun la revedere, pe vapor?

Mă simții tulburat, văzând cum îmi îndulceam glasul, ca să-mi ușurez păcatul grosolan de adineauri. Călugărul mă fixă în albul ochilor și spuse cu tărie:

— Ești un zăpăcit. La revedere!

Lungul crepuscul hibernal mediteraneean își aprindea focurile de purpură în baia Muntelui Athos, când vasul nostru își îndrepta prora spre Constantinopol.

Noaptea se anunța posomorâtă. Echipajul își lua tot felul de măsuri. Cum călătoream în clasa treia fără cabină, adică pe punte, marinarul basarabean îmi zise:

— Ai face bine să-ți cauți din vreme un colț la adăpostul valurilor, ca să dormi. S-ar putea ca spre miezul nopții marea să se arunce peste noi.

Totuși, timpul era frumos. Cer acoperit, dar liniște deplină. Nici starețul nu credea că o să avem valuri. Trona în mijlocul tovarășilor și catrafuselor lui, având din nou sufletul inspirat. Cu fața la mare, părea că murmură o rugăciune, dar erau tot versuri – ode grecești. Stam lângă el, îl priveam și-l admiram.

„Nu! îmi ziceam. Omul ăsta nu poate să fie ce-am bănuit. Frumusețea și urâțenia nu pot să se afle, chiar așa de strâns legate, în același suflet. Cu siguranță, că am rănit un om curat. Va trebui să-i cer iertare”…

Șovăiam să fac acest gest reparator. Încă ceva mă tulbura, ceva care ar fi fost în stare să mă întărească în bănuielile mele, dar care tot așa de bine putea să facă parte dintre respectabilele obiceiuri călugărești. Acest „ceva” era o dezmierdare pe care starețul o făcea uneori tânărului său frate. Îi pipăia obrajii cu mâinile, fără să se sinchisească nici de mine, nici de bătrânul eremit. De altfel, acesta nu vedea nimic din tot ce se petrecea în

jurul lui. Era adâncit într-o meditație permanentă, cu capul așezat pe genunchii pe care îi ținea înlănțuiți cu brațele sale: biet om pipernicit, al cărui glas îmi era încă necunoscut.

Tânărul frate părea să primească dezmierdarea cu nepăsare, închizând ochii. Dar cred că în inima lui o savura; în toată curățenia sau altfel, n-aș putea s-o spun, dar o savura, căci prea se lăsa dezmierdat, întocmai ca un cățel sentimental. Ce dracu' putea să fie ciudățenia asta? O dovadă de afecțiune părintească?

Când umbrele nopții ne înfășurară cu totul, stărețul scoase din desagi și întinse câteva merinde: pâine, brânză, vin, dar mai întâi îmi oferi și își oferi, lui însuși, un păhărel de „fine Champagne". Nu și celorlalți. Îmi exprimai mirarea mea.

— Ei nu trebuie să bea, îmi răspunse el cu domoală convingere. Unul e prea bătrân, celălalt prea tânăr; nu merge!

Pustnicul nu mânca decât o bucățică de pâine. Întrebai din nou care era cauza.

— De când s-a retras la pădure, se hrănește numai cu pâine și apă. Și nu mănâncă decât atunci când i se dă, altfel s-ar lăsa să moară de foame.

— Și dumneata crezi că asta e o viață omenească?

Călugărul îmi mai turnă un pahar, bău și el, își șterse gura cu voluptate și întoarse spre mine fața, pe care de-abia o deslușeam prin întuneric, dar a cărei căldură o simțeam, cât de colo.

— Mă întrebi dacă asta e o viață omenească? Nu! Dar este o existență care place Domnului și care pregătește sufletul pentru viața veșnică, singura care contează în ochii bunului creștin.

— Crezi cu adevărat?

— Cred.

— Atunci, de ce nu trăiești ca pustnicul?

— Ah, iată! Fiindcă n-am ajuns acolo unde se află el. Îmi mai plac, apoi, toate bunătățile pământești. Ele

trăiesc în sângele meu. Ar fi zadarnic să-mi chinuiesc trupul, din moment ce nu am tăria de suflet necesară acestei încercări. Domnul n-o vrea. Mulți sunt chemați, dar puțini aleși. Facă-se voia Domnului!

— Deci, n-ai să cunoști viața veșnică?

— O să cunosc, ce-o să merit. Nimic mai mult, nimic mai puțin, căci Dumnezeu e drept. Dar treptele scării pe care stă bunătatea divină nu sunt aceleași pentru toți muritorii.

El tăcu și eu nu știui ce încheiere să trag din cuvintele sale.

— Vrei să-ți vorbesc într-un chip mai profan?

— Vorbește!

— Ei bine! viața veșnică nu-i decât o stare sufletească ce se impune, de la sine, omului. Ai putea s-o numești, dacă vrei, o nevoie absolută de a trăi în curățenie, așa cum conștiința ta o pricepe. Atunci ești dezrobit de orice tulburare care viciază sufletul. Te simți atins de însăși bunătatea divină. Asta-i tot! Ce-i mai trebuie omului care caută drumul mântuirii? Bineînțeles, fără rugăciune – care e singurul mijloc în stare să te facă să urci treptele care duc la desăvârșire – totul e zadarnic. Omul trebuie să se adreseze Domnului și să-l roage.

— Și ce trebuie să spui?

— Tu, care ești un păgân, tu poți să nu spui nimic, așa cum fac cei ce sunt născuți surdo-muți. Rugăciunea nu este o înșiruire de cuvinte, ci o încântare, o trecere din starea obișnuită într-una sublimă.

— Nu poți să faci asta decât la mânăstire?

— Ei, uite, aci totul se încurcă!… Poți s-o faci oriunde, într-o groapă, ca și într-un palat. Totul depinde de ceea ce aduci în inima ta și de scopul pe care-l urmărești. Mie, de pildă, numai mânăstirea singură nu mi-a fost de-ajuns. Sunt călugăr și preot de când aveam douăzeci și cinci de ani, dar nu-mi simt sufletul încântat decât din ziua în care am început să mă rog la Sfântu-Munte! Mi-a trebuit acest Munte, pădurile lui, prăpăstiile lui, tăcerea

lui, cerul lui, Mediterana lui, completa lui izolare obișnuită. Ca să le pot avea, aș fi mers până la crimă… Dar Dumnezeu mi-a ajutat și am reușit să le obțin, numai în schimbul câtorva bani, pe care părinții mei mi i-au procurat.

Mă simțeam pierdut! Iată încă un om care și-a realizat visul mediteraneean, – *visul meu!* Imaginea Muntelui Athos, cu lumina lui, cu pacea lui, cu misterul lui, mă aruncă în extaz.

Starețul continua să-mi vorbească, dar eu nu-l mai auzeam decât pe jumătate. Era un fel de gângureală șoptită, melodioasă și fără sens, presărată, pe alocurea, cu strălucite izbucniri luminoase și colorate, pline de toate parfumurile Orientului. El mă călăuzea pe potecile sălbatice ale Muntelui și de-a lungul țărmurilor sale arse de soare, îmi arăta podgorii suspendate, livezi de măslini melancolici, puhoaie încântătoare, sihăstrii pătimașe și pe Dumnezeu, care era pretutindeni. Apoi, din nou, glasul lui se depărta. Noaptea întunecoasă și neființa mă înghițeau.

Din vreme în vreme, o întrebare, mereu aceeași, mă trezea ca dintr-un vis:

— Vrei să bei un pahar de vin?

El îi trăgea într-una. Eu nu primeam decât rareori. În jurul nostru, pe punte, toată lumea dormea. Eram gata să adorm și eu, când, deodată, vasul se plecă de tribord și un val, cel dintâi, ne stropi ușor, dar în mai puțin de-o jumătate de oră nu ne mai fu cu putință să stăm pe loc.

Atunci, văzui pe stareț că se ridică, mătăhăind, se apropie de balustradă și mugi cu un glas care mă înspăimântă:

— Hola!… Thalassa furioasă!… Te binecuvântez și îți poruncesc să te liniștești!…

Și ridică brațul ca să-i dea binecuvântarea, dar cum el nu era Hristos, marea îi trimise un val în piept, care-l

făcu să se rostogolească pe punte, într-o băltoacă de apă.

Mi-adunai în grabă catrafusele și alergai spre un adăpost, unde îmi petrecui restul nopții.

A doua zi debarcarăm la Constantinopol, de unde un vapor românesc avea să ne ia chiar în aceeași zi și să ne ducă la Constanța.

Eram trist ca de moarte. De ce dracu' mă întorceam eu în România? Când voi mai avea prilejul să evadez spre aceste orizonturi, cărora le încredințasem atâtea speranțe? Iată-mă la o distanță de numai douăsprezece ceasuri de amărâta mea țară siberiană, unde nu era loc pentru visurile și planurile mele, unde mahalaua mea m-aștepta ca să mă batjocorească, iar buna mea mamă ca să-mi descânte veșnicele ei îndemnuri la însurătoare.

Ori, mai mult ca niciodată, eram hotărât să-mi făuresc un cuib de viață pe țărmurile mediteraneene. Și dacă voi fi împins la disperare, sunt gata să mă fac călugăr la Sfântul Munte! La urma urmei, ce este un călugăr? Un om care se roagă lui Dumnezeu. Ei bine! Un om care se roagă lui Dumnezeu. Am să mă rog și eu, în felul meu!

Acum eram încredințat că starețul Silvestru avea un suflet mare, cu toate apucăturile lui ciudate și gustul pentru băutură. Da! am să primesc invitația lui și vara viitoare am să mă duc să petrec o lună la el. I-o făcui cunoscut, în momentul în care ne apropiam de Constantinopol. Primi cu bucurie vestea mea și iar mă sărută în felul acela care-mi displace, dar închisei ochii.

La Stambul, trebuind să așteptăm opt ceasuri înainte de-a ne putea îmbarca pe vaporul românesc, el îmi propuse să închiriem o cameră la hotel, unde să ne punem bagajele și să ne odihnim puțin. Primii și chiar mă însărcinai să-i duc unul din numeroasele lui pachete, un mare maldăr cu bastoane, bețe și ciomege călugărești, pirogravate, „suvenir” de la Sfântu-Munte, pe care avea să le împartă prietenilor și neamurilor lui din România.

Ne oprirăm într-un hotel păduchios din Galata, aproape de debarcader. Camera ce ni se arătă era prea mică și n-aveam decât un pat. Nu era loc îndeajuns pentru patru persoane, însoțite de-atâta calabalâc. Mai închiriarăm una, ceva mai mare și care comunica cu cea dintâi. Pe aceasta şi-o luă stareţul și-mi oferi s-o împărțim. El plăti totul, refuzând partea mea. Și numaidecât comandă o grămadă de merinde, precum și trei sticle cu bere. Știind că ceilalți doi nu beau, îi atrasei atenția că nici eu nu sunt un mare băutor.

— Îmi place mult berea, făcu el, și n-am decât rareori prilejul să beau.

Ah! Doamne, dacă aș fi putut bănui ce strașnică orgie, de unul singur, îmi anunța starețul prin aceste cuvinte nevinovate! Aș fi spălat putina, pe loc, și astfel mi-ar fi rămas necunoscut spectacolul unei destrăbălări călugărești, dublată de un scandal cum nu mi-aș fi închipuit niciodată la un om superior, căruia, colac peste pupăză, mai eram gata să-i încredințez și soarta mea.

Dar nu bănuiam nimic și făcui tot ce-mi stătu în putință ca să fiu plăcut unui tovarăș de drum, cam prea vesel poate, după ce a înghițit a doua sticlă de bere, și care se arăta de-o voioșie din ce în ce mai îngrijorătoare. Cerea câte trei sticle cu bere deodată. La amiază, nouă sticle goale zăceau la pământ, dintre care două, cel mult, puteau să fi fost partea mea.

Atunci îmi zisei c-ar fi cuminte să mă retrag.

— Te părăsesc, îi spusei. Ești beat mort. Nu mai pot să mă înțeleg cu dumneata.

La auzul acestor cuvinte, starețul se repezi la ușă și întoarse cheia. Avea ochii afară din orbite.

— Ha!… strigă el. Nu merge cum vrei tu! Îți poruncesc să mă asculți!

Și, fără să mai aștepte, se aruncă asupra mea, mă înlănțui în brațele lui vânjoase și mă aruncă pe pat. Era excitat ca un armăsar. Înțelesei cu cine aveam de-a face și simții cum sângele mi se urca la cap. Îi dădui un

brânci, din toate puterile mele. Căzu grămadă într-un colț al camerei și se lovi la cap.

— Îmi pare foarte rău, îi zisei, dar trebuie să mă înțelegi: încă n-am devenit sluga dumitale, ca să-mi poruncești să te ascult.

Zicând acestea, mă îndreptai spre ușă și tocmai voiam s-o descui, când o sticlă goală zbură pe lângă urechea mea și se fărâmă de perete. Atunci văzui roșu înaintea ochilor, mă năpustii asupra bestiei și-i cărai o sumă de lovituri în obraz. Nu opuse nicio rezistență și fu orbit de sânge.

Trecui în camera cealaltă. Tânărul frate și schimnicul se rugau în genunchi, cu fețele scăldate în lacrimi. Văzând că-mi iau lucrurile și plec, ei se ridicară și alergară la stăpânul lor, de unde auzii vocea răgușită a bătrânului pustnic:

— Doamne!… Iartă-l c-a îndrăznit să lovească un stareț!…

Deci se ruga pentru păcatele mele, nu ale starețului!…

Foarte frumos…

IV
PASIUNI LA LACUL SĂRAT

La vreo cinci kilometri de Brăila se află un lac, cu apă sărată, care se numește chiar așa cum vă spun: *Lacul Sărat*. Un tramvai nou-nouț îl leagă azi cu frumosul nostru port, ceea ce a făcut pe oamenii cu dare de mână să cumpere locuri la „Lac” și să clădească vile acolo.

Altădată, adică acum vreo cincisprezece-douăzeci de ani, lucrurile ședeau altfel. Pe vremea mea – aveam atunci cam douăzeci și patru de ani – ceea ce numim actualmente „Lac”, nu era decât o biată apă stătătoare. Atât și nimic altceva.

Închipuiți-vă și dumneavoastră: în mijlocul unei fermecătoare părți din Bărăganul brăilean să vezi, de departe tare, pe măsură ce te apropii, vara, cu căruța, o pânză de apă, a cărei scânteiere te silește să-ți acoperi ochii cu mâinile sau să înjuri de toți sfinții din calendar. Necazul ți-e și mai mare, când știi prea bine că limba aceea de foc, care te împiedică să conduci căruța, nu e nici vreun cot al Dunării și nici vreun minunat lac de munte, ci o baltă împuțită în care nu vor să se scalde nici porcii de prin împrejurimi. Din cauza mirosului de nesuferit, așezările omenești sunt departe.

Și totuși. Oamenii, care în mare parte sunt mai păcătoși chiar decât porcii, nu numai fiindcă îi întrec în lăcomie ci și din cauza serviciului militar, de unde ies ofticoși, sifilitici, artritici, gutoși, scrofuloși, cu picioarele țepene, au observat că acest lac puturos are puteri vindecătoare asupra reumatismului articular. Desigur, curarisirea se face cu încetul, fiindcă țara noastră n-are încă fericirea de-a avea o sfântă, care să te lecuiască de paralizie, cu ușurința cu care bărbierii greci sau armeni, de pe la noi, îți scot măselele. La început a mers vestea numai prin împrejurimi, apoi mai

departe, până ce într-o zi bolnavii au început să curgă valuri-valuri, în jurul acestui lac, căutându-și salvarea.

Mi-aduc aminte de scurtele popasuri pe care le făceam aici, împreună cu mama mea, când eram mic. Fiind spălătoreasă, deci stând mereu cu mâinile în apă, maică-mea avea dureri îngrozitoare la încheietura umerilor. Moș Anghel, la fel, într-o zi n-a mai putut să-și miște picioarele din cauza curentului de aer din dugheana sa. Niciunul, nici celălalt nu se împăcau cu gândul de a-și lăsa baltă ocupațiile, mai mult de-o săptămână. Mama, fiindcă era prea nevoiașă, iar moșul meu din pofta de-a face avere.

Parcă văd. Întotdeauna, într-o anumită zi din iulie, moș Anghel își înhăma calul, cu mare tărăboi, își burdușea poștalionul cu de-ale gurii și cu boarfe de dormit, și o porneam tustrei spre Lacul Sărat. Nimeream în mijlocul unui furnicar de oameni, care din depărtare părea o șatră de țigani nomazi; dacă te uitai însă mai de-aproape, vedeai pe mulți mergând în cârje, pe alții sprijinindu-se în bastoane sau de brațul cuiva, iar unii purtați chiar cu targa. Copii rahitici se târau pe jos, ca vai de ei. Era o priveliște îngrozitoare, la care se mai adăuga și pustietatea locului. Cât vedeai cu ochii, nu întâlneai umbra nici unui arbore sau apa binefăcătoare a vreunui râu. Doar câteva tufișuri; ici-colo câte-un salcâm pipernicit și o fântână cu apă sălcie, rea de băut.

Trebuia să ai grijă de toate, dacă veneai la Lacul Sărat; să te adăpostești în cort sau sub căruță; să cauți apă și să adăpi caii la Dunăre, care era la mare depărtare; dacă venea vreo furtună, să te îngrămădești, claie peste grămadă, în căruță și să te învelești cu țoale. Cu de-ale mâncării nu prea era rău. Țăranii de prin partea locului îți vindeau, aproape pe nimic, pui, ouă, mălai, lapte. Și, odată cu căderea nopții, focurile se aprindeau jucăușe, iar râsetele înțepau, pretutindeni, liniștea. Și atât...

În schimb, roadele se vedeau. Dacă aveai răbdare, se petreceau minuni. Nu trebuia să faci baie, ci mai degrabă să te ungi pe tot corpul, cu nămolul pe care-l scoteai din fundul lacului. Puteai să-ți vâri și-n urechi. Pe urmă te prăjeai la soare, până ce se usca nămolul pe tine și numai după aceea săreai în apă, fără frică de înec, deoarece apa, fiind sărată, te ținea la suprafață ca pe o scândură, oricât de adâncă ar fi fost. Cel mult, dacă-ți zgâriai vreodată picioarele de bolovanii de sare.

Și cine ar fi crezut că în fiertura asta, sărată foc, unde orice vietate ar fi murit, natura găsise mijlocul cum să clocească mii de viermușori care forfoteau la suprafața lacului, într-un strat groscior. Acești mormoloci, roșii la culoare, ți se lipeau de corp când intrai în apă, se zbăteau ca niște drăcușori și, când îi striveai, musteau tinctură de iod. Lor le atribuia poporul vindecările miraculoase. Ologii, din toate colțurile țării, se îmbulzeau, răbdând toate lipsurile, știind din experiența altora că, după prima lună de cură, „poți zvârli cârjele”. Și că după alte trei veri de băi, la Lacul Sărat, te întorci acasă „așa de sănătos, de parcă atunci, te-a născut mă-ta”.

Dar acestea sunt vremuri pentru totdeauna apuse. Pe atunci, Lacul Sărat nu era decât o întindere de apă pustie, căruia nu i se cerea decât vindecarea reumatismului. Astăzi nu mai e același lucru.

Azi, Lacul Sărat este înainte de toate, proprietatea statului, care nu permite nimănui să-și mai scalde măcar ochii, ca pe vremea când stăpân era bunul Dumnezeu. Apoi, lumea nu mai vine aici ca să-și caute doar o simplă și obișnuită curarisire ci, în aceeași măsură, odihnă, distracție și dacă se poate puțină dragoste vinovată, care e farmecul vieții pe pământ.

Da! Lacul Sărat a devenit una din primele stațiuni balneare românești. Are o instalație științifică, modernă,

un parc mare, cazinou, hotel, vile și o vestită muzică militară, mândria Regimentului 38 Infanterie.

Oh! fanfara asta! Cu ofițerii, tamburii și soldații ei! Câte femei tinere și frumoase, sau chiar bătrâne și urâte, venite la Lac, n-au simțit în inimă burghiul dorinței senzuale în fața acestor ștrengari oacheși, zdraveni, mucaliți, drăgăstoși, pișicheri și focoși, unul mai mult decât celălalt și pe care comandantul îi alesese pe sprânceană?

— O stație balneară, care se respectă, spunea șeful muzicii, trebuie să ofere vizitatoarelor și băi de dragoste. O dragoste pe care nimeni n-o poate avea acasă. Și cine oare mai bine decât militarii noștri pot să ofere femeilor acest fel de băi?

O spunea cu un haz specific, încât nimeni nu se simțea jignit. Dimpotrivă. Femeile, plimbându-se prin parc, își ascundeau fața cu umbrela, ori de câte ori vreun ofițer le saluta până la pământ; chicoteau între ele și-și dădeau ochii peste cap.

Dar prea am trecut repede peste întâmplările acestea. Trebuie s-o iau de la început, adică să vă povestesc cum am ajuns să le știu.

Foarte simplu! De vreme ce am fost spectatorul, autorul și părtașul celor ce s-au petrecut la Lacul Sărat. Și nu numai eu, ci și Mihail, pentru că amândoi am fost portari la „Hotelul Bobescu”. El era de zi, eu de noapte.

„Hotelul Bobescu” era singurul pe care-l avea stațiunea; numele lui va rămâne neșters în amintirea celor care l-au locuit măcar o dată sau i-au fost în slujbă. „Hotelul Bobescu” era fără pereche în lume, prin originalitatea lui. Habar n-aveam de lucrul ăsta, cu toate că sunt brăilean și Lacul mi-era cunoscut.

Într-o zi de aprilie 1908 fusei prezentat doamnei și domnului Bobescu, stăpânii hotelului. Pe domnul Bobescu îl cunoșteam din vedere, fiindcă pe vremuri fusese primul librar din Brăila. Pe ea, nu. Era o franțuzoaică sadea, venită de multă vreme în România.

Câte perechi de pingele şi-o fi rupt dracul până să-i unească, nu pot să știu. Un lucru însă: doamna Josefina și domnul Dumitru Bobescu erau o pereche ideală. Deși n-aveau copii, prețuiau banul până dincolo de orice închipuire, făcând dintr-însul talismanul vieții. Dar un talisman care, odată intrat în casa de bani, nu mai putea ieși în niciun chip. De-aici urmări, care de care mai năstrușnice.

Mihail, prevăzând ieșirile mele violente, și cum era în curent cu obiceiurile casei, mă trase de-o parte în ziua angajării și-mi spuse:

— Mă! ăștia sunt de-o zgârcenie și o ciudățenie demnă de pana lui Balzac. Viața slugilor e un iad, aci. Și, totuși, eu îți cer nu numai să rabzi, ci să fii și „asul” întregului personal, deoarece eu voi fi șeful și tu ajutorul meu. Iată de ce: întâi, pentru că alt hotel mai bun nu e în stațiune, iar toată lumea bună aici vine. Deci se poate ciupi din gros, ceea ce înseamnă că în toamna viitoare o să ne putem petrece iarna în Egipt, fără să muncim. Pentru mine e şi-o chestiune de viață și de moarte: o duc cam rău cu pieptul. Dar mai e altceva, care poate o să te supere: îi fac, pe departe, curte doamnei Bobescu. El e bătrân. Ea, cu douăzeci de ani mai tânără. Sper s-o consolez, în ziua când o să fie văduvă.

— Ah, Mihaile, ai devenit un copil păcătos, ale cărui gânduri mă scârbesc…

— N-ai decât! Dar nu despre asta e vorba acum! Ceea ce-ți cer, e să rabzi, dacă îmi ești prieten. Lor le-am îndrugat despre calitățile tale excepționale. Aci, unul care se pricepe ca tine la toate meseriile, poate deveni slăbiciunea Bobeștilor, fără ca pentru asta să fii răsplătit măcar cu un morcov. Dar, ce mai tura-vura, să le devenim de nelipsit și asta-i tot ce mă interesează.

— Da’ ce nevoie au ei de o slugă, care să se priceapă la toate, câte puțin?

— Pentru că numai în felul acesta își pot face reparațiile de care hotelul are mereu nevoie! Numai cine n-are nicio îndemânare, e făcut portar.

Un puternic miros de naftalină domnea în camerele hotelului, treizeci mari și late, dintre care douăsprezece la parter și optsprezece la etajul întâi. Se scoteau la aer, în curte, covoarele și plăpumile puse la naftalină pentru iarnă, ca să le bată vântul și soarele. Mai multe servitoare, tinere și frumușele, dar prăpădite și obosite, se luptau cu maldăre de obiecte, prea grele pentru puterile lor. Din când în când, ele se rugau de cei câțiva flăcăi, care treceau prin curte, plini de treburi, să le dea o mână de ajutor. Flăcăul, care era deseori bărbatul servitoarei, o ajuta, deși avea săracul destule angarale pe cap. Însă domnul Bobescu, care din balcon veghea cu strășnicie personalul din curte, intervenea îndată cu vorba sa cumpănită, melodioasă și hotărâtă:

— Aide, băieți!... Aide! Ce dracu'!... Trebuie să fiți patru, ca să întoarceți un fleac de saltea? Nu, nu!

Și trecându-și mâna ciolănoasă peste mustățile ca de zăpadă, ca să-și arate în felul acesta nemulțumirea, Bobescu obținea satisfacția: cu o privire, plină de regrete, flăcăul lăsa pe servitoare să se descurce singură.

La rându-i, doamna Josefina, sus în odăi, freca ridichea tuturor acelor și acelora care munceau pe spetite sub privirile ei necruțătoare. Madam Bobescu nu era câtuși de puțin frumoasă. Avea, însă, niște ochi verzi și reci, ale căror ciudate reflexe răspândeau pe față o lumină care o făcea prietenoasă, simpatică. Aveam impresia asta, poate și pentru că, ori de câte ori cicălea pe cineva, își întovărășea cuvintele cu un zâmbet distins de „doamnă nobilă”, cum i se spunea. Se zvonea că doamna și domnul Bobescu nu puteau să se adreseze cuiva sau să dea vreun răspuns, fără ca să nu se nască numaidecât o ceartă meschină.

Numai Mihail, care știa cum să-i ia, nu avu nicio cârâială cu patronii.

Dar ca să ajungă aici, mergea de multe ori până la absurd. Am putut să-mi fac o idee, din ziua când fusei prezentat acestor două păsări de pradă. Tocmai se ciorovăiau cu un servitor, pentru niște cuie care erau vechi și roase de rugină. La fiece izbitură de ciocan cuiele se strâmbau, strivind degetele slugii.

— Nu mai pot! striga nenorocitul, sugându-și degetele stâlcite. Îmi trebuie cuie noi.

— Pentru Dumnezeu! De ce-oi fi așa de neîndemânatic! făcu madam Bobescu, de aceeași părere cu barbatu-său. Nu-s cuiele de vină, ci tu care bați alături. Dacă, pentru orice fleac, am întrebuința cuie noi, unde am ajunge? Și-apoi, un kilogram de cuie costă un leu!...

Mihail se băgă în vorbă:

— Am găsit eu, madam Bobescu, la un ovrei, cu treizeci de bani kilogramul. Are cumpărate mai multe lăzi, de la un faliment.

— Treizeci de bani? întrebă domnul Bobescu, care, după ce privise cuiele roase, se dăduse bătut. Sunt chiar noi?

— Desigur.

— Bine, uite treizeci de bani. Și bagă de seamă, poate le iei cu douăzeci sau douăzeci și cinci de bani. La desfacere marfa se ia pe nimic.

Mihail îmi ceru să-l însoțesc.

— Nu e nicio pomeneală de ovrei sau de cuie la prețul ăla, îmi mărturisi el. O să dau diferența din buzunarul meu. Dar am eu planurile mele: cu râma mică prinzi peștele mare.

Mă înhămai cu tragere de inimă la lucru. O făceam doar pentru Mihail. Și nu atât pentru el, cât mai degrabă pentru socotelile lui; fiindcă tot așteptând problematicul bacșiș, atât de lăudat, înotam în lipsuri

grozave. Din zori și până noaptea, trăgeam la ham mai rău decât o vită. Erau unele servitoare sau perechi, care nu puteau răbda mai mult de trei zile și își luau tălpășița, blestemând. De patru ori pe săptămână ni se da de mâncare o fiertură scârboasă de fasole boabe, ceapă și apă chioară. În loc de pâine, mămăligă, în celelalte zile, mâncare cu carne, tare de parcă ar fi fost de hipopotam. De dormit, o rogojină în pod sau în vreo magazie. Leafă, cincisprezece lei pe lună.

Și, colac peste pupăză, neomenia de-a cere unor biete slugi să dreagă lucrurile cele mai de necrezut. Deoarece tencuiala tavanului căzuse în mai multe locuri, se înlăturau cheltuielile de zidărie, acoperindu-se partea dărăpănată cu bucăți de cearceaf vechi, prinse în cuie și spoite cu var. Cearceaful, fiind putred, se destrăma și târa după el, în cădere, bucățile de ghips de pe lături. Nenorocirea se întâmpla uneori în timpul lucrului sau câteva zile mai târziu, când trebuia s-o luăm iarăși de la capăt. Alteori, tencuiala se prăbușea noaptea, în plin sezon, în capul vreunui vilegiaturist, deșteptând pe toată lumea.

Cu dușumeaua era aceeași poveste, mai puțin năpastele. Totul era mâncat de cari. De douăzeci de ani, de când se clădise casa, nu se schimbase nicio scândură. Și mai ales parterul, din cauza umezelii, era în întregime putred. Aici imaginația celor doi hapsâni născoci un alt mijloc prin care să înlocuiască pe meseriaș. După explicațiile lor, sluga curăța lemnul putred, ințesa gaura cu pietriș și bătea în ținte, pe deasupra, o bucată de tablă adunată de pe la gunoi. Apoi, trântea un strat de vopsea şi-o acoperea cu covorul. Dar când călcai prin cameră, din cauza nenumăratelor scofâlcituri ale tablei, ieșea un zgomot asurzitor de sub covor, de parcă ai fi crezut că ești pe acoperiș.

Desigur, clienții obișnuiți ai hotelului cunoșteau și surpriza tavanului și muzica dușumelei, dar n-aveau ce

face, în alte hoteluri i-ar fi așteptat o altă pacoste: ploșnițele; ori, la Bobești, nici pomeneală.

Și zău! cu prețul câtor sacrificii din partea slugilor!

Pentru ca un servitor să fie primit în slujbă, pe tot sezonul – „când câștigul era mare și munca, floare la ureche”, așa cel puțin ni se împuia auzul – trebuia ca să aibă la activul lui cel puțin cincisprezece zile de muncă animalică în luna aprilie. Cel care se putea mândri cu o lună de muncă zilnică, era repartizat să slujească acele părți din hotel locuite de clienți cu inima largă. Asta era răsplata și criteriul.

Le primeam, fără să crâcnim.

Cererile de serviciu plouau. În tot cursul lunii aprilie, atât eu cât și Mihail furăm năpădiți de-o armată de solicitatori, care, crezându-ne „mari și tari”, pe lângă Bobescu, ne rugau să îndulcim inima stăpânului. De prisos, fiindcă locuri libere erau totdeauna, din cauză că servitorii plecau sau de bunăvoie sau erau dați afară.

Adesea se întâmplau nedreptăți strigătoare la cer: se tocmeau oameni sănătoși, cam de două sau de trei ori mai mult decât era nevoie, stăpânii știind din lunga lor experiență că trei sferturi din gloata angajată își va lua tălpășița înainte de sfârșitul îngrozitorului aprilie.

Așa că acel du-te-vino era veșnic și economicos, deoarece munca era făcută cu „înflăcărații primelor trei zile”, care o tuleau la a patra. La câte chinuri nu erau supuși, nenorociții! Nu numai că spălau, frecau, ferchezuiau, dregeau, cârpăceau, călcau, până se sleiau, dar, culmea, mai erau puși ca să spoiască odăile și numeroasele atenanse. Orbiți de var, fiindcă nu erau îndemânateci, nenorociții lăsau totul baltă și plecau, fără să-și mai ia ziua bună, renunțând la bruma de leafă ce li se cuvenea. Singura lor răsplată se reducea doar la cele câteva farfurii de fasole, înfulecate în timpul lucrului.

Doamna și domnul Bobescu nu se arătau deloc mișcați de soarta acestor oropsiți. Fără niciun pic de milă, se

mulțumeau să spună în fața vreunei proaspete fugi a unei slugi:

— Eh! ce vreți? Oamenii ăștia își închipuiau că totul o să le cadă mură-n gură și că n-aveau altceva de făcut, decât să deschidă gura și să înghită.

Cât despre teama că aceste nedreptăți și fugi ar dăuna reputației hotelului, nici nu le păsa Bobeștilor. Deși întreaga stațiune și Brăila urlau împotriva „purtării ticăloase”, a Bobeștilor față de slugi, totuși, faima că „numai acolo poți căpăta bacșișuri grase”, biruia totul.

Înfățișarea acestei exploatări nu era deloc tristă. Datorită entuziasmului simplu și de-o clipă al veșnicilor noi-veniți se salahoria într-o veselie aproape generală. După angajarea mea, cam pe la 10 aprilie, viața slugilor se îmbunătăți simțitor, fiindcă, încetul cu încetul, căutai să înlătur obiceiul de-a înlocui tencuiala prin cearceaf, iar spoirea camerelor de către servitori nepricepuți.

Mi-a fost foarte ușor ca să reușesc. Var nestins, care e cel mai scump, aveam berechet la îndemână; cât despre nisipul mărunt – pe care zgârciții mei patroni nu voiau să mi-l cumpere – nu mi-a fost greu să-mi conving tovarășii de suferință că era în folosul lor să-l fure de pe la numeroasele case în construcție, din împrejurimi. O săptămână mai târziu, o parte din găurile tavanelor erau astupate, spoite și dichisite.

Bobeștii nu-și credeau ochilor! Ei știau cât prețuiește asta. Și din ziua aceea devenii „asul așilor” și omul ale cărui sfaturi și păreri nu puteau fi azvârlite la coș, cu una, cu două.

Atunci trântii condițiile:

— Dacă veți adăuga la hrana zilnică a servitorimii și două kilograme de brânză albă, care nu costă decât vreo douăzeci de bani kilogramul, mă însărcinez ca să termin singur tencuirea întregului hotel, de două ori mai repede și mult mai bine de cum o fac azi slugile. Din

cauza nepriceperii lor, în ale zidăriei, se risipesc atâția bani, se strică materialul și e atâta murdărie.

Bobescu gemu puțin:

— Dragul meu, prea te-ai întrecut cu firea! Hm! două kilograme de brânză pe zi!… Ei, bine!… Arată-ne ce poți și vom vedea…

— Nu, nu! N-o să vedeți nimic! Brânză, întâi. Pricepeți?!…

— Hai! Fie!… bombăni el, întorcându-ne spatele.

Îmi adunai restul puterilor, necesare unei cârpăceli făcută la repezeală. Și în fiecare zi, două sau trei camere ieșeau, din mâinile mele, surâzătoare și albe ca zăpada.

Toată lumea nu mai putea de bucurie, mai ales servitorimea, fericită c-a scăpat de-o corvoadă. Și fericită, mai ales, de gustoasa brânză albă, care oricum era mai bună decât fasolea.

Noaptea, cu toată oboseala, servitoarele chipeșe ne cădeau în brațe și se lăsau posedate, pe jumătate adormite. Aveam acolo un harem și treceam de la una la alta, ca niște cocoși într-o găinărie.

Mihail nu se atingea de nimeni. Demnitatea sa de „șef” al personalului îl scutea de orice și apoi el nu-și uita socotelile. Se părea că madam Bobescu își cam ciulea urechile la șoaptele înfierbântate ale distinsului ei portar, care voia să-i dovedească fidelitatea anticipată. Nu dădeam nicio crezare iluziilor prietenului meu, dar se vedea, cât de colo, că Josefina gusta lungile predici filosofice pe care Mihail i le ținea într-o franțuzească mai curată decât a ei. Sporovăiau, pe unde se nimerea, fără să se sinchisească de prezența cuiva. Nici chiar de patron, care nu pricepea o boabă. Cele mai bune prilejuri de taifas, Mihail le avea în zilele când madam Bobescu se deda cârpirii rufăriei, împreună cu câteva femei îndemânatice. Și cum prietenul meu nu avea altă grijă decât direcțiunea generală a muncilor, se așeza lângă ea, îi pălăvrăgea despre Franța, despre cultura lui, de care puțini aveau habar și câteodată, folosind

împrejurările propice, îi lua mâna, i-o săruta „cu foc”, silindu-se s-o excite. E adevărat că odată am văzut pe Josefina ieșind îmbujorată de la o astfel de întâlnire.

— Eh? Ce-ai de zis? mă întrebă atunci Mihail.

— Nimic! Numai că femeia asta iubește banul și-ți va specula marea naivitate, făcând, din tine primul rob al hotelului ei.

Mihail, însă, nu se dădu bătut. Sacrifica Josefinei toate momentele lui libere, uneori chiar acele binefăcătoare după-amiezi ale duminicilor, când muncile fiind oprite, ne cărăbăneam, singuri sau perechi, fiecare pe unde ne trăgea inima. Așteptam duminica, ca un ocnaș ziua eliberării. Primăvara era timpurie, ploile căldicele, iar vegetația foarte bogată, din cauza valurilor de căldură ale lunii martie. În pădure, frunzișul adăpostea mii de păsărele, care îmbălsămau aerul cu ciripitul lor de îndrăgostite. Mai puțin fericiți decât ele, ne tolăneam la soare sau pe un pat de scânduri, dormeam, ne odihneam sau ne sărutam iubitele, care ne șopteau că se apropie Paștile și au nevoie de o pereche de pantofi, de-o bluză sau o fustă.

Mihail nu-și îngăduia aceste plăceri de duminică. Fiindcă în acele după-amieze, când întreg hotelul era cufundat într-o liniște mormântală, domnul și doamna Bobescu își ofereau o desfătare *sui-generis*. Amândoi, cu un coș în mână, porneau într-o lungă plimbare, pe jos, în timpul căreia scormoneau cu ochi de vulpe orice nimic folositor vieții lor: un cui, un drug de fier, o bucată de tablă, o cheie ruginită, o cutie goală de chibrituri, o tigaie găurită, zdrențe, vreun pantof scâlciat. Și cu cât „recolta” era mai îmbelșugată, cu atât și mulțumirea lor era mai mare.

Prietenul meu îi însoțea, înarmat cu un clește, care le era de mare folos în expediție. Cu ajutorul cleștelui scoteau cuiele de prin ulucile dărăpănate sau din lăzile goale, expuse spre vânzare în fața prăvăliilor. Până să scoată cuiele, Mihail trebuia să se lupte cu toți câinii și

copiii evreilor, unii hămăind pe lângă uluci, ceilalți apărându-și lăzile. Pe drum Mihail își râdea de ideile economice ale stăpânului, aprobându-i-le de formă. Seara, la reîntoarcere, cu coșnițele pline de vechituri, aveau toți trei același umblet liniștit, iar fața de-o seriozitate satisfăcută.

Toana de-a căra la hotel toate ciurucurile de prin stațiune, se făcea, din nefericire, pe spinarea noastră. Singurul loc unde se îngrămădeau vechiturile era podul casei. Cei doi ipohondrici păstrau acolo mii de kilograme de hârtie, rămasă de pe urma fostei librării; la care se adăuga în fiece an sumedenie de mobile stricate, fiare vechi, strânse după drum, lucruri mâncate de molii și scoase din uz. Se adunaseră atâtea, că puteai încărca un vagon întreg. Stăpânii știau prea bine că o asemenea greutate, fixată numai într-un loc, ar fi fost în stare să dărâme casa și, ca să înlăture nenorocirea, obișnuiau să trambaleze, în fiecare primăvară, acest talmeș-balmeș, de la un capăt la celălalt al podului.

Asta era „distracția” noastră din fiecare duminică dimineața. Corvoadă scârboasă, care ținea de la ora opt până la prânz. Trebuia să parcurgem vreo cincizeci de metri, cât ținea clădirea, izbindu-ne cu capul de bârnele podului, cu brațele doldora de nimicuri caraghioase. Norii de praf ne ardeau gâtlejul și ne orbeau. Duhoarea te făcea să verși. Această alergătură avea loc în toți anii. O întreagă omenire deznădăjduită și reîmprospătată o îndeplinea cu supunere, până la ultimul.

Dar uite și blagoslovitul *Întâi Mai*, stil vechi – ziua deschiderii stațiunii – când stăpânii se îmblânzeau ca prin farmec, încetau frecușurile și cârpăcelile, când tricolorul flutura la toate geamurile, iar sărmanele servitoare, cu mâinile crăpate, puteau în sfârșit să-și pună șorțulețul alb, de care nu aveau să se mai despartă până în septembrie.

Încă de la șase dimineața, un zgomot năprasnic de alămuri și tobe zguduia geamurile, deșteptând pe toată

lumea. Comandantul Dutson trecea, valvârtej, în fruntea celor șaizeci de flăcăi ai săi, străbătând în zigzag aleile parcului și atrăgând după sine o liotă de copii și câini. Și atunci, drăcosul de Jenică, cu chipiul pe-o ureche, îndrepta spre balcoane mica sa trompetă și scotea un lung: tur-lu-tu-tu-uu – ceea ce silea pe comandant să-i facă semn cu bagheta, că nu e corect, față de camarazi, să atragă numai asupra lui atenția tinerelor fete.

Chioșcul muzicii era în centrul stațiunii. Acolo fanfara își lăsa instrumentele. Apoi i se servea o gustare pe cheltuiala Administrației: tradiționalele noastre „friptură rece de miel, usturoi verde și nemuritorul pelinaș”. În marea sală a Cazinoului, aceeași gustare aduna oficialitatea și notablitățile Lacului, după ce mai înainte un popă, pe jumătate beat, oficiase o scurtă liturghie. Și în vreme ce acești domni flecăreau, pe îndelete, despre binefacerile unei șederi la Lacul Sărat și despre meritele lor – afară, sufletul Nației se îmbăta cu-o veselie sănătoasă, pe care nicio amărăciune n-ar fi fost în stare s-o strice.

Căruțe țărănești, gătite cu ramuri de salcie pletoasă, veneau în șir neîntrerupt, însoțite de călăreți pe cai cu spume la gură și coame împăunate cu panglici tricolore. Societatea de tramvaie „Helios”, de la Brăila, alegea vagoanele cele mai noi, le împodobea cu salcie și stegulețe tricolore și le punea la îndemâna mahalagiilor, care le luau cu asalt. Din sfert în sfert de ceas, clopotul de bronz al tramvaiului, agățat de mânerul frânei, vestea, nebunește, restauratorilor Lacului, un nou val de cheflii. Manipulantul, un tânăr țăran, care nu-și mai venea în fire văzându-se ajuns conductorul acelei misterioase „mașini fără foc”, transformase clopotul într-o muzicuță cu sunete felurite, care înmărmureau pe țărani și pe fete.

Nu sosise încă ora prânzului și la niciun restaurant nu mai puteai găsi o masă liberă sau vreun scaun gol. Neavând încotro, puhoaiele de oameni năvăleau în

pădure, fiecare familie cu mâncarea în traistă. Tarafurile de țigani, numeroase ca la bâlci, nu prididеau cererile celor care strigau de pretutindeni, amenințându-i și înjurându-i, până în cele din urmă. Pe aleile parcului, cei care se plimbau formau o mare de capete, încăpățânate să-și croiască un drum până în piața Cazinoului; acolo muzica militară zguduia aerul cu potpuriul ei de cântece naționale și de dragoste. Apoi, în vremea odihnei acordată muzicanților până la ora patru după-amiaza, poienile și ascunzătorile din jurul Lacului auzeau cum trosneau oasele fetelor în brațele ștrengarilor, jinduiți de dragoste.

Din ziua aceea se sfârșea cu noi „civilii”; eram disprețuiți până și de ultima stârpitură care cunoscuse îmbrățișarea vreunui „muzicant de la fanfară”. În zadar reaminteam amantelor jurămintele de credință de până ieri, făcute dacă nu nouă, cel puțin breslei servitorilor de hotel, care oricum își secătuiseră buzunarele, cumpărând atâtea perechi de pantofi… Osteneală zadarnică! Și, colac peste pupăză, acei pișicheri blestemați ne suflau chiar și „bonele”, de curând sosite cu stăpânii lor. Afară de perechile de servitori, nu vedeai nicio femeie plimbându-se prin pădure în tovărășia vreunui civil. Ori de câte ori madam Bobescu ieșea în curte și răgușea strigând pe vreuna din paceaurele noastre, nu pierdeam ocazia ca să ne răzbunăm:

— Steluțo! Steluțo!… Unde dracu’ te-ai vârât?

— Zău? răspundeam noi. Unde vreți să fie?

— Știu eu?!…

— La muzica militară!…

— Ei bine! Încă o dată, şi-o zvârl pe poartă afară!…

Seara, plângând ca o Magdalenă, vinovata ne ruga să-i luăm apărarea, deși până atunci dăduse cu tifla în nasul dragostei noastre:

— Spune-i că pleci și tu, dacă mă dă afară!…

— Da! cu o condiție: s-o termini odată cu „Muzica”…

— Doamne!… Doamne!… Cu neputință… Mi-e atât de drag Costică…

Târfele.

În acest tărăboi „de familie”, produs de berbanții fanfarei, un om providențial, client vechi al casei, avu să-și spună cuvântul de la întâi iunie. Era doctorul Samuel Bastaky. Un uriaș de cincizeci de ani, cap de vultur, zgârcit la zâmbete, iute la mânie, bun ca pâinea caldă, darnic ca un prinț, norocos tare la cărți și crai vestit, cu numeroase scandaluri la activul său, dintre care câteva procese cu fecioare din lumea mare, care aveau pretenția să le ia în căsătorie.

Doctorul Bastaky era prietenul apropiat al Bobeștilor și client, de când se clădise hotelul. Locuia în trei din cele mai frumoase camere: sală de așteptare, cabinet de consultații și faimoasa sa camera de culcare, unde, se spune, răsturna cu un gest pe orice femeie: aristocrată, burgheză sau simplă servitoare, numai să fie „bine făcută”.

Cum veni, întreg personalul de serviciu i se prezentă și ne dezbrăcarăm în pielea goală, ca să fim cercetați, dacă nu cumva suferim de vreo boală lumească. Nu primea, sub niciun motiv, ca bogata clientelă a hotelului să fie servită de slugi bolnave. Câteva zile mai târziu, observând că-i căzusem cu tronc, folosii ocazia și-i mărturisi stricarea „legăturilor” noastre de dragoste, de când cu venirea muzicii militare:

— Ce să ne facem? S-alergăm la bordel?!

A doua zi, doctorul înșiră în fața sa cele cinci servitoare ale hotelului, care, cunoscându-i renumele de „seducător al femeilor”, lăsaseră ochii în jos, sub privirea lui pătrunzătoare. Le ridică capul, atingându-le bărbia cu degetul arătător, parfumat. Apoi, întorcându-se către patron:

— Domnule Bobescu, am aflat că puștancele astea se dau în vânt după indivizii de la muzica militară. Ei bine!

fiindcă oricine știe că toți militarii, până la colonel, sunt blenoragici, te rog, de-acum încolo, să mi-o arăți pe aceea care va mai întreține legături de dragoste cu militarii. O voi trimite imediat la spital, fără s-o cercetez.

Tiii! ce veselie pe noi!

— De-acum s-a isprăvit cu Jenică și micuța lui trompetă: tur-tu-tur-lu-tu-tu!... Și cu Steluța, la fel!...

A fi trimes la spital era, pe atunci, de-o mie de ori mai rău decât de-a fi dată afară. Numai femeile de stradă puteau suferi rușinea aceasta.

În sfârșit, din clipa aceea iubitele reveniră, pe jumătate bosumflate și pocăite, uitând încetul cu încetul pe toți acei Lică, Costică, Jenică! Ura! Trăiască „Vulturul”! (Așa-l poreclisem pe doctor.)

Dar, ce se întâmplă oare?! Ori de câte ori doctorul suna o servitoare, se repezea buluc întreg haremul nostru. Atribuiam această pagubă fricii pe care o inspira „Vulturul”, cât și legitimei dorinți de a-i fi pe plac.

Recunosc, era o explicație care nu ne prea liniștea; neavând încotro, o primirăm ca atare. Din fericire, „Vulturul” nu dezbrăca niciodată de trei ori aceeași femeie, să fi fost ea zâna frumuseții.

Așa că, după o nouă și scurtă criză de căpială, care dădu peste Steluțele noastre, reintrarăm în viața de mai înainte, păstrându-le, de data aceasta, cu mare greutate.

Dealtminteri, nici nu prea aveam vreme de zbenguială. Camerele, închiriate cu trei luni înainte, începeau să se populeze pentru luna iunie – o cură de băi nețiinând decât douăzeci și cinci de zile, ceea ce însemna că hotelul își reîmprospăta clientela cam de trei-patru ori în răstimpul 15 mai–15 septembrie.

Cu ocazia aceasta, avusei prilejul să privesc deaproape nenumărate familii bogate. După câte am văzut, pot să spun că, oricare ar fi starea noastră socială, rămânem aceiași, cel puțin în ceea ce privește ușurințele omenești, mândriile și pasiunile noastre. Și

mărturisesc, am iubit această lume și i-am împărtășit suferințele, pentru că am putut s-o văd fără mască.

Am întâlnit bățoși capi de familie, care-și trimeteau odrasla să se culce aproape nemâncată, fiindcă a vorbit „necuviincios” la masă; i-am văzut cerând slugilor să le vorbească la persoana a treia sau trimițând după spălătoreasă, ca să spele din nou toată rufăria adusă, pe simplul motiv că între două cămăși de mătase găsiseră o blestemată de ploșniță; și apoi mi-a fost dat să văd pe aceiași indivizi, întorcându-se acasă beți morți, dând buzna în odaia vreunei servitoare, tăbărând pe ea și băgându-și nasul până la urechi, acolo unde noi ne apropiam cu teamă sexul neîngrijit. Se întâmpla, câteodată, când nu aveau noroc la cărți, să se împrumute de la noi cu câte o hârtie de-o sută de lei și să uite să ni-o mai înapoieze, în schimb, ne ofereau o sută de ocazii, pe zi, când îi jupuiam fără milă.

Cât despre blândele și nobilele lor neveste, conștiente sau nu de viciile bărbaților, erau după același calapod. Își înșelau bărbații, cu mare fereală și pasiune. Și am cunoscut destule, ale căror mângâieri m-au făcut să binecuvântez meseria de portar de casă mare.

Ah! eu nu spun că mi-erau credincioase, dimpotrivă, făceam pe dracul în patru, ca să se distreze la adăpost de orice surpriză neplăcută, atunci când le vedeam lâncezind de dorul de-a fi strivite în brațele „Vulturului” nostru – prea căutat și niciodată liber ca să satisfacă toate cererile; fie de-a îmbrățișa ele însile vreun prichindel de ofițer, care le întărâta prin aerul său afemeiat. Pentru primul caz era ușor. Suflam un cuvânt doctorului. Acesta ochea pe „bolnavă”, se folosea de-un moment propice ca s-o prindă singură, îi săruta mâna și-i spunea cu accentul cel mai părintesc și mai profesional din lume:

— Nu-mi place cum arăți, scumpă doamnă. Binevoiești să vii la consultație într-una din zile?

Și-n ziua hotărâtă, zdrang! zăvorul.

— Dezbracă-te, doamnă!

A doua zi venea să mă întrebe:

— Cine e la rând?

Cu „Vulturul” era plăcut. Fiecare femeie putea să-și înșele bărbatul, oricât supravegheată ar fi fost, pentru că doctorul e tot doctor: îți dezbracă nevasta, cum vrea și când vrea, la el acasă.

Dar, cum dracul s-o întorci, când era vorba de vreun ofițeraș? În stațiunea asta, mare cât o batistă de buzunar, trei zile de dragoste puțin mai îndrăcită, era de-ajuns ca toată lumea să te știe și să te spună bărbatului, care, de cele mai multe ori, era reținut de afaceri în oraș și nu venea să-și îmbrățișeze familia decât de sâmbătă seara până luni dimineața. Și unde să te cari cu dragostea? La el? La tine? La Brăila, într-un hotel sau la vreo casă de întâlniri? Nu, nu! Așa ceva făceau numai femeile de jos. Pe când tu…

Tu, atunci, ieșeai din încurcătură, grație sfaturilor unui prieten credincios și înțelegător, cum e spre pildă portarul, cel care știe și înțelege totul, pentru că altfel s-ar duce pe copcă. Și el te învață că „salvarea” e chiar în mâinile dumitale, și într-ale lui, bineînțeles, într-o oarecare măsură.

„Hotelul Bobescu” avea treizeci de camere pentru locatari și cincisprezece atenanse pentru slugile care-și întovărășeau stăpânii aici. Aceste dependințe, spoite curat cu var, se înșiruiau în curte, ca niște haine pe o frânghie, fiecare separate, cu ușa, fereastra și cheia ei. Înăuntru, un pătuc, o masă, un scaun. Curățenie. Trebuie să spun că aceste odăițe fuseseră la început primul adăpost, mai ca lumea, pus la îndemâna bolnavilor pravoslavnici, care pe vremea aceea se culcau sub cerul liber, în jurul Lacului minunat. Mai târziu, hotelul le-a înlocuit și Bobeștii au făcut averi. Acum erau socotite ca odăi de servitori. Dar erau mai mult decât avea nevoie o biată slugă.

Mai mult, chiar și pentru o doamnă din lumea mare, care-și petrecea aci un ceas de dragoste vinovată, în brațele iubitului de ocazie. N-avea decât să-și trimită „bona” să ia puțin aer curat prin Parc, la o ora din noapte, când însăși servitoarele iubesc, plătindu-și fericirea cu atâtea necazuri pe urmă. Și în vreme ce muzica militară îți trimetea ultimele unde de melodii zgomotoase, grătarele restaurantelor îți gâdilau nasul cu fumul ultimelor fripturi, iar trecătorii întârziați se reîntorceau la hotel, scârțâind sub pași nisipul curții – tu, nevastă iubită sau nu, gustai din adâncul făpturii acea dragoste „divină”, numai pentru că era furată.

Și dacă uneori se întâmpla să uiți că ora a trecut, un șuierat încet, în tăcerea nopții, te înștiința că prietenul tău, portarul, găsește că e destul atâta și că e cuminte să te duci acasă, unde, uneori, ai să-ți găsești bărbatul dormind.

Da! fiindcă hotelul a cunoscut și nebunia asta: o descreierată care se strecura din pat, în timp ce bărbatul ei sforăia și alerga bezmetică la întâlnire; dar scandalul izbucni pe neașteptate.

În majoritatea cazurilor, bărbații nu-și întovărășeau femeile, decât dacă erau și ei bolnavi, și atunci numai în luna august, când erau în concediu, în vreme ce femeile căutau să fugă din oraș, cum se închideau școlile: cu copiii se duceau la munte sau la mare, cu socrii reumatici la Lacul Sărat, cu bărbatul, care trebuia să-și caute ficatul, la Căciulata. Așa că femeile cu dare de mână erau mereu pretutindeni, din mai până în octombrie, ca să nu mai amintim amănuntul că vacanțele lor încep de când se nasc și se isprăvesc când mor.

La noi în hotel se afla, cam pe la 15 august, o femeie care-și înșela bărbatul pe când el dormea și o alta care și-l înșela în timp ce el juca la Cazino. Amândouă familiile erau prietene. Cei doi bărbați fiind directori la minister. Amanții femeilor erau ofițeri, iar „cuibul”

dragostei, camera bonei. Și Dumnezeu a socotit drept, că trebuie pedepsite amândouă, în același timp.

Numele primei perechi era Niculescu; al celei de-a doua, Dimitriu. Nu prea mă sinchiseam de supravegherea domnului Niculescu, fiindcă era un om potolit și iubea somnul. Celălalt, în schimb, mă ținea într-o încordare fără răgaz, deoarece era gelos și își bănuia nevasta.

Desigur, organizasem un serviciu de spionaj care-i stricase toate socotelile. Mai mulți ștrengari, care erau „băieții” mei, ședeau în puncte strategice pe întreg drumul care ducea de la Cazino la hotel. Cum era zărit c-a ieșit, pe neașteptate, de la joc, adică la o oră „nepotrivită”, eram înștiințat, înainte de-a face zece pași. Și la sosirea lui, nevastă-sa îl aștepta și putea să jure, vorba proverbului, „că nici usturoi n-am mâncat și nici gura nu-mi pute”.

Dar, spuneam mai sus că Dumnezeu e mai tare decât noi. Și El ne luă pe neașteptate, ca să ne pedepsească pe toți, lungindu-și mâna, mai departe de cum aș fi crezut vreodată.

Într-o noapte se prăbuși din tavan ca două lopeți de ipsos, care căzură în capul somnorosului Niculescu. Acesta, desigur, deșteptându-se, constată două lucruri neplăcute: că patul său era plin de moloz și că nevastă-sa nu era alături. Om cumsecade, nu făcu nicio gălăgie, dar, cum era și natural, mă chemă pe mine, supraveghetorul de noapte, care mă transformasem într-o imensă ureche ațintită spre Cazino.

Nimeni să mă înlocuiască. Mihail dormea. Mă gândii o clipă, cu capul între mâini, și apoi mă hotărâi să mă duc să bat la ușa celor două paceaure, înștiințând pe una că mă chema bărbatu-său, iar pe cealaltă că n-o mai păzesc.

Prea târziu, Niculescu și stăpânul meu, amândoi în cămăși de noapte, discutau liniștit în capul scării și mă așteptau. Mi-a fost cu neputință să mai trec prin curte și

să înștiințez pe cele două femei. Le lăsai în plata Domnului.

Deodată, ceva de necrezut. Dimitriu pică, valvârtej, în timp ce făceam patul celuilalt încornorat. Își căută nevasta și negăsind-o, alergă în mijlocul curții s-o strige. Din balcon, Niculescu și Bobescu luau aer la lumina lunii. Îl întrebară:

— Ce s-a întâmplat acolo?

— Pe dracu'! Suntem amândoi niște încornorați, răspunse celălalt lui Niculescu.

— Se prea poate. Și nevastă-mea a dispărut.

— Ah! Cu siguranță că s-au zăvorât într-una din cocioabele astea. Dar ai să vezi tu cum le scot de-acolo.

Și strigă puternic, pentru a treia oară:

— Silvia! Ieși sau dau foc coșmeliilor ăstora!

Imediat, bănuii că știa precis totul. Un minut de liniște ne strivi pe toți, cu greutatea și mirosul său de praf de pușcă. Bobescu înlemnise. Dimitriu scoase ceva din buzunar, îl înveli într-un jurnal, puse pachetul lângă o odăiță și-i dădu foc. Apoi se așeză sub balconul în care ședeau prietenul său și stăpânul meu.

Crezurăm că glumește. Ziarul ardea încet.

— Ce vrei să faci? întrebă Niculescu. Tu știi bine că Silvia dacă e acolo, așa cum spui, n-o să se sperie de niște hârtii care ard; și nici n-ai să poți să dai buzna în odăițele alea, unde nu dorm decât servitoarele…

Într-adevăr, doar vreo câteva odăițe erau ocupate de drumeți în trecere.

— O știu mai bine ca tine, răspunse Dimitriu. Dar, ia ascultă!…

Așteptarăm o nimica toată și o înspăimântătoare bubuitură, urmată de-o flacără uriașă, zgudui aerul, sfărâmând pavajul curții în partea aceea.

— E nebun, de-a binelea! gemu domnul Bobescu, în mijlocul gălăgiei, a călătorilor și a slugilor, care alergau înnebuniți, în cămăși, de colo până colo.

Și începu să-și strige nevasta:

— Josefino! Josefino!

Dar Josefina se afla, chiar și ea într-una din acele odăițe, mai precis la… Mihail. Și ieși, odată cu cele două adultere, care o tuliră acoperindu-și fața cu mâinile.

Patronul făcu o mutră, care aduse o fărâmă de veselie în nenorocirea generală. Dimitriu, trăgându-și prietenul către camerele de unde le ieșiseră nevestele, îi zise:

— Ai văzut, mă, Alecule! Am tras într-un iepure și au căzut trei. Hai acum să le dăm bună seara crailor ălora…

— Fugi, mă! N-avem nici măcar o armă! se văicărea celălalt.

Cei doi locotenenți apărură în curte. Dimitriu, cu mâinile la spate, îi cercetă cu de-amănuntul, de-aproape, apoi:

— Treacă și asta! Sunteți liberi, domnilor…

Și conchise, ca pentru el însuși, cu proverbul:

— „Cățeaua până nu ridică coada, niciun câine nu se apropie de ea”. Nu e deci vina voastră.

„Nici nu încape îndoială, gândii eu. Vinovat e tavanul”.

A doua zi dimineața, familiile celor doi directori de minister părăsiră stațiunea, cu primul tren. Nici nu se putea altfel, deoarece scandalul pusese în picioare nu numai Lacul Sărat, ci chiar Brăila. Ziarele de atunci, din respect pentru „eroi”, vorbeau pe ocolite, nedând decât inițialele numelor.

Treaba cea mai grea rămăsese între noi și stăpân. Bobescu ceru Josefinei alungarea mea și a lui Mihail. Firește, Josefina știu să-l convingă că nu era prima dată când se ducea la Mihail, la miezul nopții, înainte de-a se culca, fiindcă Bobescu adormind de vreme, ea rămânea să vegheze până mai târziu, fiind nevoită să dea șefului personalului lămuriri pentru a doua zi, când se ducea la gară să primească clienții de la trenul de șase dimineața.

Era purul adevăr, dar babalâcul pretexta că gurile rele habar n-au de acest amănunt profesional și că singurul mijloc să le amuțească nu era decât concedierea celor doi portari. Josefina nu se dădu bătută. Ne apără ca o tigroaică, se certă cu bărbatul ei prin toate colțurile hotelului, o săptămână întreagă. În cele din urmă, birui. Nu credeam că o să mai fim puși la poartă.

Și totuși, lupta își urmă cursul. Bobescu nu scăpa nicio ocazie să ne facă viața de nesuferit. Arțăgos, de la primul „bună dimineața” până la „noapte bună” de la culcare, ne hărțuia, atât pe mine cât și pe Mihail, cu intenția vădită de-a ne scoate din sărite. De ce? Ca să plecăm! Dar toată lumea nu mai avea de stat decât două săptămâni, fiindcă sezonul se apropiase de sfârșit. Și apoi, nu puteam să plecăm numaidecât, lipsindu-ne de bacșișul ce ni se cuvenea de la cele douăzeci de familii care mai rămăseseră și pe care încă le serveam. Aveam de încasat o sumă frumușică.

Îngrijorat că socotelile amenință să se strice iarăși, Mihail mă rugă să fiu conștiincios cu îndatoririle mele și să rabd toate toanele bătrânului.

— Se vede cât de colo că vrea cu orice preț să pierdem, pe de o parte, frumoasele bacșișuri, iar pe de-alta să poată spune oricui c-am fost dați afară. Ei bine, nu! Să fim cu ochii în patru și să ascultăm ce ne îndeamnă înțelepciunea orientală, în cazuri de-astea: „Fii cu inima largă și păzește-ți bine dindărătul”. Adică: înghite și taci!

Bietul Mihail! Îl iubeam în clipa aceea mai mult ca oricând, iertându-i răstălmăcirile pe care și le da propriei sale conștiințe, de când tuberculoza îl rodea, hrănindu-l cu himere nu prea demne de un om ca el. Și pe bună dreptate! Nu era oare o durere să vezi această ființă nobilă prin suflet și strămoși, această inteligență sclipitoare, caracter ales, această făptură delicată născută în bogății, silită de boală și mizerie să cugete ca

cel din urmă slugoi și să făurească planuri ambițioase, proprii numai unui pește obișnuit cu afacerile necinstite?

Înapoia acelei măști de portar cumsecade și îndatoritor pe care o purta, citeam toată amărăciunea pe care viața a putut s-o îngrămădească într-o inimă dumnezeiește făcută, sortită să fie departe de orice greșeală și incapabilă să facă vreun rău cuiva. Își părăsise părinții, din dispreț față de ticăloșia vieții lor, se lipsise de averi și onoruri, primind, la douăzeci de ani, ca și prințul din poveste, să-și câștige pâinea cu sudoarea frunții.

În hotelul acestor Bobești, hrăpăreți și zgârciți, unde portarul-șef muncea la cot cu toată lumea, Mihail se impusese prin delicatețea felului său de-a fi și, fără s-o ceară, fu scutit de toate corvezile obositoare.

Datorită căror ciudățenii sufletești, prefera acest om să bată la ușile atâtor nesimțitori înstăriți și să râvnească, cu prețul oricăror jigniri și umilințe, o probabilă situație materială înfloritoare, când n-ar fi trebuit decât să ridice degetul, să-și ceară iertare și numaidecât s-ar fi trezit în mijlocul bunurilor și onorurilor în care se născuse? Nu mi-o mărturisise niciodată, dar nici eu nu-l descoseam. Așa ne înțelesesem și mă țineam de cuvânt.

Într-o noapte, însă, pe când vegheam în „cabină”, stăpânit puternic de sentimentul dureroasei sale singurătăți, intrai în camera lui cufundată în întuneric.

Plângea. Nu-l vedeam, nu-l auzeam, dar atunci când iubești, e de prisos să vezi și să auzi. Știam, chiar, că Mihail nu plângea de florile mărului și de îndată ce întunericul îmi izbi fața, simții în gură și în nări căldura, gustul și mirosul lacrimilor sale.

Tăceam chitic, așezat într-un colț pe scaunul cu hainele lui. Tăcerea n-avea nimic apăsător, iar prezența mea părea că nu-l contrariază decât pe jumătate sau deloc, îi spusei cu blândețe:

— Preferi, deci, să plângi singur?!

Îmi răspunse, fără glas, într-un suspin:

— Da…

Și târziu de tot, după ce ne lămurirăm cam ce ne-ar putea supăra vreodată, vorba lui înăbușită, dar decisă, îmi adeveri ceea ce simțisem de la început:

— Ai făcut bine c-ai venit.

Aprinse o țigare. Făcui la fel. Apoi continuă:

— Știu ce nu poți înțelege. Și pe bună dreptate. Dacă cineva mă judecă, fără să mă adâncească, puțin îmi pasă dacă îmi dă sau nu dezlegare. Poate că tu, uneori, ai prefera să mă vezi mai bine mort decât în halul ăsta. Ai de ce! Odinioară m-aș fi sinucis pentru mai puțin. Dar de la acest „odinioară” și până azi am putut să verific, în timp ce îmi curățăm păduchii, atâtea adevăruri spirituale. Între altele, iată unul: odinioară trăiam pentru cinste; astăzi, pentru pâine. Odinioară viața nu mă costa nimic; azi mă costă ochii din cap. Pe atunci nu știam că viața se plătește așa de greu și poate de aceea eram gata oricând să spăl cu sângele meu orice insultă. Dar dacă nu te plictisesc, putem vorbi mai deschis. Ascultă! Părinții mei, niște nobili ruso-tătari, țineau la cinste mai mult decât la viață. Cât le era de scumpă, am putut să-mi dau seama într-o zi, când unul dintre fermierii noștri își călcă angajamentele. Tatăl meu îl bătu până la sânge, îi luă bunurile și-l zvârli, cu femeie și copii, pe drumuri. „Acum e un om fără onoare!” spunea satisfăcut taică-meu. Nu, nu! Nu onoarea îi lipsea nenorocitului, ci avutul pe care i-l luase tata. Pentru că în afară de onoare tatăl meu îi smulsese până și cămașa, silindu-l să semneze contracte în favoarea proprietarului, iar toate riscurile pe spinarea fermierului!… În aceste condițiuni poți trăi ușor pentru onoare.

Mă gândesc să-i spun Josefinei: „Viața ta este un chin cu ramolitul ăsta. La rându-mi, n-am ce să mănânc. Ei bine! hai să facem un schimb necuviincios. Tu să-mi

asiguri o pâine, iar eu să-ți dau o parte din fericirea care-ți lipsește!”

Și acum, spune-mi Adriene: nu crezi că târgul pe care-l propun Josefinei este mai omenesc decât acela pe care tatăl meu l-a impus fermierilor lui?

— Da! mult mai omenesc.

— Poate fi el câtuși de puțin onorabil?

— Cred că da.

— Bun, mi-ajunge. Du-te și te culcă!

Vara se prelungea plăcută. Începutul lui septembrie era cald ca în august. Asta înlesnea bolnavilor întârziați să se curarisească în toată voia, fără să le fie teamă c-ar putea lua o pneumonie, ieșind din baie.

Pe de altă pare, afacerile încetinindu-și mersul, viața în hotelul nostru deveni din ce în ce mai calmă. Timp de trei luni alergasem ca niște iepuri, la sunetul soneriei, mereu hăituiți de stăpâni. Acum, fiecare putea să respire în voie, să-și pipăie picioarele betegite, să-și numere economiile și, dacă inima îi da brânci, chiar să-și caute distracții.

Oriunde întorceai ochii, găseai ceva care să te cucerească. Băieții însă, în mare parte, nu se omorau decât pentru o singură pasiune: jocul de cărți. Cum suna ora stingerii, îi vedeai răsărind de peste tot, îndreptându-se spre cafenele, unde „stossul” făcea prăpăd. Acolo, în odăi împuțite, la lumina a două lumânări de spermanțet, care luminau destul de bine, dar fără niciun folos, mâinile trișorului, ciorchine de oameni palizi își petreceau nopțile până la ziuă. În câteva săptămâni și uneori în câteva zile, banii atât de greu agonisiți de-a lungul lunilor de chinuri și răbdare erau înghițiți de neșansă sau caniotă. Adesea mergeau la „stoss” până și economiile femeilor, care se lăsau jefuite de brutele lor de „tovarăși”.

Nimic nu mă înspăimântă mai mult decât înfățișarea acestor creaturi mizerabile: rătăcitoare ca niște fantome

și secătuite de orice speranță, ochii lor n-aveau în față decât viscolul iernii, care îi surprindea dezbrăcați de tot ceea ce avuseseră în primăvară. Civilizația nu va fi decât o simplă vorbă, atâta vreme cât legile ei nu vor socoti jocurile „de noroc” drept crime de drept comun și nu le vor pedepsi cu ani de muncă silnică.

În ceea ce ne privea, eu și cu Mihail trăiam zile din ce în ce mai liniștite, grație unei întâmplări caraghioase, care înfundă gura cumetrelor despre „Hotelul Bobescu”, dându-le alte noutăți în stare să le satisfacă nevoia de-a bârfi întotdeauna pe cineva.

Se afla în stațiune o făptură ciudată, tânără, cu aere de servitoare stilată, care niciodată n-avea stăpân și nimeni nu putea spune unde locuiește și cu ce trăiește. În schimb, oricine putea s-o vadă, la orice oră din zi și din noapte, întinzându-se cu toate haimanalele Lacului, începând cu cei de la muzica militară. Nimeni nu se putea lăuda c-o avusese. Dimpotrivă, toți amanții ei de-o zi sau de-o săptămână erau furioși din cauza înfrângerilor. Nu permitea nimic mai mult decât o sărutare pe obraz sau o mângâiere la „suprafață”.

Cuviincios îmbrăcată, bine făcută, fără să fie frumoasă, își lua mesele la restaurant, mereu singură și nu făcea mofturi dacă i se adresa cineva, blond sau brun; din contră. Îl oprea și-l ruga să-i țină de urât în obișnuitele ei plimbări, prelungite. Adesea, o lua razna prin pădure și câmp, până după miezul nopții, fără să-i fie teamă că o să dea de dracul. Dar într-o bună zi i se pregăti o boroboață și nenorocita căzu în capcană.

Niște lăptari de la țară o găsiră într-o dimineață, în zori, la marginea pădurii, leșinată, cu hainele sfâșiate, aproape goală, violată și plină de sânge. Venindu-și în fire la spital, povesti cum vreo douăzeci de derbedei de la fanfară își bătuseră joc de ea, unul după altul.

Și fusese virgină.

Înainte de pățanie era poreclită „pui de lele”, vorbindu-se de către unii pe socoteala ei că ar fi o

dezmățată, iar de alții c-ar face pe sfânta. După monstruosul viol și-a păstrat porecla de „pui de lele”, toată lumea fiind de părerea „că pățania a fost un bine pentru ea, deoarece îi va ajuta pe viitor să cunoască viața”.

Am văzut-o în ziua când părăsea spitalul. Nenorocita călca cu pași mărunți, sprijinindu-se în două bastoane.

În clipa aceea, o parte din credința mea în umanitate se prăbuși la pământ, ca vitraliul frumos al unei catedrale.

Nu mai aveam decât o săptămână până la 15 septembrie, data închiderii stațiunii și ziua dezrobirii tuturor acelor pentru care șomajul cel mai crâncen este preferabil ocupației bănoase, al cărei beneficiu „trebuie” să meargă la „stoss” sau la băutură, din cauza „sorţii omului sărac”.

Soarta era capul tuturor răutăților. Desigur, nu pentru cazul nostru, pentru că mie și lui Mihail ne displăceau aceste două vicii, proprii numai degeneraților din toate straturile sociale. Cu totul altele erau pacostele sorţii noastre. Aleanul în primul rând. Un alean prietenos, totuși violent. Ne era drag și-l iubeam... Lui îi datoram acele zboruri, costisitoare firește, dar care ne curățau sufletele de mocirla zilnică în care ne bălăceam, fără să aibă cineva vreo vină. Da! În definitiv, pe cine puteam trage la răspundere de neputința de-a ne adapta la viața obișnuită?... Societatea burgheză? Dar această societate nici nu intra în socotelile noastre. Liber robilor din uzine și câmpii să urle împotriva nedreptăților capitaliștilor și să pună mâna pe aceste bunuri pământene; noi însă nu voiam să fim nici stăpâni, nici slugi. Dacă ar fi fost altfel, Mihail n-ar fi fugit niciodată de la ai săi; iar eu n-aveam decât să mă astâmpăr o bucată de vreme, pentru ca mai apoi să mă instalez într-o situație de-a gata.

Mama mea, pe drept cuvânt, mă momea cu o viață dintre cele mai atrăgătoare, din toate punctele de vedere: o fată frumoasă, singura moștenitoare la părinți, care erau niște țărani chiaburi ce mă voiau, în gura mare, dându-mi totul: pământuri, vite, moară cu aburi și altă moară. Nu cereau decât trei lucruri: un băiat fără apucături rele, care să nu fie risipitor cu averea lor și să știe să conducă cu mâini de stăpân afacerile, femeia și alegerile, unde trebuia scos mereu candidatul partidului. Bătrânul punea mâna în foc, că eu eram omul de care avea nevoie. Și mama mea, în genunchi, mă ruga să primesc. Ea nu voia să recunoască, că aveam vicii și mai ales unul puternic, care mă făcea să fug de toate averile și morile de pe pământ.

Ah! această neînțelegere de totdeauna îmi otrăvea viața și-mi omora, cu încetul, pe buna mea mamă. Ea privea cu ochii plini de lacrimi, cum toți vlăjganii de vârsta mea se duceau unul după altul la „casa” lor. Mai pe aproape sau pe departe, mă ținea la curent cu însurătorile prietenilor mei din copilărie, fără să uite vreunul. După Petre, iată rândul lui Pavel! Și în anul următor, amândoi tați! Pe când ea, sărmana, nu-l avea decât pe Adrian, care nu voia nici să se însoare nici să fie tată, ca să fericească pe cea mai bună dintre mame. Nu-l avea decât pe el care o tulea deseori de-acasă și cutreiera pământul, fără țel și fără căpătâi, ca un blestemat. Și inima ei strângea necaz după necaz, se îmbătrânea, văzând cu ochii, apropiindu-se de mormânt.

„Du-te… Du-te într-una «peste nouă mări și țări», se tânguia ea. Într-o zi, când ai să te reîntorci, ai să găsești un mușuroi de pământ pe care o să ți-l arate vecinii.”

Aceste cuvinte, pe care mama le rostea cu o resemnare înlăcrimată, îmi înghețau inima. Gândul că o soartă haină ar putea să rezerve mamei mele acesta nespusă durere de-a muri singură, fără să poată ține la piept mâna fiului ei, mă îndemna să mă omor. Da, dacă se va întâmpla, cândva, mă voi sinucide!

Cu sufletul îngrozit priveam fața ei dragă, năpădită de zbârcituri, scumpele ei mâini osoase care mă crescuseră, mă aruncam asupră-i și o îmbrățișam cu putere. Apoi:

— Lasă astea, mamă… N-ai să mori, cum spui, fiindcă aș fi în stare „să dau cu barda în Dumnezeu”. Vom muri împreună, ţi-o jur, fiindcă nu pot să trăiesc fără tine. Dar mai întâi vreau să șterg din ochii tăi toate necazurile care te rod acum și am s-o fac în clipa când voi fi un scriitor.

— Ce e aia, scriitor?

— Un om, care scrie romane frumoase și pe care toată lumea îl iubește.

— Și la ce-i folosește asta?

— Câteodată câștigă foarte mulți bani.

— Hm! Tu vrei, deci, să fii un scriitor și, până una, alta, ești om de serviciu la un hotel! Asta nu s-a întâmplat niciodată în neamul nostru. E drept, suntem țărani săraci lipiți pământului, eu, spălătoreasă… Dar om de servici la hotel! Mi-e rușine să scot capul în lume. Ceea ce faci prin alte țări, nimeni nu știe. Poți să fii și căcănar. Aici, însă, nu, nu! Și dacă ai să reîncepi, îmi iau lumea în cap!

Era veșnicul ei cântec, pe care-l știam pe de rost. Cu o singură variantă: rugămințile ca să mă însor. Amândouă nu aveau asupra sufletului meu decât un singur efect: să mă întărâte la culme și să mă silească să-mi iau valea, repede-repede, orice s-ar fi fi întâmplat.

Nici de data aceasta nu făcui excepție. Mă săturasem până în gât. Nu mai mă puteam stăpâni. Știam că fiece nouă întâlnire cu mama nu reușea decât să mărească prăpastia dintre noi; și pentru nimic în lume nu voiam să urăsc ființa pe care o iubeam mai mult ca orice, cu toate că nu puteam să-i fiu pe plac. Dar, cum mă depărtam de ea, dispărea încordarea dintre noi, dragostea învingea piedicile și ni se făcea dor unul de celălalt. Trebuia deci să plec.

Mihail îmi ceru să am răbdare încă vreo două-trei săptămâni. Eram la sfârșitul lui septembrie, care promitea să fie cea mai minunată lună a anului: dimineți tare răcoroase; căldură plăcută în timpul zilei; apusuri de soare mărețe pe care le priveam de-a lungul miriștilor înmiresmate cu miros de fân cosit. În hotelul nostru mai rămăsese ocupate până la sfârșitul lunii încă douăsprezece camere, ceea ce ne bucura pe toți.

Dar două tragedii sângeroase, ultima înspăimântătoare, zgâlțâiră, una după alta, temeliile casei, golind-o în câteva zile și de clienți și de slugi.

Prima dramă, fără urmări grave, ba chiar cu amănunte caraghioase, fu cât pe-aci să coste viața doctorului Bastaky, Don Juanul brăilean care secase lacrimile atâtor femei. Una din ele vru să le răzbune pe toate, prin ea însăși.

Era o fată foarte distinsă și puțin cam trăsnită, care aparținea aristocrației militare. O chema domnișoara general Mârjan. Din cauza staturii înalte și-a privirii blajine, o poreclisem „girafa”, dar n-aveam dreptate; fiindcă, așa subțire și prăjină, era destul de grațioasă și felină, până în cele mai mici părți ale trupului.

Domnișoara general Mârjan se apropia, melancolic, spre treizeci de ani și părea să ascundă în tărtăcuța ei mândră idei de unul singur. O credeau mistică, prea cucernică, posacă și își scotea părinții din sărite, prin spiritul de exagerată libertate. Nu primea observații de la nimeni. Având o avere personală, îi fusese ușor să se dezrobească de epitropia părintească, zvârlind la coș toate perlele de ofițeri superiori, pe care tatăl său îi aducea în speranța unui măritiș.

Ce voia? Iubea pe doctorul Bastaky, de-acum zece ani, pe tăcute și cu inima curată. Dar doctorului nu-i ardea de însurătoare, iar neprihănirea îi dădea grețuri, ca și dulceața, bețivului.

Cu toate acestea, ținea la ea. În fiecare vară îi vedeai la Lac, plimbându-se și mâncând împreună. Ea venea adesea la el. Doctorul se ducea în vila ei, ca s-o asculte cum cânta la pian. Încolo, nimic altceva. Nimeni nu putea bârfi ceva. Ba, se șoptea chiar că „girafa” îl ducea pe doctor cu zăhărelul!

Totuși, ceva se petrecuse în anul acela. Acadeaua căzuse oare în pliscul „Vulturului”? Și da, și nu, după cum o să vedeți!

Într-o după-amiază din acel septembrie văratec, domnișoara general Mârjan trase cu pistolul, din pragul hotelului, două gloanțe, unul după altul, rănind grav pe doctor la umărul stâng.

Doctorul prăbușindu-se, într-un lac de sânge, nu se arăta prea îngrijat de rana sa. Nu se gândea decât la faima lui de cuceritor.

— O să vezi că nebuna m-a făcut de râs!

Chiar așa s-a și întâmplat. La poliție, domnișoara Mârjan declară mândră:

— Am vrut să-l ucid pe doctorul Bastaky, fiindcă m-a lăsat însărcinată, dar vă spun că nu m-am culcat niciodată cu el. Sunt încă fecioară!

Judecătorul căzu pe spate:

— Ah! cum vine asta? Explică-ne, te rog!

— Iată cum: am făcut câteva băi împreună, în baia mea, fiindcă îl socoteam ca pe logodnicul meu. Și, de pe urma acestor băi, am rămas însărcinată, din vina lui: mă tot mângâia și strângea în brațe, până ce se satisfăcea. Lucru fără nicio primejdie pentru mine, zicea el… Or, rezultatul, iată-l: voi fi mamă, fără…

— Fără să fi gustat plăcerea până la sfârșit! Ei bine, domnișoară, de minunea asta doctorul Bastaky nu poate fi tras la răspundere!

Temerea profetică, exprimată de victimă, declarația nemaiauzită a viitoarei mame-fecioară, cât și reflecțiile comisarului făcură, în douăzeci și patru de ore, de-o sută de ori ocolul stațiunii, bătând toba pretutindeni. Toate

familiile cumsecade, care aveau vreo fată mare, se cărăbăniră numaidecât, cu mâinile astupându-și urechile.

Ceilalți vizitatori îi urmară, chiar în săptămână aceea, și mai mâhniți.

Întotdeauna găzduia la hotelul nostru doamna Orbeanu cu soacră-sa, care era suferindă. Sosise de-o lună de la București. Doamna Orbeanu, după ce ținuse de urât în luna iulie bărbatului ei la Căciulata, acum făcea pe îngrijitoarea soacră-sei la Lacul Sărat. Dar totul era de ochii lumii și numai domnul Orbeanu o putea crede, pentru că, fiind ocupat cu afacerile, nu-și vedea nevasta decât de sâmbătă seara până duminică seară, ca atâți alți bărbați fericiți.

Doamna Orbeanu era o femeie de-o frumusețe cum rar se vede chiar în România, țara unde Dumnezeu a fost generos cu femeile frumoase, spre fericirea și nenorocirea bărbaților. Poate și-a femeilor, uneori. Fiindcă, de cele mai multe ori, ele nu se mulțumesc să guste în tăcere și cu măsură plăcerile vinovate, care pentru bărbatul încornorat sunt ca și când n-ar fi, de vreme ce nu le știe. Nu! această cumpătare femeia frumoasă o lasă numai pe seama bărbatului și păstrează pentru ea porțiile duble. Până într-o zi, când mâna Atotputernicului se abate asupra ei, strivind-o ca pe-o muscă.

Am văzut mânia dumnezeiască pogorându-se asupra frumoasei doamne Orbeanu, făcând-o piftie. Și m-am răzvrătit împotriva justiției divine.

Fiindcă domnul Orbeanu, deși bărbat minunat, nu era în realitate decât un morman de baligă moale. Toată lumea-i mânca nevasta din ochi, numai el nu. De ce dracu', bărbați ca ăsta or fi luând femei ca focul? E ca și cum orbii și-ar cumpăra tablouri fără seamăn! Și încă tablourilor prea puțin le pasă de cumpărători, pe când aceste statui perfecte și clocotitoare, cum sunt unele

femei, suferă grozav! „Cum? se întreabă ele, omului meu îi este același lucru, dacă sunt frumoasă și caldă sau urâtă și rece?!”

Și dacă bărbatul, într-adevăr, e nesimțitor, apoi femeia lui e liberă să se culce cu cine o apreciază.

Madam Orbeanu, pe care cunoscuții o strigau Elenuța, gândea ca și mine și se lăsa prețuită cu o frenezie care mă înspăimântă. Simțeai amețeală numai privind-o, dar-mi-te s-o iubești! Nu era adevărat că-și schimba amantul. Nu! Era mereu cu același, ceea ce înseamnă că femeia frumoasă poate rămâne credincioasă unui singur bărbat, dacă îl iubește. Felul de-a fi al Elenuței te impresiona: nu era zi, nici noapte, să n-o vezi zbughind, ca o căprioară, către camera amantului, la etajul întâi, de unde cobora un sfert de oră mai târziu, cu obrajii în flăcări, cu ochii, de-un albastru închis, scânteind o lumină care țipa toată recunoștința de care plesnea inima ei, de femeie căzută în păcat. Și ca să înlăture eventualele primejdii, Elenuța se întrecea, de ochii bărbatului, în tot răstimpul vizitelor duminicale, cu atenții de nevastă credincioasă, drăgăstoasă, devotată, care numai pentru el trăiește, dăruindu-i toate clipele acelei „scurte” zi de fericire. Aceeași îndatorire îi arăta, seara, la plecare, ducându-l la gară, suindu-se în trenul de București și mergând o stație împreună cu el.

Gestul ăsta i-a fost fatal.

Domnul Orbeanu nu prea avea nevoie de o asemenea probă de dragoste și n-o prețuia decât în măsura în care-i gâdila mândria. Își petrecea duminica, plictisindu-se între o mamă pe jumătate tâmpită, și o nevastă care-l copleșea cu mângâieri, la care el credea că are dreptul prin actul de căsătorie. Nu ieșea nicăieri, nu vedea pe nimeni. Singura-i plăcere era de-a se întinde pe un *chaise-longue*, așezat în balcon, la umbra frumoșilor tei, pe care-i privea visător. Ca o baligă moale!

În jurul acestei baligi, o femeie dintre cele mai râvnite juca o mică comedie de dragoste, păzindu-se să nu se

dea de gol. Apoi, la miezul nopții, lua loc, alături de el, în vagonul cu paturi al trenului de București, ceea ce îl făcea pe Orbeanu să se umfle de mândria că nicio altă femeie n-ar fi făcut așa ceva pentru bărbatul ei. După cincisprezece minute, trenul automotor se oprea la Silistraru, o haltă la cinci kilometri de Lacu-Sărat. Elenuța își mai îmbrățișa o dată bărbatul, cobora din vagon, se urca într-o căruță și alerga năprasnic spre singura ei dragoste, cu brațele pline de levănțică.

Ultima duminică o așteptarăm zadarnic, până la două noaptea. Făptura sa înaltă nu se zărea, ca de obicei, cocoțată în vârful carului cu fân, la spatele țăranului care mâna liniștit pe marea alee, cufundată în întuneric.

Abia spre ziuă, un jandarm ne înștiință, cu o față ca de mort:

— Madam Orbeanu a fost măcelărită la o barieră de cale ferată. Domnului Orbeanu i s-a comunicat pe drum și ne-a telefonat că s-ascundem nenorocirea față de coana-mare. Domnul va sosi mâine cu primul tren. Cadavrul nenorocitei se află la infirmeria Lacului, dar e de nerecunoscut. Și omul adăugă, cu privirea rătăcită: Când te gândești că țăranul și calul n-au pățit nimic! Numai partea dindărăt a căruței a fost sfărâmată de tren.

Hm! desigur. Atotputernicul n-avea nimic de răfuit cu bietul cal și țăran.

Pa la vreo șapte dimineața, îmi luai inima în dinți și plecai la infirmerie. Gardianul, un prieten, mă sfătui să n-o privesc:

— E ceva îngrozitor… Numai un braț i-a mai rămas intact.

— Lasă-mă să-l văd.

Eram singuri. Pe dușumeaua unei camere murdare, un morman acoperit cu un cearceaf plin de sânge. Gardianul ridică un colț al cearceafului; o mânuță albă, delicată, pe care o cunoșteam atât de bine, apăru palidă.

Îngenuncheai şi-o sărutai cu capul năuc și tâmplele bătându-mi să se spargă.

— Ai iubit-o, cândva? mă întrebă paznicul.

— Mult.

În clipa aceea sosi la fața locului Orbeanu și întreg Parchetul Brăilei. Mă retrasei spre ușă. Domnul Orbeanu, după față, nu prea părea nenorocit. Mai mult galben.

Puțin mai târziu, îl auzii îngânând, cu voce schimbată:

— Sărmană Elenuța! Dacă m-ai fi iubit mai puțin, nu ți s-ar fi întâmplat asta!

„Nătărăul dracului!” murmurai eu, îndepărtându-mă…

V
MOARTEA LUI MIHAIL

Mihail a murit și eu rătăcesc ca o umbră care și-a pierdut sufletul…

O, Mediterană! Nu te mai iubesc! Trei ani de-a rândul, el ți-a cerșit un mic culcuș, scăldat în soare. I l-ai refuzat, tu care ești așa de generoasă cu păduchii și cu năpârcile. El – ființa rară, a cărui prezență pe pământ e dintre acelea care justifică și îndreaptă greșelile Creațiunii – n-a putut să-și găsească un sărman colțișor sub soarele tău, pentru ca să-și dezmorțească oasele înlemnite de boală.

Uf!… Viața nu-i altceva decât o escrocherie divină.

Ne-am despărțit pentru totdeauna, într-una din zilele lunii august 1909, la Brăila. Mergea încovoiat, sprijinindu-se pe un baston. Obrazul lui pământiu transpira mereu broboane de sudoare grasă. Tusea, expectorația abundentă, îi curmau răsuflarea. Totuși, ținea să-mi vorbească destul de des, dar nu putea s-o facă decât stând jos.

Îl ascultam, îngrozit, nevoind să cred ochilor și urechilor mele. Mihail pleca… Mihail murea… Ce mă mai putea face să continui a dori viața?

Cred că și disperarea asta e tot o minciună! Îmi dau seama astăzi, când, după patru ani, continui totuși să trăiesc și să sper mereu că voi primi vești de la prietenul meu. Ori, el mi-a spus-o răspicat, la plecarea vaporului spre Odesa: „Să știi, dacă o să întâmpinăm furtuni, daca va trebui să sufăr prea mult, am să m-arunc în mare – și numai în cazul acesta tu n-ai să mai primești, niciodată, nimic de la mine. Altfel, am să-ți scriu de îndată ce sosesc la Odesa, apoi de prin toate orașele mai de seamă care sunt semănate în drumul meu până la Kazan”.

Mi-a spus cuvintele astea în 1909. Acum suntem în 1913. Și eu aștept mereu acea primă scrisoare din Odesa. Deci, oasele celui mai mare dintre prietenii mei, se odihnesc în fundul Mării Negre!

Mi se mai întâmplă și acum, de mai multe ori pe zi, mergând singur pe stradă, să mă întorc brusc și să privesc la stânga mea: în partea asta obișnuia să stea Mihail, întotdeauna. În partea asta l-am simțit, timp de șase ani. Chiar în vremea acelor scurte „vacanțe prietenești” – cum numeam noi bosumflările noastre sau despărțirile de-o lună sau două – sufletul lui era veșnic prezent la stânga mea. Atât de prezent, încât nu încetam de-a avea lungi convorbiri împreună.

Căci, niciodată, certurile noastre n-au putut să ne facă să uităm cât eram de legați unul de celălalt. Legați… Aici noțiunile *dragoste, prietenie* sunt neputincioase ca să lămurească legătura sufletelor noastre. Acesta era un fel al nostru de-a trăi. Putusem să ne încredințăm, de-a lungul anilor, că nimănui nu eram de folos și nimeni nu ne era, în măsura în care ne simțeam noi, unul celuilalt.

Constatam, în jurul nostru, că oamenii se iubesc și pot înceta de-a se mai iubi. Alții se despărțeau, uneori, tot iubindu-se; cele mai adesea, din cauza unei neveste gâlcevitoare. Dar, într-un caz ca și în celălalt, nepăsarea, uitarea, chiar – după un timp oarecare – acopereau cu lințoliul lor ochii care se iubiseră altădată.

O! deșertăciunea iubirii, tu nu ești nimic altceva decât deșertăciune! Slavă Creatorului: inima mea a cunoscut inima lui Mihail, a cunoscut iubirea care strivește și înlătură totul, și triumfă pe deasupra întregii necurății, a noroiului din care suntem făcuți. Triumfă, vai, asudând cu broboane de ulei sfânt, ca fața lui Mihail, în ziua despărțirii noastre!

Îmi dădeam seama de această biruință, mai ales în vremea încercărilor la care ne supuneau certurile noastre, urmate de câte o despărțire. Acestea au fost

epocile când ne-am iubit mai mult; adică fără umbră, într-o înțelegere deplină. Sufletele noastre, însângerate, se căutau atunci și se regăseau, cu ușurința cu care rândunelele își regăsesc cuibul. Simțeam inima lui Mihail zvâcnind la stânga mea. El o simțea, pe-a mea, la dreapta lui. Niciun fel de răgaz între forțele nemuritoare!

Ce puteau, oare, să spună sufletele noastre, în aceste convorbiri tăcute? Nimicuri… Numai prostii!… Sunt astăzi un om care se apropie de treizeci de ani, am vagabondat, timp de șase ani, în lungul și-n latul Mediteranei, am citit mult, am văzut mult, am simțit mult și-mi dau perfect seama că, dacă e adevărat că știința lui Mihail mă subjuga totdeauna, că ideile și convingerile lui mi le însușeam adesea – nu era totuși latura asta a individualității lui, aceea care ar fi putut să îndreptățească dragostea mea unică, pentru el – după cum, la rându-i, mă iubea cu aceeași putere, dar nu pentru cine știe ce însușiri reale, puternice, nestrămutate.

Nu! Eram plini de contraziceri. La început, eu mai mult decât el. Apoi, când tuberculoza și frica de moarte i-au întunecat conștiința – împingându-l să-și caute scăparea, când lângă alcovul patroanei sale octogenare din Cairo, evreica multimilionară și catolică, ce era să-l convertească la catolicism, când lângă călugărul de la Sfântu-Munte și chiar în brațele hotelăresei de la Lacul Sărat, a trebuit să lupt mult cu mine însumi, ca să înlătur urâțenia care-i cotropea frumoasa figură și să-l păstrez, neatins, în sufletul meu.

În momentele acelea mi-aminteam de sluga „păduchioasă” care citea pe *Jack*, în original, în murdara plăcintărie a bunului Kir Nicola. Mă gândeam la lungul său martiriu, de tânăr nobil, rătăcitor voluntar, supunându-se tuturor muncilor silnice pentru o bucată de pâine. Mai aruncam în talgerul balanței acel cult al Frumosului și al Binelui, pe care Mihail îl profesa, în

ciuda odioasei sale mizerii trupești, acel cult care întărea propria-mi credință și mă salvă din ghearele disperării, într-o vreme a adolescenței mele, când – de la maică-mea până la ultima cumătră bețivană – toată mahalaua se unise împotriva mea, ca să mă declare nebun.

Am contopit atunci la un loc, destinele noastre.

Iată totul. Sufletele noastre n-aveau să-și spună mare lucru. Îmi închipui că în eternitate armonia provine din tăcerea absolută. Cuvântul pare să fie o pedeapsă, pe care Dumnezeu a aplicat-o singurului animal încrezut de pe pământ.

Nu convorbirea era motorul care hrănea cu dragoste prietenia dintre mine și Mihail, ba chiar nici *prezența noastră materială*, ci numai faptul că ființam unul în sufletul celuilalt. O înțelegere desăvârșită se crease, probabil, între noi – cine știe în ce moment al vieții noastre comune. Poate chiar în clipa când ne-am încrucișat privirile pentru întâia oară. De-atunci, vorbirea ne-a rănit și îndepărtat, adesea. Tăcerea, niciodată. Căci convorbirile noastre obișnuite nu difereau ca atmosferă de cele ale muritorilor, pentru că depuneam aceeași bunăvoință și doza de mândrie. Nu eram, doar, niște sfinți. Și, mai ales, nu trebuie să se uite piatra de încercare a prieteniei noastre: Banul. Banul câștigat și cheltuit în devălmășie. De câte ori nu ne-a otrăvit sufletele! Și unul și altul ne-am acuzat, pe nedrept, de egoism. Cuvinte grele ne-au scăpat.

Dar, oricare ar fi fost miezul neînțelegerii, niciodată n-a fost în stare ca să șteargă din conștiințele noastre acea întrepătrundere sufletească, pe care o simțeam fără pereche, în lungul șir al prieteniilor noastre făcute în ultimii zece ani.

Mereu la stânga mea, de aproape sau de departe… De departe, chiar și mai bine decât de aproape! Timp de șase ani de-a rândul.

Acum s-a isprăvit!

Este deci adevărat, că nimic din ce există pe lumea asta nu există în cealaltă! Sufletul lui Mihail nu mai are nevoie de acela pe care hârca mea îl ține zălog. Nu-l mai simt deloc, la stânga mea. Dimpotrivă, simt perfect ruptura totală, spulberarea oricărui acord. Sufletul său nu mă mai vrea. El trebuie să fi *devenit altceva*. S-o fi unit, pe de-ntregul, *cu totul*. Și acest tot, care nu-i al nimănui, trebuie să fie foarte deosebit de ceea ce este al meu și al tău.

Îmi dau seama bine de ceea ce spun. Sufletul meu însuși mă ajută să înțeleg. Acest suflet care nu mai este pentru mine, ceea ce era pe vremea când trăia Mihail. El însuși și-a schimbat felul de-a fi, din clipa când sufletul prietenului meu s-a dezrobit de apăsarea humei. Sufletul meu a cunoscut cu precizie data acestei liberări. M-a înștiințat, chiar. Întâi n-am voit să cred. Iar când am înțeles adevărul, după șase luni de așteptare deznădăjduită, sufletu-mi păru străin sau ca și cum ar fi fost bolnav. Sau adormit. Nu-l mai simții vibrând pentru această viață puternică, ce se ținea veșnic la stânga mea.

Fu așa, din cauză că la stânga mea nu mai era decât o prăpastie întunecată.

Merg, acum, de-a lungul acestei hrube fioroase.

Și, ce fenomen! Redeviu, încet-încet, ființa fără rost, de-acum nouă ani, așa cum eram înainte de a cunoaște pe Mihail, când numai știam ce să cred de mine însumi.

Totuși, dacă la stânga mea e neantul, la dreapta mea e lumea. După ce am cunoscut pe Mihail, lumea asta nu-mi mai părea atât de urâtă, de dușmănoasă. În orice caz, o primii așa cum era.

Astăzi, viața îmi pare mai străină ca niciodată. Un om o apropiase de mine. Același om, dispărând, a îndepărtat-o. Nimic din tot ce am simțit și iubit în timpul vieții mele cu Mihail, nu mai simt și nu mai iubesc de când rătăcesc singur pe lume.

Sentimentul acesta n-are nimic vag în el. Încep chiar să mă întreb dacă Mihail a fost o realitate sau numai o apariție halucinantă. Dacă a fost o realitate, atunci ea este asemănătoare celei a lui Christos. Iisus nu s-a mai repetat, în viață. Nici Mihail. De patru ani de zile, cu cât îl caut mai aprig printre oameni, cu atât îmi dau seama că este inexistent. Trebuie să existe, deci, suflete de sărbătoare, pe care Dumnezeu le trimite printre oameni în zilele mari ale veșniciei lui.

Singură dragostea noastră e în stare să recunoască aceste suflete. Ea, singură, poate să le urmeze. Căci ele, fără să se asemene cu cineva, se confundă cu orice: chiar și cu vitele unui staul.

Dar vai! Această dragoste – care ne ajută să descoperim sufletele de zile mari ale Veșniciei – nici ea nu ne este acordată pentru trebuințele zilnice. La fiecare treaptă a înălțării corespunde o scară a mijloacelor.

Odată cu dispariția lui Mihail pieriră și mijloacele mele de a iubi un om, așa cum iubești un Dumnezeu. Și nu știu ce lipsește mai mult pe pământ: acești Dumnezei ai vieții sau dragostea pe măsura lor? Pentru mine, ambele veniră și se duseră pe aceleași căi tainice.

A fost doar o vizită. Care a durat nouă ani și-mi făcusem dintr-însa o obișnuință. Crezui că nu putea să fie altfel. Dar de unde! Nu fusese decât marea mea zi de sărbătoare. A pierit ca o eclipsă! Revenii la oamenii de toate zilele și la această dragoste de care ei se servesc ca să-și dezmorțească ciolanele.

Acum totul e călduț.

Sufletul meu face așa ca și cum n-ar fi fost vorba de nimic. Dormitează. Rămâne mut în fața întrebărilor mele. Pentru el, toate situațiile sunt acceptabile, deoarece pasul său e în ritm cu Veșnicia și pare să nu-și aducă aminte de nimic.

Dar eu, care merg cu pas obișnuit și care-mi amintesc de Mihail – eu sufăr. Veșnicia mea e ziua de care mă izbesc, când mă trezesc dimineața.

Pe vremea când Mihail era realitatea mea, trăiam în ritmul ei. Ea începu din ziua în care îl descoperii în plăcintăria lui Kir Nicola și sfârși în ziua în care mă părăsi pe cheiul debarcaderului din Brăila. În tot acest răstimp aveam toate motivele să cred în măreția existenței.

Astăzi nu mai am niciunul. Mă regăsesc în mijlocul acelei lumi, dinaintea lui Mihail. Nu mai văd în jurul meu decât oamenii de totdeauna și de peste tot, care trăiesc pentru ca să mănânce și să se înmulțească. Nu-i urăsc, dar nici nu mă interesează. Nu sunt obișnuit să privesc viața ca o iesle și o crescătorie. Netăgăduit, știu că omenirea face tot ce poate ca să nu se mai târască pe burtă, dar mărturisesc că sforțările ei în direcția asta nu-mi produc decât milă. Nimic mare nu se face cu sforțări.

Înălțările către divinitate sunt imnuri de lumină. Nu miros a ulei.

Sunt, cum a dat Dumnezeu, fără să mi se cuvină nici laude și nici mustrări. Nu stă în puterea mea să fiu mare. Prin urmare, e și natural ca să nu-mi simt mediocritatea.

Iată legea vulgului.

Ea nu e și a mea. De ce am fost eu singurul care am identificat pe Mihail, de la prima aruncătură de ochi? Ceva și mai mult: de ce am fost eu singurul care l-am cerut vieții și l-am căutat? Căci nu te ostenești decât pentru lucruri de care nu te-ai îndoit niciodată, întocmai ca și inventatorii de geniu care, de fapt, nu descoperă nimic. Iar azi, când mi-am pierdut prietenul, de ce numai eu sunt singurul care sufăr atât de mult, că abia îmi mai recunosc propriul suflet?

Ah! ce trist este să te vezi iarăși scufundat în viaţa obișnuită, după ce, un timp, te-ai bucurat de cea excepțională!

Prietenia fiecăruia pentru fiecare sau a tuturora pentru toți. Prietenia, simțire secundară, care își așteaptă rândul ca să fie introdusă…

Ăsta e totul de care pot să „dispun”. N-am decât să aleg. Varietatea e mare și pentru toate gusturile, de la prietenia cu cuțitul la brâu, până la prietenia socialistă standard.

Toate știu să aștepte. Un defect de mare însemnătate. E, de altfel, singurul cusur pe care li-l reproșez. Deoarece, atunci când e vorba de dragoste, nu înțeleg decât una singură: aceea care trece întâia în toate întrebările vieții.

De ce oare Dumnezeu o fi făcut în domeniul sentimentelor, ceea ce noi oamenii facem în domeniul hainelor de gata: o sută de costume, unul mai prost decât celălalt?

Omul putea să trăiască și să moară la fel ca animalele, care nu sunt lipsite de noblețe în simplicitatea lor și mult mai puțin crude decât omul, căci ele nu știu să chinuiască. Să fie, oare, pentru noi un semn de superioritate sau mai curând o meteahnă, această bogăție de sentimente – pe cât de felurită pe atât de fără niciun folos – și de care dispunem în viața noastră de fiece zi?

Dar gândurile Creatorului sunt de nepătruns. Eu și eu Mihail n-aveam decât să-i mulțumim pentru hatârul ce ni l-a făcut, de-a ne fi înzestrat cu o putere de iubire care apropie pe om de divinitate. Iubirea n-are nimic pământesc. Ea nu dă simțirilor noastre nici bucuria, nici suferința celorlalte sentimente sau pasiuni. Ea nu exaltează și nici nu biciuiește, căci tărâmul ei este sufletul.

Dragostea este în întregime făcută din calm și egală continuitate.

Să povestesc acum sfârșitul lui Mihail. El nu s-a mai întors în Egipt decât o singură dată: în iarna anului 1908–1909. Îl întovărășii, bineînțeles. Plecarăm mai târziu ca de obicei, din cauza împrejurărilor. Părăsind „Hotelul Bobescu”, în septembrie, prietenul meu căzu bolnav de gripă și trebui să se îngrijească până la mijlocul lui octombrie. Apoi, tocmai când era restabilit și gata de plecare, se porni o vreme rea.

Toată toamna, până la Sf. Niculae, fu îngrozitoare. Așa că furăm siliți să stăm la căldurică, lângă buna mea mamă, care se simțea fericită. Ziarele ne aduceau, de pe întinsul mărilor, cele mai rele știri; furtuna bântuia aproape fără încetare. Mihail crăpa de necaz.

— Atâtea zile frumoase pierdute! spunea el, privind ploaia amestecată cu zăpadă, care biciuia geamurile.

N-avurăm încotro și ne resemnarăm. Mihail suferea prea mult de rău de mare, ca să ne aventurăm pe-o asemenea vreme. Citirăm cu nemiluita, jucarăm adesea cărți, ca s-o distrăm pe mama și petrecurăm un lanț de seri duioase, la gura sobei, depănând probleme de înaltă literatură sau afundându-ne cu sufletele în acele lungi tăceri, care erau un fel de băi de lumină ale prieteniei noastre.

În sfârșit, după șase decembrie, un ger uscat aduse timp frumos. Numaidecât o pornirăm la drum, spre marea părere de rău a bietei mele mame.

Sezonul, pe care-l petrecurăm în iarna aceea în Egipt, nu avu nimic neobișnuit și ar fi putut să treacă fără cel mai mic incident, dacă închipuirea mea aprinsă nu și-ar fi băgat coada, ca să mă facă să iau foc în fața unui nou miraj, cum numai prin partea locului se poate vedea. Am nesocotit iarăși, în împrejurarea aceea, înțelepciunea lui Mihail. Noroc că paguba nu fu prea mare. Iată ce pățirăm.

Eram, de data asta, destul de bogați ca să putem trăi toată iarna, fără să muncim. De la „Hotelul Bobescu”,

Mihail ieșise cu o mie cinci sute de lei economii, iar eu cu o mie. Din această sumă mai aveam împreună două mii de lei, când, în ajunul Crăciunului, ne instalarăm într-o cameră frumoasă, dintr-o încântătoare regiune a Nilului. După o săptămână de viață cumpătată – cuprinzând două mese îndestulate pe zi, luate într-un modest restaurant grecesc, mai adăugându-se, la fiecare trei zile, și câte o strașnică plimbare cu tramvaiul spre Piramide sau spre Heliopolis – experiența ne demonstră că cheltuielile noastre generale nu treceau de două sute de lei pe lună.

O liniște duioasă se întipări atunci pe fața lui Mihail. Gândul că avea putința să trăiască astfel, luni întregi, la adăpostul oricăror griji bănești, îl umplea de speranțe. Prăpădit cum era, nu mai putea face niciun fel de muncă. Orice perspectivă de reîntoarcere silită la muncă, înainte de-a se fi refăcut pe de-a-ntregul, îi dădea cele mai negre gânduri. Îmi spunea:

— Doi ani de viață ca asta pe care o ducem azi, e tot ce aș cere Sorţii. Nu m-aș mai clinti din Egipt. Iarna, la Cairo. Vara, la Alexandria. M-aș mulțumi chiar cu o singură masă pe zi. M-aș lipsi de orice distracție care m-ar costa mai mult de cinci franci pe săptămână, socotind și cumpăratul cărților. Fiind singur, asta mi-ar reveni cam la vreo sută douăzeci de lei pe lună. Cine ar fi așa de milostiv, să mi-i dea, timp de doi ani?

— Cine ar putea mai bine decât părinții tăi?

— Iar o îndrugi cu părinții mei! Ți-am spus de atâtea ori că nu vor mai avea vești despre mine, decât dacă ar trebui să mă întorc acasă, ca să-mi dau sufletul. Altfel, voi rămâne mort pentru ei, ca și până acum.

Mă simțeam așa de nenorocit că nu puteam să-i spun: „Iată! nu te mișca din Egipt. Voi munci și-ți voi da cei o sută douăzeci de lei!”… Dar cum să-i dau, când știam că nu sunt în stare să mă chivernisesc nici pe mine însumi, așa cum trebuie?!…

Mărturisii într-o zi această tristețe unei cunoștințe proaspete pe care o făcusem în mahalaua Musky, unde luam masa și petreceam o parte din zi. Era un român de-o vârstă cu mine, dar îngâmfat și spilcuit, care risipea aproape trei sute de lei pe săptămână cu masa, locuința, cafeneaua și mai ales cu „Tirul de porumbei”, unde ponta în fiecare zi, pe mâna „așilor” carabinei. Ne târî și pe noi de câteva ori, căci era generos – o generozitate cam dezmățată – dar avea băiatul inimă bună, încasând fără supărare toate zeflemelele provocate de purtarea lui ușuratică, ce-l făcea să toace în opt zile toți banii de pe o lună. Pentru ca apoi să fie silit să-și „tapeze” prietenii și chiar pe consulul nostru.

Tânărul se numea Teodor Moldoveanu, dar cafeneaua îi spunea Tudorică. Originar din județul Muscel, Moldoveanu spune că-i „băiat de familie”. Se mai șoptea despre el că o frumoasă moștenire avea în curând să-i „cadă în plisc”. Afirmațiile astea ar fi putut ușor să treacă drept „gogoși” în ochii maeștrilor minciunii – români sau altă nație – din strada Darb-el-Barabra, dar flăcăul poseda un document autentic, care făcea furori: era un permis pe căile ferate, clasa întâi, cu fotografie și mențiunea *„funcționar la Ministerul de Interne”*. În sfârșit, putea fi văzut uneori plimbându-se în trăsură cu domnul Bâcleanu, consulul nostru, faimos prin asprimea cu care trata pe toate epavele naționale, care se duceau să-i ceară „ajutor și protecțiune”, așa cum stă scris în pașaport. Ori, într-o zi, Moldoveanu trimise la consul un comisionar cu o scrisoare și omul se întoarse aducându-i într-un plic cinci lire sterline. „Minunea” se petrecu la cafenea. Toți pehlivanii, ba chiar și oamenii serioși, rămaseră cu gura căscată. Din ziua aceea, reputația de „băiat de familie” a lui Tudorică fu fapt împlinit.

Nu trecu mult și o altă faimă veni să se adauge celei dintâi: „Tudorică are neamuri la Ierusalim”. Și trage-i băiete cu cererile și promisiunile de intervenție în

favoarea tuturor dezertorilor și nesupușilor români, de care Egiptul e plin.

Această situație îngăduia lui Tudorică să „tapeze”, cu succes, pe oricine, știut fiind de toată lumea că cel mai al dracului dintre consuli îi da bani, cu ușurință. Se spunea, chiar, că „băiatul de familie” datora deja sume destul de frumușele, la Cairo, unde se afla de două luni, într-un lung concediu „pentru cauze de boală”. E adevărat că de câte ori îi soseau bani din România, Moldoveanu își plătea o parte din datorii și nu uita, mai ales, pe domnul Bâcleanu. Ceea ce însă nu-l împiedica, chiar de-a doua zi, împrumuturile să-și reia cursul și mai aprig – felul lui de-a trăi și cu deosebire „Tirul” înfulecându-i, cât ai clipi, orice ban i-ar fi căzut în mână.

Mihail urmărea pe Tudorică cu un ochi destul de neîncrezător, deși îl trata cu politețe. Moldoveanu era amorezat de distincția prietenului meu, îl plictisea cu lungi conversații în franțuzește – „o franțuzească pentru vacile savoyarde”, spunea Mihail – și nu mai știa ce să facă pentru a-i fi pe plac. În „zilele cu franci” ne târa prin restaurante mari, la spectacole, ne plimba cu trăsura, iar în toate după-amiezile ne chinuia cu odiosul său „Tir”, unde respingătorul masacru al bieților porumbei ne revolta mai mult decât toate pierderile de bani suferite de scrântitul nostru.

— Eu cred că am face bine să ne despărțim de acest Tudorică, îmi zise într-o zi Mihail. În ceea ce mă privește, pe viitor, n-am să mai primesc nimic de la el, fiindcă, înainte de toate, e un nătărău!…

Era un nătărău, judecând mai ales după cărțile pe care le citea: *Hainele negre, Castelana cu masca roșie, O crimă în Spania* etc – toate în franțuzește. Înghițea mormane întregi din acest soi de literatură, tot timpul cât se afla în regim de „post”.

Nu fusei de părere să rupem legăturile, fiindcă, într-o zi, mărturisindu-i jalea mea cu privire la starea

nenorocită a lui Mihail, Tudorică îmi răspunse, cu lacrimile în ochi:

— Cum? Domnul Kazansky nu are unde să-și petreacă vara viitoare? Dar e simplu ca bună ziua, veți veni amândoi la mine, la Câmpulung. Știți că la noi, în Muscel, e climatul binecuvântat al tuberculoșilor. Veți fi ca la dumneavoastră acasă, atâta timp cât vă va face plăcere.

Mă zăpăcii de-a binelea. Speranța mă orbi. Mihail era scăpat!

Mihail fu și el mișcat:

— Da… Câmpulungul este un minunat colțișor de Elveție românească și te asigur că n-aș face niciun fel de fasoane în fața unei oferte de găzduire gratuită, chiar dacă ea mi-ar veni din partea diavolului. Numai că… nu cred o iotă din tot ce povestește și face să se povestească despre sine acest bezmetic de Tudorică…

— Dar i-au dat lacrimile, când a aflat halul în care ești!

— Eu nu spun că n-are inimă. Dar e un zănatec în toată legea și un prost fără margini. N-am nicio încredere în el. N-ai băgat de seamă că faimosul lui permis este expirat de mai bine de un an? Cât despre postul său la Ministerul de Interne, ar putea foarte bine să nu fie decât un simplu agent de la „brigada a treia”, ca toți „studenții de meserie”, de teapa lui.

— Mie nu-mi pasă de ce ar putea să fie în realitate, căci n-am de gând să-mi fac dintr-însul un prieten. Un lucru e sigur: consulul nostru îi cunoaște familia. Altfel, nu i-ar fi acordat încrederea sa. Iar dacă Tudorică își ține făgăduiala ce ne-a făcut-o, sunt gata să mă bag argat la el pe timp de un an.

Mihail rămase la bănuielile lui. Eu mă agățai de speranțele mele. Și continuarăm să-l tratăm prietenește, fără să mai primim vreuna din invitațiile lui, la dreapta și la stânga.

Tudorică își repetă făgăduiala și față de Mihail, rugându-l să nu-i strice „fericirea de-a ajuta la vindecarea lui”.

— De altfel, adăugă Moldoveanu, n-o să fiți singur la noi. Bunul nostru Corbeanu are să se afle și el acolo.

Bunul Corbeanu era un tânăr lucrător, strungar, din atelierele docurilor din Brăila și tovarăș al meu din copilărie. Tuberculos înaintat, își plimba, de câteva luni, la Cairo, sfâșietoarea-i gravitate melancolică, naturală, mutismul lui trist și convingerea că nu se va mai vindeca. Din cea mai fragedă copilărie, două patimi se deșteptară în el: armonica și vânatul. Flăcău, deveni stăpân pe amândouă. Dar, una din ele, vânatul, avea să-l fericească într-o zi cu o pleurezie, care-l trânti în tuberculoză. Cu un an, în urmă, după șase luni de concediu plătit, statul, patronul său, îi făcu cunoscut că are nevoie de lucrători zdraveni și-l concedie. De-atunci, Corbeanu trăgea targa pe uscat, trăind din ce-i dădeau sărmanii lui părinți și din ce-i aducea măiastră sa armonică, de care era îndrăgostit și nedespărțit.

Tăcut, plăpând ca o fată și blând ca un miel, venea în fiecare seară să se așeze pe terasa lui Goldenberg, în Darb-el-Barabra. Și acolo, cu privirea pierdută spre bungetul de sălcii din bălțile lui iubite, Ionică dădea drumul degetelor sale deșirate să alerge grațios pe nenumăratele clape ale armonicei, căreia îi smulgea cu îndemânare o nesfârșită varietate de melodii. Corbeanu cânta întotdeauna pentru propria-i plăcere și nu ieșea din gravitatea-i bolnăvicioasă nici în fața aplauzelor celor mai înfocate ale ascultătorilor, cuceriți de arta lui. Banul pe care i-l dăruia vreun ins mai generos, îl primea tot mutește, cu o binevoitoare moțăire din cap. Nu lua parte niciodată la vreo discuție mai îndelungată.

— De ce să vorbesc? mă lămurea el odată. Mai întotdeauna oamenii sporovăiesc, ca să nu le stea gura. Prostii. Și când li se întâmplă să aibă câte o discuție mai interesantă – cam ca acelea care au loc, uneori, între

tine și Mihail – atunci îmi place să ascult, fără să mă amestec. Căci nu totdeauna pricep despre ce e vorba. Tu știi că în viața mea n-am făcut decât trei lucruri, dar le-am făcut așa cum trebuie: strungăria, vânatul și armonica.

Un zâmbet dureros îi alunecă pe buze. Adăugă:

— Acum mai fac o a patra treabă, tot atât de bine: crăp, încetul cu încetul.

Mihail iubea și stima pe Corbeanu, așa cum rareori o făceau oamenii. Auzind că și el era poftit de Tudorică la Câmpulung, prietenul meu îl întrebă într-o zi:

— Ia spune-mi, Corbene, dumneata crezi în seriozitatea acestei invitații?

— Sunt nevoit să cred, răspunse el repede. Tudorică îmi datorează până acum zece lire sterline.

— Cum? Zece lire? Dumneata care trăiești cu pâine și sardele? Cum ai putut să-i încredințezi o sumă așa de mare?

— Uite-așa, cu țârâita.

— Oo… pungașul! strigă Mihail revoltat.

— Nu cred să fie un pungaș.

— De ce nu?! Fiindcă a intrat pe sub pielea consulului vostru? Ce mare scofală?!

— Nu de asta! Ci fiindcă a intrat pe sub pielea cuiva de pe aici, care e un șmecher în stare să bage în buzunar o sută de consuli. E Nicolau, bărbierul craiovean, care are prăvălie pe Musky, de-aproape cincizeci de ani. Ei bine, Nicolau avea nu știu ce afaceri de descurcat în România și Tudorică a reușit să-i obție o hârtie oficială din București, care a lăsat pe bărbier cu gura căscată. Acum, duce-ți-vă să vedeți cum îl ferchezuiește Nicolau pe Tudorică, în toate diminețile. Nici pentru un maharadjah nu s-ar osteni cu atâta îndemânare, căci bărbierul e bogat și zgârcit. Își permite să scuipe peste consuli și peste toată lumea. Cu toate astea, i-a împrumutat lui Tudorică cincizeci de lire. Iată ce mi-a dat încredere mai mult decât domnul

Bâcleanu. Până astăzi, nimeni n-a reușit să-l tragă pe sfoară pe Nicolau.

— Ei, bine! zise Mihail, cu Tudorică o să i se-nfunde! O să vă tragă chiulul la toți.

Și chiar așa s-a întâmplat. A păcălit pe toată lumea… chiar și pe noi! Căci, într-o zi, Tudorică veni foarte înfierbântat să mă roage ca să-l împrumut cu cinci lire, și eu atâta am stăruit, încât Mihail i le dădu, spunându-mi numaidecât:

— Aceste cinci lire, pe care le-ai văzut ducându-se, înseamnă pentru noi, cinci săptămâni mai puțin de viață tihnită. Acum, nătărăii suntem noi, nu Tudorică!

— Dar am să-i cer, cu insistență, ca să ni le înapoieze din primul mandat poștal ce-i va sosi din România.

— Ehei, băiete, tu să fii sănătos, că Tudorică de mult nu mai primește niciun ban din țară și trăiește împrumutându-se, pe unde poate, cu câte cinci lire, ca să dea înapoi trei lire, celor care îi pun sula în coaste. Dar tu n-ai ochi ca să descoperi pișicherlâcul oamenilor…

— Nici Nicolau n-are?

— Nicolau a fost orbit de un „document oficial” și, cum este un neștiutor de carte, n-a văzut în hârtia aia ceea ce cred că am văzut eu…

— Ce anume?

— Că e un fals!

— Ah! Mihaile! Uneori ești nesuferit! Ei bine! bărbierul a arătat documentul secretarului nostru de legație, care l-a găsit bun.

— Ceea ce n-a împiedicat apoi pe Nicolau să trimită actul în țară, ca să aibă întărirea. Și această întărire poate s-o aștepte mult și bine.

— De unde știi tu?

— Din zăpăceala care a cuprins pe Tudorică. De când bărbierul, cuprins de bănuieli, nu mai pierde ceasuri întregi migălindu-i cărarea, ca mai înainte, flăcăul a mirosit primejdia. Și dacă judecata nu mă înșală,

urmarea firească ar fi dispariția neîntârziată a șmecherului.

Mi se pare, chiar, că cele cinci lire ale noastre i-au servit lui Moldoveanu ca bani de drum, căci nu-l mai revăzurăm nici a doua zi și niciodată. Ne întâlnirăm, în schimb, cu Nicolau, chiar în seara dispariției „băiatului de familie”. Venea la Goldenberg, ca să ne spună că, în calitatea sa de gazdă a fugarului, deținea bagajul acestuia și că nu se afla în valiza lui nimic de valoare, afară de un rând de haine negre.

— Ți-l dau, Corbene, ție, zise el strungarului. Tu ești cel mai nenorocit dintre toți cei cărora le-a tras chiulul. Dacă pușlamaua nu vine acasă în noaptea asta, poți să treci mâine pe la prăvălie, ca să iei costumul.

Corbeanu privi pe bărbier, cu tristețea-i obișnuită:

— M-aș mulțumi și cu hainele după mine, pentru ca să fiu dus la groapă. Mai de trebuință mi-ar fi fost cele zece lire sterline, duse pe apa sâmbetei.

O! Mihail! Toată viața am să te plâng!…

Iarna asta, ultima pe care am petrecut-o împreună în Egipt, îmi va rămâne pe veci săpată în suflet, pentru înțelepciunea, blândețea cu care m-a înconjurat cel mai bun dintre prieteni și care totdeauna a avut mai multă dreptate decât mine. Nu mă mai ceartă ca altădată. Deloc. Mihail trebuie să fi simțit – cu toată dragostea ce-i purtam – marea sa singurătate, părăsirea pe care o simte, cum spune românul, cel care „a intrat în anul morții”.

Nu că nu i-ar mai fi plăcut tovărășia mea sau c-ar fi încetat, o clipă, de a-mi purta interesul de totdeauna, dar citeam în ochii lui cum se anunța, cu încetul, marea retragere din viață. Presentimentul plecării către o regiune, pe care gândirea omului superior o răscolește, se trudește s-o pătrundă și izbutește să şi-o facă apropiată. Ei bine, în privința asta, Mihail păstra pentru sine, cu gelozie, totalitatea vedeniilor care-l munceau.

N-am săvârșit niciodată păcatul de a-l descoase asupra acestor intimități sufletești, și vedeam bine că pentru rezerva asta îmi era nespus de recunoscător. Dar cât sufeream! Cât îmi erau de nesuferite toate clipele acelea în care-l simțeam contemplând singur peisagiile astrale, a căror răceală căuta s-o umanizeze.

Moartea laică este cel mai dureros chin moral și pedeapsa ființei superioare. Din moment ce Dumnezeu a făcut pe om conștient de existența lui trecătoare, chinuindu-l în același timp cu spaima morții sale, credința într-o viață viitoare, veșnică, devine pentru el o necesitate mai mult decât religioasă – *umană*.

Nu e omenesc să dezarmezi sărmana făptură omenească, tocmai în clipa cea mai crudă a vieții sale! La ce bun? Cui servește așa ceva? Și ce scăpare poate aduce?

Ah! această îngâmfare de-a voi, cu orice preț, să te eliberezi de orice. Nu te poți lipsi, mai ales, de păcatul de-a fi decretat, sus și tare, că totul se sfârșește aci pe pământ. Nu acolo trebuia să ajungă spiritul nostru, științific. Și să nu vie nimeni să-mi vorbească de sfârșitul semeț al celor care sfidează moartea: acestea sunt sufletele uscate! Siguranța neclintită, în materie de viață și de moarte, este proprie becisnicului cultivat. Am trecut și eu pe acolo, la o anumită epocă a vieții mele și mi-e rușine s-o spun, căci dacă nu sunt un om cultivat, nici nătărău nu sunt.

Mihail, care era și mai puțin decât oricare altul și ar fi putut să fie mândru de știința lui, a întruchipat în ochii mei un frumos exemplu de modestie, prin atitudinea sa duios-împăciuitoare în fața misterului existenței. Și în anul acela, al morții sale, întrebările mute pe care le punea marelui Necunoscut, constituiră cea mai vitejească dezbatere morală la care mi-a fost dat să asist, până azi.

Niciun răspuns nu-l mulțumea, le primea, însă, pe toate, unul după altul, cu o calmă resemnare.

Bineînțeles, ideea „păcatului” nu exista în conștiința sa, iar de biserică era încă și mai îndepărtat. Totuși, într-o seară, covârșit de descurajare, Mihail ieși din lunga lui tăcere și vorbi, așa, din senin:

— …Oricum, cred că rugăciunea n-ar fi trebuit să fie înjosită odată cu biserica și nimicurile ei. Ar fi trebuit s-o păstrăm. Ea nu e o pradă a inteligenței noastre. Ci un sentiment înnăscut, un instinct de apărare. Oamenii au făcut rău că au înhămat rugăciunea la carul bisericii, silind-o să sufere soarta acesteia. Nu-i vina ei, dacă biserica s-a dovedit, până la urmă, a nu avea nimic dumnezeiesc. Rugăciunea e numai dumnezeire. De acolo vine superioritatea și mântuirea celui care se roagă sincer, asupra celui care, în chip tot așa de sincer, nu mai poate să se roage. Ca mine. E trist, dar n-am ce face…

Nu suflai o vorbă… Și din nou tăcerea nesfârșită troieni întunericul odăii noastre…

Astea se petreceau la Brăila, în ajunul plecării lui Mihail spre Odesa.

A doua zi, la prânz, îl însoții la debarcaderul „Companiei ruse de navigație”. Eram mai trist decât el, dar, desigur, numai în aparență.

Cum sosisem cu o oră mai devreme, Mihail mă conduse spre un loc singuratic din port și se așeză pe o stivă de scânduri. Știa că această despărțire avea să fie grozavă și voi s-o pună la adăpostul oricărei priviri nepoftite.

Ca să-mi dea puteri, îmi vorbi îndelung de odihna completă care îl așteaptă „pe fânul cosit de pe malurile Volgii”, dar eu de mult nu mai auzeam decât răsuflarea lui gâfâindă, horcăindă, care mă apăsa așa de tare, încât mă simțeam rău.

Deodată, sirena vaporului începu să sfâșie aerul. Ne aruncarăm unul în brațele celuilalt și voii să-l sărut pe gură… Dar el întoarse repede capul într-o parte:

— Nu pe gură!… Nu pe gură!… E foarte primejdios pentru tine!

— Ba da! pe gură!…

Și îi băui sufletul!…

VI
CHEMAREA APUSULUI

Îmi fu cu neputință ca să mai rămân la Brăila, după plecarea lui Mihail. Chiar a doua zi luai trenul spre București.

Aveam sufletul plin de speranțe, deși starea lui Mihail era gravă. Știam că tuberculoza este o boală care se pretează la minuni.

Cum aș fi putut, oare, să mă gândesc la sinuciderea lui?

Primele două săptămâni se scurseră fără să primesc ceva de la Odesa.

Îmi ziceam: „Poate că s-o fi simțit prea obosit și a luat trenul spre Kazan, fără să-mi scrie…”

Mă mințeam, desigur. Fiindcă Mihail nu era omul care să-și uite cuvântul. Apoi, trecu o lună, două, trei… Nimic!

Atunci mă hotărâi să aștept oricât, fără nicio speranță. Și mă întorsei cu fața spre lume. O lume în care nu se afla decât socialismul, ca să-mi absoarbă sufletul și călătoriile, ca să-mi alunge urâtul.

Mă dusei încă trei ierni de-a rândul în Egipt, cu opriri în Turcia, Grecia și Italia, atât la ducere cât și la întoarcere. Am povestit, aiurea[10], câteva episoade din aceste ultime călătorii, făcute în lumea Mediteranei, până în preziua războiului balcanic din 1913, care mă sechestră la București, mai singur ca oricând.

E drept că năzdrăvăniile îndrugate de mine au fost foarte prețuite. Ziarele și revistele îmi deschiseră coloanele lor. Un editor îmi ceru un roman. Iar partidul socialist, pe atunci în floare, mă reclama ca pe un bun al său, într-un ton cam autoritar, reproșându-mi fără

[10] Vezi cărțile mele: *Pescuitorul de bureți, Nemurire, Isac, Sotir, Direttissimo, Între o prietenie și o tutungerie*.

încetare toate „trăsnăile” și „nesupunerile” mele. Voia, pasă-mi-te, să facă din mine ceea ce reușise cu toți militanții săi: o biată rotiță a mașinăriei socialiste.

Nu m-am supus niciodată.

Totuși, cândva, am fost buni prieteni. Chiar am la activul meu „o ispravă vitejească”, care m-a pus în rândurile căpeteniilor socialiste. Era prin anul plecării lui Mihail, pe la 19 octombrie 1909, când arestarea iubitului nostru îndrumător, doctorul Stanciof, a provocat o bătălie în stradă, în urma căreia sângele a curs șiroaie, mai mult din partea noastră. Semnalul încăierării eu îl dădui în fruntea unei coloane de băieți hotărâți. Nemaiputând răbda brutalitățile polițiștilor, care aveau ordin să împiedice manifestația, năvălirăm peste agenți, rupând cordoanele. Ne întâmpinară cu lovituri puternice de sabie, încolțiți, o tulirăm spre o stivă de cărămizi de la o clădire în construcție și azvârlirăm cu ele în capul urmăritorilor.

Bătălia s-a continuat cu înverșunare până la miezul nopții, când, înconjurați din toate părțile, am fost prinși. Eram o sută de arestați. În noaptea aceea ne-au deșelat cu bătaia în beciurile poliției. A doua zi, dimineața, opt dintre noi, printre care și eu, trecură să li se ia amprentele și pe urmă înfundarăm închisoarea.

Pățania aceasta mă legă, mai mult decât orice teorie, de ceilalți frați de suferință, care ca și mine răbdară cruzimile bestiilor polițiste. Deși au trecut patru ani de la „bătălie”, o mai pomenim și azi, dându-ne „aere de veterani”.

Nu putui să mă obișnuiesc cu regimul din partidul socialist. Singurul om, care înțelese prietenia la fel cu mine și pe care-l iubesc și stimez din adâncul sufletului meu rănit, fu Costică Aloman. De meserie tapițer, trăise vreo cinci ani la Paris și, grație sensibilității, culturii și darurilor sale oratorice, devenise singurul militant socialist cu înrâurire asupra mea. Așa sunt eu creat:

iubesc și stimez numai ceea ce mă subjugă. Cel de la care n-am nimic de învățat și care nu se impune sufletului meu prin niciuna din calitățile ce-mi sunt dragi, puțin îmi pasă dacă mă urmează sau nu. Nu cobor niciodată în drumul lui, pentru că mi se pare mai prejos de acela în care mi-am cocoțat toate valorile spirituale.

Aloman era departe de a-mi fi un Mihail, fiindcă Mihail a fost *unicul* care m-a depășit. Dar nu despre asta e vorba acum.

Costică era tipul revoluționarului, așa cum îl vedeam eu, și asta mă mișca mult. El îmbina revolta cu duioșia prieteniei – calități destul de rare în sânul partidului nostru. Apoi, mă întrecea prin cultura, elocvența și devotamentul său, bine drămuit, care nu omitea critica sau îngăduința. În sensul acesta, Costică făcea puntea de legătură între mine și partid. Adică: grație blândeții sale am putut să mă apropii de această omenire, care suferă și care într-o zi trebuie să-și cucerească locul sub soare. Fără Aloman m-aș fi simțit stingher în mijlocul ei. S-ar părea că, prin cele de mai sus, am aerul să-mi reneg clasa. Mai drept, ar fi trebuit să spun că nicăieri nu mă simțeam în largul meu, fără ajutorul lui Aloman. De Mihail nici nu mai pomenesc.

Știu bine, e o pacoste pe capul meu această inadaptabilitate, această neputință de-a înțelege, acest egoism sau lipsă de umanitate – cum vreți să-i spuneți – care face din mine un însingurat, retras în turnul meu de fildeș, cu toate că sunt la cheremul oamenilor, mai mult decât oricine! Prin viața mea fără căpătâi sunt legat de semeni, în fiece clipă. Cel care nu are o familie și nici măcar o situație, nu se poate să nu aibă nevoie de aproapele său, afară de cazul când e o canalie care duce o viață ferită de griji materiale. Ori, nu e cazul meu! Totuși, dacă-mi disprețuiesc aproapele când cugetă și trăiește ca un vierme, îl iau în brațe și mă înduioșez când văd că suferă câinește din pricina sorţii sau a societății omenești; atunci nu-i precupețesc nici

dragostea și nici ajutorul meu, simțindu-mă, în clipa aceea, exact în situația lui, suferind și având nevoie de ajutor. O mai fi oare cineva așa ca mine?

Costică Aloman devenise, după moartea lui Mihail, cel mai bun prieten al meu. El observase toate contrazicerile firii mele și se ferea, pe cât putea, să nu mă cicălească, așa cum o făcea cea mai mare parte dintre militanții partidului. Iară eu, la rându-mi, simțind această purtare deosebită, această înțelegere omenoasă și prietenie credincioasă, începui să-l iubesc în felul meu. Și care este acela de-a înlătura tot ceea ce te separă de-o ființă, de-a o primi așa cum e și de-a-mi afunda sufletul într-al său. E, de altfel, singura cale prin care poți face pe om mai bun, ajutându-l să se dezrobească de sub jugul trupului.

Atât eu cât și Aloman ne primeam așa cum ne lăsase Dumnezeu și ne iubeam, păstrându-ne fiecare individualitatea, cu mici concesiuni unul față de celălalt. Astfel, el închidea puțin ochii asupra „nesubordonării" și „mentalității mele de vagabond", cerându-mi în schimb să salahoresc pentru gazeta partidului, în calitate de redactor al doilea. Aveam o leafă de mizerie, ca toți salariații organizației socialiste.

Hamalâcul ăsta intelectual, obligatoriu, îmi obosea sufletul peste măsură. Îl primii totuși, nu dintr-un devotament faţă de mișcare, cum credea Costică, ci din prietenie față de el. Într-o zi, i-o mărturisii. Aloman se întristă:

— Ești nedrept, Adriene! Mihail te-a învățat prost ca să crezi că prietenia este superioară devotamentului. Prietenia, un sentiment pe care, după cum și știi, îl apreciez, este schimbăcioasă, egoistă și țâfnoasă ca o fată mare îmbătrânită, care vrea să-i spui într-una că-i frumoasă și fără cusur. Pentru mine, prietenia nu poate fi idealul unei vieți, pătrunsă de rolul omului în progresul social. Nu vreau să te jignesc cu gândul c-ai fost lipsit de această conștiință, pe care orice ins

luminat trebuie s-o aibă despre rostul său în istoria prefacerilor sociale. Ori, dacă așa stau lucrurile, sentimentul devotamentului tău față de umanitate trebuie să fie mai presus de prietenia pentru Cutare sau Cutărică…

— Dar tu și Mihail nu sunteți niște terchea-berchea. Voi îmi sunteți…

— Nu! Nu! S-avem iertare! Nu uita că vorbești despre ceea ce îți părem… Și, în momentul acesta, aș vrea să te fac să înțelegi un lucru mare; dar, te rog să nu întrerupi și nici „să mă tâmpești” cu niscaiva teorii, dacă judecățile mele nu te-or convinge. Obiceiul tău, de-a zvârli la coș ceea ce nu-ți convine și de care faci atâta caz, nu e ceea ce aveau mai strașnic în ei strămoșii tăi, grecii. Și dacă vrei să rămânem prieteni, silește-te să râvnești mai bine noblețea lui Socrate, decât la veninul lui Aristofan.

Îi dădui dreptate.

— Bine! făcu el, deci mă lași să sfârșesc. Fiindcă am un argument hotărâtor împotriva prieteniei și în favoarea devotamentului. Uite, primesc, ca să-ți fac plăcere, afirmațiunea că prietenia ideală poate să ne robească sufletul mai mult decât devotamentul. Dar, te întreb: dat fiindcă prietenia sfârșește adesea din cauza trădărilor și întotdeauna prin moartea „prietenului unic” – cum spui tu – ce mai rămâne din viața ta după prăbușirea punctului de reazim? Este însăși cazul tău de patru ani încoace!… Și dacă azi reușesc, șontâc-șontâc, să te urmez pe întortocheatele cărări ale prieteniei tale… „Mihailiene”, ce-o să te faci mâine, când vreun drac de fată ne va învrăjbi, iubindu-ne pe amândoi? Eu, în cei treizeci de ani de luptă socială, am îngropat, într-un fel sau altul, o duzină de prietenii „sublime”. Și, după cum vezi, n-am crăpat, pentru că cel mai bun prieten al meu sunt eu însumi, convingându-mă, pe zi ce trece, cu prisosință, că numai mulțumirea ce vine de pe urma datoriei îndeplinite e miezul vieții!

Încearcă, deci, să vezi mai limpede în sufletul tău. Începe prin a învăța că chiar dacă soarta nu-ți e legată de clasa ta, ai datoria de-a contribui la salvarea ei, tocmai fiindcă pretinzi c-ai luat o atitudine demnă în fața conștiinței oamenilor. Și apoi, îți repet, nu cunoști fericirea pe care ne-o aduce împlinirea datoriei noastre! Prietenia nu rezistă nici jignirilor și nici scăderilor; moare. Devotamentul, însă, suportă totul și cu cât oamenii sunt mai nedrepți față de tine, cu atât conștiința ta se îndreaptă asupra lor, să le reamintească, că niciodată n-ai tras chiulul datoriei. Afecțiunea, dragostea, prietenia sunt niște abstracțiuni care pot fi negate. Datoria îndeplinită este un fapt, o realitate, săritoare în ochi ca și soarele.

Fă-ți datoria către propria ta conștiință, Adriene, și ai să vezi c-o să fii atât de fericit, cum n-ai fost nici măcar în cutare poveste sentimentală. Când eram mai tânăr, am păcătuit ca și tine. Am crezut în prietenie, în femeia tovarășe credincioasă și la urmă mi-am pus toate speranțele în copilul meu. Azi, toate sunt un cimitir. Mihail al meu, cizmarul poet Neculuță, a murit, răpus de mizerie. Mi-am sfărâmat, de asemenea, violoncelul, care se cam bătea în cap cu tapițeria; îmi răpea zece ore pe zi, fără să mă hrănească. Femeia m-a înșelat și am ucis-o. Cât despre copil, idolul meu, ei bine! în ciuda educației alese, e cea din urmă haimana, din cauză că are sufletul mă-sii.

Atunci, m-am aruncat în mișcarea socialistă internațională. Am stat la Londra, Berlin și mai mult la Paris. Acolo am adâncit viața și pe mine însumi. De acolo m-am reîntors convins că pentru un om conștient nu e decât o singură cale, ca să reziste nenorocirilor din viață: să-și facă datoria și să nu aștepte nimic de la oameni.

Azi îmi petrec serile la ședințele noastre din mahala, unde răspândesc câte puțină lumină în creierele unui pumn de lucrători, frații mei de robie. Simt puternic că

ăsta e tot binele pe care pot să-l aduc oamenilor. Încearcă și tu și ai să te convingi…

Am încercat și nu i-am dat dreptate.

Am salahorit în vara aceea, timp de trei luni, în redacția gazetei partidului, hrănindu-mă la prânz cu un borș, iar seara cu o bucată de salam.

Ah! puzderia de neghiobii socialiste care mi-au trecut prin mână. Neroziile pseudo-revoluționare ale „fraților” mei de „robie” care din străfundul provinciei lor mă striveau cu kilometrice și încâlcite „peltele literare”.

Nu, nu! În Apus, marile ziare socialiste dau muncitorimii cititoare o hrană intelectuală de mâna întâi; aici la noi, chiar avocații mișcării sunt niște proști de dau în gropi, care blagoslovesc redacția cu prostii, scrise într-un stil ce te face să-ți iei câmpii. Amărâții mei colegi de redacție, Marinescu și Pujor, munceau ca niște adevărați „negri”, refăcând și apropiind de-o formă mai ca lumea, articolele scrise cu picioarele. Eu, mai practic, le azvârleam la coș.

Sărmană clasă muncitoare! Ai fi meritat o soartă mai bună!

Suntem în decembrie. Afară e frig și plouă cu găleata. Tristețea m-a doborât iarăși. Săptămână trecută am vrut să-mi iau valea către însoritele plaiuri mediteraneene. Dar Aloman m-a tras de mânecă:

— Ho! de-ajuns cu mendrele prin lumea Mediteranei! Iată, sunt șase ani de când îți risipești, fără niciun chichirez, ce-ai mai bun în tine, înhăitându-te cu zdrențe omenești ca Musa, curve ca Sara, pești ca Klein, pungași ca Moldoveanu și atâtea alte haimanale, mai mult sau mai puțin nespălate, care colcăie pe tărâmurile alea!

Ia seama! Nu ești în stare să te supui unei munci intelectuale care nu-ți place? Bine! E o meteahnă mai tare decât tine, de aceea nici nu te bat la cap.

Dar, pentru Dumnezeu, ai milă și nu-ți mai bate joc în halul ăsta de viață. Ai o sumedenie de calități, care se cer desăvârșite. Și, pentru asta, nu-ți vor fi de folos nici Egiptul, nici Siria și nici Grecia ta decăzută.

Trebuie să cunoști Apusul! Trebuie să te căznești ca să înveți o mare limbă occidentală, măcar una, dacă nu poți mai multe. Și, pentru că felul tău de-a fi se împacă de minune cu cultura franceză și libertățile de-acolo, uite, ai să pleci chiar în astă-seară la Paris!

Și într-adevăr. În acea seară, de la începutul iernii lui 1913, am plecat la Paris.

PROFESIUNI DE CREDINȚĂ AUTOBIOGRAFICE

TRECUT ȘI VIITOR

TRECUT ȘI VIITOR

Știu că faptul de-a apărea, de la început, în România, cu un volum de „pagini autobiografice” în loc de *pagini pur literare*, va nemulțumi critica răuvoitoare.

Îmi permit să nu țin seamă de această critică, dat fiindcă pe omul răuvoitor totul îl nemulțumește, nimic nu-l împacă, afară de lopata ce i se aruncă pe coșciug.

Viața unui artist sentimental, pasionat și care mai ales a trăit așa cum am trăit eu, e adesea tot atât de pasionantă ca și opera lui. Uneori chiar o întrece în interes, dacă artistul rămâne sincer și dacă scrie nu ca să satisfacă curiozitatea bolnavă a cititorului sătul și blazat, ci ca să se vadă până unde a fost legat de omeneștile slăbiciuni ale vieții, cât a luptat cu ele, cum a învins sau a fost învins. Nu oare acestui gen de literatură se datorește faptul că dintre toate operele lui Jean-Jacques Rousseau, cea mai populară, cea mai răspândită, cea mai tradusă sunt *Mărturisirile* sale? Și nu e această carte și aceea din care un om sănătos poate trage cele mai multe învățăminte? Or, în epoca noastră de universală confuzie a spiritelor, mai mult decât pe vremea lui Rousseau, omenirea are nevoie de învățăminte.

Și eu cred în învățăminte, oricât exemple din propria-mi viață mi s-ar pune sub ochi, susținându-se că n-am ținut seamă de ele. Ba aș afirma că chiar dacă uneori le-am călcat în picioare, încă nu e un motiv să descurajăm această deznădăjduită omenire, pretinzând că învățămintele nu servesc la nimic. Numai omul blazat, această caricatură hidoasă a vieții, se întinde cu burta pe pământ când cade în genunchi și geme în loc să se scoale repede. Puțini oameni, luptând cu viața, au căzut în genunchi atât cât am căzut eu. M-a trântit banul, m-a

trântit femeia, m-a trântit însăși sublima prietenie. Acum în urmă, după cum se știe, căzusem așa de rău că eram gata să nu mă mai mișc. Și totuși, m-am sculat și mă mișc mai cu folos ca oricând.

Să nu mă întrebe nimeni ce cred, în intimitatea mea, despre opera Creatorului: cred și eu, ca și procopsitul de blazat, că ar fi fost mult mai bine ca această operă să nu fi existat niciodată, chiar dacă n-ar fi decât din cauză că *început* și *sfârșit* sunt două cuvinte neînțelese în Univers. Dar din moment ce existăm, să-mi spună filosofii academiilor burgheze ce trebuie să aleg între *ură* și *iubire*, între aceste amândouă și *nimic*.

A *urî*, numai, e o monstruozitate. A *iubi*, numai, e o nătângie. A nu face nici pe una, nici pe cealaltă, e egal cu sinuciderea. Iar a face pe câteșitrei numai pe jumătate, înseamnă să oprești omenirea în mersul ei.

Iată cele patru categorii de existențe care compun imensa majoritate a omenirii și care se lasă grea pe spatele celei de-a cincea categorii: *aceea care creează fără încetare condiții noi de viață.*

Viața este un cuptor care cere să fie alimentat necontenit cu energii noi; totul e modificare, transformare, în bine sau în rău. Cine se oprește în loc, piere; și e mai bine să dai uneori îndărăt decât să nu te miști.

Întreg progresul uman se datorește necontenitei frământări a unei infime minorități a omenirii. Această minoritate e fecundă, atât în *ura* cât și în *iubirea* ei. Restul e puhoiul, care se lasă târât, ori pune bețe în roate; totuși, în sterilitatea sa, el ascunde și înăbușă nenumărate individualități fecunde, creatoare, ori numai cercetătoare și active, ceea ce încă e util progresului. Eu însumi vin din acest puhoi; cine bănuia de existența mea, până în ziua când, o mână care nu dă greș, m-a smuls din nisipurile vieții? Cine bănuia de existența lui Gorki, până la strigătul triumfal al lui Korolenko, descoperitorul lui? Și cine știa că lucrătoarea Simona

Basarab gândea, crea, de doisprezece ani, până în ziua când, o inteligență activă, cercetătoare, în loc să-i arunce la coș scrisoarea și poeziile, dă totul la tipar, pune pe public s-o judece și-i împlinește astfel destinul? Cine poate bănui câte energii inovatoare în domeniul larg al vieții, câți creatori de condiții de existență potrivite vremurilor de mâine se zbat în întuneric, luptă cu valurile nisipoase și cad înfrânți pe fiece zi? Și aceștia sunt, doar, făuritorii lumii. Fără ei, omenirea ar fi o cohortă, o cireadă de vite. Ei au săvârșit tot ce vedem.

Pe aceștia, societatea de azi – ca și toate societățile care au existat până în prezent – îi lasă mereu să piară. Societatea de azi, care condamnă la ocnă pe un criminal, dar organizează criminala măcelărire în masă, tot cu aceeași inconsecvență condamnă pe mama care și-a ucis pruncul din rușine ori din mizerie, dar ea însăși ucide zilnic vieți mult mai prețioase decât aceea a unui făt de-abia venit pe lume, vieți care nu așteaptă decât prilejul de a se manifesta, pentru a face dovada aptitudinilor cu care sunt înzestrate.

Această societate, artistul trebuie s-o combată și să conlucreze la dărâmarea ei. Fie-mi îngăduit să mă enumăr și eu printre luptătorii pentru dreptate. Și deschizându-mi inima celor cu inimă, să-i las să vadă ce simt.

Mă aflu în clipa asta pe cale de-a păși pragul unei case sfinte: mă înfățișez cititorilor mei din România.

După treizeci de ani de credință neclintită într-o idee și de dureri îngrămădite, iată-mă gata să-mi spun cuvântul. Viața mi-a îngăduit, în sfârșit, să mi-l spun. I-am smuls vieții această îngăduință. I-am smuls-o cu prețul unor jertfe pe care numai eu singur le cunosc.

Dar, mai întâi de toate, cine sunt cititorii mei? Cui mă adresez eu?

Cititorii mei nu sunt, și nici nu vreau să fie, acea categorie de însetați care aleargă după așa-zisa literatură senzațională. Eu nu sunt un negustor de emoții fabricate cu meșteșug între patru pereți și nu scriu cu scopul de-a transforma pe lector într-un sclav sentimental al dramelor cu deznodământ, marfă ordinară a unei lumi ordinare, produs otrăvitor de suflete, opium literar, destinat să acaparez mințile și să le întunece și mai mult decât sunt de întunecate când vin pe lume.

Eu mă adresez omului pentru care viața e o luptă aprigă, din ziua când a ieșit de pe băncile școlii primare, așa cum s-a întâmplat cu mine, omului care se zbate în ghearele acestei vieți și care caută scăpare.

Lupta aceasta e de două ori aprigă, căci ea e dusă, în același timp, cu legile firii și cu cele create de om.

Împotriva celor dintâi nu putem aproape nimic. Când *moș Anghel* se aprinde de-o femeie care trebuia să-l ducă la dezastru, când bunurile agonisite i se năruiesc, când copiii pier unul după altul și când alcoolismul și boala îl doboară, el se lasă târât ca de un șuvoi năprasnic. Când cele două *Chire* ale mele, precum și micul Dragomir-Stavru, își dau frâu liber patimii de-a trăi viața, așa cum o simțeau zvâcnind în carnea lor și când această patimă se izbește cumplit în zidul altor patimi și-i duce pe toți la pierzare, ei se lasă duși; nicio forță nu le-a putut veni în ajutor. Când *Cosma*, frate bun cu cele două *Chire*, nu ascultă decât vocea sângelui său clocotitor, trăiește după legea lui și cade răpus de această lege, el nu e victima nimănui decât a firii.

Până aici, am ținut să pun sub ochii lui Adrian mai mult problemele de nerezolvat ale vieții, decât cele care se pot rezolva. În lucrări lăturalnice ca *Pescuitorul de bureți, Sotir, Codin*, am făcut un pas spre problema socială, sentimentele personajelor se împiedică de organizația economică de azi și ei se răzvrătesc. Se răzvrătesc în felul lor, așa cum vreau eu.

Dar iată că mâine năvălesc *Haiducii*. Simțirilor omenești de totdeauna li se adaugă revolta de totdeauna a luptătorului pentru dreptate. Patimi oarbe și năzuinți conștiente sunt închise în același cuptor și arse până la topire. Aci, nedreptatea veșnică a omului e luată de piept și țintuită în văzul tuturor.

Nu dau problemei nicio soluție spițărească, nu consfințesc nicio metodă în dauna alteia, căci, pentru mine, nedreptatea veșnică a omului nu e o șaradă pe care o rezolvi petrecând – dar consfințesc în schimb lupta eternă a ființei umane cu semenul său, născut lup.

Aci, câmpul de prășit e fără margini, iar leacul bolii, în mâinile noastre, dacă vrem ca aceste mâini să făurească o lume nouă sau o lume care să tindă măcar spre acea înnoire dorită de toate sufletele însetate de dreptate.

Și acum, iată, îmi scot căciula în fața sutelor de anonimi care mi-au scris și-mi scriu mereu, precum și în fața miilor care mă citesc, care nu mi-au scris și nu-mi vor scrie niciodată.

Mă descopăr în fața mulțimii de jos, în fața acestei Sahare cotropitoare de valori umane, Saharā fecundă, nesecată în energii, ocean social în care am fost pescuit eu însumi și de unde răsar mai toți acei care s-au impus omenirii.

Cu această mulțime vreau să stau de vorbă aci, cu ea, care mi se spovedește zilnic și-mi cere să fiu sincer. Pentru a sta de vorbă cu dânsa trebuie să mă spovedesc mie însumi.

Dintre sutele de chestiuni, sentimente, idei, care mi-au fost puse sub ochi în aceste trei sferturi de an de când sunt în corespondență cu România anonimă, o singură întrebare, o singură chestiune, pe care mi-a trântit-o în sac un lucrător de la Brăila, îmi stă dinainte cu litere de foc. Pe ea o văd, de câte ori pun mâna pe condei. Cu ea, în gând, mă culc seara, cu ea mă scol dimineața.

Lucrătorul acesta (care nu-și semnează scrisoarea), după ce mă acoperă cu laude, termină întrebându-mă: *„Ei, ia spune, neică Panaite: Ce-ai de gând să faci acuma?”*

Întrebarea aceasta mi-am pus-o eu în ceasul când Romain Rolland, judecând după scrisorile pe care le primea el, mi-a scris: *„Nu cunosc un succes mai complet și mai rapid decât al d-tale”*. Întrebarea asta rezumă și chestiunile dezbătute de mai toți aceia care mi-au scris, fie într-o doară, fie în glumă, fie scrâșnind din dinți.

Ce-ai de gând să faci acuma?

Apoi de… „neică”, ce să fac *acuma*, când am reușit să-mi smulg piciorul din lanțul care mă fereca sorţii voastre? Vreți să urmez calea a aproape tuturor acelora care se *ridică* de jos pentru a cădea în mocirla celor de sus? Vreți să vă fabric și să vă vând basamac, cocaină, morfină ori tămâie? Să scriu pe placul vreunui bancher, puternic al zilei din prostia noastră? Sau să tămâiez pe vreun ministru cu fonduri secrete, pe vreo cucoană cu influență în lumea „mare”? Să aduc apă la moara vreunui partid cu nume falnic, care se bălăcește în zoaiele combinațiilor politice și vă vinde pielea între două discuții de principii? Ori – lăsând la o parte toate aceste fapte nedemne și trecând de partea voastră – să cânt osanale clasei din care am ieșit? Să spun că voi sunteți, *noi* suntem, cei fără vină și fără prihană în marele rău care bântuie omenirea?

Spuneți-mi, măi Stane, măi Ioane, cu cine să mă leg? Din cine să-mi fac tovarăș, eu care am cutreierat pământul aproape fără tovarăș?

Tovarăș de viață și de drum mi-a fost mai întâi blestemul unei lumi mânată de egoism, acea cumplită lege care-mi arăta la fiecare pas pe frate despuindu-și fratele în folosul său. Eu n-am trecut prin viață mirosind un trandafir și cătând galeș la stele. Tovărășia unei mame care venea seara acasă cu mâinile crăpate de ger și de leșie, care punea petec peste petec, care se lipsea

de pâinea ei ca să-mi cumpere mie haine și cărți, această primă tovărășie m-a învrăjbit pentru totdeauna cu o lume păgână care a făcut din viața mamelor noastre un iad pământesc…

Tovarășe mi-au fost, apoi, toate acele umbre răzvrătite din născare, pe care destinul mi le-a presărat de-a lungul nesfârșitelor mele drumuri.

Umbre, fantome, eroi nebănuiți de nimeni, ființe venite de pe alte pământuri!… Pe toți și pe toate le-am pierdut, dar toți trăiesc aievea în sufletul meu. Și în clipa când pun mâna pe condei și mă aplec peste hârtia albă, eu n-am nevoie să scornesc prăpăstii cu efect melodramatic, nici să speculez nerozia umană, care nu cere decât s-o distrezi; ochii scrutători ai tovarășilor mei de visuri răsar din întunericul trecutului ca licuricii noaptea și ei îmi cer să fiu *om* înainte de-a fi literat. Ei nu s-au amuzat. Viața pentru ei a fost năprasnică.

Cum aș putea eu, deci, să scriu pe placul unei lumi care nu caută decât „senzații”?

Văd privirea bună a spălătoresei care mi-a dat viață și pe care răutatea omenească a dus-o la mormânt, luându-i până și mângâierea de a-și săruta odrasla în ceasul morții, odrasla pentru care a spălat murdăria altora timp de patruzeci de ani, cu speranța să mă vadă „om cu căpătâi”.

Văd figura aprinsă de ftizie galopantă a lui *Mihail Kazanski*, eroul prieteniei mele, creier enciclopedic și inimă nobilă, descoperit de mine la șaptesprezece ani, în plăcintăria lui Kir Nicola din Brăila, unde citea cărți franțuzești, pe când păduchii îi umblau agale pe umăr. Nouă ani de prietenie eroică, de sărăcie eroică, de vagabondaj eroic, de lecturi și discuții, pentru ca într-o bună zi să-și dea sufletul în cine știe ce colț al imensei Rusii, neavând încă etatea de treizeci de ani.

Văd apărând din negura unui trecut de vis figura înveșmântată de revoltă sinceră a lui *Ștefan Gheorghiu*, altă față aprinsă de ftizie galopantă, dar cât de

deosebită de cea dintâi! Unul se poticnește de bolovanul ignoranței omenești, cade, se ridică numai pe jumătate și se retrage în lumea gândirii nepătate și nestăvilite. Celălalt, cu și mai mult avânt, ridică pumnul împotriva zidului prostiei universale, își dă seama de grosimea lui și, în loc să dispereze, el aleargă după artileriști, îi cheamă la luptă, nu se îndoiește o clipă de răsunetul glasului său, dar amuțește într-o zi de martie, în sanatoriul de la Filaret, singur în odaia lui, singur cu credința sa neclintită în viitorul unei lumi făurită de cei care vor trebui să aleagă între luptă și ftizie.

Văd pe zidarul pictor *Samoilă Petrov*, luptând voinicește cu truda-i zilnică de muncitor, în vreme ce mintea-i căuta să pătrundă legile culorilor, în vreme ce inima-i se avânta cu generozitate în lumea prieteniei ideale. S-a dus și el. Valurile de nisip ale Saharei cotropitoare l-au prins în vârtejul lor și l-au înmormântat acolo unde nu s-a gândit niciodată să pună piciorul: sufletul lui, doritor de măreție, a zburat între patru pereți ai unei camere de spital din Odesa.

Mai văd alți eroi răsărind aievea din negura unor vremuri neuitate și întruchipându-se în personaje de roman trăit. Iată pe *Isac Perlmutter* și pe sora sa *Estera*, purtând prin lumea largă crucea crimei de-a fi iubit prea mult viața, și străbunul lor Iisus. Primul – un *moș Anghel* aproape imberb – se rupe ca un vlăstar de pe butucul uscat de sevă și pleacă să-și caute alt pământ, dar niciun pământ nu-i convine, se veștejește de dorul întâielor adieri, și moare la Cairo, răpus de amintiri prea vii și de rachiu prea tare. Deși tânăr, el știe că n-a murit bețiv *din vina nimănui*, ci dintr-o mare vină: Isac știe mai mult decât *moș Anghel*. Mai mult decât Isac știe mândra lui soră Estera, care, tronând ca o regină în somptuosu-i *bar* de la Singapor, îngenunche pe umilitori și cade umilită de propriile ei victorii.

Urmează acestora o întreagă *legiune străină* de oameni fără căpătâi și fără nume. Pe unul, îl mai aud și

astăzi cum îmi vorbea pe întuneric în azilul de noapte din Lausanne, de unde, ieșiți a doua zi, n-am mai putut găsi de lucru, fiindcă ștampila milostivului azil, aplicată pe hârtiile noastre, ne-a indicat vindictei burgheze ca niște ciumați ai orânduielii moderne. Un altul – pe o noapte ploioasă și neagră ca lumea în care trăim – dă peste mine pe când mă adăposteam printre stâncile unui port mediteranean. Nu puteam să-i disting chipul. Și nici una-nici două, în huietul valurilor care se spărgeau, îmi spune pe nerăsuflate: „Bine… Tu ești creștin. Eu sunt ovrei. Dar am să te iau judecător. Uite: mi-a murit nevasta și am rămas cu trei copii mici, la Marsilia, unde-mi câștig pâinea. Am făcut cum am putut și am plecat cu ei la Ierusalim, să-i depun într-o comunitate anume creată pentru așa ceva. Acolo, în loc să fiu compătimit, sunt luat din scurt: mi se reproșează că de ce nu port perciuni, că cum am îndrăznit să viu la ei fără perciuni. Auzi, domnule! Mie îmi arde casa și femeia, nu știu ce să fac cu copiii, nu mai am niciun rost pe pământ și ei mă întreabă de ce nu port perciuni la… Marsilia! Apoi să-ți spun drept: *nu mai cred în Dumnezeu!*”

Un al treilea…

Dar, de ce să mai întind pomelnicul?

Aceste chipuri, și altele la fel, fac parte din viața mea de ieri. Tot ele îmi vor umple și literatura pe care voi scri-o, tot cu ele voi trăi și de azi înainte.

Nu știu dacă scrisul meu va avea darul să facă dintr-un om rău unul bun, nu știu dacă va reuși să schimbe cu o iotă mersul crâncen al vieții nemiloase. Ceea ce știu, însă, e că arta mea nu va fi arta acelora care transformă suferințele omenești în monedă bine cotată la bursa literelor de tarabă.

Orele mele de lucru sunt ore de penitență…

Multe ușurinți, multe abateri îmi îngădui și azi, așa cum mi-am îngăduit ieri, dar să iau în deșert ce mi-a fost

sfânt întotdeauna, la asta să nu se aștepte cititorul meu: nu-i voi specula prostia.

Scriitorul de profesie, ca și cititorul de profesie, bălăcesc astăzi amândoi în aceeași mocirlă a artei fără umanitate, chiar atunci când o nuvelă, un roman, o piesă sunt în stare să smulgă lacrimi fierbinți. Când arta va reuși să facă pe oameni mai buni, numai atunci vom avea dreptul să vorbim de artă. Teatrele sunt pline de cucoane care plâng în loji la *Dama cu camelii*, plâng în toaletele lor scumpe, plâng în diamantele lor, plâng suferințele închipuite ale unei artiste care după căderea cortinei redevine ceea ce este: o adulată, pentru orele de digestie ale lumii sătule. Dar când aceste cucoane inimoase sfârșesc de plâns în loji, își șterg lacrimile cu rușine, se urcă în automobile și, în drumul lor spre culcușul voluptuos, nu au nicio lacrimă pentru acele dame fără camelii, care apar pe la răspântii şi trag pe trecător de mânecă pentru o bucată de pâine și un culcuș.

Murillo a pictat pe *Micul cerșetor* care se păduche în văzul tuturor, iar Millet, pe țăranii lui deșelați de muncă. Vereșaghin plătește cu viața nobilul gest de a se duce să se convingă cu ochii de grozăviile războiului ruso-japonez, el care a creat, între altele, *Santinela* și *Piramida de căpățâni*. Aceste tablouri, menite să sfâșie inima omului, nu sfâșie nimic. Copiii cerșetori umplu drumurile: nimenea nu-i vede, dar toată lumea „cultă” admiră „celebrul tablou al lui Murillo”.

Cu „țăranii lui Millet” se mândrește Luvrul, dar nimeni nu se gândește că fiii și nepoții țăranilor pictați de Millet au rămas și azi tot robi ai pământului, tot deșelați, tot stâlciți de muncă. Și să nu vină niciun boieraș să-mi spună că țăranul francez de azi *cumpără bonuri ale apărării naționale*; eu am trăit prin satele franțuzești și am văzut că toți țăranii trăiesc cu faimoasa lor „supă”, care nu e altceva decât ciorba noastră de fasole; iar pâinea, *făcută odată pentru o lună*, e mai rea

decât mămăliga românului, căci o taie cu toporul timp de cincisprezece zile, când e uscată ca lemnul.

Pentru țăranul acesta, ca pentru întreaga omenire trudită, nu s-a născut încă artistul care să-i fie Mesie, nu s-a născut încă opera de artă care să răstoarne fundamentele unei alcătuiri bazate pe cruzime și care să întroneze dreptatea pe pământ. Și se vor mai scurge poate multe secole, în care timp suferința umană va rămânea tot *numai* un obiect de inspirație pentru artiști, și lumea, cu toată oroarea ce insuflă piramida de cranii a lui Vereșaghin, va continua să se măcelărească, după cum continuă să fie egoistă, cu toată generozitatea capodoperelor universale.

Acestei suferinți, însă, a noroadelor, eu, care am pornit de la opincă și am pătimit mai mult decât Christ, îi voi închina toate forțele mele ca să contribui la micșorarea ei, atât cât poate contribui un suflet îngrozit de suferința lumii obidite.

Din eroii mei, eu nu voi face o țintă a literaturii mele, ci numai un mijloc. Un prieten intim mi-a remarcat că aproape toate titlurile bucăților mele, publicate ori nepublicate încă, poartă un nume propriu de om sau de femeie. E adevărat; și nu din întâmplare. Toate aceste figuri, toți acești eroi, sunt trimișii mei autorizați să vorbească, cu zeci de mii de glasuri, maselor din care îmi trag obârșia, căci ținta scrisului meu e chemarea acestor mase la luptă.

Iată de ce am spus că eu nu scriu ca să ajut cititorului să adoarmă seara, când intră în pat, ori să ușurez digestia de după-amiaza a sătuilor.

Martor și părtaș, din frageda-mi copilărie, al trudei popoarelor, eu port mereu în inimă rana durerilor lor.

Eu aud și azi tânguirile muncitorului de la oraș, ca și pe acelea ale iobagului de la sate, iobag împroprietărit, după fiecare război și devenit iarăși iobag după treizeci de ani de pace. Eu scrâșnesc din dinți, cu scrâșnetul mult prigonitului popor evreu, parie a României mici de

ieri, parie a României mari de azi și țap ispășitor al tuturor Româniilor imense de mâine, patrie doar a huliganilor din toate vremurile. În țară ori afară din țară, eu am trăit cu acest popor, căruia omenirea îi datorește o parte din progresul ei, eu i-am cunoscut mila și am avut deseori prilejul să-i aprecieze bunătatea. Dacă n-ar exista pentru mine decât singur exemplul bătrânului Herman Binder, crâșmarul de la Alexandria, care se ruina – care s-a și ruinat! – ca să ție grătar românesc, cu fleici și cu mititei, cu țuică și cu vin românesc, cu jurnale românești, cu portretele românești ale majestăților lor, și mai ales crâșmă cu povești gălățene și cu amintiri care aduceau lacrimi în ochii atât ai povestitorului „jidan”, cât și în ai ascultătorului român neaoș – dacă n-ar exista în mintea mea decât bunul, inimosul, umanul Herman Binder, ca singurul evreu persecutat, bătut, ruinat de huliganismul național român, și încă mi-aș lega soarta mea personală de soarta poporului evreu, încă aș face din lupta lui pentru dreptate, lupta mea personală, lupta tuturor persecutaților de pe pământ.

Dar eu nu dau întâietate suferinței unui neam în dauna altuia. N-am nicio preferință în materie de durere. Când văd că un om cade în stradă, eu nu-l întreb cărui Dumnezeu se închină, ci îi săr în ajutor. Și fiindcă am trăit în douăsprezece țări de pe pământul acesta blestemat, fiindcă am ascultat pe oameni tânguindu-se cu același fel de lacrimi în ochi, eu voi adresa cuvântul meu de luptă și emoția artistică tuturor neamurilor care gem sub jugul apăsării internaționale, mulțimilor anonime care ascund în sânul lor dureri știute doar de ele și eroi nebănuiți de nimeni.

Iată ce am să scriu. Iată pentru cine scriu.

Martie, 1925.

CUM AM DEBUTAT EU

Eu aparțin acelei familii de comedianți provinciali, eroi care „debutează în fiecare seară”…

Eroi ai umilinței și ai decepției înfruntate, care zilnic dau piept cu viața, zilnic sunt nevoiți s-o înșface de gât, să lupte cu ea și, neputând-o învinge, o reiau zilnic de-a capo.

O ciomăgeală fără chip de îndurare sunt debuturile tuturor acelora care nu vin pe lume târând după ei domenii, ori protecții plătite cu vânzarea demnității omenești. Ei debutează până la moarte, așa cum mereu o ia de-a capo muncitorul revoltat și resemnat al timpurilor noastre, sătul de viață după prima săptămână de „debut” într-o ocnă capitalistă.

Soarta acestora am avut-o și eu, de câte ori „aruncam ancora” în vreun oraș din lumea asta fără suflet. Deosebirea între mine și regula generală, e că eu am avut două feluri de debuturi, strâns înlănțuite între ele, și că pe amândouă le-am tratat în chip deosebit: când debutam ca „hamal de la Brăila”, mi-era indiferent dacă patronul se purta obraznic cu marfa brațelor mele; știam că nu din gingășie omenirea e împărțită în stăpâni și robi. Dar când hamalul se metamorfoza în *artist* (iertați-mi cuvântul supărător!) atunci omul ridica prețul mărfii sale și striga: jos labele! Îngăduită fie-vă murdăria cocinei noastre sufletești, o, stăpâni, atât cât am nevoie să vă cer hrană pentru stomac! Restul, tot restul simțirilor mele, scapă puterilor voastre, nu vă mai privește; afară! netrebnici monopolizatori ai vieții.

De la început, cu un instinct care se poate dovedi istoricește, eu am făcut ca buna și mult chinuita mamă de pe meleagurile noastre – maltratată, ea și copiii ei, de un bărbat bețiv: toate insultele, toate loviturile le-a încasat omul de rând, mama, ca să-și apere odorul zilelor sale, copilul său, arta.

Arta mea de azi poate să sfideze cu mândrie toată nemernicia unui trecut de umilinți: ea n-a fost umilită. Niciun Cazaban al vreunei spelunci „literare” nu va putea vreodată să exhibeze un manuscris al meu, rămas prizonier într-un sertar de redacție, când se știe – așa cum o mărturisește Demetrius în răspunsul său – cu câtă furie e bântuită tinerețea de setea de notorietate. Setea asta eu n-am avut-o. N-o am nici azi, când din mai multe țări îmi vin cereri de colaborare.

Când am început să scriu?

De mult: din ziua când dl. Petre Moisescu – profesorul meu, fost director al școalei primare nr. 3 din Brăila – m-a învățat cu părintească dragoste să citesc deslușit și să înșir slovele cu rost.

Să-mi fie permis să aduc aci o caldă mărturie de recunoștință memoriei acestui blând apostol al învățământului nostru primar, învățământ din care m-am înfruptat și eu. (Zic *memoriei*, căci, deși l-am lăsat în viață când am părăsit Brăila pentru ca să n-o mai revăd, nu cred să mai trăiască azi, fiind de atunci foarte înaintat în vârstă.) Și mărturia mea, îndrăznesc s-o ofer spre meditare umililor dascăli care învață pe copii carte: *dacă am reușit să termin cele patru clase primare, bunătății acestui dascăl se datorește, în primul rând*, apoi aceleia a mamei mele.

Am fost un copil rău și un școlar mediocru. Crescut până la etatea de șapte ani între unchii mei Anghel și Dumitru, la Baldovinești, brusca mea strămutare dintr-o libertate deplină între pereții ostili ai unei școli, mi s-a părut un act de dușmănie nemaipomenită. Din anul întâi, n-am mers la școală decât vreo trei luni și, natural, am rămas repetent. Din al doilea, vreo șase și iar am căzut, sau, mai bine zis, n-am căzut deloc ci m-au trântit, căci nu m-am prezentat la niciun examen.

Plecam de-acasă regulat, dar, în loc să mă duc la școală, o luam razna peste câmpii, la „moș Dumitrică”. De-acolo nu mă scotea nici cu boii. Venea biata mama, duminica următoare, plângând și ruptă de trudă, să mă „ia la școală”. Și răspundeam răstit că „mai bine mă duc la prins pește, ori la adunat gozuri”.

Cauza acestei răzvrătiri era severitatea profesorilor Vasiliu și Grigorescu, peste care am dat în acești doi ani de eșec. Cum însă fiecare profesor trecea cu clasa lui mai departe, iată că în al treilea an mă simt prins de bunătatea d-lui Moisescu, care, ducându-și turma până la capăt, se întoarce dintr-a patra la a întâia, ca să ia de căpăstru un nou contingent. M-a luat și pe mine cu vorbe calde, cu mustrări părintești și m-a dus până la capăt, fără să mai rămân repetent. Din când în când, vrăjit de frumusețea bălților ori de nostalgia crâșmei lui moș Anghel, îmi mai dădeam în petec, cu toată bunătatea lui, și o tuleam. Întotdeauna găseam la dânsul iertare.

Iertate să-i fie păcatele, că mult a iubit! Lui îi datoresc scrisul și cititul, singurele materii în care am fost atunci neîntrecut. Și a știut să le vadă, căci aproape regulat îmi punea nota zece și se mândrea cu mine la toate inspecțiile școlare.

De calitățile de bun cititor și bun *scriitor*, au profitat mult cumetrele mahalalelor de pe vremea școlăritului meu. Câte nopți de veghe, petrecute cu „Ghenoveva” și cu haiducii, câte lacrimi sincere smulse acestor suflete simple, dar nesecate în emoție! Și pe câți ibovnici certați din iubire n-au împăcat scrisorile mele, care *„mergeau la inimă ca mămăliga cu unt”* și erau răsplătite cu un „cinci” și cu sărutări înfocate pe obrăjori! Plângea și mama de bucurie.

Iată un debut precoce.

Poezii, ca tot românul, n-am făcut. Ba, să nu mint: am făcut trei și cu rost.

Prima, la cincisprezece ani. Era o rugăciune adresată lui Dumnezeu; îi ceream să mă lase să scriu.

Nu îți cer să fiu vr'un rege
Nici vr'un mare împărat,
Ci să-mi dai putința toată
Să exprim ce-am cugetat…

Citind-o mamei, pe când călca gulere scrobite, și afirmându-i țanțoș că „așa ceva nici împărații nu pot să facă", ea a exclamat: „I-auzi, domnule, ce mai băiat am eu!". Și s-a întors cu spatele, ca să n-o văd că râdea ironic.

A doua poezie am făcut-o prin anul 1904, anul sosirii mele la București cu Mihail Kazanski, rusul enigmatic cu care am legat întâia mea prietenie eroică. Negăsind niciun stăpân, ca să „debutăm", ne-am aciuiat în biroul de plasare al lui Gheorghe Cristescu, din strada Sfinților, unde am devenit amândoi „agenți", printre vreo alți patru, toți „ramazangii" de gigantică talie.

Fumam mucuri și ne hrăneam exclusiv cu pâine goală, o cocă neagră de zece bani, bucuroși când o aveam zilnic. Cristescu era singurul care își permitea luxul unei porții de varză cu carne. Privindu-l cum mânca, scuipam pe ciment. Lupta și el greu cu viața și, dacă nu putea să ne ofere câte o porție de varză, n-a lipsit niciodată de a da unui flămând cei zece bani necesari „potolirii ramazanului".

În ajunul acestui An nou, 1904, stam toți triști și nemâncați. Zadarnic alergam toată ziua prin zăpadă, cot la cot cu servitori și slujnice, când ne duceam, după opt zile, să „încasăm" taxa de cinci lei, din care doi erau ai agentului, încasam ocările „cocoanei", veșnic nemulțumită.

În seara aceea aveam ochii plini de bunătățile expuse prin vitrinele consumurilor, ghetele pline de apă rece și

mațele goale. Mihail, meșter în ale mizeriei, îmi suflă la ureche:

— Mă Panaite, mâine se duc cu *dai-boje* toți factorii și măturătorii. Dacă ne-ai ticlui tu o poezioară! Am copia-o cât mai caligrafic și ne-am duce cu ea să urăm ani mulți întru stăpânirea lumii acelora care ne flămânzesc. Și poate c-om mânca și noi mâine o varză cu carne!

Am ticluit-o cu elanul ce-ți dă perspectiva unei mâncari calde, pe care o dorești demult. Nu-mi mai amintesc decât o strofă de la mijloc:

Servitori și servitoare,
Din birouri de plasare,
Noi, acești agenți de rând,
Vă servim din când în când.

A doua zi, la prânz, aveam fiecare „agent” câte trei-patru leișori în buzunar; și am mâncat și noi, în ziua aia de întâi ianuarie 1904, o varză cu carne de purcel… „de-i tremura șoriciul”, am băut vin de „patru bani chilul” și am fumat „tutun adevărat”, nu „lăcuste”.

A treia și ultima mea poezie.

Același an.

Sătul de-a avea a face cu harțagul tuturor stăpânilor, m-am hotărât să „încasez” numai pe al unuia, dar care, cel puțin, să mă hrănească; și am intrat „fecior în casă” la junele domn avocat Victor Duculescu, haiduc cu părul creț, fercheș și mândru ca un păun. (Dacă trăiește și e sănătos, îl salut aci cu franceză politeță!)

Domnul Duculescu locuia cu mama d-sale în strada Brezoianu, alături de simpla căsuță a lui V. A. Ureche, scriitorul care mă vrăjise cu nuvela *Deșcă Pintilie*, publicată în *Universul literar*.

Ureche murise de curând și moartea lui mă lăsase dezolat. Tot de curând, Carol Scrob (ori Smara? *cela revient au même*) publicase un acrostih: *Ferdinand*,

prințul moștenitor de-atunci. Repede fui obsedat să fac și eu unul lui V. A. Ureche, mai ales că vecinătatea locuinței pustii a decedatului mă impresiona adânc. Nu puteam să-l fac seara, căci mi se impunea să sting lampa și să mă culc. Așa că, cu hârtia și creionul în buzunar, îmi compuneam acrostihul pe când măturam odăile ori spălam vasele, combinând poezia cu slugăria și ferindu-mă de stăpâni.

Iată-l, atât cât îmi amintesc:

Vrednic! Fala țării noastre ai fost și vei fi,
Arma-ți, pana ta din mână, în veci nu va pieri!
Uită-te cum neamul nostru pe lângă tine trece,
Rănit și lacrimi varsă pe-a ta piatră rece.
Eri erai, lucrai cu suflet, cu minte și cu pană.
Cine știa c-azi nu vei fi? O, moarte, ești tirană!
H
E

După cum se vede: patriotism sadea. Nu eram încă socialist și-mi iubeam țara așa cum o iubesc azi, când sunt, nu socialist, ci un revoltat care ar trimete la scos cărbuni atât pe burghezi, cât și pe „socialiștii” lor de carnaval.

Cu șorțul alb după gât, deretecam prin casă, scoteam acrostihul și-l admiram, când, într-o zi, îl pierd! A doua zi, în vreme ce măturam curtea cu târnul, iată că apare domnul Duculescu în pragul casei și începe, spre marea mea confuzie.

— *Vrednic! Fala țării noastre ai fost și vei fi!* Bâț Caținco, că ți-ai frânt fusul! Ce mă, tu ești poet?!

Da, nu vă fie cu supărare, cinstiți boieri… Poet! Pe malurile Senei, am fost numit *„grand poète romancier”*, pe când la București am rămas, după cât se pare, pentru unii numai „hamal de la Brăila”.

Patru ani mai târziu, cam în primăvara lui 1908, iată că am și eu bucuria oricărui muritor când își vede slova tipărită. Era primul articol trimis unei publicații, în specie: *România muncitoare*[11].

Mă aflam portar de noapte la „Hotel Bobescu”, din Lacu-Sărat. Titlul articolului (dacă nu mă-nșel): *Un om cu scaun la cap*. Și cine credeți că era acest om cu scaun la cap, pe care-l atacam? Curioasă coincidență! Era domnul Nicolae Iorga! (Atacam pe omul politic, comparsul huliganului Cuza.)

Articolul e semnat: *P. Istr.*

Acest debut și alte articolașe în organul socialist mi-au și atras simpatia *Dimineții*. Nu mai târziu decât în anul următor, 1909, public în acest ziar o anchetă de nouă articole, cu titlul general: *Lipitorile porturilor*. Ele au fost anunțate pe mii de afișe, între Sulina și Turnu-Severin, unde numele meu sta scris cu „litere de-o șchioapă”, vorba d-lui Cazaban.

Câteva luni după publicarea lor, cade marea grevă a hamalilor de la Brăila, pe care o conducem împreună cu Ștefan Gheorghiu – cea mai reprezentativă figură de apostol ieșită din rândurile lucrătorilor noștri, pe care-mi propun s-o așez pe primul plan într-o viitoare lucrare a mea, epopeea muncitorimii române.

Îndurerat de sfârșitul lamentabil al grevei hamalilor, scriu un lung articol și-l trimet d-lui Mille. Iată în ce chip l-a anunțat *Adevărul*, în fruntea informațiilor:

„Greva de la Brăila a căzut! Vrednicul muncitor P. Istrati ne trimete un articol, scris după luptă. E un articol scris (iar „articol scris”!) *cu sângele unei inimi generoase. Îl vom publica la locul de onoare în numărul de mâine.”*

---

[11] Data reală a debutului publicistic: *februarie 1907* cu articolul *Biserică și popi*.

A doua zi, a apărut pe patru coloane, toate „de onoare”.

În toamna aceluiași an, după bătălia de stradă de la 19 octombrie cu poliția brătienistă și după ieșirea noastră de la Văcărești, mă aflam și eu printre „șefii” socialiști, primiți de dl. Mille. Gherea era prezent și, foarte emoționat, ne-a sărutat pe toți. Atunci dl. Const. Mille m-a luat deoparte și mi-a zis.

— Uite ce-i Istrati: vreau să te fac corespondentul *Dimineții* la Brăila, cu leafa celui mai bun dintre corespondenții mei. Primești?

Am primit, dar, înainte de a-mi încasa prima leafă, i-am făcut o poznă cum numai eu știam să fac în debuturile mele.

Aveam însă dreptate. Avea poate și dl. Mille. Totuși, i-o spun aci: am suferit mult sufletește de decepția pe care d-sa mi-a cauzat-o în afacerea acelui diacon satir, de la Tulcea, rămas nepedepsit.

Astfel s-a terminat „cariera” mea, de-abia începută, la *Adevărul*.

O alta mi se deschidea la *România muncitoare*, unde, doi ani mai târziu, eram numit redactor, alături de M. Gh. Bujor, blândul apostol a cărui soartă de ocnaș e una din rușinile clasei muncitoare din România, după cum o rușine e și soarta de pribeag a acestui condamnat la moarte care e Alexandru Constantinescu; după cum tot o rușine e întreaga serie de procese care se țin lanț de la înfierarea ca „escroci” a lui Ficșinescu și Banghereanu, până la repetatele condamnări urmate de achitări – ambele deopotrivă de oneroase – ale fiului marelui C. Dobrogeanu-Gherea.

La „România muncitoare”, cariera mea nu fu de-o durată mai lungă. Am publicat între altele, primele încercări literare: *Calul lui Bălan, „Nostra Famiglia”, Întâi Mai* și câteva foiletoane, între care, unul despre Pégout, l-a făcut pe Gherea să-mi spună:

— E unul dintre cele mai bune foiletoane pe care le-am citit în românește.

Dar, nu după multă vreme, într-un miez de noapte, disperat de scrisul indescifrabil al lui Racovski, ca și de peltelele care plouau din provincie, am trântit condeiul și foarfecele și m-am dus drept la gară, unde, după ce am scos un bilet pentru Paris, am rămas cu douăzeci de franci în buzunar.

După trei luni de hoinăreală în Cetatea Luminii, mă întorceam în țară. La Ploiești, Gherea mă mustră, în vreme ce-i mâncam faimoasele sărmăluțe:

— Mare derbedeu ești, mă Istrati! Tu ai talent, dar talentul nu-i de-ajuns ca să-ți faci un loc în lume: mai trebuie și nițică statornicie.

Nu m-am statornicit, cu tot sfatul bătrânului critic. În martie 1916 părăseam țara, pentru a n-o mai revedea nici până azi.

În Elveția, alte „debuturi”: râneam zăpada pe străzi, curățăm patinoarele boierilor, „plantam” stâlpi de telegraf prin câmpii. În uzina de muniții Picard Pictet, văzând cu câtă ușurință un om poate să aibă brațul retezat pe când stă de vorbă cu tine, am rupt-o la goană pe poarta fabricii de nenorociri.

Suntem în 1919, trei ani de limbă franceză.

O conferință a lui Paul Birukof, la Geneva, îmi inspiră un articolaș. Hai să-l scriu în… franțuzește, și să-l trimitem gazetei *La Feuille*. Articolul apare în pagina întâi: *Tolstoïsme ou Bolchevisme?* Uite, mă, cum sare iepurele!

Dac-am vedea pe director?

Directorul, Jean Debrit, îmi oferă colaborarea și postul al doilea de expeditor. Accept postul și păstrez o atitudine rezervată față de colaborare, deși, aceasta, bine plătită cu linia. Semnez o scrisoare deschisă lui Barbusse, care atrage gazetei un răspuns demn și măgulitor din partea celebrului autor al lui *Le Feu*. Mai scriu, între altele, un foileton, semnat *Un canibal*. Și

tocmai când începeam să devin cineva, las toate baltă și trec în Franța: 1920.

În ziua de Paști 1921, apare în *l'Humanité* o nuvelă a mea: *Nicolaï Tziganou* (tipărit din greșeală: *Iziganov*) și semnată *P. I. Delabrăila*. Apoi, în momentul conferinței de la Geneva, o bucată: *Pour Christian Racovsky*, cu numele meu. Atunci văd că organul Partidului Comunist Francez plătește nu mai puțin de șaptezeci și cinci de franci o nuvelă. Primesc banii pentru nuvelă, deși scrisesem să nu mi-i trimeată. Plata articolului însă o vărs pe jumătate pentru înfometații ruși, iar în schimbul celeilalte jumătăți cer cărți. Directorului paginii literare, Marcel Martinet, care îmi cerea colaborarea regulată, îi răspund că nu mai trimet nimic dacă e vorba ca pe muncitori să-i coste literatura mai scump decât o costă pe burghezie.

În vremea asta, aveam mâna dreaptă zdrobită și amenințată de cangrenă, muream de foame.

Cu acestea, am ajuns la „marele” debut.

În mai 1922, vin de la Nisa la Paris, unde, regăsind pe Ionescu, îi arăt corespondența mea cu Romain Rolland.

Prieten din 1913, Ionescu se aprinde ca un vulcan și-mi oferă (se va ști într-o zi cu câte jertfe!) pensiunea pe șase luni. În acest timp, scriu două volume, între care *Chira*, pe care o purtasem ani de-a rândul în cap. Apoi îmi reiau meseria de fotograf, lăsând pe Rolland să se aprindă la rându-i și să încerce, în Elveția, lansarea volumelor mele într-o „Bibliotecă Mondială”, tentativă care nu izbutește, din mai multe pricini. Se decide însă publicarea *Chirei* în revista Europe. Data apariției: 15 august 1923.

La această dată mă aflam la Saint-Malo, de tristă și duioasă amintire. Fotografia mergea prost. Nu mai aveam cu ce cumpăra furnituri, nici cu ce pleca. Nevasta plângea. Dintr-o lucrătoare croitoreasă, cu viață

regulată și demnă, o transformasem într-o zlătăriță de șapte hotare, cu hainele pătate de acizi, cu părul vâlvoi în vânt, cu brațele rănite de soare. În seara de 14 august, de multă amărăciune, ne-am culcat nemâncați, deși mai aveam vreo zece franci, plata odăii pe încă o noapte. Speram să fac a doua zi câțiva clienți pe malul mării și să mai lungesc agonia. Dar în ziua când douăsprezece mii de exemplare din revista *Europe* plecau să anunțe un nou nume în literatura franceză, autorul *Chirei Chiralina* – dumnezeiește prefațat de Rolland, pe două pagini din fruntea revistei – se întorcea acasă doar cu cincisprezece franci în buzunar, când întreținerea noastră, a amândurora pe o zi, costa de patru ori suma asta!

Acum era dezastru... Eu, învățat cu necazurile, mă țineam drept și scuipam soarta în obraz, ca moș Anghel. Femeia însă nu se mai potolea din tânguieli. Dezgustat, ies în oraș să-mi vând aparatele, când, în vitrina unei librării, zăresc revista cu numele lui Rolland în frunte, urmat de al meu. Am dat patru franci și-am cumpărat-o. Și am citit prefața lui Rolland, plângând cu hohote pe meterezurile uriașe zidite de Vauban, de unde îmi venea să mă arunc în mare, ca să nu mai existe, pentru mine, nici prefețe scrise de oameni mari, nici fotografie cu drame nebănuite și nici omenire nesimțitoare.

Ah, domnule Cazaban, care spui că am avut „noroc”! Și voi, ciuperci literare, care vă distrați veninul la Capșa și-mi contestați dreptul la viața de azi! Dacă ați ști cât mă costă literatura mea, și dacă ați avea un dram de demnitate, v-ați duce mai bine și v-ați băga la stăpân, în loc să cerșiți pomană pe la ministere, ori pe la bănci... în loc să vă îndopați pe la mesele cămătarilor-meceni cari vă oferă țigări de lux și pun spioni să noteze cam câte fură fiecare dintre voi... – dacă nu vă aruncă direct în hârdăul bilanțurilor lor culturale – în loc să vă agățați de mânecă unei glorii care disprețuiește... mârșăvia

literară și nu se dă învinsă decât atunci când o apuci de gât și o trântești la picioarele tale…

…Așa cum am făcut eu, și cum voi toți nu sunteți de talie să faceți.

Dar seria debuturilor mele tot nu e sfârșită.

Țin să mai scot în relief și activitatea mea din ultimul timp la *Adevărul literar*, atât de aprig combătută de unii, dar care a avut un astfel de răsunet în masele populare, încât satisfacția sufletească pe care mi-a procurat-o a întrecut pe însăși cea adusă de succesul scrierilor mele în streinătate.

Am spus și o repet: în România, nu criticile sentențioase mă interesează, ci credința profundă a lumii obidite în steaua unui obidit, care s-a ridicat victorios din neantul veșnicelor înfrângeri.

Și pentru ca victoria mea să devie a tuturora, voi relua în curând acest ultim „debut” al meu.

Nisa, martie 1925

CREZUL MEU

Doresc să spun direct cititorilor de la noi, câte ceva din cele ce-mi stau pe inimă. Căci din articolele tăiate de prin ziarele ce mi se trimet, am văzut că în curând o confuzie se va produce.

Nu vreau să spun că-mi arde tare de-a fi profet în țara mea, nici că țiu mult de-a rămâne bun prieten cu toată lumea, sau de a deveni. Din contra, sunt mulțumit că voi avea și neprieteni, ca să nu zic dușmani. Eu n-am umblat la școala complezenței sociale, care își face reputația distribuind surâsuri ieftine, care trăiește din cumpăneala cuvântului și moare din lipsă de oxigen. Ba chiar îmi place răfuiala, am destul venin ca să mânuiesc ironia și multă umanitate ca s-o încasez.

Dar mult mai dragă mi-e bunătatea înțeleaptă!

Să ne risipim aceste sărmane două zile ce le avem de trăit, scuipând pe oameni, să uiți că un soare arde pe cer, că râuri curg pe pământ, că atâta desfătare cuprinde o pădure răcoroasă, ori un câmp plin de flori; să uiți – ceea ce nu uită niciun vierme – că avem tot ce ne trebuie ca să sorbim viața, toată viața, atâta timp cât ochii ne sunt deschiși; și să ne trecem vremea dând palme orișicui, când e mult mai sănătos să te dovedești prieten chiar și aceluia care caută în tine un dușman – nu e asta un adevărat blestem al lumii?

Dacă ar fi să măsor pe om cu măsura aceasta, apoi să se știe că din parte-mi, atât de mare îmi fu porția amărăciunilor vieții, încât aș avea dreptul să tai capul la o mie de oameni, partea mea de cruzime sfântă. Eu, însă, după ce am secat fântână durerilor (toate durerile și toate bucuriile îmi sunt cunoscute, afară de acelea de-a dărui viață unui copil – ba chiar și pe acelea le cunosc de când scriu!), eu am descoperit în fundul acestei fântâni un nou strat de bunătate, și ce bunătate! Un om la o sută de mii poate că o cunoaște.

Și acum iată că două sulițe noi-noușoare se îndreaptă spre biata mea coșniță trupească: prieteni vechi îmi impută că scrisul meu nu e pe placul lor. Aceasta din față. Din dos, neamici noi vor să-mi ia dreptul de-a fi îngropat lângă mama. Cei dintâi, strașnici în a dușmăni, pretind că-mi voi uita originea modestă; cei din urmă, că *Chira* nu e românească. Cu aceștia mă voi învoi repede, spunându-le că puțin îmi pasă de ce e românesc și de ce e țigănesc. Mă interesează, nu ceea ce poartă un drapel, ci numai ce e umanitar, căci mama mea, mai româncă decât mulți pretinși români, a uitat să-mi vorbească cu mărinimie de țara în care gardiștii voiau s-o aresteze seara, ca fiind beată, când ea mătăhăia de trudă cum numai poporul cunoaște – dar n-a uitat niciodată să-mi spuie că omului îi face cinste să fie bun și drept.

Prietenilor vechi, însă, care au umplut pușcăriile naționale și cu care am suferit, aș vrea să le spun că niciodată drumul lor n-a fost cu totul al meu, nici predilecțiile lor, cu totul ale mele. Că niciodată n-am putut să mă împac cu un partid; că nu e în firea mea să mă supun unei hotărâri, când această hotărâre nu-mi convine; și că dacă aș avea în mâini puterea lumii n-aș ști ce să fac cu ea, convins fiind că omului poți să-i iei, dar nu să-i dai cu sila. Nici chiar libertatea nu poți să i-o dai cu sila. Aș vrea să le mai spun că pentru ei lumea e împărțită numai în săraci și bogați, să mi se îngăduiască să cred că pentru mine lumea e împărțită și în oameni ce se nasc liberi și oameni ce se nasc robi. Robul sărac rămâne rob și atunci când se îmbogățește, căci eu nu reduc crâncenă problemă a vieții la o farfurie cu fasole; iar omul liber rămâne liber și în pușcărie. Că nu acolo e locul lui, o știu și eu – dar mai știu că multe Bastilii vor trebui să fie luate cu asalt, înainte de-a nu se mai zidi Bastilii. Totuși – fără să-mi fac iluzii, și dacă n-ar fi decât să smulg cărămida care m-a separat un ceas de soarele vieții – eu sunt gata să mă amestec în toate hoardele

care vor să dărâme Jilavele internaționale, să dărâme mereu și mereu, dar cu o condiție: să nu mi se ceară apoi să viu și eu cu noi cărămizi ca să zidim noi Jilave.

Iată crezul meu.

Dar tot crezându-mi crezul, eu îmi trăiesc viața, și viața mea nu intră într-o teacă de cuțit. Liber e fiecine să se zbată, lepădându-se de credințe, cum se leapădă de cămașă. Deasupra credințelor uscate și șovăielnice, însă, eu pun iubirea caldă ce vine de la inimă. *Sunt gata să iubesc orice om liber!* Așa am fost totdeauna. Așa rămân. Nimeni și nimic nu-mi va putea schimba o iotă din ce m-a învățat viața și din ce îmi simte inima. N-am nevoie de dădacă.

Pe peticul de pământ ce se cheamă România – și care și-a dublat suprafața și numărul pușcăriilor – eu am rădăcini adânci. O fi frumos să scrii în franțuzește fără să fi deschis o gramatică; o fi frumos să ai cu tine toată presa pariziană, de la necăjita *Humanité* a lui Jaurès până la gravul *Figaro* și regalista *Action Française*, aceasta din urmă mai elogioasă decât oricare; dar mult mai frumos e să rămâi ceea ce te-ai născut, când te-ai născut iubind – și eu îmi aduc aminte mereu că la șapte ani pășteam caii la câmp, în preajma Baldovineștilor, ascultând poveștile unchiului Anghel și tânguirile mamei care îmi spunea pe românește că o dor brațele „de-atâta spălat străin".

Un om de frunte francez îmi spunea zilele trecute:

— Dacă ai vrea să te naturalizezi francez, ai obține premiul Goncourt.

— Și pe urmă?…

— He! Asta înseamnă cinci mii de franci peșin și o sută de mii de Chire vândute!

— Și pe urmă?…

Acest al doilea „și pe urmă" a scandalizat pe un om de bun-simț și l-a făcut să se îndoiască cum că eu aș fi cu adevărat autorul Chirei.

„He, he, Costică! *Are Chira socoteală*”, se zice la Brăila. *Quanto sangue costa…* Cine va ști cât sânge a costat! exclamă Michelangelo. Și eu tot mai sper să-mi cultiv cartofii și să-mi cresc găinile, acolo unde a murit o mamă bună acum cinci ani, privind, înainte de a-și da sufletul, spre ușa pe unde trebuia să-i apară feciorul. Și ea și-a dat sufletul fără să mă aibă la căpătâi… Și eu am citit într-o seară – la Geneva, în această Elveție de unde dușmănia omenească nu mai mă lăsa să ies să alerg la mama – am citit pe o carte poștală, tocmai la sfârșit: „… aci noi suntem cu toții bine, *numai că biata ta maică a murit în săptămână mare*”…

„Numai!”… Ah, multe rele am uitat în viața mea, dar pe acest „numai” nu pot să-l uit. Și mă înfioară grozav, când mă gândesc câți „numai” ca al meu trebuie să aibă omenirea pe suflet.

Pentru toți acești „numai”, eu îmi voi păstra pașaportul românesc. Și lasă!… Va veni ea vremea răfuielii cu frumoasa mea țară românească; eu știu să aștept.

Și așteptând, eu întind o mână de bun amic tuturor acelora care m-au cunoscut, ca și acelora care vor să mă cunoască. Lumea întreagă e demnă de iubit, dar tot mai cu drag mă plec spre cutare față de prieten, care mă citește plângând la Brăila. El plânge, nu fiindcă am ajuns mare ciorbagiu, ci pentru că, în loc să reapar în noroiul vieții cu ochi de nebun și cu un cuțit mare în mână, eu viu tot cu zâmbet pe buze, tot cu inimă iubitoare, și mereu gata să mai cânt, de pildă: *Când eram crai în Beoția…*

Mai vin cu o floare în mână. Se poate ca floarea asta să miroase rău. Da, dar e a mea. Și pe cine am rugat eu s-o miroase?

Arta e o minunată minciună. Niciun ziar, nicio revistă nu vor putea spune că m-au văzut urcându-le scările cu un manuscris, cerșind inserarea. Dar mulți m-au văzut căutând prietenia.

Mulți artiști sunt în stare să facă artă, puțini știu să fie prieteni. Și eu voi crede mereu că prietenul e cel mai mare artist al inimii omenești prietenoase. Eu nu întreb care artist a reușit. Uneori, cel din umbră mi-e mai simpatic decât cel trâmbițat. Dar voi întreba fără încetare: „Care e artistul care știe să iubească un om, tot cultivându-și cartofii?”

Căci e o rușine de-a te numi artist, când nu știi să iubești un om și să-i oferi un cartof fiert.

Până unde arta are dreptul de-a ridica nasul, o știu toți artiștii. Unde trebuie să începem a ne îndoi de umanitatea artei, o știu mai puțini.

Dar câți știu că arta e o simțire sfântă, care nu se vinde la mezat? Cu acești artiști prieteni și cu toți prietenii artei eu năzuiesc să mă adun într-o zi; să ne plecăm împreună spre pământul dătător de viață, și cu toții să cântăm slavă aceluia care a creat simțirea, dar nu ne-a spus s-o vindem pe gologani.

Paris, 24 iunie 1924

ÎNTRE ARTĂ ȘI DEZROBIRE

Dragă prietene[12],

Îmi aduci vestea că luna asta vei expune, la București, ceva din lucrările tale.

Sunt mâhnit că nu pot lua o parte activă la bucuria ta, așa cum speram împreună, nevoit fiind să întârziez venirea mea în țară, din cauza muncii care devine din zi în zi mai istovitoare.

Îți urez însă, din toată inima, deplină izbândă; iar în caz de nemulțumire sufletească, îți amintesc că artistul proletar trebuie să se înarmeze cu convingerea că nimic nu se poate aștepta de la o lume care se împarte în învinși și învingători.

Tu ești, ca și mine, un fiu al plebei. Încă de pe vremea când, în odaia ta devenită han al „nespălaților”, mâncam brânză cu pâine și beam ceai în tovărășia bunului Ștefan Gheorghiu, te cunosc fire de boem și viteaz la îndurare.

Ai visat și ai creat, așa cum am făcut și eu întotdeauna, fără speranță de răsplată, ci numai din pornire neînfrântă. Ei bine: *să nu te crezi astăzi un înfrânt, iar pe mine un triumfător.*

Niciun artist-proletar – oricât ar fi el de răsplătit de o societate nedreaptă – nu va fi *triumfător*, atâta timp cât succesele sale vor fi *rezultatul unei întâmplări*, așa cum e cazul meu, așa cum sunt alte câteva cazuri.

Nu datorită unei *întâmplări*, societatea umană trebuie să recunoască meritele unui om – artist ori simplu muncitor – și să le răsplătească. Această nenorocită stare de lucruri, luptătorii pentru dreptate trebuie s-o facă să înceteze, iar când ea vine să favorizeze pe vreunul dintre noi, să ne ferim de a o considera ca un triumf.

Noi avem datoria sentimentală – care trebuie să devie istorică în luptele proletariatului – de a respinge orice

---

[12] Pictorului Alexandru Vodă-Ploești.

reparație individuală a universalei nedreptăți și de a ne considera toți învinși, atâta timp cât frați de-ai noștri gem în lanțuri, pier în întuneric, ori sunt nevoiți să se prostitueze.

Caro m'ël sonno et piu l'esser di sasso,
Mentre che'l danno et la vergogna dura.
Non veder, non sentir m'e grand ventura;
Pero non mi destar, deh! parla basso.

Acestea sunt versurile uriașului între uriași: ale lui Michelangelo.

Un contemporan al său, poetul Giovanni Strozzi – privind cele patru statui alegorice: *Ziua, Noaptea, Aurora* și *Crepusculul*, care înconjurau soclul mausoleului Medicișilor – scrise următoarele, admirând *Noaptea*:

„*Noaptea*, pe care o vezi dormind așa de grațios, a fost sculptată de un înger în stânca asta; și, din moment ce doarme, trăiește. Dacă nu crezi, deșteapt-o și îți va vorbi”.

Michelangello îi răspunse cu versurile de mai sus:

Scump mi-e somnul. Îmi e și mai scump să fiu de piatră, astăzi, când domnesc crima și rușinea. Nimic să nu văd, nimic să nu aud, mi-e marea fericire: iată de ce (te-aș ruga) să nu mă deștepți, ah, vorbește încet![13]

Uriașul cerea să fie lăsat să doarmă, într-o vreme în care domneau crima și rușinea. Nu voia nimic să vadă; nu voia nimic să audă.

Michelangello, deși glorios, deși cu lada plină de aur lângă el, era un sclav al puternicilor zilei din timpul său, care îi cereau să-i imortalizeze. Și el, în loc să le sculpteze chipurile lor, își sculpta propria-i durere, pesimismul său activ.

---

[13] *Vie de Michel-Ange*, de Romain Rolland.

De atunci au trecut patru sute de ani. Și dacă nu mai avem duci și papi care să ne tiranizeze, avem în schimb domnia acelorași crime și rușini, domnie mult mai sângeroasă și mai nerușinată decât aceea de pe vremea nobililor Renașterii italiene.

Care trebuie să fie datoria noastră, a acelora care au simțire și darul de a se exprima – față de niște tirani care vor să cumpere cu banii lor toate conștiințele sau să înăbușe pe cele ce nu se pot cumpăra, pentru ca astfel să-și continuie domnia de sânge și de rușine?

Fără să aspirăm la formidabila putere de creație a lui Michelangello, noi trebuie să fim mai tari ca el în lupta noastră cu asupritorii.

Neegalatul artist florentin a gemut de la un capăt la celălalt al lungii sale vieți – a gemut sculptând munți, ridicând catedrale, pictându-și credința și descriindu-și supliciul în versuri nemuritoare; le-a făcut pe toate căzând în genunchi, lăsându-se robit de tiranii vremii lui. Romain Rolland ni-l prezintă ca pe un învins al vieții și ne cere să fraternizăm cu durerea universală:

„În această epocă de lași, care tremură în fața durerii și revendică cu zgomot dreptul lor la fericire, care nu e cele mai adesea decât dreptul la nenorocirea altora, să îndrăznim a privi durerea în față și a o venera!”

Iată adevărul: *dreptul de-a fi fericit cu prețul nenorocirii altora!* Dreptul de a triumfa, călcând peste durerile semenilor tăi.

Putem noi revendica asemenea fericire?

Fericirea de a învinge *singur*. Fericirea de a reuși *singur*. Fericirea de a te bucura *singur*.

Dar nu trebuie nici să ne lăsăm striviți de durere, așa cum simte marele liberator:

„Slăvită fie bucuria și slăvită fie durerea! Una și cealaltă sunt surori, și amândouă sfinte. Ele făuresc lumea și umplu sufletele mari. Ele sunt tăria, ele sunt

viața, ele sunt Dumnezeu. Cine nu le iubește pe amândouă, nu iubește nici pe una, nici pe cealaltă. Și cine le-a gustat, cunoaște prețul vieții și pacea de a o părăsi.”[14]

Pacea de a o părăsi…

Să ne prosternăm în fața oricărei păci, și mai ales în fața aceleia de a părăsi viața după ce ai gustat din bucuriile și din durerile ei. Am simțit și eu odată pacea asta.

Pe atunci, însă, eram un învins al propriilor mele neliniști, mai mult decât un învins al oamenilor. Astăzi nu mai sunt; m-am liberat; am fost liberat… dar eu, *singur!*

Ce ne facem cu aceia care așteaptă și ei ceasul libertății, care se îndoiesc și speră?

Pentru aceștia, noi, care n-am gustat poate toată bucuria și tot amarul existentei, avem datoria să nu închidem ochii nici asupra morții și nici asupra vieții. Noi trebuie să *vorbim tare*, nu *încet*, să vedem toate ororile și să ascultăm toate suspinele.

De mii de ani se glorifică numai cei victorioși. Ajunge!

Să răsturnăm cumpăna milenară a prejudecății și a egoismului și să ne declarăm solidari cu învinșii. Să fim învinși până n-o mai exista cuvântul *învingere* și nici *învingători*.

Artistul, mai ales, trebuie să se afle în fruntea învinșilor și să facă din arta sa o armă, din succesul său o înfrângere și din bucuria sa o suferință. Nu există artă mai mare decât aceea care luptă să întroneze dreptatea pe pământ, să facă pe oameni mai buni, să șteargă lacrimile celor care plâng, să dea pâine celor flămânzi și adăpost celor care dorm pe afară. Restul, tot restul,

---

[14] Prefață la opera citată.

prejudecată și egoism! Trecut clădit pe cruzime, visuri sterpe, artă barbară.

„Statui «biftecuri», a exclamat într-o zi, la Paris, sculptorul Brâncuși”.

Artă „biftecuri”, fără suflet și fără idei, parazitism sentimental.

Iată de ce noi, artiștii-plebeieni, nu trebuie să călcăm pe urmele bătătorite de-o societate care apune, nu trebuie să avem nici bucuriile, nici năzuințele ei.

Și iată de ce voi striga, tuturor acelora care mă cred fericit: *Sunt un învins și voi rămâne până nu vor mai exista învinși!*

Masevaux, Alsace, mai 1925

PAGINI DE CARNET INTIM

August 1934

Luna asta, pe la 10 sau 11, împlinesc cincizeci de ani. Mărturisesc că am ținut mult, în timpul din urmă, să ating această jumătate de secol de existență. Am ținut, tocmai fiindcă de trei ani sunt greu bolnav.

Exact acum trei ani, în august 1931, pe când mă plimbam într-o zi pe malul mării, la Menton, am simțit, brusc, un gol în inimă, apoi imediat mi s-au înmuiat picioarele și a trebuit să mă așez pe o bancă, spunând soției mele care mă întovărășea: „Iată ceva nou!”

Era „ceva nou” în sensul că, deși mă simțeam din ce în ce mai slăbit, de la întoarcerea mea din Rusia, în februarie 1929, încă nu mă considerasem, până atunci, un om cu adevărat bolnav, ci numai așa cum fusesem totdeauna: un debil, un slăbănog pe picioare, consecința unei grave pneumonii, urmată de un început de tuberculoză, de care suferisem pe la vârstă de optsprezece ani. Această debilitate însă nu mă împiedicase, timp de treizeci de ani, să fiu un om rezistent, să cutreier o bună parte a pământului și să execut adesea muncile cele mai grele, trăind, mai în toată vremea, rău hrănit și rău adăpostit.

Și, deodată, iată-mă căzând din picioare, în ziua aceea la Menton, tocmai când opt ani de viață scriitoricească, adică de „autor cu succes”, cum se spune, mi-ar fi dat dreptul să mă aștept la cu totul altceva, poate chiar la mai multă sănătate.

Din acea zi de august 1931, am început să suflu greu și n-am mai putut să urc o scară, decât făcând popas la fiecare treaptă. Câteva luni mai târziu am căzut la pat, de unde și azi nu mă ridic decât atunci când nevoile mă obligă, ceea ce e o mare tristețe pentru un om a cărui

primă pasiune din copilărie a fost să hoinărească din zori și până în noapte, pe drumuri fără sfârșit. Dacă n-ar fi fost decât această suferință – trei ani de zăcere la pat, cu ochii în tavan și cu răni la șolduri! – și încă ar fi fost de-ajuns să-mi doresc moartea și chiar să mi-o dau.

De ce, atunci, această nebănuită și nejustificată dorință de-a trăi, *de-a continua?*

Zic *dorință*, dar cuvântul e greoi. Era, nu o dorință, erau *două brațe descărnate ce implorau, în singurătatea lor, pe cineva pe care-l bănuiau tot atât de singur.*

Și-acum, iată-mă în miezul acestei spovedanii sau profesiune de credință.

Mai întâi, de ce voiam să se realizeze această epocă a existenței mele: august 1844–august 1934? Ce avea să se întâmple la împlinirea acestor cincizeci de ani ai mei?

De remarcat că nu voiam *să trăiesc*, ci numai *să ating* pe august 1934. Și mai ales în zilele de grea încercare, trăite la Mânăstirea Neamțului (iunie 1932–ianuarie 1933), când nu mai puteam nici să mă spăl fără ajutorul soției mele, mult au întins de nimeni nevăzutele mele brațe către nevăzutul meu cineva, căruia nu-i ceream nimic!

Trebuie să spun numaidecât că acest *cineva* nu era niciunul din Dumnezeii pe care oamenii i-au închis între pereții unui templu, făcând din ei când o teroare, când niște nedrepți distribuitori de bunuri pământești și cerești.

Nu. Credința într-un Dumnezeu am pierdut-o încă din copilărie, când vedeam zilnic în juru-mi preoți, nouă din zece rugându-se fără pietate și trăind într-o nepotrivită îmbelșugare, fără milă de aproapele lor. De-atunci am trăit, vid de orice Dumnezeu tălmăcit de preoți, dar imediat am simțit în mine aprinzându-se o *lumină nouă*. Și aci aș vrea să insist, chiar dacă aș ști (ceea ce nu cred să fie cazul) că niciun om pe pământ n-are urechi să mă audă.

Eram pe la începutul adolescenței, citeam tot ce-mi cădea în mână, făcând mahalaua să creadă c-am să „devin popă”, lucru ce bucura mult pe necăjita mea mamă, dar și o întrista, în același timp, căci fugeam des de la stăpân, ca și de-acasă, hoinăream prin județele vecine, nu puteam fi „statornic la nicio treabă”, eram adică „o haimana”, cum spunea aceeași mahala. Ceva și mai grav pentru mama, care era o femeie econoamă: banul ce-l câștigăm nu ținea în mâna mea nici cât ține un bulgăre de gheață și nici nu-l dădeam „pe lucruri folositoare”, ci numai pe cărți și pe tutun, lăsând în grija mamei să mă îmbrace și să mă încalțe. Ba, uneori, schimbam chiar și această îmbrăcăminte nouă, pe una jerpelită, numai ca să-mi pot procura, cu diferența, cărți și tutun. Cât despre mâncare, puteam trăi luni întregi cu pâine și tomate ori varză acră, ca să nu mai vorbesc de zilele în cari flămânzeam cu totul.

Acestea se petreceau între paisprezece și șaptesprezece ani, epoca cea mai agitată a vieții mele. Singur, fără un prieten și neîndrumat de nimeni, descoperisem cartea, sau, mai bine zis, *măreția lecturilor bune* și odată cu ele *socialismul*.

Despre socialism nu citisem încă nimic, dar, în urma unor mari mișcări muncitorești în portul nostru, auzisem că el înseamnă *dreptate pentru cei obidiți* și văzusem un om ucis în bătaie la poliție, fiindcă fusese socialist. Puțin după aceasta, am asistat la câteva întruniri socialiste și am înțeles că socialismul cuprinde în sânul lui toate virtuțile, pe care în zadar le căutam în faptele servitorilor lui Dumnezeu: dreptate, bunătate, cinste, cumpătare, cultul frumosului și, mai presus de orice, o adevărată înfrățire cu cel învins de viață.

Iată care avea să fie, de-acum încolo, noua mea religie, singurul meu Dumnezeu: năzuința spre dezrobire a omului îngenucheat de om.

Și deodată m-a lovit un orgoliu nemăsurat: mă simțeam chemat să fiu un apostol al acestei religii, poate

chiar un martir, ca acel muncitor ucis în bătaie. Aveam să-mi răzbun mama umilită și clasa din care mă trăgeam, deși această clasă nu era alta decât mahalaua mea bârfitoare, pe care o disprețuiam. Mă consideram superior tuturor celor din jurul meu, fiindcă toți, chiar și mama, nu erau preocupați decât de interesele lor personale, năzuiau spre o viață cât mai apropiată de a burgheziei asupritoare și nimeni, nimeni din câtă lume cunoșteam, nu citea și nu gândea ca mine, afară doar de acei apostoli socialiști pe care îi auzisem vorbind și le invidiam cultura, atribuindu-le toate generozitățile.

M-am încredințat că omenirea e o gloată lipsită de calitate, un rezervor uman din care nu apare la suprafață și nu se impune decât geniul rău: asupritorul. Geniul bun, *gânditorul generos*, e veșnic învins și nu-l susțin nici chiar acei cărora el le închină viața.

La etatea de douăzeci de ani, eram complet format în chipul acesta. Lumea socialistă însăși, pe care o cunoșteam din ce în ce mai bine, îmi dovedea că nu toți cei care reclamă dreptate sunt capabili să fie drepți. Chiar și acolo, numai o mică elită simțea și gândea ca mine. Cât despre cultul frumosului, care era o altă latură a dezrobirii, nu ajungeau până la el decât prea puține individualități. Imensa majoritate îl caricaturiza.

Ceva mai târziu, descoperindu-mi și unele aptitudini literare, am nutrit un și mai mare dispreț față de tot ce nu se ridică prin nicio virtute morală deasupra comunului.

Totuși, nicio mândrie n-a putut să mă depărteze de nevoia profundă ce-o aveam de-a lupta pentru binele omenirii, fără a cărei dezrobire îmi dădeam seama că toate valorile vieții sunt moarte în ochii omului născut să nu se poată bucura de nimic, în mijlocul unei universale suferinți.

Iată în ce chip am fost pătruns de acea *lumină nouă, a Frumosului și a Binelui*. Ea avea să mă înalțe în propriii mei ochi, făcându-mă să-mi dau seama că puțini oameni

sunt atinși de harul ei. Ea avea să dea un sens vieții mele, care nu era avidă de bunuri pământești. Ea avea să mă susție în nenumăratele mele ceasuri de grea cumpănă, când, încolțit de mizerie și sfârșit de puteri, adesea m-am întrebat dacă Binele și Frumosul merită atâtea jertfe chinuitoare.

Ea avea să-mi ție loc de dumnezeire.

Apoi, mult mai târziu – după un sfert de veac de practică conștientă a noii mele religii – viața avea să-mi dovedească cu cruzime că credința în Dumnezeu nu poate fi înlocuită cu nimic pământesc, oricât ar fi de sublim, că omul murdărește cu mâinile tot ce creează cu sufletul, ba chiar că e nevrednic și de Dumnezeu, adică: *nimic nu-l poate salva și ridica deasupra multelor și deșertelor nevoi trupești.*

Ca să ajung la această convingere, drumul calvarului meu a fost presărat la tot pasul, în chip aproape egal, de zdrelitoare cioburi, ca și de strălucitoare cristale, pe care eu le luam drept autentice diamante.

La început, numărul cristalelor a fost covârșitor. Nu auzeam decât cuvântul eroilor. Nu vedeam decât litera rămasă după trecerea martirilor. De pe înălțimea catedrelor de morală și din inima bibliotecilor, filosofia pozitivă, predica dezrobitoare, precum și literatura marilor credințe, formau un singur cor divin, ce umplea văzduhul: *Glorie omului ce cultivă Binele și Frumosul!*

Chiar și marii reprezentanți ai religiilor își uneau uneori glasul la acest imn, ceea ce mă mișca profund și mă ajuta să nu cad cu totul în păcatul acelor luptători pentru dreptate care excludeau cu desăvârșire biserica din sânul năzuințelor spre un mai bine pământesc.

Întreb: ce mai putea dori un om ca mine, mai ales atunci când, dispensat de orice efort, te simți făcut pentru a urma această cale? Cugetarea cea mai înaltă venea să confirme o simțire înnăscută și s-o călăuzească. Savantul, tribunul și poetul întindeau mâna adolescentului venit pe lume și crescut în acel iad al

vieții unde domnesc toate relele: mizeria endemică, ignoranța, superstițiile, brutalitatea, calomnia, crima. Îmi era peste putință să cred că puterea întunericului e mai mare decât aceea a luminii; că Binele ar putea să iasă învins din lupta cu Răul, mai ales că cel dintâi era îmbrățișat de tot ce omenirea avea mai distins, ba deținea uneori chiar și frânele de conducere a popoarelor, pe când cel din urmă constituia o rușine pentru orice om luminat.

E drept că oamenii luminați erau foarte puțin numeroși și că slava ridicată Frumosului și Binelui răsuna cele mai adesea în pustiu. Ce importanță însă putea avea pentru mine? Nu știam eu, de mic copil, că noblețea sufletească este apanajul unei elite? Esențialul era să mă știu susținut de această elită a omenirii; și de un astfel de sprijin mă încredințam de câte ori deschideam o carte, de câte ori ascultam un tribun.

Și ce mândru, ce fericit în mizeria mea mă simțeam de această tovărășie! Unde mai pui că începeam să mânuiesc condeiul, și competente îndemnuri mă făceau să întrevăd posibilitatea de-a urca încă o treaptă, cea mai grea, pe scara valorilor intelectuale: treapta pe care stau creatorii de opere literare. Era deci îngăduit fostului băiat de prăvălie, cu patru clase primare, nu numai de-a înțelege perfect pe acești creatori, dar chiar și să ocupe un colțișor în templul artei lor atât de admirate. Nu era deci exclus să ajung într-o zi să-mi unesc și glasul meu la nobilul cor al celor destinați de providență să ridice omenirea dintr-o ticăloșie pe care eu o cunoșteam, cum prea puțini gânditori o cunosc din proprie experiență. Ah, atunci, cu câtă sinceritate am să clamez, la rându-mi, măreția rolului de apostol al umanității.

Ce nevoie mai aveam de Dumnezeu? Nu eram eu oare un grăunte de dumnezeiești năzuinți?

Chiar și sfânta mea mamă îmi păru, atunci, mică și meschină în toate ale ei mărunte preocupări, pe când eu

pluteam, flămând și zdrențuros, în sfera lumilor ce avea să vie. La clădirea primei lumi noi, liberată de materialism, eu însumi poate aveam să fiu fanatic salahor.

Și într-adevăr, într-o zi minunea s-a înfăptuit, dincolo de cele mai absurde ale mele așteptări.

Romain Rolland, ca un alt Moise, cerând stâncii să izvorească apă, m-a lovit în frunte cu bagheta-i magică, și mi-a cerut să fac ceva și mai greu decât ce-a făcut stânca lui Moise: mi-a cerut să scriu într-o limbă în care de-abia bâiguiam de câțiva ani și ale cărei legi nu le-am învățat, nici n-am încercat să le învăț vreodată, ci numai le-am ghicit, pe cât mi-a fost cu putință.

Ce a urmat, se știe. Dintr-odată am fost azvârlit în sfera de cugetare și de acțiune a unei lumi pe care, la început, nici nu îndrăzneam s-o privesc în față. Din noroiul existenței omenești, cu un singur salt, m-am pomenit stând de vorbă, de la egal la egal, deseori într-o înălțătoare intimitate, cu unele din acele rare exemplare umane către care venerația oamenilor se îndreaptă neprecupețită.

Atunci, o clipă, speriat de răspunderea ce mi se arunca pe umeri, am simțit mâna providenței ștergându-mi sudoarea de pe frunte. Acum era momentul să dovedesc celor însetați de Bine, de Frumos, de Dreptate, dacă sunt un om ori un simplu parvenit.

Căci două căi mi se deschideau în clipa aceea: una largă, semănată cu flori, surâsuri și belșug; cealaltă, îngustă, plină de posibile, probabile deznădejdi.

Fără nicio șovăire, am apucat pe aceasta din urmă, care m-a dus într-o prăpastie mult mai înfiorătoare decât tot ce puteam bănui, căci ea m-a despărțit de toată lumea și de cei mai nobili prieteni ai mei, chiar și de acela căruia îi datoram noua mea viață.

De ce? Răspunsul e simplu: fiindcă, de la început, am înțeles rău legile existenței pământești.

Omul, chiar și cel de bună credință, făgăduiește mai mult decât poate să ție. Avântul lui spre mai bine îi pune un nimb pe frunte, dar el uită că picioarele îi sunt condamnate să rămâie în tină, căci, probabil, nu-i este îngăduit să se identifice cu dumnezeirea, atâta timp cât țărâna îi împovărează sufletul, această scânteie misterioasă care e veșnic în luptă cu răsuflarea infectă a existenței materiale.

Da, astăzi cred în suflet, cum n-am crezut niciodată și iert fratelui meu, omul, totul, dezlegându-l de divinele promisiuni pe care mi le-a făcut atunci când îl vedeam de departe, atunci când îl auzeam vorbindu-mi din sferele cerești, când nici nu bănuiam că lutul din care e zidit este tot atât de scârnav ca și al celui mai din urmă păcătos din suburbia în care am văzut lumina zilei.

Dar ca să ajung la această umană înțelegere, a trebuit mai întâi să trec eu însumi prin acele grele încercări din care nici sfinții nu ies triumfători decât săvârșind cruzimi, împotriva lor înșile și mai ales împotriva aproapelui. Da, cred că pentru a te devota în întregime dumnezeirii, trebuie să întorci spatele pământeștilor nevoi ale omului și să-ți astupi urechile la strigătele lui de ajutor.

N-o știam pe atunci. Credeam că putem servi pe Domnul, tocmai devotându-ne umilei lui creaturi. Și înțepenindu-mă în postura de judecător al omului superior, i-am cerut să-și ție cuvântul dat. El a răspuns prin a-și întoarce fața de la mine. Și lăsându-mă singur, redus la propriile mele puteri, mi-a dovedit că nici eu nu sunt mai bun decât dânsul.

Mi-a dovedit că aceeași nemernicie ne paște pe toți: că unul își calcă cuvântul fiindcă e împresurat de nevoi materiale, iar altul fiindcă îl roade viermele ambiției, dorința de strălucire. Și într-un caz și într-altul, dovada e făcută, că existența nu e posibilă decât cu prețul unor nesfârșite abdicări.

N-am știut. Eu am luat drept literă de evanghelie toate idealurile pe care omul le-a proclamat cu cuvinte de foc, asigurându-mă că ele pot înlocui chiar și pe Dumnezeu.

De ce se minte omenirea cu atâta nerușinare? De ce se divinizează nemernica făptură de lut, atribuindu-i-se aptitudini care nu se pot număra printre facultățile sortite existenței terestre.

Câtă dreptate a avut Eclesiastul să spună că totul e vanitate!

Mă uit la ce a rămas din mine, care am parcurs o cale atât de lungă; un biet om, învins de boală și strivit de nevoi, după ce ajunsesem acolo unde nu atârna decât voința mea, ca să deviu și eu încă un om sătul.

Mă ridic însă cu restul de puteri, de care mai sunt capabil, împotriva materiei robitoare, distrugătoare de suflete.

Deși astăzi sclav, prizonier al nevoii de pâine și de adăpost, ca cel din urmă dintre nemernici, afirm în acest ceas de supremă sinceritate, că viața nu e posibilă fără o credință.

Dar care ne mai poate fi azi credința, din moment ce noi le-am distrus pe toate, substituindu-ne luminii ce singură era în stare să ne apere de-a cădea în acest abject materialism?

Ce-a mai rămas din năzuințele care aveau să facă din oameni niște sfinți? Cei din alte vremuri se temeau de Dumnezeu și asta era de-ajuns ca să înăbușe în ei o parte din egoismul care ar fi putut să-i facă să uite că, fără practica sentimentului de dreptate și de milă, o comunitate omenească se transformă într-o comunitate de lupi. Contemporanii noștri, însă, nu numai că au suprimat această frază și au redus pe Dumnezeu la o simplă parodie bisericească, dar, în mai puțin de o jumătate de veac, au nimicit toate valorile morale și estetice pe care cu atâta emfază le decretaseră valori eterne și le impuseseră generațiilor noi.

Astăzi nu mai poate mânca pâine într-un stat, nici omul care n-are decât palmele sale, nici acela care n-are decât creierul său, ci numai vicleanul înarmat cu gură mare și obrăznicie. Acestuia trebuie să ne robim cu toții. Pe el trebuie să-l servim și să-l lingușim. El este distribuitorul de pâine și de așa-zisele onoruri.

Am avut prilejul să-l cunosc și eu și să-l privesc în ochi, după ce boala și mizeria literară m-au răpus. Și atunci mi-am dat seama că mai amară pâine decât aceea pe care am mâncat-o între doisprezece și patruzeci de ani, robind prin porturi și ateliere, e pâinea pe care o soliciți omului de stat modern, oricare ar fi valoarea ta intelectuală și morală. El nu știe să te estimeze decât după numărul voturilor pe care i le aduci, după capacitatea ta de a-l servi personal, nu țara al cărui rău servitor este el sau ideea al cărei motor ești tu.

Am cunoscut și această umilință, mult mai ucigătoare de suflet decât aceea care mi-atingea obrazul când, oferind serviciile mele de fotograf ambulant plimbăreților de pe *Promenade des Anglais*, o mână parfumată mă respingea disprețuitor.

Nu e rău că sunt atât de îngenuncheat în clipa în care îmi privesc viața de pe muchea unei jumătăți de veac.

Consider această îngenunchere ca pe cel mai viu document pe care mi-l putea trimite cel nepătruns, ca să-mi dovedească ușurința cu care m-am condus în viață. Căci, după ce am fost unul din avizii ucenici ai creatorilor de false religii, am devenit eu însumi unul din aprigii susținători ai mincinoaselor valori morale, intelectuale și estetice, ba chiar am aprobat, un moment, și am glorificat violența, crezând că disperații vieții vor fi mai buni în ziua în care nimic nu-i va mai împiedica să se gospodărească singuri, în toată dreptatea.

Nu sunt mai buni, fiindcă nu se poate face o lume nouă cu oameni vechi. Și vina mea e cu atât mai mare, cu cât știam de mult că acești pretinși aspiranți la o

viață morală erau în imensa lor majoritate tot atât de imorali, tot atât de lacomi de bunuri pământești ca și vechii stăpânitori.

Aceasta nu m-a împiedicat să mă mint pe mine însumi și să urlu în cor cu lupii flămânzi contra celor sătui. Pedeapsa, iat-o: în ziua în care am răcnit adevărul că numai lupi se ridică la conducerea lumii, de ambele părți ale baricadei, golul cel mai complet s-a făcut în jurul sufletului meu, nemairămânându-mi altă mângâiere decât cuvintele simplei mele mame, care-mi spunea: *„Maică, nimeni nu vine să-ți ungă buzele, când îți sunt amare, afară doar de bunul Dumnezeu”.*

Am crezut în posibilitatea înfrățirii între oameni, și nu mai cred. Am crezut apoi în minunile progresului tehnic, și azi văd că știința e încă o armă împotriva sufletului. Iar la urmă am crezut în atotputernicia binefăcătoare a unui singur om, lăsat să fie stăpânul unui stat, dar am văzut că stăpânul nu se înconjoară decât de slugi.

Astăzi nu mai e loc pentru gândirea mea la niciuna din extremele acțiunii sociale, și nici la mijloc, unde apologiștii tuturor libertăților fac o marfă din drepturile omului, închizând ochii asupra datoriilor lui.

Așa că toată pregătirea sufletească pe care mi-am făcut-o de-a lungul întregii mele vieți, în vederea momentului în care destinul mi-ar fi dat putința să fiu folositor aproapelui meu, se prăbușește azi ca un castel de cărți. Nu numai că niciun fel de ordine socială de azi nu are nevoie de-a astfel de pregătire, dar toate o consideră periculoasă lor, căci în toate guvernează același om, omul care lucrează numai în sensul intereselor sale personale, trădându-le pe ale aproapelui.

Iar dacă felul cum înțeleg eu Frumosul și Binele, e o gândire caducă pentru timpul meu, o gândire care nu poate să se traducă prin fapte, atunci ce mai rămâne din tot ce am așternut pe hârtie, sau, mai bine-zis, dintr-o

viață pe care am condus-o în așa fel încât nici altora și nici mie n-a putut fi folositoare?

*

Niciodată n-am fost așa de singur, așa de părăsit. Și doar atâta am crezut în iubirea omului de către om!

Acum către cine să-mi îndrept privirile? Nimic nu mă mai poate întoarce la credința mamei mele, dar și lipsit de orice credință mă simt incapabil de-a lupta cu moartea sufletului meu, care bâjbâie într-un întuneric de nepătruns.

MANUSCRISE PUBLICATE POSTUM

AMINTIRI DIN BRĂILA

„MOȘ POPA”

I

A mon ami D. B.

Enigmaticul bătrân despre care ți-am vorbit în treacăt la Lausanne și asupra căruia tu-mi ceri cu stăruință să reviu mai pe larg, nu e, poate, tipul potrivit gustului literar de astăzi.

Rousseau spune în *Confesiunile* sale că cititorul nu va găsi demn de luare-aminte, tot ce-l interesează pe dânsul; că multe icoane din trecut, scumpe lui, vor părea lipsite de sens lectorului, dar că aceasta nu-l va împiedica să retrăiască clipele de altădată cu toată mișcătoarea lor întindere, căci autorul scrie pentru propria-i mulțumire, nu pentru lector.

Observația asta a lui Rousseau *e adevărată*, ori de câte ori e vorba de un fapt din viață pe care tu vrei să-l redai, așa cum l-ai văzut cu ochii tăi, cu temperamentul tău, și nu cu ochii și temperamentul altora. Cu alte cuvinte, când vrei să te abții de la orice intrigă, orice împodobire; să descrii numai *adevărul*.

Or, crezi tu că a făcut vreun scriitor așa ceva până în zilele noastre? Și mai crezi că o asemenea descripție se poate numi „literatură”?… E viața, literatură? Paul Bourget a răspuns: *„nu”*, în procesul doamnei Caillaux, când apărătorul acesteia și-a îngăduit să atragă martorului luarea-aminte că „principiile sale de la bara martorilor sunt în contrazicere cu cele expuse în ultimul său roman psihologic, *Démon du Midi*”.

„Viața nu e literatură”! a declarat autorul *Discipolului*.

Dar atunci nici „literatura nu e viață”, căci dacă între două oglinzi nu se reflectează același adevăr, două adevăruri nu pot să existe. Totuși, lumea se prăpădește după ceea ce vede în oglinda cea falsă, disprețuind pe cea adevărată... Cauza? Se știe: omul caută „emoțiuni”, deosebitul, extraordinarul; iar poporul iubește extravagantul, supranaturalul.

Iată de ce mă întreb adesea: „Să spun și eu un cuvânt, ori mai bine să tac?” Dar ce să spun? Basme? Căci eu n-am întâlnit în viață ceea ce pretind literații; iar dacă am întâlnit, totuși, ceva deosebit, apoi aceasta e ceva prea omenesc pentru a fi numit *literatură*...

Era în primăvara anului 1914, la Brăila, cea mai tristă epocă din câte am trăit până azi. La 5 martie, îmi venise la Paris știrea morții lui Ștefan Gheorghiu, survenită în „sanatoriul de tuberculoși” de la Filaret și pierderea acestui om mă dezgustase de „mișcare”. Se stinsese singura figură impunătoare cu care ne puteam și noi mândri, singurul revoluționar „nedisciplinat” din turma „social-democrată”, așa-zisă „cu zgardă”, dușmanul „cotizațiilor” trimise la termen și al „registrelor ținute în regulă”, spaima „brigăzii a 3-a de Siguranță”, omul care răsărea în mijlocul greviștilor tocmai când intrările erau mai bine păzite de agenții lui Panaitescu, tocmai când flămânzii se priveau mai descurajați, tocmai când totul părea pierdut!... Statura lui puternică, fața-i vioaie de țigan și părul negru, creț, totdeauna vâlvoi, se distingeau dintr-o mie; iar când apărea la tribună, vocea-i tunătoare, sinceră și cuvântu-i popular, înțeles de toți, până și de cei mai umili, electrizau mulțimea, ridicau moralul și cauza era câștigată!...

El era singurul care mai călătorea cu „clasa a III-a”, din „elita” mișcării; care mânca la un loc cu „tovarășii” brânză cu pâine „stropite cu ceai” la „Cafeneaua lui Mihalache Berechet”; singurul care împărtășea adăpostul modest, patul de scânduri sau chiar rogojina

unui tovarăș din fundul vreunei mahalale și poate singurul care trebuia să se aștepte ca după „întrunire” să fie „întors la vatră” între două baionete!

„Eu iau bilet numai de dus, căci cu întorsul se însărcinează domnul Brătianu!” spunea el adesea, în hazul ascultătorilor.

Omul acesta putea fi scăpat de la moarte, dar „elita” care găsea mii de franci pentru toate „campaniile electorale” zadarnice, n-a voit să facă nimic pentru el. Și s-a stins ca un martir.

Moartea lui mi-a răsturnat toate iluziile mele asupra idealismului oamenilor și de-atunci eu nu mai văd în „mișcările” socialiste acea frăție, acea dezinteresare și contopire a sufletelor, cum credeam înainte. „Idealul e totul, oamenii sunt nimic”, spun acești „idealiști”, ca și cum ar fi vorba de-o societate ideală de elefanți, nu de una omenească.

Dezamăgit, am părăsit Parisul în lacrimi. Plângeam pe stradă, plângeam în „metro” și am plâns într-una până la mormântu-i, la Ploiești. Dar să nu crezi că plângeam pe ascunselea sau cu vreo stinghereală de ochii lumii; ca și cum aș fi trecut printr-o pădure, lăsam să curgă liber șiroaie de lacrimi calde, prinos de dragoste celuia care fusese numai inimă, inimă revoluționară, deschisă, dezinteresată, devotată până la sacrificiu!...

În țară, „posteritatea recunoscătoare” se întrecea în a-i tipări chipul pe cărți poștale, a-l da cu capul de nori și a lansa subscripții pentru ridicarea unui bust la Ploiești și la Brăila, unde el muncise mai mult. Ceea ce m-a întristat mai ales din tot acest tapaj de recunoștință postumă, e că campion al ei se făcuse tocmai prietenul meu cel mai bun, Al. C.[15] După ce că n-a voit să pună toată influența lui în joc, ca să strângă bani să-i scape viața, așa cum ne înțelesesem când l-am luat pe Ștefan cu mine în Egipt, în 1912, el găsise acum destulă energie ca să strângă bani pentru pictori, sculptori și

[15] Alecu Constantinescu.

tipografi. El îmi cere să scriu „ceva asupra lui Gheorghiu pentru ziarul nostru”, eu îi spun ce gândesc despre el, tapajul lui și idealismul negustoresc al mișcării. O răceală intervine și încetez de-a mai trimete și ce bruma trimeteam, din Marți în Paște, la ziar. În schimb, profit de prilejul „comemorării” unui an de la moartea marelui prieten și-mi vărs tot veninul pe șase pagini din *Tribuna transporturilor*, organ al muncitorimii brăilene, întemeiat de Ștefan. Al. C. profită de „inaugurarea” bustului la Ploiești, câteva săptămâni mai apoi, și declară că *„noi trebuie să vedem un mijloc bun de propagandă socialistă chiar în moartea unui revoluționar, căci nu suntem doctori să-i scăpăm viața! ...”* Atâta lipsă de bun simț chiar și la omul cel mai instruit, cel mai subtil și mai prietenos din mișcare, m-a exasperat, și dacă n-am devenit încă un „urs”, e că pasiunea mea pentru prietenie e prea nesecată.

Cu această stare sufletească am cunoscut pe Moș Popa! După câte îmi povesteau hamalii din port asupra acestui bătrân ciudat – înțelept, cu apucături de sihastru – el era singurul om a cărui apropiere mi-ar fi putut face mult bine, de-a cărui tovărășie aveam chiar nevoie în lungile mele ceasuri de frământare. Căci de la întoarcere, nu mai căutam pe niciunul dintre cunoscuții mei și făceam așa ca nici ei să nu mă găsească decât foarte rar.

Scrisorile lui Ștefan erau singura mea petrecere; seara dădeam ocol orașului.

Bătrânul auzise și el de mine; mă văzuse chiar. Dar el nu căuta niciodată pe nimeni.

Mă hotărâi să-l caut.

Timp de câteva zile de-a rândul am colindat portul de la un capăt la altul, din Docuri la fabrica lui Violatos. Nu l-am putut găsi. Miile de hamali, al căror „secretar” fusesem, cu care trăisem zile de restriște și dădusem lupte crâncene alături de Ștefan întru dărâmarea

tiraniei „vătășești”, mă cunoșteau, îmi ghiceau durerea și mă întâmpinau cu simpatie pe tot parcursul cheiului, prin vapoare, prin șlepuri, prin vagoane și prin magazii.

— N-ați zărit pe moș Popa? întrebam pâlcurile de oameni, lucrând în cămăși, cu fețe asudate și arse de soare.

Toți răspundeau la fel:

— Pe bătrân îl găsești greu… Nu vine regulat, muncește numai unde-i place și uneori nu dă zile-ntregi prin port… Așa-i el… Nici ceai nu bea numa’ la o ceainărie… Uneori îl vezi „la Iancu”, altă dată în „Piața Mare”; ba chiar și-n „Carachiu”… Cât de stat cu casa… numa’ Dumnezeu i-o fi cunoscând bârlogu’!

— Dar n-are vreun prieten la care ați putea să mă-n-dreptați?

Oamenii zâmbeau toți, parcă aș fi spus o prostie:

— Prieten?!… Da, are: un bun pahar cu ceai dimineața și un castravete la prânz!

Apoi râdeau cu poftă de mutra mea.

— Face ursu’ prieteni? exclama câte unul.

— Eu, mă vezi? relua un altul; l-am cunoscut acum treizeci de ani când a venit în schele… Purta barbă ca și acuma, da’ nu era chel… Era tânăr… De-atunci, câtă prăpădenie de străinime s-a vânturat p-în port, toată s-a dus ca apa, numa’ el nu s-a mișcat, nici măcar pân-la Galați… Nimeni n-a putut să afle de unde venea, nici cine este… E închis ca un mormânt!… Și doar nu-i om rău… Ferească Sfântul! De asta ne-am pune mâna-n foc! … Da’ ceva trebuie să aibă; ce vrei? păcatele oamenilor sunt mari… Jerpelit, zdrențuros, așa cum îl vezi și azi, așa a fost totdeauna. Pă vremea când „Sifciu” ținea cafenea pă bulevar’ în „Piața Mare”, el era nelipsit seara… și o haită de studenți făcea regulat cerc împrejurul mesei unde își bea ceaiu’… Îl întreba, îl descosea băieții… Paci! El rămânea tăcut ca peretele, or schimba vorba. Da’ când îi cerea să le „scrie” ceva, era

totdeauna bucuros, mai ales la „socoteli”… era tare în „socoteli”.

Ai auzit, poate, că „Sifciu” a lăsat după moarte avere nespusă; da’ „socotelile” era așa de încurcate că moștenitorii să certa de ani întregi la trebunal. Ei, vezi, *el* le-a descurcat… Ce-a sucit, ce-a învârtit, numai el știe, da’ am auzitără într-o bună zi că s-a-mpăcat moștenitorii… Când l-a întrebat cât să-i plătească, el a zâmbit și a arătat porția de ceai de pe masă: *„Uite, porția asta de ceai!”* a zis el… Și nimeni nu l-a putut face să ia un ban!

Omul tăcu, își aprinse o țigare, apoi adăugă, ca pentru el:

— Îi om drept, tare drept… Eu gândesc că nici nu-i la toată mintea, așa-i de drept! Și știe o sumedenie de basme, zicători, istorii… da’ n-are totdeauna chef de vorbă. Când cu bătălia de la Port-Arthur, cu rușii și japonezii, or când se-ntâmplă câte-o istorie în lumea mare, ne strângeam roată pă lângă el să ne „isplice” din jurnal. Atunci, ai fi zis că vine de acolo!… Uneori, câte un zevzec dintre-ai noștri îi tăia vorba, da’ el nu se supăra, îl lăsa să urle pân-o osteni.

Nu s-a certat cu nimeni, de când îi în port… Da’ de-mpăcat, ne-a împăcat de multe ori, mai ales când ne încurcam la împărțitu’ banilor… Atunci dădeam fuga să-l căutăm, că știam că ce spune el e drept. Nu-i om de minciună, nici de părtinire… Când nu știe ceva, spune că nu știe, iar când se-ntâmplă să-i cază în spinare un palavragiu, nu-i spune nicio vorbă contra, ’i-n stare să tacă ceasuri întregi…

Uite, vezi, ar trebui să-l găsești, vino mai des… O să-i spunem noi că-l cauți. Cu d-ta ar sta mai mult de vorbă…

Și așa, cu cine mă întrețineam asupra misteriosului filosof, toți aveau aceleași cuvinte, aceeași judecată. Ai fi zis că toată lumea s-a înțeles să mă scoată din fire, căci

dacă părăseam cercul muncitorimii și acostam pe câte cineva din fosta „studențime” care l-a cunoscut și care azi ocupa slujbe serioase în stat, aceeași părere domina.

Într-o zi, întâlnesc pe un tânăr cu care am făcut clasele primare. Era cu doi ani mai în etate decât mine, el ieșea dintr-a patra, când eu intram într-a treia. Făcuse studii frumoase și-l urmărisem ani de-a rândul urcând treptele învățăturii, pe când eu mă tăvăleam de la un stăpân la altul. Apoi l-am pierdut din vedere. Acum îi vedeam numele pe un afiș al primăriei, unde era prim-secretar. Era unul dintre cei mai cumsecade băieți din burghezie și privea cu căldură la avântul mișcării muncitorești. În urmă, el mă instruia de tot ce se vorbește în cercurile „oficiale” ale Brăilei asupra sindicatelor.

Îl întrebai, după un schimb de cuvinte:

— Ia spune-mi, X, ai cunoscut tu pe un oarecare „moș Popa” pe când erai la liceu?

El se gândi o clipă, apoi făcu o față veselă, ca la o amintire plăcută:

— Ei!... ai aflat și tu de nea Nicolae?

— Nicolae îl cheamă?

— Da, Nicolae Dumitrescu, dar colegii lui de muncă i-au zis „moș Popa”, din cauza pletelor, bărbii și a înfățișării lui de „popă” de treabă. L-am cunoscut în ceainărie la „Sifciu”. Ne strângeam acolo seara de beam ceai și declamam pe Eminescu și Coșbuc...

— Bine, îl întrerupsei, ia spune-mi tu, e adevărat că bătrânu-ăsta e un învățat?

— Foarte învățat!... El era mai tare ca oricare dintre noi și la toate materiile, cu toate că n-am văzut niciodată o carte în mâna lui. El ne rezolva problemele care făceau înconjurul clasei și rămâneau nerezolvate. La istorie, fie antică, fie medie ori modernă, el cunoștea amănunte pe care nu cred să le fi citit în traducere românească, în geografie, iarăși, nu te puteai ține după el. Barem în matematici, cum îți spun, nici nu știu până

unde-i mergeau cunoștințele. Preferința lui însă era Biblia. Acolo, sunt sigur, nici Vlădica nu-l întrece…

Păcat numai că-i scoteai cu greu vorba din gură. Nu se aprindea niciodată și răspundea numai la întrebările noastre. Când nu-i convenea o întrebare, mai ales din cele indiscrete, o lăsa net fără răspuns. Te privea și tăcea… De altfel numai proștii îl chestionau asupra trecutului său, eu consideram o insultă pentru bătrân asemenea întrebări, căci îmi închipui că numai un mare zdruncin sufletesc a putut să întunece pe un om atât de luminat și să-l reducă la halul de cerșetor în care trăiește…

Ceea ce impune mai ales în înfățișarea și cuvântul lui e lipsa totală de paradă, de afectare și o blândețe nespusă, o bunătate de sfânt. Cred că n-ar fi în stare să facă rău nici unei muște. Duce o viață de ascet și nimeni nu știe cine este. Se vede însă că are școală oficială, pe care trebuie s-o fi întrerupt brusc, cine știe din ce motiv. În orice caz, nu-i autodidact decât prin cunoștințele ce și-a însușit în urmă, altfel nu se poate explica cum putea fi atât de familiar cu materii școlare aride. Știi, de pildă, că la „limba română” și la matematici cad studenții cu duzinile. Ei bine, el ne salva, fără el mulți ar fi fost „trântiți” la examene.

Nu primea niciodată vreo plată în bani. O porție de ceai era tot ce te lăsa să-i plătești. Și erau printre noi băieți din părinți cu stare, care îi datorau mult și-ar fi putut să-l îmbrace din cap până-n picioare. Într-o zi, nu știu care secătură s-a apucat și i-a strecurat în buzunarul hainei o piesă de cinci franci. Era o glumă de prost gust. Înțelegi, omu-ăsta n-ar fi putut primi pe ascuns ceea ce nu voia să primească pe față… A doua zi, eram ca de obicei la ceai. El era bine dispus și a mânat discuția pe tărâmul recunoștinței, povestindu-ne cu tâlcul lui bătrânesc și înțelept o istorie indiană sau arabă, unde era vorba de-o răsplată rău înțeleasă. Când a sfârșit, a scos din buzunar piesa și ținând-o pe palmă

ne-a zis privindu-ne pe rând în ochi: *„Vedeți? și dumneavoastră tot așa: credeți, oare, că n-aș putea să am și eu ceea ce are toată lumea?... Nu toate se capătă cu bani... și cu atât mai puțin învățătura!”.*

Am rămas rușinați. Eu mai ales, care cred că înțelegeam mai bine sufletul bătrânului, eram așa de mâhnit de întâmplarea asta neroadă că n-am putut scoate niciun cuvânt de scuză. Mai târziu l-am luat aparte și l-am rugat să ne ierte. Am avut plăcerea să aud că părerea de rău ce se citea pe fața mea i-a șters impresia produsă de „generoasa noastră recunoștință”.

Au trecut mai multe zile.

„Hotărât, îmi ziceam, nu poate să fie vorba de-un farsor”!... Dar nu puteam nici să-mi închipui o virtute clasică, un înțelept antic, umblând în zdrențe și cărând saci în portul Brăilei.

Și totuși, așa a fost!

Într-o după-amiază de pe la începutul lui iunie, mă întâlnii în port cu un om cunoscut de tot portul ca o ființă bizară: G. Z., zis „Bulanger”, un om curios prin apucăturile sale și care ar merita el, singur, o descripție aparte. Muncitorii îl urau și făceau gol în jurul lui; el îi disprețuia și umbla izolat. Sub cuvânt că ar fi voit să-i „organizeze”, ei îmi spuneau că i-a „vândut” și a luat bani pe „pielea” lor. La rându-i, Z. le spunea că dacă ar putea să le ia „pielea”, ar lua-o bucuros și-ar da-o la câini! Porecla de „Bulanger”, oamenii i-o dăduseră de pe vremea când purta „barbișon” și se asemăna cu vestitul bărbat de stat francez. El cunoștea cel mai de-aproape pe moș Popa. Împreuna întemeiase o crescătorie de porci de rasă și cine a cunoscut-o afirmă că nu se pomenea în Brăila „porci mai bine crescuți”. Apoi, nu se știe din ce pricină, moș Popa l-a lăsat baltă și s-a retras.

După omul acesta straniu mă înnebunisem cu doi ani în urmă. Concepțiile lui despre lume, despre viață, și felul lui de trai, sunt un amestec de logic și absurd, de

bun-simț și nerozie, atât de extravagant încât, cu puțină fantezie, ar umple cadrul celui mai frumos roman rus…

Deși l-am cunoscut de-aproape, nici până azi nu pot să mă pronunț asupra acestui tip de-o originalitate demnă de roman. Nebun la vorbă, sălbatic în expresii și vexator, în același ceas te apropii și te desparți, de sute de ori, de judecata lui. În fapte, azi îl găsești dezinteresat până la sacrificiu, mâine egoist până la murdărie. El le explică pe toate în felul vederilor lui, care nu-s lipsite de interes. Construcția-i puternică o datorește felului lui de trai. L-am văzut adesea în coliba-i dărăpănată din niște pârloage de la marginea orașului. Mânca numai mușchi de vacă opărit în untdelemn fierbinte și bea vin negru. Alimentele le mesteca până la lichefiere. Dimineața și iarna, mai ales iarna, își freca corpul cu o funie aspră, înmuiată în apă înghețată, dar cu atâta furie că sângele țâșnea prin piele. Văzându-l, ai fi zis că ai aface cu un nebun, dar frumoasa-i musculatură ar fi ispitit dalta unui sculptor. La încheietura brațului drept se vedea o cicatrice hidoasă: un mușchi întreg fusese smuls cu barbarie.

„Vezi asta, mă, stârpitură? *Eu* am fost chirurgul!… Înainte de-a cunoaște băile mele, în tinerețe, o muiere mi-a otrăvit sângele cu sifilis și doctorii noștri, secăturile astea bune de spânzurat, au voit să-mi taie brațul… I-am trimes în mă-sa pă toți, am luat un bisturiu și, în fiecare zi câte-o bucățică, am reușit să îndepărtez putregaiul și să-mi scap mâna… Acuși, vrei să-ți arăt că pot să-ți dau un pumn cu dreapta?”…

De-atunci a rămas adeptul „băilor” lui furibunde care, spune el, l-au vindecat de sifilis. S-a ținut luni întregi de capul meu să mă frec și eu ca el, dacă vreau să deviu Hercule. Făcuse chiar mulți adepți, cărora le dădea lecții la băile „Diana”, căci alături de așa-zisele lui „băi” de-acasă, lua regulat o „baie” de abur fierbinte în fiecare săptămână. Aceste ședințe ofereau un spectacol unic în genul lor. Nu trebuie să tăgăduiesc că până la un

punct eram și eu încredințat de eficacitatea acestui regim, și l-am practicat chiar un timp oarecare.

Porneam cu toții, o haită întreagă, duminica între 9–12 a. m. El trecea mai întâi pe la mecanic, căruia îi strecura câțiva gologani de-o țuică, spunându-i poruncitor: „Să te văd!”… Acest „să te văd” însemna să ridice aburul la maximum. Apoi intram și ne dezbrăcăm în sala comună pe un imens pat acoperit cu rogojini, unde stăteau lungiți după baie oameni înfășurați în cearceafuri. Când apăream în sala de aburi, auzeai pe oameni: „A venit nebunul!”… și-și luau tălpășița, isprăviți-neisprăviți!… El se ducea la robinet și câteva minute în urmă nu mai puteai să respiri. Te frigea pielea de-ți venea să leșini. Și noi eram jos, pe când el – roșu ca un rac fiert și liniștit ca un sfinx – sta pe cea mai de sus treaptă, unde un altul ar fi înnebunit. Asta era „actul întâi”. După vreun sfert de ceas de opăreală, el dădea semnalul „actului al doilea”. Atunci luam funiile aspre și groase și începeam frecușul smintit al sărmanei epiderme. Întâi nu ne vedeam din cauza aburului des, dar el avea ochii în patru la ușă ca să n-o șteargă afară vreun ucenic. Cu funia în două, zăreai ca prin ceață oameni în toată firea făcând mișcări desperate, ca și cum ar fi voind cu tot dinadinsul să se jupoaie. El ținea recordul și cât vedea pe vreunul că „trage chiulul programului”, îi dădea o lecție de neuitat. Odată a căzut păcatul pe mine. Zărindu-mă că „numai mângâi funia”, m-a înhățat de păr, m-a imobilizat cu o mână, lungit pe pardosea, și cu cealaltă mi-a tras un frecuș de m-a usturat pielea o săptămână!…

Actul al treilea era scufundarea în bazinul cu apă rece, unde, în timpul iernii, înțepeneai de frig. Acolo trebuia să te rupi, să te zbați, să te frămânți, să-ți macerezi corpul. Vai de ucenicul „neconștiincios”! Dacă punea mâna pe tine, îți înnegrea corpul. După asta, treceam la odihnă pe patul de cazarmă, unde, înfășurați

în cearceafuri și rupți de oboseală, stăteam nemișcați și muți ca niște mumii egiptene. El își citea jurnalul.

Trebuie să știi că în toate aceste năzdrăvănii, în toate aceste exagerații, ca și în toate cuvintele lui, eu n-am reușit să deosebesc nenaturalul și prefăcutul de sinceritate și de convingere. El crede, nu se preface. Că poate fi absurd, asta-i altă socoteală…

Fusese mecanic la căile ferate pe vremea lui Duca. Într-o zi trenul se oprește în mijlocul câmpului. „O pană!”. Mecanicul își vede de reparație, necăjit, în jurul mașinii. Dar operația e lungă și printre călători trenul închide pe cucoana unui ministru, care, nerăbdătoare ca toate cucoanele, se dă jos din cupeu, împreună cu alți călători și se duce să dea „o gură” mecanicului. Dar iată că mecanicul are sânge franțuzesc, nu vrea să fie „ambetat”. Niciuna, nici două, el pune mâna pe un „vătrai” și-i trage una cucoanei guralive peste rochia-i de mătase!… Apoi pornește ca un Sombreker și în stația destinatoare „stopează” cu atâta bruschețe, încât dă pe toată lumea cu capul de pereți și sparge geamurile vagoanelor!… În urmă, se duce la „direcție”, scoate șapca și spune: „Domnilor, eu nu vreau să am de-a face cu cucoane, când conduc trenul! Poftim demisia și noapte bună!”…

Își făcea singur hainele și ghetele. Într-o zi, observ în tindă un mare cufăr nou-nouț, așa cum se vede prin târgurile noastre, înzorzonat cu toată garnitura de tinichele bălțate. Ocupa tot fundul odăii și era peste putință să-l fi introdus prin ușa strâmtă a intrării. Din toate părțile era cel puțin de două ori mai larg decât intrarea. Îmi frământam capul să ghicesc cum l-a vârât în casă. El mă văzu: „Ce-ți bați capu’ găgăuță?! L-am făcut pe loc, nu-i adus de-afară”…

Și ai fi jurat că-i adus din târg!

Iată câteva trăsături ale omului asupra căruia nu găseai doi inși să se potrivească în păreri.

Vom avea prilejul să ne mai întâlnim cu el.

Deocamdată, îmi dădu mâna cu plăcere. Nu ne văzusem de mult. Mă întrebă.

— Ce mai faci?

— Uite am venit să mai văd Brăila…

Vorbirăm de una, de alta, apoi îl întrebai:

— N-ai văzut cumva pe moș Popa?

El holbă ochii la mine. Îl apucase și trebuia să mă țiu bine:

— Pă Popa?!!!… *Tu* cauți pă Popa, *tu?!…*

El apăsa pe „tu” ca și cum ar fi fost o nelegiuire să caut *eu* pe bătrân.

— Ei, da, *eu* caut pe moș Popa. Ce vezi de neobișnuit în asta?

— Păi ăla-i un munte, mă, și tu ești un vierme lângă el!

— Ei bine: „munții” tolerează „viermii” lângă ei.

El se calmă nițel. Apoi mă întrebă cam peste umăr:

— Și ce-ai vrea de la el?!

— Nimic. Aș vrea să-l cunosc. Se spune că-i un om interesant…

El rânji amenințător și mă îngână, apăsând pe fiecare silabă:

— Ai-vrea-să-l-cu-noști! Om-in-te-re-sant!

Și se întoarse cu spatele. Apoi reveni:

— Poți tu să te uiți în soare? mortăciune! Mai bine ai face să te *„cunoști”* pă tine!…

Hotărâi să-l iau cu binele.

— Nu, zău, nene Gheorghe, lasă gluma! Dacă știi unde am putea găsi pe bătrân, hai să-l căutăm…

El se îmbună. Îmi răspunse după o pauză, cam printre dinți și cu voce domoală:

— L-am văzut chiar azi-dimineață, dar cum nu ne prea vorbim *de când cu daravera cu porcii*, îl las în pace. Apoi ridică repede glasul: Că și ăla, cu toate că-i mai înțelept ca Dumnezeu…

Se opri, lăsând vorba nesfârșită, dar dădu din cap cu o sinceră părere de rău, ca și cum ar fi avut ceva de imputat bătrânului.

O pornirăm încetinel spre Violatos. Ne întâlnisem în fața debarcaderului de Galați. El mergea legănându-se, mișcând brațele, departe de corp ca toți oamenii musculoși.

Tăceam amândoi. El părea tare necăjit. Știam de la lucrători că despărțirea de moș Popa, sau mai bine-zis retragerea lui moș Popa din „crescătorie”, a adus ruina acesteia. Eu îi reamintisem acum acea „daraveră” și el își stăpânea o ciudă veche.

— Îl căutăm pe moș Popa? zisei, văzând că mergem fără nicio țintă.

— Știu eu?! îngână el, ridicând din umeri. Îți spun că l-am văzut azi-dimineață.

Ne apropiam de băile plutitoare, în vecinătatea cărora cheiul era acoperit pe o mare întindere de bărci în reparație, îngrămădeală de grinzi, ancore ruginite și lanțuri pescuite din fundul Dunării, precum și tot soiul de unelte ale „Serviciului hidraulic”. El se opri, vârî mâinile în buzunarele pantalonilor și aruncă o privire cercetătoare asupra acestei dezordini. Apoi, ca și cum ar fi fost singur, mă lăsă în mijlocul drumului și-ncepu să-și croiască trecere printre lemnărie. Eu îl urmai. Bărci sparte, altele pe cale de-a fi drese, altele proaspăt vopsite, cârme ieșite din uz, piese de vapoare, zăceau toate în neorânduială. Mergeam cu greu, sărind și ocolind printre obstacole. În dosul unui cazan de remorcher părăsit, era o mică stivă de saci acoperită cu o țoală, iar deasupra dormea un om cu fața în sus, cu o mână pe piept, iar cu alta pe ochi. Erau cinci ceasuri din seară și soarele ardea înăbușitor. Omul dormea cu căciulă pe cap, cu căciulă în toiul căldurii. Figura-i era congestionată, scăldată în sudoare. O barbă rară, fumurie și cu totul neîngrijită îi încadra obrajii plini. Partea de sus a feții nu se vedea deloc, fiind acoperită

de braț și de căciulă trasă până pe sprâncene. Purta haine groase de iarnă, de culoarea cafelei deschise, dar foarte vechi și murdare. Ghete mari, scorojite și rupte. Niciun nasture la îmbrăcăminte, nici chiar la prohapul pantalonilor. Prin haina desfăcută se vedea o cămașă slinoasă de cioban, de asemenea fără niciun nasture, care lăsa la rându-i să se vadă tot pieptu-i până la stomac, un frumos piept arămiu, acoperit de păr încărunțit, și rotund, mare, parcă ar fi fost umflat. El era, ca și fața, inundat de sudoare, care se scurgea printre firele de păr lipite pe piele. Respirația era rară, regulată și liniștită. În întregime, omul era de talie mijlocie.

De-abia avui timpul să văd aceste amănunte, când smintitul de Zotinca răcni deodată ca un nebun:

— Părinte!…

Într-o clipă omul fu pe șezut, crăcănând picioarele, își dădu cu palma în căciulă, s-o lase pe spate, și privi buimăcit la noi, făcând mâna streașină, ca să se apere de soarele ce-i năvălea în ochi.

Săritura asta nevoită, ca și alte mișcări instinctive de mai târziu, m-au ajutat apoi să-i stabilesc adevăratul său temperament, acela pe care el și-l ascundea cu îngrijire.

El se ridică domol pe picioare, plimbându-și mâna pe față și în sân ca să împrăștie sudoarea, privi pe însoțitorul meu cu un fel de *„pe tine te știu”*, avu pentru mine un surâs binevoitor și luă mâinile ce i se întindeau. Mâna lui alunecă într-a mea, așa cum a fost totdeauna, chiar și în urmă, ceea ce mă cam întristă. Ținuta-i era curbată, cătând mereu în jos.

Zotinca rânjea la el, eu priveam cuviincios, iar dânsul privea tulburat, cătând cercetător la unul, la celălalt, și apoi la palmele-i asudate. Ochii căprui, limpezi, cam rotunzi, plini de blândețe dar și de neîncredere. Pe lângă tâmple, șiroaie de apă se scurgeau pierzându-se în barba-i udă. El își luă căciula din cap, ca să-și șteargă sudoarea și atunci, privindu-mă o clipă țintă în ochi, am

văzut în fața-mi cea mai rară figură din câte mi-a fost dat să întâlnesc în călătoriile mele. Un cap mare, rotund, pleșuv, cu frunte înaltă, largă și tâmple bombate, dar care, completat cu restul figurii, închega tot ce mintea mea a întruchipat mai senin, mai înțelept și mai resemnat, din lecturile vechilor virtuți ale Greciei și Romei antice.

Nu descriu o ființă închipuită. Ea trăiește – doresc să cred și astăzi – cară saci în portul Brăilei, bea ceai, spune povești și este prietenul meu.

Zotinca rupse tăcerea cu o năzdrăvănie, strigând într-un gest teatral:

— Diogene!… Îți prezint un cățel!…

Și mă arătă cu mâna.

Moș Popa, căruia îi fusesem arătat de muncitori, știa cine sunt.

El izbucni într-un râs reținut, scurt și mă privi ca și cum ar fi voit să spună: „Vezi cât e de nebun?”

Îmi scosei pălăria, cu cel mai sincer respect ce-am avut vreodată în fața unui om, îi strânsei mâna din nou cu căldură și-mi spusei numele.

Bătrânul răspunse cu stângăcie.

— Mie îmi spun *moș Popa…*

Dar Zotinca sări repede:

— Popa, popa… Te murdăresc! Te murdăresc nemernicii ăia cu porecla asta!

Ieșisem pe drum și ne îndreptam spre ceainărie. Bătrânul mergea cam încovoiat, între noi doi, privea în jos și părea că nu dă nicio luare aminte la cuvintele lui Zotinca. Căciula-i roșcată era veche, ruptă și cusută pe alocurea cu ață neagră ce se descosea. Umerii hainei erau cu totul roși de sacii purtați în spate.

Noi tăceam, dar Zotinca îi trăgea asupra popilor, răcnind ca de obicei.

— Tâlhari!… Bandiți!… Popii nu mai sunt popi, sunt niște hiene!…

Și așa mai departe.

După ce osteni și se opri, moș Popa avu un surâs de amărăciune, privi drept înaintea lui, apoi în pământ și, făcând o mișcare de nedumerire, zise:

— Păi… vedeți, nu e vina lor, ci a oamenilor, căci nu *preotul* s-a făcut bandit, ci *banditul* a îmbrăcat haina preotului; el n-a fost niciodată *preot!*

Bătrânul tăcu și nu privi pe nimeni. Părea că și-a vorbit lui însuși. Cuvântul îi era domol, dar plin de încredințare.

Merserăm așa, spre debarcader, tăcând cu toții. Chiar și Zotinca tăcea.

Deodată eu văzui venind de departe, cu mersul lui semeț și cam fudul, pe Samoilă Petrov. Era un vechi prieten al meu, sobar-zidar de meserie, dar care picta cu mult talent. Fire veselă, flecăreață, cam pedantă în vorbă și apucături, Petrov nu era mai puțin un bun amic. Se interesa de arte și litere cu destulă bunăvoință, dar nu cu toată pasiunea temperamentului său de adevărat artist. Femeile și pălăvreala de trotuar îi furau multă vreme prețioasă. Nu era boem. Calcula banul și se temea de lipsa-i, deși plătea cu ușurință la un chef. Din cauza asta, nici n-am reușit să-l scot din țară și să-l duc la Paris, unde talentul lui ar fi avut totul de câștigat. Așa fiind, creațiile sale erau incoerente, fără înclinare originală, după cum îi era și caracterul. Totuși, printre pânzele lui se găseau câteva care îndreptățeau multe speranțe, mai ales ca peisagist. Îi plăcea să cocheteze, afecta – și dacă într-o companie se afla o femeie frumoasă, își pierdea capul.

Era rus de origină sau, mai bine-zis, lipovean. Cultiva și unele sporturi, mai ales înotul. Înalt, voinic, dar zvelt și bine făcut ca ținută, el purta cu mândrie un cap destul de cunoscut în oraș, cu barba-i mică, neagră și creață, cu păru-i castaniu buclat și ochii vioi. Acest cap se învârtea ca un șurub. Avea norocul să-i stea bine tot ce îmbrăca.

Cântărind astăzi părțile-i bune ca și păcatele, și cu toate că ne-am certat adesea, găsesc totuși că Petrov rămâne un bun prieten, căci niciunul dintre noi nu e mai breaz!… Deși avea mai multe cunoștințe ca mine în oraș, nici el n-avea *prieteni* și amândoi doream aproape deopotrivă să cunoaștem pe moș Popa. Năzbâtiile lui Zotinca le-a practicat și el o vreme. Ba chiar devenise favoritul „maestrului”, prin conștiinciozitatea cu care își rupea pielea și se opărea la baie. Înainte de-a cunoaște pe „maestru”, fusese un ardent discipol al lui Kuhne: băi reci de șezut, cu ușoare fricțiuni pe stomac și strict vegetarianism. Timp de câțiva ani, nimeni nu l-a putut face să guste o bucățică de carne ori vreo altă băutură decât apa. Se îndopa cu fasole și explica la toată lumea că regimul lui Kuhne va fi salvarea omenirii, regenerarea ei, panaceu universal. Dar, iată că vine Zotinca și-i răstoarnă teoriile, își bate joc de Kuhne și de fasolea lui. El arată construcția-i atletică, bate cu pumnul în masă și se dă gata să dărâme un zid. Bietul băiat se zăpăcește și nu mai știe ce să creadă. Într-o seară, privindu-ne cu apă sub limbă, cum ne îndopăm cu fleici mustoase, stropite cu vin negru, întoarce spatele lui Kuhne, tabară ca un lup pe fleici și suge ca un Bachus.

Nerozia asta era gata să-l coste viața! Noroc că „maestrul” a intervenit la timp cu frânghia udă, i-a tras o frecătura și l-a pus pe picioare!…

Petrov avea o mimică foarte expresivă. Văzându-ne de departe, el era sigur că cel din mijloc e moș Popa, totuși, când fu aproape de noi, făcu o strâmbătură întrebătoare, la care răspunsei afirmativ din cap, de-abia ținându-mi râsul.

El scoase „panamaua” și dădu mâna ceremonios.

Zotinca îl prezintă lui moș Popa:

— Altă secătură!…

Bătrânul zâmbi iarăși cu bunătate, vădit încurcat de felul acestor recomandații.

Dar Petrov, jignit, își trase repede limba din buzunar:

— Ei, prietene Gheorghe, știi că te cam întreci cu gluma! La d-ta toată lumea-i secătură!…

Zotinca sări și mai apăsat:

— Daaa!… domnule!… daaa!… Se-că-tu-ră!… Și încă ce secătură!… Pleavă! Gunoi!… Muieri!… Nimic mai mult decât muieri!…

— Ei bine, d-ta ești cu steaua în frunte!… replică Petrov. De ce trăiești, dar, printre oameni, dacă ești așa de grozav?

— Eu?… eu?… De ce trăiesc printre oameni?… Dar eu sunt vultur, domnule, vultur!… Eu nici nu vă văd!… Nici n-am nevoie de tovărășia voastră!… Voi sunteți stârpituri la picioarele mele!… Mortăciuni! Copoi cu nasu-n fuste!… Viermi care se zbat în putregaiuri… Voi sunteți viermii și, tot voi, putregaiul… Și nici nu puteți fi decât ori una, ori cealaltă!…

Moș Popa îi puse ușor mâna pe umăr și-l opri. Era singurul om care putea să-l oprească, odată pornit. Apoi, căutând spre Petrov, care era la dreapta mea, zise cu un fel de mustrare timidă:

— De ce vă faceți sânge rău de părerea oamenilor asupra dumneavoastră?

— Nu-mi fac sânge rău, răspunse cu sinceritate Petrov, vădit supărat pe năbădăiosul Zotinca; dar nu pot nici să mă las a fi așa de călcat în picioare. E o chestie de demnitate!…

Bătrânul se gândi, privind în pământ și deschise brațele într-un gest de nedumerire, așa cum am văzut în urmă că făcea regulat, de câte ori trebuia să replice, ceea ce făcea rar, de obicei mulțumindu-se cu o întrebare sau cu un răspuns. El nu susținea o convorbire contradictorie decât rareori și numai cu oameni care îi păreau de bună-credință. Chiar și pe aceștia nu căuta niciodată să-i convingă, oricât ar fi știut că are dreptate.

El vorbi din nou pentru Petrov, fără să-l privească decât din timp în timp:

— Bine. E o *chestie de demnitate*, spui d-ta. Dar poți să încredințezi pe oameni că părerea lor e greșită? Poți să-i faci să creadă că nu ești cum spun ei, ci cum spui d-ta?

Și tăcu, atent la răspuns.

— Nu, îngână Petrov; uneori nu poți să-i încredințezi.

— Aproape *totdeauna* nu poți să-i încredințezi!… Și în cazul acesta, înseamnă că mai avem *demnitate?*

Petrov păru surprins. Se gândea.

Moș Popa reluă, cu un fel de satisfacție:

— Ar fi trist dacă *demnitatea* unui om s-ar spulbera așa de ușor!…

El își ciugulea barba încâlcită, călcând rar, gânditor. Fața-i pierduse surâsul. Părea pătruns de ceea ce gândește. Reveni, întors jumătate spre noi:

— V-a oprit vreodată cineva să vă spună: „Domnule, d-ta ești un om de treabă, eu sunt un ticălos?”… Ori: „Nu *eu* am dreptate, ci *d-ta* ai dreptate?!”

El tăcu iarăși. Nimeni nu luă cuvântul. După o mică pauză, vorbi din nou, cu voce slabă, ca pentru el:

— Mai toți oamenii simt plăcere ca să ne înjosească… Poate e singura plăcere ce şi-o poate îngădui fiecare, căci e calea cea mai ușoară de-a se ridica… Supărându-ne, noi nu facem decât să le mărim această plăcere…

Bătrânul însoțea cuvintele de mișcări foarte potrivite cu cele ce spunea. Vocea-i era tremurătoare, dar nuanțată și, cu toate că făcea unele sforțări ca să găsească cuvântul voit, cu toate că lăsa uneori lungi spațiuri între legături, reușea totdeauna să reție luarea-aminte și să se facă înțeles. După ce l-am cunoscut mai bine, am văzut că i se întâmpla rar să vorbească cu gravitate.

Zotinca simți asprimea judecății lui moș Popa și căută să devie serios. El nu se arăta niciodată rănit, căci era obișnuit să i se răspundă cu înjurături la înjurăturile lui.

Totuși, simplele cuvinte ale fostului său tovarăș se vedea bine că-l lovise la inimă. El încercă să se lămurească, dar tot în felul lui prăpăstios, deși pe un ton mai potrivit:

— Popo, popo!… *Tu* faci prea mare caz de derbedeii ăștia!… În locul *tău*, eu nici nu le-aș întinde mâna, căci *ei* sunt vina relelor de cari suferi și *tu* și eu…

— Eu nu sufăr de nimic, îl întrerupse bătrânul cu hotărâre.

— Nemernicii ăștia țin în lanțurile lor toată lumea. Eu am voit să-i liberez și ei m-au făcut să înfund pușcăria!

Petrov interveni:

— Și cum vrei să ne liberezi? Insultându-ne? Făcându-ne albie de porci?

— Albie de porci?! răcni Zotinca. Dar albia de porci e prea curată, domnule, pentru mutra voastră, prea curată, înțelegi? Porcul?!… Nevrednicule, porcul e un animal *nobil* și cea mai mare injurie e să-l compari cu un om ca tine! Dacă tu ai putea să dai a mia parte din foloasele ce le dă porcul, n-ai fi astăzi robul nimănui, ai fi om liber!

— Bine, răspunse Petrov cu vioiciune; intențiile d-tale sunt frumoase, dar, în loc să ne batjocorești, de ce nu cauți să ne convingi?

Zotinca sări ca fript:

— Să vă „conving”?! Mânca-v-ar câinii, dar n-am încercat, să vă „conving” și m-ați trimis la răcoare?!… V-aș „convinge” eu cu un ciocan, ca să vă sară creierii din cap!

Era o istorie cu disperarea lui „nenea Gheorghe”. Cu vreo douăzeci de ani în urmă, când nu se pomenea de sindicate, el se pusese în fruntea unei mișcări muncitorești locale și încercase să răstoarne câțiva satrapi. Nefiind bine organizați, nici solidari, greviștii au fost înlocuiți și mișcarea „a avortat”, iar „instigatorul” a plătit „oalele sparte”. Chiar pentru lucrători, condițiunile de muncă au devenit în urmă și mai grele.

După ce a ieșit din închisoare, „liberatorul” s-a schimbat în „gâde”.

Asta era versiunea lui.

Muncitorii însă spuneau că închisoarea el n-a făcut-o din cauza lor, ci din motive mai puțin lăudabile; iar după ce a ieșit „de la răcoare”, le-a luat „pielea”.

Adevărul curat nu l-am putut afla, și cred că amândouă părțile aveau ceva dreptate; dar faptul netăgăduit e că de la întâmplare aceea, „Bulanger” era văzut ca un „dușman al poporului” și huiduit ca un câine de șapte hotare. Boicotat de la muncă, ani de-a rândul, omul acesta trebuie să fi suferit mult în izolarea-i, și această suferință i-a zdruncinat firea.

Vom vedea mai departe că în spasmurile sale nu era numai nebunie și că acolo unde mai putea pătrunde un ochi omenesc se mai găsea încă un dram de omenie.

Pe vremea când eram secretar al sindicatului din port, el s-a luptat din răsputeri să-mi impuie vederile și sistemul de organizare, care era un fel de cooperativism nebulos, încâlcit și impracticabil și pe care nu puteam să-l adopt, cu de la mine puteri, căci eu aparțineam unei școli, unui sistem și aveam un „centru” care-mi comanda, dar de care el își bătea joc. Totuși, cu toată confuziunea teoriilor lui și ura muncitorilor, care mă somau să mă despart de „Bulanger”, eu am putut să deosebesc limpede că un fond cinstit se afla la baza sistemului său utopic; el voia să suprime orice *„salariat al salariaților”* sau să-l reducă cu nouăzeci la sută, la strictul necesar. El ura cu înverșunare sindicalismul german, numai din cauza *„pletorei de funcționari, această lepră democratică, trântori cu cocardă roșie!”*

Eu nu puteam să nu stimez pe omul care nutrea un sistem de dezrobire mai ideal decât al meu, oricât ar fi fost de utopic, ceea ce încă rămâne de văzut. Într-o „anchetă muncitorească” asupra sistemului de exploatare în port, care s-a publicat într-o serie de articole în *Dimineața*, el a pierdut cu mine nopți întregi

ca să-mi dea cifre și să mă facă să pricep funcțiunile complicate ale mașinii muncitorești în port.

Aceste articole, făcând cunoscut țării cruzimea exploatării în port și dreptatea exploataților, au stârnit indignare chiar în cercurile de sus și, când am dat lovitura de grație „vătafilor”, toată lumea ne-a susținut. Dacă Zotinca n-ar fi făcut decât atât, și tot merita admirația mea și poate chiar și recunoștința lucrătorilor.

Uităm binele cu prea multă ușurință și adesea nici nu-l cunoaștem.

II

Seara primei întâlniri cu moș Popa am încheiat-o cu un mic chef.

— Unde mergem?

— La ceainărie.

— Dă-o dracului de „apă fiartă”, zise Petrov; haideți să-l cinstim pe… Epicur! Ce zici, moș Popa?

Moș Popa se roși ca un copil. El surâse, cu bunătatea-i obișnuită și răspunse:

— Epicur… Nu credeți c-o să-mi stea rău mie la masa lui Epicur?…

— Deloc! adăugă Petrov; după ce ne-om ospăta, o să devenim… stoici!

— Atunci merg! se grăbi să aprobe bătrânul, cu o convingere hazlie.

— Dar unde? întrebă cineva.

— La „Armeanu”, ori la „Spirachi”…

— „Spirachi” a isprăvit vinul bun! anunță Zotinca, tare în materie.

Pornirăm cu toții spre „Armeanu”. Când furăm în „odăița” de altădată, unde nu era decât o singură masă „rezervată intimilor”, Zotinca bătu cu pumnul într-însa, zbierând:

— Aici, la masa asta, m-am căznit săptămâni întregi să fac dintr-ăsta un om! Și mă arătă pe mine. De-aici am vrut să pornească liberarea completă a oilor, care mă mânjesc zilnic cu balele lor! Apoi, privindu-mă cu o franșă dușmănie, ca și cum ar fi voit să mă țintuiască de perete continuă: Dar… ce să-ți bați capul! Ciobanul era mulțumit că poate să le tundă și să le mulgă în voie!… Viermele de-abia dăduse de gustul cașcavalului democratic!

Petrov râdea să se strâmbe. Moș Popa avea obișnuitu-i surâs, surâsul expresiv al omului intimidat de o năzbâtie, de-o vorbă prea dezvelită. El știa, ca și Petrov,

ca și mine, că „așa-i Zotinca”, nu trebuia să-ți faci „sânge rău”. El era cu toată lumea la fel, când discuta „chestiuni de principii” – cu toată lumea… afară de moș Popa.

El ne văzu pe toți râzând și se înfurie:

— Ce râdeți, domnilor, ce râdeți?!… Da!… E așa cum spun eu: tâlharul intrase până la urechi în cașcaval!… Nerozii îl ascultau și el tundea, mulgea în voie!

Eu intervenii:

— Spune drept, nene Gheorghe, crezi cu adevărat că am furat pe muncitori?…

Întrebarea asta trimeasă direct conștiinței aceluia pe care toată lumea îl numea „nebun”, îl trânti într-o vădită încurcătură, atât e de adevărat că nu trebuie să te îndoiești nici chiar de conștiința unui nebun.

El se îmbună… și era tare drăguț când revenea, rareori, asupra năzdrăvăniilor ce debita! Se apropie de mine şi, zgâlțâindu-mă de haină, îmi strigă mai puțin intempestiv:

— Nu… mă… derbedeule!… Haimana!… nu zic chiar așa… El roti ochii pe plafon. Părea tare încurcat. Cei de față, mai ales, Petrov, se stricau de râs. Urmă: Nu zic chiar așa… că ai „furat”. Dar *tu*, mă, tu îi aveai în mână, te ascultau și dacă ai fi voit să adoptezi „comunismul” meu, astăzi eram toți departe! Dar tu ai tolerat tâlhăria „Centrului”, a nemernicilor ălora care dă la o parte viermii grași ca să intre ei flămânzi, să tăbare ei pe putregai!… În loc să fii omul „de fier”, cum voiam eu, „aghiotantul” meu și să dăm o pildă de cinste și de putere, tu ai dat cu piciorul ca vaca cu lapte și ai „spălat putina” la dracu’ să te ia!… Iată ce nu pot să-ți iert!…

Furăm serviți: pârjoale de porc frecate cu ardei verde și vin negru. Era chiar timpul cinei. Masă de lemn, vopsită roșu, așa cum se văd prin cârciumile noastre de mahala, așezată într-un colț al odăiței. Pe moș Popa îl pusesem în fund, la un capăt al mesei. La dreapta lui, eu, la stângă, Zotinca, în fața Petrov.

Mirosul plăcut al minunatei cărni fripte ne gâdilă la toți nările și opri pălăvreala. Zotinca strigă, holbând ochii la moș Popa:

— Binecuvântează, părinte!…

Moș Popa, care sta pe bancă lipit de perete cu căpățână lui de sfânt, se roși ca racul de această nouă trăsnaie.

— Ei, hai să fie „binecuvântat”, zise el, în numele Tatălui, și al Fiului și-al Sfântului Duh… luați repede că se răcește!

Și fălcile se porniră.

Moș Popa nu era un „ascet”, așa cum ar fi ușor unui scriitor să-l fabrice, mai ales că ființa asta închisă și descurajată se preta de minune la o astfel de „creație literară”. Dar el nu era așa și eu nu vreu să-l schimb. Bătrânul știa să pună preț pe tot ce era „valoare” în viață. El mânca și bea tot ce știa că e bun, nevătămător sănătății, dar cu o cumpătare de care noi nu suntem în stare. Nu avea niciun fel de regim, se conducea după cum își simțea corpul, al cărui cel mai bun doctor era el însuși. Deși avea respect de tot ce era „știință” în cunoștințele omenești, el nu era de părere că alcoolul, chiar sub forma lui cea mai concentrată, e *totdeauna* o „otravă” pentru corp.

Avea reputația de „expert” în cunoașterea băuturilor, deși nu era „băutor”. Zotinca îi ceru pe dată să-și dea „verdictul”:

— Ei, popo, acum să ne „grăduiești” vinul și să ne spui dacă e cu adevărat „sângele lui Christos”!

Moș Popa însă nu se juca niciodată cu cuvintele. El răspunse repede:

— Eu am să vă spun *numai* dacă e *vin* și dacă e *bun*. „Sângele lui Christos” însă, nu e nici într-un caz…

— Dar așa spune Evanghelia…

— Ei… Evanghelia!… Câte nu „spune” Evanghelia într-un fel și noi le înțelegem de-a-ndoaselea!

Bătrânul însoți cuvintele cu o clătinare a capului, ce exprima atâta părere de rău, că eu fui surprins de sensul adânc ce el dădea gândirii sale. Avea fața unui sfântu' Petru, dar vie, impunătoare.

El gustă apoi din pahar, plimbă vinul prin gură și, după o mică pauză, ne zise:

— *E vin* și nu e rău.

— Adică e „vin bun”, completă Petrov.

— Am putea spune și așa…

Petrov păru intrigat:

— De ce, moș Popa, zici: *„E vin* și nu e rău”, dacă e *vin bun?*

Bătrânul surâse:

— Am zis așa, fiindcă am avut norocul mai întâi să dăm peste *vin*, ceea ce nu se întâmplă-ntotdeauna, căci nu tot ce iese din butoaie e *vin*; și-apoi am mai avut iarăși norocul să nu fie *rău*, adică stricat, ceea ce se-ntâmplă destul de des. Acum, că aș fi putut să-l numesc bun, după ce am văzut că e *vin*, asta știu și eu. Dar atunci cum o să numim pe altul *mai bun*, sau *mult mai bun*, sau *foarte bun?* Vă plac dumneavoastră superlativele?…

Schimbai o privire cu Petrov. El luase o mină uimită, așa de caraghioasă, că-mi veni să pufnesc în râs. Părea că spune: „Ei băiete, ni s-a înfundat cu unchiașul!”

Zotinca sări să-și ia partea.

— Păi ce crezi tu, Popo? Ăștia sunt niște bășici de săpun umplute cu vânt!

Dar Petrov îl pedepsi repede:

— Las-o moartă, nene Gheorghe! Știi vorba aia: *Râde dracu' de porumbe negre și pe el nu se vede!*

De astă dată, moș Popa râse din toată inima, căci când era vorba de cuvinte umflate, apoi nimeni nu le umfla mai tare ca Zotinca.

— Dumitale nu-ți plac superlativele? întrebă Petrov.

— Nu… Eu nu le întrebuințez decât când e neapărată nevoie, de pildă când trebuie să fac o comparație.

Numai în literatură se caută cuvintele tari, fiindcă scriitorii sunt ca și bețivii: nemaisimțind gustul țuicii, aleargă după spirt!

Petrov părea nemulțumit că bătrânul nu ia cuvântul ca să vorbească mai mult, să dizerteze și căuta să-l tragă de limbă:

— Așadar, dumneata crezi că totul s-a falsificat astăzi? Totul a decăzut?

Dar nenea Gheorghe, care se sucea pe scaun, parcă ar fi șezut pe cărbuni, nerăbdător că nu-i vine rândul la vorbă, o luă înainte:

— Decăzut!… Da, domnule, decăzut!… Și voi sunteți căzăturile!… Superficiali!… Mâzgălitori de pânză ca tine și zgârie-hârtie ca ăsta!… Pierde-vară, nimic decât pierde-vară!… Și voi numiți scofala voastră „artă”! Artă?!… Arta e, domnule, să știi să ridici sacul fără să te ostenești, să știi să mănânci fără să te îmbolnăvești și să bei fără să te îmbeți!… Asta-i artă!… Adevărata „artă pentru artă”!… Eu îți iau o bucată de fier și o fac să devie unealtă trebuincioasă omului, un topor, de pildă; ori lemne din pădure pe care le cioplesc și le schimb într-un car!… Arta voastră nu-i nimic alt decât goană după trândăvie, produs al fumurilor din capetele voastre seci, deșertăciune!… Arta a domnit numai pe vremea când omul lăsa coarnele plugului ca să gonească pe tâlhari și revenea să le apuce din nou: Coriolan!… ăla a fost un artist!… Ăla a fost și un general. Astăzi generalii umblă cu mănuși albe, se pudrează ca muierile, pun corset și fac strategie prin baluri! Pe ăștia voi i-ați ales stăpâni, i-ați cocoțat în capul vostru și le-ați dat puteri să vă poruncească, să vă ducă la abator!… Iar când vin să vă vorbească, alergați ca nebunii, căscați gura, vă rupeți palmele și-i purtați pe umeri!… Pe urmă, vă plângeți că vă usturā gârbaciul lor și ați vrea să-i dați jos ca să vă urcați voi, să coborâți păduchele sătul ca să puneți în ceafă altul flămând, lihnit!…

Dar eu, eu domnule, dacă aș fi în locul lor, v-aș întinde pe roată, v-aș bate la tălpi ca pe vremea falangei, ca să vă săturați de stăpâni odată pentru totdeauna!…

Zotinca luase foc. Moș Popa părea că nu dă nicio atenție la cuvintele lui. Petrov căuta să-l oprească, dând cuvântul lui moș Popa:

— Bine, nene Gheorghe… Bine… Așa-i, poate că ai dreptate; dar eu aș vrea să cunosc părerea lui moș Popa. Și adresându-se bătrânului:

— Dumneata ce crezi, moș Popa?… Vezi lucrurile așa de în negru ca nenea Gheorghe? Spune-ne mai întâi ce crezi despre artă.

Bătrânul păru strâns cu ușa.

— Păi, ce să crez? Crez și eu ca dumneavoastră: arta-i după cum o înțelegi. Iată, de pildă, când eram băietan, am cunoscut un copil care umbla după oi și cânta din fluier. Într-o zi, s-a îmbolnăvit scripcarul satului și n-avea cine să cânte la horă. Era duminică. Fetele, ca fetele – și flăcăii, ca flăcăii: săreau ca pe tăciuni. Au trimis să-l caute și l-au găsit afară din sat, pe o muche de deal, singur, își încerca un fluier nou făcut de el. L-au adus la horă și băiețașul a cântat, dar a cântat așa de bine că până seara se strânsese împrejurul horei toată vecinătatea… Ei bine… copilul acela era un artist…

Și povestitorul puse capul în pământ, privind un punct pe masă, în fața lui; un zâmbet șiret ce-i flutura pe obraz părea să spuie că povestea nu s-a sfârșit.

— Atâta tot, moș Popa? întrebă Petrov.

— Atât.

— Și nu mai înțelegi arta altfel?

— Ba o mai înțeleg și altfel. Iată: am mai cunoscut un bătrân, care creștea porci. El îi creștea, însă, cu atâta *știință* că porcii lui nu se îmbolnăveau niciodată și erau totdeauna frumoși. Eu mi-am zis că și bătrânul acela trebuie să fie un artist… Afară de aceștia doi, nu mai cunosc alți artiști…

Petrov se arătă descurajat. I se părea că e luat în bătaie de joc:

— Bine, moș Popa, dar artele au luat azi alt avânt, o altă dezvoltare; ele sunt mai rafinate, mai grele de înțeles.

Bătrânul izbucni într-un râs sănătos:

— Dumneata crezi că ce e „rafinat” și „greu de înțeles” e artă? Dimpotrivă: arta e simplă și ușor de înțeles!

Zotinca interveni, răcnind la Petrov:

— Daaa!… domnule, daaa…! Arta nu-i ce crezi tu!… Arta nu-i muierile cu dosu’ gol de pe pânzele tale!

Moș Popa se roși ca o fată mare:

— Ei… acuma o dădurăți de-a dreptul!

Râserăm toți cu poftă.

(Manuscris neterminat)

PAGINI DIN CĂLĂTORII

FRAȚII SĂRACI

Volumul întâi. Partea întâi

ABESALON DRAGOMANUL

I

Debarcarea – Oameni fără noroc – Hôtel de la Poste

Era pe la începutul lui februarie. Mă întorceam din Italia în Alexandria Egiptului, pe care o vedeam de mai mulți ani de-a rândul și o găseam de astă dată mai frumoasă, mai veselă, mai primitoare de cum o lăsasem cu patru luni în urmă. Negreșit, un oraș nu se schimbă în patru luni și nu poate fi nici primitor, nici neprimitor, dar eu, căruia nevoile îmi mai potolise din dorinți, veneam acum cu toată nădejdea să găsesc ceva de lucru și să-mi refac sacul pierdut, căci frumoasa patrie a lui Dante, deși mă îmbogățise cu plăcute amintiri, nu-mi lăsase însă nicio cămașă de schimb. Așa se întâmpla cu unii oameni: în călătorie, ca și în dragoste, ei bagă de seamă că după plăcere se găsesc despuiați.

Pachebotul H. cu care veneam era unul dintre cele mai mândre vapoare poștale din câte brăzdează Mediterana, proprietatea unei companii germane, și trei zile de plutire pe un astfel de vas îți mărește încrederea în tine, mai ales când te știi fără bilet și te aștepți în fiecare clipă să vezi pe unul dintre acești frumoși domni ofițeri de bord venind de-a dreptul la tine și spunându-ți cu glas dulceag: „Iertați, domnule; sunteți așa de bun să-mi arătați biletul dumneavoastră de călătorie?”

Atunci pleci capul prostit, vâri mâinile în buzunare și te uiți și tu din când în când la cei ce se uită la tine ca la un șoarece prins în capcană. Dar când o asemenea nenorocire se întâmplă, cel puțin pe un vapor de lux, te simți mai tare, mai puternic, mai gata să înfrunți furtuna privirilor încruntate decât pe un hodorogit cargoboat. Nu știu cum se face, dar ai crede că ceva din puterea și mândria vasului trece în vinele tale și-ți dă curaj să te ții pe picioare. Deși ești în puterea *lor*, îți vine totuși să crezi că vasul e de partea ta, că te afli sub ocrotirea lui, căci el e puternic, și cel puternic ocrotește totdeauna pe cel slab.

Erau ceasurile zece dimineața, când intram în port. Vaporul își încetini mersul, fluieră după pilot și apoi stopă, așteptând să fie condus la chei. Pe punte, călătorii cu fețe buhăite de trei zile de balans, se țineau gata să pună cât mai curând piciorul pe uscat, pe când matrozii, curat îmbrăcați făceau toate pregătirile de acostare, cu regularitatea mecanică a unor oameni obișnuiți în asemenea treburi. Unii surâdeau, trecând pe lângă mine, clipind șiret din ochi: erau acei care știau că n-am bilet și care îmi strecurase pe furiș o bucată de pâine cu un hartan de rasol deasupra, în timpul călătoriei, ca să nu rabd de foame. Aceștia fac parte din acel fericit număr de oameni care dau cu stânga să nu știe dreapta și se arată tare mulțumiți când reușesc să scoată la țărm cu bine pe un vântură-lume luat sub ocrotirea lor. Făcându-și datoria, fiecare la treaba lui, ei mă urmăreau acum cu privirea, temându-se să nu fiu descoperit de vreun ofițer de bord și luat la cercetare.

Această teamă o cam împărtășeam și eu, căci, la debarcare, poliția arabă cere fiecărui călător hârtii „în regulă”, de care eu duceam mare lipsă. Trebuia deci să mă furișez pe bord până la ieșirea tuturor călătorilor și apoi să ies și eu, spunând că m-am urcat pe vapor, venind din oraș. Asemenea snoave însă nu erau întotdeauna înghițite de poliție, care adesea te reținea

să vadă dacă cu adevărat vii din oraș sau dacă nu cumva ieși din vreun hambar al vaporului. Eram îngrijorat. Pachebotul trăsese la țărm și lumea ieșea, arătând fiecare hârtiile de identitate. Eu mă strecurasem printre baloturile de pe bord trase din hambar și mă prefăceam că dau mare luare aminte cuferelor, scoase cu macaraua, ca și cum vreunul din aceste bogate cufere englezești ar fi putut să fie al meu.

Un matelot își căută de treabă pe lângă mine, ca să-mi spună în fugă pe italienește:

— Comisarul de bord te are în ochi, caută s-o ștergi!

Într-adevăr, un ofițer de la comandă mă privea cam prea des. Inima îmi bătea tare. Nu eram încă obișnuit cu asemenea aventuri și nu puteam să-mi țin sângele rece. Începeam să-mi pierd capul. Mă vedeam prins, luat din scurt și trimes de la Ana la Caiafa, tocmai acum când n-aveam decât să fac un pas și să răsuflu aerul liber al mării, amestecându-mă prin mulțimea de arabi și europeni ce se plimbau pe chei spre marea mea ciudă, care mă vedeam ținut ca într-o cușcă.

Deodată, o speranță îmi licări în minte: dragomanii!

Dragomanii sunt în Egipt un fel de „lepră”, spun acei cărora dragomanii le-au scuturat punga. Eu, însă, care am avut totdeauna punga prea scuturată ca s-o mai poată scutura și ei, nu pot să spun tot așa. Ceea ce știu e că dragomanii, atât cei liberi cât și cei tocmiți de marile hoteluri de lux, lucrează în Egipt cu autorizația poliției, care le liberează un număr de ordine și le cere nenumărate servicii la îndeplinirea formalităților de intrare și ieșire. Mai știu că un om, cât de bogat, nu poate să iasă din vapor, dacă n-are un *passe-port* sau un dragoman cu el. Din contră, la brațul unui dragoman treci pe sub nasul poliției, chiar dacă ai fi un spărgător.

La sosirea vapoarelor de călători, dragomanii apar pe bord ce-i dintâi. Unii vin din partea hotelurilor care așteaptă călători anunțați. Aceștia au, ca portarii, scris pe chipiu numele hotelului. Alții sunt dragomani liberi,

adică se însărcinează să te treacă prin purgatoriul formalităților polițienești de intrare, care sunt multiple și fără sfârșit, și apoi să te ducă la un hotel potrivit pungii tale. Uneori, același dragoman, la cerere, te poartă tot orașul, îți arată monumentele sau antichitățile, îți servește de traducător la făcutul cumpărăturilor și îți dă toate lămuririle pentru continuarea călătoriei mai departe. Negreșit, pentru toate aceste servicii, dragomanul caută să smulgă cât mai mult, mai ales când simte lângă el o pungă bine garnisită. „Nu e vina noastră, e a meseriei”, spun ei cu nevinovăție.

Dragomanii din Egipt sunt, în cea mai mare parte, de origină românească, adică ovrei din România, o bună parte din Rusia și prea puțini ovrei spanioli. Pe timpul sezonului, ei aduc mari servicii turiștilor care s-ar lipsi mai curând de picioarele lor decât de prețioșii dragomani; jupoaie pe care se lasă, dar aduc și slujbe demne de laudă celor prigoniți de soartă. La ei s-a îndreptat și gândul meu, când m-am văzut la un pas de a fi prins, între unul care mi-ar fi cerut un *passe-port* și un altul care m-ar fi întrebat dacă am plătit călătoria făcută. Dar cum să iau un dragoman, când în buzunarul meu nu se găsea un piastru? Cunoșteam pe mulți din vedere, dar nu poți cere o astfel de slujbă unui om căruia nu-i cunoști nici măcar numele. Totuși, scăparea mea era numai la un dragoman și de aceea mă pusei să cercetez toate chipurile care se perindau pe vapor, doar voi avea norocul să dau peste vreo figură mai cunoscută. Ei treceau ca un vârtej pe punte, intrau prin saloane și cabine ca la ei acasă, săreau de pe o covertă pe alta cu agerime de maimuță și se întreceau, care mai de care, să apuce cât mai mulți pasageri și mai ales cât mai „grași”. După ce își făceau „provizia”, se înfățișau poliției la ieșire cu aerul unor oameni „de casă” și strigau tare pe arăbește, numărându-și pasagerii:

— Unu, doi, trei. Ăștia sunt ai mei!

Polițistul însemna în registru numărul de călători și numele dragomanului ce-i însoțea. Astfel, totul mergea ca pe roate, când aveai un dragoman.

Recunoscusem vreo câțiva, dar cum să te apropii de niște oameni atât de ocupați cu boieri de la I și a II-a, când tu ești un biet pârlit? Deasupra mea simțeam ochii ofițerului de pe puntea de comandă și în urechi îmi răsunau cuvintele matrozului care-mi spusese „s-o șterg”. Mă pregăteam să-mi iau inima în dinți și să trec printre cei doi ceauși de la ieșire, fie ce-o fi, când, deodată, în capătul punții de ieșire apăru, venind din oraș, statura înaltă și slăbănoagă a dragomanului Abesalon. Eram scăpat!... El mă scosese din vapor cu prilejul întâii mele veniri în Egipt și deci trebuia să-și aducă aminte de mine. Atunci putusem să-i plătesc osteneala, petrecusem câteva zile împreună și, tocmai când începea să se închege între noi o prietenie, ni s-au despărțit cărările. De-atunci nu ne-am mai văzut.

Așa cum îl cunoscusem întâia oară, nu părea deloc grăbit, avea mișcări domoale, pași mari și rari. În dinți ținea înțepenită o țigare groasă de foi; mâinile în buzunarele unui surtuc scurt. N-avea uniforma de dragoman, numai șapca și numărul de metal la braț. El își dădu seama repede că venise la spartul târgului, dar părea că nu se sinchisește. Făcu câțiva pași pe covertă, cu familiaritatea unui om obișnuit luxului, curățeniei și echipajelor de prin marile vapoare de călători. Eram rezemat la babord și căutam să nu-mi scape. Măsură câțiva pași spre comandă, apoi alți câțiva spre mine, pe urmă se rezemă și el de balustrada de babord, scoase țigara din gură și scuipă în mare, privind țintă apa verde și liniștită din jurul vasului neclintit. Între mine și el erau numai vreo zece pași. Mă apropiai și-i dădui bună ziua pe românește. El se îndreptă, mă privi în față și făcu o jumătate pas îndărăt, cu o mină nedumerită.

— Nu mă recunoști? îi zisei.

— Ei… uită-te! făcu el cu voce domoală și cam înăbușită și-mi zise pe nume. Apoi aruncă o privire prudentă în juru-i, mă luă de braț și mă îndreptă spre un loc mai retras de pe covertă.

Un suflu de ușurare îmi scăpă din piept. Acum nu mai aveam frică nici de dracu': eram în tovărășia unui dragoman. Mulțumirea ce-mi aducea gândul că sunt scăpat îmi tăia glasul și-mi ridica noduri în gâtlej, atât e de adevărat că fericirea nu e totdeauna greu de găsit: totul atârnă de noi și de faptele noastre.

Când furăm deoparte, el mă cercetă cu privirea din cap până-n picioare și-mi arătă un mare interes, în tot cazul mai mult decât mă așteptam eu. Îl cunoșteam ca pe un om rece din fire. Fața lui slabă, ca și corpul, și rasă englezește era nemișcată, numai ochii erau vioi și nestatornici. Vorba îi era veșnic rară. Nu-mi aduceam aminte să-l fi văzut râzând. În cuvântare, el absorbea litera r, pe care nu putea s-o pronunțe. Avea totdeauna o mină preocupată.

Ne aflam la pupa vasului. Pe covertă, lumea devenea din ce în ce mai rară. El se rezemă cu amândouă coatele de balustrada pupei și începu să mă chestioneze:

— Ce-i cu tine? De unde vii?

— De la Neapole.

— De la Neapole? Ce dracu' ai căutat acolo? Nu știi ce sărăcie e în Italia? Poți să plesnești de foame de-a binelea!

— Am cam „plesnit” și eu nițel, zisei.

— Nițel?! repetă el ironic. Mi se pare că ai „plesnit” cam multișor… Și apoi te știam la Cairo, cum se face că răsări din Italia? Pe unde ai trecut? Dar ia spune-mi mai întâi ce faci aici? Nu ieși?

— Ba ies… dacă ai vrea să mă scoți.

— Ești de contrabandă! zise el fără surprindere, ca pentru dânsul. Apoi adăugă: Nu ești prost: ți-ai ales un pachebot de mâna întâi. Și văzând că vreau să-i replic, reluă repede: Știu. Celelalte te descarcă prin porturile

grecești, unde crapi și mai rău de foame, pe când ăsta te-a adus direct. Știu. Ai făcut bine. Numai, mă mir, cum ai putut să te urci la plecare. Te-a prins?

— Încă nu.

— Asta-i rar cu vapoarele de lux. Dar… ai dreptate: și eu cred că dacă tragi o frică țeapănă, cel puțin s-o tragi pe un vapor boieresc, unde miroase a unt și a curcan fript, decât pe păduchioasele de cargoboate, unde nu găsești decât cartofi fierți… Ei, vezi, lovitura asta-mi place! Ai să ieși meșter în arta de-a călători cu bilet permanent scos din ureche… Hai să ieșim.

Eu șovăii o clipă.

— Știi că n-am hârtii, zisei.

— Ce nevoie ai de hârtii?! spuse el cu nepăsare, fără să se oprească, și adăugă cu dezgust:

— Numai proștii au hârtii.

Când trecurăm pe sub nasul celor doi ceauși care păzeau intrarea vaporului, mă clătinai cu nesiguranță, dar tovarășul meu îmi înfipse cotul în coastă și de-abia catadicsi să scape două vorbe printre dinți, celor de la poliție.

— E cu mine.

Arabii salutară. Ai fi zis că trec la brațul kedivului. Când furăm departe de vaporul căruia îi datoram o cursă, pierduți în îmbulzeala arăbimii gălăgioase de pe cheiul marelui port, eu avui sentimentul omului scăpat din pușcărie. Inima-mi era plină de recunoștință pentru omul de ispravă care mă scăpase de la un scandal sigur. Deși n-aveam niciun ban în buzunar și nici nu știam unde am să înserez, cred că puțini oameni se găseau în clipa aceea pe pământ mai mulțumiți decât mine. Nu mă gândeam deloc la ce-o să fie. Eram sigur că am scăpat de un necaz care mă amărâse timp de trei zile pe bord și că acum eram liber, liber să mă trântesc unde vreau, să dorm, să mă scol, să alerg și să respir fără să mai tresar din inimă la trecerea pe la spatele meu a unui om, a unui servitor de la bucătărie sau chiar a unui câine. Că

aveam foamea în fața mea, știam, dar mai știam că această foame nu putea să fie mai mare decât aceea care mă chinuise acolo de unde veneam. Dimpotrivă, în Egipt o dusesem mai bine ca în Italia.

De aceea totul îmi părea vesel. Dacă aș fi fost credincios, aș fi înălțat o rugă cuiva, dar nu știam cui. Îmi venea să săr în sus, să sărut pe toți arabii care treceau pe lângă noi în halatele lor largi și să strig tare că niciun bun nu e mai mare ca libertatea.

Mergeam de-a lungul cheiului spre ieșirea din port. Marea pe care plutisem trei zile și trei nopți, cu frica-n sân, fugind dintr-o ascunzătoare într-alta, pe când valurile-i furioase se spărgeau cu mugete turbate de pereții vasului, se odihnea acum ca ostenită de-atâta zbucium, pierzându-și la orizont întinderea-i verzuie-negricioasă. Macaralele vapoarelor răpăiau cu uruituri asurzitoare, lucrând la golitul vastelor hambare plutitoare, sau la încărcatul lor, pe când hamalii arabi se încrucișau zoriți, răcnind cât îi ținea gura pentru lucruri de nimic, îmbrâncindu-se în îmbulzeala de pe punți și luându-se repede la ceartă, ca țiganii. O lumină vie-albicioasă, din cauza pardoselei alcătuită din mari plăci de piatră văroasă, învăluia tot portul, făcând rău ochilor și împiedecând vederea. Soarele ardea ca în toiul verii, deși ne aflam încă în iarnă, și mulțimea de arabi, cu treabă sau fără treabă, umbla aproape despuiată și cu picioarele goale, de altfel, cam cum e obiceiul și pe la noi în timpul căldurilor.

Pâlcuri de pierde-vară europeni, italieni sau greci – oameni cu ocupații de-o cinste îndoielnică, împărțindu-și de regulă timpul între nesfârșite ceasuri de joc de table în jurul meselor de cafenea și alte lungi ceasuri de preumblare domoală prin împrejurimile pitorești ale orașului – se perindau de-a lungul cheiului în baia de soare binefăcător și zefirul răcoros al Mediteranei, vorbind tare, gesticulând, lăudând, bârfind sau amenințând. Ei se poartă totdeauna bine îmbrăcați,

disprețuiesc și sunt disprețuiți, umblă numai în tovărășia celor de-o teapă cu dânșii și nu prânzesc decât la birt, începând cu supă și sfârșind cu fructe, cafea și ciubuc. Foarte adesea, ca să le fie mistuirea și mai ușoară, ei se grupează câte trei sau patru într-o trăsură și își termină astfel lunga-le ospătare, cu o „baladă” spre Ramleh ori pe chei, trecând, negreșit, pe sub ferestrele amantelor, oprind birja ori de câte ori întâlnesc o lichea din aceeași tagmă și arătând cu mâna cutare sau cutare lucru neînsemnat, ca să atragă asupra lor luarea-aminte a celor ce merg pe jos.

Abesalon îi cunoștea pe toți, ca pe niște cai breji, îi ura de moarte și nu lăsa să-i scape niciun prilej de-aș bate joc de dânșii. Cum era flegmatic și greu la surâs, batjocura-i cădea totdeauna în plin. Treceam pe lângă un grup de greci, purtând pălăriile pe ceafă, pe-o ureche sau pe sprâncene, cu mâinile împreunate dinapoi și frământând între degete nelipsitele lor mătănii. Abesalon trecu ca pe lângă niște ciumați, îi privi cu coada ochiului și le zise în zeflemea, pe grecește:

— Ei, palicarii, așa de dimineață în port?! Nu-i nici ceasul mesei. Ori v-au pișcat puricii astă-noapte!

„Palicarii” îl cunoșteau și-l urau, la rândul lor, nu mai puțin. Ei răspunseră înveninați:

— Haide, mă, jidane! Noi nu purtăm geamantanele în spinare.

— Și ce faceți, în schimb, vă rog? Trageți francul de sub perna ibovnicei?

Ne depărtarăm.

— Îi vezi? îmi zise Abesalon cu un aer de dezgust, ca și cum ar fi reluat firul unei gândiri. Aproape toți din câți vin aici de pe la noi intră în banda ăstora. Eu nu scot de prin vapoare decât lichele, pe care le iau mai totdeauna drept oameni de treabă. Tu știi că eu nu mă îndes ca la pomană, când sosește un vapor. La clasa I nu intru decât rar. Eu nu pot să iau șapca la subsoară, să mă ploconesc până la pământ în fața unui burtos și să-i

spun „sărut mâna cuconașule”, când mai curând aș avea poftă să-i trimet un picior în burtă. Am cunoscut dragomani care au avut noroc să „picnească” câte un grup de turiști englezi, să-i poarte tot Egiptul și Palestina și să câștige în trei luni cât nu câștig eu în cinci ani. Când o brodești așa două-trei sezoane de-a rândul, ai ieșit deasupra necazului. Dar eu n-am noroc… și dacă nu-i noroc, să fie a dracului de soartă! Mi-am bătut capul și am răbdat de multe ori de foame, numai să învăț câteva limbi cum trebuie, ca să nu fiu ca puchinoșii ăia care, când spun două vorbe englezești, îți vine să pufnești de râs. După asta am mâncat alte răbdări prăjite, ca să strâng bani să-mi fac haine curate și după ce am făcut toate astea cu o răbdare de câine, am băgat de seamă că am ajuns drept în groapă…

— De ce? întrerupsei intrigat.

El se opri din mers, mă privi în ochi. Apoi în pământ și, reluând pasul, vorbi și mai domol, ca pentru el:

— De ce… Fiindcă după ce ai crezut că ai devenit om și vrei să te ții drept pe picioare, vezi îndată că ți se cere să te îndoiești ca o nuia de salcie, ba chiar să te târăști pe brânci… Se opri iarăși, vârî mâinile în buzunarele pantalonilor și cătă la mine cu o mină întrebătoare: Pricepi?

— Cam pricep, răspunsei.

Fața lui mărturisea o adâncă supărare, dar trăsăturile nu-i erau prea schimbate. Privea cu ochi mari, deschiși mai mult ca de obicei. Avea privirea limpede, cinstită și în albul curat al ochilor se citea o sinceră indignare. Țigarea i se isprăvise. El privi crâmpeiul o clipă, ca și cum ar fi descoperit ceva într-însul, apoi îl aruncă, aprinse alta și-mi dădu și mie una. Erau țigări bune și nu din cele mai ieftine.

Păru că-mi ghicește gândul.

— Și vezi lucrul dracului: după ce că n-am noroc, mai îmi place și tot ce-i bun… mai ales o țigare bună.

Apoi mi-aruncă o căutătură ca din întâmplare și văzându-mă că surâd, surâse și el, dar cu necaz.

Străbătusem, cu vorba, o parte a orașului și acum ne aflam în fața unei intrări de hotel. Pe geamul porții sta scris: *Hôtel de la Poste*. El se suci de vreo două ori în loc, ca și cum ar fi așteptat pe cineva, pe urmă m-apucă de braț cam cu repezeală și-mi zise:

— Hai cu mine până sus să mă scutur puțin și să-mi fac ghetele. După asta o să mergem la masă, e prânzul.

Urcând scările, mi-adusei aminte din trecut că avea obiceiul să se scuture și să-și facă ghetele mai des decât trebuia. Mai târziu, am văzut că asta era un nărav.

El urca înaintea mea cu pași rari dar mari, apucând două trepte deodată și agățându-se de rampă. După cât îmi dădeam seama, trecând prin coridoare, hotelul nu prea strălucea de curățenie și nici nu prea gemea de lume. La al treilea etaj, care era și ultimul, ne oprirăm. El băgă cheia într-o ușă fără număr deasupra, în fundul coridorului, și deschise. Mă văzui într-o mare cameră, care servea hotelului de depozit de mobile. Paturi desfăcute, somiere, garderoabe, lavabouri, dulăpioare de noapte, canapele și scaune acopereau trei sferturi din întinderea camerei, lăsând de-abia puțin loc să deschizi ușa și să se învârtească un om. Lucrurile mai de preț erau învelite cu cearceafuri, ca să nu se prăfuiască. Pe dușumea, într-un loc mai ferit, zăcea în neorânduială tot soiul de porțelanuri desperecheate. O marmură spartă în două sta rezemată de perete. Totul părea pustiu în lumina tristă a acestei încăperi; numai un colț al camerei, la dreapta intrării, trăda urmele unei ființe omenești. Aci se afla un pat nestrâns încă, cu albituri destul de curate de altfel, iar alături o măsuță de noapte pe care se vedea o lumânare în sfeșnic și chibrituri. Mai la o parte, două scaune. Pe jos, câteva jurnale citite și o pereche de ghete. Pe perete, deasupra patului, se vedea o mare hartă-reclamă, cu toate continentele. Mirosea a aer închis. Intrând, el scoase numaidecât peria de haine

din sertarul mesuței și începu să se hârjonească cu răbdare, în apropiere de singura fereastră rămasă liberă, pe care o deschise, vorbindu-mi, în același timp:

— Vezi în ce balamuc stau! Nu lipsesc decât mumiile, ca să crezi că locuiesc cu adevărat la muzeu… Dar…

Și se opri din vorbă. Continuă totuși să se perie, părând că se gândește la ceva. Din când în când se uita prin fereastră, de unde nu se vedea decât acoperișul caselor de peste drum, mai puțin înalte.

Abesalon era un om ciudat, atât la vorbă cât și în apucături. Într-o convorbire, el urma cu greutate firul gândirii şi se oprea adesea tocmai când trebuia să vorbească. Din cauza asta se ferea de pălăvreala lungă, unde cuvintele curg ca ploaia. În asemenea împrejurări, căuta să trântească ceea ce avea de spus și apoi rămânea nepăsător. Lui îi plăcea să vorbească cu oameni liniștiți, asculta cu multă răbdare, dar cerea să i se lase și lui rândul la vorbă. Adesea era batjocoritor, deși încasa cu seninătate mai multe săgeți decât trimetea. Ținea cu înverșunare la ceea ce credea, în judecata lui, că e bine și drept și se lipsea mai curând de vorbă decât să se rostească cu alte cuvinte decât acelea ce-i trebuiau. Rareori se aprindea, și atunci se liniștea repede, fiindcă nu nimerea fraza sau cuvântul dorit. De asemenea, era lipsit de gesturi, dar nu pot, totuși, să uit acele puține mișcări ce le avea și acea figură ce părea înghețată și care era nu mai puțin vorbitoare, datorită bunei inimi ce ascundea acest om de bine.

Îl lăsai să-și termine lustruitul, apoi voii să știu ce avea în gând să spună:

— Ți-ai lăsat vorba nesfârșită, adineauri, zisei; ce vreai să spui de odaie?

— Vream să spun că trebuie să fiu mulțumit de ea, pentru că nu plătesc nimic. Știi vorba noastră: „Calul de dar nu se caută în gură”. Dacă am ori n-am ce să mănânc, nu mă știe nimeni, dar fără odaie trebuie să te plimbi noaptea pe stradă…

— Cine ține hotelul acesta?

— Un grec, Nicoli… om cumsecade, mai mult chiar decât trebuie în Egipt, dar nici el n-are noroc săracu'… A venit din Smirna acum doi ani și a luat hanul ăsta nenorocit, crezând că o să facă treabă în Egipt. Dar poți să faci treabă cinstită în Egipt?!… Înțelegi, el n-a voit să aibă fuste în hotel, și tu știi poate că fără fuste nici bisericile nu fac treabă în Egipt… Așa că a păpat câteva sute de lire turcești adunate cu trudă în Smirna și acum nu știe cum să se scape de pacoste… Eu îi aduc câte un călător ce-mi cade din Paști în Crăciun și el mi-a dăruit un loc de dormit, fără să plătesc… Dar călătorii mei, să-i umfle Nilul!… N-am noroc, degeaba mai mă țiu de meseria asta. Tăcu câteva clipe, privind harta din perete, apoi reluă cu ciudă: …Și nici nu știu cel puțin dacă am vreo vină, ca să fiu așa de rău persecutat de soartă… Iată, de pildă, azi-dimineață; „Arăbescul[16]" trebuia să ancoreze, ca de obicei, la șapte ceasuri; și „Germanul", care se anunță la zece, după cum ai văzut. Tu ți-aduci aminte, poate, că dintre toate companiile eu dau totdeauna întâietate „Germanului" și „Loydului englez", fiindcă vorbesc binișor aceste două limbi și mai ales pentru că pacheboatele astea cară cei mai buni pasageri. Știu că n-am noroc… dar trag și eu nădejde, ca ursul de coadă: doar îmi va pica și mie într-o zi o companie de turiști care să mă salte nițel!… Așa m-am gândit: de la șapte la zece sunt trei ceasuri; o să am vreme să dau o roată pe la „Arăbescul", până acostează „Germanul". Dar, puturoșii dracului de arabi, cu „mașină înainte – mașină înapoi", de-abia au debarcat la nouă în loc de șapte. Pe bord mi-a picat o familie numeroasă de greci, de care eram bucuros că pot s-o aduc bietului Nicoli. Nu pot să tăgăduiesc, m-au plătit

---

[16] Dragomanii au limbajul lor propriu pentru numit vapoarele poștale. Așa: „Arăbescul", era pentru *Kedivial Mail Linie Compagnie*, „Germanul", era pentru *Norddeutscherloyd*, „Francezul", pentru *Messageries Martimes* etc.

bine, dar cu catrafusele lor fără sfârșit de-abia am reușit să-i descarc la unsprezece, așa că am pierdut „Germanul”. Acuma spune și tu: e vina mea că m-am ales cu trei taleri[17], când la „Nemțescul” mă aștepta poate ceva mai bun? Sfârșind vorba, el o reluă repede cu o mișcare de nemulțumire:

— Dar, uite, nu-mi pare rău. Cel puțin te-am găsit pe tine… Știi, după ce ne-am despărțit la gară, când ai plecat la Cairo, m-am gândit de multe ori la tine. Dar de ce nu mi-ai spus atunci că ești socialist, hoțule! Am citit acum doi ani prin jurnalele românești că v-ați bătut la București cu poliția, că ai fost arestat cu C., M., și F.[18] și că v-au schingiuit în beciurile poliției… E adevărat? Te-a bătut rău?

— Ne-au bătut destul de bine.

El făcu o mină gravă, imprimată de sinceritate și zise cu încredințare:

— Ei, vezi, iacă-te, de-aia m-am gândit deseori la tine și-mi părea rău că nu te-am mai întâlnit: tu ești un *om*, ai un scop în viață, ai o *idee…* Eu cred că o *idee* trebuie să fie mare lucru, când o înțelegi bine… Trebuie să-ți ție de multe ori loc de pâine, când ți-e foame. Eu am cunoscut pe unul de-ai noștri, un rus care a fost extrădat de-aci; el era mai tare ca mine la răbdare. Când rămâneam amândoi nemâncați eu mă plângeam, dar el tăcea; dacă îl întrebam de-i e foame, îmi răspundea că nu… Și râdea! Am învățat multe lucruri de la el, dar ce vrei, eu sunt om de fapte mărunte, n-am focul lui, trebuie să fii născut pentru așa ceva, cred eu. Am aflat mai târziu că bietul rus a fost spânzurat la Odesa. Asta a fost isprava protectoratului englez în Egipt…

Ieșirăm. În capătul de jos al scării ne întâlnirăm cu stăpânul hotelului, un om de talie mijlocie, cărunt, cu înfățișare de-a fi fost cândva gras. El mă privi cu milă,

---

[17] Un taler = 5 franci și 20 centime.

[18] C. (Gheorghe Cristescu), M. (Dumitrescu Marinescu, F. (I. C. Frimu).

când Abesalon îi spuse că sunt din România, că viu din Italia unde am „plesnit” de foame și că am de gând să caut de lucru în Alexandria.

— Vai! sărmane băiat, mă căină el; poate nu știi că aici trăiești bine numai dacă vii cu o femeie frumoasă, altfel…

— Știe, știe! îi tăie vorba Abesalon, dar ăsta n-are frică de „ramazan”, e băiat de-ai noștri, kir Nicoli…

Kir Nicoli își spuse numaidecât păsul: cum a făcut „prostia” de-a venit din Smirna, unde o ducea bine, vânzând fructe; cum a „mâncat” aci „doi pumni de lire turcești” și cum a slăbit de rău. El îmi arătă jiletca lăbărțată și hainele largi pe corp. Apoi adăugă ca încheiere:

— Pricepi matale, eu nu pot să fac „lucruri măgărești” în hotel. Am familie, fete de măritat… E rușine! Și duse degetul la obraz, gest obișnuit la orientali, însemnând: „sunt om cinstit!”

Ne duserăm la un birt grecesc din strada Anastase, unde se mânca ieftin. Prăvălie mare, populată de lucrători greci și italieni, îndesați ca sardelele la mese și gălăgioși cum numai arabii puteau să le ție piept. De la bucătărie, care ocupa un colț al birtului, venea un miros tare de pește prăjit în untdelemn ordinar, ce te râcâia pe gât. Stăpânul urmărea cu ochii toată mișcarea, dând gură, când mai tare, la băieții ce serveau, când mai domol, la bucătărie, și sărind să dea el însuși o mână de ajutor la sosirea clienților mai de seamă, cinste ce o avurăm și noi, de!… un dragoman nu e un om de rând în Egipt, are a face cu toată lumea. Ni se făcu loc la o masă într-un colț, unde ne aflam numai noi doi și furăm destul de bine ospătați cu „capama” de miel, „pastiță” de macaroane și nelipsita cafeluță cu „caimac”.

Eu înștiințasem, însă, de la intrare pe tovarășul meu, că n-am niciun franc în buzunar ca să plătesc prânzul, înștiințare, de altfel, de prisos, căci el înțelegea multe lucruri neînțelese de oamenii binecrescuți; și pe când ne

luam cafeaua, putui să văd cum îmi punea dinainte o liră sterlină, cu o ușurință care nu se descrie, care nu poate răni o inimă omenească, oricât de simțitoare și care nu se învață nici în școli, nici în societatea aleasă.

Fumarăm două bune țigări pe când deveneam doi buni prieteni și tăceam amândoi, gândindu-ne, eu, la faptele lui „mărunte”; el, poate, la „ideile” mele mari.

Într-un târziu îmi zise:

— Vezi? Și tu ești un om fără noroc… Eu, barem, dacă n-am noroc, se mai poate să fie și din cauză că sunt un prost pe lângă tine. Dar tu nu ești un om prost, am văzut chiar că scrii la jurnale. De ce te persecută soarta? Ori tu nu crezi în soartă!

El mă privi, așteptând răspuns.

— Soarta e în mâinile noastre! zisei, așa, într-o doară.

— Ei, nu, n-ai dreptate, murmură el cu părere de rău că trebuie să mă contrazică. Eu am în toate zilele dovezi că există o soartă… Uite, acum cinci ani mă întorceam în țară, la Galați, pentru serviciul militar. Veneam din Austria, unde petrecusem patru ani la Viena și Fiume, ca băiat de berărie. La Galați, aveam un unchi, lipscan cu stare, și dintre toate rudele el pe mine mă iubea mai mult, fiindcă rămăsesem fără părinți de mic copil. Era om bătrân, fără copii și-mi bătea capul în toate scrisorile să viu să-mi fac „datoria”, să mă însor cu o fată pe care o și pregătise pentru mine și să-mi lase prăvălia pe seama mea. Dar eu mă învățasem eu haimanalâcul, nu mai puteam fi priponit așa de ușor și, când am ajuns în țară, toate mi s-au părut pe dos. Mai ales când auzeam: „mă jidane”, în sus, „mă jidane”, în jos, mi-aduceam aminte din copilărie, când băieții din școală îmi umflau spinarea de pumni, așa că mă legănam între sfaturile unchiului, care voia să mă facă „om” și dorul de-a pleca iar în lumea mea. Hotărârea era la consiliul de revizie. Mă gândeam: „dacă mă ia în armată, n-am ce să fac, trebuie să rămâi cu unchiul, dar dacă mă scutește, plec”. Trăgeam nădejde de scutire fiindcă sufeream de

stomac, ca și astăzi, dar nu puneam mare temei; era o boală care nu se vede pe dinafară. Unchiul îmi spunea: „Nu-i nimic, trei ani trec repede. Am să-ți dau bani de buzunar ca să te ai bine cu plotonierul și tu ai să te faci surd, când o să-ți strige „mă jidane”. Pe urmă am să te însor și am să-ți predau prăvălia, că eu sunt bătrân și nu mai pot să alerg”… Mi se părea că are dreptate. Vine consiliul de revizie, mă prezint și sunt găsit „bun pentru infanterie”, dar când ajung la cazarmă, ciorba lor împuțită mă trimite la spital, unde, după câteva spălături în stomac, mă reformează ca din senin. Mă credeam mort pentru trei ani și acum iată că deveneam deodată liber ca o pasăre. Mă apucă un dor nebun de străinătate. De mult doream să viu în Egipt, unde știam că e cald și poți să trăiești cu mai puține griji și fără multă muncă, dacă cunoști câteva limbi. Nu știam atunci că norocul meu l-au mâncat lupii… Mă trăgea ața la sărăcie, așa că mă hotărâi să plec. Dar hoțul bătrân de unchi-meu ghicise de mai înainte și făcu o politică așa de dibace că mă pomenii într-o zi că mi-e dragă Ruhălă și că e bine să ai totdeauna câteva „sutare” la buzunar. Înțelegi tu? Mă îndulcisem la trai bun!… Mă uitam la prăvălia încărcată, la francii care veneau aproape singuri și mai ales la o jidofcuță durdulie și mă gândeam la „ramazanul” din străinătate. Începeam să mă dau pe brazdă, dar unchiul făcu o prostie sau mai bine-zis două: el voi să mă pună la curent cu negustoria, să cer șapte prețuri, să laud marfa care sărea în ochi de proastă și, mai ales, să alerg după țărani, să-i trag de mânecă din mijlocul drumului, știi tu, așa cum e moda la noi și cum fac nu numai „jidanii”, dar chiar și românii din Ardeal. A doua prostie fu că voi să mă facă habotnic, să pun sâmbătă „cornu’ în frunte”, să înfășur „cureaua” pe mână, să îmbrac „talăsul”, și să merg regulat la sinagogă. Ba fata mă amenință că nu mă ia de bărbat, dacă nu vreau să fiu „bun jidan”. E adevărat că ei mă luau cu binișorul la început, dar pe urmă au luat-o la

repezeală și mă strângeau rău în „corset”: nu mai îmi dădeau parale. Asta a mers până aproape de sărbătorile noastre, dar când m-au prins că am mâncat pe furiș în ziua noastră de post, și pâine în loc de „pască” de sărbători, s-a spart oala și ne-am luat la ceartă. Iar mi-au venit gândurile de ducă! Ce vrei? Soarta! La „mizeriile” astea a mai venit și întâmplarea următoare, care a pus capac la toate: era pe vremea când venise legea să se închidă prăvăliile duminica după-prânz. Într-o duminică, pe la amiază, iată că trece în inspecție un subcomisar, cu sergentul după el. Deși nu începuse încă nimeni să închidă, huliganul, care căuta „sfănțuială”, începu să răcnească la unchiu’ în ușa prăvăliei: „Ce mă, jidane, încă n-ai închis?! Crăciunu’ și tămâia mă-tii!”… Și niciuna, nici două, îl ia pe bătrân de piept și-i dă un brânci. Bietul unchiaș cade peste o ladă și-și sparge capul. Când am văzut sângele curgându-i de la tâmplă peste barba albă, mi-a venit așa de rău că m-am dezgustat și de trai bun, și de țară, și de tot! După o săptămână m-am îmbarcat pe un vapor grecesc și am aruncat ancora la Pireu, unde am tras un prim „ramazan” de mi-au scăpărat ochii. În urmă am venit în Egipt, unde trag pe dracu’ de coadă, așa cum mă vezi… Ei, spune acum, nu-i asta o soartă?

Și el mă privi, ca și cum m-ar fi dat bătut. Mă uitam în ochi-i limpezi, naivi și cinstiți, și vedeam bine că „soarta” lui nu putea să fie altfel.

II

La Winder – Dragomanii – „Mișka” – Ibrahim – „Lume de toată mâna”.

În strada Handak, care se încrucișează cu strada Anastase, la câțiva pași de birtul unde mâncasem, forfoteala era în toiul ei. Arabul, deși trândav și nepăsător, când n-are nimic de făcut, e viu și iute ca spirtul, când are putința de câștig.

Era o zi de lucru. Răspântia unde ne oprisem duce în patru părți din cele mai însemnate ale orașului și e neîncetat străbătută de trecători. Mulțime de fesuri roșii și halate de toate culorile, unele făcute din satin lucios, altele din stambă de rând, se încrucișau cu costumele noastre europene, lipsite de orice pitoresc, îmbulzind strada și făcând cu neputință trecerea oricărui vehicul. Aci vezi pe cel grăbit îmbrâncind în fugă pe cel ce nu duce grijă de mersul soarelui; pe europeanul îngâmfat de originea-i „civilizată”, înlăturând cu dispreț pe indigenul umilit care l-a călcat pe picior în înghesuială; pe birjarul răbdător, ca și răbdătorii lui clienți din birjă, mânând la pas și strigând neîncetat: „Faceți loc la dreapta!” sau „Păziți-vă picioarele!”; tot aci vezi îngrămădindu-se, ca dinadins, toată negustorimea ambulantă cu cărucioarele lor garnisite de curmale, smochine, banane, cocos, toate neamurile de semințe, bune de ros în ceasuri de lene; toate dulciurile, pline de praf și de muște moarte și mai ales pe mult-căutatul vânzător de trestie de zahăr, cu marfa lui de douăzeci de parale, ciomagul lung de doi metri și plin de must zăhăros, după care se prăpădesc arabii, de dimineață până seara, mușcând cu poftă și dinți de lup, sugând zeama cu o lăcomie ce inspiră dezgust și umplând toate străzile de gunoi. Acești vânzători îți sparg urechile cu strigătele lor lungi și plângătoare, și dacă nu le vezi

marfa, îți trebuie treizeci de ani de ședere în Egipt ca să-i înțelegi ce spun; iar când la răcnetele lor se mai adaugă uruitul strident al pianelor-caterinci ale lazaronilor italieni, asurzeala devine așa de nesuferită, că-ți vine să iei câmpii.

Cafenele multe, dese și pline de lume chiar în zilele de lucru, așa cum numai în Orient se poate vedea. Mesele înșirate de-a lungul trotuarelor împiedică uneori cu totul trecerea. Consumatorii tolăniți, adesea, în chip cu totul oriental, flecăresc, când cu aer adormitor, când cu aprindere. Narghilelele pufăie, sforăind apa din sticlă într-un concert monoton, zarurile țăcănesc date de-a dura pe table și cafelele turcești purtate pe sclipitoare tăvi de nichel, se perindă neîncetat printre această lume trândavă, care, când o vezi mereu aceeași și la orice ceas din zi, te face să te întrebi din ce-o fi trăind.

Abesalon se obișnuise așa de bine cu zarva unei astfel de străzi, încât cred că ar fi rămas nepăsător, chiar dacă i-ar fi sunat cu un clopot la ureche. El n-avea decât o grijă: să nu fie călcat pe ghete sau să nu i se prăfuiască hainele, și se ferea cu atâta dibăcie că rar i se întâmpla să se „murdărească”. Cum era lung ca o prăjină, cuprindea cu ochii toată mișcarea și ar fi stat ceasuri întregi să privească distrat la o astfel de răspântie. Eu însă voiam să ies din îmbulzeală.

— Hai să mergem la Winder, îmi zise el, dar nu mai ține prăvălia la „La sentinela română”, pe care o știi tu, unde am mâncat împreună cârnăței românești acum câțiva ani. A pierdut-o.

— Și s-a mutat din Handak? întrebai.

— Nu, e tot în Handak, uite colo, cam peste drum de unde a ținut înainte. Și el îmi arătă, nu departe de noi, o mică prăvălie fără firmă, unde se vedeau câteva mese așezate afară.

Strada Handak și prelungirea ei, Hamamil, dincolo de strada Anastase pe care o taie în două, de-abia au împreună un kilometru lungime, dar sunt toată ziua

străbătute de lume și trăsuri, prin faptul că formează calea cea mai scurtă ce duce din oraș în port. Pe-aci sunt înșirate cele mai multe prăvălii și cafenele românești, grecești sau italienești care lucrează cu vapoarele și tot pe-aci se perindă valurile de călători aduși din toate colțurile lumii, fie de dorul de a cunoaște o țară care poartă urme încă neșters ale celei dintâi „civilizații” omenești, fie de-a face vreun comerț, mai mult sau mai puțin îngăduit de legi, ca și acel lung și nesfârșit șuvoi de prigoniți ai sorţii mult temute de Abesalon, acea pleavă purtată de vânturile aceluiași „nenoroc”, oameni care vin de undeva și se duc undeva, neștiind adesea ei singuri de unde vin, nici unde vor să ajungă, poposind unde înserează, hrănindu-se când se întâmplă, deosebindu-se în credințe și întâlnindu-se în greșeli, așa cum i-a cunoscut cel ce scrie aceste rânduri. Chipurile lor, neschimonosite de prejudecata vreunei cerințe literare, se vor înșira de-a lungul paginilor ce vor urma, pagini care nu vor fi nicidecum acelea ale unui roman.

Ne îndreptarăm spre Winder, a cărui prăvălie de altădată o cunoșteam în treacăt și o lăsasem în plină prosperitate. Ea era vestită în cartierul locuit de cei de pe la noi, pentru băuturile sale bune, aduse în parte din țară și mai ales pentru „grătarul” cu „fleici”, „mititei”, „pârjoale” și alte bunătăți „à la minut”, preparate după gustul românesc. Aci își dădeau întâlnire toți acei care se mai simțeau legați de obiceiurile noastre și, sâmbătă seara sau duminica, vedeai, în plină țară arăbească, o „dugheană” ca cele din Dealul Spirei sau din Bădălan, în care „mușterii” se cinsteau cu „țuică”, își frigeau limba cu „ardei” și înjurau curat pe românește. Ea trimetea departe mirosul „pârjoalelor” îmbibate de cimbru și plânsetele unor viori mânuite cu dibăcie în graiul nostru, de cei ce nu culeg la noi decât hulă și câțiva gologani azvârliți cu dispreț.

Aci descălecau marinarii de pe vapoarele noastre (dacă un marinar poate „descăleca”) și timp de trei zile din săptămână, adică de marți când soseau, până vineri când plecau, aveau arabii destulă vreme să vadă ce vrea să zică „un pui de chef” românesc.

Eram curios să știu din ce pricini s-a închis o prăvălie care mergea așa de bine.

— Apăi, vezi, fiindcă nici bietul Winder n-are noroc, îmi răspunse Abesalon; a voit să aibă clienți după gustul lui și a tot dat afară azi pe unul, mâine pe altul, dintre cei cu musca pe căciulă, până când a băgat de seamă că a rămas singur. Atunci a închis. Câteva luni mai târziu, a deschis maghernița asta, unde târăște și el pe dracu’ de coadă. O să-ți povestească el singur. Vorbeam împreună deseori de tine, mai ales când te găseam prin jurnalele românești.

Intrarăm. Prăvălia nu prea era încăpătoare, dar printr-o ușă din zid era în legătură cu o altă încăpere vecină, ce putea servi de birt. Neavând însă birt, Winder o închiriase unui mic telal, cu învoiala de-a ține totuși câteva mese acolo pentru clienții telalului, așa că, de fapt, avea două prăvălii. Intrând, vedeai îndată că stăpânul e un om căruia îi place curățenia. Mese cu plăci de marmură, vreo opt la număr, erau înșirate de-a lungul celor doi pereți, de-o parte și de alta a intrării. În fund, tejgheaua și rafturile formau o despărțitură, lăsând o mică trecere dinapoia lor, unde Winder își fierbea cafelele și ceaiul pe o mașină cu petrol, ce vâjâia toată ziua în urechi. Tavanul era din grinzi văruite cu o culoare cenușie, iar pe pereți se aflau câteva tablouri cu subiect indigen și unele cu vederi din țară: Sinaia, Portul Galați, Vaporul „Dacia” și altele; printre ele, o oglindă și un ceasornic de perete.

În prăvălie, puțină lume: doi inși jucau cărți la o masă, și alți doi, *domino*, la altă masă. Winder nu ținea nici table, nici narghilele, având prea puțin loc pentru asemenea „scule buclucașe”; iar puținele jocuri pe care

se vedea nevoit să le ție, din cauza marii cereri a clienților, le dădea cu greutate și cu mare dezgust.

Îl cunoșteam pe Winder de un om cumsecade, deși doi din scriitorii noștri care au vizitat Egiptul din trăsură, l-au cam luat la vale. El era încăpățânat în apucăturile și credințele lui, dar de-o cinste recunoscută chiar de cei ce-l urau. Era milos și făcea mult bine; dacă cineva îi spunea că un om așezat la o masă din prăvălia lui e nemâncat, el îi trimetea îndată un ceai și o bucată de pâine. Ca și Abesalon, era din Galați, făcuse parte activă din vechea mișcare socialistă și păstra amintiri duioase din acele vremuri. Eu n-am cunoscut om să iubească țara – pământul țării noastre – cu o iubire mai temeinică decât a acestui „strein”.

Ne așezarăm la o masă.

— Să vedem, o să te recunoască? zise Abesalon. Și strigă tare la Winder, care se afla în cutia lui, dindărătul raftului, unde avea totdeauna ceva de deretecat: Ei, domnule Winder, două ceaiuri cu lămâie!

Winder servea singur, de când „scăpătase”. Nevasta lui, bolnavă de mulți ani de cancer la stomac, zăcea în locuința lor deasupra cârciumii. Din cauza asta, serviciul cam suferea și uneori trebuia să aștepți până să-ți vină rândul de-a fi servit. El însă nu-și făcea sânge rău, oricât de nerăbdători i-ar fi fost clienții, și din pasul lui nu ieșea. Îl văzui apărând cu o tavă cu cafele pentru cei de la mese.

El nici nu ne privi, știind că e vorba de Abesalon, care intra de zeci de ori pe zi în prăvălie.

Aproape nu-l mai recunoscui, atât îmbătrânise. Barba îi era pe trei sferturi albă, deși n-avea încă cincizeci de ani. Era potrivit de talie și bine legat, veșminte curate. Așa cum îi era obiceiul, se purta în vestă și cu mânecile cămășii puțin sumese, de sub care apărea flanela. Ne aduse ceaiurile. Eu îmi ținui fața cam ferită, deși voiam bucuros să-i strâng mâna.

— Îl cunoști pe „negustorul” ăsta? îl întrebă Abesalon, arătându-mă.

El mă recunoscu îndată.

— Ei, uite haimanaua brăileană!… Și-mi prinse mâna între mâinile sale cărnoase, strângându-mi-o cu prietenie. Apoi se așeză pe un scaun lângă mine și mă prididi cu întrebările: Ce-i cu tine? Iar în Egipt? De unde vii, din țară?

Vrusei să-i răspund, dar Abesalon căruia îi plăcea mult să vorbească de „ramazan”, mi-o luă înainte:

— Vine din țara macaroanelor bune… dar n-are aerul să le fi gustat nici pe cele mai rele!

Winder înțelese că nu stau pe trandafiri, îmi privi îmbrăcămintea rămasă cam înapoia… modei, și clătină din cap cu tristețe:

— Bați și tu drumurile în lung și în lat, parcă te-ar fi gonind turcii… De ce nu stai în țară să-ți faci un rost? Ori ai vreun scop?

— Poate că am vreunul… Cine știe! zisei în glumă.

— Și care?

— De pildă, să mă îmbogățesc.

— Să te îmbogățești… repetă el cu neîncredere. Cu ce?… Cu reumatisme?

— Așa e soarta lui, interveni Abesalon cu gravitate. Iacă, el nu-i „jidan” și nici nu fuge de militărie: de ce se pedepsește prin străinătăți? Asta dovedește că e un destin păcătos care-l urmărește. Și are să umble peste tot pe unde-i e scris să calce; pe urmă are să se oprească.

El vorbea cu încredințare, privind fix în pământ, ca și cum ar fi văzut „destinul” meu la picioarele sale. Winder nu era de părerea lui:

— Ce tot bați capul, mă, cu „destin”, „soartă” și „scris”! Fleacuri! Cum îți așterni, așa dormi…

— Ba, deloc: dumneata îți așternuseși bine într-o vreme și acum dormi destul de rău, mi se pare.

— Așa am voit eu, zise Winder cu un fel de resemnare.

— Asta eu n-o mai cred! Nimeni nu sare în puț de bunăvoie. Ți-a fost dat să tragi targa pe uscat, la bătrânețe.

— Dar nu trag nicio targa!... Am vrut să trăiesc pe pofta mea și trăiesc... Ori tu-ți-nchipui că eram mai mulțumit atunci decât acum? Și întorcându-se spre mine: Înțelegi tu? Fiindcă aveam o firmă românească, trebuia să rabd batjocura tuturor „pușlamalelor” de la vapoarele românești. De îndată ce se îmbătau, începeau să-mi strige că mă îmbogățesc cu „Sentinela română” și îmi cărau în prăvălie pe toți „pezevenghii” din Alexandria care le plăteau de băut, că nu mai putea să intre la mine nicio familie de oameni cumsecade, din cauza înjurăturilor și murdăriilor ce se vorbeau. Ori, eu am părăsit țara și m-am surghiunit în urgia asta arăbească, numai ca să nu mai aud „măi jidane” și înjurături ca la ușa cortului. Voiam să trăiesc liniștit. Crezusem în tinerețe că e de-ajuns să fii om cinstit și să-ți iubești țara în care te-ai născut, pentru ca să fii respectat. Am văzut mai târziu că eram greșit. Am venit aci și am deschis prăvălia pe care o știi. Am pus firma „La Sentinela română”, așa cum fac toate națiile, căci doar aveam de gând să fac negoț cinstit și am trăit în pace, până au început cursele vapoarelor poștale românești. Din-tru-ntâi, crezând c-o să am lume de ispravă, nu șnapani, am sărit în sus de bucurie și am făcut tot ce mi-a stat în putință ca să am în prăvălie tot ce e pe gustul românesc; dar repede am băgat de seamă că m-am păcălit. Uitasem că lupul își schimbă numai părul, nu și năravul. Aveam până atunci numai clientelă liniștită și eram căutat mai ales de familii. Nu făceam vreo mare pricopseală, dar nici nu căutam așa ceva.

În primele câteva săptămâni, băieții mei și-au mai ascuns arama, dar în curând au dat-o prin tăvăleală! Nu mai eram stăpân la mine! Învățat cu oameni pașnici, mi se părea că sunt într-un balamuc. Totuși, am răbdat timp de doi ani, crezând că s-or mai lustrui și ei în

atingere cu lumea de afară, dar când am văzut că au început să-mi aducă „întreținuți”, „muieri”, ba chiar să se ia la bătaie și să-mi spargă în prăvălie, m-am hotărât să închid. Închipuiți-vă că, într-o seară, au sărit la mine, om bătrân! Și dacă nu scoteam revolverul să mă apăr, m-ar fi bătut. Așa, m-am gândit că decât să ajung prin pușcării, la vreme de bătrânețe, mai bine să mă retrag într-o cocioabă ca asta și să trăiesc pe cheful meu.

Abesalon fu încredințat că pățania lui Winder îi dă dreptate lui:

— Ei, asta dovedește că n-ai noroc, că te persecută soarta, altfel ai fi răbdat toate batjocurile și ai fi strâns lire galbene, așa cum fac toți cârciumarii… Ce tot îmi spuneți mie că omul face cum vrea! Nu-i adevărat, omul face așa cum e silit să facă. Uite, de multe ori m-am gândit să fac și eu ca „haldeii[19]” ăia care ar fi în stare să se sfâșie cu dinții, să se bată în fața lumii, numai să pună mâna pe un călător ce li se pare „gras”, dar mi-a fost peste putință.

(Manuscris neterminat)

[19] El numea haldei pe ceilalți dragomani.

SILUETE ROMÂNE DE RĂZBOI

EVADATUL DE PESTE RHIN

L-am întâlnit acum câteva zile pe scările Consulatului român. Eu coboram, el urca însoţit de un domn de la „Crucea roşie internaţională”.

Îl întrebai în treacăt.

— Eşti român?

— Da! îmi răspunse scurt şi figura-i de ţăran necăjit se lumină o clipă.

— Din ce parte? mai adăugai.

— Din Valea Oltului…

— Şi cum ai ajuns aici?

— Am trecut Rhinul înot, cu patru francezi.

— Bine, du-te sus, eu te aştept la ieşire.

Şi aşteptându-l, mă gândeam că printre atâtea alte naţionalităţi, care şi-au găsit scăparea pe pământul Elveţiei, a fost scris ca şi două depărtate braţe româneşti să lupte cu valurile reci ale Rhinului, întinzând grumajii încordaţi de groaza morţii spre malul liberator.

După un timp oarecare, îl revăzui coborând împreună cu tot Comitetul nostru de ajutor, doamne şi domni, şi fiindcă era amiază, ni se făcu cinstea de-a fi poftiţi să luăm masa împreună. Cum eram curios să-i aflu odiseea, tăbărâi pe el cu întrebările, dar el îmi răspundea rar, cu greutate şi privea mereu pământul. Recunoşteam, pe ţăranul român, gânditor, econom la vorbă şi liniştit în mişcări, aşa cum îl descrie cu multă competenţă domnul Eugène Pittard.

La restaurant – *dans le fracas d'une épouvantable vaisselle*[20] – își pierdu cumpătul, bineînțeles, dar fără ridicul. Nu știa numai ce să facă cu atâtea tacâmuri și, profitând de un moment prielnic, îmi șopti privind mereu în jos:

— Pe masa asta sunt mai multe farfurii decât în toată Slătioara!

Fu servit, apoi copleșit cu întrebările. Era și firesc. A trebuit omenirii catastrofa de azi[21], pentru ca să ajungă un țăran român să înfrunte înot valurile Rhinului. Și să ne fie iertat, dacă îndrăznim să umplem o coloană sau două de ziar elvețian, împărtășind și altora câte ceva din impresia produsă asupra noastră de acest umil erou, frântură depărtată a unui dezastru fără seamăn, poate, chiar în războiul de astăzi.

Fost-a povestea lui mai mișcătoare, mai eroică sau mai zguduitoare decât a celorlalte mii de evadați sau internați care umplu azi solul Elveției? Nu voim să spunem așa ceva. A fost însă mai dureroasă, fiindcă era vorba de o rană săpată adânc, mortal, pe corpul nostru. Și această durere devenea cu atât mai simțitoare cu cât ea era descrisă, nu de un ofițer de elită și cu cuvinte alese, nici chiar de un lucrător orășean, dar de unul dintre acei cumpătați țărani a căror profundă simțire sufletească nu se trădează decât spectatorului psiholog, călătorului avizat în arta de a bănui ce se ascunde sub o haină de piele de oaie. Durerea lui Hamlet e mai ușor de înțeles decât zbuciumul intern, ascuns și stăpânit al acestui sălbatic țăran.

Și el rămâne nepătruns, nu fiindcă nu vă crede demni de a-i împărtăși necazul, așa cum o fac blazații palizi de pe străzile marilor orașe, ci fiindcă așa i-e firea, pur și simplu; fiindcă, în sat la dânsul, el e înțeles numai după chipul cum dă bună-ziua, cum își poartă căciula sau cum privește pământul și zarea depărtată. Dacă e adevărat

[20] În zgomotul asurzitor al farfuriilor.
[21] Este vorba de primul război mondial, 1914–1918.

că „cuvântul a fost dat omului ca să-și ascundă gândirea”, apoi țăranul acesta din Valea Oltului nu avea nevoie de acest cuvânt.

— Am făcut parte din regimentul 21 infanterie și ne-am bătut la Turtucaia, spunea el, simplu, fără emoție aparentă. Bulgarilor le-am ținut noi piept, fără mare greutate, până a sosit neamțul, dar după asta s-a isprăvit... Nu știu cum se făcea, dar ghiulelele lor cădeau tot în grămadă, parcă le-ar fi arătat cineva cu degetul unde ne aflăm. Când se spărgea un obuz, ne strivea cu sutele... așa cum ai da cu palma într-o grămadă de muște, adunate pe o bucățică de zahăr. Ofițerii au murit cu toții și am rămas repede fără comandament, iar dintre ai noștri, care scăpau cu viață, erau făcuți prizonieri. Ne-au pus apoi în vagoane de marfă, unul peste altul ca niște saci și, după șase zile de drum, am auzit că ne aflăm în lagărul din München.

În urmă, am dus-o și noi cum am putut. Iarna lucram la mine de cărbuni, iar vara la câmp. La câmp, o duceam mai bine, căci hrana era mai bună și erai mai bine hrănit, dacă vedeau că știi să muncești pământul. Eu aram, păzeam vacile și le mulgeam. Supravegherea era slabă. Asta ne-a și înlesnit fuga. Eu n-aș fi știut, cât e lumea, încotro s-o iau, dar francezii m-au îndemnat. Ei bănuiau pe unde trebuie să mergem. Mergeam numai prin păduri și tot noaptea. Dar foamea ne chinuia rău. Un francez, cu pantaloni largi ca o fustă (zuav), se suia pe copaci ca o maimuță și aducea jos fructe sălbatice, pe care le mâncam. Așa am mers trei săptămâni, până am ajuns la o apă[22], cam repede, pe care am trecut înot, numai în cămăși. Unul din tovarăși a fost prins de niște sloiuri și era să se înece, dar i-am sărit în ajutor și am ajuns cu chiu cu vai la malul celălalt, unde țăranii elvețieni ne-au adăpostit și ne-au încălzit, căci tremuram așa de tare, încât ne mușcam limba în gură când voiam să scoatem o vorbă. Apoi ne-au căpătuit cu câte o haină,

[22] Rhinul.

pantaloni și ne-au arătat jandarmeria, care ne-a trimes pe toți la Lausanne, de unde am venit aici.

Cu cuvinte restrânse, aceasta-i povestea lui.

De trei ani încoace, care dintre noi n-a ascultat zilnic pe atâția fugiți sau internați, povestindu-și fiecare aventura lui? Francezul și italianul, în general vorbind, se aprind în povestire și înclină repede spre exagerare, apoi se potolesc și, de multă repețire a aceleiași povești, se dezgustă. Englezul e rece. Țăranul nostru nu are nici calitățile, nici defectele celor de mai sus. El nu-și va repeta povestea decât cu mare greutate și atunci va fi la fel de interesant; nu se va aprinde, dar va fi mereu mișcat; și nu va fi niciodată dezgustat de ea, fiindcă o simte prea puternic, e prea adevărată și nenorocirea-i atât de mare, chiar și mormântu-i – nu mult mai tăcut decât dânsul – o va povesti urmașilor săi de-a lungul vremilor ce vor veni.

Ne-am despărțit de domnii din Comitet și el se simți, în stradă, ceva mai la largul lui, dar tot nu vorbea. Privea mereu spre vârful ghetelor și părea că nimic nu-l interesează. Lumea lui nu era aici, era departe, așa de departe și omenirea așa de răscolită, încât mintea lui refuza de-a concepe ceasul întoarcerii printre ai săi. E om de treizeci și patru de ani, are nevastă și patru copii, și un țăran român nu se simte bine decât acasă la el, sau în mormânt.

Îl întrebai:

— Te gândești acasă?

— Aș vrea să nu mă mai gândesc! îmi răspunse fără să mă privească. Apoi desfăcu brațele într-un gest de nedumerire și adăugă: S-au mai bătut ai noștri și altădată. La ’77 s-a dus și taica și alți oameni din satul nostru, dar ei au isprăvit-o repede și, ori sau întors, ori

au murit. Ca să lâncezești însă prin țări streine, atâta amar de vreme… asta n-o pricep!

Se înserase. El aruncă o privire spre vitrinele luminate și, oprindu-se brusc, mă fixă drept în ochi. Fața-i era aprinsă și pieptul i se ridica sub o lungă trăsătură de aer. Îmi zise aproape fără voce:

— Dacă aș avea măcar un fluier… Aș mai zice câte o doină de pe la noi și mi-ar trece.

— Un fluier? Știi să cânți din fluier? exclamai.

El mă privi cu mirare. Părea că se îndoiește că aș fi român.

— Dacă știu să cânt din fluier? Să păzești oile și să nu zici doina din fluier… Nu ți se pare pământul pustiu?!

Și el mă privea, mă privea mereu, dar nu se uita la mine, desigur, nici nu mai era lângă mine decât cu corpul: inima, sufletul, trebuie să-i fi fost la el, la Slătioara. Fusei atât de mișcat de disperarea lui înăbușită, încât mi se umeziră ochii și mă grăbii să-i spun:

— Vrei să-ți cumpăr un fluier?

— Să-mi cumperi un fluier? Și clătină din cap, cu un zâmbet de deznădejde: Un fluier de tinichea. Mie îmi trebuie Valea Oltului, cuțitul cu care înjunghiam mieii și o ramură de soc… Atunci o să am fluier! Doina nu se cânta decât la noi și cu fluier făcut de mâna ciobanului…

Eram pătruns până la lacrimi de stăpânitul zbucium sufletesc al bietului om, transplantat cu brutalitate în niște regiuni unde viața lui se va topi ca o lumânare.

Autorul acestor modeste linii a avut norocul să vadă, jucând pe mari scene, artiști de mare renume, dar între profunda sinceritate în durere ce se degaja din toată atitudinea omului ce-l avea în față și între aceea simulată pe scenă, el nu poate face o apropiere. Pentru ca să-i găsească egal, a trebuit fără voie să dezgroape din amintiri pe sfiosul cioban tesalian care-și plânge dorul pe două coarde, cu meșteșug atinse, sau și mai departe, pe beduinul temător din împrejurimile

Damascului, căzut în contemplarea religioasă a unui amurg de purpură roșie, ori pe felahul Egiptului de Sus, rechemând în lacrimi o dragoste pierdută de-a lungul Nilului bogat în legende.

Ne vom întoarce într-o zi în țară, și dintre câți străini vă cer astăzi să le faceți parte din bucata voastră de pâine, țăranul ce vi-l prezint va fi cel dintâi să povestească cu aceeași adâncă simțire, copiilor adunați în juru-i, chipul cum țăranul elvețian e totdeauna pe malul Rhinului, ca să culeagă pe un fugit de război și, cu tot numărul lor mare, să găsească întotdeauna în lada-i o haină și o pereche de pantaloni cu care să-i încălzească oasele înghețate.

Românul iartă pe dușmani și nu uită niciodată pe prieteni.

Geneva, ianuarie 1918

LA UN „RACCORD”

Acum doi ani, prin luna august, lucram vopsitoria la Paris și anume la liceul Saint-Louis, imensă cazarmă de învățat carte.

Șantier mare: vreo cincizeci de lucrători, dintre care vreo zece specialiști, iar restul, jumătate mediocri, jumătate adunătură din toate meseriile și din toate națiile, mai ales derbedei furnizați de sfărâmăturile armatei lui Wranghel. Între aceștia din urmă și câțiva comuniști francezi se încingeau adesea discuții violente, când pensulele deveneau simple măciuci amenințătoare.

„Contrometrul”, un om bun și capabil, trecea printre beligeranți, îi calma cu un cuvânt blând și le reamintea că certurile în șantier sunt în dauna muncii, de care el era responsabil. Aveam multă stimă pentru dânsul. Mai târziu am devenit chiar prieteni. Își detesta rolul de „șef”, pentru care nu se simțea chemat. Era un visător, veșnic melancolic, picta cu talent și pasiune peisagii singuratice de prin împrejurimile Parisului, citea mult și nu avea relații. Râdea rar. Vorbea puțin. Cânta însă cu duioșie, când se știa izolat în vreo aripă pierdută a clădirii, unde, de obicei, executa o lucrare delicată. Nu supraveghea decât cu mare discreție și niciodată prin surpriză, dar știa cu exactitate cine e conștiincios la lucru și cine se lasă pe tânjală. Când se convingea că un lucrător nu-și „câștigă supa”, căuta să afle dacă o face din neputință ori din șiretenie. În cazul întâi, era tolerant; în al doilea, îi spunea, domol, împricinatului: „La sfârșitul acestei săptămâni, d-ta vei fi remerciat[23]”.

Concedierile astea neplăcute se făceau întotdeauna fără martori, ca să fie menajată susceptibilitatea celui interesat. Mi se întâmpla, totuși, să fiu uneori martor involuntar și neobservat. Atunci îl vedeam îndreptându-

[23] Adică: concediat. (Politeța franceză mulțumește, când vrea să dea afară.)

se spre o fereastră, care da în grădină ori în bulevard; sta nemișcat, fuma tăcut și privea țintă în fața lui. Apoi dispărea ceasuri întregi.

„Contrometrul” Bouvet iubea cu patimă preparatul vopselelor, adică tocmai ceea ce e mai neplăcut în vopsitorie, mai ales atunci când trebuie să prepari două sute de kilograme în fiecare zi. Ceruza, care formează baza tuturor nuanțelor, e o otravă violentă. (Carbonat de plumb.) În Franța, puțin numeroși sunt lucrătorii care să nu-i fi simțit consecințele funeste, căci, oricât te-ai feri, ea pătrunde în corp chiar prin porii pielei dacă nu direct prin gură, fumând ori mâncând cu mâinile murdare de vopsea. Din cauza asta, marile șantiere sunt dotate cu un „frecător de vopsele”: *broyeur*, muncitor necalificat, care umblă toată ziua dintr-o bina într-alta, adunând materiale și frecând culori sub ordinele șefului de șantier, care supraveghează operația.

Bouvet n-avea *broyeur*. Butoiașele de ceruză, grele de cincizeci de kilograme, erau mânuite de el singur, vopseaua preparată, pensulele și oalele curățate, totul ținut în ordine. Dependința din curte, care servea de atelier și de garderobă lucrătorilor, în loc să fie ca de obicei un grajd împuțit, era asemănătoare unui laborator sever. Putinile cu vopsele, ulcelele proaspăt scoase din baia de potasă, pensulele cu arămuri strălucitoare, toate erau alineate ca într-o farmacie, gata să fie întrebuințate de viesparul meșteșugarilor.

În mijlocul acestei drogherii, Bouvet, cu poalele bluzei sumecate la brâu, curat ca un chimist, robotea cu mișcări econoame, evolua ca o pasăre sigură de elementul ei. Aci își petrecea el trei sferturi din orele de muncă ale zilei.

Lucrătorii intrau și ieșeau ca albinele într-un stup, aducând oale și pensule înecate în vopsea, plecând cu altele curate.

„Contrometrul”, din atelier, urmărea în gând progresiunea lucrului pe care roiul de vopsitori, pierduți în labirintul liceului, îl ducea la bun sfârșit, conformându-se ordinelor sale. Când vreunul dintre noi venea să-i spună că a terminat porția de muncă ce i se încredințase, el știa dacă această porție a fost executată în timpul potrivit, mai repede sau mai încet decât se cuvenea.

Mulți credeau că-l păcălesc, dând lucrul peste cap și ascunzându-se apoi prin umblători sau prin poduri, ca să-și treacă vremea fumând. Bouvet nu le făcea niciun fel de observație, ci se mulțumea să-i încadreze între lucrătorii corecți, destoinici. Nu l-am văzut niciodată să se pună în fruntea unei echipe și să facă pe grozavul, muncind ca un turbat timp de-o oră, așa cum fac mai toți șefii de echipe. De asemenea, însoțind pe patron în inspectarea șantierului, nu era slugarnic și nu ieșea din vorba-i domoală.

Patronul nostru era un tânăr domnișor care moștenise de curând una din cele mai vaste întreprinderi de vopsitorie ale Parisului. Nu cunoștea deloc la meserie, dar ambiționa să devie cât mai puternic, să acapareze cât mai multe lucrări. Îmbrăcat după ultima modă, fercheș ca un *dandy*, automobilist snob, el voia să pară lucrătorilor un om amabil și cu vederi înaintate, dar în fond ne disprețuia cu fățărnicie. Lua lucrări mari – în majoritatea lor, ordinare – întrebuința cât mai puțini lucrători de categoria întâi și cât mai mulți din masa celor siliți să facă orice pentru o bucată de pâine. Vizitele sale aveau loc, aproape regulat, în momentele de slăbiciune a muncit: zece minute după ora fixată pentru intrarea în lucru, un sfert de ceas înainte de ieșire, adică atunci când unii lucrători vin cu întârziere sau se grăbesc să-și spele mâinile prea devreme – meschinării nedemne pentru un lucrător de-a le practica și nedemne pentru un patron de-a le lua în seamă. Ele otrăveau pe Bouvet, care iubea exactitatea, disprețuia

micimile profesionale, și se vedea zilnic tamponat între două antagonisme deopotrivă de absurde.

Doream de mult să cunosc gândurile acestui om interesant, dar atitudinea sa rezervată mă oprea să-l chestionez.

Într-o zi, dorința îmi fu satisfăcută mai mult decât mă așteptam.

Mă chemase, în după amiaza-aceea, să-l ajut la preparatul unei mari cantități de vopsea. Profitai de împrejurare și-l observai cu discreție.

Bouvet era un om de patruzeci de ani, bine făcut, de statură mijlocie, blond incolor. Capul său, rotund ca un pepene, se ținea drept și se mișca cu încetineală, ai fi zis: cu un fel de oboseală. Trăsăturile feței erau muncite, accentuate, ca la toți oamenii de simțire, dar fără multă mobilitate: o forță lăuntrică părea să le domine. Fruntea, larg prelungită de un început de chelie, se ținea mereu senină, deși cutreierată de zbârcituri. Singuri ochii, gri-verzui, trădau, prin expresiunea lor vioaie, inteligența activă a acestui om tăcut și cu înfățișare molatică. Mâinile erau bine întreținute, ca ale unui funcționar, iar bluza de lucru, cu toate că era expusă la cele mai murdare treburi, se afla sâmbătă aproape în aceeași stare de curățenie ca lunea, când o îmbrăca proaspăt venită de la spălătorie.

Nu mă puteam sătura de a-i admira siguranța cu care conducea lucrările șantierului. Nicio șovăire. Totul era gândit, cunoscut cu amănunțime și decis de mai înainte. Mă întrebam dacă nu cumva se gândește și noaptea la ce era de făcut în ziua următoare.

Un lucrător intra, depunea uneltele și aștepta ordinul. Bouvet îi dădea timp să răsufle, să fumeze o țigare, îl întreba „cum a ieșit” munca pe care o sfârșise, apoi:

— Uite colo chitul preparat pentru sala de matematici. Plafonul e coșcovit. Să razi bine și să chituești la nivel.

Omul pleca. Altul venea:

— Trebuie umplute cu ghips găurile din refectoar. Să uzi. Să nu întrebuințezi ghips „mort”.

Unui al treilea:

— Ia vopseaua asta și fă numai peretele pe care l-ai reparat acum trei zile în dormitor. Să „dai gros”. Să nu lași „borduri”.

Câte un teleleu intra vijelios.

— Uf! am „împins” zdravăn acolo!…

Voia să fie admirat. Bouvet îl privea în ochi cu gravitate:

— Când ai început?

— La zece?

— Mi se pare c-ai început la nouă. În orice caz, ai fi putut să termini până acum, fără să „împingi”. Eu nu ți-am cerut să te sfârșești.

Cu lucrătorii serioși, el era plin de recunoștință.

— Gata deja?… întreba el pe câte unul, care sosea vădit obosit. Ha! Bucata aia, într-adevăr, era grea de „făcut”: poziție incomodă. Acum am să-ți dau ceva să te compenseze, să meargă „ca untul”.

Bun, crezător cu bieții oameni care nu erau de meserie și pe care îi știa prost plătiți:

— Caută să întinzi vopseaua mai bine; cam curge pe-alocurea. Nu-i nevoie să te grăbești. D-tale nu ți-se poate cere, ce se pretinde unui lucrător de categoria întâi.

Bouvet nu tutuia pe nimeni. N-avea obiceiul acesta, aproape universal al lucrătorului, care te tutuiește de la prima vorbă, crezând că astfel îți dovedește cine știe ce mare ispravă.

Ne aflam la strecuratul culorilor, când orologiile bătură trei. Era ora de „raccord[24]”. Echipele părăsiră

---

[24] Cuvântul franțuzesc „raccord”, în afară de cele două definiții, pe care i le dă dicționarul Larousse, mai are o a treia, neînregistrată de domnii academicieni, care o ignorează: e sfertul de ceas, cuprins între ora 3–3 si un sfert, când „lucrătorii de binale”, care dejunează între 11–12, lasă lucrul și se duc la

lucrul. Grupuri de lucrători reuniți pe categorii, pe simpatii, ori pe națiuni, se îndreptau în grabă spre cârciumile din cartier. „Contrometrul” îmi zise:

— Mergi să bem ceva?

Nu mă duceam decât rareori, când mi-era sete sau când vreun prieten insista. Răspunsei:

— Nu mi-e sete… Și, ca să-l ațâț la vorbă, adăugai: … Și-apoi, drept să-ți spun, sfertul acesta de ceas de la „raccord” mă cam umilește, mai ales de se întâmplă să dau ochii cu patronul, ducându-mă ori venind de la cârciumă.

— Ai perfectă dreptate! făcu Bouvet. Păcat numai că sunt așa de rari lucrătorii care simt ca d-ta. Sfertul de ceas de la „raccord” e un obicei de pe vremea când ziua de lucru dura douăsprezece ore. Pe-atunci, opream munca și luam o gustare la opt dimineața și la trei după-prânz. Când însă ziua de lucru s-a coborât la zece ore, gustarea de dimineață a fost suprimată. Unele „case[25]” au suprimat chiar și „raccordul”, plătind, în schimb, ceva mai bine ora de lucru. Mă aflam tocmai într-o asemenea casă și eram mulțumit; pe lângă jena pe care am simțit-o întotdeauna de-a gusta la ora când patronul putea să fie de față – faptul de-a mă opri din lucru, uneori, la al cincilea etaj, de-a coborî și urca o sută de trepte, de a-mi spăla mâinile, de-a căuta o cârciumă prin împrejurimi, toate acestea făcute într-un sfert de ceas, nu-mi conveneau deloc. Inconvenientele erau mai mari decât avantajele; și mulți lucrători, din legiunea adevăraților meseriași de altădată, judecau la fel ca mine.

Mai întâi, nu totdeauna poți trânti pensula și pleca, așa, fiindcă a bătut ora trei; se întâmplă să ai în mână un lucru care trebuie musai isprăvit: un panou, o jumătate de ușă, un fragment de perete, ceva care îți

---

cârciumă ca să bea un pahar cu vin, o bere, ori o cafea.

[25] Întreprinderea care execută lucrarea, denumită curent „Maison X” (numele patronului).

cere încă cinci minute de lucru. Când e vorba de prânz ori de sfârșitul zilei, ei bine! e permis să te „aranjezi”, să nu începi o bucată prea mare, s-o lași mai domol, după cum uneori ești obligat să dai mai iute. Dar să ai grija asta și pentru sfertul de ceas de la „raccord”, mai mare daraua decât ocaua.

În al doilea rând, e cunoscut că patronul, în genere, e un om avid de câștig, gata să-ți scoată ochii pentru cea mai mică concesie pe care ţi-o face. Și… ia să fim drepți! Nu știe oare patronul că sfertul de ceas de la „raccord” nu e sfert, ci *jumătate?* căci lucrătorul mai pierde un sfert preparându-se pentru „raccord” și „târând piciorul” la reluarea lucrului după „raccord”. De asemenea, nu știa oare patronul că dimineața și seara, la intrare și la ieșire, se mai pierd alte două sferturi? Or, un ceas din zece, pierdut de fiecare lucrător, însemnează pentru patron să piardă un om la fiecare echipă de zece.

Mi se va spune că, judecând astfel, apăr foarte bine interesele patronului. Știu să le apăr și pe-ale lucrătorului.

Bouvet își răsuci pe îndelete o țigare, tăcând tot timpul, o aprinse și reluă cu un fel de amărăciune în grai:

— Da, știu să le apăr și pe ale lucrătorului. Pe lucrătorul acesta luminat, care vede în mine un contrometru, aș vrea să-l întreb dacă interesul lui e să „ciupească” pe patron, ori să-i reclame un drept sfânt: dreptul muncii sale? Dar mai înainte de orice reclamație: există oare un drept sfânt al muncii, un *drept universal?* Eu nu cunosc decât un *drept individual*, care e *sfânt: acela al omului conștiincios*. Restul nu mă interesează; restul e o cohortă sălbatică, inumană, trăind în chip parazitar. Și nu știu pe cine să disprețuiesc mai mult: pe patronul care se îmbogățește pe spinarea lucrătorului cinstit, ori pe camaradul lipsit de conștiință, care compromite cauza celui drept.

De treizeci de ani mă aflu cu mâinile în vopsele. La vârstă de paisprezece ani, la Lyon, aduceam tatălui meu, bătrân paralitic, cei câțiva gologani, un franc și zece centime pe care îi câștigăm curățând oale, frecând culori, transportând unelte, de la șase dimineața la șapte seara. Apoi, pe la douăzeci de ani, am devenit lucrător bun; era o ambiție pe vremea aceea, o chestiune de demnitate, de amor propriu, să fii *lucrător bun*, altfel, cei dintâi care te disprețuiau erau camarazii tăi. Patronii fiind mai puțin bogați erau și ei mai omenoși, recunoșteau pe omul merituos și-l răsplăteau.

De-atunci și până azi, nu știu dacă, în afară de duminici și sărbători, am pierdut mai mult de douăzeci de zile pe an. M-am însurat, m-am înhămat la căruță și-am tras din răsputeri. Am mai îndrăznit să visez la lucruri frumoase. Rezultatul a fost că „lucrurile frumoase” m-au privat de lucrurile strict necesare; nu e permis să visezi, când ești sărac.

Sute de clădiri, mii de apartamente, nenumărate butoaie de ceruză și de ulei au trecut prin aceste două mâini. Ei bine, știi cu ce mă răsplătește societatea? Cu douăzeci și cinci de centime pe oră mai mult de cât ai d-ta, lucrător de categoria întâi. Și doar, de cincisprezece ani, eu port în acest cap grija conducerii, de care mă achit cum nu se poate mai bine. Eu sunt aici inginer, nu lucrător. Conducând o uzină, aș câștiga cu o sută la sută mai mult decât un muncitor de sub ordinele mele; conducând un șantier de vopsitorie – care are tot atâta răspundere și cere tot atâta competință – nu câștig decât cu zece la sută mai mult decât camaradul meu.

„Camaradul meu”.

Ce camaraderie poate să existe între omul conștiincios și cel fără conștiință? *Camaraderia adevărată este sforțarea comună pe care o face o parte din omenire ca să se elibereze de sclavia milenară a exploatării omului de către om. Or, din experiența mea, pot să afirm cu precizie, că trei sferturi din lumea*

exploatată nu aspiră să se elibereze prin muncă și conștiinciozitate, ci prin șiretlic, exact cum fac patronii; în orice șantier, majoritatea lucrătorilor sunt gata să devie patroni, neputând-o face își bat joc de muncă. *Cu chipul acesta se sabotează efortul spre liberare al idealiștilor*.

Idealist e numai omul capabil și cinstit. El e și revoluționar.

Dreptatea pe pământ se va înfăptui când lumea muncitoare va deveni, în majoritate, capabilă și cinstită. Singure munca și cinstea pot dărâmă exploatarea. *Întreg eșafodajul de silnicie al tuturor societăților de până azi a fost și e bazat pe incapacitatea exploataților*. Acest eșafodaj e construit de cei *capabili* și de cei *șireți*. *Șireții și capabilii fără conștiință și-au dat mâna ca să stăpânească lumea*. Banul le servește de pârghie celor dintâi; capacitatea neonestă, celor din urmă. Ca să-i dărâmăm, noi, lumea exploatată, trebuie să fim *capabili* și *drepți*.

Proletariatul – care pe zi ce trece devine o pradă sângeroasa a exploatării și a masacrelor – *trebuie să fie cea dintâi pătură socială în istoria omenirii, care să vorbească în numele unei morale publice*. Noi trebuie să proclamăm ca o rușine publică supravegherea omului de către om. Atâta timp cât omul va avea însă nevoie să fie supravegheat, dreptate socială nu poate exista.

Privește acest șantier: din cincizeci de lucrători, am exact șase oameni care n-au nevoie să fie nici *conduși*, nici *supravegheați*. Din ceilalți patruzeci și patru, cam vreo jumătate sunt oameni de treabă, aproape cinstiți, dar au nevoie să fie *conduși*. Restul e o turmă sălbatică, incapabilă, leneșă, șireată. Acestora nu le lipsește decât banul, pentru a deveni patroni feroci.

Ce vrei d-ta să facă o mână de idealiști, cu o hoardă condusă de instincte barbare? Omenirea nu e de-o calitate egală. Unii oameni sunt mai înapoiați decât o vită. Majoritatea nici nu știe ce înseamnă să fii bun,

drept, priceput. Cum ne-am putea, deci, aștepta ca o astfel de lume, să-și aleagă *conducători*, când ea nu-i în stare să-i *recunoască?* Conducere, în sens revoluționar, trebuie să însemneze: dragoste, dreptate, capacitate. Or, lumea se lasă cucerită de fraze și de interese personale, nu de *idealism*. Azi i se închină lui Robespierre, mâine lui Napoleon, poimâine celui care dărâmă pe Napoleon.

Omenirea a fost întotdeauna și este, nu *condusă*, ci *stăpânită*; totul e barbarie și haos. Chiar și libertățile de care ne bucurăm sunt haotice; unele dintre ele se întorc împotriva vieții și o distrug.

Nu libertate absolută îi trebuie omenirii, ci *conducere*, adică: *dragoste și pricepere în funcție publică*. Aceste calități sunt astăzi înecate într-un ocean de barbarie. Pentru ca să ne impunem lumii, lupta trebuie dusă *nu atât ca să dărâmăm ceea ce este, ci ca să construim ce va fi.*

Două forțe se opun astăzi la această construire: *aviditatea societății capitaliste* și *inerția lumii muncitoare*. Cea dintâi, ca să dăinuiască, are nevoie de haos și-l creează prin toate mijloacele pe care le are la îndemână. Cea de-a doua, ca să se miște și să iasă din haos, are nevoie de timp.

Într-o ameliorare a vieții prin *evoluție*, nu se mai poate spera, căci forțele obscurantiste sunt mai puternice decât voința puținilor *idealiști*. Se vor scurge multe secole până în ziua când idealiștii vor deveni majoritate.

Rămâne ca cinstea și capacitatea să fie impuse prin forță, așa cum necinstea și incapacitatea guvernează astăzi grație forței. Asta e o sarcină mai grea decât aceea de-a voi să ridicăm câte o piramidă egipteană în fiecare an.

Și nimeni nu ne vine în ajutor.

Un ajutor eficace am avea dreptul să-l așteptăm – în numele civilizației de mâine – de la breasla artisticească.

Artistul e omul care se bucură de cea mai durabilă notorietate, căci el face să vibreze cel mai delicat motor al vieții: *emoția* – această pârghie care poate să se măsoare cu puterea Banului. Ușa care se închide aroganței Banului, se deschide largă majestății Frumosului, și creierul cel mai refractar progresului uman se lasă înduplecat în urma unei simțitoare pledoarii ce vine de la inimă. Arta a putut să ridice monumente pe care toate armatele barbare ale veacurilor n-au putut să le dărâme. Tot ea are datoria să înalțe singurul monument binefăcător, pe care-l așteaptă umanitatea: *Dezrobirea omului de sub jugul omului*.

Aici stă învinuirea pe care o aduc eu, în special oamenilor de litere, arta cea mai pe înțelesul tuturor. Literații ne cer să ne sacrificăm timpul și economiile ca să le ascultăm spusele; în afară de foarte rare excepții, spusele lor, ingenios ticluite, nu fac (când o fac) decât să ne *distreze*. Or, adevărata artă trebuie să fie revoluționară, adică: pe lângă *distracție*, ea mai trebuie să ne și *instruiască*, să ne *civilizeze*, să ne deschidă ochii asupra metehnelor unei lumi care bâjbâie orbește, lume mai mult proastă decât rea, și care-și vatămă existența, își suprimă propriile ei valori, mai mult din neștiință decât din răutate.

Artistul, dacă nu știe să fie un factor de progres, un preot voluptuos al bucuriilor de mâine, se reduce el singur la rolul de zbârnâitoare sentimentală.

Omenirea se va dezrobi într-o zi, cu sau fără concursul artiștilor, căci forțele vieții sunt mai puternice decât ale morții. În ziua aceea, însă, istoria va spune contemporanilor: „În vremurile de urgie umană, când *omul tortura și umilea pe om, nimeni nu voia să vie în ajutorul idealiștilor, care credeau în dezrobire, nici chiar artiștii, acești posesori ai unei forțe care putea să se măsoare cu însăși puterea Banului*”.

Atunci, scoborâtorilor din părinți artiști au să le fie rușine de strămoșii lor care nu și-au înțeles timpul.

„Contrometrul” Bouvet se uită la ceasornic:
— Haide acum să ne facem datoria către omul care ne exploatează, dar căruia nu trebuie să-i dăm dreptul de-a ne mai și umili.

ADDENDA

NOTE

VIAȚA LUI ADRIAN ZOGRAFI

În „prefața” la *Chira Chiralina*, Panait Istrati își previne cititorul că „așteptând să ajungă la propria-i poveste”, Adrian Zografi va face să fie ascultate „poveștile altora”, întâlniți în drumurile sale peste mări și țări.

Promisiunea prinde viață în perioada anilor 1930–1935, când își continuă opera, cu un nou și ultim „ciclu”: *Viața lui Adrian Zografi*.

Acești ani sunt însă cei mai încărcați, mai dificili, din viața sa. O încercare de-a relua scrisul în continuarea operei, la Paris, ratase. În vara anului 1930, părăsește definitiv Occidentul și se întoarce acasă, în orașul natal Brăila, ca să-și refacă forțele și, dacă va mai avea timp, să-și reia drumurile abandonate.

Dar și aici, la Baldovinești și Brăila, grele confruntări îl așteaptă, stând la pândă, să-l înșface… Pe câteva pagini dramatice, rămase inedite, el reconstituie întâmplările acelor ani. Să-l ascultăm: „…mă gândesc la *Adrian Zografi*, pe care mi-am promis să-l scriu. Pentru cine? Pentru ce? N-are importanță. *Trebuie s-o fac!*

O șterg din Paris, mă retrag undeva la țară și atac primul volum; dar nu merge: când mă înapoiez din «vânătorile» mele în pădurea *Larousse*-ului, dau peste un cap gol, o minte obosită. Nu mai pot turna în «tipare» nimic. «Metalele», în fuziune, se solidifică între degetele mele. Pentru prima oară, mă aflu pe un drum greșit, de-a lungul a o sută de pagini.

Abandonez. Arunc manuscrisul.

Dar, o stare de nebunie îmi stăpânește sufletul: *ce o să deviu?*

Mă aflu fără adăpost și niciun ban. Sunt sclavul editorilor mei, care mă retribuiesc periodic, cu condiția să scriu. Și iată că nu mai pot scrie!

Ce o să deviu?

Un om care la ai săi patruzeci de ani, și-a râs de bani și de un culcuș, care n-a avut niciodată o pâine asigurată, nici trei cămăși în stare bună – acest om e îngrijorat de situația sa materială, într-un moment când, ocazional, drepturile sale de autor se urcă la nesperata sumă de o sută cincizeci de mii de franci! Pricepeți așa ceva?

Îmi dau seama că asta începe să miroase a descompunere.

Repede, mă întorc la Brăila. Și din aprilie 1930, încep să construiesc: vreau să mă ocup cu creșterea animalelor, nu mai vreau să scriu câțiva ani.

În pragul iernii, căsuța lui moș Dumitru, la Baldovinești, (aproape de Brăila), a devenit o micuță fermă, iar în mahalaua orașului meu natal am un adăpost: două camere, pe terenul unui vechi prieten[26]. Dar toate veniturile mele au fost înghițite și viitorul îmi e împovărat cu datorii, cu dobânzi mari[27]. Recolta e proastă. Porcii se vând în târg, mai ieftin decât cei pe care îi cresc eu.

Culmea nenorocirii: dărnicia mea face să fiu socotit «milionar». Geloziile se aprind. Satul, cu autoritățile în frunte, se răscoală împotriva «intrusului». Un lung

---

[26] Transformă locuința vechiului său prieten, Nicu Constantinescu, coafor, construind încă două camere spațioase, luminoase, introducând apă curentă și lumină electrică. Un an mai târziu, în primăvara lui 1932, Nicu Constantinescu îl alungă din locuință, pretextând că a destinat-o unui „muzeu Panait Istrati”, confiscându-i lucrurile, cărțile, corespondența etc.

[27] „Sunt îndatorat actualmente la o bancă locală, cu dobândă de 25%. Sărăcie crâncenă în toată țara; oameni demni de milă bat la ușa mea și nu-i pot refuza, câtă vreme pe masa mea se află o bucată de pâine”. (Scrisoare către poetul elvețian Francois Franzoni, datată: Brăila, 11 februarie 1931.)

interogatoriu, la jandarmerie, vrea să mă scoată dezertor. Instanțele superioare se pretează mascaradei și iată-mă în mai 1931, om în vârstă de patruzeci și șapte de ani, recrutând cu tinerii acestei «clase», în fața consiliului de revizie. Din fericire, nu sunt decât un slăbănog tuberculos, cu care nu au ce face: *dispensă medicală*[28].

Adio fermă și vis de viață țărănească!

Retras la Brăila, trebuie să reîncep scrisul, în timp ce creanțele plouă cu nemiluita.

Aici am ajuns.

Din vina mea!

M-am lăsat prins în capcana existenței, construită pe bani, nu pe pâine (chiar dacă nu e zilnică), cum o făcusem totdeauna. Ori, nu poți câștiga bani și să-ți păstrezi sufletul. Cu cât câștigi mai mult, cu atât ți-e frică să nu-ți lipsească. Și atunci, cine cedează? Bineînțeles, sufletul.

Trăim în secolul unde, din acest punct de vedere, sufletul cedează până și la conștiințele cele mai curate. Omul nu mai are încredere în aproapele său, nici în viitorul omenirii. Fiecare se zăvorește în sinea sa sau în mijlocul alor săi și devine circumspect, tot fălindu-se cu o probitate morală ce nu mai înșală pe nimeni, tot vorbind ca și cum ar fi plin de încredere.

Această înfățișare nu mai poate înșela pe nimeni. A devenit un meșteșug, un mijloc de a-ți câștiga viața, pe picior mare. Beneficiind de complicitatea breslei și a

---

[28] La Baldovinești a vrut să facă și un Ateneu popular, care să poarte numele mamei sale *Joița Stoica Istrati*. A cumpărat mobilier, un bogat fond de cărți pentru bibliotecă, un aparat de radio, antena instalată pe acoperiș. Nădăjduia că astfel localnicii să fie scoși din cârciumi și viața satului să se umanizeze. Dar autoritățile locale sunt împotrivă. Îl declară „periculos siguranței statului”, că a instalat antenă de radio ca să intre în legătură cu „bolșevicii de la Moscova”. Acuzat că s-a sustras serviciului militar, se dovedește până la urmă că fusese dispensat de armată în 1905, când recrutase!

sus-puselor pături ipocrite ale publicului, minciuna artelor – sulemenite cu frumusețe morală – durează încă și continuă să adape pe cei sinceri. Dar, se apropie ziua când masele, năvălind în templu, își vor da seama de odioasa înșelăciune.

Deoarece am și ajuns la ziua când *a câștiga bani, a-ți agonisi o viață îmbelșugată, a te asigura de ziua de mâine, prin orice mijloc*, în timp ce mulțimile sunt pustiite de foame și frig, va constitui cea mai odioasă dintre crime. Sute de milioane de oameni, aplecați pe brazdă, seamănă grăunțe ca să recolteze vânt, chiar și atunci când anul este îmbelșugat. Alte milioane de oameni, «raționalizați» în industrie, pier de prea multă perfecțiune tehnică unită cu prea multă nepăsare umană. Și se află – în lumea capitalistă ca și în cea sovietică, în nasul tuturor înfometaților – scriitori, artiști și moraliști ce-și permit să «creeze opere de artă» ce aduc autorilor, chiar pe pământul sovietic, de zece ori salariul unui bun mecanic.

Asta-i moartea omenirii, stăpână astăzi, moartea negustorului de Frumusețe artistică și a clientului său, oricine ar fi și unul și altul.

Nici eu nu fac excepție, în ciuda voinței mele de a-mi trăi altfel viața. Sunt prizonierul unei ordini sociale viciată, falsă, egoistă, necinstită, pe care flămânzii trebuie s-o doboare”[29].

Din noua „serie” a operei sale Panait Istrati n-a scris decât patru cărți: *La Maison Thuringer, Le Bureau de placement, Méditerranée – lever du soleil* și

---

[29] În decembrie 1931, Panait Istrati a scris la Brăila, *Prefața la Adrian Zografi sau mărturisirile unui scriitor din vremea noastră*, care se află anexată manuscrisului *La Maison Thuringer*.

Partea finală a acestei prefețe, pe care o reproducem mai sus (în traducerea noastră), nu figurează în volumul *La Maison Thuringer*, editions Rieder, 1933. Ea a fost înlocuită printr-un alt text, scris la Mânăstirea Neamț, în vara lui 1932. *Prefața la Adrian Zografi*, din volum, poartă dealtfel data: Mânăstirea Neamț, iulie 1932.

Méditerranée – coucher du soleil, care au apărut la editura „Rieder”, în colecția „Prozatori francezi contemporani”.

În românește, el n-a transpus decât trei cărți: *Casa Thuringer, Biroul de plasare* și *În lumea Mediteranei – apus de soare*, apărute la editura „Cartea românească”.

Despre ceea ce trebuia să fie în continuare seria *Viața lui Adrian Zografi*, există o scrisoare a autorului, trimisă de la Mânăstirea Neamț (10 februarie 1933), adresată editorului francez:

„Aflându-mă într-o stare morală mai bună și oarecum chiar fizică[30], am o poftă nebună de lucru. Este adevărat, că nu o dată am spus că mă voi omorî în ziua când tuberculoza mă va pironi șase luni la pat.

Cele șase luni au trecut și iată că n-am poftă să mor. De ce? Pur și simplu, pentru că la fel cu toți imbecilii de artiști îmi închipui că am o operă de fătat. Este o stupiditate, dar nu-mi dă pace. Mă obsedează. Și nu de-acum. Din totdeauna.

În clipa de față, trei cărți sunt gata în capul meu și care mă hărțuiesc: *Méditerranée*, volumul 3 (Adrian și Mihail vagabondează timp de cinci ani pe malurile Mediteranei. O feerie ce va fi povestită de însuși Adrian Zografi); volumul 4 *Dérive* (Mihail murind, Adrian devine o epavă între 1909–1919, când își pierde mama și-l descoperă pe *Jean-Christophe*) și volumul 5 *La Mére*, (roman semițărănesc, semiorășenesc al vieții unei biete mame)[31].

---

[30] Avea leziunile închise la ambii plămâni. Inima, însă, un început de miocardită. „Sângele meu nu se poate oxigena – spune într-o scrisoare – fiindcă plămânul stâng s-a calcificat, sclerozat, iar dreptul îl urmează încetul cu încetul, dar sigur. Sunt însă mulțumit că am sucit gâtul tuberculozei. Nu pot vorbi decât stând lungit în pat, nici să merg sau să stau în capul oaselor. Imediat, inima o ia razna cu o sută douăzeci de bătăi pe minut. Dar puțin îmi pasă. Sunt mulțumit că am rămas un om cinstit și că lupt, ca ultimul pârlit, pentru o bucată de pâine”.

[31] Evocarea vieții mamei sale.

Se mai află încă două volume, care vor povesti cum a devenit *Adrian Zografi*, alcătuită din romane, unde el înfățișează, cum se înapoiază și el, ca să moară (1919–1929).

Dar în acest răstimp, Adrian și-a notat totul. El a lăsat o operă – de cinci-șase volume – intitulată *Operele postume ale lui Adrian Zografi*, alcătuită din romane, unde el înfățișează, între altele, muncitorul ajuns la cârma puterii, spunând și lucruri bune și rele, lucruri destul de noi pentru această «lume nouă» care a început să se «învechească»".

Toate aceste proiecte nu se înfăptuiesc. Panait Istrati trece „sur l'autre rive", înainte ca volumul *Méditerranée – coucher du soleil* să apară în librării. Fapt presimțit chiar de el, nu o dată, în scrisorile adresate prietenilor. Ca, de pildă, lui Romain Rolland. „Dacă mor acum[32] partea capitală a operei mele se află încă în burta mea. *Viața lui Adrian Zografi* și *Operele postume ale lui Adrian Zografi*, două serii cu un total de 12–15 volume, unele dintre ele fiind însăși justificarea prezenței mele în literatură".

În cărțile din noua serie a operei sale, Panait Istrati face „autobiografie și biografie în proporție de nouăzeci la sută". Iar în „introducerea" la ediția română a *Casei Thuringer* el precizează că povestea vieții lui Adrian Zografi „e mai curând un film episodic decât un roman, mai ales că faimoasa psihologie e cu totul absentă" ca și „acel soi de «documentație» care e la îndemâna oricui și nu folosește la nimic"; că năzuiește să realizeze „o vastă frescă realistă", bizuindu-se „mai mult pe elementul autobiografic, pe *faptul trăit*, cunoscut de toți și care nu poate fi contestat autorului, deci nici eroului său".

În ce privește pe Adrian Zografi, suntem preveniți că „nu va fi modelul luptătorului idealist contemporan", ci „un exclus al tuturor curentelor sociale din vremea

[32] Scrisoare datată 29 ianuarie 1935.

noastră, un singuratic”; că felul său de a gândi „nu va avea ecou decât mult mai târziu”, în perspectiva timpului.

Pentru prima oară, el anunță pe cititor că Adrian Zografi este însuși autorul. „Arta lui Adrian al meu va fi adevărul meu, dorința mea de dreptate. Documentul – *eu, cuvântul meu*”.

Prima carte care deschide „seria” *Viața lui Adrian Zografi* este *Casa Thuringer (La Maison Thuringer)*.

Manuscrisul ediției originale a fost început la Brăila (decembrie 1931) și terminat la Mânăstirea Neamț (sfârșitul anului 1932).

Versiunea în limba română, de autor, a fost făcută la Nisa (octombrie–noiembrie 1933), având o introducere care-l prezintă pe „erou” cititorului din țara noastră. Această versiune este indicată de autor ca un model de traducere pentru restul operei sale, când nu va mai fi în viață.

Préface à „Adrian Zografi” ou les aveux d’un écrivain de notre temps precede textul francez al *Casei Thuringer*.

Ca într-un film aievea se desfășoară pe dinaintea ochilor noștri secvențele vieții sale de om și de artist – tot atât de pasionantă ca și opera sa. De-o frumusețe antologică în evocare, cu o luciditate și profunzime de gândire în analiza drumului său în literatură, vizionar în ce privește rolul artelor și artiștilor cinstiți, în făurirea unei omeniri asemenea, fără exploatare și guvernata de inimă – această „prefață” a avut un puternic ecou în epocă, provocând vii dispute și comentarii. Presa franceză a apreciat-o drept una din cele câteva profesiuni de credință, de răscruce ale literaturii universale.

O prezentăm, în traducerea noastră, convinși fiind că cititorul român va fi ajutat să-și întregească imaginea

acestui scriitor cinstit și de geniu, care onorează „brazda” noastră în universalitate.

PREFAȚĂ LA „ADRIAN ZOGRAFI” SAU MĂRTURISIRILE UNUI SCRIITOR DIN VREMEA NOASTRĂ

Povestea vieții lui *Adrian Zografi*, în șase volume, ar fi trebuit să constituie, la origină, *întreaga* mea operă. O operă literară dublată de mărturia unui om matur. Împlineam patruzeci de ani, când, în vara anului 1924, apăru *Chira Chiralina*, întâia mea carte. Desigur, nu-i o vârstă la care se debutează în meseria de scriitor – am spus-o dealtfel în prefața *Chirei* mele. Pe atunci, însă, nu eram hotărât decât să povestesc un caz. Și n-am făcut-o decât împins de Romain Rolland.

Dar, de îndată ce m-așternui la scris, pasiunea temperamentului meu îmi luă mințile, așa cum vântul ia un fulg. Străluceam de bucurie, plângeam în hohote de fericire, la gândul că un prieten de un soi și o dimensiune, încă necunoscute mie, voia ca eu să scriu, ba chiar *în limba franceză!* Și ce franceză! Am mai povestit-o și altădată: un ciripit, a cărui melodie armonioasă mă scosese din minți și pe care o descoperisem singur, descifrând cu dicționarul pe Fénelon, Jean-Jacques și alți câțiva clasici. Căutam un mijloc rudimentar, care să mă ajute să fiu înțeles de colegii mei, zugravii elvețieni. M-am trezit cântând dintr-un flaut, ale cărui sunete îmi minunau auzul. Și deoarece un ascultător ca Romain Rolland îmi striga: „Dă-i drumul!”, m-am supus, ca să-i fac plăcere, cu o încredere oarbă; dar scăpai de printre degete firul călăuzitor al Ariadnei mele și mă rătăcii într-un labirint de povestiri minunate.

Când am vrut să mă înapoiez, la al meu *Adrian Zografi,* la viața lui adevărată sau verosimilă, am observat că flautul meu plesnise. *Mihail* își pleda rău

marea sa cauză: *prietenia*. Încurcai realitatea și visul. Îmi lipsea oare suflul? Încercai să mă conving, cântând *Nerantula* și *Ciulinii Bărăganului*. Și am fost foarte aplaudat.

Dar viermele îndoielii se strecurase în ceea ce era mai bun în mine. Mă temeam de contactul cu sufletul operei mele. Ca să îndepărtez spiritul rău, am aruncat între mine și el un mănunchi de fâșii de viață: *Pescuitorul de bureți* și apoi ultimul meu chiot: *Țața Minca*, care începe cu elanurile de altădată, spre a se stinge îndată ca un „cântec de lebădă”.

Și-acum, iată-mă cu brațele bălăbăninde dinaintea vieții lui Adrian Zografi, care trebuie să fie uimitoare, dar pe care o privesc cu un ochi rece. Mi-e silă de el. Pentru el nu mai am un *flaut*, ci un *condei*, ca toți scriitorii din vremea mea, care nu scriu din pasiune, ci pentru a-și câștiga existența, cu „arme” pe care, spre paguba mea, nu le am: întâi, *ei știu a face cărți*, în timp ce eu sunt un nepriceput; și apoi ei scriu în limba maternă, pe când eu bâjbâi ca un orb, dându-mă cu capul de pereții unor reguli gramaticale din care nu cunosc o iotă.

Nimeni să nu-și închipuie că eu fac aceste mărturisiri ca să cerșesc nu știu ce indulgență a cititorului sau a posterității. Nu alții mă vor învăța ceea ce sunt, ceea ce pot sau nu. De asemenea, când pomenesc de „scăderile” mele, trebuie să se înțeleagă prin ele, *eroismele* mele. Și-acum, iată dovada, pe care o supun mai cu seamă la examenul acestui tineret, care-mi scrie ca să mă întrebe *cât sunt de fericit:*

Dacă a scrie e o dramă pentru cel ce-și transformă vocația în cult, chiar când jonglează cu limba sa maternă – ce trebuie să însemne asta pentru mine care, într-o franceză întâmplătoare, sunt nevoit încă și acum să deschid de-o sută de ori pe zi *Larousse*-ul, pentru a-i cere să-mi spună – de exemplu – când se scrie *amener* și când *emmener?* Dar asta-i chinurile iadului! Înaintez ca

o cârtiță, obligată să urce o scară incandescentă. Și sufăr cu vârf și îndesat, neștiind aproape niciodată când îmi ameliorez și când îmi înrăutățesc textul.

Vai de soarta celor așa ca mine! Înainte de-a fi scriitor, am cunoscut binișor muncile cele mai grele, dar nu bănuiam atunci că-mi rămânea să cunosc și pe cele mai inumane dintre toate: acelea care se practică în admirația oamenilor și la capătul cărora sufletul și trupul ți se vlăguiesc de moarte. Da! acest suflet pe care l-am apărat atâta de jugul nevoilor imediate și care era întâia mea fericire! Astăzi, el mă părăsește încetul cu încetul, fără să pot – ca pe vremea când eram un biet salahor – să-l salvez de la o moarte păcătoasă. *Condamnat să scriu* – iată eroismul meu întors pe dos.

L-am voit oare câtuși de puțin? Nu! Spre diferență de *Martin Eden*, n-am trimis niciodată vreun manuscris unui editor sau om de litere, și cei care mi le trimit azi pe ale lor, reamintindu-mi „marele meu noroc”, nu știu că Romain Rolland s-a războit cu mine din ianuarie 1921 până în mai 1922, ca să mă hotărască să scriu. E prima dovadă de eroism, ce am cunoscut la dânsul: *„Lucrează,* striga el omului ce părăsise spitalul din Nisa. *Eu datoresc muncii salvarea mea!*”

Până atunci, abandonasem încercările literare la pagina treizeci sau cel mult patruzeci. Și asta în românește, la câțiva ani depărtare una de alta. Aveam groază de munca literară, *care nu mergea de la sine*. Îmi închipuiam că romancierii scriu așa cum cânta privighetoarea. Era de altfel o gândire comodă, ce se împăca cu al meu *dolce farniente*. Nu-mi plăcea efortul.

Glasul de la Villeneuve m-a impresionat cu accentul său deosebit: atunci când ai ceva de spus și darul de a exprima, renunțarea este o crimă, iar lenea o rușine.

M-am supus, deci, cu tot elanul. Dar, necunoașterea limbii m-a făcut să plătesc, încă de la început, bucuria de a scrie, *de a scrie în limba franceză*. Îmi simțeam pieptul ca un furnal plin cu metale în fuziune, ce căutau

o ieșire și nu găseau tipare gata să le primească. Stăvileam, la fiecare pas, materia incandescentă, ca să văd dacă e vorba de doi *l* sau un *e* grav, de doi *p* sau unul singur, de un feminin sau masculin. Nu știu cum de n-am înnebunit în acea vreme. Și ce de aur frumos, risipit pe pământ!

În felul acesta mi-am scris toate cărțile și întreaga-mi corespondență. Fost-a oare vreodată, în istorie, un alt scriitor atât de înghesuit ca mine?

Totuși, câtă vreme dogoarea interioară s-a menținut la maximum, suferințele nașterilor mele chinuite fură suportabile. Eram aidoma trubadurului neștiutor, sau mai degrabă a țiganului lăutar de la Brăila care încasează înjurături și bătăi la toate nunțile țărănești, numai din plăcerea de a vedea pe meseni, zi și noapte, cu privirile agățate de buzele și arcușul său. Am cunoscut și eu atari ochi care ascultă, ochi pe care i-am iubit. Ei sunt cei ce au făcut din mine un povestitor.

Dar, vai! într-o zi farmecul s-a destrămat!

Mă amestecai în treburile lumii și discutai cu prietenii mei despre ideile și problemele din vremea mea. Am fost, mai întâi, dojenit, cu delicatețe, apoi, fiindcă stăruiam, mă bruftuiră: „Cismarule, vezi-ți de ghetele tale”! Atunci, mă supărai. Uitau oare, că Adrian Zografi a fost mai mult un revoltat decât un povestitor? Nu uitaseră; dar ei voiau ca revolta lui să fie cu zgardă. Ceea ce mă supără, la culme. Ne certarăm. La înapoierea din Rusia, mă despărții de cei mai mari prieteni ai mei.

Și în timp ce Egiptul mă respingea de la granița sa, iar Italia mă arunca într-una din închisorile sale din Triest, „binevoitorii” anunțau „trădarea” mea Europei muncitoare, clasei mele: „agent al Siguranței române”, „vândut burgheziei”. Au făcut tot ce le-a stat în putință, în mijlocul unei tăceri care-mi dovedi cât de singur este omul pe pământ.

Deșertăciunea deșertăciunilor…

Dar asta nu-i totul. Se spune că o nenorocire nu vine niciodată singură, ci, totdeauna, bine întovărășită.

În singurătatea mea, mereu crescândă din acești ultimi ani, îmi rămăsese totuși, unul sau doi prieteni vechi, dintre acei care au jucat un rol ideal în existența mea. I-am pierdut și pe aceștia, într-un fel de nemărturisit, din cauza *banilor!*

Desigur, cărțile mi-au adus ceva bani, pe care îi împărțeam, pe măsură ce veneau, cu oricine – prieten sau necunoscut – care mi se adresa. Nu făceam cu asta decât să continui o practică de totdeauna, care nu era numai a mea. În Orient, mai ales, întrajutorarea prietenească, ca și ajutorul dat unui necunoscut sunt lucruri banale. Lor le datoresc că n-am crăpat de mizerie. În direcția aceasta, Orientul însuși a fost destul de generos cu mine.

Ei bine! Cei mai buni prieteni ai mei au numit *risipă* acest fel al meu de-a fi. Se pare că acești bani blestemați trebuiau păstrați, ca să-i mâncăm în familie.

Aci, cearta noastră a fost orientală: dezgustătoare, murdară, definitivă. De-o parte și de alta, sufletele s-au prăbușit sub povara ocărilor.

Dar, asta-i totul? Nu, mai trebuia și colacul.

A fost femeia.

Numeroase au fost femeile în viața mea. Le-am iubit. M-au iubit. Și despărțirile noastre au fost totdeauna suportabile. Având oroare de suferința, care vine de pe urma cărnii înșelate – cea mai îndobitocitoare dintre toate! – am făcut chiar imposibilul, pentru ca în timpul unei rupturi răul să nu fie ucigător pentru niciuna din părți.

Da, făceam chiar imposibilul… Și reușeam, pentru că eu țineam hățurile. Dar veni ziua când o femeie – cea mai mare dintre toate câte am cunoscut: *femeia tovarășe de viață* – îmi subtiliză conducerea nebunului

echipaj. Presimțind dezastrul, ah! de câte ori n-am implorat-o să mă lase să mă duc dracului, cât mai era timp ca răul să poată fi egal suportat!

— Nu… nu! striga ea. Nu pot trăi fără tine! Ucide-mă, mai bine!

Atunci, plecai capul și-i trecui hățurile.

M-a dus pe marginea prăpastiei, m-a scuipat în față, și m-a prăvălit în abis, pe neașteptate. N-a suferit deloc. Era ocupată de altceva.

A fost o femeie de mare caracter. Mi-au spus-o cei mai distinși dintre prietenii mei. Și chiar eu eram convins de acest lucru.

Doamne! Dă-i bărbatului ciumă, lepră și orice altă năpasta de pe lumea asta, dar nu-l blagoslovi cu o femeie de „mare caracter”.

Eu eram să-mi pierd mințile.

Asta s-a întâmplat în vara lui 1930.

Niciun ideal social. Nicio credință în artă. Nicio prietenie. Nicio femeie – tovarășe de viață.

Singur, lungit în patul meu, cu ochii fixați pe tavanul alb al căsuței mele din Brăila, am trăit zile și nopți în luptă cu nebunia și sinuciderea. Nu voiam să mă prăbușesc. Voiam să *înțeleg*. Să înțeleg monstruozitățile existenței!

Credeam că învinsesem. Încă o dată! Dar, nu. Un alt dușman mă pândea: tuberculoza! Ea m-a înjunghiat pe la spate, când nu mă așteptam.

O nouă luptă, dar fără niciun succes.

În starea asta, mă aflu acum.

Retras, în clipa de față, în această veche mânăstire din Carpații moldoveni, de unde și scriu aceste rânduri, mă răzvrătesc – pare-mi-se zadarnic – împotriva sorţii mele. Nu mai am pentru a respira decât baza plămânilor. De patru luni, îmi petrec trei sferturi din timp în pat. Nu pot face decât două sute de pași și nici să vorbesc cinci minute, fără să nu mă sufoc. Iar trupul

meu, ars de febră, nu cântărește mai mult de cincizeci de kilograme. Tuberculoza – vechea mea cunoștință – nu m-a adus niciodată în halul ăsta.

Și asta-i grav.

Cu toate astea, nu pot să mor!

Partea cea mai serioasă, cea mai cinstită a operei mele, se află mereu în burta mea. Nu mă simt născut să distrez pe oameni, ci să-i instruiesc frățește, deoarece experiența mea de viață e una dintre cele mai generoase. Să nu mi-se spună că oamenii nu vor să fie instruiți. Ba da! ei o vor, dar dându-le exemplul.

De ce suntem atât de simțitori la triumful binelui asupra răului? Pentru ce ne bucurăm de înfrângerea celui rău? Pentru că ne-am născut buni. Dar acest triumf și această înfrângere nu trebuie s-o arătăm oamenilor doar prin romane, la teatru sau la cinematograf, ci trebuie să le-o dovedim *în viață*, și iată ceea ce nu se face decât rareori.

Destul de rar, din două motive: mai întâi, fiindcă omul deși s-a născut bun, el este în același timp o făptură orgolioasă, seacă și egoistă; apoi, fiindcă e foarte greu să fii generos în viață, câtă vreme enorma majoritate a oamenilor face contrariul.

Ei bine, de-a lungul vieții mele – care-i una dintre cele mai dureroase – singura comportare, îndeplinită cât mai perfect posibil, a fost tocmai aceea de a fi învins greutatea de-a te comporta ca un om generos. Da! astăzi, când viața mi-e la cheremul celei mai ușoare răceli, pot să strig în fața tuturor: răscoliți-mi existența, veți găsi în ea tot ce vreți împotriva mea, dar nu veți putea găsi nicio urmă din defectul care-i nenorocirea omenirii: *egoismul*, cumplitul egoism care-l face pe om nesimțitor la nenorocirea aproapelui.

Aici se află, în întregime, al meu *Adrian Zografi*.

Adrian va dovedi, cu exemplul vieții sale că nu-i neapărat necesar să ai un suflet stoic sau virtuos, pentru

a putea și a trebui să trăiești generos. E, pur și simplu, pentru că generozitatea oferă sufletului mai multe satisfacții decât egoismul.

Viața nu este frumoasă numai când ești la adăpost de mizerie în mijlocul suferinței universale; sau când trăiești într-o vilă măreață, înconjurat de femei frumoase, de prieteni lingușitori, de automobile superbe și de câini frumoși, așa cum o fac cei mai mulți dintre artiștii și lupii moraliști ai veacului nostru apocaliptic.

Viața poate fi mult mai frumoasă, murind pe un pat de scânduri, fără ranchiună, cu conștiința ușurată de orice povară rușinoasă. – *cu toate că ai avut și tu ocazia și chiar pofta, uneori, să faci ceea ce face aproape toată lumea*.

Omenirea poate trăi fără drumuri, fără electricitate și chiar fără higienă corporală, moare însă dacă nu are suflete curate.

Adrian va trăi și va muri poate pe un pat de scânduri, pentru că, având credință totală în generozitate, viața l-a răsplătit din belșug.

Aceasta se plătește. Se plătește cu sângele tău.

Cum ar fi putut el să-și sfârșească viața într-un palat și soț al unei americance bogate, când el a țintit la descoperirea unui Romain Rolland și a unui Gheorghe Ionescu și când viața, cea atât de bogată în miracole, i-a dat și pe unul și pe celălalt?

Oh, da!… Se va putea despărți, într-o zi, de amândoi. Nu numai moartea desparte pe oameni, mai sunt, de asemenea, neînțelegerile și nimicurile temperamentelor noastre. Dar asta nu contează. Se uită de-a lungul secolelor. Ceea ce contează și nu se uită niciodată, în memoria generoasă a oamenilor, sunt marile prietenii, creatoare de miracole.

Unul din aceste miracole e frumoasa clipă a întâlnirii noastre, tustrei, în noaptea adâncă a eternității.

Iată mâna mea... Și să murim fiecare în patul ce ni-e drag!

Am înțeles acest lucru, după ce am trăit șasesprezece luni în U.R.S.S. și după ce am biruit gândul sinuciderii și nebunia. Am înțeles că „nimeni nu poate sări mai sus de borul pălăriei sale”, așa cum spune nu mai știu cine.

Totuși, trebuie să încerci a merge mai departe. Oricât de puțin. Dar să încerci.

Deoarece se află în fața noastră, ca un cadavru rău-mirositor, teribila viață a oamenilor – a oamenilor care se sfâșie unul pe altul. În sfârșit! Nu-i oare adevărat că, de când îi lumea, orice pumn care se ridică deasupra omenirii, din orice parte ar veni el, de sus ori de jos, nu zdrobește decât semenul slab? Ei bine! unde stă scris că asta trebuie să se continue astfel până la sfârșitul veacurilor?

Știu: savanți-prieteni îmi reamintesc neîncetat biologia și legile ei. Nu! nu! dacă universitățile nu propovăduiesc decât asta – la pământ cu ele! Eu refuz să mă consider o pasăre de pradă, care se hrănește cu sângele fârtatelor ei. Eu sunt om, adică singura ființă animală care suferă la priveliștea suferinței semenilor ei. Nu trebuie să fiu confundat cu un biet uliu.

Atunci? La ce servesc oare toate aceste științe, toate aceste arte, tot bălegarul filosofiilor voastre milenare, de vreme ce n-am ajuns încă să interzicem – sub pedeapsa cu moartea – de-a trăi din sângele aproapelui nostru? De ce, de la înălțimea catedrelor voastre de morală și religie, voi propovăduiți Frumosul, Binele, Dreptatea, de vreme ce toți – până la ultimul – nu faceți în practică decât să ascultați de legile biologice ale uliului?

Dar toate aceste lucruri s-au mai rostit și atât de bine încât mulțimile, totdeauna însetate de dreptate, se dau

în vânt după ele. Și din toți iconoclaștii, ele și-au făurit noi idoli.

Ce-a ieșit din toate astea? Nimic.

Sau, mai degrabă, da! a apărut o nouă meserie, cea mai oribilă, dintre toate: meseria, destul de bănoasă a artistului sau moralistului care se hrănește cu sângele sfintei revolte a învinșilor.

Acum, s-a sfârșit!

Văd apărând în stradă un om nou, un golan. Un golan care nu mai crede în nimic, dar care are încredere totală în forțele vieții, și de pe patul meu de suferință – care îmi poate deveni în toamna asta un sicriu – eu îi spun acestui golan ceea ce Adrian Zografi n-o să mai aibe timpul necesar. Îi spun următoarele:

După ce am crezut în toate democrațiile, în toate dictaturile și în toate științele, și după ce am fost pretutindeni dezamăgit, ultima nădejde de dreptate socială mi-am călăuzit-o spre arte și artiști. Dat fiind marea lor influență asupra maselor, mă așteptam, gândindu-mă la ceea ce țâșnește din cărțile lor de uriași revoltați, ca toți să coboare în stradă în fruntea cruciadei împotriva civilizației bestiale, demascând toate ipocriziile: democratice, dictatoriale, religioase, științifice, pacifiste sau moralizatoare.

Nu s-a văzut nimic din toate acestea, după cum știți. Arta e o escrocherie, la fel ca toate celelalte pretinse valori. Eu însumi am făcut artă și n-am brodit-o rău, deci am tot dreptul să spun: încă o escrocherie. Artistul face la fel ca omul bisericii: predică sublimul, dar adună la gologani, cât poate mai mulți; te abandonează în gura lupului și se retrage să-și ronțăie „agoniseala”, perfect apărat de chiar acele mitraliere ce-ți cere ca tu singur să le distrugi.

Iată ce sunt artele și artiștii care-ți răscolesc măruntaiele. Niște șarlatani![33]

---

[33] În originalul francez urmează în continuare cincisprezece-douăzeci de rânduri despre „omul care nu aderă la nimic”, și pe

Cititorule, tu care erai obișnuit cu arta mea, părăsește-mă! Nu mai am chef de artă și chiar dacă mă vindec, renunț să o mai fac.

Dar *Jean-Christophe* m-a învățat, ceea ce n-am învățat în toți scumpii mei Balzaci. *Am învățat să vorbesc cinstit cu omul care crede în mine*.

În paginile acestui *Jean-Christophe* pe care-l citeam acum treisprezece ani, vopsind tractoare la Geneva, în acest *Jean-Christophe*, despre care un Georg Brandes îmi scria mai târziu că „nu-i o operă de artă”, *eu am învățat ceea ce trebuie să fie un scriitor cinstit şi un cititor cinstit*.

Asta nu-i puțin! E ceva mult mai mult decât toate aceste bărbi de *Divina Comedie* și chiar *Faust*. Da, da... Mult mai numeroase sunt operele de artă care vizează zenitul, decât cele care vă învață cum să vă conduceți cinstit în viață. Merg mai departe: e mult mai ușor să te înflăcărezi, decât să ai, pur și simplu, bun-simț – cinstitul și rarul bun-simț. Și apoi, este nevoie ca fiecare epocă să-și găsească ceea ce are nevoie și eu cred că epoca noastră care-i cea mai săracă în opere care țintesc zenitul, a ajuns în situația asta, fiindcă duce lipsă de opere care să învețe pe om să fie cinstit, fără de care lumea va pieri.

Iată ceea ce mă face să amintesc exemplul lui *Jean-Christophe* (Să nu credeți că vreau să-l flatez pe Romain Rolland. Ne știați prieteni. Aflați că nu mai suntem, de trei ani. De ce? Oh! toți acești „de ce”! Ce importanță pot să aibă? Trist este că nu mai suntem prieteni)[34].

Voi scrie deci un *Adrian Zografi* cinstit, unde va fi și mai puțină artă decât în *Jean-Christophe*, și nicio

---

care nu le-am reprodus în prezenta ediție, depășindu-i profilul. Ar fi însemnat să ne angajăm în dezbaterea de proporții, din epocă.

Am socotit că acest text se încadrează mai bine în profilul ediției *Cum am devenit scriitor*, partea a doua, pe care o avem în lucru.

[34] Vor relua relațiile de prietenie, în noiembrie 1934.

documentare. Nicio asemănare, afară de cea sufletească.

Arta lui Adrian al meu va fi adevărul meu, dorința mea de dreptate. Documentul – *eu, cuvântul meu*.

Iată-te prevenit cititorule.

La acest început de serie nu-ți mai spun ceea ce se obișnuiește: că trebuie „să ai răbdare”, că trebuie „să aștepți” urmarea, sfârșitul sau alte gogoși literare.

Nu. Nu trebuie să aștepți nimic. Tu trebuie să-ți găsești ceea ce cauți, în fiece volum sau să mă părăsești de îndată!

Romain Rolland a fost entuziasmat de reușita noii serii a *Vieții lui Adrian Zografi*, îndeosebi de *Méditerranée* (*În lumea Mediteranei*, titlul în românește dat de autor):

„Am citit *Méditerranée*. E una dintre cele mai bune cărți ale dumitale. Niciodată arta, stilul dumitale n-a fost mai neîncărcat, mai mlădios, mai despuiat de orice retorică și înflorituri. (Arta cea mare, cea mai apropiată de natură.) Dar, în același timp, natura e văzuta cu ochi mai puțin amari și mult mai limpezi decât în ultimele dumitale cărți, al căror naturalism era adesea greoi și neplivit.

Ceea ce mă înduioșează, mai ales, este un accent de omenie deziluzionată, atât de sfâșietor și de înțelegător, neîntâlnit în niciuna din cărțile dumitale. Desigur, nu fără mare pagubă pentru vechii prieteni, ca de pildă Mihail (de altfel, destul de aspru încondeiat în cartea precedentă). Ce cădere! Și dacă dintre toți el nu cade cel mai jos, apoi se rostogolește de foarte de sus; și rostogolirea lui este cea mai jalnică dintre toate… Sărmane Mihail!… Dar, mai bine să spun: sărmane Panait! Deoarece, ca să ajungi să ai asemenea ochi dezamăgiți, a fost nevoie de multe lacrimi. Se ghicesc…

Dar, în ciuda a tot ce au putut să te coste încercările, sunt fericit că ai izbutit să dai la iveală o inimă și o artă

dintre cele mai adevărate, dintre cele mai omenești și mai bune. (…) Știi oare – da! se și vede că o știi – că toată această Odisee a lui Adrian Zografi consacră falimentul, fără drept de apel, al tuturor acestor aventurieri ai independenței, care refuză „căpăstrul” societății și care sfârșesc prin a îndura și accepta robia ei, oricât de degradantă ar fi ea.” (Scrisoare din 18 decembrie 1934.)

În semn de sinceră prețuire, Romain Rolland îi cere manuscrisul acestei cărți, ca amintire. Primindu-l îi mulțumește cu tandră afecțiune, nedezmințită.

„Sunt fericit și emoționat! Nu poți să-ți închipui cu ce bucurie l-am citit. Deși nu-mi pare egal de reușit în întregul lui, ca volumul precedent[35], atinge totuși cote mult mai înalte, mai ales în paginile nemuritoare despre prietenie, cu care se începe ultimul capitol[36]”.

Astfel, la *„Fonds Romain Rolland”*, de la Paris, se află primul și ultimul manuscris al lui Panait Istrati: *Kyra Kyralina* și *Méditerranée – coucher du soleil*.

La noi, academicianul Șerban Cioculescu se înscrie pe aceeași linie a admirației entuziaste, deși unii critici au subapreciat valoarea acestei cărți:

„Scriitor spontan, Panait Istrati nu era dintre acele spirite autocritice, care o iau înaintea cititorilor, ca să-și judece cu severitate neizbutirile. Fost-a însă în adevăr acest volum[37] o carte slabă? (…) Am luat cu grijă din

---

[35] *În lumea Mediteranei – răsărit de soare.*

[36] *Chemarea Apusului*. Romain Rolland comunică același entuziasm și prețuire, academicianului Jean Guehenno, redactor șef în epocă la revista „Europe”. Îi sugerează chiar, să publice în revistă *Cine este autorul lui „Hamlet”*, cu aprecierea că „este de un comic, cu neputință să-l povestești. E uimitor – adaugă el – cum acest om bolnav, aproape muribund, are atari zvâcniri de vervă”.

Despre *Chemarea Apusului*, scriitorul francez adaugă: „Se află de asemenea câteva pagini admirabile, demne de a sta alături de ale lui Montaigne, despre prietenie”. (Scrisoare datată 7 ianuarie 1935.)

[37] *În lumea Mediteranei – apus de soare.*

biblioteca mea volumul incriminat și l-am deschis la întâmplare. Mărturisesc păcatul. Nu eram dispus să-l citesc în întregime. (…) M-au furat însă, pe de o parte, talentul povestitorului în lucrurile cele mai mărunte ale vieții de toate zilele, pe de alta, același accent de pasionată participare din cartea lui de început *Kyra Kyralina* (1924). Astfel m-am trezit că iau cartea de la început, în ceas târziu de seară și nu o las din mână până nu-i dau de capătul final. (…) Desigur, mi-aminteam foarte vag de conținutul ei, după aproape patruzeci de ani de la întâia lectură. (…) Dacă primele pagini mi s-ar fi părut anodine, n-aș fi stăruit cu citirea până la capăt. Iată însă că o carte făcută din bucăți (…) mi s-a părut totuși unitară prin timbrul ei, sau cum se spune de critica franceză de astăzi, prin „vocea” autorului care te fură și nu te lasă să i te sustragi.

E o adevărată vraje lectura lui Panait Istrati. Am verificat această veche impresie și mi-am întărit-o cu experiența din noaptea trecută, care ar fi fost, desigur, albă, dacă textul mai dezvoltat ar fi fost tipărit mai dens. Așa însă, farmecul a durat două ceasuri și mi-a închis pleoapele cu bucuria de-a fi reluat dialogul cu omul pe care îl cunoscusem numai în treacăt”. (*România literară*, 31 mai 1973.)

Despre cărțile apărute în seria *Viața lui Adrian Zografi* se află o mare cantitate de articole sau simple ecouri în presa timpului, în Franța și aiurea. Mai puține la noi.

Vom reproduce câteva fragmente mai reprezentative:

J. B. Severac: „…Câteva pagini ne fac să gândim la primele cărți ale lui Gorki, la acele povestiri unde mișună «drojdia societății» și care sunt poate tot ceea ce-i mai bun în opera marelui scriitor. Totuși, trebuie reținut că Panait Istrati, are pentru personajele sale o tandreță pe care Gorki n-a avut-o niciodată. Poeticul din

povestirile lui Gorki se datorește cadrului natural și nicidecum vagabonzilor zugrăviți de el și despre care acest autor a spus – în mai multe ocazii – că nu merită nicio simpatie.

Prăpădiții din *Biroul de plasare* – și Adrian Zografi este unul dintre ei – sunt mult mai umani. Nenorocirile nu-i înăspresc iremediabil. Dacă au vicii, n-o fac din cinism; ei se lasă târâți de ele, nu le premeditează.

Și, nu-i un spectacol lipsit de măreție, faptul că acest scriitor, după o viață din cele mai agitate și mai vagabonde din câte cunoaștem, depănându-și acum anii tinereții într-o mânăstire din Carpați, unde luptă fără speranță cu tuberculoza – acest om a păstrat, în ciuda, unor resentimente legitime, încrederea în om și în generozitatea funciară a inimii omenești.” (*La Révolution proletariènne*, 10 mai 1933.)

Noël Sabord: „…Primul volum al *Vieții lui Adrian Zografi* nu-i un roman, ci un început de autobiografie, adică Panait Istrati el însuși. În *Casa Thuringer* îl vedem, totodată, conducător sindicalist încarnat și la urmă un martor înduioșat de ruina armatorilor, împotriva cărora a luptat. El a văzut că bogaților ruinați nu le rămâne decât să moară. (…) În luptele feroce care divizează lumea, opera acestui muribund, care a visat atâta și a suferit nu mai puțin, cade ca un fel de evanghelie a disperării”. (*Paris-Midi*, 8 martie 1933.)

Eugène Dabit: „…Apelul ce se face auzit în *prefață* se prelungește în paginile cărții *Casa Thuringer*. Cuvintele lui Istrati le auzim prin gura lui Adrian. Și mâine, le vom reîntâlni în cea de-a doua carte a sa, *Biroul de plasare*. Se află oare acolo adevărul, singura dramă, aceea a unui om? Dramă care disimulează această lume, ce mișună pasionată în cărțile lui Istrati. E mai mult decât o dramă. Apeluri deznădăjduite, solitare. Mâini care vor să înșface viața sub toate formele ei, în

toate straturile și nu reușesc. (...) O operă noua, care prin esența ei este aceea a unui povestitor admirabil și atât cât trebuie, spre bucuria noastră.” (*Europe*, 15 aprilie 1933.)

Le Mois: „Iată ultima carte a lui Panait Istrati, pe care a terminat-o în ajunul morții sale. Este urmarea spovedaniei arzătoare a lui Adrian Zografi, începută acum câțiva ani cu *Casa Thuringer* și care nu va mai fi terminată niciodată.

Regăsim *În lumea Mediteranei – apus de soare*, magnificul dar de povestitor al lui Panait Istrati, forța verbului său și incomparabila strălucire a imaginilor sale.

Îl vedem pe Adrian Zografi din nou la Damasc, vagabondând iarăși printre zdrențele omenești ale Mediteranei, păduchioși, „pești”, vagabonzi de toate felurile. O lume împestrițată care colcăie în aceste pagini de rară plenitudine și unde viața pare extraordinar de densă”. (1 septembrie 1935.)

Nikos Kazantzaki a urmărit cu un interes deosebit, activitatea lui Panait Istrati după separarea lor la Moscova, în februarie 1929. El nu și-a consemnat părerile – după câte știm – în vreun articol, tipărit în epocă. A făcut-o însă în dialogul epistolar al anilor 1932–1935, care a risipit neînțelegeri aparente, cimentând o prietenie frățească.

Reproducem două fragmente din această corespondență, care n-au nevoie de niciun comentar din partea noastră:

„...Am citit cartea ta, dintr-odată[38]. Îmi place mult, este vie, profundă, omenească. Dar ceea ce iubesc și mai mult este introducerea[39], care este în întregime

---

[38] *Casa Thuringer*.

[39] *Prefață la Adrian Zografi*.

Panait: vehementă, insolentă, profetică, însetată de dreptate și… nedreaptă.

Nedreaptă față de Bilili; ai fost foarte dur cu ea, sau, dacă vrei, prea drept, ceea ce față de femei este suprema nedreptate. Tu știi bine că femeile au un alt univers – material, moral, intelectual. Sufletul lor este împovărat, invadat de partea fizică (carnea); ele sunt nevinovate chiar în cele mai mari infidelități (mai ales în cazul acesta), deoarece ascultă de un puseu subteran, foarte puternic. Totdeauna, ele sunt credincioase acestui puseu. Și aici stă marea și trista lor virtute. Bărbatul poate fi liber, câteodată, într-o clipă de eroism, de beție; femeia niciodată. O atare libertate, care-i onoarea bărbatului, ar însemna pentru ele o nesupunere în fața destinului lor, un viciu. Iată de ce găsesc nedreaptă mânia ta împotriva lui Bilili. Și-apoi, nu trebuie oare să iertăm totul unei femei, care ne-a dat o clipă de fericire?

Iată-l, de pildă, pe Hasan, un alt musulman care a murit. Îngerul morții îl întreabă:

— Unde ai vrea, Hasan, să te duc?

— Unde? În rai!

— Dar, tu n-ai mângâiat niciodată sânii Zuleicăi?

— Da… da…

— Sărmane Hasan, nu există alt rai!

Să iertăm, dragă Panaitaki, totul femeilor, fiindcă ne lasă, din când în când, să le mângâiem sânii”. (Scrisoare din 15 martie 1933.)

„…Am citit articolul tău din *Les Nouvelles Littéraires*[40] și mi-a plăcut mult. Tu ești flacără, tu înțelegi tot ceea ce o flacără poate să vadă. Misiunea ta nu e să faci teorii de hârtie mozolită, ci să arzi.

Tu arzi și te calcinezi, tu îți îndeplinești datoria de flacără, cum fac foarte puține suflete pe acest pământ. Iată pentru ce te prefer luminilor atât de limpezi și așa

---

[40] *L’homme qui n’adhère à rien.*

de reci, gen Romain Rolland. Aceste lumini sunt pure, dar se acomodează prea bine cu confortul vieții; li-e teamă să se agite, să se cheltuiască, să se istovească, să se atingă de noroi. Mănușile lor sunt prea albe, iar ei au aerul unor pastori rigizi, cinstiți și de nesuferit.

Tu ești, Panaitaki, un om adevărat, cald, fără mănuși, care se risipește ca un haiduc… Dacă ai părăsi pământul, el s-ar răci simțitor. Rămâi, consumă-te, mobilizează-ți forțele și gândește-te ca mine, la miracol”. (Scrisoare din 1 mai 1933.)

Încheiem notele noastre, cu aprecierile unui scriitor român, bucuros că Panait Istrati a revenit acasă, că „e printre noi și aproape de noi – și această vecinătate constituie, la adresa noastră, un privilegiu”:

Dragoș Vrânceanu: „*La Maison Thuringer* este mai puțin străbătută de emoție, dar conținutul ei nu e deloc, credem, secat de seva de sensibilitate brută care încheagă faptele, povestite, din viața lui Adrian Zografi (…) Panait Istrati își simte viața prin pânza unor experiențe noi, care i-au slăbit puterile de imediatețe ale reconstituirii. Dar romanul n-are numai o lature afectivă. În aspectul faptelor ei, viața lui Adrian Zografi are ceva veridic, real, mai concentrat. În jurul familiei Thuringer, care este mediul propriu-zis al faptelor, cele două amoruri ale eroului, evoluția lui sufletească, apoi politică, prinsă pe fondul acestei respectabile familii de burghezi, și caracterizările lumii portului Brăila și ale atmosferei timpului, care umple orizonturile laterale ale romanului, sunt lucruri prinse într-un efort unic. Toate flancurile romanului sunt asigurate și în centru viața lui Adrian Zografi e la adăpost de orice falsificare.

…Panait Istrati e un artist. Citiți *Chira Chiralina*, unde e mai inspirat, citiți *Maison Thuringer*, unde e mai epic. Veți înțelege cum acest om, uns cu harul unui mare talent, are un căpătâi frumos, să se odihnească după

zbuciumul vieții”. (*Libertate și desnădejde la Panait Istrati*, în vol. *Materia literară și idealurile ei*, editura Eminescu, București, 1976).

Repere bibliografice

Casa Thuringer (Viața lui Adrian Zografi), versiune de autor, a apărut la editura „Cartea românească”, în anul 1933. Nu s-a reeditat.

Biroul de plasare (Viața lui Adrian Zografi), versiune de autor, a apărut la editura „Cartea Românească”, în anul 1934. Nu s-a reeditat.

În lumea Mediteranei – apus de soare (Viața lui Adrian Zografi), versiune de autor, a apărut la editura „Cartea Românească”, în anul 1936 (postum). Nu s-a reeditat.

Musa, scrisă direct în românește la Nisa (noiembrie 1925), publicată în revista *Viața românească*, nr. 11, noiembrie 1925. Republicată în vol. *Pentru a fi iubit pământul*, București, Editura tineretului, 1969, (pag. 280–308).

Ediții originale și reeditări în Franța:
Vie d’Adrien Zograffi. La Maison Thuringer, Paris, editions „Rieder”, 1933, collection „Prosateurs français contemporains”.

Reeditări: Paris, Arthème Fayard éditeurs, 1936 (Le livre de demain); *Oeuvres de Panaït Istrati. III Vie d’Adrien Zograffi*, Paris, Gallimard, 1969. (pag. 7–173: *La Maison Thuringer*).

Vie d’Adrien Zograffi. Le Bureau de placement, Paris, editions „Rieder”, collection „Prosateurs français contemporains”.

Reeditări: Arthème Fayard éditeurs, 1936 (Le livre de demain); *Oeuvres de Panaït Istrati, III Vie d’Adrien Zograffi*, Paris, Gallimard, 1969. (pag. 175–343: *Le Bureau de placement*).

Vie d’Adrien Zograffi. Méditerranée – coucher du soleil, Editions „Rieder”, 1936, collection „Prosateurs français contemporains”.

Reeditări: Paris, Arthème Fayard éditeurs, 1939. (Le livre de demain); *Oeuvres de Panait Istrati, III. Vie d’Adrien Zograffi*, Paris, Gallimard, 1969. (pag. 467–592: *Méditerranée – coucher du soleil*).

PROFESIUNI DE CREDINȚĂ AUTOBIOGRAFICE

TRECUT ȘI VIITOR

Este cartea de debut în literatura română, apărută în vara anului 1925, la editura „Renașterea[41]”. „Mă aflu – mărturisește el în primele pagini ale aceste cărți – în clipa asta, pe cale de-a păși pragul unei case sfinte: mă înfățișez cititorilor din România (…) cu un volum de „pagini autobiografice”, în loc de *pagini pur literare*”.

[41] Înființată în iunie 1924, împreună cu J. Rosenthal, fost director general al ziarelor *Adevărul* și *Dimineața*, editura „Renașterea” își propune tipărirea „înainte de toate” a operelor lui Panait Istrati, acest „mare literat român, ale cărui scrieri sunt încă și astăzi aproape cu totul necunoscute la noi, precum și lucrările altor scriitori români și străini”, între alții, Simona Basarab și Conrad Bercovici, scriitor american, născut la Brăila, „unul dintre cei mai de vază și mai populari scriitori ai Americii”.

Paginile autobiografice – pe care în corespondența cu Romain Rolland le apreciază „profesiuni de credință” sunt: *Trecut și viitor* (care dă și titlul volumului), *Crezul meu, Cum am debutat eu*, și *Între artă și dezrobire*, confesiune epistolară, adresată pictorului Alexandru Vodă, de la Ploiești, cu care se afla în prietenie și nutrea aceeași pasiune pentru socialism.

Trecut și viitor apare în vara anului 1925, tipărit în opt mii de exemplare, ce se vând „ca pâinea caldă”. Succes explicabil, deoarece „debutantul”... debutase cu un an înainte ca scriitor și publicist român. În vara anului 1924, editura „Rieder” trimisese la București *Kyra Kyralina* – două mii de exemplare – ce se epuizează fulgerător, stârnind o agitație fără precedent, alimentată de invidie, de rea-credință și vindictă politică. Tot în vara aceluiași an, Panait Istrati își începe colaborarea la *Adevărul literar și artistic*, unde publică două povestiri inedite, scrise în românește (*Pescuitorul de bureți* și *Sotir*), câteva confesiuni și precizări de poziție, precum și viguroase riposte polemice, în urma atacurilor lui Nicolae Iorga și Al. Cazaban, care-i negau orice valoare literară și-i refuzau apartenența la cultura noastră.

„Activitatea mea la *Adevărul literar* – notează el într-o scrisoare adresată lui Romain Rolland – atât de combătută de unii, a avut un astfel de răsunet, încât satisfacția procurată a întrecut pe însăși aceea adusă de succesul scrierilor mele în străinătate (...) Voiau să zăgăzuiască entuziasmul popular, care a îmbrățișat deschis intrarea mea în arenă și în același timp să distrugă lansarea *Chirei*[42] în românește, discreditând-o ca antinațională (...) Riposta mea a avut un răsunet nebănuit.

[42] Editura „Adevărul” a tipărit în toamna lui 1924 o traducere românească a *Chirei Chiralina*, aproximativă și fără a indica numele traducătorului.

«Tirajul *Adevărului literar* a atins douăzeci de mii de exemplare! Ești omul cel mai înjurat de la noi și cel mai admirat. Dă-i înainte, banditule! De astăzi în șapte luni, ai să fii șeful unei școli», îmi scrie Rosenthal.

«Pe Sărindar se smulge pur și simplu revista din mână», îmi comunica un necunoscut.

Dar ceea ce e și mai frumos, e ca am cu mine şi pe studenți, ba chiar și pe cei mai mari scriitori de la noi, ca Sadoveanu, Eftimiu, foști directori ai Teatrului Național, pe Pătrășcanu, Agârbiceanu și alții.

A fost pentru mine o adevărată consultare populară, necesară. Sute de scrisori – dintre care pe cele mai caracteristice le-am păstrat – s-au revărsat asupra mea ca un val năprasnic, ca să-mi spună că eu exprim gândurile unui popor sugrumat, că scrisul meu este ca un oxigen!

Răspund, într-un tempo de zece scrisori pe zi. Entuziasmul atinge paroxismul. Muncitori necăjiți îmi scriu: «M-am lipsit de pâine, ca sa dau optzeci de lei pe Chira». Pun în scrisori bancnote de zece franci, răspunzându-le: «Altădată să-mi ceri cartea, neghiobule». Am fost divinizat. Nu fac demagogie! O spun cu mâna pe inimă”[43].

Apariția volumului *Trecut și viitor* se înscrie, deci, necesară. El avea să prezinte un scriitor, a cărui viață era „adesea tot atât de pasionantă ca și opera lui”. Să-l prezinte, cui? În niciun caz apărătorilor unei societăți nedrepte, bazată pe exploatarea omului de către om, pe egoism și ignoranță, ci „mulțimii de jos”, omului slab în lupta eternă „cu semenul său născut lup (…) care se zbate în ghearele acestei vieți și care caută scăpare”.

Și ca o concluzie a profesiunilor sale de credință:

„Această societate, artistul trebuie s-o combată și să conlucreze la dărâmarea ei. Fie-mi îngăduit să mă

---

[43] Vezi: Panait Istrati – *Cum am devenit scriitor*, Editura „Scrisul românesc”, Craiova, 1981, pag. 307–328, cap. *Revenire in patrie după zece ani…*

enumăr și eu printre luptătorii pentru dreptate. Și deschizându-mi inima, celor cu inimă, să-i las să vadă ce simt”.

Reacțiile confraților, în epocă și mai târziu, au fost și bune și rele, în funcție de onestitate, de dragoste pentru frumosul artelor, puse în slujba celor deznădăjduiți și dezamăgiți.

„Programul său, pentru mulți ani, și l-a trasat în *Trecut și viitor*, scria acad. Șerban Cioculescu, în *Viața literară* (2 octombrie 1926). El poate umple o viață de om și în acest imperativ vedem cea mai bună chezășie a marei sale cariere de literat”.

Patruzeci de ani mai târziu, același prestigios critic avea să exprime în *România literară* (14 august 1973) această dreaptă judecată: „Identitatea morală a lui Panait Istrati trebuie căutată în volumul *Trecut și viitor* (…) De la primele pagini, Panait Istrati își dezvăluie firea de revoltat și hotărârea să se numere «printre luptătorii pentru dreptate», ca să contribuie la dărâmarea unei societăți inicve (…) Om din popor, Panait Istrati se adresează poporului (…) a cunoscut în adâncime infernul uman, denunțat de Victor Hugo în *Mizerabilii*, și s-a zbătut cât a trăit să aducă lumii o notă nouă de omenie, răscolindu-i inerția, zguduind-o prin tablouri nimicitoare de modernă *Halima*. Închis farmecului muzical al naturii, mai puțin poet decât Mihail Sadoveanu, autorul lui *Moș Anghel* a desferecat simțirile tăinuite ale celor «umiliți și ofensați», în numele cărora a scris, năzuind să contribuie la edificarea unei lumi mai bune. (…) Într-o târzie noapte, începută către asfințit la masa unui birt și încheiată pe străzi cu alba zilei, l-am ascultat și însoțit, alături de alți profesioniști ai scrisului, până în pragul casei. Era plămădit dintr-un alt aluat decât noi toți. Îl puteam înțelege și simți, dar nu l-am fi putut urma, în căutarea Chimerei care i-a rătăcit ultimii pași. Ceasul său începe abia acum să bată iarăși”.

Acum, în pragul centenarului nașterii sale, am adăuga noi.

Repere bibliografice: profesiunile de credință *Crezul meu* și *Cum am debutat eu*, incluse în volumul *Trecut și viitor* au apărut mai întâi în presa timpului. Prima, având ca titlu *O scrisoare către cititorii mei din România*, în *Adevărul literar și artistic*, 13 iulie 1924; a doua este un răspuns al autorului la o *Anchetă asupra debuturilor scriitorilor noștri*, apărută în *Rampa*, 16 martie 1925.

Trecut și viitor, Crezul meu și *Între artă și dezrobire* au fost publicate în volumul *Trecut și viitor*, editura „Renașterea”, 1925, republicate în volumul *Pentru a fi iubit pământul*, București, Editura tineretului, 1969. (pag. 35–59).

PAGINI DE CARNET INTIM

La 10 august 1934, Panait Istrati împlinește cincizeci de ani. Se afla de patru ani revenit acasă…

Patru ani de împotrivire înverșunată: tuberculozei care nu-i da răgaz; asaltului cotidian al calomniilor, terfelit în mocirla neadevărurilor de chiar unii dintre mai marii săi prieteni. Dificultăți bănești, editorul de la Paris aflându-se în pragul falimentului.

Într-o scrisoare, adresată în acei ani scriitorului suedez Ernst Bendz, el notează: „Înapoiat în România, am fost acoperit cu insulte. La Paris, același comportament[44]. Între insulta nemeritată și elogiul

[44] Aluzie la campania denigratoare a lui Henri Barbusse – repetată de acoliții săi – care îl acuza de „trădare”, de „conversiune la fascism”, de „agent al Siguranței”. Această campanie a fost analizată acum cinci ani în ziarul *L'Humanité* (21 aprilie 1978), în articolul *Sur le nouveau Gorky balkanique* de Claude Prévost, care respinge ca nefondate acuzațiile lui Barbusse, recunoscând lui Panait Istrati „rolul glorios (dar ingrat!) de pioner”, în lupta pentru o omenire mai bună.

dezgustător, niciun loc liber pentru mine. Doamne, cât este de greu să rămâi un om sincer pe acest pământ blestemat! (…) Nu mai pomenesc nimic despre sănătatea mea, care se află la pământ, nici ce trebuie să cred despre prieteni, al căror ajutor în această împrejurare s-a dovedit inexistent. Am devenit un om singur. Accept situația. Cei mai buni oameni din ziua de azi sunt și ei singuri, numai că singurătatea lor este total diferită de a mea şi destul de confortabilă”.

Ce a însemnat această singurătate a lui Panait Istrati, în propria sa patrie, ne-o reconstituie înseși spusele sale într-un articol polemic, apărut cu puțin înaintea morții sale.

„TOATĂ LUMEA știe:

1 Că în vreme ce cărțile mele erau traduse în toate limbile civilizate, în țara mea n-am putut, timp de zece ani, să plasez mai mult de patru volume, din douăzeci.

2 Că o tăcere de mormânt, de la extrema stângă la extrema dreaptă, a făcut ca nici până azi să nu se știe exact la noi care este importanța operei mele; iar când *„praful de pușcă”* Marton Hertz a voit vara trecută să încheie cu mine un contract general pentru tipărirea în ediții ordinare și de lux a tuturor scrierilor mele, toate cotarlele stângiste, centriste și dreptiste s-au repezit să-l muște de fese și să-l facă să renunțe la acest lăudabil efort.

3 Că în 1929, ca să pot vizita țara, un ucaz „către Siguranța Generală și toate jandarmeriile din țară” a

---

Publicând în revista *Manuscriptum* (nr. 3/1974), dosarul de la Siguranță al lui Panait Istrati, descoperit în arhiva C.C. al P.C.R. (fond 95, dosar 5796), Al. Oprea scrie, între altele, că documentul atestă „negru pe alb” nu numai că Panait Istrati n-a fost un „vândut”, un „trădător”, un „agent”, dar că „Siguranța l-a supus unei supravegheri nemiloase, ca pe un ins de-o periculozitate extremă pentru siguranța statului burghez”, concluzând că „dosarul” reprezintă „noi dovezi, pe care le invocăm în fața tribunalului imparțial al istoriei, în vederea unei definitive și drepte judecăți a cazului său”.

fost lansat de dl. Vaida – ucaz faximilat de *Viitorul*, care a publicat atunci o mare caricatură în pagina I, unde figuram ca… «Mis Turcia».

4 Că tot în toamna lui 1929, în urma calomniilor presei de dreapta, am fost împiedicat, să țin o conferință de cuziști, care au agățat pe B-dul Elisabeta afișe scrise de mână, purtând inscripția *„Jos jidanul Pinchas Istrati”*, pe când eu, baricadat în casa răposatului Zamfir Arbore, vegheam înarmat, până ce o mașină a prefecturii a venit să mă ia pe sus, și să mă ducă la gară, deși un român nu poate fi scos cu forța din țara lui, nici împiedicat să intre, ci numai să iasă.

5 Că în ianuarie 1931, ca să pot ține o conferință la Iași, alături de Mihail Sadoveanu, Topârceanu și alții, a trebuit ca armata să ocupe piața Unirii și împrejurimile sălii „Trianon” (…)

6 Că în mai 1933, cu prilejul „săptămânii cărții”, ducându-mă să semnez dedicații la librăria Alcalay, o ceată de huligani a năvălit peste mine și am fost silit să mă apăr, amenințând cu revolverul, fapt care a fost trâmbițat în toată presa mare europeană începând cu *Le Temps* și *Journal de Genève* și sfârșind cu organele nemțești, dar la noi niciun ziar n-a suflat o vorbă.

7 Că în momentul acesta chiar, atât editura «Hertz» cât și «Cartea românească»; nu pot obține, *cu plată*, inserarea unui anunț al cărților mele, nici în presa din Sărindar, nici în cea din Brezoianu.

Totuși, dl. Vlădescu afirmă, afirmă și dovedește, dovedește pe dracu’!

«Triumf… Credit nelimitat… nu știu dacă s-ar fi putut face mai mult!»

«Panait Istrati în țara noastră n-a avut niciodată să sufere pentru ideile lui.»

Dar înfumurarea acestui cronicăraș de la *Gândirea* nu se oprește aci.

Dacă eu vorbesc într-un «fragment de jurnal intim» despre *«moartea sufletului meu, care bâjbâie într-un*

întuneric de nepătruns», dl. Vlădescu sare de colo: *«Întunericul acesta noi l-am priceput de mult.»* (...)

Dar poate crede lectorul că numai pe mine dl. Vlădescu mă consideră atât de nepriceput. Deloc! Tolstoi a fost și el tot un bou. Ascultați: *«De câte ori tristețile lui Panait Istrati mai ales, nu m-au făcut să mă gândesc la prințul Nechludov, care a căzut și el, învins de oamenii pe care și i-a închipuit că iubirea lui numai i-ar fi putut ridica! Ignorând ca și Tolstoi materialul uman, pe care nu-l privește decât printr-un fel de oglindă interioară, gândirea lui Panait Istrati este tot atât de penibilă, tot atât de goală.»*

Ca a lui Tolstoi! Ei, cel puțin sunt în bună tovărășie![45]

În acest climat, Panait Istrati își face bilanțul unei vieți, în care inima a condus pașii destinului său. Pagini magistrale despre ceea ce a însemnat pentru acest scriitor „durerea și fericirea lui de-a fi om”.

În seara lui 10 august 1934, cineva a bătut la ușa lui Panait Istrati, dintr-un bloc de pe strada Paleologu. Era un comisionar, cu un buchet de garoafe roșii, trimise de la Stokholm, din partea scriitorului-prieten Ernst Bendz, însoțite de o urare...

Din țară, tăcere deplină, „confortabilă” pentru neprieteni și chiar prieteni. Abia în decembrie același an, într-un ziar bucureștean se putea citi: *Panait Istrati a împlinit cincizeci de ani!*[46] iar către sfârșitul anului, un alt cotidian îi publică „paginile de carnet intim.”

A fost vorba atunci și de un proiect al unui „comitet de prețuitori și prieteni” ieșeni, ca scriitorul brăilean să

---

[45] *Răspunsul unui... dreptist de la Gândirea*, în *Cruciada românismului*, 14 martie 1935. Toma Vlădescu publicase în *Gândirea* (februarie 1935), articolul *Răspuns lui Panait Istrati sau între anarhie și iluminism*, afirmând între altele că Panait Istrati „niciodată în țara asta, n-a avut de suferit pentru ideile sale”.

[46] Al. R(obot): *Cu scriitorii despre ei: Panait Istrati a împlinit cincizeci de ani! – „O vârstă la care nu credeam să ajung!”*, în *Rampa*, 5 decembrie 1934.

fie sărbătorit la Iași. El trimite lui Mihail Sadoveanu textul „paginilor de carnet intim”, însoțite de câteva rânduri ce exprimau dorința sa:

„Mihai,

Eu n-am să pot la Iași, nu vorbi, dar nici măcar citi ceva. Așa că am să te rog pe tine să citești în locul meu paginile acestea, care îmi par a fi potrivite momentului.

Al tău, Panait”

Huliganii străzii încep agitația, instigați din umbră de reacțiune. Proiectul „sărbătoririi” cade. Și toată lumea a răsuflat ușurată…

Panait Istrati avea în intenție să-și continue „Carnetul intim”, în anii următori, N-a putut-o face, timpul „nemaiavând răbdare” și în cazul lui.

Repere bibliografice: *Pagini de carnet intim* au fost publicate în ziarul *Credința* (24 decembrie 1934). Republicat, cu titlul *Carnetul intim al lui Panait Istrati – O impresionantă spovedanie în fața morții* – și anunțat cititorilor ca „manuscris inedit” (?!), în „Almanahul ziarului *Momentul*”, pe anul 1946.

MANUSCRISE PUBLICATE POSTUM

Panait Istrati este, poate, un caz rar în literatura noastră. În arhiva sa nu s-au găsit manuscrise sau ciorne, referitoare la continuarea operei sau variante ale vreuneia din cărțile sale. Explicația este simplă: nu se așternea la scris, decât când „subiectul” era dospit în sufletul și mintea sa. Numeroase sunt confesiunile, de cum l-au chinuit unii eroi ai cărților, care nu „ieșeau” așa cum îi voia. Cărți scrise, apoi, ca și cum ar fi fost dictate de-o voce lăuntrică sigură.

În scrisorile sale cu Romain Rolland, el mărturisește însă, nu o dată, despre existența unor „caiete” sau „manuscrise”, în care și-a însemnat întâmplări sau reflecții, pentru a le folosi cândva. Din păcate, majoritatea s-au pierdut în cele două cataclisme ce i-au zguduit viața: moartea mamei sale (în 1919) și tentativa de sinucidere, la Nisa (în 1921), când lucrurile i-au fost cotrobăite de poliție sau vecini, după internarea în spital.

Așa se explică apariția în perioada de după moartea sa a unor manuscrise sau articole, deținute de diverși particulari sau prieteni și care normal ar fi trebuit să fie găsite în arhiva personală. Printre acestea, s-au dat la iveală trei manuscrise din perioada când se afla în Elveția, în timpul primului război mondial: *Moș Popa* (cincizeci și șase de pagini), *Frații săraci* (cincizeci și șapte de pagini) și *Evadatul de peste Rhin* (unsprezece pagini), actualmente conservate în fondurile Centrului de documentare „Panait Istrati”, de la Universitatea din Nisa.

Scrise în anul 1918, în limba română, ele consemnează interesante întâmplări cu caracter autobiografic sau unele date despre destine omenești neobișnuite, cu care și-a încrucișat pașii în anii de vagabondaj peste mări și țări. Satisfacția „de-a găsi

suflete mari și de a le iubi” l-a ajutat – după propria-i mărturisirea – să poată înfrunta „monștrii singurătății”, să suporte banalitatea sufocantă a luptei pentru pâine, tot continuându-și vagabondajul prin „universalitatea visului”, considerat de el însuși „cea mai bună substanță a vieții.”

Gândul de-a integra în structuri epice mai ample aceste secvențe decupate din realitate l-a preocupat perseverent pe Panait Istrati, după cum o spune el însuși într-unul din aceste manuscrise (*Moș Popa*); „Să spun și eu un cuvânt, ori mai bine să tac? Dar ce să spun? Basme? Căci eu nu am întâlnit în viață ceea ce pretind literații; iar dacă am întâlnit, totuși, ceva deosebit, apoi aceasta e ceva prea omenesc pentru a putea fi numit *literatură*”. Adică ceea ce *literaturizează* viața, maimuțărind adevărul. Totdeauna, pentru Panait Istrati, arta a însemnat *„ceea ce creează viața (...) aceea care luptă să întroneze dreptatea pe pământ, să facă pe oameni mai buni”*, scriitorii trebuind să fie *„oglinda propriei lor opere”*.

AMINTIRI DIN BRĂILA

„Moș POPA”

Nu este o povestire, ci un episod real din viaţa lui Panait Istrati, la Brăila, în preajma primului război mondial. Personajul a existat: era un bătrân, cu apucături de sihastru, care muncea în port. A murit de tifos, în timpul războiului, pe când Istrati se afla blocat în Elveția.

Întâlnirea cu moș Popa are loc în primăvara anului 1914, după înapoierea din prima călătorie la Paris (decembrie 1913–aprilie 1914), unde aflase de moartea lui Ștefan Gheorghiu. Deznădăjduit de pierderea prietenului, revoltat că partidul social-democrat n-a făcut nimic pentru salvarea acestei „inimi revoluționare,

dezinteresată, devotată până la sacrificiu”, el încetează colaborarea la *România muncitoare*, se claustrează, ferecat în odaia sa, citind și recitind scrisorile primite de la Ștefan Gheorghiu. Pe-o filă aparte, de la sfârșitul manuscrisului *Moș Popa*, Panait Istrati și-a rezumat astfel starea sufletească, din acea perioadă: „Aș vrea să mă răzuiesc cu toată lumea, apoi cu omul, în parte”. E ceea ce și face în *Tribuna transporturilor* (din 6/19 martie 1915) unde, evocând prietenia și drama lui Ștefan Gheorghiu, își „varsă veninul pe șase pagini”, împotriva celor ce-i trădaseră iluziile despre idealismul oamenilor și capacitatea lor de-a realiza „acea frăție, acea dezinteresare și contopire a sufletelor”.

Întreaga sa viață, Panait Istrati a fost un pasionat „vânător” de oameni. Din această nepotolită sete de prietenie, de înfrățire cu ființa necunoscută ce se predă fără înconjur, s-a născut galeria figurilor nemuritoare ce-i încheagă opera: Mihail, Codin, Sotir, Bakâr, Stavru, Kir Nicola, Musa… „Iubesc omul când poartă în sine – mărturisește Istrati – încă de la naștere, dragostea pentru prietenie. Îmi caut norocul cu furia cartoforului. Mă dăruiesc cu frenezie, fără să mă tocmesc… Dar, când câștig, pun mâna pe-o comoară”.

Moș Popa a fost una din aceste comori de simțire, pe care el a căutat-o aprig, iar întâmplarea i-a oferit-o cu generozitate. O confirmă el însuși când spune: „Moș Popa e urât pe dinafară, dar e plin pe dinăuntru”. Aflând de existența bătrânului „ciudat, înțelept, cu apucături de sihastru”, îndată i se aprinde în suflet convingerea că se află în preajma unui „vânat” rar.

Manuscrisul *Moș Popa* redă nu numai împrejurările și prima întâlnire cu mult doritul prieten, dar îi dezvăluie și identitatea pe care acesta şi-o tăinuia. Personajul se încheagă într-un volum de relatări ale unor cunoscuți comuni. Gradarea interesului crește treptat, de pe planuri diferite, dar în aceeași tonalitate esențială, încât întâlnirea mult așteptată, din Docuri, apare ca o legitimă

recompensă a unei dragoste și prețuiri meritate, atât de căutător, cât și de cel căutat.

În același timp, acest manuscris ne oferă unele informații complementare despre viața lui Panait Istrati, în anii când desfășura activitatea gazetărească și sindicală, la Brăila. O figură nouă, în acei ani, este pentru noi: *Gheorghe Zotinca*, zis „Bulanger”, despre care Istrati afirmă că l-a ajutat în documentarea necesară scrierii seriei de reportaje *Lipitorile porturilor*, apărute în ziarul *Dimineața* (17–26 martie 1909). El i-a procurat cifrele, cu prețul a nopți întregi pierdute, l-a inițiat în „funcțiile complicate ale mașinii muncitorești, în port”.

„Dacă Zotinca n-ar fi făcut decât atât – subliniază Istrati – și tot merita admirația mea și poate chiar și recunoștința lucrătorilor”.

Moș Popa este evocat după tipicul istratian: povestirea lui Zotinca este inclusă în povestea lui Moș Popa, corelată cu aceea a lui Samoilă Petrov – șir de povestiri ce se înmănunchează în chip armonios și cu naturalețe, ocazionând cititorului să retrăiască atmosfera și imaginea unei lumi de altădată, care credea în slova tipărită, știindu-i pe scriitori drept oameni integri în viața de fiecare zi.

În această lume a amintirilor, ce stârnesc nostalgia autorului, pictorul-sobar Samoilă Petrov este și el un „vânat” de zile mari, amestec ciudat de aspirații și pasiuni: adorator până la divinizare al artelor și literelor, dar și de femei și „pălăvreală pe trotuar, ce-i furau multă vreme prețioasă”. Portretul ce-i face aci Panait Istrati este mult mai cuprinzător și mai în adâncime decât cel apărut în *Adevărul literar și artistic* (14 septembrie 1924).

Manuscrisul *Moș Popa* se întrerupe odată cu „banchetul prietenilor”, reuniți la „o masă a lui Epicur”, în odăița rezervată intimilor, din cârciumă lui „Armeanu”, ca într-un ospăț al haiducilor… Se discută

cu pasiune despre menirea artelor și artiștilor, despre „mâzgălitori de pânză” și „mâzgălitori de hârtie”. Sunt vehiculate idei, pe care le vom regăsi mai târziu în publicistica lui Panait Istrati.

Panait Istrati a evocat figura lui moș Popa și în conferința-pledoarie *Artele și Umanitatea de azi*, cu care a efectuat un turneu prin Austria și Germania, în februarie 1932. El invocă exemplul lui moș Popa, ca un argument al dragostei pentru Frumosul artelor, singura cale care apropie pe om de culmea perfecțiunii – „piscul vieții omenești”.

Portretul lui moș Popa este întregit cu elemente noi, biografice și aduce în plus informații asupra prieteniei ce s-a înfiripat între amândoi, unele discuții despre rolul artelor și artiștilor, ca și înrâurirea pe care a avut-o acest personaj misterios în perioada de formare a scriitorului de mai târziu. Dar, iată textul respectiv:

„Dintre toate divinitățile pe care le născocește inima omului și cărora el se dăruiește sclav pentru toată viața, Frumosul este acela care conține cea mai mare putere de înțelegere. El se află pe culmea Creației. E fără egal, deoarece numai pe calea Frumosului omul atinge perfecțiunea. Și asta se întâmplă atunci când el renunță la toate și se însingurează. Grelele lipsuri materiale nu-l mai tulbură. El știe că fericirea comună și bucuria spirituală nu merg niciodată împreună. Prima este pe de-a-ntregul nedreaptă, nu satisface decât orgoliului cărnii și nu se obține decât strivindu-ți aproapele. A doua este o lumină voluptuoasă. Întreaga omenire s-ar putea înfrupta din ea, fără a comite cea mai mică nedreptate. Și totuși, atât de puțin este numărul celor care-i rămân credincioși.

Am cunoscut pe unul dintr-aceștia. Îl chema moș Popa. Muncea ca hamal în port. N-avea prieteni și părea că nici nu le duce dorul. Tovarășii săi de muncă vorbeau despre dânsul ca de un om drept, atoateștiutor. În

certurile lor zilnice – iscate mai ales de greaua treabă a împărțirii banilor câștigați în devălmășie – se duceau buluc să-l caute, făceau apel la judecata lui dreaptă și-l ascultau orbește. A fost văzut, adesea, înconjurat de studenți, în vreun ungher întunecos de prin ceainăriile Brăilei. Îi ajuta în problemele grele de matematici și câteodată le făcea chiar tezele de licență în drept sau în filosofie. Cum era sărăcăcios la înfățișare, zdrențăros și păduchios, unii studenți înstăriți îi ofereau bani, în schimbul serviciilor făcute. Moș Popa le arăta cu degetul paharul de ceai ce-l avea în față și întreba cine vrea să-i plătească consumația. I s-au făcut propuneri să fie plasat într-un loc pe măsura marilor sale aptitudini. Moș Popa se mulțumea, atunci, să-și lumineze calmul feții cu un zâmbet ce-l întinerea. Uneori răspundea: „Voi nu vedeți că am locul cel mai invidiat?”

Mulți îi luau spusele drept o vorbă de duh. Niciunul nu fu capabil să-l înțeleagă.

M-am apropiat de dânsul prima dată, într-un chip stângaci, rostindu-mă ca un amorezat și oferindu-i prietenia mea. M-a ascultat, privindu-mă cu seninătate. Apoi, râzând în barbă cu zâmbetul său luminos, mă respinse cu blândețe: „Te înțeleg, dar nu țin să leg prietenii”.

Devenii, la rândul meu, un obișnuit al ceainăriilor de noapte, unde moș Popa asculta răbdător tot ce i-se îndruga. Nu-și deschidea gura decât ca să răspundă la întrebări obișnuite și precise. Nu făcea teorii și nici filosofie. Pricepui că socotea aceste flecăreli total absurde. Mă ferii să mă amestec. Îmi observă rezerva și, după câtva timp, într-o zi când ne aflam singuri, mă întrebă pe neașteptate:

— Ce ți-ar plăcea, să devii în viață?

Răspunsei dintr-odată:

— Un om ca dumneata!

Mă țintui cu frumoasa sa figură de episcop inteligent, fără nicio mișcare. Mai târziu, când aproape ne

împrietenisem, mi-a mărturisit că neașteptata sinceritate a răspunsului meu îi curmase respirația. Îi vorbii atunci de Mihail. I se deschise pofta. Și, din acea zi, spiritul regretatului meu prieten ne înlesni o rapidă înțelegere mutuală. Dar, vai! izbucni războiul și moș Popa muri de tifos exantematic, în timp ce mă aflam în Elveția.

N-aș putea spune, dacă omul acesta m-a iubit, nici dacă iubea câtuși de puțin. Dar dacă *dragostea* înseamnă *înțelegerea* supremă a existenței, cu siguranță că a fost un îndrăgostit total.

Moș Popa își îngropase adevăratul nume, a doua zi după ce-și luase doctoratul în matematici și venise la Brăila, ca să care saci în spinare. De ce? Nu l-am întrebat niciodată și nici n-a adus vorba. Mi-a vorbit, în schimb, de legi care cârmuiesc viața omului, robit de Frumos și înțelesei că simțise nevoia imperioasă de a se supune acestor legi.

Moș Popa este acela care mi-a infiltrat dezgustul de a scrie romane, încă de la acea vârstă. Prețuia atât de puține cărți și scriitori, încât mă rușinai. Pentru el, nouă zecimi din ceea ce era categorisit *„opere de artă”*, erau doar „flecăreală” și „negustorie”. Cu aceeași asprime judeca toate celelalte pretinse „valori” umane.

Dar, celor pe care le prețuia, le dăruise toată viața sa. Și aici voiam să ajung. Moș Popa îmi spunea cu dreptate:

— Viața este alcătuită din două părți: *Frumos* şi *Urât*. Ultimul a înghițit aproape toată omenirea, deoarece nu cere omului nimic. El își permite totul, pentru că nedreptatea este elementul său. Pe când Frumosul este perfecțiunea, nu-i poți reproșa nimic, piscul vieții omenești. Este firesc, deci, ca cel atins de acest har să nu-și mai iubească hârca păcătoasă. Și, bineînțeles, un atare om se va trezi total dezarmat în fața celuilalt om. De aici suferința.

Iată ce fel de oameni am cunoscut, la sfârșitul ultimului secol și care a fost școala mea. Viaţa acestor oameni era pe măsura celei a creatorilor de artă din același neam. Demni, unii față de ceilalți. Între artist și admiratorul său nevoiaș, legături indivizibile închegau o credință comună, care înălța cât mai sus posibil devotamentul amândorura. Un Beethoven spunea: „atâta vreme cât voi avea un ban în buzunar, niciunul dintre prietenii mei nu va muri de foame.” Și când Tolstoi, octogenar, fugea din căminul său putrezit de îmbuibare și se ducea să moară într-o izbă, toată omenirea de „moși Popa”, mari și mici, risipită pe întreg pământul, știa pentru ce și pentru cine făcuse legământ cu sărăcia.

Arta și artistul erau pe atunci slujitorii unei frumuseți justițiare, care impunea respectul ființei omenești în fața josniciei, de care gemea pământul.”[47]

Repere bibliografice: *Moș Popa* a fost publicat în revista *Manuscriptum*, VIII, nr. 4 (29), București, 1977.

PAGINI DE CĂLĂTORII

FRAȚII SĂRACI

Este cel de-al treilea manuscris din perioada geneveză. A fost conceput ca un roman-ciclu de proporții al peregrinărilor sale în Egipt, prevăzut să aibe mai multe volume.

Pe-o filă aparte, manuscrisul are indicată schema primului volum, alcătuit din trei părți, cu un total de zece capitole:

PAGINI DE CĂLĂTORII: FRAȚII SĂRACI
Volumul întâi

[47] Panait Istrati: *Les Arts et l’Humanite d’aujourd’hui*, în *Europe*, Paris, 15 iulie 1932.

Partea întâi: *Abesalon Dragomanul*

I Debarcarea – Oameni fără noroc – „Hôtel de la Poste”.
II La Winder – Dragomanii – „Mișka” – Ibrahim – „Lume de toată mâna”.
III Negustorul de vechituri – Cerșetorii – Hotelul „La ploșnița de aur” – Scriitorul.
IV Croeze olandezul – Orbul – Pescuitorul de bureți – Ilie Motrogan – Vopsitorul de trăsuri.

Partea a doua: *Revoluționarul*
I „Gurghi” – Croitorul – Mitzi italianca – Loteriile – „Cutia de ajutor”.
II Lotul – Trecătorii – Lucrătorii de binale – Familia din Beiruth.
III Sinuciderea – Manifestul – Întrunirea – Dezamăgirea.

Partea a treia: *Artemiza*
I Bambina – La „Alcazar” – Americanul.
II Amantul – Adio „Gurghi” – Vestea tristă.
III Necunoscutul – Matei – Fuga – Epilog.
Manuscrisul are ca semnătură pseudonimul: *Alexe Pribeagu*.

Paginile scrise la Geneva epuizează cam un capitol și jumătate din partea întâi. Nu există nicio indicație, că ar fi avut intenția de a-l continua. De reținut, că proiectul acestui roman nu este menționat nici în discuțiile epistolare cu Romain Rolland, din perioada 1921–1923, referitoare la închegarea *Povestirilor lui Adrian Zografi*.

Manuscrisul *Frații săraci* începe cu debarcarea autorului în Alexandria Egiptului, la începutul lui februarie 1907 după „escala” forțată la Neapole, povestită în *Diretissimo*, din volumul *Pescuitorul de bureți*. (Prima tentativă de a ajunge în Franța, via Pireu-

Marsilia. Îmbarcat clandestin, este descoperit și debarcat forțat la Neapole. O lună de mizerie neagră.) Pachebotul *H.*, care-l aduce de la Neapole, este *Hohenzollern*, al companiei maritime „Norddeutscher Lloyd”, care circula fără oprire până la Alexandria. Și pe acest pachebot de lux, el se strecoară tot fără bilet; descoperit de personalul de bord, este ascuns, hrănit și transportat „diretissimo da Napoli a Alessandria”, lăsându-le la debarcare… bastonul, în semn de amintire recunoscătoare.

Unele capitole ale acestui proiect de roman au fost reluate mai apoi în povestiri de sine stătătoare: *Pescuitorul de bureți* (scris mai întâi în limba română și publicat în *Adevărul literar*, 15 iunie 1924); *Mitzi italianca* a devenit *O serată teatrală la Damasc* (apărută în volumul *În lumea Mediteranei – apus de soare*); *Revoluționarul* (își va schimba titlul în *Agitatorul* – proiect anunțat nu o dată lui Rolland și care avea să-l evoce pe Ștefan Gheorghiu).

În ce privește personajele din *Frații săraci* (oameni pe care îi înfrățește această soartă hapsână, aceeași mizerie, în ciuda inimii care se dăruiește, generoasă), parte din ele vor apare mai târziu în scrierile sale. Astfel:

Winder nu este altul decât *Herman Binder*, bătrânul socialist originar din Galați, expatriat din cauza prigonirii rasiale. Figura acestui prieten nedespărțit va fi evocată de Panait Istrati în cărțile: *Trecut și viitor, Familia Perlmutter* și *În lumea Mediteranei*.

Despre Herman Binder, Istrati scrie și emoționantul articol *Mununc „Facla” cu puine*, publicat în gazeta lui N. D. Cocea (17 mai 1925) și care dezvăluie dimensiunile emoționante ale prieteniei sale cu Binder. În ianuarie 1931, Panait Istrati, împreună cu Bilili și scriitorul olandez A. M. de Jong, pornesc într-o călătorie în Egipt; el dă de veste lui Herman Binder, care se afla bolnav, bucuros să poată retrăi amintiri duioase din

vremea când frecventa, împreună cu Mihail, locanta „La Dorobanțul român”, de pe strada Khandak din Alexandria. Călătoria se ratează: ajuns la Alexandria, autoritățile îi interzic debarcarea, refulându-l în Italia, ca „indezirabil politic”.

Ilie Motrogan este țiganul lăutar, originar din Ploiești, care cânta melodii populare românești (în special *Ciocârlia*) în cârciuma lui moș Binder, până noaptea târziu, spre zori, neîntrecut în arta de-a improviza. Și el era un fugărit de huligani și se refugiase la Alexandria, devenind o celebritate până și printre arabi (vezi vol. *Familia Perlmutter*).

„Gurghi” este numele „arab” al lui Ștefan Gheorghiu. Amândoi petrec, la Alexandria, iarna lui 1912. Gheorghiu venise să-și îngrijească sănătatea. Banii promiși din țară nevenind, se ratează totul și este obligat să se întoarcă acasă, cu peripeții. (Dardanelele închise, din cauza războiului ruso-turc.) Drama acestei șederi la Alexandria este descrisă de Panait Istrati în gazeta *Tribuna transporturilor* (6 martie 1915), la un an de la moartea lui Ștefan Gheorghiu[48].

Numele „Gurghi” i-l dase un băiețandru arab, Ibrahim, angajat la prăvălia lui Binder și care nu putuse rosti cuvântul „Gheorghiu”.

Se știe că hotărârea de-a scrie o carte despre Ștefan Gheorghiu a fost o veche dorință a lui Panait Istrati. A scris în țară, celor ce l-au cunoscut, să adune material documentar, însărcinându-se cu cheltuiala editării acestei cărți. „Beneficiul net – scria el (în 1925) – va fi vărsat *în întregime* unui fond de ajutorare a clasei muncitoare; sper să adun sumele necesare, ca să fac la Brăila, apoi aiurea, ospătării populare, unde să găsească hrană și adăpost aceia care mai sunt și azi pe drumuri, așa cum am fost eu până mai ieri!”

---

[48] Vezi vol. *Panait Istrati: Cum am devenit scriitor*, Scrisul românesc, Craiova, 1981, (pag. 143–164: *Dramă cu un prieten revoluționar*).

Dar cartea *Agitatorul*, ca și *Mama* – mereu prezente în proiectele sale – au rămas nescrise, din cauza morții sale premature.

Repere bibliografice: *Frații săraci* a fost publicat în revista *Manuscriptul*, VI, nr.3(20), București, 1975.

SILUETE ROMÂNE DE RĂZBOI

EVADATUL DE PESTE RHIN

Către sfârșitul anului 1918, Panait Istrati găsește de lucru în uzina de munițiuni Picard-Pictet, din Geneva. În orele de răgaz, cutreieră străzile orașului, în căutarea unei inimi de prieten, care să-i îndulcească amărăciunea unei singurătăți istovitoare, dublată de-o existență ca vai-de-lume… Întâmplarea face ca într-o zi să întâlnească un român, care evadase din lagărul de prizonieri de la München. Vederea a „două depărtate brațe românești”, care au înfruntat „groaza morții”, în lupta nebună cu valurile Rhinului spre „malul eliberator” al Elveției, îl impresionează până la lacrimi. Și amândoi se înfrățesc în suferință și în dorul de patria îndepărtată.

Evadatul de peste Rhin este istorisirea acestei întâlniri scrisă cu intenția de a o publica într-un ziar. Proiectul nu s-a realizat. Trebuie însă reținută intenția lui Panait Istrati de a-și continua activitatea de publicist și dincolo de hotarele patriei.

Deși nu avem de-a face cu o povestire de proporții, spiritul istratian de observație, de descripție a figurilor omenești, de subliniere a esențialului se face simțit cu prisosință în epopeea *Evadatului de peste Rhin*. Și poate că, evocând dorul țăranului înstrăinat, din Slătioara, după fluierașul de soc și Valea Oltului, inima lui Panait Istrati va fi zburat spre meleagurile copilăriei, la

Baldovinești, unde l-a legănat fluierul lui moș Dumitru și privéliștea fără seamăn a Dunării mult iubite.

Repere bibliografice: *Evadatul de peste Rhin* a fost publicat în revista *Analele Brăilei*, nr.3, decembrie 1971.

LA UN „RACCORD"

Apariției *Chirei Chiralina* în revista *Europe* (15 august 1923) nu schimbă condiția socială a lui Panait Istrati, obligat să continue lupta pentru existență. În toamna aceluiași an și în pofida „felicitărilor din partea unor oameni, demni de stimă", el practică meseria de zugrav la Paris.

Într-o scrisoare adresată lui Romain Rolland (28 august 1923), el reconstituie împrejurarea:

„...de când m-am înapoiat, acum zece zile la Paris[49], eu nu încetez să mă urc zilnic pe o scară de zugrav, înaltă de opt metri. Și în fiecare zi, timp de zece ore în șir, cârpăcesc și spoiesc pereții liceului „Saint-Louis", din bulevardul Saint-Germain nr. 44, ca să-mi câștig cei treizeci și doi de franci și cincizeci de centime.

Tovarășii mei de lucru habar n-au de dubla mea identitate. Dimpotrivă, sunt îndreptățit să cred că ei mă disprețuiesc, văzându-mă la birtul nostru, mulțumindu-mă cu o „zeamă" de douăzeci și cinci de centime și o bucățică de carne de vacă (mai degrabă de drac împielițat), de un franc, și atât de tare că toată după-amiaza suflu ca un șarpe-boa, care ar fi înghițit un crocodil. Tovarășii mei mă disprețuiesc, dar îi iert; ei nu cunosc de ce fac această economie crâncenă (...) Sudoarea frunții mele o trimit în Alsacia"[50].

Pe acest șantier, el are o convorbire cu „contrometrul" Bouvet, pe tema: „dezrobirea omului de

[49] De la Saint-Malo, unde practicase fotografia ambulantă.

[50] La Masevaux, unde se afla prietena sa Anna Munsch, cu care se căsătorește în vara anului 1924.

sub jugul omului” și „concursul” artelor şi al artiștilor care trebuie să fie „un factor de progres, un preot voluptuos al bucuriilor de mâine”. În vorbele lui Bouvet, putem descifra anticipată însăși credința lui Panait Istrati despre rolul artelor și artiștilor, în făurirea unei omeniri mai bune și pe care el o va dezbate în tulburătoarea conferință-confesiune *Artele și umanitatea de azi*” (februarie 1932).

Această „secvență” a biografiei sale, Panait Istrati o așterne pe hârtie, doi ani mai târziu. Manuscrisul, în limba română, este datat 25 martie 1925. Originalul se află în arhiva soției scriitorului.

Repere bibliografice: *La un „raccord”* a fost publicat post-mortem, în revista *Cruciada românismului*, 25 decembrie 1935.

BIBLIOGRAFIA OPEREI LUI PANAIT ISTRATI

I. ÎN LIMBA FRANCEZĂ

A. La editura „Rieder”, colecția „Prozatori francezi contemporani”:

Les récits d’Adrien Zograffi.

Kyra Kyralina, Paris, 1924 (Prefață: *Un Gorki balcanique* de Romain Rolland).

Oncle Anghel, Paris, 1924.

Les Haidoucs: I. Présentations des Haidoucs, Paris, 1925.

Les Haidoucs: II. Domnitza de Snagov, Paris, 1926.

Enfance d’Adrien Zograffi.

Codine, Paris, 1926.

Adolescence d’Adrien Zograffi.

Mikhail, Paris, 1927.

Vers l’autre Flamme.

Apres seize mois dans l’URSS, Paris, 1929.

Vie d’Adrien Zograffi.

La maison Thüringer, Paris, 1933.

Le Bureau de Placement, Paris, 1933.

Méditerranée – lever du soleil, Paris, 1934.

Méditerranée – coucher du soleil, Paris, 1935.

Le Pécheur d’éponges. (pages autobiographiques), Paris, 1930.

Tsatsa Minnka, Paris, 1931.

B. La alte edituri:

La Famille Perlmutter, Paris, Librairie Gallimard-NRF, 1927, (în colaborare cu Josué Jéhouda).

Isaac, le tresseur de fil de fer, Strasbourg, Joseph Heissler librairie, 1927.

Le refrain de la Fosse (Nerrantsoula), Paris, Grasset, 1927, (Prezentare: Apostolis Monastirioty).

Mes Départs, (pages autobiographiques), Paris, Librairie Gallimard-NRF, 1928.

L*es Chardons du Bărăgan*, Paris, Bernard Grasset editeur, 1928.

Paur avoir aimé la terre, Paris, Editions Denöel et Steele, 1930. (Cu un frontispiciu de Jean Texcier.)

En Egypte, Paris, Editions des Cahiers libres, 1931.

C. Retipăriri (1968–1983):

Oeuvres de Panaït Istrati. II. La jeunesse d'Adrien Zograffi (Kyra Kyralina, Oncle Anghel, Présentations des Haïdoucs, Domnitza de Snagov), Paris, Gallimard, 1968, (Prefață: Joseph Kessel); ediția a II-a, 1978.

Oeuvres de Panaït Istrati. II. La jeunesse d'Adrien Zograffi (Codine, Mikhail, Mes Départs, Le Pécheur d'éponges), Paris, Gallimard, 1968; ediția a II-a, 1978.

Oeuvres de Panaït Istrati. III. Vie d'Adrien Zograffi (La Maison Thuringer, Le Bureau de Placement, Méditerranée – lever du soleil, Méditerranée – coucher du soleil), Paris, Gallimard, 1969.

Oeuvres de Panaït Istrati. IV. Les Chardons du Baragan (Tsatsa Minnka, Nerrantsoula, La Familie Perlmutter, Pour avoir aimé la terre, Confiance), Paris, Gallimard, 1970.

Les Chardons du Baragan, Paris, editions Grasset-Fasquelle, collection „Diamant", 1972.

Les Chardons du Baragan, Paris-Genève, Editions Famot-Francois Beuval, 1974.

Vers l’autre flamme. Apres seize mois dans l’URSS, Paris, Union générale d’editions, collection 10/18, 1980.

Kyra Kyralina, Paris, Gallimard, 1980, collection „Folio”.

Oncle Anghel, Paris, Gallimard, 1981, collection „Folio”.

Présentations des Haïdoucs, Paris, 1983, collection „Folio”.

Domnitza de Snagov, Paris, Gallimard, 1983, collection „Folio”.

II. ÎN LIMBA ROMÂNĂ:

A. Ediții de autor:

Trecut și viitor (pagini autobiografice), București, editura „Renașterea”, 1925.

Moș Anghel, București, editura „Renașterea”, 1925.

Țața Minca, București, editura „Eminescu”, 1931.

Casa Thuringer (Viața lui Adrian Zografi), București, editura „Cartea românească”, 1933.

Biroul de plasare (Viața lui Adrian Zografi), București, editura „Cartea românească”, 1934.

Chira Chiralina, București, editura Ig. Hertz, 1934, colecția „15 lei”.

Codin, București, editura Ig. Hertz, 1935, colecția „Akademos”. (Prefață: *Panait Istrati a plecat, opera sa a rămas* de Ion Minulescu)

În lumea Mediteranei – apus de soare, București, editura „Cartea românească”, 1936.

La stăpân, pagini autobiografice, București, editura „Cartea românească”, 1940.

B. Retipăriri (1943—1982)

Pescuitorul de bureți, București, editura „Dacia” (f. a.).

Chira Chiralina, București, editura „Vremea”, 1943.

Chira Chiralina, și alte povestiri, București, Editura pentru literatură, 1957. (Prefață: *Un artist pasionat – Panait Istrati* de Ion Roman.)

Chira Chiralina (Moș Anghel, Ciulinii Bărăganului), București, Editura pentru literatură, 1962, (Prefață: Al. Oprea.)

Țața Minca, în vol. *Nerantula*, București, Editura Eminescu, 1971, colecția „Romanul de dragoste”, (pag. 161–199).

Moș Anghel, în vol. *Ciulinii Bărăganului*, București, Editura Ion Creangă, 1972, Biblioteca școlarului. (Antologie și prefața de Al. Hanță.)

„Căpitan” Mavromati, București, Editura Ion Creangă, 1974, colecția „Biblioteca pentru toți copiii”. (Cuvânt înainte de Boris Buzilă.)

Cum am devenit scriitor (Reconstituire pe bază de texte autobiografice, alese, traduse și adnotate de Alexandru Talex), Craiova, editura „Scrisul românesc”, 1981.

Chira Chiralina (Moș Anghel, La stăpân, Codin, Pescuitorul de bureți, Țața Minca), București, Editura Minerva, 1982.

ALEXANDRU TALEX